BIBLIOTHEEK KITLV
0240 7805

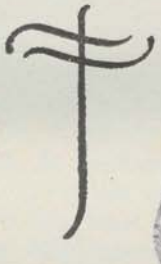
KOLONIALE STUDIËN

KOLONIALE STUDIËN

TIJDSCHRIFT VAN DE VEREENIGING
VOOR STUDIE VAN KOLONIAAL-
MAATSCHAPPELIJKE VRAAGSTUKKEN

1923

Zevende Jaargang
TWEEDE DEEL

KONINKLIJK INSTITUUT
VOOR
TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE
VAN
NEDERLANDSCH-INDIË

G. Kolff & Co. Weltevreden.
1923

INHOUD

van den 7den Jaargang (Tweede halfjaar)

Blz.

Jaarverslag 1922/'23 der Javasche Bank in verband met eenige actueele vraagstukken door E. Helfferich . . . 1
Kamers van Landbouw door Mr. J. de Riemer. 49
Bataksche Adat door Mangaradja Soangkoepon 75
Een plantenzoeker in dienst der lijdende menschheid door Dr. P. J. S. Cramer 108
Persoverzicht.
China en Japan 113
De Japansch-Chineesche tractaten en de anti-Japansche beweging 119
Wetgevende Kroniek.
Volksraad. 128
Financieel-Economische Kroniek.
Verslag omtrent den dienst der Postspaarbank in Ned.-Indië over het jaar 1922. 131
Ned.-Ind. Landbouw Syndicaat. Verslag over het jaar 1922 133
Boekbespreking.
Rechten op grond in Ned.-Indië door Mr. S. Jaarsma. . . 135
Verslag van de Bestuursverkavelings-commissie (Landsdrukkerij 1923) 138
Over de behoefte van het dierlijk organisme aan anti-beri-beri-vitamine enz. 145
Rubberlatex en hare industrieele beteekenis 147
Het voedselgebruik in eenige districten van de Residentie Pasoeroean. 149
De begrippen dualisme, unificatie en associatie in de koloniale politiek, door Dr. J. H. Boeke. 153
Het Madoereesche rund, de fokkerij ervan door de Madoereezen, het gebruik ervan en zijn plaats in de veeteelt van Ned. Indië, door Dr. Kurt Sommerfeld 170
Reorganisatie van het Mijnwezen, door Ir. Alex L. ter Braake 216
S. S. Bestuur, door Ir. W. F. Staargaard 234
De Indische gulden, door Mr. C. A. Wiessing. 269
Persoverzicht.
Kroonwetgeving. 316
Kapitaalbelegging in Ned.-Indië 316
Boschwezen en Bezuiniging 318

Wetgevende Kroniek.
Uit het Staatsblad 320

Financieel-Economische Kroniek.
Statistiek van de Scheepvaart in Ned. Indië over het jaar 1922 324
Beplante uitgestrektheden en producties in het groot-landbouw-bedrijf 1922 325
Verslag betreffende den Dienst der Opiumregie over het jaar 1922 326
Jaarverslag over 1922 van de Opiumfabriek 329
Deli-plantersvereeniging. Jaarverslag April 1922 tot Maart 1923. 330

Boekbespreking.
Opvoeding tot Autonomie 337
Staatsspoor- en Tramwegen in Ned. Indië. Verslag over het jaar 1922 342
Verslag van de Ned. Ind. Vereeniging tot Natuurbescherming over 1920-1922 344
Maandelijksche Rubber Statistieken van Ned. Oost-Indië . 344
Volksraad Jaarboekje 346
Kerftabak op Java, door Mr. Th. A. Fruin. 347
De invloed van de auto's op het tegenwoordige verkeerswezen, door J. M. Sloos 386
Goederenrecht, door J. H. Riem. 398
Een Inlandsch Kadaster, door Mr. Idema. 411
Over brandhout en brandhoutpolitiek op Java door W. Zwart 425

Pers overzicht
Inlandsch bouwbedrijf 441
Vergeten jubilé's 443
De Universiteit van Nederlandsch-Indië. 445

Financieel-Economische Kroniek
Indisch-Amerikaansche Handelsbetrekkingen. 447
Mardi Poerno. 447
De opbrengst van den suikeroogst van Java over 1923 . . 450
Caoutchoucbedrijf op Noesakambangan, Jaarverslag over 1922 450
Groot- en klein-handelsprijzen en indexcijfers in Nederlandsch-Indië voor de jaren 1913 — 1923 mededeelingen van het Statistisch Kantoor bij het Dept. v. L.N. en H. No. 12 451
De economische toestand van Sumatra's Oostkust. . . . 453
Landbouwvoorlichting in Duitschland 456

Boekbespreking
Vijfde jaarverslag (1922) van den Dienst voor Waterkracht en Electriciteit 458
De registratie van het Inlandsch grondbezit (Kadastergrondboekhouding) 459
Banka-tinwinning. Verslag over het exploitatiejaar 1922-1923 en definitieve cijfers betreffende 1921-1922 459
Verslag betreffende den Gouvernementspandhuisdienst over het jaar 1922 460
Jaarverslag van den landbouwvoorlichtingsdienst over 1922. Landsdrukkerij 1923 461

Vervolg Boekbespreking

Algemeene Plantenteelt; ten behoeve van het Indische landbouwonderwijs: door A. de Koning 464
Tijd- en strijdvragen. Verspreide opstellen en Polemieken door S. A. Reitsma. 464

Jaarverslag 1922-'23 der Javasche Bank in verband met eenige actueele vraagstukken.

door

E. HELFFERICH.

I.

Het onderwerpelijke jaarverslag van den President der Javasche Bank, den heer E. A. Zeilinga, verschijnt op het einde van een der kritiekste tijdvakken, dat de staathuishouding van Nederlandsch Indië ooit doorgemaakt heeft. Nooit hebben Zenith en Nadir in de geschiedenis van de huishouding dezer kolonie tijdelijk zoo dicht bij elkaar gelegen, nooit is het bij het rijk- en het armworden om zulke reuzenwinsten en reuzenverliezen gegaan als in de laatste jaren, en het milliard, dat thans als schuld op de kolonie drukt, heeft van de 300-jarige koloniale ontwikkeling slechts tien jaren voor zijn ontstaan noodig gehad. Het waren buitengewone tijdsomstandigheden, waarin dit alles geschiedde. De storm, die door de wereld bruiste, had ook Nederlandsch Indië in zijn warreling gezogen en voor den verwarden, cirkelenden blik verdween de werkelijkheid in een droombeeld. Thans gevoelen wij weer vaster grond onder ons. De ergste depressie is voorbij en wij zien in het groote huishoudbedrijf weder een, zij het ook langzaam zich opwaarts richtende ontwikkeling, een ontwikkeling, welke geen „Wechselbalg" der nukkige Fortuna is, doch een vrucht der solide Ceres, die in haren schoot den waren rijkdom van Indië bergt. Met andere eenvoudiger woorden: zij, die, evenals de President der Javasche Bank aan de productiviteit van den landbouw als grondslag der staathuishouding van Nederlandsch Indië ook in de somberste tijden niet hebben getwijfeld, hebben gelijk gekregen.

De verbetering en stabiliseering der omstandigheden gaan van den landbouw uit, die tegelijkertijd de mogelijkheid biedt om de groote, nog vóór ons liggende moeilijkheden te overwinnen. De verbetering der omstandigheden gaat van binnen uit, want buiten in de wereld is het allerwege nog slecht gesteld. Zeer terecht zegt daarom de President der Javasche Bank, nadat hij in het begin van zijn verslag den wereldtoestand met enkele lijnen aangegeven heeft,:

> Aan den algemeenen wereldtoestand aansluitend een beschouwing over Nederlandsch-Indië te leveren en in het licht van wat elders geschiedde de gebeurtenissen hier te bespreken, is ditmaal geen gemakkelijke taak. Immers Indië gaf in vele opzichten niet een afspiegeling van wat men elders kon waarnemen, maar vertoonde een eigen beeld, dat zich geenszins met het algemeene beeld dekte, ja zelfs soms lijnrecht tegengestelde trekken vertoonde. Dit blijkt ten duidelijkste, wanneer men tegenover elkaar stelt de verdere ontwrichting van het economische leven in Europa in verband met de bezetting van Duitschland's belangrijkste industriegebied en de voortschrijdende welvaart, waarin de Indische cultures en de uitvoerhandel zich mochten verheugen tengevolge van de prijsstijging van de Indische producten, welke gunstige factor op den duur eene verdere verbetering van alle onderdeelen van het economische leven in Nederlandsch-Indië moet veroorzaken.

De President schrijft dan verder:

> Deze loop van zaken is niet anders dan een sterk sprekende bevestiging van de opvatting, zooals ik die in mijn twee voorafgaande verslagen naar voren heb trachten te brengen, n.l. dat er ook in Nederlandsch-Indië tijdens de hausse-periode groote fouten gemaakt zijn, dat de noodzakelijk gebleken inkrimping van vele toen te groot opgezette zaken ettelijke slachtoffers heeft gemaakt, zoodat er eene teruggang in het economische leven te constateeren was, doch dat er niettemin geen sprake is geweest van een dreigenden economischen ondergang. Immers, al moge de vraag naar Indische producten ook tijdelijk wat geringer, en de productie daardoor minder winstgevend worden, op den duur zal de wereld deze noodig blijven hebben; eene feitelijke stagnatie in den verkoop gedurende de crisis is dan ook nooit te constateeren geweest.

Over de oorzaken van de prijsstijging der producten zegt het verslag:

> De oorzaak voor de vrij plotselinge rijzing van den prijs der Indische producten, welke in de tweede helft van het jaar 1922 inzette, is waar-

schijnlijk te zoeken in de omstandigheid, dat aan de steeds doorgaande consumptie aanvankelijk te weinig aandacht werd besteed, en in verband hiermede de groothandel uit wantrouwen ten opzichte van het verdere prijsverloop langen tijd weinig durfde te ondernemen. De daardoor intredende prijsdaling begon eenigszins remmend op de productie te werken, doch tegelijkertijd nam in vele landen de consumptie geleidelijk toe, doordat de abnormale omstandigheden waren uitgewerkt. Alles samengenomen teerden dus de aanwezige voorraden meer en meer in en toen de handel begon in te zien, dat de voorziening minder grif werd en dus waarschijnlijk het dieptepunt bereikt was, nam de ondernemingsgeest weder toe en kwam een algemeene kooplust tot uiting.

Daarop volgt echter dadelijk de waarschuwing:

Toch zou het eene verkeerde politiek zijn om alleen aan de lichtzijde van de tegenwoordige positie van Nederlandsch-Indië de aandacht te wijden en de nadeelige invloeden, welke zich nog kunnen doen gelden, uit het oog te verliezen. Zoo is het zeer wel mogelijk, dat b.v. de Ruhr-bezetting ook voor de economische toestanden in Nederlandsch-Indië nog verreikende gevolgen zal hebben, en dat de daardoor in de belangrijke Europeesche consumptiecentra ontstane verwarring ook de gestadige ontwikkeling van cultures en handel in Nederlandsch-Indië zal benadeelen.

Ik zou vorenstaande beschouwingen nog willen aanvullen. Al heeft de stijging der productenprijzen grootendeels de wending ten goede gebracht en al mag men deze stijging als natuurlijk en gemotiveerd beschouwen, nochthans hebben ter gezondmaking der omstandigheden, juist op landbouwkundig gebied, ook nog andere factoren bijdragen, welke de President, op een andere plaats en gedeeltelijk in anderen samenhang, bespreekt. Niet slechts de verkoopsprijzen zijn gestegen, de productiekosten zijn tevens gedaald en deze laatste omstandigheid is eigenlijk nog verblijdender dan de eerste, wijl zij een van het buitenland onafhankelijke vermeerdering der economische kracht beteekent. Het goedkooper worden der productiekosten is veroorzaakt eerstens door de vermindering van inheemsche arbeidsloonen bij gelijktijdige verhooging der arbeidspraestatie (resp. gedeeltelijk door verhoogde arbeidspraestatie) en voorts door de verhooging van de economie der bedrijven. De daling der loonen en verhooging der arbeidspraestatie hebben weer haren grond in het, in het verslag der Javasche

Bank besproken goedkooper worden van den levensstandaard en ook in het terugkeeren van de Inlanders tot hun normalen welstand, welke in vele gevallen evenveel beteekent als bezitloosheid. Deze laatste stelling klinkt harder dan de zaak in werkelijkheid is, en de paradox: dat de economische kracht door de — van zelf ontstane — *ontr*ijking der Inlanders versterkt wordt, is voor een ieder, die de omstandigheden en de psyche van den inlander kent, slechts een schijn-paradox. Want rijkdom en lust tot arbeiden zijn bij de groote massa der Inlanders twee dingen, die elkaar uitsluiten. Het is dan ook een feit dat, zonder kunstmatig ingrijpen, de natuurlijke productieomstandigheden zich langzaam herstellen en dat in alle deelen van Indië, in het bijzonder op Java met zijn elastischen loonstandaard, door de bovenvermelde omstandigheden in 1922 een daling der productiekosten ingetreden is, welke zich 1923 nog verder heeft voortgezet.

De economie der bedrijven werd verhoogd door spaarzaamheid en nieuwe arbeidsmethoden. De spaarzaamheid uitte zich minder, doordat men hier en daar het salaris van het Europeesche personeel verminderde — dit is slechts in geringe mate geschied, — dan wel doordat men de verantwoordelijkheid, den eisch van praestatie verhoogde en alle weelde achterwege liet. De cultures — wellicht met uitsluiting van de suikercultuur — gebruiken nu per beplante eenheid minder Europeanen en inheemsche arbeidskrachten dan vroeger. Bijzonder duidelijk is deze omkeer op de buitenbezittingen in het licht getreden. De nieuwe economische methoden zijn in gelijke richting werkzaam geweest. Gemeld zij hier slechts de nieuwe bodembedekking in de rubbercultuur, waardoor belangrijke voortdurende besparingen op de onderhoudskosten bij gelijktijdige bodemverbetering verkregen werden; voorts de overgang tot het alternatieve tappen, waardoor tevens de levensduur der rubberboomen verhoogd wordt, enz.

Al deze, met juistheid toegepaste weldaden der crisis hebben de cultures inwendig versterkt. Zeer juist merkt dan ook de President in zijn verslag op, dat wel is waar ondernemingen van eigenaren verwisselden en dat in de cultures persoonlijke verliezen geleden werden doch dat „er in de economische positie van Nederlandsch-Indië hierdoor feitelijk geen verandering

kwam". Hij wijst in verband hiermede op het vertrouwen, dat het buitenlandsche kapitaal in de verdere ontwikkeling der cultures in de kolonie stelt, waar hij schrijft:

> De groote belangstelling van het buitenland voor Nederlandsch-Indië blijkt wel uit de omstandigheid, dat in 1922 een groot Engelsch concern zijne belangen in de cultures in Nederlandsch-Indië door opkoop van bestaande ondernemingen vergrootte met een areaal van 35.499 acres, waarvan 20.526 beplant en eene waarde vertegenwoordigende van ± £ 800.000.—

Deze nieuwe buitenlandsche belangstelling betreft slechts Java, waarop hier speciaal gewezen zij. Op de buitenbezittingen werd ook door het buitenlandsche kapitaal slechts weinig ondernomen, wijl ginds door de nog onopgeloste vraag van de opheffing der Poenale Sanctie geen genoegzame bedrijfszekerheid geboden wordt.

In zijn bij het verslag gevoegde productenoverzicht schildert de President de gebeurtenissen op de productenmarkt en de prijsbeweging der exportproducten af. De prijsstand der voornaamste exportproducten gedurende de laatste drie jaren wordt in de volgende vergelijkende tabel weergegeven:

	31 Dec. 1920	31 Dec. 1921	31 Dec. 1922
Suiker	*f* 20.—	*f* 12.50	*f* 13.25
Koffie,Robusta	„ 28.50	„ 33.50	„ 46.25
Copra	„ 20.—	„ 14.—	„ 16.25
Peper	„ 19.50	„ 17.50	„ 21.—
Rubber	„ 0.42½	„ —.60	„ —.73
Thee	„ 0.26	„ 0.41	„ —.67½
Tapioca	„ 7.—	„ 7.25	„ 18.50
Tin	„ 170.—	„ 116.25	„ 127.—

Op deze tabel volgt een uitvoerstatistiek der hoofdproducten uit Java voor 1922. Wat het hoofdproduct van den inheemschen landbouw, de rijst, betreft, heet het in het verslag:

> De Rijstoogst was, evenals in het geheele Oosten, ook in Nederlandsch-Indië overvloedig, zoodat er maar betrekkelijk weinig buitenlandsche rijst behoefde te worden ingevoerd en het in den handel daarin stil was. De Regeering was nog aan de markt voor de hoeveelheden, die ten vorigen jare veiligheidshalve waren aangekocht, toen voor een tekort werd gevreesd.

Zien wij dus in de productie en den uitvoerhandel een langzamen terugkeer naar normale omstandigheden zonder groote schokken, van een ander deel der Nederlandsch Indische huishouding, den invoerhandel, kan men niet op gelijke wijze spreken. Hier speelt zich thans reeds sedert twee jaren een drama af zooals wij dat hierbuiten op dit gebied nog niet beleefd hebben. De President schrijft daarover:

> De Importhandel is steeds de tak van bedrijf geweest, die het zwaarst van de abnormale toestanden heeft geleden. Zoo was het ook dit jaar, ja zelfs nog erger dan vroeger. Van alle kanten deden zich omstandigheden voor, die de importhuizen in den knel brachten.
>
> De bezuiniging, krachtig doorgevoerd bij Gouvernement, cultures en instellingen van allerlei aard, deed den aanschaf van materialen, machinerieën en verdere technische zaken inkrimpen; salarissen werden door diezelfde oorzaak gedrukt, duurtebijslagen afgeschaft, en dit, gevoegd bij sterk verminderde inkomsten uit aandeelenbezit en tantièmes, deed ook de vraag naar luxe-artikelen dalen.
>
> Manufacturen hadden weer te lijden van het verminderde opnemingsvermogen der bevolking ten gevolge van de lage productenprijzen, die het grootste deel van het jaar overheerschend waren. De tweede hand n.l., die tengevolge van het steeds afbrokkelende prijspeil niet meer insloeg dan waarvoor onmiddellijke afzet verzekerd was, kocht zoodoende slechts traag en werd bovendien nog bemoeilijkt, doordat zij wegens het uitblijven van de aanslagen in de oorlogswinstbelasting vaak haar eigen kapitaalkracht niet kende.
>
> De aanvoeren van manufacturen waren grooter dan met den afzet overeenkwam, naar het schijnt doordat de Twentsche fabrikanten trachtten hun Engelsche concurrenten, die sedert de oorlogsjaren vasten voet hadden verkregen, weer te verdringen. Ook dit was natuurlijk van drukkenden invloed op de prijzen.
>
> Eindelijk was er een algemeene oorzaak, waardoor de huizen, die zich staande konden houden, werden getroffen. Die was gelegen in het opruimen der voorraden van de de talrijke vennootschappen en firma's die den strijd niet konden volhouden en, hetzij door faillissement, maar meestal in den vorm van vrijwillige liquidatie of ingrijpende reorganisatie op aandringen der banken, het bedrijf eindigden of inkrompen. Zoo kwamen er allerlei artikelen zelfs verre beneden remplaceeringsprijzen aan de markt.
>
> Hierbij kwam nog een meer rechtstreeksche invloed, n.l. de achterstallige aanslagen in de oorlogswinstbelasting: de door importeurs aan de tweede hand verstrekte credieten liepen gevaar, doordat de zekerheden hiervoor werden verzwakt door de preferentie, die het Gouvernement

bij de wet voor belastingschuld zelfs boven hypotheek geniet. In vroegere jaren ging belastinggeld niet over die bedragen, die er tegenwoordig en vooral bij achterstand mee gemoeid zijn; vandaar dat men zich oorspronkelijk van de preferentie eigenlijk nauwelijks bewust was. Thans is dit natuurlijk geheel anders en het is zeer begrijpelijk dat wanneer inning dier gelden op korten termijn geforceerd wordt, de lasten op de verbandhouders, i.c. de importeurs, worden afgewenteld.

Men kan niet zeggen, dat belastingambtenaren deze moeilijkheden altijd voor oogen hebben gehad en steeds ernaar gestreefd hebben met de noodige soepelheid op te treden. Later kwam hierin wel verbetering en deze tegemoetkoming was ook niet meer dan billijk, omdat juist het Gouvernement zooveel tot de moeilijkheden heeft bijgedragen door niet in de goede jaren op tijd met de aanslagen gereed te zijn. Gelden, waarover de fiscus toen had kunnen beschikken, bleven nu in het bedrijf en werkten mee om de voorraden te vergrooten, waarop de zware verliezen werden geleden. Speciaal de vreemde Oosterlingen voelden niet de verplichting om heffingen te betalen over *boek*winsten, die in feitelijke verliezen waren verkeerd, en uitten dit in vele gevallen door hun zaken op te geven en met de noorderzon te vertrekken. Na verhaal door de belastingambtenaren bleef er voor importeurs gewoonlijk niet veel over.

Op een request van de Handelsvereeniging te Padang aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal tot het aanbrengen van eenige mildere bepalingen van principiëelen aard in de wet op de oorlogswinstbelasting, werd afwijzend beschikt, ondanks de klemmende argumenten van requestrante en de krachtige instemming der andere Handelsvereenigingen.

Behalve dat er vele faillissementen plaats hadden, werd er door Chineesche tusschenhandelaren nog een grooter aantal accoorden aangeboden, vaak tot slechts een gering percentage van de oorspronkelijke vordering. In Semarang alleen werden totaal 163 faillisementen uitgesproken of 3½ maal zooveel als in 1921.

De tweede hand ondervond bovendien de funeste werking der zoogenaamde premieleeningen, die in onbeperkte mate werden uitgegeven en waartegen dan ook van Regeeringswege wettelijke maatregelen worden voorbereid. Niet alleen wordt aan die premieleeningen, vooral door den kleinen man, relatief veel geofferd ten koste van eerste levensbehoeften en ten nadeele van de koopkracht in het algemeen, maar ook wordt het zakenleven vergiftigd doordat vele bona fide handelaren zich geheel op den verkoop van loten zijn gaan toeleggen en hun oorspronkelijken reëelen handel hebben laten varen.

Wat de vooruitzichten voor de toekomst betreft, heet het:

Bij de beoordeeling van de vooruitzichten voor het volgende jaar

kan men er rekening mede houden, dat verscheidene van de hierboven genoemde ongunstige factoren hebben uitgewerkt. De liquidaties van oude voorraden kan men nu wel als grootendeels geëindigd beschouwen; de koopkracht van de bevolking moet den invloed ondervinden van de hoogere opbrengst der door haar verbouwde producten; de belastingdienst was in vele gevallen bereid gemakkelijker voorwaarden voor de afbetaling te verleenen; het Gouvernement verzachtte de bepalingen van de preferentie der belastingschuld door die niet toepasselijk te verklaren op belastingschuld, na het vestigen van een hypotheek ontstaan; eindelijk moet een belangrijk meerdere welvaart, zooals die zich thans voor de cultures laat aanzien, rechtstreeks en middellijk van grooten invloed worden op een gunstiger gang van zaken bij den importhandel.

Hoewel het niet uitgesloten is, dat door een krasser optreden der banken nog enkele faillisementen zullen los komen van zaken, die men ten onrechte meende staande te kunnen houden, zoo krijgt men toch reeds thans den indruk, dat het grootste deel der moeilijkheden geleden is.

Zeker, de grootste verliezen zijn thans wel geleden, maar de import is heden volkomen gedemoraliseerd. De omstandigheden van den import waren gedurende de laatste twintig jaren eigenlijk steeds ongezond, slechts de oorlogsconjunctuur bracht een verbetering, welke echter door het daarop volgende waardeverlies der goederen en de belastingcampagne meer dan vereffend werd. Steeds bestond bij den import een meeraanbod, een overconcurrentie van de zijde der Europeesche importeurs en den Chineezen viel daarbij geheel van zelf de rol van den gevierden kooper en vaak ook die van den sluwen tertium gaudens ten deel. Credietfaciliteiten werden verruimd, crediet-onwaardigen met credieten overladen en anderzijds werd menige door de banken lastig gevallen Europeesche importeur door de Chineezen met „contant kras" — met zijn eigen geld — afgeslacht. In menig groot Chineesch faillissement vond het onderscheid in temperament van den Europeaan en van den Aziaat zijn natuurlijke uitkomst. In den laatsten tijd is de wijze van zakendoen in den importhandel nog veel slechter geworden, wijl in de plaats van den vroegeren handel op order de speculatieve handel is getreden. Speculatie en crediet zijn hier ten slotte samengegaan. Ook de handelsmoraal der Chineesche kooplieden is — niet zonder schuld van de meedoogenlooze belastinginvordering

— dieper gezonken en vertoont in vele gevallen een ontstellende laagte. Knoeierijen zijn aan de orde van den dag en het woord van een Chineeschen cynicus dat een nog ongeteekend accept (wegens het zich daarop bevindende ongebruikte zegel) meer waard is dan een geteekend accept, heeft zich helaas in zeer vele gevallen bewaarheid. De hoeveelheid Europeesch intellect en werkkracht, die gebruikt worden om in den importhandel geld te verliezen, kan waarlijk tot medelijden stemmen. De import wordt den Europeaan steeds meer onwaardig. Slechts monopolie- of quasi-monopolie artikelen, welke tegen kontante betaling of betaling op korten termijn verkocht worden, maken nog het voorwerp van reëelen handel uit. Terwijl het in den productenhandel mogelijk was, regels vast te stellen, waaraan Europeanen en Chineezen zich onderworpen hebben, schijnt zulks bij den import wegens gebrek aan solidariteit van Europeesche zijde uitgesloten. In 1907 had tengevolge van den toenmaligen kracht in het Chineesche Kamp te Batavia onder voorzitterschap van Jan Dinger eene bijeenkomst van importeurs plaats om over de maatregelen ter verbetering van de toestanden in den importhandel te beraadslagen. Het eenige voorstel dat destijds lang besproken werd, was de oprichting van een verzekeringsmaatschappij tegen import-verliezen, een vermetel plan à la Tartarin, dat gelukkig niet tot uitvoering gekomen is. Ook werd destijds reeds op verplichte Europeesche boekhouding bij de Chineezen aangedrongen, precies als heden, waar de President der Javasche Bank schrijft:

> Op het verplicht stellen van het houden van koopmansboeken ook voor de Oostersche elementen, met het Maleisch als voertaal en in Europeesche letters en cijfers, werd door de verschillende handelsvereenigingen opnieuw bij de Regeering aangedrongen. Deze kwestie trouwens is niet alleen van belang uit het oogpunt van credietverleening, maar tevens uit dat van belasting-inning.

Wij zijn in de 16 jaren geen schrede verder gekomen, integendeel. De oplossing van het import-vraagstuk schijnt helaas in een andere richting te liggen: in het survival of the fittest der Europeesche importfirma's, een strijd om het bestaan, die lang duren zal, wijl uit het land van den Witten Man steeds nieuwe daadlustigen, nieuwe illusiebezitters de rijen der importeurs aanvullen.

Over de industriëele ontwikkeling van Ned. Indië schrijft de President als volgt:

Van de Industriëele Ondernemingen kwam de papierfabriek te Padalarang thans in bedrijf ondanks verschillende moeilijkheden, die te overwinnen waren. Er worden uit Indische grondstoffen, speciaal padistroo, uitsluitend betere papiersoorten vervaardigd. Voorloopig werkt de fabriek alleen tot uitvoering van de contracten met het Gouvernement gesloten, doch eerlang hoopt men ook tot levering aan particulieren te kunnen overgaan.

Van de fabriek te Cheribon van de Rhein-Elbe-Union kwam na de afdeeling ijzerconstructies thans ook de afdeeling spoorwegwagons in gebruik.

Medio 1922 werd de zeep- en parfumeriefabriek te Garoet in exploitatie gebracht.

Omstreeks denzelfden tijd werd voor het eerst staal gegoten in Nederlandsch-Indië en wel in de machinefabriek Braat te Soerabaia en volgens het Bessemer proces. Eenige maanden later geschiedde hetzelfde bij de werkplaatsen der Staatsspoor te Manggarai in den Martin-oven.

Te Djokja neemt men proeven ter beoordeeling, of vestiging van een machinale weverij op groote schaal mogelijk zal zijn. Niettegenstaande het invoerrecht op garens thans nog een bezwaar is, meent men ten aanzien van concurrentie met het buitenland optimistisch te mogen zijn. Bij deze plannen ondervindt men van de zijde der Regeering een voortdurende belangstelling.

De Regeering blijft ook aandacht wijden aan het utiliseeren van de ertsen op Borneo en Celebes. In tegenstelling met de aanvankelijke plannen om de uitvoering geheel van Gouvernementswege te doen geschieden, heeft men zich thans ook bereid verklaard concessie-aanvragen van particulieren in behandeling te nemen. Over de concessie-voorwaarden voor het waterkrachtswerk op Celebes met daaraan verbonden metallurgisch bedrijf kon men het nog niet eens worden.

Aangaande de Inlandsche nijverheid kan vermeld worden, dat het batikbedrijf een buitengewoon slecht jaar maakte. De batikkerijen in de Vorstenlanden ontsloegen het meerendeel van het werkvolk om alleen de betere krachten aan te houden, niet zoozeer omdat er voor dezen voldoende werk was doch om het bedrijf te doen voortbestaan tot beter tijden.Thans schijnt er echter een keerpunt gekomen; de prijsdaling van het fabrikaat heeft opgehouden en de betere rubberprijzen met als gevolg daarvan vermeerderde koopkracht hebben gemaakt, dat er weer vraag is van uit de Buitenbezittingen. Het laat zich hooren, dat de vermeerderde belangstelling in de eerste plaats de goedkoopere kwaliteiten betreft.

De koper- en lederindustrie in de Vorstenlanden kon profiteeren van het touristenverkeer.

De Tangerangsche hoedennijverheid had niet te klagen; voor de grovere soorten pandan hoeden was zelfs de vraag zoo groot, dat men moeite deed deze industrie ook elders en wel in de Preanger te vestigen.

Zeer interessant is wat de President over het verloop der wisselkoersen en wel in het bijzonder over den wisselkoers Ned.-Indië — Nederland schrijft. Hier hebben zich hoofdzakelijk door de eigenaardige houding der Nederlandsche Bank de grondslagen gewijzigd.

Bij den aanvang van het boekjaar was de koers op Holland voor T.T. 99¼, dank zij den steun, dien De Javasche Bank heeft kunnen geven tot instandhouding van de pariteit van den Indischen gulden. Deze noteering kon tot ongeveer half Mei worden gehandhaafd, toen de positie van De Javasche Bank niet langer gedoogde voortdurend denzelfden steun te verleenen. De koersen stegen toen tot 97, om later 97¼ te noteeren met een langzame neiging om in de maanden Augustus en September weder op 98¼ te komen. Een plotselinge vraag voor remise van gelden, die hier vroeger nog waren aangehouden, deed de noteering op Holland weder op 97½ komen, om einde van het jaar 98 te noteeren. Het verdere verloop van het boekjaar geeft in die koersen geene verandering.

Waar zooals in mijn vorig verslag uitvoerig is uiteengezet, De Javasche Bank bij hare metaalbeweging niet geheel vrij is, kan zij ook de koersen op Holland niet meer geheel beheerschen.

Immers, De Javasche Bank kan het eenmaal aan de Nederlandsche Bank afgegeven metaal eventueel, wanneer zij dat noodig heeft, niet meer terugkrijgen en moet dus wanneer zij tijdelijk middelen in Nederland behoeft, haar toevlucht nemen tot het beleenen van te Amsterdam aanwezige gouden standpenningen en daarbij dient zij rekening te houden met haar metaalsaldo en erop bedacht te zijn dat zoo noodig te kunnen aanvullen.

Hieruit volgt dus, dat aan andere factoren in de wisselmarkt een ruime gelegenheid wordt gegeven de koersen op Holland te beinvloeden. De arbitrage heeft dikwijls vrij spel.

In den tijd vóór 1919, toen de koers Batavia/Amsterdam slechts zeer geringe afwijkingen van de specieparitеit kon vertoonen, steeg en daalde b.v. de koers Batavia/Londen al naar gelang de koers Amsterdam/Londen steeg of daalde; deze stand van zaken is trouwens in het licht van de bij de Wet geregelde munteenheid tusschen Indië en Neder-

land de eenig logische, doch heeft een einde genomen, sedert de vroeger bestaande zekerheid voor Javasche Bank, dat saldi in Nederland te allen tijde in metaal konden worden omgezet,vervallen is. Thans echter is het verband tusschen de koersen Batavia/Londen en Amsterdam/Londen verbroken; de koers Batavia/Londen wordt in de eerste plaats beheerscht door de koersen op Londen in de Oostersche bankplaatsen.

De koers Batavia/Amsterdam, welke vóór 1919 de praktisch onveranderlijke factor vormde voor de berekening van de koersen van Indië op landen buiten Nederland, is nu geheel van functie veranderd en is het elastisch stootblok geworden, hetwelk de schokken opvangt, ontstaan door de afwijkingen tusschen de Batavia/Londen en Amsterdam/Londen.

De noteering Batavia/Amsterdam zal in de toekomst ook nog beheerscht worden door de groote bedragen, die Indië naar Nederland heeft te remitteeren voor den dienst der buitenlandsche schuld. Het zal evenwel niet noodig zijn alle betalingen, bestemd voor den dienst der leeningen in Amerika en Engeland, via Holland te bewerkstelligen; deze remises zouden bij een gewijzigde organisatie even goed direct van uit Nederlandsch-Indië kunnen geschieden en daardoor zou de koers Batavia/Holland ongetwijfeld gunstig worden beinvloed.

Een andere factor, die de wisselmarkt te Batavia kan beheerschen, wordt gevormd door de transactie die door enkele banken op touw worden gezet, ten einde door ready verkoopen op het buitenland, gedekt door forward inkoopen, op een goedkoope wijze tijdelijk geld naar Nederlandsch-Indië te trekken. Waar echter de export uit Nederlandsch-Indië zeer groot is en die uitvoer voor het toekomstige jaar in vergelijk met het vorige door de hoogere exportprijzen van de producten zeker met 50% zal toenemen, is het niet uitgesloten, dat, mede in aanmerking genomen de steun dien De Javasche Bank daaraan nog kan geven, de normale pariteitskoersen van Indië op Nederland weder zullen worden bereikt. Deze steun, dien De Javasche Bank ook tot dusverre kon verstrekken, dank zij de faciliteit haar door de Nederlandsche Bank verleend om tot een bedrag van ƒ 20.000.000.— aan goudentientjes te kunnen beleenen tot een rente van 3% p.a., heeft haar in dit boekjaar ƒ 248.635.17 gekost, zijnde het bedrag, hetwelk zij aan de Nederlandsche Bank aan rente over op goudentientjes voorgeschoten gelden heeft betaald.

Besprekingen met een Directielid van de Nederlandsche Bank hebben er reeds toe geleid, dat ruimere faciliteiten aan De Javasche Bank ten aanzien van het bedrag der goudbeleeningen zullen worden verleend.

In het 95ste boekjaar werd in totaal door De Javasche Bank een bedrag van ƒ 102.000.000.— naar Nederland overgemaakt.

Merkwaardig is wel, dat de T. T. koers Batavia/Londen, die van

11.90 bij het begin van het boekjaar eerst geregeld terugliep tot 11.65, zich daarna langzaam tot 12.10 heeft kunnen herstellen, terwijl de koers op Londen te Amsterdam niet hooger dan 11.90 kon komen.

Van de geldmarkt in Nederlandsch-Indië, die in de algemeen gangbare beteekenis hier eigenlijk niet bestaat, daar de geldmarkt zich hier bijna uitsluitend bij de banken concentreert, zegt het verslag het volgende:

De Geldmarkt in Nederlandsch-Indië bleef ook dit jaar ruim. Cijfers die hiervan kunnen getuigen, zijn evenwel niet te geven, daar als bekend de geldmarkt bij de banken geconcentreerd is: de groote instellingen, die geld op korten termijn op een open markt beschikbaar zouden kunnen stellen, hebben bijna steeds hunne hoofdkantoren in Nederland, zoodat deze middelen de geldmarkt aldaar ten goede komen.

Evenals andere jaren voldeed De Javasche Bank aan alle credietaanvragen van den handel, voor zoover deze op een gezonde basis waren gegrond en ook thans bracht zij in haar rentetarief geenerlei wijziging.

Geld op langen termijn, het vorige jaar reeds teekenen vertoonend, zicht niet op de hoogte van 7% te kunnen handhaven, was inderdaad goedkooper te verkrijgen: in Nederland slaagden zelfs 5½% obligatieleeningen met koersen van uitgifte slechts weinig onder pari.

Ook voor Nederlandsch-Indische Gemeenten was geld aldaar goedkooper verkrijgbaar dan in 1921, toen nog 7½% betaald moest worden. Zoo kon Batavia ƒ 2.000.000.— leenen tegen 7% à pari en Soerabaia ƒ 6.000.000.— tegen 6% à 93.5% Semarang leende ondershands ƒ 1.000.000.—. De Gemeente Bandoeng slaagde er nog steeds niet in tegen aannemelijke voorwaarden een leening te plaatsen en bleef dus voor haar groote vlottende schuld op De Javasche Bank aangewezen; waar echter de gelden grootendeels op aandrang van het Gouvernement waren besteed, stelde dit zich ook garant voor de inlossing der gemeentelijke promessen.

Uitgiften in Nederlandsch-Indië zelf kwamen niet tot een noemenswaardig bedrag aan de markt; alleen werd de inschrijving op de leeningen in Nederlandsch Courant van Batavia en Soerabaia ook hier opengesteld.

De geldbehoefte van het Gouvernement vond hare bevrediging geheel in den vreemde, met uitzondering van geld op korten termijn, dat hier in Indië werd opgenomen; waar de afgeloste bedragen hiervan echter grooter waren dan de nieuw geplaatste, kan dit punt hier buiten beschouwing blijven.

Op de Effectenmarkt trad in den loop van het jaar een stabiliseering in, hoewel eenige papieren een laagsten koers bereikten,

welke echter aan het einde van het jaar in de meeste gevallen reeds verbeterd was.

„In overeenstemming met het benedenwaartsche verloop van den rentevoet", zegt het verslag", konden de koersen van obligaties en pandbrieven over het algemeen stijgen. Vooral geld dit voor die met laag rentetype; hoe hooger het rentetype en dus hoe hooger de noteering (bij of boven pari), des te minder was er van die stijging te bemerken. Uit den aard der zaak speelde hier de mogelijkheid van conversie tot lager rentetype een rol; niet zonder reden hield men rekening met deze kans, want een gedeelte van de emissies in Nederland had conversie van oude schuld tot eenige doel. Wellicht ten overvloede zij er op gewezen, dat het hier geen gedwongen conversie geldt, waarbij de schuldenaar zijn oorspronkelijke verplichtingen niet nakomt: immers deze doet niets anders dan gebruik maken van het voorbehouden recht tot vervroegde aflossing en voldoet de aflosbaar gestelde stukken met het provenu der nieuwe leening.

Uit het bovenstaande volgt, dat koersstijging van beleggingsfondsen een kermerkend verschijnsel is voor het afgeloopen jaar en dit is oorzaak, dat men thans in vele jaarverslagen een bijboeking op de waarde van het effectenbezit aantreft, in tegenstelling met de afschrijvingen, waaraan men de laatste jaren al bijna gewoon geraakt was.

Voor de effectenmakelaars was het een slecht jaar, daar de financieele kracht van het publiek geleidelijk sterk is afgenomen, niet het minst door de zooveel lagere tantièmes. Zoowel voor aandeelen als voor obligaties waren de omzetten gering.

Over de paniek bij de Spaarbanken te Soerabaia zegt het verslag:

In Februari 1923 ontstond er te Soerabaia een paniek, toen bekend werd dat de Soerabaiasche Incasso-, Spaar- & Hulpbank zware verliezen had geleden. Ten gevolge van de weinige liquiditeit harer uitzettingen moest haar reeds een paar dagen later voor den tijd van zes maanden surséance van betaling worden verleend.

Hoewel terzake nog geen definitieve gegevens beschikbaar zijn, staat het toch reeds vast dat, tengevolge van het gevoerde beheer, zware verliezen zijn geleden en hare resteerende activa zoo weinig liquide zijn, dat een hervatting van haar bedrijf onwaarschijnlijk is te achten.

De run sloeg al spoedig over op de Spaarbank van de Maatschappij tot Nut van het Algemeen, welke genoodzaakt werd gebruik te maken van hare bevoegdheid om de betalingen drie maanden op te schorten.

Wel bleek, dat ook deze gezondigd had tegen het eerste principe van het spaarbankbedrijf en dat ook zij een te groot deel harer mid-

delen in hypotheken en vaste eigendommen had belegd, doch hare positie, bleek overigens gezond. Teneinde haar te redden en daardoor tevens een débâcle op de markt van onroerende goederen, welke het gevolg zou zijn geweest van een gedwongen likwidatie, te voorkomen, werd op initiatief van de Presidenten van de Factorij der Nederlandsche Handel-Mij. en van De Javasche Bank besloten tot oprichting van de Javasche Hypotheekbank, welke de meeste hypotheken van de Nuts-Spaarbank zou overnemen en daarvoor met 6% pandbrieven betalen.

De Javasche Bank kon uit hoofde van de bepalingen van de Bankwet 1922 niet in het kapitaal deelnemen, doch verleende hare medewerking door zich bereid te verklaren de pandbrieven in onderpand voor beleening en voorschotten in rekening-courant te nemen en daarop een voorschot te verleenen ten bedrage van 80% van de nominale waarde.

Met die pandbrieven in handen kan de Nuts-Spaarbank in ieder geval hare verplichtingen tegenover deposanten nakomen, hetzij door die pandbrieven zelf aan deposanten in betaling te geven, hetzij door die te beleenen.

Dank zij deze maatregelen kon deze spaarbank 15 Mei 1923 hare betalingen hervatten en het vertrouwen bleek dermate hersteld te zijn, dat zij haar bedrijf thans weder ongestoord voortzet.

Het aandeelenkapitaal van de Javasche Hypotheekbank werd bepaald op 1.600.000.— (waarop 10% gestort) en geplaatst bij de Nederlandsche Handel-Maatschappij, de Nederlandsch-Indische Escompto Maatschappij, de Bank voor Indië, de Nederlandsch-Indische Levensverzekering en Lijfrente Maatschappij en de Amsterdamsche Maatschappij van Levensverzekering; de vertegenwoordigers dezer instellingen te Soerabaia en de Agent van de Javasche Bank aldaar zijn in den Raad van Toezicht opgenomen.

In hoeverre ook de Incasso-, Spaar- & Hulpbank nog gebaat zal kunnen worden door de hulp van de Javasche Hypotheekbank, is zooals hierboven reeds gezegd, nog niet uitgemaakt.

In aansluiting daaraan behandelt de President de kwestie van het muntwezen in Nederlandsch-Indië en de vraag van een eventueele muntscheiding tusschen Nederlandsch-Indië en Nederland.

Bij wijze van proefneming werden op last van den Minister van Koloniën in Nederlandsch-Indië in omloop gebracht de overeenkomstig de nood-muntwet van 1919 gemunte guldens en halve guldens, met een gehalte van 720/1000 Het resultaat van deze proefneming, waaruit zal moeten blijken of de circulatie deze munten al of niet gretig zal opnemen, is nog niet te bepalen. In Nederlandsch-Indië zijn thans in omloop Nederlandsche zilveren munten van verschillend gehalte

naast de muntbiljetten, die nog altijd zeer gewild zijn bij de bevolking. Het zal waarschijnlijk dit jaar worden uitgemaakt of de muntbiljetten als circulatiemiddel in Nederlandsch-Indië zullen blijven bestaan, hetzij ongedekt dan wel op eenige wijze gedekt.

De Staatscommissie ter bestudeering eener muntscheiding tusschen Nederland en Nederlandsch-Indië kwam ook dit jaar nog niet tot een definitieve conclusie, omdat men terecht meent, dat de hoofdvraag voor het oogenblik nog niet voor beantwoording rijp is.

Ook thans wil ik niet vooruit loopen op het door de Staatscommissie uit te brengen advies; ongetwijfeld zal aan De Javasche Bank gelegenheid worden gegeven om hare inzichten ten aanzien van dit vraagstuk kenbaar te maken, maar ik wil er thans reeds op wijzen dat een muntscheiding tusschen Nederland en Koloniën het Moederland meer zal schaden dan de Koloniën; eerstens toch zal het Moederland van de Koloniën terug moeten nemen de niet volwaardige (zilveren) circulatiemiddelen, door het Moederland uitgegeven, die bij een eventueele scheiding in Nederlandsch-Indië niet meer gangbaar zullen zijn, daar het onbillijk zou wezen wanneer Indië daarmede bleef opgescheept. Indië zou bij eene scheiding van het muntwezen een eigen circulatiemunt moeten hebben, evenals die in Nederland gebaseerd op goud, en het zou die circulatiemiddelen moeten laten aanmunten, naar mate daaraan behoefte bestond en naar mate het Nederlandsche zilver uit de circulatie zou worden genomen om naar Nederland te worden teruggezonden. De muntscheiding zou tevens noodzakelijk maken de stichting van een kostbare inrichting om in Nederlandsch-Indië de eigen munten te slaan en de financiën van Nederlandsch-Indië zijn vooralsnog niet van dien aard, dat deze uitgaaf verantwoord te achten zou zijn. Maar bovendien zouden bij eene muntscheiding tusschen Nederland en Indië ongetwijfeld de finaciële relaties met Nederland verslappen, waardoor de financiering van Indische producten nog meer dan thans reeds het geval is over Londen en New-York zou loopen; waar voorts Londen als distributiehaven in Europa voor de producten uit het Oosten uitnemend is ingericht, zou de maatregel voor de havens van Amsterdam en Rotterdam weleens minder aangename gevolgen kunnen hebben.

Hierop volgt een beschrijving der goud- en zilverbeweging in het laatste jaar.

De financieele politiek der Regeering en de toestand der Nederlandsch-Indische staatsfinanciën worden door den President uitvoerig besproken:

Het wachtwoord bezuiniging, een krachtige leus het geheele jaar door, werd steeds meer de werkelijke leidraad bij het besnoeien der

loopende Begrooting van Nederlandsch-Indië en bij het opmaken van die voor het jaar 1924. Het krachtig opvatten van een zoo moeilijk, tevens ondankbaar en pijnlijk werk, verdient inderdaad alle toejuiching. Naast de bezuiniging is voor de Nederlandsch-Indische Regeering echter ook versobering van de Staatsdiensten een hoofdvereischte en het eenige middel om de credietwaardigheid van den Staat op den duur hoog te houden.

De Indische Regeering zal nog jaren lang den druk ondervinden van de geweldige uitbreiding der openbare bemoeiingen van de laatste jaren. Renten en aflossingen van reeds opgenomen gelden en van de nog voor werken van algemeen belang in de toekomst te leenen bedragen, zullen het budget blijven bezwaren. Zouden deze uitgaven grootendeels moeten worden verhaald op handel, landbouw en industrie door nog verdere verzwaring der lasten, dan bestaat de kans, dat de ondernemingsgeest van het buitenlandsch kapitaal daarvan den terugslag ondervindt.

Het is daarom te hopen, dat de winsten uit Gouvernementsbedrijven en de zoogenaamde gemengde bedrijven in de toekomst grooten steun zullen geven aan den dienst der verschillende leeningen.

In April 1922 werd $ 60.000.000.— Indische schuld met langen looptijd, rente 6% te New-York geplaatst. Dit bedrag was samengesteld uit de laatste twee tranches van de leening, waarvan de eerste tranche ad $ 40.000.000.— in Januari aldaar was uitgegeven en dus in mijn verslag over het vorige boekjaar is vermeld.

Het duurde tot Januari 1923, voordat door Ned.-Indië een nieuw beroep op beleggers werd gedaan, ditmaal te Londen. Het betrof weder een 6% leening, tot een bedrag van £ 5.000.000.—, waarvan evenwel £ 1.000.000.— gereserveerd werd voor inschrijving in Nederland. De volgende maand reeds kwam weer een leening aan de markt en wel te New-York: het bedrag was $ 25.000.000.—, de rente 5½%, de koers van uitgifte 88.

Opmerkenswaard is ook, dat hoewel deze leeningen bijna geheel buiten de Nederlandsche markt geplaatst zijn, de obligaties tot belangrijke bedragen naar Nederland of Nederlandsch-Indië terugkeerden. Dit is dus wel een bewijs, dat de oudere Indische Leeningen thans goed geclasseerd zijn.

Het grif plaatsen van leeningen ten laste van Nederlandsch-Indië in het buitenland, zoowel in Amerika als in Engeland, is mede een bewijs voor het vertrouwen, dat men algemeen in Nederlandsch-Indië stelt. Trouwens het ernstige streven van de Regeering om tot een sluitende Begrooting te komen, welk doel natuurlijk niet ineens te bereiken is, moge blijken uit het feit, dat in de Begrooting voor 1924 het tekort op den gewonen dienst bereids is teruggebracht tot ƒ 20.352.000. Vergelijken wij nu het geraamde tekort op de Begrooting

van het jaar 1922 ad ƒ 107.992.000 met de werkelijke schuldvermeerdering in dat jaar, dan zien wij, dat die schuld tusschen 1 Januari 1922 en 31 December 1922 slechts met ƒ 67.5 Millioen is vermeerderd, hetgeen uit de hieronderstaande cijfers blijkt.

31 December **1922.**

Vlottende schuld in Nederland	ƒ	311.600.000.—
Schatkistbiljetten in omloop	„	20.200.000.—
Schatkistpromessen in omloop	„	53.000.000.—
Muntbiljetten in omloop	„	43.002.959.50
	ƒ	427.802.959.50
Credit bij De Javasche Bank	„	11.433.493.02
	ƒ	416.369.466.48

Gevestigde schuld van Ned.-Indië:

3	%	1883	ƒ	32.347.000.—		
3	„	1898	„	29.793.000.—		
5	„	1915	„	45.000.000.—		
5	„	1916	„	68.000.000.—		
5	„	1917	„	43.750.000.—		
6	„	1919	„	166.500.000.—		
6	„	1922 $ 100 millioen	„	255.000.000.—		
6½	„	1921 B	„	54.600.000.—		
7	„	1921 A	„	73.125.000.—	„	768.115.000.—
					ƒ	1.184.484.000.—

31 December **1921.**

Vlottende schuld in Nederland.	ƒ	321.700.000.—
Schatkistbiljetten in omloop	„	89.351.000.—
Schatkistpromessen in omloop.	„	67.345.000.—
Muntbiljetten in omloop	„	52.076.403.—
Debet bij de Javasche Bank	„	55.582.825.44
	ƒ	586.055.228.44

Gevestigde schuld van Ned.-Indië:

3	%	1883	ƒ	32.817.000.—		
3	„	1898	„	33.606.000.—		
5	„	1915	„	47.500.000.—		
5	„	1916	„	70.000.000.—		
5	„	1917	„	45.000.000.—		
6	„	1919	„	171.000.000.—		
6½	„	1921 B	„	56.000.000.—		
7	„	1921 A	„	75.000.000.—	„ 530.923.000.—	„ 1.116.978.000.—
Schuldtoename gedurende 1922					ƒ	67.506.000.—

Moge een en ander nog geen reden zijn om te meenen, dat de financieele zorgen voor Nederlandsch-Indië voorbij zijn, er blijkt uit, dat de Regeering zich alle moeite geeft om tot het normale terug te komen. Zij, die minder optimistisch gestemd zijn, vinden daarvoor natuurlijk aanleiding in het feit dat de Begrooting voor 1923 in uitgaven totaal aanwijst een bedrag van ƒ 807.495.000, dus een 2½ maal zoo hoog cijfer geeft als die voor 1914, en dat de belastingen, noodzakelijk om dat bedrag op te brengen, een zware druk beteekenen. Het is dan ook niet te verwonderen dat belanghebbenden zich er voor interesseeren hoe deze lasten zoo goed mogelijk draagbaar te maken zouden zijn.

Ook van Regeeringswege werd een onderzoek ingesteld naar de wijze waarop eventueele hervormingen op dit gebied dienen te worden ontworpen.

Het is zeker te hopen, dat deze beiderzijdsche pogingen als resultaat zullen hebben een eenvoudig systeem van heffing, dat rekening houdt met de draagkracht en het concurrentievermogen van handel en cultures en tegelijk voldoende middelen verschaft om de lasten, door het verleden opgelegd, te boven te komen. Gelukt dit en slaagt men er spoedig in de Begrooting sluitend te krijgen en te houden, dan is er geen enkele reden, waarom men zich ongerust zou behoeven te maken over een mogelijke depreciatie van den Indische gulden, ook al is de schuld van Nederlandsch-Indië in het buitenland geplaatst, of over een mindere belangstelling voor de schuldbrieven; integendeel, deze laatste zullen steeds meer een gewild beleggingsobject worden, te meer nu men zich blijkbaar thans reeds in het buitenland bewust is dat men zijn kapitaal steekt in een land, waar de openbare financiën in laatster instantie gegrondvest zijn op de meest natuurlijke en duurzame basis: het winnen uit den grond zelf van producten, waaraan men op de geheele wereld behoefte heeft. De Regeering verdient allen steun van een ieder in haar pogen; alle politiek gedrijf moet daarbij op zijde worden gezet, het welzijn van Nederlandsch-Indië moet voorop staan.

De toestanden op de buitenbezittingen: Sumatra, Borneo en Celebes worden, zooals in de laatste jaren geschied is, aan een bijzondere beschouwing onderworpen.

Over de inlandsche beweging, die door de onlangs plaats gehad hebbende spoorwegstaking weer op den voorgrond is getreden, schrijft de President:

Is de voedselvoorziening voldoende — en hierbij speelt rijst een hoofdrol—, dan is de bevolking over het algemeen rustig; toch geven de Politieke stroomingen onder de Inlandsche bevolking dit jaar veel te zien dat het vermelden waard is. De in mijn vorig verslag vermelde absolute partijdiscipline van de Sarikat Islam, neerkomende op de onvereenigbaarheid van het lidmaatschap met dat van een andere partij, was geheel tegen de communisten gericht, maar dit nam niet weg, dat in enkele plaatsen jongere en heftiger leden het wettige S. I.-bestuur trachtten te verdringen om zoo een officieuzen communistischen invloed uit te oefenen. Hierbij bleek echter wel, dat de groote meerderheid hiervan niet gediend is en dat dus de partijdiscipline en daarmee het godsdienstig-nationaal karakter der S. I. wel degelijk in innerlijke gevoelens van de bevolking zelve wortelt.

Deze meening wordt nog versterkt door het verloop van het S. I. congres te Madioen in Februari 1923. De communisten die verlof hadden de intrekking van het besluit der partijdiscipline te bepleiten, bedierven hun zaak geheel door op ruwe wijze de godsdienstige gevoelens der aanwezigen te kwetsen. Het zoeken van aansluiting bij buitenlandsche geloofsgenooten werd officieel besproken. Een van de hoofdbesluiten van het congres was een verandering in de organisatie der partij; wellicht kan het doel, dat men hiermede beoogt, het beste omschreven worden, wanneer men zegt, dat men propagandisten en leiders wil kweeken, die in staat zijn geheel doelbewust aan den uitbouw der partij deel te nemen en hare ontwikkeling in vaste banen te voeren.

Het standpunt van de Regeering bleef geheel dat van welwillend toezien op hetgeen zich uit eigen natuur ontwikkelde en afspeelde. Tegenover alles wat geleek op opruien en het prediken van verzet tegen het gezag, werd nog krachtiger opgetreden dan het jaar te voren.

Versch ligt nog in het geheugen, hoe even na het einde van dit verslagjaar den leider der Inlandsche communistische beweging eerst de ontscheping op Borneo werd verboden en hoe hij vervolgens wegens poging tot opruiing werd gearresteerd. De gedeeltelijke spoor- en tramwegstaking, die hiervan het gevolg was, kan men dus als een zuiver revolutionnaire gebeurtenis opvatten. Dat deze staking, waarvan de mislukking met volkomen zekerheid voorspeld had kunnen worden, niet alleen den communisten, maar ook de verdere politieke beweging belangrijken afbreuk zal doen, is met vrij groote stelligheid te verwachten.

Wij komen nu aan de bedrijfsresultaten der Javasche Bank in het verslagjaar. De balans en de metaaldekking vertoonen, vergeleken met de voorafgegane jaren, het volgende beeld:

AKTIVA:	1919/20	1920/21	1921/22	1922/23
Beleeningen in Ned.-Indië ...	ƒ 153.041	ƒ 111.119	ƒ 93.109	ƒ 62.574
Voorschotten Gouvernement.	„ 27.200	„ 57.440	„ 11.222	„ 12.321
Disconto-Rekening	„ 17.218	„ 36.400	„ 36.141	„ 37.051
Belegd kapitaal en Reserves.	„ 7.683	„ 7.632	„ 9.355	„ 10.390
Uitzettingen buiten Ned.-Ind.	„ 13.151	„ 23.039	„ 22.225	„ 32.359
Munt en Muntmateriaal ...	„ 189.533	„ 237.711	„ 195.465	„ 222.881
Gebouwen en Inventaris ...	„ 1.770	„ 2.300	„ 5.320	„ 5.840
Diverse Rekeningen	„ 35.130	„ 23.535	„ 26.223	„ 35.169
	ƒ 444.726	ƒ 499.176	ƒ 399.060	ƒ 418.585
PASSIVA:				
Kapitaal en Reserve	ƒ 9.022	ƒ 9.753	ƒ 10.790	ƒ 12.184
Bankbiljetten in omloop ...	„ 320.812	„ 328.812	„ 267.471	„ 269.410
Rekg. Ct. Saldi en Bankwissels	„ 107.519	„ 151.685	„ 90.309	„ 107.905
Diverse Rekeningen	„ 1.895	„ 2.390	„ 3.086	„ 23.823 [2]
Netto Winst	„ 5.478	„ 6.536	„ 27.404	„ 5.263
	ƒ 444.725	ƒ 499.176	ƒ 399.060	ƒ 418.585
Dividend	30%	35%	166%	19%
OBLIGO'S:				
Bankbiljetten, Rekening Ct. Saldi en Bankwissels	ƒ 428.331	ƒ 480.408	ƒ 357.842	ƒ 377.342
METAALDEKKING: [1]				
Goud	ƒ 184.958	ƒ 225.601	ƒ 154.658	ƒ 161.265
Zilver	„ 4.393	„ 11.861	„ 40.183	„ 60.924
	ƒ 189.351	ƒ 237.462	ƒ 194.841	ƒ 222.189
Metaaldekking in %	44.21 %	49.42 %	54.45 %	58.88 %

De obligo's wijzen, vergeleken met het vorige jaar, een toename aan van rond ƒ 20 millioen, welke hoofdzakelijk op rekening der gestegen rekening-courant-saldi komen, terwijl de biljettenomloop slechts onbelangrijk toegenomen is. Anderzijds is de metaalvoorraad met ongeveer rond ƒ 27 millioen gestegen, terwijl de uitzet-

[1]) Zonder Pasmunt.

[2]) Inclusieve Restant Winst ad ƒ 20.871.241, 45 over 1921/22.

tingen rond ƒ 10 millioen teruggeloopen zijn. De vermindering is bijzonder sterk op de Conto „Beleeningen in Nederlandsch-Indië", waaronder ook de voorschotten op obligaties der Indische leeningen vallen, welke, zooals elders gemeld wordt, in het verslagjaar van ƒ 34 millioen tot ƒ 22 millioen zijn teruggeloopen. De „Uitzettingen buiten Nederlandsch-Indië" zijn met ongeveer ƒ 10 millioen toegenomen.

Dit alles, samen met de gestegen metaaldekking, beteekent een meerdere versterking der positie van de Bank, vergeleken met het vorige jaar. De metaaldekking der obligo's is van 54.45 % in het laatste jaar gestegen tot 58.88 pct., hetgeen de hoogste dekking is, tot nu toe aan het einde van een jaar bereikt. Opvallend is de sterke toename der zilverdekking, welke door terugvloeiing uit het verkeer verkregen werd. De voorraad aan zilvergeld bij de Javasche Bank is thans meer dan voldoende om zoo noodig het in omloop zijnde papiergeld der Regeering (het muntpapier) in metaal om te zetten. De Regeering is evenwel thans niet in staat aan de Javasche Bank de voor deze conversie noodige betaling te doen.

De winst van het laatste jaar beantwoordt aan de verwachtingen, welke men bij het weder-intreden van meer normale omstandigheden koesterde. Afschrijvingen van bijzonderen aard moesten van de bedrijfswinst niet gedaan worden, wijl de daarvoor in vroegere jaren gemaakte voorzieningen voldoende waren. Aan de reserve werd, behalve het statutair vastgestelde bedrag, nog een bedrag, voortgesproten uit de vermeerdering van de waarde der effecten, welke de reserve dekten, toegevoegd. De reserve bedroeg op het eind van het verslagjaar ƒ 6.184.000, tegen ƒ 4.790.000 in het vorige jaar. De winstverdeeling geschiedde volgens de bepalingen der nieuwe Bankwet. Het dividend werd op 19% bepaald, terwijl in 1919-20 bij ongeveer gelijke netto-winst — onder het oude Octrooi — de aandeelhouders 30% kregen. Hier toont zich dus practisch het verschil tusschen de nieuwe en de oude verdeelingsschaal.

De bij de nieuwe Bankwet vastgestelde kapitaalsuitbreiding op ƒ 9 millioen is in verband met het tusschen de Regeering en de

Javasche Bank hangende geschil over de uitkeering der in het laatste jaar behaalde winst voorloopig tot Februari 1924 uitgestel:; daarentegen kan de reserve inmiddels tot het bij de Bankwet vastgestelde maximum van ƒ 9 millioen opgevoerd worden.

Over den stand van het met de Regeering ontstane geschil doet de President de volgende korte en zakelijke mededeeling:

> In aansluiting aan het met ons vorige jaarverslag verspreide bericht dato 29 Juli 1922 betreffende bezwaren van de Regeering tegen goedkeuring van onze balans en winst- & verliesrekening, zij hier het verder verloop van deze zaak in het kort vermeld. Besprekingen met de Regeering over de aanwijzing van scheidsrechters voerden niet tot een resultaat.
>
> De Regeering heeft toen als meest gereede partij krachtens art. 15, lid 3 van het afgeloopen octrooi de zaak bij den Raad van Justitie te Batavia aanhangig gemaakt en De Javasche Bank per deurwaardersexploit van 12 September 1922 gedagvaard ten einde op 22 September den eisch te hooren uitspreken, dat scheidslieden zouden worden aangewezen uit negen met name genoemde personen in Nederland en dat de onderwerpen van geschil zouden geformuleerd worden als in de dagvaarding aangegeven.
>
> De Javasche Bank diende van antwoord op 10 November 1922; vervolgens had repliek van 's Lands advocaat plaats op 2 Februari 1923 en dupliek van den advocaat der Bank op 6 April 1923. Pleidooien werden gehouden op 8 Juni 1923, waarna de Raad van Justitie de uitspraak bepaalde op 10 Augustus 1923. Nader is bij het afdrukken van dit verslag nog niets te vermelden.

Intusschen heeft de Raad van Justitie te Batavia den 10den Augustus uitspraak gedaan. De Raad van Justitie heeft zich, wat het cardinale punt betreft, geheel bij de zienswijze der Javasche Bank aangesloten, en wat het tweede, ondergeschikte punt betreft, heeft de Raad scheidslieden in Ned. Indië aangewezen voor het nemen eener definitieve beslissing. Nu moet worden afgewacht of de Regeering van het vonnis van den Raad van Justitie in hooger beroep gaat. Het is een openbaar belang, ook met het oog op de internationale positie der Javasche Bank, dat aan die kwestie spoedig een einde komt.

De Javasche Bank bevind zich op het einde van haar 95ste boekjaar, op het einde eener groote crisis-periode, in een sterke positie. Wanneer men een blik werpt op de balanscijfers der laat-

ste jaren en de verslagen der circulatiebank doorbladert, dan bevroedt men dat de Javasche Bank midden in den storm der gebeurtenissen heeft gestaan, in het complex van moeilijke tijdsvragen, maar men herkent ook de voortreffelijke leiding, strategisch en tactisch, men herkent den klaren, doelbewusten blik, de vaste, zekere hand van den meester. De blijde toon van nimmermoeden arbeid klinkt door alle verslagen van den President der Javasche Bank als de hamerslag van den smid, die zijn aanbeeld en hamer kent en in het heden de toekomst smeedt.

„Arbeiden, blijmoedig en vastberaden, dat is het wat wij in Indië moeten doen, ieder in zijn kring van werkzaamheden; daardoor moet Indië vooruit, moet welvaart worden gebracht waar die nog niet is, moeten moeilijkheden worden overwonnen, moeilijkheden die er zijn om uit den weg te worden geruimd."

Juist in hun eenvoud en zakelijkheid geven de verslagen van den President een getrouw beeld der tijdsomstandigheden en uit alles spreekt een rotsvast vertrouwen in de levenskracht en de toekomst der kolonie. Meer dan in Europa noemt hier de Europeaan zijn arbeidskring zijn eigen, grooter dan ginds is hier de verantwoordelijkheid van elk afzonderlijk en vooral van hen, die leiders zijn.

II

In aansluiting aan het Jaarverslag van den President der Javasche Bank wil ik op grond van hetgeen daarin aangeroerd is hieronder den economischen en financieelen toestand der kolonie aan een beschouwing onderwerpen en dan verder de houding der Nederlandsche Bank tegenover de Javasche Bank en de kolonie bespreken.

Gelijk reeds naar voren is gebracht, staan wij, zoo niet alle voorteekenen bedriegen, in Ned.-Indië aan het einde der economische crisis. Wij hebben ons in den laatsten tijd wat de landbouwkundige productie betreft — welke hier beslissend is — bevonden in het stadium van afnemende productiekosten en toenemende verkoopsprijzen; de particuliere landbouw als geheel werkt weer met winst, zij is in staat de in den crisistijd gemaakte schulden langzaam af te betalen en weer dividenden uit te keeren.

Anders is het gesteld met de staathuishouding. De staathuishouding werkt nog steeds met een deficit, zij moet geld leenen om de renten harer schulden te kunnen betalen, en zij zal verder met deficitten werken ondanks hare poging om het mooier voor te stellen. Een staathuishoudkundige heeft eens de wijze uitspraak gedaan: „De onderschatting der kosten en de overschatting der winst is de typische gedachtengang van den Europeeschen ondernemer in de tropen." Deze uitspraak past nauwkeurig op het budget der Regeering in de vroegere en..... komende jaren. De Regeering zal verder met een deficit werken, wijl zij in de jaren der hoogconjunctuur boven de gegeven verhoudingen is uitgegroeid, zij heeft zich, met een zwaren schuldenlast beladen, in de armen eener verre toekomst geworpen, heeft hare werkzaamheden uitgebreid, verwachtingen verwekt en zij kan dat alles niet eenvoudig opgeven, zonder een schade te lijden, welke niet in guldens en centen te becijferen is.

De Regeering tracht het evenwicht in de staathuishouding door twee voor de hand liggende, primitieve middelen tot stand te brengen, door belastingen en bezuiniging. Beide middelen zijn zeker goed, maar beide zijn beperkt. Beide middelen zijn, wanneer zij te streng toegepast worden, zooals thans geschiedt, in hunne uitwerking op de algemeene huishouding der kolonie niet bevorderend maar remmend, zij zijn niet productief maar consumptief, zij zijn aan een regeeringspolitiek, die de ontplooiing der kolonie nastreeft, rechtstreeks tegengesteld. Al te hooge belastingen verbitteren de ondernemers, al te groote bezuinigingen de ambtenaren. Ook deze psychologische werking mag men niet veronachtzamen, wijl lust en liefde de vleugels zijn voor groote daden juist in zware tijden. Belasting heffing en bezuiniging zijn een „Heilmittel" doch slechts „Teilmittel" en het ware verkeerd deze „Teilmittel" tot uitsluitende staatswijsheid te verheffen. Bijna allen, die zich heden met de oplossing van het Indische financie-probleem onledig houden, draaien zich in den engen kring der belasting- en bezuinigingspolitiek, putten zich uit in berekeningen en systemen en vinden de oplossing niet, wijl de oplossing voor een goed deel buiten dien kring ligt.

De onmogelijkheid om de Nederlandsch-Indische staathuishouding alleen door belastingen en bezuinigingen op orde te brengen,

wil ik trachten aan te toonen en wel niet aan de hand van rekenkunstige bespiegelingen doch op grond van vaststaande cijfers.

De schuld van Ned.-Indië bedroeg einde 1922 totaal ƒ 1.184.000.000
tegen einde 1913 „ 104.000.000

dus een vermeerdering in de jaren 1914-1922 van ƒ 1.080.000.000
Stellen wij de nog achterstallige belastingen einde 1922 op „ 80.000.000

dan blijft er een netto-toename in 1914-22 van ƒ 1.000.000.000
Hierbij komt nog in 1923, matig berekend, „ 150.000.000

zoodat de schuldvermeerdering 1914-23 bedraagt ƒ 1.150.000.000

De rentepost op de totaal-schuld einde 1923 bedraagt rond ƒ 70.000.000 per jaar tegen rond ƒ 6.000.000 in 1913, dus rond ƒ 64.000.000 meer.

De totaal-ontvangsten en uitgaven der Nederlandsch-Indische staathuishouding zijn, vergelijkenderwijs, als volgt:

(In millioenen guldens).

	Ontvangsten	**Uitgaven**	**Deficit**
1923	615.2	800.6	185.4
1913	311.4	327.1	15.7
1923 meer dan 1913	302.8	482.5	169.7
Vermeerdering percentsgewijs	97 %	147½ %	1080%

Bij vorenstaande berekening is het buitengewone tijdvak 1914-'22, dat gedeeltelijk hoogere jaarlijksche uitgaven en inkomsten en ook veel hoogere jaartekorten gaf dan voor 1923 zijn aangenomen, met opzet voorbijgegaan. Want waar wij in de particuliere huishouding, die de staathuishouding heeft te schragen, thans weer tot normale omstandigheden teruggekeerd zijn, is het, om een juiste vergelijking te verkrijgen, noodig den buitengewonen tijd uit te schakelen en tegenover den normalen tijd vóór den oorlog (1913) den

normalen tijd na den oorlog (1923) te stellen. Zeker, men beschouwt in de staathuishouding de begrootingscijfers voor 1923 nog niet als norm voor het vervolg. Men hoopt door belastingen en bezuinigingen de verhouding tusschen inkomsten en uitgaven in de naaste jaren te verbeteren en wellicht in 1924, doch zeker in 1925 een sluitende begrooting althans voor den gewonen dienst te verkrijgen.

In de vorenstaande berekening zijn de gewone en de buitengewone dienst samengenomen en als één totaal tegenover de inkomsten gesteld, omdat, wanneer met de huidige improductieve regeerpolitiek voortgegaan wordt, het onverantwoordelijk is de milliardschuld nog jaarlijks door bijboeking van de uitgaven voor den buitengewonen dienst te verhoogen.

Hoewel de cijfers voor 1923 voorzichtiger samengesteld zijn dan die in de begrootingen der voorafgaande jaren, zijn zij niettemin nog te gunstig, wijl de Regeering voor de inkomsten nog steeds niet het bedrag uit het bedrijf der normale staathuishouding als grondslag genomen heeft doch het bedrag uit een bedrijf eener fictieve staathuishouding. De misrekening der Regeering blijkt nu — in het midden van het jaar — reeds uit de tot dusver gepubliceerde cijfers over de ontvangsten der spoorwegen en der tolrechten en zij zal, ondanks de opcenten, ook blijken uit het bedrag van de voor het belastingjaar 1923 binnenkomende belastinggelden. Wat de uitgaven betreft, waarop de Regeering meer invloed heeft dan op de inkomsten, zal ook hier de uitspraak betreffende de onderschatting der kosten waarheid blijken.

In weerwil van de hoogere belastingen en de scherper besnoeiïng der uitgaven zal het de Regeering, voor zoover het thans te overzien is, niet gelukken, de begrooting in evenwicht te brengen, noch in 1924 noch in 1925 noch in de volgende jaren, zoolang zij belastingen en bezuiniging als de eenige middelen aanwendt pour corriger la fortune.

De particuliere huishouding is de grondslag der staathuishouding. Beschouwen wij nu den tegenwoordigen stand der particuliere huishouding in de kolonie, vergeleken met den vóór-oorlogs-

tijd, en trachten wij de verhoogde draagkracht der particuliere huishouding te schatten. Voor een kolonie van de structuur van Nederlandsch-Indië geven de in- en uitvoercijfers grootendeels de economische winst- en verliesrekening aan, waarbij het uitvoersurplus het batig saldo is. Het uitvoersurplus van Nederlandsch-Indië, dat van rond *f* 100 millioen in 1910 tot rond *f* 200 millioen in 1913 gestegen was, bereikte in het hoogconjunctuur-tijdvak duizelingwekkende cijfers. Maar dat zijn tempi passati, waarop een mutatio rerum gevolgd is. In 1921 hebben de dingen zich zoo gekeerd dat in de plaats van het tot dusver bestaande uitvoersurplus een, zij het ook klein, invoer-surplus trad. De nawerkingen ervan zijn heden nog aan de betalingsbalans der kolonie te bespeuren. Wij slaan echter ook hier, juist als bij het staatsbudget, het buitengewone tijdvak van den oorlogs- en na-oorlogstijd over en stellen tegenover het jaar 1913 het eerste normale jaar na den oorlog, waarover cijfers ten dienste staan, het jaar 1922. De hieronder volgende cijfers geven den in- en uitvoer van Nederlandsch-Indië, zoowel voor particuliere als ook voor gouvernements-rekening, aan, terwijl de speciebeweging eruit gelaten is. [1]).

(In millioenen guldens).

	Invoer	**Uitvoer**	**Uitvoersurplus**
1922	761.6	1148.3	386.7
1913	464.9	677.7	212.8
1922 meer dan 1913	296.7	470.6	173.9
Toename in %	63.8%	69.4%	81.6%

[1]) Men kan tegen de hier weergegeven cijfers wellicht aanvoeren, dat het jaar 1922 nog niet geheel als een normaal jaar kan worden beschouwd, minder wat de hoeveelheden der producten als wat hunne verkoopsprijzen betreft. Inderdaad zijn de uitvoerwaarden van eenige producten, naar het gemiddelde, in 1922 laag genomen, b.v. suiker met *f* 11.75 per pikol rubber met 85 cts. per K.G. en thee met 49½ per ½K.G. Verhoogt men om deze redenen echter den uitvoer met zegge *f* 100 millioen, dan moet men ook de waarde van den invoer verhoogen, want ook de invoer was in 1922 tengelvolge van de import-malaise beneden het normale. Er werd daarom aangenomen dat beide posten elkaar eenigszins compenseeren.

Het is een eigenaardig toeval dat de toename van in- en uitvoer evenals het uitvoersurplus telkens bijna overeenkomen met de hierboven aangegeven toename van de inkomsten en uitgaven en van het deficit der Regeering. Dit toeval mag ons niet verleiden tot het trekken van een parallel, want het gaat bij het staatsbudget en bij den handelsomzet om twee verschillende grootheden. Wanneer men echter in aanmerking neemt, dat de uitvoertoename gelijktijdig ook, althans grootendeels, de toename der productie in de kolonie vertoont, dan wordt het zonder meer duidelijk dat het staatsbudget geheel buiten verhouding tot de intusschen gevolgde economische ontwikkeling uitgedijd is, *want de toename der staatsuitgaven bedraagt evenveel als de gezamenlijke toename der productie in de kolonie.* Men kan op zijn vingers narekenen, dat een dekking der toegenomen Regeeringsuitgaven uit de winst der productie slechts voor een klein gedeelte geschieden kan, ondanks de scherpste belastingheffing.

De vorenstaande cijfers van Ned.-Indië's in- en uitvoer houden bovendien nog een ongunstigen factor in, welke te denken geeft. Al vertoont de jaarlijksche uitvoer (productie) ook, zoo men het jaar 1922 met 1913 vergelijkt, een geweldigen opbloei, niettemin ziet men, wanneer men de uitvoercijfers analyseert en de productiecijfers *der laatste jaren* tegenover elkaar stelt, *dat de stijging in de productie bij eenige producten tot stilstand gekomen is en dat zelfs een terugloopende beweging ingetreden is.* Dringt men dan verder tot de productie-omstandigheden door, dan ontwaart men dat — en dit betreft de ruggegraat der kolonie: Java—een uitbreiding van verscheidene cultures wegens gebrek aan daarvoor geschikten, goeden grond niet meer mogelijk is en dat bij eenige cultures uitputtingsverschijnselen merkbaar worden.

Ter staving van het vorenstaande dient de volgende tabel, welke, voor zoover cijfers verkrijgbaar waren, de ontwikkeling van Java's hoofdproducten in het tijdvak 1913—1922 aangeeft, zoowel voor Europeesche als voor inheemsche cultures. De vetgedrukte cijfers geven de telkens bereikte maxima aan.

Groote Landbouwgewassen.

JAVA.

	Suiker.		Koffie.	
	Aanplant Bouws.	Productie Picols.	Aanplant Bouws.	Productie Picols [3]).
1913	204.778	22.736.184	163.787	?
1914	207.800	22.747.979	**164.983**	488.326
1915	212.216	21.357.840	?	487.168
1916	216.460	26.389.173	?	**858.718**
1917	226.082	**29.502.636**	?	805.805
1918	**229.791**	28.791.645	150.202	822.111
1919	193.974	21.633.524	150.582	586.476
1920	210.838	24.998.263	149.209	442.519
1921	215.495	27.315.160	147.766	580.072
1922	228.246	29.382.489	141.316	494.032

	Thee.		Tabak.	Rubber.
	Aanplant Bouws.	Productie Kg.	Productie Kg.	Productie Kg.
1913	?	29.517.685 [1])	53.022.540	?
1914	103.951	32.419.320 [1])	43.955.720	?
1915	104.864	**46.183.334** [1])	**73.803.600**	?
1916	?	44.548.287 [1])	?	?
1917	?	43.500.000	?	?
1918	115.087	34.406.064	?	28.858.146
1919	**120.280**	40.392.323	?	39.273.764
1920	110.262	42.325.255	22.328.819	41.798.368
1921	113.351	27.439.660 [2])	24.422.432	37.473.375
1922	114.095	36.984.062	28.408.961	**43.321.748**

[1]) Uitvoercijfers.
[2]) Fijne Pluk.
[3]) Cijfers Gyselman & Steup, Batavia.

Inlandsche Landbouwgewassen.

	Sawah padi.		Padi gogo.	Cassave (Wortels).
	Aanplant Bouws.	Productie Picols.	Productie Picols.	Productie Picols.
1913	3.674.936	96.205.565	?	?
1914	3.625.260	91.775.214	?	?
1915	3.637.873	91.302.197	?	?
1916	3.724.182	94.136.894	6.571.833	50.807.000
1917	3.892.690	99.029.494	6.598.500	57.439.000
1918	4.057.699	100.338.666	6.513.000	84.045.000
1919	**4.198.222**	**109.208.703**	7.365.000	82.803.000
1920	3.897.058	91.810.629	**7.508.000**	**94.504.869**
1921	3.690.088	82.605.865	4.975.000	89.414.735
1922	4.172.592	100.828.975	6.105.000	82.233.703

Speciaal wordt hierbij opgemerkt, dat het areaal voor de suikercultuur zoo goed als niet meer voor uitbreiding vatbaar is; de productie kan wellicht door verbetering der rietsoorten nog verhoogd worden, maar niet in belangrijke mate. Het plantareaal voor koffie loopt terug wegens den ouderdom der aanplantingen en hare converteering in rubbergronden; nieuwe, goede koffiegrond is op Java bijna niet meer te krijgen; de productie werd in de laatste jaren ook door de boeboek-plaag nadeelig beinvloed. Zeer opvallend is naast de koffie de achteruitgang bij thee, die in vele gevallen aan uitputting van den grond door vroegere gebrekkige verzorging moet worden toegeschreven. Bij de Inlandsche theecultuur, waaromtrent helaas nauwkeurige vergelijkende cijfers niet ten dienste staan, is de achteruitgang nog veel sterker. Goed theeland is op Java niet meer te krijgen. Bij tabak is de sterke achteruitgang der productie wel hoofdzakelijk door de niet-rentabiliteit der cultuur ten gevolge van gebrek aan afzetgebied (Centraal

Europa) veroorzaakt; in Midden-Java zijn in de laatste jaren tabakslanden in suikerlanden omgezet. De eenige toename vertoont rubber, hoewel ook hier bij de oudere aanplantingen reeds een afnemende productie ingetreden is. Van de Inlandsche gewassen stagneert de rijstproductie. De toename van padi gogo en cassave in 1918—'20 is voornamelijk aan den toenmaligen drang der Regeering (voedselaanplant) toe te schrijven. Van de Inlandsche producten vertoont ook copra in het laatste jaar een sterke teruggang. Een statistiek van de copra-productie bestaat echter helaas niet, en de jaarlijksche uitvoercijfers tijdens den oorlog en in de eerste jaren van den na-oorlogstijd geven geen goed houvast, daar de verschepingen destijds zeer onregelmatig waren en ook veel copra van de buitenbezittingen over Java uitgevoerd werd. Eerst de komende jaren kunnen hieromtrent, in vergelijking met de vroegere, uitsluitsel geven.

Het beeld van stilstand en achteruitgang, dat de bovenstaande cijfers geven, is, vooral wanneer men de redenen ervan kent, niet verblijdend: het openbaart het geringe perspectief van Java op landbouwkundig gebied. Java heeft — en hierin ligt tevens een erkenning van den hoogen stand zijner cultures, — zijne hoogte bereikt en wellicht reeds overschreden. Deze toestand van rijpheid toont zich ook daarin, dat niet slechts de productie-hoeveelheid bij verscheidene producten haar maximum heeft bereikt of reeds achter zich heeft, maar dat ook het minimum der productiekosten reeds tot het verleden behoort. Dit lag in den tijd vóór den oorlog en het zal, hoewel de productiekosten thans weer een terugloopende tendens vertoonen, voor de oude cultures niet weer bereikt worden. Slechts de rubber als een jonge cultuur maakt daarop een uitzondering; alle andere cultures zijn zoozeer tot volkomenheid gebracht, dat uit het bedrijf een besparing van beteekenis niet meer verkregen kan worden.

De eenigszins terugloopende conjunctuur van Java komt ook in zijn handelsbalans tot uitdrukking. Wanneer wij de hierboven voor geheel Ned.-Indië opgegeven cijfers van in- en uitvoer over Java en de Buitenbezittingen verdeelen, dan verkrijgen wij het volgende beeld:

(In millioenen guldens).

Java	Invoer	Uitvoer	Uitvoersurplus
1922	557.5	522.6	— 34.9
1913	325.7	351.7	+ 26.0
1922 meer dan 1913	231.8	170.9	— 60.9
Toename in %	71 %	48½ %	—

Buitenbezittingen:

	Invoer	Uitvoer	Uitvoersurplus
1922	204.1	625.7	421.6
1913	139.2	326.0	186.8
1922 meer dan 1913	64.9	299.7	234.8
Toename in %	46.7%	92 %	125.7%

Hieruit blijkt dat Java in 1922 een invoer-surplus gehad heeft tegen vroeger een uitvoer-surplus en verder dat de totale toename van Nederlandsch-Indië's uitvoer-surplus en nog meer op rekening der buitenbezittingen komt. De economische vooruitgang der buitenbezittingen en hare beteekenis als productie-factor komen in de cijfers levendig in het licht. Ginds op de buitenbezittingen liggen, in tegenstelling met Java, de ontwikkelingsmogelijkheden. *Voor de eerste maal in de geschiedenis van Nederlandsch-Indië heeft — in 1922 — de uitvoer van de Buitenbezittingen den uitvoer van Java overtroffen.* Dit is een gebeurtenis, maar het is ook een belangrijke vingerwijzing voor de oplossing van het financiëele probleem van Nederlandsch-Indië.

Die oplossing wordt niet door het geloof aan de almacht der belastingen en bezuiniging bereikt, ook niet door het speculeeren op hooge productenprijzen, *maar die oplossing ligt, naast een verstandige belasting- en bezuinigingspolitiek, in de ontsluiting van nieuwe bronnen van inkomsten voor een gezonde uitbreiding en verdere ontwikkeling der koloniale huishouding. Daarvoor liggen de groote mogelijkheden thans niet meer op Java minor maar op Java major, op de buitenbezittingen, welker economische ontsluiting op even breedopgezette wijze ter hand genomen moest worden als te zijner tijd hare staatkundige doordringing.*

De verdere economische ontwikkeling der kolonie is in de laatste jaren niet slechts door de algemeene depressie geremd geworden, maar ook door de Regeering. Wij zijn met een reeks van wetten en bepalingen bedacht geworden, waarvan elke op zich zelf een bemoeilijking der vrije economische werkzaamheid beteekent. Voor den pionier in het oerbosch zijn heden niet meer de gevaren der rimboe het schrikbarende maar de wetten der Regeering. Er was een tijd dat Europeanen in de Zuidzee klapperondernemingen uit de opbrengsten der paradijsvogeljacht aanlegden en tot ontwikkeling brachten, er was een tijd dat een Europeaan met klein kapitaal en groote energie ook in Nederlandsch-Indië iets worden kon. Heden heeft de Regeering met hare wetten en bepalingen een slagboom voor het pionierswerk gelegd. Terwijl in de naburige Engelsche koloniën alles gedaan wordt om Chineesche arbeidskrachten naar de dunbevolkte streken te trekken, verlangt de Indische Regeering van elken immigrant ƒ 50.— hoofdgeld, een bedrag, dat volgens het nieuwste regeeringsvoorstel tot ƒ100.— zal worden verhoogd. Wie hebben de tabakscultuur in Deli samen met den Europeanen opgebouwd, wie hebben de vrije tinmijnenindustrie op het Maleische schiereiland tot hoogen bloei gebracht? De Chineezen. De ontsluiting der buitenbezittingen wordt echter vertraagd en bemoeilijkt, wijl men den stroom van naarstige lieden aan de grenzen van Nederlandsch-Indië afwijst, wijl men voor den Europeeschen pionier de beste arbeiders weert.

De moeilijkheden, welke men tegenwoordig bij de uitgifte van mijnconcessies en erfpachtlanden maakt, de verplichting om erfpachtsperceelen binnen bepaalden tijd in cultuur te brengen, de verhooging van den canon, de scherpe bepalingen der arbeidsinspectie van meet af aan, dit alles zijn dingen, welke men nog niet kende toen men den Europeeschen ondernemer nog gaarne in het land zag komen en wel in de eerste plaats als medewerker en niet als belastingsobject. Ik twijfel eraan of een Kessler en Nienhuijs onder de tegenwoordige omstandigheden hetzelfde tot stand gebracht zouden hebben als vroeger. Nog vóór den eersten patjolslag wordt aan den ondernemer een belasting opgelegd, want de naamlooze vennootschap — dit is nu hier eenmaal de gebruikelijke vorm voor ondernemingen, — wordt in haar status nascendi met

1½% zegelrecht op het gestorte kapitaal belast, een belasting, welke eerlang ter opwekking van den ondernemersgeest tot 2½% verhoogd zal worden. Alsof men hier in Europa ware, in oude beproefde omstandigheden, waarin kans en risico zich laten overzien, alsof de ontberingen hier, de onzekerheid van het resultaat, de afhankelijkheid — in den landbouw — van hoogere macht niet tellen! Wij zijn heden zoover dat het voor den Europeaan hier met een klein of middelmatig kapitaal geen beginnen is, ja zelfs niet met een naar Europeesche begrippen aanzienlijk kapitaal. Daardoor gaat voor de kolonie een massa van persoonlijk initiatief verloren. Het pionierswerk valt op het grootkapitaal. Maar aan het grootkapitaal is een zekere sloomheid eigen, wanneer het niet door een Napoleon in het land gecommandeerd wordt. Het grootkapitaal heeft bovendien geene illusies doch ervaringen en het grootkapitaal heeft de regeeringspolitiek van bemoeilijking met werkeloosheid beantwoord. Men behoeft zich waarlijk niet te verwonderen, dat het grootkapitaal door de voortdurende bedreiging met de afschaffing der poenale sanctie zich niet verder naar de buitenbezittingen liet lokken. De bedreiging met de afschaffing der poenale sanctie wordt overigens door het grootkapitaal, al naar de omstandigheden, ook als mantel der liefde gebruikt om eigen zonden te omsluieren. (vide in het jaarverslag der Handels Vereeniging Amsterdam over 1922 de motiveering van de teruggave der onderneming Boeloe Blang Ara aan de Regeering).

Een andere groote hindernis voor de economische ontwikkeling was in de laatste jaren de, men mag wel zeggen, wreede belastingpolitiek, vooreerst door de meedoogenlooze kapitaal-aftapping en voorts door de verontrusting en moedeloosheid, welke door de als onrecht gevoelde belastingmethoden onder de ondernemers gedragen werden. Een bekend makelaar zeide mij eens: „De inspectie van belastingen is het eenige regeeringsbureau, waarvoor ik reeds vóór de deur mijn hoed afneem". In deze scherts ligt een ernstige zin. De uitspraak bewijst dat door de belastingen en de bijzondere omstandigheden, waaronder zij geheven worden, een afhankelijkheid van de goede luim van enkelen geschapen wordt, welke met de waardigheid van een vrijen man niet wel overeen te brengen is. De belastingbekommernis heeft hier menigen ondernemenden

man gebroken en heeft menigen moedigen Chinees de hel in China met de hel op Java doen verwisselen. De Directeur van Financiën troost er zich mede, dat de Regeering, tegemoetkomend, toegestaan heeft de belastingbedragen op afbetaling te voldoen. (De rente voor het betalingsuitsel was kortgeleden 9% nu 6%). Is dit inderdaad een troost, of ligt daarin niet veeleer de bekentenis opgesloten dat de belaste winsten thans heelemaal niet meer voorhanden zijn en dat de belastingschuldenaar de afbetalingen effectueeren moet uit nieuwe winsten, welke opnieuw belast worden? Is het met de waardigheid der Regeering overeen te brengen dat de belastingambtenaren den Chineezen in naam der Koningin de guldens uit den zak kloppen, terwijl die ambtenaren weten dat die guldens eigenlijk den Europeeschen importeur toekomen? De fout ligt, behalve in de te late inwerkingtreding der belastingwetten en dito aanslag, in het feit dat, na den vroegeren, als het ware belastingvrijen tijd, de nieuwe belastingen plotseling, zonder overgang, van kracht werden. Ook de opvoeding tot staatsburger vereischt tijd. Hier echter werkte men volgens het schema der „autovallen" met de stopwatch in de hand. Men beschouwde elken ondernemer als een suikerfabriek, die vóór het einde van het jaar afgemalen is en bij het einde van het jaar haar winst op de bank heeft staan. Voor de differentieering der bedrijven en de bijzondere omstandigheden had men weinig consideratie. In den laatsten tijd is in dit opzicht een verandering ten goede gekomen. Het verzet tegen de hardheden der belastingwetgeving gaat merkwaardiger wijze ook van de belastingambtenaren zelven uit, en het ware te wenschen dat de Regeering eindelijk een einde maakte met den aanslag voor de oorlogswinst van anno domini en den armen dubieuzen debiteuren in hare boeken door een daad van genade hun belastingachterstand kwijtschold.

De sprookjesachtige oorlogswinsten in Nederlandsch-Indië hebben, — en ook dit is begrijpelijk, — rechtstreeks tot hare belasting geprikkeld, en voor menigen belastingambtenaar is het heden ten dage nog een acquit de conscience wanneer hij zich de negentallige winstcijfers van vroeger voor oogen roept. De door mij in October 1920 getaxeerde cijfers zijn eer te laag dan te hoog genomen. Maar het is een dwaling, wanneer men denkt dat voor de destijds

berekende ƒ 2 milliard oorlogswinst op Indië een belastingbedrag van ƒ 600 millioen moest vallen. Men ziet daarbij over het hoofd dat de oorlogswinst niet slechts door de Europeesche en Chineesche ondernemers, die door de belasting bereikt worden, gemaakt werd, maar ook voor een groot deel door den voor de belastingen onbereikbaren Inlander (copra, peper enz.) en door den Staat (tin). Verder is een groot deel der oorlogswinstbelasting — tot einde 1918 — in Holland ontvangen. Wat de suiker betreft, geloof ik dat ook niet één enkele fabriek te weinig oorlogswinstbelasting betaald heeft. Dat het belastingbedrag uit de suikerwinsten niet geheel aan de verwachtingen beantwoord heeft, kan daaraan liggen, dat de suikerhandel gedeeltelijk zaken voor vreemde, buitenlandsche rekening deed, waarvan de winsten hier niet konden worden belast. Waar ik vroeger de oorlogswinsten taxeerde, moest ik daartegenover thans eigenlijk een taxeering der na-oorlogsverliezen in Nederlandsch-Indië stellen. Hiertoe ontbreken mij helaas de noodige gegevens. Om echter een denkbeeld te geven van de sommen, welke in den na-oorlogstijd verloren werden, geef ik hier een berekening uit de „Dagelijksche Beurscourant", waarin voor een groot deel ook Indische waarden begrepen zijn.

Van de aandeelen van 98 industrieele, 68 cultuur-, 34 scheepvaart-, 20 rubber-, 12 tabak-, 8 thee- en 5 petroleum-ondernemingen bedroeg de nominale waarde ƒ 1.295.450.000.

Hun hoogste waarde, 1920, bedroeg	ƒ	5.874.950.000.
hun koers in September 1921	„	2.371.260.000.
Waardevermindering 1920-'21	ƒ	3.503.690.000.

Men ziet dat de weegschaal van het geluk hier in veel korter tijd en met veel sterker zwaai naar de andere zijde overgeslagen is.

Belastingen moeten er zijn, en het is volkomen in orde dat conjuctuur-winsten belast worden. Ik sta niet op het standpunt van hen, die zich door de Engelsche Regeering de meerdere invoerrechten op hun thee rustig van den prijs laten aftrekken, maar zich tegen elken cent verzetten, welken de Ned.-Indische Regeering eischt. De belastingpractijk heeft mij tot dusver geen tijd gelaten mij met de belastingtheorie onledig te houden en ik laat daarom ook de vraag open, of een uitkeerings- dan wel een winst-belasting de voorkeur

verdient. Bij de belastingberekening moest het oorspronkelijk in de onderneming gestoken kapitaal (kapitaalaantooning) in aanmerking genomen worden; verder moest telkens de gemiddelde winst van 3 jaren als grondslag worden genomen instede van de tegenwoordige berekening van één jaar, waardoor de belasting een manager-tantième op de exploitatiewinst wordt. De afschrijvingen en reserves, ruim berekend, mogen niet belast worden. Ten onrechte wordt de vroegere thesaureeringspolitiek der Ned. Indische Cultuurbanken thans als een soort van belastingontduiking aangemerkt. Aan deze politiek, welke zeker op vele plaatsen te ver gedreven werd, ligt het beginsel van soliditeit en gedegenheid ten grondslag, waaraan de Hollandsche ondernemingen voor een groot deel haar aanzien te danken hebben. Juist in de achter ons liggende crisisjaren heeft de financieele opbouw van vele ondernemingen, welke, van fiscaal standpunt bezien, wellicht ideaal was, in de practijk bewezen te zwak te zijn. De belastingprogressie mag niet te sterk zijn, want het verdienen is een schoone zaak en ook de soldaat in den economischen strijd moet den maarschalksstaf in den ransel dragen. De belastinginning moet eenvoudig zijn, vooral hier in de tropen, waar de ondervinding leert, dat de eenvoudigste machines de beste zijn. Wordt de belasting op eenvoudige wijze, in billijke mate geheven en juist toegepast, dan zal zij geen rem zijn doch wezenlijk bijdragen tot de ontwikkeling der kolonie.

Aan het juiste gebruik van de belastingopbrengst twijfelen heden velen, ondanks of veeleer door de bezuinigingspolitiek der Regeering. De bezuinigingspolitiek der Regeering wordt veelvuldig in omgekeerde richting volgens hetzelfde schema gehanteerd als hare belastingpolitiek. Minder bezuiniging doch veeleer versobering moest de leus zijn, minder besnoeiïng der salarissen dan vermeerdering van den eisch tot praestatie, minder stopzetting van nuttige werken dan vermindering van het personeel. Mijn twee jaren geleden in dit tijdschrift in verband met de schadelijke intensiveering der staatshuishouding gedane uitspraak: „De Europeaan moet eenzamer worden, de afstand tusschen Europeanen en Inlanders moet hersteld worden, maatschappelijk en economisch", werd tot mijn spijt door de Inlandsche intellectueelen niet goed opgevat.

Men wordt heden licht als onsociaal gebrandmerkt, wanneer men de dingen bij hun juisten naam noemt en zoo is het ook hier. De Europeanen kunnen gezien de economische structuur der kolonie hier slechts een dunnne bovenlaag vormen en geen middenlaag. Elke Europeaan hierbuiten vertegenwoordigt een groot kapitaal, dat door verantwoordelijkheid en praestatie zijn rente moet opbrengen. Voor den Europeaan hierbuiten, die zoo zwaar weegt, geldt Rathenau's woord dubbel en dwars: „Economisch is de wereld een vereeniging van scheppende krachten; wie arbeid, arbeidstijd en arbeidsmiddel verspilt, berooft de gemeenschap'. Juist de geisoleerde, verantwoordelijke plaats, welke den Europeaan hier toekomt, geeft aan de Inlandsche wereld een grootere speelruimte tot ontwikkeling. Deze ontwikkeling kan echter voor de massa nooit daarop gericht zijn om den Europeaan, wat diens behoeften betreft, te evenaren. Wordt het peil der Inlanders economisch en maatschappelijk tot de hoogte van den Europeaan opgeheven, dan is het met de huishouding en den welstand der kolonie gedaan, dan beleven wij den ondergang van het Oosten. In de erkenning van de noodzakelijkheid en ook van de natuurlijkheid van den afstand tusschen Europeanen en Inlanders ligt geene geringschatting van laatstgenoemden, evenmin als er geringschatting van de Inlandsche kunst en van de Oostersche levensopvatting in ligt, dat men het onderscheid tusschen haar en Europa als vaststaand erkent. De koloniale huishouding grondt zich op den goedkoopen levensstandaard en de levenseenvoud der Inlanders; dit fundament is niet kunstmatig door den Europeaan gemaakt, maar het is natuurlijk, op de omstandigheden gegrond. Een intensieveering der huishouding in Europeeschen zin is hier niet mogelijk. Men kan geen groote cultuurondernemingen in wolkenkrabbers aanleggen en, waarlijk, het is voor de Inlanders ook niet te wenschen, dat in hun palmenland de steenwoestijnen van Europeesche grootsteden ontstaan. De Europeaan is voor de kolonie even onmisbaar als de Inlander. Zonder de door den Europeaan geschapen productie (exportproducten) zou het dicht bevolkte Java heden moeten verhongeren, daar het den noodigen rijstinvoer niet zou kunnen betalen. De hooge graad van ontwikkeling der Inlandsche intellectueelen, ook in Westelijke beteekenis, wordt door iederen rechtschapen

denkenden Europeaan erkend en geacht. De hoedanigheid van heerscher hebben velen hunner en wat hunne rustigheid en voornaamheid betreft, laten zij menigen Europeaan, die zich zoo veel meer waant, ver achter zich. Maar in het tegenwoordige ingewikkelde staatsbedrijf worden nog andere hoedanigheden vereischt: organisatietalent, orde, nauwgezetheid; de hoogste cultuur in de huishouding van een volk is heden het financiewezen; en dan is het de vraag of al die groote eischen, welke de cultuur stelt, niet boven het vermogen, de krachten ook van de besten van het natuurvolk gaan. Aan de Inlanders zelf is het bewijs in gunstigen zin te leveren. De weg daartoe wordt hun door niemand versperd. De weg tot dit doel leidt echter niet over luidruchtige, politieke vergaderingen maar door stille werkkamers en de kracht om dat doel te bereiken, bestaat niet in de bewering van de aanspraak doch in het bewijs der praestatie. Europeanen en Inlanders zijn beiden noodig voor de verdere ontwikkeling der kolonie, maar elk op zijn plaats, elk naar de hem eigen kracht en bekwaamheid.

Uitgestrekte gebieden wachten thans nog in de buitenbezittingen op ontsluiting. Het feit, dat Java's ontwikkeling haar hoogtepunt bereikt, althans bijna bereikt heeft, de noodzakelijkheid om de staatsinkomsten te vermeerderen, en de door den staat getroffen openbare inrichtingen ten volle te benutten, de gestadige vermeerdering van Java's bevolking, dit alles dringt in de richting van de ontsluiting der buitenbezittingen. Het oogenblik is, ook van een kapitalistisch standpunt bezien, gunstig. De prijzen der koloniale producten zijn hoog, de afzet schijnt verzekerd. Wat de oude wereld niet meer kan afnemen, vindt zijn weg naar de nieuwe. Reeds ontwaakt de Engelsche en Amerikaansche ondernemingsdrang. Maar ook het Hollandsche kapitaal is voor nieuwe ondernemingen open. De in Nederlandsch-Indië werkende banken hebben haar kapitaal in den oorlogstijd boven hare normale behoeften verhoogd. De verhouding van het kapitaal tot het totaal der middelen is, gezien van het standpunt van de rendite, slechter geworden. De banken moeten iets nieuws ondernemen om de vroegere rentabiliteit weer te bereiken, of zij moeten een deel van haar kapitaal terugbetalen. Ook de cultuurbanken en de suikercultuur maatschappijen, waaraan de goede suikerjaren te stade komen, beschikken over rijke

niddelen. Aan de Regeering de plicht om den weg naar de buitenbezittingen voor de ondernemers te effenen door velerlei verlichtingen, door het geven van bedrijfzekerheid en door hervorming van de belastingpolitiek. Dan zal weer nieuw kapitaal naar de kolonie toestroomen, nieuwe bronnen van inkomsten zullen opwellen en haar opbrengst, de opbrengst van blijmoedigen, scheppenden arbeid, zal bijdragen tot de gelukkige oplossing van het financiëele probleem van Nederlandsch-Indië!

Nog een andere weg om tot de oplossing van het financieele probleem bij te dragen, staat open: de vermindering der staatsschuld door liquidatie (verkoop) van staatsbezit. De toestand is ernstig genoeg om ook deze mogelijkheid in beschouwing te nemen. Het Nederlandsch-Indische schip van staat ligt zoo diep, dat het geboden is lading te lossen. Alle economische staatsbedrijven, welke voor den staat geen noodzakelijkheid om politieke of andere algemeene redenen zijn, moesten vervreemd worden. De staat zou in deze bedrijven voor den vervolge geen geldelijke belangen meer moeten hebben, doch, ingeval een volkomen scheiding niet wenschelijk schijnt, slechts een winstbelang, een aandeel in de winst. Gemengde economische bedrijven, waarin de staat stem heeft, zijn halfheden. Dat hebben wij in Nederlandsch-Indië aan de Cultuur-hulpbank gezien. De staatsbedrijven, welke voor vervreemding in aanmerking komen, kunnen eerst na nauwkeurige toetsing van alle omstandigheden worden vastgesteld. Een bedrijf, dat daarvoor in elk geval in aanmerking komt, is de Gouvernements-Caoutschouc-Cultuur, welker voortbestaan als gouvernementscultuur men hoogstens met herinneringen aan den Compagnie's tijd motiveeren kan. De grond, welke tegen vervreemding der G. C. C. aangevoerd wordt, n.m. dat zij bij de tegenwoordige goede prijzen het gouvernement voordeel brengt, is juist een grond voor hare vervreemding. Want een oude koopmansregel zegt: men moet bij een stijgende markt verkoopen en bij een dalende koopen. Men moet de stijgende markt benutten en de G. C. C. en alle andere gouvernemntsbedrijven in de goede tijden tot de hoogst mogelijke prijzen van de hand doen, want wanneer het daarmede eerst weer slecht gaat zooals tegenwoordige met de S.S.-hotels, dan krijgt de Regeering daarvoor geen roode cent.

Een andere mogelijkheid om de Nederlandsch-Indische staatsschuld met een groot bedrag te verminderen, ligt wellicht in de invoering eener eigen munt. De President der Javasche Bank neemt in zijn jaarverslag feitelijk stelling tegen een muntscheiding van Holland en wel — hij is in dit opzicht onbaatzuchtiger dan de Nederlandsche Bank, — in het belang van Nederland. In werkelijkheid is echter, hoofdzakelijk door de houding der Nederlandsche Bank, de muntscheiding wanneer men de koersen beschouwt, practisch reeds ingetreden en voor de Nederlandsch-Indische Regeering ware in den tegenwoordigen toestand niets natuurlijker dan dat zij daaruit de consepuenties trekt en het onaangename met het nuttige verbindt. „Indië", zoo schrijft de President der Javasche Bank in zijn jaarverslag, „zou bij een scheiding van het muntwezen een eigen circulatiemunt moeten hebben, evenals die in Nederland gebaseerd op goud, en het zou die circulatiemiddelen moeten laten aanmunten, naar mate daaraan behoefte bestond en naar mate het Nederlandsche zilver uit de circulatie zou worden genomen om naar Nederland te worden teruggezonden ..... het Moederland zal toch van de Koloniën terug moeten nemen de niet volwaardige (zilveren) circulatie middelen, door het Moederland uitgegeven." In deze teruggave van Hollandsche zilvermunt en het aanmunten van eigen geld zou voor Indië een groote winst liggen, want de eigen munt zou Indië slechts ongeveer de helft van het bedrag kosten, dat Holland aan Indië voor de teruggave van het Hollandsche zilvergeld vergoeden moest. Het bedrag van Hollandsch zilvergeld, dat vóór het van kracht worden der gewijzigde muntwet van 1912 van Holland naar Indië gekomen is, wordt geschat op 350 millioen gulden en dit bedrag staat als remise naar Holland ter vrije beschikking. Hetzelfde bedrag zou Indië dus in eigen munt kunnen laten aanmunten, en, wel met het oog op de tegenwoordige zilverwaarde voor een kostprijs van slechts *f* 175 millioen met eenzelfde zilvergehalte als het Hollandsche geld. *Nadat dan door omwisseling het Hollandsche geld tegen het nieuwe Indische geld uit het verkeer was getrokken, zou de Indische Regeering deze f 350 millioen, welke haar slechts f 175 millioen kosten, als remise naar Holland kunnen benutten en* op die manier een deel van Indië's vlottende schuld aan Holland,

welke den heeren ginds zooveel hoofdpijn veroorzaakt, kunnen delgen. De kosten van oprichting eener eigen munt in Nederlandsch-Indië zouden tegenover de bedragen waarom het hier gaat, geen gewicht in de schaal leggen. In 1910 schreef Mr. Vissering „La réforme monétaire aux Indes nous (Nederland) a donc apporté le grand profit, que nous pouvions trouver un bon débouché pour une partie de notre réserve en argent, encore toujours trop grande; ces envois d'argent aux Indes étant remplacés par de l'or par voie d'arbitrage international, la réforme a aussi collaboré à améliorer la position monétaire de la mère-patrie, qui donnait de l'argent et recevait de l'or. Cependant la responsabilité de la mère-patrie pour toutes ces augmentations de la circulation de monnaies d'argent de la Hollande, resta naturellement intacte, de sorte que l'accroissement de la réserve d'or en Hollande sert également comme garantie pour l'argent en circulation aur Indes." Verder schreef Mr. Vissering in 1912: „De muntkwestie in Nederland, die zoovele jaren groote zorgen heeft gebaard is thans, dank zij de ruime opneming van zilver, door de koloniën en vergrooting van den goudvoorraad in het moederland vrijwel als opgelost te beschouwen". Wellicht zal het Nederland niet aangenaam zijn het vele zilvergeld thans weer terug te krijgen, maar bij den druk, welken Nederland en in het bijzonder de Nederlandsche Bank in den laatsten tijd op Indië uitoefenen, kan niemand het Indië ten kwade duiden wanneer het Holland met zijn eigen Hollandsch geld terugbetaalt. Een groot bedrag van grof Hollandsche zilvergeld, dat voor dit doel zou gebruikt kunnen worden, ligt thans reeds in de kelders der Javasche Bank.

Maar, mag men deze zaak uitsluitend van den Indischen kant beschouwen? Holland en Indië zijn toch één, en het ware een nationale fout, wanneer moederland en kolonie tegenover elkaar slechts het rekening-courant-standpunt zouden kennen, dat heden in de groote politek tot dogma verheven is en reeds zooveel onheil heeft aangericht. Moederland en kolonie staan anders tegenover elkaar dan schuldeischer en schuldenaar, en met deze constateering kom ik thans tot het bespreken van den aanval van Mr. Vissering in het laatste jaarverslag der Nederlandsche Bank. De groote fout, welke Mr. Vissering in zijn aanval op de Javasche Bank en op het financieele beleid van de Nederlandsch-Indische Regee-

ring over het algemeen maakt, is dat hij slechts als crediteur spreekt, een standpunt, dat hij wellicht van de groote internationale conferenties als iets van-zelf-sprekends overgenomen heeft.

Anders is het uitgangspunt van Mr. Vissering's niet te begrijpen: want men kan toch niet aannemen dat deze aanval slechts het uitvloeisel eener stemming of ontstemming is. Dit zoude Mr. Vissering, dien wij allen — en de Javasche Bank zeker niet in de laatste plaats — om zijne groote gaven hoogschatten, verlagen. Het is zeker wel nog nooit voorgekomen dat een bank, en nog wel een circulatiebank, hare collega in een jaarverslag vóór de geheele wereld zoo aangevallen en getracht heeft uit te kleeden. De vorm van den aanval is en blijft onheusch, geheel afgezien van de vraag of de aanval gemotiveerd is. Wanneer men de tegenwoordige uitlatingen en opvattingen van Mr. Vissering tegenover zijne vroegere stelt, dan weerspreekt Mr. Vissering zich herhaaldelijk. Wie veel schrijft, moet veel verantwoorden. In de te Batavia verschijnende „De Indische Financiër" evenals ook door Mr. J. Gerritzen in de „Economische Statistische Berichten" van 18 Juli jl. No. 394 is een aantal van deze tegenstrijdigheden van Mr. Vissering geconstateerd. Men zou echter heele bladzijde er mede kunnen vullen. *Mr. Vissering begaat de fout dat hij aan zijne tegenwoordige zienswijze terugwerkende kracht verleenen wil.* Dit gaat echter noch hier noch elders. Dit gaat evenmin als zijn poging om op de goudafgifte aan de Javasche Bank achteraf een servituut te leggen. Wanneer de Javasche Bank op hare dollartransactie millioenen verloren had, zou Mr. Vissering er dan ook op aangedrongen hebben om daaraan te mogen participeeren? Waarom meet hij in de kwestie der uitkeering van de valutawinst met twee maten? Geldt hier wellicht het onderscheid tusschen jonker en boer uit het oude Duitsche gedicht, waaraan de laatste strofe luidt:

Was war die Antwort Alexanders?
„Ja, Bauer, das ist ganz was anders!"

Wat heeft de Nederlandsche Bank met haren aanval op de Javasche Bank bedoelt? Die kringen voorlichten, die de materie kennen en tot oordeelen in staat zijn? Voor die kringen is een eenzijdige en gedeeltelijk oppervlakkige voorstelling, zooals die door de Nederlandsche Bank gegeven wordt, niet voldoende. Wat zegt b.v.

een zinsnede als: „De Javasche Bank heeft in deze aangelegenheid een politiek gevolgd, waarmede wij ons niet konden vereenigen"? Wanneer heeft de Javasche Bank die gewraakte politiek gevolgd, welke politiek, en wanneer en hoe heeft de Nederlandsche Bank te verstaan gegeven, dat zij zich daarmede niet vereenigen kon? Men zal vergeefs naar een antwoord op deze vragen in het onderwerpelijke en ook in de vroegere jaarverslagen der Nederlandsche Bank zoeken. Wat heeft de Nederlandsche Bank met haren aanval bedoeld? De zoogenaamde openbare meening tegen de Javasche Bank te mobiliseeren? Daardoor zou zij de straat op zijn gegaan en dat kan men niet aannemen. Of heeft zij bedoeld de Regeering in haar geschil met de Javasche Bank te steunen, wijl de Javasche Bank de Nederlandsche Bank een aandeel in de valutawinst geweigerd heeft? Dat ware de Nederlandsche Bank onwaardig. Of was wellicht het doel om een deel der verantwoordelijkheid voor de mogelijke toekomstige financieele moeilijkheden in Holland van te voren op Indië af te schuiven? Wellicht.

In elk geval kan men een samengaan van Holland en Indië uit Mr. Vissering's uiteenzettingen niet lezen. De schuldeischer is uitsluitend aan het woord en de suprematie der Nederlandsche Bank wordt als vaststaand aangenomen. Mr. Vissering maakt hier dezelfde fout, welke anderen reeds voor hem gemaakt hebben en ontrolt daardoor opnieuw de kwestie der tegenstelling van de Hollandsche en Indische belangen.

Politiek is dat onverstandig. Dat in de laatste tien jaren zware financieele fouten gemaakt zijn in Indië en ook in Holland, zal niemand willen bemantelen. Maar waartoe is het noodig, elkaar daarover achteraf nog in de haren te vliegen? Andere problemen zijn ontstaan. De ontwikkeling van Indië en Holland gaat langs verschillende wegen. Hier in Indië een betrekkelijk jonge huishouding met groote ontwikkelingsmogelijkheden, ginds in Holland een zich langzaam maar zeker voltrekkende economische catastrophe. Met de instorting en verarming van Centraal Europa verliest Holland aan economische beteekenis, ... ook voor zijne koloniën. Wanneer nu de economische banden tusschen moederland en koloniën verslappen, moet alles gedaan worden om de andere banden te versterken. Holland bevindt zich in een anderen, moeilijker toe-

stand dan Engeland. Engeland heeft zich door zijne overzeesche volksplantingen, de Dominions, een grooter Engeland geschapen van zuivere, Engelsche wezenlijkheid en tusschen de staten van het grooter Engeland onderling en de Engelsche koloniën loopen duizend sterke economische zenuwen, zoodat het oude Engeland den ondergang van Centraal Europa in zijn rijk nauwelijks ondervindt. Anders is het met Holland en zijne koloniën gesteld, die door de ingetreden veranderingen economisch verwijderd worden. Maar één ding heeft Holland met het oude Engeland gemeen: den historischen rijkdom. Wat Londen thans voor het groote overzeesche Britsche rijk is, het financieele centrum, dat moet ook Amsterdam, de oude beursstad, voor de Hollandsche koloniën zijn en blijven. De gedragslijn der Nederlandsche Bank is echter daaraan tegenover gesteld, zooals wij hieronder betoogen willen.

Sedert ongeveer een jaar is de betalingsbalans van Nederlandsch-Indië passief. Deze tijdelijke passiviteit is veroorzaakt door al te groote invoeren in 1920 en 1921, welke op een overschatting der opname-capaciteit der kolonie berustten. Behalve de jaarlijksche dividend- tantième- en pensioensbedragen moest Nederlandsch-Indië het geld voor de buitensporige invoeren naar Europa overmaken met het gevolg, dat de vraag naar Hollandsche guldens en in het buitenland betaalbare wissels ten slotte het aanbod overtrof en de Indische gulden in waarde achteruitging. Deze toestand is slechts tijdelijk en zal langs natuurlijken weg door het te verwachten uitvoersurplus (zooals de cijfers voor 1922 dit reeds uitwijzen) weer vereffend worden. In elk geval is ook de tijdelijke waardevermindering van den Indischen gulden niet aangenaam en zeker niet in het belang van de gemeenschap Holland-Indië. Wat heeft nu de Nederlandsche Bank gedaan om die waardevermindering tegen te werken? Niets! De Javasche Bank heeft zich offers getroost om den gulden zoo lang en zoo veel mogelijk te steunen. Maar, zoo schrijft de President der Javasche Bank in zijn laatste jaarverslag: „Waar de Javasche Bank bij hare metaalbeweging niet geheel vrij is, kan zij ook de koersen op Holland niet meer geheel beheerschen. Immers, de Javasche Bank kan het eenmaal aan de Nederlandsche Bank afgegeven metaal eventueel, wanneer zij dat noodig heeft, niet meer terugkrijgen en moet dus wanneer zij tijdelijk middelen in Nederland behoeft, haar toevlucht nemen tot het beleenen van

te Amsterdam aanwezige gouden standpenningen.....". Maar zelfs de te beleenen standpenningen zijn door de Nederlandsche Bank tot een betrekkelijk lage som beperkt. De Nederlandsche Bank heeft niet slechts de ondersteuningsactie van de Javasche Bank niet bevorderd maar die tegengewerkt en zij heeft daardoor tot de waardevermindering van den Indischen gulden mede bijgedragen. Juist in den tijd dat de remises voor Holland zoo moeilijk werden, begon de Nederlandsche Bank erop aan te dringen dat de vlottende schuld van Indië in Holland (eind 1922 *f* 272 millioen) successievelijk door remises uit Indië vereffend werd. Zij grondde haren eisch, welke noch door den aard der schuld noch door den toestand der geldmarkt in Holland gerechtvaardigd was en is, op de bewering dat de Javasche Bank in zekere mate de inflatie van Indië op Holland afgewenteld heeft en dat in Indië een geldmarkt bestond, welke het onderbrengen van een groot deel der vlottende Indische schuld in Indië mogelijk maakte. Schakelen wij de vraag van de juistheid of onjuistheid dezer dubbele bewering eens uit, dan blijft het feit bestaan *dat de Nederlandsche Bank door haar dringend verlangen naar remises in den, voor den Indischen gulden moeilijken tijd zonder noodzaak tot waardevermindering van den gulden bijgedragen heeft,* terwijl juist de tegenovergestelde handelwijze in dit geval plicht ware geweest. De Javasche Bank remitteerde, zooals in het jaarverslag der Nederlandsche Bank vermeld, van 20 April tot begin Juni van dit jaar *f* 40 millioen naar Holland en is intusschen met het remitteeren voort gegaan. *Hadde de Nederlandsche Bank in de zaak slechts eenigermate welwillendheid, geduld en inzicht betoond, dan ware de Indische gulden reeds sedert eenigen tijd weer pari,* want de waardevermindering van den gulden in den laatsten tijd en de daaruit ontstane en nog verder ontstaande verliezen zijn slechts aan den door de Nederlandsche Bank uitgeoefenden druk verschuldigd.

Dit is verkeerde politiek, dubbel verkeerd voor het belang der gemeenschap Holland-Indië. Dat deze door de Nederlandsche Bank gevolgde gedragslijn verkeerd is, daarvoor levert Mr. Vissering in zijn laatste jaarverslag weder zelf het bewijs, waar hij op bl. 7 schrijft: „Amerika is gaan inzien, dat een krachtig opeischen van zijne vorderingen op Europa en afkeerigheid om nieuw crediet aan

Europa te geven slechts een verwijdering kon scheppen in het nadeel van alle betrokkenen. Amerika heeft thans de hand toegestoken aan Europa, laatstelijk door belangrijke leeningen uit Europeesche landen over te nemen..... de wisselkoersen hebben van deze heugelijke daden onmiddellijk de weerspiegeling gegeven."

Men heeft in de plaats van *Amerika* slechts *Holland* en in de plaats van *Europa* slechts *Indië* te zetten.

Kamers van Landbouw[1]).

door

MR. J. DE RIEMER.

Uitoefening van landbouw in den vorm van een grootbedrijf was ook vóór 1870 op Java mogelijk: in de Vorstenlanden op huurgronden, in de Gouvernementslanden op particuliere landerijen en op in huur verkregen Gouvernementsgrond ingevolge de bepalingen in Staatsblad 1856 No. 64. Niettemin leidde deze tak van bedrijf een kwijnend leven. De oorzaken waren in hoofdzaak: het Cultuurstelsel, ter wille waarvan de Regeering den particulieren landbouw als een lastigen concurrent zooveel mogelijk tegenwerkte; verder de onmogelijkheid van *zakelijk* gewaarborgd landbouwcrediet bij op *huur*gronden gevestigde bedrijven en eindelijk het ontbreken van een zekerheidsbasis voor een goed uit te rusten onderneming bij huur voor hoogstens twintig jaar.

De Agrarische wet van De Waal bracht uitkomst. Het eenzijdig zweren bij het Cultuurstelsel nam een einde en de erfpacht gaf een zakelijk recht voor vijf en zeventig jaar. De eerste erfpachten werden in 1873 uitgegeven en sedert nam de particuliere landbouwnijverheid een groote vlucht.

Het lijdt geen twijfel of de ondernemingen werden uit individueel winstbejag gevestigd. Dit neemt echter niet weg, dat iedere onderneming onmiddellijk met haar functioneeren een deel ging uitmaken van de productiegemeenschap, die niet opzettelijk gevormd

1). Dit onderwerp is plotseling weer actueel geworden door besprekingen in de voorjaarszitting van den Volksraad in 1923. Zij leidden er toe, dat ik een prae-advies, geschreven voor de vijfde jaarvergadering van de C. E. P., in September 1922 te Solo gehouden, wat breeder uitwerkte en bij werkte, waardoor dit artikel ontstond.

de R.

behoefde te worden, maar van zelf ontstond, toen meerdere ondernemingen van grooten landbouw onder gelijksoortige voorwaarden haar arbeid begonnen. *Wat* gemaakt moest worden was niet de gemeenschap, maar haar organisatie, die haar het apparaat zou verschaffen tot vaststelling en formuleering van haar wenschen en willen, zoomede de organen tot uitvoering daarvan. Het is begrijpelijk, dat de groote landbouw in zijn kwijnend leven vóór 1870 de kracht miste om zulk een organisatie te scheppen. Maar evenzeer, dat toen na 1870 nieuw leven ontwaakte, de drang naar organisatie over heel Java gelijktijdig tot uiting kwam.

Aanvankelijk was het, ook al niet onbegrijpelijk, een zoeken en tasten, waarbij wel eens werd misgegrepen. Met name werd de keus tusschen organisatie langs de algemeene of de speciale lijn wel eens verkeerd gedaan. Beide komen dan ook aanvankelijk nevens elkaar voor. Aan de doelstelling zijn ze te herkennen.

Bij de eerste concentreert men zich op algemeene ondernemingsbelangen: werkvolkvoorziening, pasmuntcirculatie, wegennet, spoorvrachten, waterregeling, belastingen, productendiefstallen, enz.

Bij de tweede is men uit op behartiging der belangen eener bepaalde cultuur: selectie, bemesting, bestrijding van ziekten en plagen, cultuurmethoden bij bepaalde gewassen: suiker, koffie, thee, kina, cacao, tabak, rubber.

In Midden-Java werd in 1881 de speciale lijn gegrepen in de oprichting der „Vereeniging van Djokjasche Suikerfabrikanten". Het volgend jaar koos men echter in Soerakarta de algemeene lijn bij de oprichting der „Vereeniging van Solosche Landhuurders". Wellicht uit vrees anders een dergelijke algemeene vereeniging in Djokja naast zich te krijgen, zette daarop in 1883 de „Vereeniging van Djokjasche Suikerfabrikanten" zich om in de „Vereeniging van Djokjasche Landhuurders", met welke daad de speciale voor de algemeene lijn werd ingeruild.

Aanvankelijk was hier te hoog gegrepen. Voor specialisatie was het nog te vroeg. Eerst in 1895 zou het Suikersyndicaat worden gesticht.

In Oost-Java deed hetzelfde verschijnsel zich voor. Ook hier begon men in 1882 bij de oprichting van de „Blitarsche Koffievereе-

niging" met de speciale lijn. Ofschoon wel valt aan te nemen, dat de nijpende gevolgen van de koffiebladziekte een factor vormden om de leden bij elkaar te houden en dus de levenskans der vereeniging te verhoogen, kon zij het, al kwijnende, slechts tot 1887 uithouden. De Algemeene „Kedirische Landbouwvereeniging" echter, die twee jaar later min of meer uit de asch van haar voorgangster verrees, bleef tot op den huidigen dag in stand.

In West-Java greep men bij de oprichting der „Vereeniging van Beheerders van Landbouwondernemingen" in 1884 onmiddellijk de algemeene lijn, die ook behouden bleef, toen de vereeniging vijf jaar later in „Soekaboemische Landbouwvereeniging" herdoopt werd.

In Midden- en Oost-Java bleek aanvankelijk te hoog gemikt. Voorshands bleek slechts plaats aanwezig voor algemeene organisatie. Allengs zou deze het pad voor speciale organisatie moeten effenen.

Die specialisatie begon eerst in 1901. De behoefte deed zich toen gevoelen aan instellingen voor wetenschappelijk-experimenteel onderzoek ter oplossing van vraagstukken van cultuur-technischen aard, die zich in bepaalde cultures voordeden. Oprichting en onderhoud van zulke kostbare instituten ten bate van een bepaalde cultuur te doen geschieden door de algemeene vereenigingen, zou natuurlijk haar ondergang beteekend hebben. Voor die instituten, gewoonlijk met den overigens verkeerden naam van proefstations aangeduid, was men dus op een afzonderlijken organisatorischen onderbouw aangewezen, die men vormde door contractueele samenwerking der betrokkenen of door oprichting van een nieuwe, uiteraard speciale vereeniging.

Daarnevens bleef de samenwerking voor algemeene belangen in de bestaande algemeene vereenigingen doorloopen. Zelfs behoefde niet iedere behartiging van een speciaal cultuurbelang te worden geweerd. *Bespreking* althans van technische vragen, die een speciale cultuur stelde, waarmee toch immers geen kosten gemoeid waren, kon op de vergaderingen der algemeene vereenigingen zonder bezwaar doorgaan. Voor andere cultures viel daar bovendien waarschijnlijk nog van te leeren: elke technische vraag van een bepaalde cultuur heeft een algemeene kant.

Sedert 1901 is er dus tweeërlei organisatie naast elkaar:

1. de oudere tot behartiging der algemeene ondernemingsbelangen, die echter niet alle aandacht ontzegt aan belangen van speciale cultures;
2. de jongere tot intensieve behartiging der belangen van bepaalde cultures.

Langs beide lijnen volgroeid zou de organisatie van den grooten landbouw een dubbele groepeering van dezelfde landbouwondernemingen te zien geven:

1. zuiver regionaal, met voor den samenhang een federatief verband;
2. cultuursgewijze, zoo noodig om de groote afstanden regionaal ingedeeld, met -afgedacht hiervan- mogelijkheid van samenwerking ter vermijding van dubbel werk.

De werkelijke toestand beantwoordt niet geheel aan dit eenvoudige en zuivere beeld.

De suikercultuur verkeert n.l. in een afzonderlijke positie, doordat zij uitsluitend beoefend wordt op één-cultuur-ondernemingen, waardoor in een organisatie van enkel suikerondernemingen de algemeene en de speciale lijn samenvallen. De suikercultuur kan het dus met één enkelvoudige organisatie doen en benutte uiteraard die mogelijkheid door de stichting van het Suikersyndicaat, dat als zoodanig echter buiten het straks geschetste schema valt.

Overigens kan men zeggen, dat het schema, althans wat de *kern* betreft, tot zijn recht komt.

Zoo komt b.v. de tweeërlei groepeering der aangesloten ondernemingen in algemeene en speciale vereenigingen of combinaties wel uit. Maar het federatief verband van de laatste ontbreekt. En het federatief verband van de eerste omvat niet de algemeene vereeniging in de Vorstenlanden.

Een en ander blijkt onmiddellijk bij het nagaan van den historischen groei der organisatie.

In 1901 bestonden er aan algemeene vereenigingen in de bergcultures behalve de reeds genoemde Soekaboemische en Kedirische Landbouwvereenigingen nog de „Landbouwvereeniging Semarang-Kedoe", in 1888 opgericht ter oorzake van de koffiebladziekte, die

desondanks toch een algemeene vereeniging bleef, omdat de leden allengs op andere cultures overgingen en de vergaderingen ook aan de belangen daarvan dienstbaar maakten. Verder de in 1892 opgerichte „Malangsche Vereeniging van Koffieplanters", door het werkvolkvraagstuk en de koffiecrisis bijeengebracht. Haar karakter als algemeene vereeniging moest wel sterker uitkomen toen allengs haar leden ook bijproducten gingen verbouwen en de vergaderingen daarvan een weerspiegeling vertoonden. Naar buiten uitte zich dit door wijziging van den naam in „Malangsche Landbouwvereeniging" in 1904. Voorts werd in 1896 de „Vereeniging tot bevordering van Landbouw en Nijverheid" te Djember opgericht. Hierop volgde in 1899 de „Bataviasche Landbouwvereeniging", een organisatie van eigenaren van particuliere landerijen, die meer de eigenaardige belangen van „eigenlanders" en hun opgezeten bevolking poogde te dienen en in 1920 werd ontbonden. Vervolgens kwam daar in 1907 nog bij de „Rubberplantsvereeniging", die, ofschoon de naam het tegendeel kan doen onderstellen, toch steeds een algemeene vereeniging gebleven is. En eindelijk in 1917 nog de „Zuid-Sumatra Landbouw en Nijverheidsvereeniging."

Zien we nu langs de speciale lijn.

In 1901 ontstond door contractueele samenwerking van planters voor een tijdvak van vijf jaar onder medewerking van den Directeur van 's Lands Plantentuin, Professor Treub, het „Proefstation voor Thee" te Buitenzorrg.

Te Salatiga ontstond in datzelfde jaar een cacaoproefstation, dat sedert onder den naam: „Algemeen Proefstation Midden-Java" zich aan meerdere bergcultures wijdde, maar in 1922 tengevolge van de malaise werd opgeheven.

Omstreeks denzelfden tijd vingen onder leiding van Professor Treub door planters betaalde onderzoekingen aan in de tabakscultuur, welke arbeid later samensmolt met dien, welke te Klaten geschiedde in een filiaal van het zoo straks genoemde Proefstation Midden-Java, welke samenvoeging leidde tot instelling van het nu zelfstandige „Proefstation voor Vorstenlandsche Tabak" aldaar, welk instituut nog heden bestaat.

Eveneens als een filiaal voor koffie van het Proefstation Mid-

den-Java begon in 1908 het Malangsche Proefstation zijn arbeid, om dien in 1911 zelfstandig voort te zetten en ook tot andere bergcultures uit te breiden.

In hetzelfde jaar 1911 werden te Djember een proefstation voor tabak en een voor bergcultures geopend.

In 1915 kwamen te Buitenzorg het Rubberproefstation West-Java en het Centraal Rubberproefstation tot stand.

De koffiecrisis heeft er toe geleid, dat vóór 1901 nog eens organisatie langs de speciale lijn beproefd werd. Op aandrang van de Kedirische Landbouwvereeniging en de Malangsche Vereeniging van Koffieplanters is in 1898 het „Algemeen Koffiesyndicaat in Nederlandsch-Indië," opgericht. Het bleek ook nu nog te vroeg. In 1900 werd het arbeidsveld van het Syndicaat ook tot de andere bergcultures uitgebreid en de naam veranderd in „Algemeen Syndicaat voor Koffiecultuur en andere Bergcultures in Nederlandsch-Indië." Hiermede was men op de algemeene lijn overgegaan. Toen in 1907 het persoonslidmaatschap vervangen werd door het lidmaatschap van vereenigingen en de algemeene landbouwvereenigingen buiten de Vorstenlanden zich aansloten bij het „Nederlandsch-Indisch Landbouw-Syndicaat," zooals de organisatie thans verdoopt werd, was tevens het federatief verband tusschen de algemeene landbouwvereenigingen in de Gouvernementslanden verkregen en het algemeen deel der landbouworganisatie met dezen uitgroei tot hooger eenheid haar tweede periode ingegaan.

De Algemeene landbouwvereenigingen in de Vorstenlanden zijn, begrijpelijk met het oog op de speciale Vorstenlandsche toestanden, buiten het federatief verband van het Landbouwsyndicaat gebleven. De oorspronkelijke vereenigingen van Solosche en Djokjasche Landhuurders zijn later saamgesmolten tot de Vereeniging van Vorstenlandsche Landbouwondernemers, die altijd op zichzelf is blijven staan.

Wat de organisatie van den grooten landbouw langs de algemeene lijn betreft is de stand van zaken nog steeds dezelfde, behalve dat na de onlangs tot stand gekomen reorganisatie van het Landbouw Syndicaat de afdeeling tabak der Vereeniging tot bevordering van Landbouw en Nijverheid te Djember uit het Syn-

dicaat getreden is. Overigens kan in dit verband de reorganisatie hier onbesproken blijven. Het Syndicaat is ook na de reorganisatie gebleven een federatie van algemeene landbouwvereenigingen, die ook zelf de algemeene landbouwbelangen bedoelt te dienen. De taakverdeeling tusschen de federatie en de samenstellende landbouwvereenigingen is deze, dat het Syndicaat de grootere algemeene belangen behartigt en de vereenigingen de locale belangen dient. Een zelfde taakverdeeling als in het staatkundige voorkomt bij de zorg voor de belangen der ingezetenen door het Gouvernement en de Locale Raden.

De organisatie langs de speciale lijn heeft het nog niet tot een federatief verband en daarmede tot de tweede periode van organisatie en samenwerking kunnen brengen. Van een georganiseerd proefstation-*wezen* is nog geen sprake.

Wat Java en Zuid-Sumatra betreft kan de organisatie-toestand aldus schematisch worden voorgesteld:

ondernemingen

algemeene lijn:
- Zuid-Sumatra Landbouw- en Nijverheidsvereeniging
- Rubberplantersvereeniging
- Soekaboemische Landbouwvereeniging
- Landbouwvereeniging Semarang-Kedoe
- Kedirische Landbouwvereeniging
- Malangsche Landbouwvereeniging
- Verneeniging tot bevordering van Landbouwen Nijverheid te Djember
  - a. afdeeling bergcultures
  - b. afdeeling tabak
- Vereeniging van Vorstenlandsche Landbouwondernemers

federatief verband:
- Nederlandsch-Indisch Landbouw Syndicaat

speciale lijn:
- Proefstation voor thee te Buitenzorg.
- Rubberproefstation West-Java te Buitenzorg.
- Centraal Rubberproefstation te Buitenzorg.
- Proefstation voor Vorstenlandsche tabak te Klaten
- Malangsch proefstation
- Proefstation te Djember
  - a. afdeeling bergcultures
  - b. „ tabak

Het minst gunstig is de organisatie-toestand langs de speciale lijn. De tweede periode, n.l. het federatief verband, is hier nog niet bereikt. Zelfs moet men verder gaan en erkennen, dat de eerste periode nog niet vervuld is. De positie der proefstations individueel is onvast. Haar uitrusting is onvoldoende.

De moeilijkheid is hier, dat proefstations beginnen met gedurende eenige jaren niet onbelangrijke offers te vragen om eerst later tastbare resultaten af te werpen. De medewerking wordt dus beheerscht door het oordeel over de toekomstige rentabiliteit der contributie, waaromtrent de verwachtingen nog al eens uiteenloopen.

Een tweede factor is dat de proefstations als wetenschappelijke instellingen hun resultaten niet geheim kunnen houden.. Trouwens komen die bij toepassing in de cultures toch tot openbaarheid. Dit maakt het echter mogelijk van proefstations te profiteeren zonder in de kosten bij te dragen. En die mogelijkheid is helaas niet onbenut gelaten.

Door beide oorzaken is de finantiëele basis der proefstations meestal te smal en de personeele en technische uitrusting te beperkt.

De basis mist bovendien vastheid, omdat contribuanten uiteraard niet voor lange jaren zijn te binden. Maar zoo wordt van het wetenschapp lijk personeel feitelijk steeds een offer inzake bestaanszekerheid gevraagd, dat niet ieder bereid is te brengen, maar waardoor dan ook nuttige krachten voor den arbeid verloren gaan.

Zoo ontstaat de bekende vicieuze cirkel: instellingen, die te weinig presteeren door gemis aan algemeene finantiëele medewerking en financiën, die eerst komen toevloeien bij grooter nuttig effect der instellingen. Men zou misschien nog kunnen hopen op eindelijke ontkoming aan dien cirkelgang omdat op den langen duur wellicht gezond inzicht wel zal doorbreken en vertrouwen zal ontstaan. Maar als onze koloniale landbouw dien natuurlijken loop van zaken moet afwachten, wordt hij intusschen door de concurrenten op de wereldmarkt overvleugeld.

De tweede factor wijst een misbruik aan, dat voortkomt uit een ongezonde mentaliteit, waarvan de genezing langs natuurlijken weg niet is te verwachten. Hier is een krachtige kunstbewerking noodig; te meer, naardien bij het uitblijven daarvan de verleiding

tot navolging aangroeit, waardoor de positie der proefstations voortdurend afbrokkelt en zelfs het voortduren van het bestaande bedreigd wordt.

Hier heeft de landbouworganisatie op haar ontwikkelingsweg een punt bereikt, waar zij uit eigen kracht niet overheen komt.
En stilstand is hier achteruitgang!

Hoe het met de deelneming der ondernemingen aan de in stand houding der proefstations geschapen staat, leert de tabel in de bijlage, die de cijfers over 1919 geeft, waarbij men niet vergete, dat de toestand thans eer slechter dan beter is.

Heeft de Overheid hier een roeping?
Natuurlijk niet krachtens haar primaire, haar eigenlijk regeerende taak, volgens welke Zij als Leidsvrouwe van het staatsleven, al dan niet met medewerking van het volk door zijn organen, te zorgen heeft voor maatregelen tot handhaving en bevestiging van de zelfstandigheid en integriteit van den Staat: vertegenwoordiging bij en verdragssluiting met andere mogendheden, defensie, inwendig bestuur, instelling van vertegenwoordigende lichamen, algemeene wetgeving, muntwezen, belastingstelsel, rechtspraak, gevangeniswezen, groote verkeerswegen.
Maar de Overheid heeft ook een secundaire, een helpende taak: datgene te doen wat op het terrein der Maatschappij ligt, doch waarvoor de volkskracht ontbreekt en wat toch niet ongedaan kan blijven, omdat dan het volksbestaan zelf zou worden aangetast. Echter heeft de Overheid hierbij te bedenken, dat haar optreden uit nood geboren is en daarom wijken moet, naarmate de Maatschappij kracht begint te toonen en in staat geraakt om als taak over te nemen wat de Overheid tijdelijk bij wijze van plaatsvervanging begon. Zelfs behoort de tijdelijke Overheidsregeling er op gericht te zijn, dat opkomen van maatschappelijke kracht, die later overnemen kan, zooveel mogelijk te bevorderen.

Die secundaire taak der Overheid is hier te lande onder de koloniale verhoudingen zeer groot en op den duur ondragelijk. Vandaar dat vooral hier te lande de uit dezen hoofde getroffen Overheidsvoorzieningen de tendenz moeten vertoonen van toekomstige terugwenteling op intusschen door de Maatschappij voortgebrachte organen. In de oude cultuurlanden is die terugwenteling reeds bezig zich te voltrekken, deels ook onder invloed der drukkende tijdsomstandigheden, die het verkeerde van blijvende regeling van Overheidswege op dit terrein sterk hebben doen uitkomen. Het bekende voorbeeld uit den laatsten tijd in Nederland is het scheppen van de mogelijkheid om den van Overheidswege, van boven af, mechanisch ingevoerden, uniformen, wettelijken achturendag te vervangen door werktijdregelingen, die bedrijfsgewijze, van onderen op organisch tot stand komen door samenwerking van de bij het bedrijf betrokkenen, en die dan, om bindende kracht te erlangen voor alle bedrijfsgenooten, van Overheidswege alleen gesanctioneerd, van rechtskracht voorzien worden, terwijl de uitvoering ook weer verblijft aan de organen, die de Maatschappij bij machte bleek voor een en ander voort te brengen.

Indien nu de secundaire taak der Overheid omvat het tijdelijk overnemen van de taak der Maatschappij, dan behoort daartoe nog zooveel te meer het aanvullen van wat de Maatschappij begon, maar niet bij machte is geheel te voltooien en wat toch niet in onvoltooiden staat gelaten kan worden, omdat een hoofdbron van volkswelvaart daarmede zou opdrogen, gezwegen nog van de omstandigheid, dat bij het achterwege blijven van afbouw, het tot stand gebrachte niet in dien onvoltooiden toestand bestaan blijft, maar afbrokkelt om na niet eens langen tijd ineen te storten. Een voorbeeld hiervan is het veldwinnend streven, o.a. ook in Nederland, strekkende om het organisch uit het bedrijf opgekomen collectief arbeidscontract, wanneer dit de groote meerderheid der bij het bedrijf betrokkenen omvat, van Overheidswege als bindenden norm uit te breiden over de achtergebleven minderheid van nietaangeslotenen, omdat de duurzame onthouding van die minderheid de ondergang beteekent van de reeds door maatschappelijke kracht tot stand gebrachte regelingen, die geacht worden levensbelangen der Maatschappij uit te maken.

Door de ondernemingen onderhouden instellingen	Contributie-jaar	Aantal aangesloten ondernemingen	Aantal, dat behoorde bij te dragen	% der aangesloten ondernemingen	Afgedragen contributie	Bedrag der contributie bij algemeene aansluiting	% van het geschatte totaal aan contributie
Proefstation voor thee, Buitenzorg	1919	160	270	59 %	± *f* 46.555	± *f* 80.000	58 1/3 %
Rubberproefstation West-Java, Buitenzorg. . .	1919	130	185	70 „	± „ 60.000	± „ 70.000	86 „
Centraal rubberpr. station, Buitenzorg	1919	140	410	34 1/6 „	± „ 77.000	± „ 165 000	± 47 „
Proefst. voor Vorstenl. tabak, Klaten.	1917	één onderneming niet aangesloten			„ 72.241	„ 73.200	98 2/3 „
Proefst. Midden-Java, Salatiga	1919	25	39	64 1/10 %	„ 13.250.85	„ 20.088.15	66 „
Proefstation Malang. . .	1919	82	163	50 „	„ 63.582	„ 115.000	± 55 „
Besoekisch proefstation, Djember							
a. afd. bergcultures .	1919	67	71	94 1/3 „	„ 26.253.78	„ 27.615.28	95 2/3 „
b id. tabak	919	16	16	100 „	„ 31.579.65	„ 31.579.65	100 „

Met onze proefstations staat de zaak hier evenzoo.

De hoofdbron van welvaart in deze landen is de groote landbouw. Voor zeven achsten bestaat de uitvoer uit zijn producten. Een belangrijke voorwaarde voor het in staat blijven tot concurrentie met de overige productielanden op de wereldmarkt ligt in steeds voortgaande verbetering der techniek van cultuur en bereiding. Hiertoe behooren deels maatregelen, die iedere onderneming zelf in eigen hand heeft (terrasaanleg, vanggoten, draineering, schoonhouden, plantverband, bemesting snoei, uitdunning), deels zulke, die slechts door algemeene samenwerking kunnen tot stand komen (bestudeering van plantenziekten, de biologie van dierlijke vijanden, zoeken naar middelen tot bestrijding van ziekten en plagen in het gewas, selectie, kruisingsproeven, onderzoekingen omtrent de factoren, welke de essentiëele eigenschappen van het product bepalen: aroma bij thee en tabak, smaak bij koffie en cacao, viscositeit bij rubber enz.) Dit zijn geen zaken van liefhebberij of abstracte wetenschap, maar integendeel de factoren, die de verlaging van productiekosten of de kwaliteitsverhooging van het product moeten brengen, waardoor dit zijn positie op de wereldmarkt moet handhaven. Het gaat niet aan om, wanneer door het initiatief van ondernemingen, welke met vooruitzienden blik plegen beheerd te worden, instellingen van die strekking in het leven zijn geroepen, als Overheid te gedoogen, dat deze door kortzichtigheid of misbruik van andere ondernemingen te niet zouden gaan. Zij, die zich onthouden, kunnen daarin niet vrij gelaten worden. Bepaalde de schade daarvan zich tot benadeeling van eigen zaak, men zou de zaak er bij kunnen laten. Maar door hun negatieve houding brengen zij een positieve schade toe èn aan de zaak van anderen, die nu niet verder kunnen en zelfs terug moeten, èn aan de gemeenschap, die de hoofdbron van welvaart ziet stoppen. Die onthouding is een daad van sociaal onrecht, die de Overheid niet koud mag laten, omdat Zij geroepen is om onrecht te keeren en omdat bovendien het levensbelang der Indische gemeenschap haar optreden eischt.

Jegens de proefstations heeft de Overheid dus wel degelijk een roeping, doch krachtens haar secundaire, helpende taak. Dat wil zeggen, dat Zij uit nood datgene doen moet, wat eigenlijk door

de Maatschappij zelf behoorde te geschieden. Maar hieruit volgt dan ook, dat Zij haar hulp tot het strikt noodzakelijke moet beperken en niet daaraan arbeid moet gaan vastknoopen, welke de Maatschappij na de aangebrachte Overheidshulp zelf wel weer kan verrichten.

Waarin bestaat hier dit minimum aan Overheidshulp?

In het bijeenbrengen van alle betrokken ondernemingen in organisaties tot gezamenlijke behartiging van die gemeenschappelijke cultuur-technische belangen der ondernemingen, welke slechts in onderlinge samenwerking voldoende verzorging kunnen vinden. Het beraadslagen en beslissen over de te treffen maatregelen, de uitvoering daarvan en de invordering van den geldelijken kostenomslag kan de organisatie dan zelf wel weer verrichten. Slechts is dan nog noodig Overheidstoezicht tot geruststelling van hen, die tegen hun wil in de organisatie gebracht zijn.

Oplossing van de kwestie in dezen geest kwam voor het eerst ter sprake in een vergadering van leden van het Hoofdbestuur van het Nederlandsch-Indisch Landbouw Syndicaat met afgevaardigden en bestuursleden van de het Syndicaat samenstellende vereenigingen, den 17den October 1914 in het Kunstkringgebouw te Weltevreden gehouden. Aldaar zette de toenmalige Directeur van Landbouw, de Heer Lovink, de beteekenis uiteen van Kamers van Landbouw, zooals de organisaties, op den grondslag der zooeven omschreven beginselen opgebouwd, zouden kunnen heeten. Een commissie werd op die vergadering ingesteld, bestaande uit het Dagelijksch Bestuur van het Syndicaat met nog een drietal andere heeren, die in opdracht kreeg de ontwikkelde denkbeelden verder uit te werken en ontwerpen op te maken voor de regeling der aangelegenheid, welke dan met een memorie van toelichting aan de Regeering konden worden aangeboden.

Het bleek deze commissie al spoedig, dat voor toekenning van een heffingsbevoegdheid aan de nieuw te scheppen lichamen aanvulling van het Regeeringsreglement noodig was. Bij de invoering der decentralisatie-wetgeving had men voor hetzelfde geval gestaan. Ook toen was aanvulling van het Regeeringsreglement noo-

dig om bevoegdheid tot belastingheffing aan de locale raden te geven. De zaak was toen opgelost door invoeging van de artikelen 68a, 68b, en 68c in het Regeeringsreglement, in het laatste waarvan de mogelijkheid tot belastingheffing door de locale raden uitdrukkelijk geopend werd, terwijl tevens artikel 58 een wijziging onderging, waarbij ten behoeve der locale raden uitzondering veroorloofd werd op het overigens gehandhaafde beginsel, dat hier te lande geen andere belastingen mogen worden geheven, dan die bij *centrale* verordening bepaald zijn.

Diezelfde weg zou nu ook moeten bewandeld worden, maar hij zou, naar gevreesd werd, lang zijn, omdat een *wet* noodig zou wezen voor de wijziging en aanvulling van het Regeeringsreglement. Ter bespoediging werd daarom een andere oplossing gezocht, die men meende gevonden te hebben in de heffing van een landbouwkamerbelasting door de Regeering, welke dan de opbrengst aan de landbouwkamers zou uitkeeren. Wijziging van het Regeeringsreglement was hiervoor niet noodig. Wel zou toch de medewerking van Kroon en Parlement noodig zijn, omdat ingevolge het toenmalig artikel 19 (thans art. 23) der Comptabiliteitswet op de invoering der nieuwe belasting bij de begrooting zou moeten gerekend worden, maar in elk geval meende men bespoediging te mogen verwachten, omdat de parlementaire begrootingsbehandeling bepaalde termijnen pleegt te kennen.

In die richting bewoog zich het advies der commissie en in overeenstemming daarmede werd, na overleg met den Directeur van Landbouw, door het Dagelijksch Bestuur van het Landbouw Syndicaat, in zijn kwaliteit van Commissie van advies inzake de landbouwnijverheid op Java (met uitzondering van de Suikerindustrie) den 31sten Maart 1915 een rekest aan de Regeering ingediend, waarbij werd uiteengezet, dat het in de lijn ligt der tot nog toe waargenomen ontwikkeling om een staatsrechtelijke organisatie te scheppen, die alle belanghebbenden omvat en waarbij eenerzijds de lasten over allen gelijkmatig worden verdeeld en anderzijds ten volle het beginsel tot zijn recht komt, dat in zuivere zaken van landbouw geen anderen zeggenschap erlangen, dan de direct belanghebbenden, onverminderd het, trouwens zeer gewenschte, toezicht van Regeeringswege. Dat het verder voor de

hand zou liggen de organisatie het recht te geven een meer of min autonome positie in te nemen op de wijze der locale raden. Dat hiervoor wijziging van het Regeeringsreglement noodig zou zijn, wat een te lange weg geoordeeld werd en dat daarom het denkbeeld in overweging werd gegeven kamers van landbouw in te stellen zonder heffingsbevoegdheid, doch die de opbrengst van een in te stellen afzonderlijke landbouwkamerbelasting bij wijze van subsidie van het Gouvernement zouden uitgekeerd krijgen. Volledigheidshalve worde hier nog medegedeeld, dat twee door den Voorzitter van het Landbouwsyndicaat opgestelde ontwerpordonnanties, één tot instelling van landbouwkamers, de ander tot regeling van de landbouwkamerbelasting, opgemaakt om als proeve van regeling bij het rekest aan de Regeering te worden aangeboden, na overleg met het Departement van Landbouw, niet mee gingen. Het werd bij nader inzien beter geoordeeld het opmaken van de noodige regelingen aan de Regering over te laten en in het rekest de grondbeginselen aan te geven, die naar men meende, aan de regeling zouden moeten ten grondslag liggen, dezelfde trouwens als in de achtergebleven ontwerpen gevolgd waren.

Bij het ontwerpen der regeling aan het Departement van Landbouw werd toch beter gevonden, de door het Landbouw Syndicaat gewenschte kamers met eigen heffingsbevoegdheid ook in de wettelijke regeling tot uiting te brengen en zich niet te behelpen met het surrogaat, dat om te bespoedigen was voorgesteld. Het argument der bespoediging scheen ook aan kracht te hebben ingeboet, omdat juist toenmaals een wijziging van het Regeeringsreglement bij het Opperbestuur aanhangig gemaakt was, strekkende om te komen tot instelling van publiekrechtelijke waterschappen. De principiëele vraag, die daarbij aan de orde kwam, wat dezelfde als die de landbouwkamerkwestie beheerschte. De kans voor oplossing stond bij de waterschappen gunstig en naar verwacht mocht worden, zouden dan de landbouwkamers gemakkelijk kunnen volgen. Een ontwerpordonnantie tot regeling der landbouwkamers op publiekrechtelijken grondslag met eigen heffingsbevoegdheid werd opgemaakt, echter werd het door allerlei omstandigheden nog eind November 1917 eer deze op een congres van het Landbouw-Syndicaat te Djocja in bespreking kwam. Hier was de ontvangst zeer

welwillend. Na enkele wijzigingen op ondergeschikte punten kon het Syndicaat zich unaniem met het ontwerp vereenigen. Vervolgens werd een wetsontwerp tot aanvulling en wijziging van het Regeeringsreglement, noodig in verband met de eigen heffingsbevoegdheid, met de zooeven besproken ontwerpordonnantie, nog ep enkele punten gewijzigd, in 1919 aan den Volksraad om advies toegezonden (zie Hand. Volksraad, 1e buitengewone zitting 1919; bijlagen, stuk 8 Nos. 1—3). De beraadslaging vond plaats in de zitting van 19 Juli 1919, waarna het wetsontwerp met eenige wijziging in considerans en tekst, met groote meerderheid werd aanvaard. De ontwerp-ordonnantie bleef nog bij het College in beraad. Met de behandeling daarvan wordt natuurlijk gewacht tot de wet tot aanvulling en wijziging van het Regeeringsreglement zal zijn afgekondigd.

De hier besproken ontwerp-regeling heeft betrekking op landbouwondernemingen, met een aanplantoppervlak van ten minste 100 H.A. Het behoeft niet noodzakelijk eigen aanplant te wezen. De tabaksondernemingen in Besoeki, die het gewas volgens aanwijzingen door de bevolking op haar gronden doen aanplanten om het geoogste product van haar op te koopen, vallen er ook onder. De ondernemingen kunnen, aldus het ontwerp, naargelang van behoefte door den Gouverneur-Generaal worden saamgebracht in kamers van landbouw, die zoowel voor één bepaalde cultuur als voor meerdere cultures kunnen worden ingesteld en zoowel voor heel Nederlandsch-Indië als voor een bepaald territoriaal gebied kunnen werken. De ordonnantie stelt zelf geen kamers in. Zij maakt het slechts mogelijk voor den Gouverneur-Generaal om kamers in te stellen naar gelang van behoefte. Indertijd werd het plan geopperd één kinakamer voor Java in te stellen en vier territoriale kamers: West-Java, Midden-Java, Oost-Java en Besoeki, ieder voor al de overige bergcultures. De ontworpen regeling verplicht daartoe echter niet, maar laat iedere andere groepeering toe. De toestanden zullen mettertijd van zelf de meest gewenschte oplossing aanwijzen. De suikercultuur heeft door zijn stevig Suikersyndicaat aan een landbouwkamer niet bepaald behoefte. Nochthans wenschte het Syndicaat blijkens de uitingen van den toen-

maligen Voorzitter, Mr. S. J. Hirsch, op het Djokjasche Congres van 1917 wel gaarne van de regeling te profiteeren. Indien hieraan gehoor wordt gegeven, zou hier uiteraard een cultuurkamer voor de hand liggen.

Als vertegenwoordigers der ondernemingen treden de beheerders als leden der landbouwkamers op. De eigenaren zijn echter bevoegd anderen als vertegenwoordigers aan te wijzen. Dit is bepaald om in overeenstemming te blijven met de practijk, die uitwijst, dat de eigenaren deels de cultuurtechniek binnen zekere grenzen aan den beheerder overlaten, deels die zelf in handen houden.

In landbouwkamers voor meer dan één cultuur kunnen afdeelingen gevormd worden, bestaande uit leden, die dezelfde cultuur beoefenen.

In een kamer voor één cultuur bestaat het bestuur uit een voorzitter, een ondervoorzitter en drie tot vijf leden, door en uit de leden gekozen, waarvan volgens rooster jaarlijks één lid aftreedt, die terstond herkiesbaar is. In een kamer voor meer cultures zit bovendien nog voor elke afdeeling een door haar jaarlijks aan te wijzen lid in het bestuur. Het bestuur kan een of meer secretarissen aanstellen.

De inkomsten der kamer bestaan uit de opbrengst van een heffing ten laste der ondernemingen. Die heffing geschiedt volgens twee grondslagen: beplante oppervlakte en oogstproduct. Jaarlijks stelt de kamer het bedrag vast, dat volgens den eersten grondslag betaald moet worden per H.A. die op 31 December van het vorig jaar bebouwd of ontgonnen was. Evenzoo wordt jaarlijks door de kamer vastgesteld het bedrag, dat betaald moet worden voor elke eenheid aan oogstproduct, dat in den loop van het vorig kalenderjaar van elk der cultures is geoogst of verwerkt.

Voor de bepaling dezer bedragen moet de aanplantoppervlakte en de oogsthoeveelheid van elk gewas in het voorafgaand jaar voor elke onderneming vaststaan. Daartoe maakt het bestuur bij den aanvang van ieder kalenderjaar een voorloopige lijst op, vermeldende de tot de landbouwkamer behoorende ondernemingen, de ondernemers, de beheerders, c.q. de aangewezen vertegenwoordigers, het aanplantoppervlak op 31 December van het laatstver-

loopen jaar, de soorten en de oogstopbrengsten van de verschillende cultures in het laatstverloopen kalenderjaar en het aantal stemmen, dat de vertegenwoordiger der onderneming als lid der kamer uitbrengen kan. Dit stemmental hangt af van het aanplantoppervlak en bedraagt van 100 — 200 H.A. één stem met telkens één stem meer voor elke 200 H.A. meerder aanplantoppervlak tot een maximum van vijf stemmen.

Deze lijst wordt op 1 Februari openbaar gemaakt. Ieder kan voor 1 Maart bezwaren daartegen inbrengen bij het bestuur der kamer, hetwelk deze met zijn advies doorzendt naar den Directeur van Landbiuw, die daarop uiterlijk 15 April beschikking neemt waarbij zoo noodig verbeteringen gelast worden. De opmaking der lijst geschiedt dus onder contrôle en medewerking van alle betrokkenen, die van elkanders zaken wel voldoende op de hoogte zijn, om de voorloopige cijfers te controleeren. Onder algemeene medewerking en desnoods met beslissing door den Directeur van Landbouw komt een lijst tot stand, die voor heel het werkjaar der kamer een legger wezen kan ter uitwijzing van kamerlidmaatschap en stemmenaantal en ter berekening van de te heffen bedragen.

Bij de oprichting eener kamer, als er dus nog geen bestuur is, geschiedt de samenstelling dezer lijst wel op dezelfde wijze, maar geheel onder leiding van den Directeur van Landbouw, die daarop de leden ter eerste vergadering bijeenroept ter verkiezing van een bestuur om, als dit gekozen is, aan dit college de verdere leiding over te geven.

Het zwaartepunt van het werk der kamer zal liggen in een jaarlijks te houden vergadering, waarin beraadslaagd en beslist wordt over het jaarlijksch werkprogram en over de heffingscijfers naar de beide grondslagen. Dit kan geschieden in den vorm van beraadslaging over een begrooting van inkomsten en uitgaven. Deze vorm geeft gelegenheid om het werk der kamer en het beleid van het bestuur in vollen omvang in bespreking te nemen. Het werk van het bestuur bestaat dan in hoofdzaak in het voorbereiden van deze vergadering en daarna in het uitvoeren der begrooting. Om voor allen verbindend te worden zal eerst nog goedkeuring van deze begrooting door den Directeur van Landbouw noodig zijn met beroep eventueel bij weigering op den Gouverneur-Generaal.

Dit vereischte van goedkeuring dient alleen om te waken tegen machtsmisbruik, geenszins om de landbouwkamers te bevoogden. De Regeering moet bedenken, dat het hun eigen geld is, waarover de belanghebbenden beschikken; dat het ook geen belastinggelden zijn, maar bedrijfsuitgaven, die de betrokkenen zich zelf en elkander opleggen in hun gemeenschappelijk belang; dat de Overheid met dit zich op het terrein der Maatschappij afspelend handelen van nature niets te maken heeft, maar dat haar hulp alleen uit nood wordt ingeroepen. Dat Zij daarom alleen haar rechtsdwang behoort te geven en zich geen andere bemoeienis met de inwendige zaken moet aanmatigen, dan die strekt om machtmisbruik te weren.

Besteding der gelden geschiedt volgens het beginsel dat de opbrengst der heffing volgens den eersten grondslag dient ter bestrijding van de algemeene onkosten der kamer (salarissen, bureau, drukwerk, briefwisseling, etc.) en dat, wat de heffing naar den tweeden grondslag betreft, de opbrengst van elke cultuur slechts ten bate van die cultuur besteed mag worden. Uit dit laatste oogpunt kunnen de afdeelingen aan het ontwerpen der begrooting medewerken. Zij maken partieële begrootingsontwerpen op en dienen die in bij het kamerbestuur. Wanneer dit de partieële ontwerpen tot een generaal ontwerp gaat ineenvoegen, heeft iedere afdeeling een aangewezen lid in het bestuur, om voor de belangen der betreffende cultuur op te komen.

Ter uitvoering van de begrooting kan het bestuur op basis der in den legger vastgestelde cijfers de cohieren opmaken en aan de betrokkenen toezenden. Indien de kamer de heffingsbevoegdheid ontvangt, kunnen de aanslagen op dezelfde manier als bij belastingen worden ingevorderd. Precies zooals in Nederland het polderbstuur de poldergelden invordert.

Nog bevat de ontworpen regeling de bevoegdheid der kamers om verordeningen te maken ter bestrijding van ziekten en plagen in het gewas, die echter eerst kracht zullen krijgen na goedkeuring door de Overheid. De uitvoering zal weer bij de kamer berusten. Precies zooals het waterschapsbestuur in Nederland zijn keuren maakt en uitvoert.

Bepalingen over schorsing en ontzetting van bestuursleden en over opheffing van kamers door den Gouverneur-Generaal staan

ook in het ontwerp, maar behoeven hier niet nader besproken te worden.

Het behoeft hier zeker nauwelijks nog gezegd te worden, dat de landbouwkamer zich niet inlaat met het bestuur of beheer eener onderneming. De samenwerking beoogt het gemeenschappelijk *zoeken* naar cultuurtechnische verbeteringen. In het al of niet toepassen daarvan blijven de ondernemingen absoluut vrij.

Indien de kamers, op dezen voet ingericht er komen, zal nog niet meer gedaan zijn dan dat aan de maatschappelijke kracht in het groot-landbouwbedrijf de noodzakelijke Overheidshulp geschonken is, die haar in staat moet stellen om wat zij aan organisatie op de speciale lijn tot stand bracht te behouden en in eersten aanleg voltooien. Groot is die gift nog niet, maar ze is voorshands voldoende. Het is dan weer aan deze productiegemeenschap om te toonen dat zij den geboden steun waard is. Zij kan dit doen door de aldus geopende mogelijkheid tot aan de uiterste grens te benutten. Hoe dat loopen zal, moet worden afgewacht. De Overheid moet in dezen niets regelen. De landbouwkamer-organisatie zal worden wat de productiegemeenschap er van weet te maken. Verwacht kan intusschen wel, dat de tegenwoordige proefstations in de nieuwe organisatie zullen opgaan. Dat behoeft niet zóó te gaan, dat de landbouwkamers maar klakkeloos de proefstations overnemen, die toevallig binnen haar gebied liggen. Het ligt voor de hand, dat iedere kamer nagaat wat zij van wat er aan proefstations bestaat gebruiken kan en dan over overname daarvan onderhandelt met degenen, die het zeggenschap daarover hebben. Wat een kamer dan nog aan proefstations tekort komt, kan zij nieuw oprichten. Ook hier *make* de Overheid niets, maar late men *groeien*.

Maar op die lijn voortgaande zal dan al spoedig de behoefte blijken aan onderlinge samenwerking der landbouwkamers om een proefstation*wezen* in het leven te roepen, d.w.z. een organisatie om te bereiken dat de proefstations in onderling verband werken. Dubbel werk kan daardoor worden voorkomen; door voorafgaand overleg kunnen op verschillend gebied in te stellen onderzoekingen zóó worden aangelegd, dat ze elkander steunen en aldus elkanders resultaat verhoogen; een economische werkverdeeling kan plaats

vinden; geleding kan aangebracht worden in den arbeid door b.v. één proefstation aan methodologie te wijden.

Op samenwerking der landbouwkamers is in de ontwerpregeling ook gerekend. Haar is de *bevoegdheid* daartoe toegekend. Verder gaat de regeling nog niet. Zoodat het resultaat alleen afhangt van lust tot samenwerking. Misschien is dit voldoende. Mogelijk dat ook hier weer rechtsdwang der Overheid noodig zal wezen om onwil van een kleine minderheid te breken. Die zou dan op de betreden lijn hierin moeten bestaan, dat beslissingen, door de samenwerkende landbouwkamers in groote meerderheid genomen, voor allen bindend zouden zijn. Op dezelfde wijze als b.v. in een faillissement een door den gefailleerde aangeboden accoord, wanneer dit wordt aanvaard door twee derde der schuldeischers, die samen drie vierde der schuldvorderingen vertegenwoordigen, na homologatie door den rechter, voor alle schuldeischers verbindend is (art. 141 der Faillissementsverordening).

Doet mettertijd de behoefte aan zoodanige regeling zich gevoelen, dan zal wijziging en aanvulling van de thans ontworpen regeling noodig zijn. Men denke echter niet, dat daardoor noodzakelijk een centrale of opper-landbouwkamer ten tooneele zou verschijnen, om over de gewone landbouwkamers te heerschen. Een landbouw*kamer* kan het in elk geval al niet zijn. Dat zijn lichamen die onmiddellijk uit de *landbouwondernemingen* voortkomen en daarop rechtstreeks moeten steunen. Een permanent college, dat uit de *landbouwkamers* eventueel zou voorkomen, zou noodzakelijk iets anders dan een landbouwkamer moeten wezen. Maar bovendien is het allerminst noodzakelijk, dat een *permament* college *boven* de landbouwkamers de vrucht van haar samenwerking zou moeten wezen. Ook hier ga de Overhtid toch niet verder dan strikt noodig is en late zooveel mogelijk de maatschappelijke kracht in haar ontwikkeling vrij. Het gaat ook hier weer om aanvulling en opwekking, doch ganschelijk niet om vervanging of terugdringing van maatschappelijke kracht.

Noodig zou slechts wezen de bevoegdheid om de landbouwkamers in gemeenschappelijke vergadering ad hoc bijeen te roepen tot bespreking en regeling van eenige gemeenschappelijke zaak met dien verstande, dat een met groote meerderheid terzake geno-

men beslissing ook een kleine minderheid bindt. De gemeenschappelijke vergadering zou dan de commissie ad hoc moeten benoemen enkel en alleen tot uitvoering van het gemeenschappelijk genomen besluit en daarna als gemeenschappelijke vergadering afgedaan hebben. Wat dus noodig zou wezen, is enkel de publiekrechtelijk geregelde bevoegdheid om tijdelijk een platform op te slaan, waarop niet een opperlandbouwkamer, maar de landbouwkamers zelven als landbouwkamers en niets anders plaats nemen om te beraadslagen over bepaalde aan de orde gestelde gemeenschappelijke zaken met macht om bij het bestaan van een groote meerderheid, niet alleen zich zelven maar ook elkander te binden door de gevallen beslissing, doch om na afwerking der agenda weer kalm naar huis te gaan en het platform te zien afbreken en alleen een commissie ad hoc voor de uitvoering achter te laten.

Komen de landbouwkamers er, dan komt er ook wel de onderlinge samenwerking tusschen haar. De wetgever moet ook hier niet van te voren regelen, maar liever naar behoefte consolideerend, aanvullend en leidend regelen wat de maatschappelijke kracht heeft voorgebracht. Met zulk een samenwerking zal de organisatie langs de speciale lijn meteen haar federatief verband verkregen hebben en in de tweede periode zijn overgegaan.

Bij de behandeling dezer aangelegenheid in den Volksraad in 1919 kwam ook de vraag ter sprake of de landbouwkamers een taak op sociaal terrein konden krijgen. Gedacht werd toen blijkbaar aan collectieve arbeidscontracten, medische verzorging van werkvolk, voorzieningen in het belang der arbeidskrachten, zooals ziekengeld-, invaliditeits-, pensioenuitkeeringen, .enz. Beoogd is dit bij het ontwerpen zeker niet. Het ligt ook niet in de lijn der historische ontwikkeling, die cultuur-techniek en daarvan dan nog uitsluitend de slechts in samenwerking op te lossen problemen, aangeeft. De landbouwkamers zullen goed doen dit beginsel zuiver te houden. Voor buiten de cultuur-techniek vallende gemeenschappelijke voorzieningen kunnen afzonderlijke organisatie's worden gesticht. Ook hier zal de praktijk van zelf den weg wijzen. In de ontworpen regeling zijn ze beperkt tot de cultuur-techniek. Uitbreiding van die taak

zal niet kunnen geschieden, tenzij de Regeering hier te lande die taak eerst wettelijk verruimt.

Binnen de thans ontworpen grenzen ligt wèl de bestrijding van ziekten en plagen in het gewas. Bij besmettelijke of zich snel verplaatsende ziekten en plagen komt men er niet met proefstations. Dan is bestrijding in het gewas noodig en kan men zich zelfs niet tot de ondernemingen bepalen, omdat het gewas daarbuiten kweekhaarden kan vormen. En ook hier weer kan onverschilligheid of nalatigheid van één al den arbeid der anderen onvruchtbaar maken. De vraag is of hier met verordeningen, die maatregelen ter bestrijding voorschrijven, wat te bereiken valt. Zoo ja, dan zou er veel voor pleiten, de betreffende verordeningsbevoegdheid aan de landbouwkamers toe te kennen, natuurlijk telkens onder goedkeuring der Overheid. Een antecedent bestaat ook hier weer, n.l. in de polderkeuren in Nederland, waarbij aan de ingelanden de plicht tot schoonhouden, uitdiepen en op breedte houden der tochten en slooten wordt opgelegd. Alleen is er dit verschil, dat hierbij niet buiten den polder wordt getreden en b.v. een helopeltis-verordening wel buiten de ondernemingen zou gaan. Toch schijnt hier voldoende waarborg aanwezig in het vereischte der Overheidsgoedkeuring. Overigens schijnt dit geen punt van vitaal belang voor de landbouwkamers. De eenige verordeningsbevoegdheid, die het ontwerp haar heeft toegedacht, is die omtrent de gevaarlijke ziekten en plagen. Mocht daartegen overwegend bezwaar worden ingebracht, dan schijnt het verstandig die bevoegdheid niet toe te kennen maar geheel bij de Overheid te laten.

Op die manier zouden de landbouwkamers een beperkte taak krijgen, uitsluitend op het gebied der cultuurtechniek. Een taak, die scherp te omschrijven zou zijn in een gemakkelijk te hanteeren formule.

De vraag is ook gedaan en kwam bij de jongste begrootingsdebatten in den Volksraad opnieuw aan de orde of de landbouwvereenigingen in stand zullen blijven naast de kamers van landbouw. Het wil voorkomen, dat het de moeite niet loont zich daarover druk te maken. Blijven de landbouwvereenigingen naast de landbouwkamers nog een taak behouden, dan blijven ze ook naast deze in

stand. Is er geen taak meer voor haar, waarvoor zouden ze dan in stand moeten blijven. Ook dit is een kwestie die zich zelf oplost.

De groote vraag waar het bij de zaak der landbouwkamers om gaat is deze, of een gemeenschap, die haar organisatie langs den privaatrechtelijken weg niet verder kan krijgen, recht heeft op publiekrechtelijke organisatie. Het antwoord hierop moet luiden, dat dit afhangt van de waarde dezer gemeenschap en van hare organisatie voor het welzijn van land en volk. Hierin vindt in Nederland de publiekrechtelijke polderorganisatie haar motiveering. Op grond hiervan wordt publiekrechtelijke arbeidsorganisatie bepleit. Het pleit voor publiekrechtelijke landbouwkamerorganisatie rust op geen ander motief.

Welke hooge waarde de groote landbouw als productiegemeenschap heeft voor het gemeen welzijn, blijkt al aanstonds uit het feit, dat zeven achtsten van den uitvoer uit door haar geteelde producten bestaat. De groote landbouw is een onmisbaar steunpunt voor de exploitatie van spoor- en tramwegen en van stoomvaartlijnen. Ook de Inlandsche bevolking plukt in ruime mate directe en indirecte vruchten van de landbouwnijverheid in den vorm van werkloonen, inkomsten uit karrentransport enz.

De gemeenschapswaarde van de organisatie langs de speciale lijn en van de instituten door haar in het leven geroepen kan evenmin ontkend worden. Juist die instituten zijn de onmisbare factoren om den grooten landbouw concurrenzfähig te doen blijven met het buitenland. Waar slechts twee wegen mogelijk zijn, óf medewerking van de Overheid door verleening van een publiekrechtelijke organisatie óf onthouding van Overheidswege, maar om dan ook alles te zien instorten wat de productiegemeenschap moet handhaven op een concurrentiepeil, kan de keus niet moeilijk zijn.

In dit verband moet ook het bezwaar onder het oog worden gezien van hen, die beweren, dat het ontwerp niet ver genoeg gaat, omdat het slechts een publiekrechtelijke organisatie van de proefstations geeft en den Inlandschen landbouw ongeregeld laat.

De verschaffing van een publiekrechtelijke organisatie is altijd een slot-acte, een bekroning van iets waardevols, dat door het par-

ticuliere initiatief werd opgebouwd, maar, bijna af, zonder Overheidshulp niet verder kan en dreigt in te storten. Maar dan dient er toch in de eerste plaats door particulier initiatief iets kostbaars gewrocht en bijna voltooid te zijn. En waar is bij den Inlandschen landbouw de organisatie, die, bijna af, wacht op bekroning en nu rijp is voor publiekrechtelijke organisatie? Zonder meer komt reeds hierom deze tak van bedrijf vooralsnog niet in aanmerking. En wat de opmerking betreft, dat het ontwerp alleen de organisatie langs de speciale lijn te hulp komt, ook die is volkomen juist. Maar de organisatie langs de algemeene lijn heeft er ook nog geen behoefte aan. En tot publiekrechtelijke organisatie gaat men niet zonder noodzaak over. Maar nu zou het toch verkeerd zijn om aan onderdeelen, die op zich zelf rijp zijn voor opneming in de sfeer van het publieke recht, zoodanige organisatie te onthouden, omdat andere onderdeelen daarvoor nog niet rijp zijn.

Toch meene men niet, dat het ontwerp voor andere productiegemeenschappen, met name—om hierbij te blijven—den Inlandschen landbouw geen beteekenis heeft. Immers al geeft het daarvoor niet dadelijk iets tastbaars en kan het dit vooralsnog ook niet doen, het belichaamt een beginsel, dat doorwerkt en te zijner tijd ook voor andere gemeenschappen concrete beteekenis krijgt. Mits die uit eigen kracht iets kostbaars opbouwen, dat groote waarde heeft voor het gemeenebest, en dat zonder de bekroning van Overheidswege in de publiekrechtelijke organisatie weer dreigt te niet te gaan.

Hierbij moet nog aandacht gewijd worden aan de verruiming van den considerans van het voorstel van wet tot wijziging van het Regeeringsreglement, die bij de behandeling in den Volksraad in 1919 werd aangebracht door de overneming van het amendement-Schumann. Zooals het voorstel ingediend werd, bepaalde het zich ook in den considerans uitdrukkelijk tot den *grooten* landbouw. Wat tengevolge moest hebben, dat als het beginsel doorwerkte b. v. in den Inlandschen landbouw, en deze ook in aanmerking zou komen voor publiekrechtelijke organisatie, opnieuw een wijziging van het Regeeringsreglement zou noodig worden. Door de overneming van het amendement-Schumann verviel het woord „groote" uit den considerans en sprak deze voortaan van „*den* landbouw en een of meer takken van landbouw." Wat dus tengevolge had, dat,

als later andere takken van landbouw aan de beurt zouden komen, het Regeeringsreglement niet opnieuw zou behoeven te worden gewijzigd. De wettelijke grondslag voor de publiekrechtelijke landbouworganisatie werd dus verbreed. Zonder dat echter de bovenbouw veranderde. Het verbreede gedeelte van den grondslag werd voorloopig onbenut gelaten. Als het eenmaal zoover kwam, zou daarop een bovenbouw voor den Inlandschen landbouw naast den dan voor den grooten landbouw bestaanden kunnen worden opgetrokken, om dan wellicht weer met dezen in verband gebracht te worden. Ook weer iets wat de toekomst wel nader zal aanwijzen.

Sinds 1919 kwam deze zaak weinig verder. Medegedeeld werd van Regeeringswege, dat overleg met het Opperbestuur gaande was, wat nog altijd niet afgeloopen schijnt. Intusschen is de zaak weer plotseling actueel geworden door besprekingen, die bij de behandeling der landbouwbegrooting in den Volksraad hierover gevoerd werden en die tegevolge hadden, dat de landbouwkamers in het Landbouw Syndicaat opnieuw belangstelling trokken. De Soekaboemische landbouwvereeniging publiceerde een rekest aan de Regeering, dat geen onzeker geluid geeft en met zooveel woorden invoering van landbouwkamers vraagt in den vorm, zooals die indertijd bij den Volksraad werd aanhangig gemaakt. De Vereeniging van Rubberplanters, de Malangsche Landbouwvereeniging, de Vereeniging tot bevordering van Landbouw en Nijverheid te Djember, het Besoekisch proefstation, het Rubberproefstation West-Java, het centraal Rubberproefstation en de Landbouwvereeniging Semarang-Kedoe hebben allen met dit rekest haar volkomen instemming betuigd.

Buitenzorg, 9 Augustus 1923.

Bataksche Adat[1])

door

MANGARADJA SOANGKOEPON.

Het ligt niet in mijne bedoeling hier de Bataksche Adat in al hare geledingen uiteen te zetten; doch ik wil alleen eenige feiten vertellen, die uitwijzen, dat de saamhoorigheid der Batakkers onderling vroeger inderdaad heeft bestaan, terwijl die op een goede basis door de Adat is geregeld en onderhouden.

Om een uitgangspunt te hebben, zal ik eerst eene definitie geven, van wat men onder de Adat moet verstaan.

De Adat is de samenvatting van alle regelingen, die noodzakelijk zijn om de band tusschen de Batakkers onderling hecht te maken, ten einde samenwerking tusschen hen te erlangen, zoomede om hunne individueele en maatschappelijke verhoudingen te bepalen, opdat zij in dien geest handelen en leven.

Ik zal hier als begin bespreken, drie groote en noodzakelijke adatinstellingen, die in de Bataksche samenleving worden gevonden t.w.:

a. de Bagas Godang.
b. de Sopo Godang.
c. de Sababolak.

De Bagas Godang (groot huis) eigenlijk „koninklijk huis" is de woning van het koeria- of kamponghoofd, die vroeger na het instellen van eene koeria of kampong door de betrokken onderhoorigen werd gebouwd, theoretisch ten behoeve van de „haradjaon", maar praktisch ten behoeve van den betrokken radja, als de verpersoonlijking van de haradjaon (gemeenschap).

Ik zei daar straks „koninklijk huis", doch ik hoop, dat mijne le-

1). Ter preciseering dient hier te worden bijgevoegd dat het artikel de Bataksche adat in Mandailing behandelt. In dit gebied werd de bevolking niet gelaten in het genot van eigen rechtspraak.

zers zich niet zullen vergissen, door dit huis te vergelijken met de vorstelijke paleizen in Europa.

De westersche opvatting ten opzichte van het Koninklijke is geheel anders dan die van de Batakkers; omdat het westersch voelen en denken niet dezelfde voorstelling heeft als dat van de Batakkers.

Dit voelen en denken verschilt hemelsbreed tusschen de westerlingen en de Batakkers.

De maatschappelijke en staatkundige samenleving der Batakkers werd beheerscht door hun Adat, die gebaseerd is op: *Eenheid* en *liefde;* dus niet op gelijkheid en om dit meer in een politieken term uit te drukken niet op de democratische grondslagen, zooals die in den westerschen vorm zijn, hoewel natuurlijk de som van alle handelingen volgens de Bataksche Adat *„de gelijkheid"* moet zijn.

Ik zal hier een voorbeeld van gelijkheid volgens de Bataksche opvatting aanhalen.

Daar staan negen gelijke borden rijst, die onder drie personen moeten worden verdeeld. Volgens de westersche opvatting zoude het eerlijk heeten, wanneer elk dezer personen een derde daarvan krijgt d.i. 3 borden rijst. Maar men vergeet, dat deze drie personen niet in dezelfde omstandigheden en toestand verkeeren; de eerste persoon heeft pas gegeten, de tweede heeft zijn eetlust verloren en de derde heeft hard gewerkt en een heelen dag niets gegeten.

Wat is nu het resultaat dier verdeeling?

De eerste eet heel weinig er blijft van zijne portie nog in overvloed over;

de tweede eet heelemaal niet, zoodat zijn heele aandeel onaangeroerd is;

terwijl de derde te weinig heeft, omdat hij aan drie borden niet genoeg heeft; en daardoor ontstaat een strijd tusschen *armoede* en *overvloed* of tusschen *arm* en *rijk*.

De Bataksche Adat denkt er anders over:

Er zijn negen borden rijst en drie personen, onder wie die rijst eerlijk dient te worden verdeeld.

Zij gaat eerst onderzoeken en stelt daarna vast hoeveel A, B en C noodig heeft om *„verzadigd"* te zijn; A heeft aan een bord voldoende, B moet minstens 3 borden hebben en C vijf borden.

Welnu dan geeft men aan A een bord, B drie borden en C vijf borden; de drie personen zijn allen nu *„verzadigd"*.

De drie personen hebben nu met hun aandeel dezelfde gevolgen gekregen n.l. *„zij zijn verzadigd"*. Niemand heeft te veel en niemand heeft te weinig.

Dit is recht en eerlijk volgens de Bataksche Adat.

Maar wij zullen thans teruggaan tot de „Bagas Godang".

De Bagas Godang is dus de woning van het hoofd eener inlandsche gemeenschap en zij is niet altijd Bagasa Na Godang (het huis, dat groot huis), zij kan ook klein, en toch Bagas Godang zijn.

In dit huis genieten alle menschen gastvrijheid, hier worden ouden van dagen, weezen en gebrekkigen verzorgd; hier zullen vreemdelingen en onbekenden liefderijk worden behandeld ja, in het kort, het is eigenlijk het huis voor iedereen en toch heet het een „koninklijk huis" in de Bataksche opvatting; in dezen zin is dus het koninklijk huis niets anders dan het huis voor jan en alleman, terwijl volgens de westersche opvatting, zulk een huis eene woning moet zijn van regeerders van staten. Ziedaar een groot verschil van opvatting.

De naam duidt ook de hoedanigheid van de Bagas Godang aan.

Bagas Sio Magodang; Bagas Silengkoeng Dolok; Partangga Sibingkang bajo; partalaga naso hiang, paralaman silangse oetang enz, hetgeen beteekent:

Het groot beschermhuis, dat zelfs de bergen omheint d.w.z. beschermt, dat voorzien is van een trap, die iedereen uitnoodigt om boven te komen logeeren en waar aan den achterkant (keuken) den geheelen dag gekookt wordt en niets droog (altijd gewerkt) is gevonden; op welks voorerf men onschendbaar is.

Het bovenstaande is de woordelijke vertaling van de plichten van het koninklijk huis (Bagas Godang), maar de innerlijke beteekenis is deze:

Dit huis moest dienen om onderdak te geven aan oud en jong, rijk en arm, wanneer daartoe behoefte bestond; het was toegankelijk voor iedereen en de gastvrijheid van dit huis was zóó groot, dat iedereen, die op alle tijdstippen om eten of logeergelegenheid vroeg, dit den aanvrager met een open gelaat door het hoofd in dit huis zou worden gegeven; in het kort alle menschen zonder

aanzien des persoons genoten hier gastvrijheid, hulp, liefde en vriendschap. In dit huis mochten geen veeten of vijandschap bestaan.

Wanneer b.v. een misdadiger op heeterdaad werd betrapt, en hij direct daarna in het voorerf van de Bagas Godang vluchtte, dan mocht hem geen kwaad meer worden gedaan. Men mocht den Vrede op deze plaats niet schenden, hoewel deze misdadiger natuurlijk zijn gerechte straf niet zou ontgaan.

b. Nu gaan we over tot de bespreking van de Sopo Godang, het Bataksche Adat- (Raadhuis), het symbool van de Bataksche samenleving, waarvan het devies luidt:

Sopo Sio rantjang magodang.
Paradatan Paroehoeman.
Inganan ni hatigoran.
Parrosoe-rosoean ni hoela dohot dongan.

Het groote raadhuis, de plaats waar de Adat wordt geregeld en beslist; de plaats, waar de rechtspraak wordt gehouden en recht wordt gesproken; de plaats van eerlijkheid en rechtvaardigheid, de plaats, waar vriendschapsbanden zijn gesloten en onderhouden tusschen bekenden en onbekenden.

Als we dit symbool overdenken, dan zouden we tot de conclusie komen, dat het doen en laten der Batakkers vroeger door dit devies werden beheerscht.

Daar regelde de Adat de maatschappelijke en staatkundige verhoudingen der Batakkers;

daar was dus het bestuur.

daar was ook de rechtbank (gerechtshof).

daar woonden ook de rechtvaardigheid en eerlijkheid en zij was ook een vredespaleis.

De Sopo Godang was dus, hoewel uit den aard der zaak onder het beheer van het betrokken (koeria)-gemeentehoofd, een huis voor iedereen; de grootheid van dit huis is dus zóó op te vatten, dat het voor iedereen en in alle omstandigheden beschikbaar was voor het verrichten van alle werken, die met de strekking van het devies overeen te brengen waren.

Daarom behoorde deze Sopo Godang toen door en vanwege de gemeenschap te worden gebouwd en onderhouden.

c. Nu over de Sababolak.

Men onderscheidde toen twee soorten van Sababolak (haradjaon) n.l.

a. de Sababolak, die geheel door en op initiatief van de gemeenschap zijn ontgonnen; natuurlijk na de noodige beraadslaging en beslissing in de Sopo Godang.

b. de Sababolak, die door eene zekere hoofdenfamilie van haar privé-eigendommen was afgezonderd, om den stand der hoofden op te houden en om aan de adatverplichtingen van de familie te voldoen; die is onvervreemdbaar, zoolang het hoofdschap in de familie blijft.

De Sababolak werd dus ontgonnen, om het hoofd van de Haradjaon (gemeenschap) in de gelegenheid te stellen de hem opgedragen taak naar behooren te verrichten n.l. hetgeen genoemd is bij de bespreking van de Bagas-Godang.

Deze Sababolak is niet vervreemdbaar en blijft het eigendom van de „Haradjaon", terwijl de tweede genoemde Sababolak in de familie behoort te blijven. Eerst als het hoofdschap naar eene andere familie overgaat, hebben belanghebbenden het recht deze sawah onder elkaar te verdeelen. Zooals ik daar straks zeide, de familie Saba-Haradjaon is oorspronkelijk het privé-eigendom van een familie-stam, door en op kosten dier familie ontgonnen, terwijl de eerste Sababolak a.h.w. door en vanwege de gemeenschap is ontgonnen en onderhouden.

Hiermede wil ik bedoelen, dat de Saba Bolak onder *a* nimmer vervreemdbaar is, zoodat deze sawah onafscheidelijk is verbonden met het ambt van het koeria — dan wel kamponghoofd, terwijl de Saba Bolak onder *b* niet aan een hoofdschap verbonden is, maar wel aan de familie van een hoofd.

Ik zal hiervan een voorbeeld noemen. Een koeriahoofd zonderde van zijn privé-eigendommen af ten behoeve van zijn nakomelingen, die geroepen zijn, om de waardigheid van hoofd te vervullen, een stuk sawah (Saba Bolak).

Blijft het hoofdschap bij zijn nakomelingen in de rechte linie dan bleef deze sawah van vader op zoon en zoo verder.

Het kon evenwel gebeuren, dat door wangedrag of groote misdrijven de Rapat-adat deze familie van het hoofdschap uitsloot en

een der nakomelingen van den broeder van den afzonderaar aangewezen werd tot koeriahoofd, dan bleef deze sawah in de familie en ging niet over met het hoofdschap.

De z.g. van staatrechten onterfde familie kon thans over de sawah beschikken zooals zij wilde, m.a.w. het bleef haar persoonlijk eigendom.

Nu het adat-verband in deze streek in de laatste tientallen jaren is uiteengerukt en verwaarloosd, kan men thans moeilijk vaststellen, hoe het eigenlijk met dit koeria-domein is gesteld.

Men tast thans in het duister, hoe deze Sababolak zich in het niet heeft opgelost.

Nu gaan we over tot de bespreking van de Bataksche samenleving.

Men onderscheidde de Bataksche samenleving in een maatschappelijke en een staatkundige, hoewel deze laatste zich oorspronkelijk uit de eerste heeft ontwikkeld.

Ik zal thans hier de staatkundige samenleving der Batakkers op de basis van de Bataksche Adat aan eene bespreking onderwerpen.

Men kende drie standen in de staatkundige samenleving der Batakkers t.w.

a. het hoofd met daarnaast de namora[2] (edelen).
b. de burgerij (bevolking) de anak mata's, en
c. de lijfeigenen.

Het Hoofd is nu de persoon, die toezicht en leiding heeft in de behartiging van het algemeen belang;

terwijl de burgerij hem tot het volvoeren en verwezenlijken van het doel de noodige bijstand moet verleenen:

De lijfeigenen zijn te vergelijken met de dwangarbeiders van dezen modernen tijd.

Het land werd toen bestuurd door het hoofd met de leden der volksvergadering t.w. de edelen dan wel volkshoofden en andere personen, die een rang in de Adat bekleedden. Alle vergaderingen werden toen in het openbaar gehouden en bij die vergadering hadden niet alleen het hoofd en de leden het recht om te spreken, maar ook degenen, die buiten de volksvergadering aanwezig waren.

Iedereen was gerechtigd advies te geven, hetwelk dan door de vergadering kon worden overwogen, en beslist.

Moest eene zaak in de Volksvergadering worden besproken, dan bracht het hoofd die ter sprake; daarover werd dan door het hoofd en de leden beraadslaagd en beslist. Zijn er tusschen de toehoorders, die ten aanzien van het in de vergadering besprokene van advies wilden dienen, dan werd dezen daartoe de gelegenheid gegeven, zoodat de openbaarheid van de Bataksche Volksvergadering nog ruimer was opgevat en toegepast dan bij de Europeesche Volksvertegenwoordiging. Bij de vergadering der Batakkers deed ieder mee aan het beraadslagen, terwijl, bij de westersche volksvertegenwoordiging dit recht alleen aan de betrokken leden wordt toegekend. Alle beslissingen der vergaderingen werden steeds bij meerderheid van stemmen genomen, terwijl de oppermacht van het bestuur niet bij het hoofd, maar bij de volksvertegenwoordiging berustte. Elke beslissing van de vergadering was bindend voor de ingezetenen, (bevolking). De volksvergaderingen werden gehouden in het raadhuis (Sopo Godang), terwijl de volksvertegenwoordiging over het wel en wee van een kampong of koeria beslist.

Het hoofd deelt dus de wetgevende macht met de Rapat Adat (volksvertegenwoordiging).

In oorlogstijden trad het hoofd als legeraanvoerder op, bijgestaan door de edelen (namora[2]) en door doeloebalangs (veldheeren), terwijl alle weerbare mannen als soldaten moesten optreden.

Hieruit volgt, dat het hoofd de opperste leiding van het leger had. Alle krijgsverrichtingen werden door hem geleid.

Ook het hoofd met de oudsten (natobang[2]) spraken recht in de Sopo Godang. Het hoofd was de Voorzitter. Het beginsel, dat bij het houden van rechtsspraak in civiele zaken volgens de Bataksche Adat moest worden toegepast, was, dat beide partijen, (eischer en gedaagde) tevreden moesten zijn.

Men zou kunnen tegenwerpen, dat het bij eene civiele zaak moeilijk is, om beide partijen tevreden te stellen; dit hebben we ook ondervonden in de praktische toepassing van de Gouvernementsrechtspraak. Men had dikwijls hooger beroep aangeteekend, omdat

de genomen beslissing elke partij niet kon bevredigen en toch is het recht volgens de Europeesche begrippen.

Dit is ook best te begrijpen, omdat de Gouvernementsrechter meestal geen rekening heeft gehouden met het familieverband van partijen, zoodat beslissingen van den Gouvernementsrechter meestal zwaarder worden gevoeld dan die van den Adatrechter. Volgens de Bataksche Adat moest men recht doen tusschen partijen, maar men moest tegelijk zorgen, dat het familie-verband tusschen partijen niet verbroken worde.

Ik zei daarboven, dat het dikwijls voorkwam, dat de beslissing van de Gouvernementsrechtspraak op eenen Europeeschen grondslag genomen elke partij niet kon bevredigen. Daarmee bedoel ik het volgende.

Bij Gouvernementsrechtspraak trad de rechter in civiele rechtsgedingen te lijdelijk op en mocht alleen beslissen en toewijzen op hetgeen door den eischer gevraagd werd, hoewel in sommige gevallen meer billijkheid en recht werd verkregen, wanneer een rechter ook, op wat niet gevraagd werd eene beslissing nam. En dit is in vele gevallen noodzakelijk voor de Batakkers, omdat ze meestal onbekend zijn met de grondslagen van de Europeesche wetgeving.

Om een voorbeeld te noemen. Een persoon heeft als eischer een schuldvordering tegen een ander bij den civielen rechter voorgebracht, maar hij vergeet daarbij te verzoeken, om den gedaagde ook in de kosten des gedings te verwijzen. Bij het eindvonnis werd alleen de eisch bij voldoende bewijzen toegewezen; doch over de kosten van de zaak werd geen beslissing genomen.

Dit nu begreep een Batakker niet, omdat een rechter z.i. elke zaak aan alle zijden moest beslissen en als zoodanig heeft hij ook de kosten van den eischer aan de tegenpartij op te leggen, hoewel deze eischer die niet vroeg. Door het niet toewijzen van deze kosten voelde de eischer zich ook gestraft; omdat hij daardoor de kosten, veroorzaakt door de nalatigheid van den gedaagde, moest dragen.

Verder kwamen partijen meestal als vreemdelingen voor de rechtbank en werd nooit naar hunne familie-verhouding door den rechter gevraagd en deze heeft nooit de moeite genomen om bij het pogen tot het treffen van een vergelijk tusschen partijen elke

zaak langs de familieband te beslissen, niettegenstaande in deze band de machtigste factor kon worden gevonden om beide partijen op bevredigende wijze te voldoen. Volgens de Bataksche begrippen moest eerst de zaak beslist worden op de basis van het familieverband, daarna bracht de rechter de partijen tot elkander en zeide hun dan, dat zij — wanneer ze straks de gerechtszaal verlieten — niet meer als vijanden tegenover elkander stonden, maar als familie en als vrienden moesten zijn en ter bezegeling daarvan moesten ze nu elkander de hand reiken. Dit moest de rechter bevelen.

Nu op deze dingen niet gelet wordt, gebeurde het dikwijls dat tusschen naaste bloedverwaten van geslacht tot geslacht veeten ontstonden.

En elke rechterlijke beslissing, die veeten tusschen naaste families deed ontbranden, is niet recht volgens de Bataksche opvatting.

Ook een executie van een vonnis op verzoek van den triumphator middels beslaglegging op de goederen van den gedaagde, vond een Batakker steeds hard, omdat deze handeling als de grootste beleediging werd aangemerkt en daardoor de familieband geschonden werd en elke toenadering tot elkander onmogelijk werd gemaakt; immers de gedachte aan de gemeenschappelijke goederen en belangen werd daarmee geheel weggevaagd. Door de beslaglegging en het in het openbaar verkoopen der in beslag genomen goederen, werd uit den aard der zaak niet alleen den gedaagde, maar ook zijne vrouw en kinderen gestraft. Beter ware, de verliezende partij, die zijn verplichtingen niet kon nakomen, te straffen met gevangenisstraf of andere straffen, omdat op die wijze zijne vrouw en kinderen stoffelijk niet mede werden getroffen.

Het instituut van „Conservatoir beslag" vond een Batakker de grootst onbillijke regeling.

Zooals bekend is het doel van het conservatoir beslag juist om het recht van een schuldeischer te verzekeren tegenover een schuldenaar, die zijne goederen zoekt te verduisteren of te vervoeren, ten einde die aan zijnen schuldeischer te onttrekken, doch in de praktijk werd dit middel meestal gebruikt, om betaling van schulden af te dwingen.

Hier heeft de rechter een onaantastbare macht, omdat zijne beslissing gebaseerd is op zijn gegrond vermoeden en dit vermoeden leidde dikwijls tot het afdwingen van onrechtmatige betalingen.

Ook de regelingen van de oproepingen ten aanzien van afwezigen, kon dikwijls tot onbillijkheden leiden.

Gelijk bekend, worden oproepingen ten opzichte van afwezigen dan wel personen, met onbekende woonplaats aan het hoofd van plaatselijk bestuur hunner woonplaats of laatste woonplaats beteekend.

Om een geval te noemen. A vertrok van Tapanoeli naar de Oostkust van Sumatra om zijnen zoon te bezoeken en bleef door verschillende omstandigheden langer weg dan hij eigenlijk te voren heeft bepaald. Doordat hij niet wist, dat het noodig was, dat zijne verblijfplaats in Deli op zijne standplaats (domicilie) bekend was, had hij hiervan aan de overheid aldaar niet kennis gegeven.

In dien tusschentijd werd door een zekeren persoon B. een civiele actie aangaande een erfrecht over een stuk sawah, die A in huur aan een ander heeft gegeven, tegen dezen (A) ingesteld. Nu werden de betrekkelijke oproepingen aan den deurwaarder of een daartoe aangewezen beambte, overgegeven, ten einde deze oproepingen te bewerkstelligen. Omdat hij A niet kende en diens verblijfplaats in Deli niet bekend was, deed hij steeds zijn exploit van oproepingen aan het hoofd van plaatselijk bestuur van de woonplaats of laatste woonplaats van A (verweerder). Alle beteekeningen nu ten aanzien van deze zaak werden aan dezen ambtenaar gedaan. Door deze wijze van oproeping kon de verweerder niet weten, dat hij voor deze zaak opgeroepen werd en bleef daardoor dus uit. Bij de behandeling dezer zaak werd de eisch toegewezen en werd hem (natuurlijk weer aan het hoofd van plaatselijk bestuur) het vonnis beteekend en zoo verder; totdat het vonnis kracht van gewijsde heeft bekomen en nu is de eischer wettelijk de eigenaar van die sawah.

Kort daarna kwam de man (A) in zijne standplaats terug en zag nu tot zijne niet geringe verbazing, dat de sawah van hem door een ander werd bewerkt. Deze man ging zich beklagen bij de overheid en bij gehouden onderzoek bleek, dat de sawah bij Rapat-

vonnis aan den eischer werd toegewezen. Het vonnis kon niet worden herroepen. Maar de man (verweerder) kon niet begrijpen, waarom hem zijne sawah ontnomen werd. Hij wendde zich tot alle mogelijke autoriteiten, die hij kende, maar kon z.i. geen recht verkrijgen. En de man zit met zijne familie nochtans zich te verdiepen in de — in zijne oogen hoogst-onbillijke — en ondoorgrondelijke beslissingen op de basis van de Europeesche wetgeving.

Het niet toelaten van bloed- en aanverwanten van een der partijen tot het afleggen eener getuigenis bij civiele rechtsgedingen, heeft het tot klaarheid brengen eener zaak bemoeilijkt, omdat in de Bataksche samenleving bij het aangaan van transacties meestal de naaste verwanten van partijen als getuigen worden genomen. Wanneer men iets te bedisselen had, dan riep men zijne dichtste aan- en bloedverwanten en vrienden als getuigen en weerde men vreemden (niet naaste familieleden) buiten deze kwestie. Daarom werd het moeilijk andere getuigen, buiten de familie om, voor een civiele zaak te vinden. Door het niet aanwezig zijn van volgens de Gouvernementswet geldige getuigen, moesten dikwijls volgens de Bataksche begrippen rechtmatige vorderingen wegens gebrek aan bij de Gouvernementsrechtspraak vereischte bewijzen, worden ontzegt.

De beslissingen op misdrijfzaken hebben de Batakkers dikwijls tot niet geringe verbazing gebracht, omdat zij meermalen zien, dat b.v. misdadigers — zoo niet vrijgesproken, dan toch zeer licht gestraft werden, welke straf meestal te wijten is aan de strenge doorvoering van het beginsel *„beter honderd misdadigers ongestraft te laten, dan een onschuldige te veroordeelen"*. Maar men vergeet, wat voor schaden zulke misdadigers goede burgers kunnen bezorgen. Ik zal hiervan een voorbeeld noemen. Iedereen in een kampong wist, dat een hunner kamponggenooten iets gestolen heeft, maar bij vervolging werd deze vermoedelijk wegens gebrek aan bewijs toch door den rechter niet gestraft; maar de misdadiger zelf was bewust, dat hij een schurk was, hoewel hij dit natuurlijk voor den Rechter pertinent ontkende. Op die wijze worden evenwel misdadigers aangekweekt, die geen eerbied en ontzag voor den rechter hebben.

Ter wille van bovengenoemd beginsel liepen eenige misdadigers

in de kampong rond, die de streek onveilig maakten en de criminaliteit op die plaatsen bevorderden. Dat er een misdadiger vrijgesproken werd door den rechter, gaat boven het denkvermogen van een Batakker. Zij vinden het onbegrijpelijk, dat een verkeerde qualificatie van het strafbare feit dan wel het ontbreken van een paar woorden, zooals *opzettelijk* en *met het oogmerk* enz. in de akte van verwijzing tot de vernietiging van het betrekkelijk vonnis kon leiden en als gevolg daarvan tot vrijspraak van den schuldige. Door de instelling van het instituut van advocaten en procureurs werd nog de gedachte bij de Bataksche bevolking thans gevestigd, dat men voor het een en ander misdrijf door den bevoegden rechter wel zal worden vrijgesproken, mits men maar geld heeft om de praktizijns te betalen, m.a.w. men kon zich voor zijn misdrijf dus uit den aard der zaak afkoopen.

De berechting van elke zaak geschiedde in het openbaar en ook het beraadslagen en het vellen van het vonnis, zoodat in dit opzicht de openbaarheid der Bataksche rechtbank zich nog verder uitstrekte dan die van de westersche.

In de straftoemeting was het beginsel gevolgd, dat degene, die meer op de hoogte was van de Adat en dus ontwikkelder was dan een ander zwaarder gestraft werd dan deze.

Bij een diefstal werd de waarde van het gestolene in het geheel niet in aanmerking gebracht bij het bepalen van de straf.

Een dief, die een soehat rijst van een arme had gestolen, werd zwaarder gestraft dan degene, die 100 soehat rijst van een rijke stal, omdat de arme in moeilijker omstandigheden wordt gebracht dan de rijke.

Een hoofdenzoon had zich schuldig gemaakt aan eene Adatovertreding; dezelfde overtreding werd door een ander (anak mata) gepleegd; bij de straftoemeting werd de eerste zwaarder gestraft dan de tweede.

Ik zou daarover nog meer kunnen spreken, maar dat zou ons te ver voeren. Uit het reeds gezegde kunnen we ons thans voorstellen, hoe eigenlijk recht gesproken werd volgens de Bataksche Adat.

Dat de Europeesche wetgeving ons als Batakkers niet altijd kan bevredigen, blijkt wel uit het volgende:

Een zekere Djapoeloengan is wettig gehuwd met eene vrouw van Tambangan: Deze vrouw wilde van haar man scheiden en liep weg met een zekeren persoon met name Si Malik naar Sumatra's Westkust. Deze deserteurs huwden aldaar en na opsporing werd Malik naar Mandailing teruggebracht en door de Rapat aldaar veroordeeld, maar de revisierechter heeft dit Rapatvonnis vernietigd zonder eenige regeling te treffen aangaande het huwelijk van den beleedigden echtgenoot en diens vrouw. Nu leeft deze vrouw met Si Malik als man en vrouw, terwijl haar vorige echtgenoot, Dja Poeloengan, zich vergeefs tot alle mogelijke autoriteiten wendt om recht te erlangen ten aanzien van zijne vrouw.

Dat nu iemands vrouw door een ander straffeloos kan worden gekaapt, gaat boven het denkvermogen van een rechtgeaard Batakker. 't Is voor hem onbegrijpelijk.

Iemand heeft zich aan overspel schuldig gemaakt; dit weet jan en alleman en deze man werd door een Rapat veroordeeld, maar de revisierechter vernietigde het betrekkelijk vonnis, en de man werd vrijgesproken. Wat is nu de conclusie van de domme massa:

Overspel is bij de tegenwoordige wetgeving niet strafbaar.

Ik wil natuurlijk niet twijfelen aan de goede trouw van den revisierechter; maar zulke beslissingen wekken wantrouwen in de Rapat en bevorderen tegelijk de criminaliteit in deze landen.

Het oppertoezicht op de koeria-financiën werd ook uitgeoefend door het koeriahoofd, bijgestaan door de Bajo-Bajo Nagodang, die de staatkundige functie van „Rijkskanselier" bekleedde en tegelijk de koeriakas beheerde. Hij was dus de kashouder der koeria.

De aanduiding van deze waardigheid geven ook de betrekkelijke woorden:

Bajo[2] Nagodang, Sitambai na hoerang sihoroes na lobi.

De rijkskanselier die het te kort moest bijpassen en het te veel tot zich nam.

Alle bezittingen van de koeria werden door dezen beheerd. De verhouding tusschen het hoofd en de Bajo[2] Nagodang is ten aanzien der geldmiddelen in den tegenwoordigen vorm van besturen te vergelijken met die tusschen den Voorzitter van den gemeenteraad en den betrokken kashouder.

Het onderwijs in de Bataksche samenleving werd vroeger gehouden in de Sopo Godang. Het lezen en schrijven van het Bataksche karakter werd aldaar geleerd. Men leerde daar wetten, regelingen en vormen kennen. Ook de Bataksche redenaar ontwikkelde zich daar, ja, alles werd in de Sopo Godang geleerd.

Alleen het leeren hanteeren van de wapenen, marmotjak (schermen) werd buiten de kampong geleerd in een daartoe gereedgemaakte plaats. Men noemt zulk eene plaats *„Galanggang"*.

De verbindingswegen en andere openbare werken werden door en vanwege de gemeente onderhouden; natuurlijk weer onder leiding van het koeriahoofd met eenige deskundigen.

Uit het bovenstaande blijkt dus, dat het hoofd de uitvoerende macht had.

Uit den aard der zaak had het hoofd wettelijk (Adatrechtelijk) niets te zeggen, maar alleen de Rapat Adat (volksraad), hoewel het natuurlijk een zekeren invloed op den gang van zaken kon uitoefenen, doordat hij bemoeienis had met alle aangelegenheden, de Haradjaon" betreffende.

Dat algemeene ontwikkeling van het hoofd volgens de Adat een hoofdvereischte was, stond vast, ten einde dezen functionaris een inzicht te kunnen geven in de staatkundige en maatschappelijke samenleving zijner onderhoorigen. Hij moest op de hoogte zijn, van alles wat er in eene koeria omging. Daarom was de opvoeding van hoofdenzoon en in het bijzonder van den oudsten die zijn vader in deze waardigheid zoude moeten opvolgen, vroeger een koeriazorg, opdat als een van deze zonen straks geroepen werd om de leiding te nemen deze in staat zoude zijn de teugels van het bestuur in handen te houden.

Ik zeide daareven, dat het vaststond, dat algemeene ontwikkeling van het hoofd volgens de Bataksche Adat een hoofdvereischte was.

Zooals bekend, moest een hoofd bij zijn defungeeren dan wel bij zijn overlijden worden opgevolgd door zijn oudsten zoon; doch — wanneer deze zoon naar het oordeel van de Rapat Adat niet de geschiktheid bezat om als hoofd op te treden, dan kon daarvan afgeweken worden. En bij gemis aan geschikte mannelijke telgen van dit hoofd, kon het gebeuren, dat een keuze bij referendum tusschen zijne dichtste kahanggi (familieleden uit de mannelijke

linie) werd gedaan; in het kort niemand kon hoofd worden, als hij de daartoe vereischte capaciteiten niet bezat, al was hij de oudste zoon van het afgetreden of overleden hoofd; zoodat de voornaamste norm om tot hoofd te worden erkend: *„de ontwikkeling of bekwaamheid"* was en dus niet uitsluitend het geboorterecht. Eerst — indien men naast het geboorterecht, tevens de vereischte bekwaamheden bezat, kon men tot hoofd worden verheven.

De grootste inlandsche rechtsgemeenschap, die we thans in dit gewest aantreffen is de koeria. De leiding van het bestuur in een koeria berust bij een hoofd, dat koeriahoofd wordt genoemd. In verband hiermede zal ik mij thans bepalen tot de bespreking van: „hoe eigenlijk iemand volgens de Bataksche Adat tot „de waardigheid van koeriahoofd werd geroepen".

Als we een terugblik naar den ouden tijd slaan en de geschiedenis daarvan in het Batakland nagaan, dan komen we tot de ontdekking, dat in dien tijd de hoofden niet rechtstreeks door het volk werden gekozen, doch het hoofdschap bij erfopvolging overging aan zonen en verdere mannelijke uit mannen gekomen afstammelingen bij recht van eerstgeboorte; ten minste als de eerstgeborene aan door de Adat bepaalde voorwaarden voldeed.

Als echte zonen van hoofden worden aangemerkt, zij, die uit adellijke ouders, wier huwelijk volgens de adat was gesloten en door deze adat was erkend, zijn geboren.

Eerst als uit dit huwelijk geen mannelijke telgen waren gesproten, kon men overgaan tot het houden eener verkiezing van bepaalde personen uit de dichtste kahanggi van den radja.

Het zou ons te ver voeren, als we de geheele erfopvolging zoo consequent mogelijk nagaan, daarom zullen we ons thans alleen bepalen tot de verkiezing van volkshoofden (eigenlijk familiehoofden).

Toen de verkiezing voor het eerst werd ingesteld, bestonden er vier standen in de staatkundige samenleving van de Batakkers t.w.:

1 de radjafamilie
2 kahanggi ni radja
3 anak boroe (bajo-bajo) ni radja
4 de slaven.

Om ons een duidelijk beeld van deze categoriën van standen te vormen, is het noodig, dat we deze één voor één zoo nauwkeurig mogelijk definieeren.

Wat is nu eene radjafamilie, een kahanggi ni radja, en wat zijn anak boroe ni radja en de slaven?

1. De radjafamilie is, streng genomen, oorspronkelijk voortgekomen uit de mannelijke nakomelingen van een stichter van een dorp of moederkampong die door de Adat is aangewezen tot de levering van de hoofden voor de gemeenschap; die zijn dus de candidaten (regeerders-eigenlijk leiders).
2. De kahanggi ni radja zijn degenen, die denzelfden stamvader hebben als de radjafamilie, doch geen recht meer hebben op het radjaschap, zoolang deze radjafamilie niet uitgestorven is.

   Het woord kahanggi is gevormd uit de woorden kaha (oudste broeder) en anggi (jongste broeder kaha-anggi en door een syncope tot kahanggi vervormd, zoodat de kahanggi eigenlijk afstamt uit de oudste en jongste broeder van den eersten radja.
3. Anak boroe ni radja zijn degenen, die afstammen uit de dochters van een oorspronkelijken stichter van een dorp of moederdorp.
4. De slaven zijn degenen, die voor de gemeenschap werkten en die door de een en andere misdaad of ook voor schuld door de gemeenschap werden veroordeeld.

Zooals we daarboven zagen, zijn er dus vier standen:

Uit den eersten stand bepaalde men de candidaten, zoodat de radjafamilie dus alleen het passief kiesrecht had en de radja uit deze familiegroep moest worden aangesteld dan wèl gekozen, terwijl uit de tweede en derde zich de personen vormden, die het actief kiesrecht bezaten.

En de vierde waren de werkers en degenen voor wie geen staatkundige rechten bestonden, en die als persoonlijk eigendom van iemand of den staat werden beschouwd, zoodat bij het aanstellen van een hoofd deze stand geen medezeggenschap had; het hoofd hiervan werd in het Mohamedaansche tijdperk (padri-oorlog) „kepala ampoeng dalam" genoemd oorspronkelijk heette het Doli-Doli hoendangan podang, de sabeldrager (edel- of schildknaap).

De kahanggi loste zich door vermenigvuldiging later op in verschillende adatgroepen; bij elke adatgroep werd een hoofd aangesteld en zoo ontstonden er adathoofden in elke kampong, die soehoe (soehoet) en later kepala ripe werden genoemd.

Zooals boven gezegd, bestaat de Kahanggi uit de personen, die dezelfde stamvader hebben als de radjafamilie, doch geen recht meer hebben op het radjaschap, zoolang deze radjafamilie niet uitgestorven is. Dit heb ik gezegd, ter verduidelijking van de verhouding van het hoofd tot zijne Kahanggi (edelen). Om een voorbeeld te noemen: „Een hoofd had vier zonen, waarvan de moeder van adellijke geboorte (boroe namora) was. Nu werd de oudste als zijn vervanger aangewezen, terwijl de drie anderen eerst in aanmerking voor de waardigheid van koeriahoofd kwamen als de oudste niet aan de gestelde voorwaarden voldeed. Deze drie zonen waren in geboorte gelijkwaardig met hun oudste broeder. Uit elk dezer drie zonen waren kinderen gesproten en uit deze kinderen weer kinderen geboren enz. De afstammelingen van een der zonen in de mannelijke linie werden nu vereenigd tot één groep, zoodat de Kahanggi thans uit drie groepen bestond. Bij verdeeling van rechten en verplichtingen werd deze groep als één beschouwd, zoodat elke groep dus 1/3 van de lasten en lusten in de kampong of koeria kreeg. Elke groep heette eene Adatgroep en had bij verkiezing b.v. één stem. De oudste in rang van deze groep is de stemuitbrenger in de Adataangelegenheden voor de door hem vertegenwoordigde Adat-groep; het hoofd daarvan werd dan gelijk boven gezegd soehoe of soehoet (wat beteekent centrum) genoemd.

De norm om als kiezer op te treden moest dus zijn: *„hoofd van zulk eene adatgroep te zijn"*.

Evenwel was het ook mogelijk, dat zich uit de kampong een of meer personen afzonderden, om elders een hoeta te gaan stichten en deze gestichte hoeta werd alsdan als een onderdeel van de geboorteplaats (de moederkampong) van den stichter aangemerkt. Als deze stichting (een pagaran) tot een hoeta was verheven en een naam werd gegeven dan werd aan het hoofd daarvan een persoon door de Adat aangewezen en zulk een hoofd heet een „radja pamoesoek" (ook een adathoofd). Wanneer er nu vele van zulke hoetas zich op die manier gevorm hadden dan noemde men

dit moederdorp hoeta panoesoenan en het hoofd „radja panoesoenan" (vereenigingshoofd).

De erkenning van een dorp (hoeta) geschiedde tegelijk met die van de radja pamoesoek, die alsdan als adathoofd werd erkend.

Uit den derden stand (anak boroe) werd ook een hoofd door de Adat aangesteld; dit hoofd heette de Bajo-Bajo na Godang en deze persoon had den Radja steeds met raad en daad bij te staan in alle staatkundige en maatschappelijke aangelegenheden.

Huwden twee of meer dochters van den radja (eersten kampongstichter) met personen uit verschillende marga in hetzelfde dorp of moederdorp woonachtig, dan kreeg elke van deze marga's een hoofd, dat den naam droeg van Bajo-Bajo Nagodang. Deze Bajo-Bajo Nagodang werd eveneens als adathoofd beschouwd en erkend.

Het kon ook gebeuren, dat een deel van de bewoners eener kampong bestaande uit de drie standen verhuisde en een andere kampong stichtte. Het hoofd hiervan werd dan een radja Sioban ripe genoemd en als een adathoofd erkend.

Het kon ook gebeuren, dat eene heele kampong zich in een andere koeria kwam vestigen en aan den betrokken radja Panoesoenan om bescherming vroeg, het hoofd hiervan, wanneer hij als een deel der koeriagemeenschap erkend werd, werd eveneens Radja Sioban ripe genoemd en had dezelfde rechten en plichten als bovengenoemde Radja Sioban ripe.

Uit de groep anak boroe, dat was dus de familie van de Bajo-Bajo Nagodang konden personen door de Adat worden aangewezen, die als helpers van de Bajo-Bajo Nagodang werkzaam zouden zijn en deze noemde men de Natoras toras; ook zij behooren tot de adathoofden.

Huwde een radja met een dochter van een vrijen man (anak-mata) en ontsproten daaruit zonen van den radja dan mochten deze zonen nimmer tot radja worden verheven, maar kregen zekere rechten n.l. een deel van de kahanggi werd afgezonderd, die dan onder leiding van deze zonen werden gesteld. Een zelfstandig ressort werd hun als het ware in de kampong aangewezen. Deze hoofdentelgen werden dan *„anggi ni radja"* genoemd en erkend.

Daardoor werd een zeker instituut in het leven geroepen, waardoor tusschen deze zonen en hunne adellijke broeders (anak namora) geen persoonlijke broederschap bestond, maar alleen een staatkundige broederschap n.l. de waardigheid van het hoofdschap a.h.w. een jongere broeder d.i. de ingestelde anggi ni radjagroep en deze groep werd gelijkgesteld met de kahanggi en had alleen het actief kiesrecht, terwijl het hoofd daarvan als adathoofd werd erkend.

Men zag niet gaarne dat een *niet volbloed* adellijk persoon aan het bewind kwam. Nietvolbloed adel waren degenen, wier moeder niet uit adellijke families gesproten waren. Kinderen gesproten uit een huwelijk tusschen een edelman en een burgeres, mogen nimmer tot hoofd worden verkozen. Dit huwelijk kon beschouwd worden als een morganatische echt-verbintenis in Europa, met dit verschil, dat de kinderen uit zulk een huwelijk steeds van hunnen vader erven en nimmer van hunne moeder, zooals bij een soortgelijk huwelijk in Europa het geval is.

Het Bataksche morganatisch huwelijk sloot dus alleen de uit dit huwelijk gesproten kinderen van het hoofdschap uit. Verder hadden zij gelijke rechten en verplichtingen met andere edelen (namora).

De instelling „anggi ni radja" had dus ten doel, om juist te doen uitkomen, dat de halfadel niet als hoofd kon worden getolereerd. Onder geen voorwaarde kan hij tot hoofd worden aangesteld. Langs alle tijden heen bleef zij *„anggi ni radja"*, wat beteekent jongste broeder van den radja (het radjaschap) d.i. — de waardigheid — en niet de persoon van het hoofd) m.a.w. degenen, die tot de groep van „anggi ni radja" behoorden, mochten nimmer de waardigheid van hoofd bekleeden.

Te midden van deze standen was er een klein groepje geestelijken, die Sibaso (ziener) werden genoemd en verder de geleerden (Datoe), wijzen en ouden van dagen.

De geestelijken en geleerden hadden geen stemrecht, doch oefenden toch een grooten invloed in alle lagen van de staatkundige samenleving der Batakkers. In alle aangelegenheden, den staat (Haradjaen) betreffende, werden zij steeds geraadpleegd.

Op grond van zijne afkomst had de „kepala ampoeng dalam" geen staatkundige rechten. Ook natuurlijke kinderen van hoofden, geboren uit de slavinnen, werden tot deze groep medegerekend. In vele gevallen traden de verdienstelijken onder deze personen als hoeloebalang (legeraanvoerders) op.

De bovengenoemde adathoofden waren degenen, die het recht hadden om met het hoofd over het wel en wee van een dorp of koeria te beslissen en waren dus degenen, die recht hadden op *„elpas ni alok-alok"* bij adataangelegenheden.

Om tot goed begrip van de *na ni elpasan ni alok-alok* te komen zullen we even nagaan, wat het woord „Alok-alok" beteekent.

Alok-alok is eene ceremoniëele handeling, die door de Adat bij adataangelegenheden wordt voorgeschreven. Siparalok-alok is degene, die deze handeling verricht. (ceremoniemeester). Deze ceremoniemeester is aangesteld door en uit de groep van de Bajo-Bajo Nagodang en het is niet geoorloofd andere menschen daarvoor te bestemmen.

Hoe werkt de alok-alok ?

Overmorgen zal een adatfeest gevierd worden. De uitgenoodigde familieleden zijn reeds gekomen om dit heilfeest bij te wonen. Van deze genoodigden werd eene z.g. lijst gemaakt naar de volgorde van het familieverband van den feesthouder met de uitgenoodigde familieleden; het naaste familielid komt dan bovenaan en dan zoo vervolgens. De genoodigden verdeelt men bovendien in drie categoriën n.l.;

de eerste de *„bona ni ari"* d.i. de familie, waarvan de vrouw of de moeder dan wel grootmoeder van het hoofd afstamt, dan de tweede; de kahanggi en de derde de Anak Boroe (kinderen van de dochters).

De z.g. lijst bevatte dus eerst de namen van de eerste, daarna de tweede en vervolgens de derde.

De regelaar van deze volgorde in de lijst is de Bajo-Bajo Nagodang. Deze wees dan den ceremoniemeester uit de groep van de anak boroe aan.

Het doel van de aanstelling van dezen ceremoniemeester was, om straks de aanwezige personen naar hun rang en stand aan te

spreken en hun positie, rang en stand met luider en melodieuze stemme voor de aanwezigen uit te roepen en bovendien om de kennismaking tusschen de aanwezigen te vergemakkelijken en als gevolg daarvan, wist men bij het adat-feest van overmorgen, hoe men al de genoodigen moest aanspreken, m.a.w. men kon zich dan aanpassen, doordat men met de geheele verhouding van de genoodigden bekend stond. Ieder der genoodigden werd verplicht om bij het feest de harmonie niet te verbreken en geen wanklank te veroorzaken. Liefde en vriendschap moesten daarbij den boventoon voeren.

Op den avond vóór het vieren van het feest werden deze familieleden die op de z.g. adatlijst voorkomen, uitgenoodigd tot het houden van eene bijeenkomst ter bespreking van de rechten en plichten van alle genoodigden, opdat ze morgen bij het feest weten, waaraan ieder zich op dit adatfeest te houden heeft.

Bij deze bijeenkomst wordt dan het woord door dezen ceremoniemeester aan de genoodigden gegeven naar de volgorde van de bovengenoemde lijst na aanbieding van een simanat (sirih) in een harondoek (sirihzak, bezet met kralen).

Ieder geeft dan zijne meening en gevoelen te kennen over de hordja [1]) van morgen en zoo worden ook de rechten en plichten geregeld en tot overeenstemming gebracht, opdat morgen geen disharmonie ontstaat tusschen de genoodigden.

Wanneer de hierbij gehouden adatredevoeringen ten einde loopen, dan wordt de gondang geslagen, en dan dansen de genoodigden den adat-heildans; deze geschiedt eveneens naar de volgorde van de z.g. lijst. En is dit gedeelte van de Adat-aangelegenheid afgeloopen, dan gaat men over tot de ware feestelijkheden. De Alok-alok heeft dus alleen betrekking op familieverband op de basis van de Bataksche Adat d.w.z. in verband met de staatkundige samenleving van de Batakkers.

De gasten, niet tot de familie behoorende, die hier ook op uitnoodiging komen, worden op deze bijeenkomst niet officiëel uitgenoodigd, hoewel ze daarbij natuurlijk tegenwoordig mogen zijn. Eerst morgen, wanneer het Bataksch diner afgeloopen is zullen

---

1). Maleisch kerdja = werk, feest.

deze gasten worden toegesproken. En hier volgen elkander de wederzijdsche redevoeringen en heilwenschen op. De persoon die hierbij als ceremoniemeester fungeert heet „Sibaoen hata" (woordeskundige) en hiervoor kan men een willekeurig persoon nemen.

Gelijk boven werd bekend gesteld, was het nut van deze bijeenkomst om de rechten en plichten aangaande het uitvoeren van het feest van overmorgen te bespreken en te bepalen.

Hiervoor werden alleen de familieleden aangewezen. Niet-familieleden bleven zuiver als gasten m.a.w. zij hadden buiten de rechten van eenen gast geen verplichtingen ten aanzien van het feest; daarom werden zij niet officiëel voor deze bijeenkomst uitgenoodigd, omdat men de zuiver genoodigde gasten geen verplichtingen heeft op te leggen.

Zooals uit het bovenstaande blijkt, zijn dus de adathoofden in een koeria op wie de Alok-alok van toepassing is, dus ook volgens de Bataksche Adat n.m.b.m. degenen, die het z.g. actief kiesrecht hebben.

Resumeerende komen we tot de conclusie dat:

de eerste stand, d.i. het hoofdengeslacht alleen het passief-kiesrecht heeft en de bovengenoemde adathoofden t.w.

a. de soehoe (tegenwoordig ripehoofd).
b. radja Pamoesoek (kepala kampong).
c. radja Sioban ripe (ripe- of kamponghoofd).
d. het hoofd van elke groep kahanggi, die nog geen soehoe heeft.
e. het hoofd van elke groep anggi ni radja.
f. ieder Bajo-Bajo Nagodang in het moederdorp.
g. alle Natoras-toras.

het actief kiesrecht hebben.

Nu volgt de bespreking van de maatschappelijke standen in de Bataksche samenleving.

In de Bataksche samenleving zijn de standen oorspronkelijk in twee groepen verdeeld te weten:

a. de mora of bona ni ari.
b. de anak boroe.

Men noemt een persoon of eene familie zijn mora of bona ni ari, wanneer zijn moeder, grootmoeder en overgrootmoeder uit de familie van dien persoon of uit die familie afkomstig is. Ook noemt men mora de familie, van waaruit zijne vrouw afstamt d.i. de vader, de broeders van diens vrouw.

Het woord anak-boroe is oorspronkelijk gevormd uit de woorden *„anak"* en *„boroe"*, hetgeen beteekent anak ni boroe, de kinderen van de dochter. Degene dus, wiens moeder dan wel zijn vrouw uit een zekere familie afstamt, is de anak boroe dezer familie.

Hebben ouders hun dochter aan een persoon uitgehuwelijkt, dan zijn deze ouders de mora van dezen persoon; terwijl deze persoon de anak boroe is van die ouders.

De familie, waaruit de vrouwelijke gehuwde gezinsleden van eene zekere familie afstammen, is dus de mora van deze tweede familie; terwijl deze de anak boroe is van de eerstgenoemde familie.

Uit het bovenstaande kunnen we dus afleiden, dat de mora gesproten zijn uit de mannelijke afstammelingen van eene zekere familie, terwijl de anak boroe daarentegen gesproten zijn uit de vrouwelijke afstammelingen dezer familie.

Deze twee standen hebben zich langzamerhand in de Bataksche samenleving ontwikkeld, samengesnoerd door eenen hechten en onverbreekbaren familieband.

In elke Bataksche kampong moeten dus altijd twee standen bestaan n.l. de heerschende familie d.i. de mannelijke loten van den stichter eener kampong en de anak boroe d.i. de vrouwelijke afstammelingen van dezen stichter. Aan het hoofd van de heerschende familie staat een familiehoofd, terwijl aan het hoofd van de anak-boroe de Bajo-Bajo Nagodang staat, die als de oudste van de anak-boro's daartoe is aangewezen.

Het Hoofd is dus de vertegenwoordiger van de mannelijke afstammelingen eener familie, terwijl de Bajo-Bajo Nagodang de vertegenwoordiger van de vrouwelijke afstammelingen dier familie is.

In elke kampong berust volgens de Adat de uitvoerende macht en het dagelijksch bestuur bij deze twee personen n.l. het Hoofd en de Bajo-Bajo Nagodang; als we dit in eenen staatkundigen

term mogen uitdrukken is het Hoofd de vorst en de Bajo-Bajo Nagodang de Rijkskanselier en in het bijzonder is deze de minister van Financiën.

De mora is dus de persoon of de familie voor wie zijn anak boroe ten allen tijde hulp moet verleenen bij al het werk, dat het heil en het geluk van die mora kan bevorderen b.v. bij den sawaharbeid, het bouwen van een familie huis, een rijstschuur, een geboortefeest, een huwelijk en elk sterfgeval.

De anak boroe is de drager van den zwaarsten last ten bate van zijn mora en wordt in den adatomgang weleens aangeduid met den naam van den eeuwigen en onwaardeerbaren slaaf van zijn mora.

De anak-boroe noemde zich dikwijls de slaaf van zijn mora, omdat hij uit den aard der zaak veel meer moest doen voor zijn mora dan een slaaf; evenwel met dit verschil, dat hetgeen een anak boroe voor zijn mora deed, uitging, uit *„Liefde* en *vrijen wil"*, terwijl dat van eenen slaaf *„meer uit dwang"*. Bij adat-feesten moesten de anak-boroe's nog alles beredderen, terwijl een slaaf zich reeds ter ruste begaf.

Bij oorlogen b.v. moesten de anak-boroe's zich belasten met geheime zendingen, verkenningen en dergelijke belangrijke opdrachten, welke aan slaven niet konden worden toevertrouwd.

Dat zulke opdrachten dikwijls den anak-boroe's het leven kostte, behoefde geen betoog. En wanneer iets opgeofferd moest worden voor het heil van de mora, dan moest ten koste van alles dit door de Anak boroe's uit eigen beweging worden gegeven, maar dit alles geschiedde „uit Liefde en zelfopoffering;" dus zonder dwang en zonder dat de mora er om vroeg.

Door deze plichten van de anak-boroe's tegenover zijn mora, werden zij daarom in figuurlijken term als „slaaf" aangeduid.

Ieder rechtgeaard Batakker zoude zich schamen zijn mora iets te laten ontbreken, wanneer hij in staat was in die behoefte te voorzien.

Bij den sawaharbeid komt dan elke anak boroe zijn mora helpen t.w. bij het omspitten (mamangkoer) en bij het snijden van rijpe padi (menjabi), terwijl de andere soorten van sawaharbeid gewoonlijk door zijn (hun) mora worden verricht.

Heeft iemand een plan opgevat om een huis te bouwen, dan roept hij daarvoor op al zijn anak boroe's, die hem daartoe den noodigen steun zullen verleenen bij het verzamelen van materialen en het oprichten dier woning; ook bij het bouwen van eene rijstschuur kan iemand hulp van zijn anak boroe erlangen.

Bij een geboortefeest voor eene familie moeten hare anak-boroe's haar helpen met alle voorbereidende werkzaamheden tot dit feest en al het werk daarbij verrichten, dat zij in staat zijn te doen en bij het geboortefeestmaal zijn ze de bedienden van de uitgenoodigde gasten. Men mag hiervoor geen gehuurde menschen dan wel andere personen bezigen.

Hebben ouders een zoon, die den huwbaren leeftijd heeft bereikt, dan roepen ze al hun kahanggi's (familieleden) uit de mannelijke linie en anak boroe's (idem uit de vrouwlijke linie) bij elkaar en beraadslagen dan hoe daarover moet gehandeld worden. Daarbij wordt dan besproken, waar men een meisje voor dezen jongeling moet zoeken en wie van de anak boroe's zal worden uitgezonden om te zoeken en met de ouders van het gevonden meisje te onderhandelen. Heeft de z.g. afgevaardigde reeds een meisje gezien, dat voor den jongeling geschikt zoude zijn, dan gaat hij dezen jongeling polsen of deze dat meisje tot zijne vrouw wil nemen. In het bevestigend geval gaat hij daartoe besprekingen houden met de ouders van het meisje en de ouders stellen bij overeenstemming ook de djoedjoeran (bruidschat) en andere voorwaarden vast. Daarna gaat deze afgevaardigde terug naar zijne mora en deelt dezen al de voorwaarden, die de ouders van het meisje maken, mede. Hiervoor laat deze mora al zijne kahinggi's en anak boroe's bij elkaar komen en zij beraadslagen nu over de verdeeling van de te betalen bruidschat (djoedjoeran). De hoegrootheid van het aandeel der kahanggi's en dat der anak boroe's wordt daarbij bepaald.

Is de betaling der aan te bieden bruidschat onder de kahanggi's en anak boroe's reeds verdeeld, dan gaat een van de anak boroe's naar de ouders van het meisje, om bekend te stellen, dat zijn mora de door dezen vastgestelde voorwaarden aanneemt, waarna de verloving volgt.

Hoe deze verloving verder wordt geregeld zal hier niet worden besproken, omdat ze meer tot het gebied van het huwelijk behoort.

Bij een sterfgeval behooren ook de anak boroe's alles te doen en te regelen wat noodig is voor de begrafenis van den gestorvene.

Zooals uit de bovenstaande uiteenzettingen is gebleken, zijn dus al de anak boroe's, verplicht om hun mora te helpen m.a.w. de mora, is degene, die steeds ontvangt en de anak boroe, die altijd geeft.

Zoo op het oog schijnen de opgelegde verplichtingen voor de partij der anak boroe's zwaar te zijn. In de praktijk heeft dit evenwel geen overwegend bezwaar opgeleverd, omdat een anak boroe van iemand, een mora kan zijn van andere personen, terwijl de mora van deze anak-boroe, de anak boroe van een anderen persoon of eene andere familie moet zijn.

Heeft dus b.v. een zekere persoon hulp noodig, dan roept hij daarvoor de hulp van zijn anak boroe's in; elk dezer anak boroe's vraagt weer hulp voor zijn aandeel aan zijn eigen anak boroe's enz., zoodat het aandeel op het laatst bij een uitgebreide familiebetrekking tot een minimum wordt beperkt. Daarom zegt men dikwijls in den Batakschen omgang, dat iemand, die veel dochters heeft, rijk is.

In de maatschappelijke samenleving verdeelt men de toepassing van de Adat in twee hoofdgroepen n.l.

a. Adatsiriaon (Vreugde-adat).

b. Adat siloeloeton (treur-adat).

Tot de eerste behooren de Adatregelingen ten aanzien van het betrekken van een huis; hieronder begrepen Bagas Godang en Sopo Godong geboorte van een kind mangoepa (zegenen); de intrede van de puberteit bij kinderen (manboeat ipon), tandenvijlen en het geven van een goar haradjoan en vervolgens het huwelijk.

Tot de tweede worden gerangschikt de Adatregelingen bij overlijden en bij de edellieden het verhoogen van het graf en het maken van „eene balei" (grafhuisje of beschutting).

In deze beide gevallen moet men elkander de noodige hulp verleenen naar de regelen van de vigeerende Adatgebruiken.

Het zou ons te ver voeren als deze aangelegenheid hier tot in alle bijzonderheden wordt besproken; daarvoor is de tijd te kort.

Om ons verder een duidelijk beeld te kunnen vormen, hoe de onderlinge verhouding van een pagaran, hoeta (kampong) en koeria is, dienen we eerst na te gaan op welke wijze een kampong (hoeta) ontstaat:

Er zijn vier gevallen waarin een kampong in de Residentie Tapanoeli haar ontstaan te danken heeft n.l.

1. Een persoon heeft een landstreek gezocht, waar hij zich denkt te vestigen. Zoodra hij die gevonden heeft, begaf hij zich naar het betrokken (koeria) hoofd dier landstreek en vroeg hem eene vergunning om zich in die streek te mogen vestigen. Dit hoofd riep de „rapat-adat" (volksvertegenwoordiging), waarvan hij de voorzitter is, bijeen in de „Sopo-Godang" en bracht dit verzoek in bespreking bij deze rapat en beraadslaagde er over en de Rapat besliste, of tegen de vestiging al dan niet bezwaren bestaan.

Indien tegen dit verzoek geen enkel bezwaar bestond, riep het hoofd den aanvrager bij zich en deelde hem mede, dat hij zich in le door hem bedoelde landstreek kon vestigen.

De aanvrager bouwde dan aldaar zijn huis, alwaar hij met zijn gezin inwoonde. In de omgeving van zijne woning ging hij het land ontginnen, n.l. dit land tot sawah dan wel ladang omzetten. Langzamerhand breidde dit gezin zich uit, terwijl verscheidene nieuwe menschen (gezinnen) zich daar kwamen vestigen, waardoor de plaats eene nederzetting van verscheidene menschen werd. Wanneer deze nederzetting zich ongeveer tot ± 20 gezinnen heeft uitgebreid, noemde men ze „Pagaran" (Sosor). Heeft deze pagaran zich langzamerhand zóó uitgebreid, dat ze den naam van eene kampong verdiende, dan werd eene vergadering belegd tusschen de ingezetenen van die pagaran, waarbij dan werd beraadslaagd, of men kon overgaan deze pagaran tot eene kampong te verheffen.

Zoodra men daarmede tot overeenstemming kon komen, worden de soehoe en een paar van de oudsten der pagaran uitgevaardigd naar het betrokken koeria (hoofd), om hem dit verzoek voor te brengen. Als dit hoofd het verzoek van de ingezetenen dier pagaran ontvangen had, noodigde hij de „rapat-adat" ter vergadering en legde het bedoeld verzoek haar voor. Het verzoek werd dan in behandeling genomen en daarna werd nagegaan in hoeverre het verzoek dier pagaran voor inwilliging vatbaar is. Indien gebleken

is, dat daartegen geene bezwaren bestaan, vaardigde het hoofd eene bekendmaking uit door middel van een niho[2] (doal) aan de ingezetenen, dat tegen de verheffing van die pagaran tot eene kampong volgens beslissing van de Rapat Adat geen bezwaar bestond, en nader zou worden bepaald, welke naam deze kampong moest krijgen en wie tot kamponghoofd zou worden benoemd. Daarna noodigde het koeriahoofd de afgevaardigden van bedoelde pagaran uit en deelde hun de beslissing van de Rapat Adat mede, met verzoek deze beslissing in hun Pagaran te doen bekendmaken. Intusschen ging de Rapat Adat na:

a. Welke naam aan de te verheffen kampong moest worden gegeven.

b. Welke verhouding deze kampong heeft tot de hoofd (moeder) kampong;

c. Wie dan als hoofd dier kampong moest worden erkend.

Meestal werd de stichter van de kampong tot het bekleeden van deze waardigheid benoemd, terwijl de benoeming van dit kamponghoofd altijd in overleg met de ingezetenen dier kampong door de Rapat Adat werd beslist.

Werd in deze aangelegenheid reeds beslist dan vaardigde het hoofd in zijne hoedanigheid van hoofd der gemeenschap weder uit, eene bekendmaking aangaande de beslissingen van de Rapat Adat en werd tevens bepaald, wanneer de officieele installatie van deze kampong en haar hoofd zoude plaats hebben.

Op den bepaalden dag van de verheffing der pagaran tot eene kampong werd minstens een karbouw geslacht.

Bij die plechtigheid, welke in de Sopo Godang geschiedde, werd dan eene z.g. proclamatie uitgevaardigd, dat die pagaran tot eene kampong is verheven en den naam kreeg van *(naam van de te verheffen kampong)*, terwijl tot kamponghoofd (Radja Pamoesoek) volgens de beslissing van de Rapat Adat, erkend werd (naam van het benoemde kamponghoofd). Vervolgens werd de pangoepa (zegening-ingrediënten) d.i. de kop en andere deelen van de geslachte karbouw (geroosterd) op een andoeri (bamboe-presenteerblad) voorgebracht, waarna alle aanwezigen werden uitgenoodigd zich te scharen om deze pangoepa.

Een ceremoniemeester (siparalok-alok) gaf het woord aan elk der genoodigden, die een rang in de adat bekleeden, om hun heilwenschen uit te spreken en het laatste sprak het koeria (hoofd) tot alle aanwezigen. De inhoud van zijn speech was dan ongeveer:

a bekendmaking aan de aanwezigen, dat deze pagaran verheven is tot den kampong en den naam heeft van: ..... ;
b bekendstellen van de verhoudingen van deze kampong tot de hoofd- (moeder) kampong;
c verplichtingen van deze kampong tot de moederkampong en omgekeerd;
d verplichtingen van het kamponghoofd tot het koeriahoofd en zijn kampong-genooten en omgekeerd;
e verplichtingen van de ingezetenen der nieuwe kampong tot hun kamponghoofd (radja pamoesoek) en tot hun koeriahoofd (radja panoesoenan) en omgekeerd;

En vervolgens verklaarde het koeriahoofd de kampong als z.g. geïnstalleerd en ging men over tot het (zoutkauwen) „pagoegoet sira" (de radja pamoesoek met zijne oudsten gingen thans van de pangoepa iets eten) waarna de pagaran eene kampong is geworden.

Ter bezegeling van deze installatie werd een feestmaal gehouden, waaraan alle aanwezigen, oud en jong, deelnamen.

2. Een tweede geval heeft zich als volgt toegedragen.

Een groep ingezetenen van eene kampong t.w. één uit het hoofdengeslacht en één uit de familie van Bajo-Bajo Nagodang en andere ingezetenen dier kampong zonderen zich met of zonder toestemming van de moederkampong, af en gingen er een andere kampong stichten. Hier ging dus een groep menschen van alle standen uit om een nederzetting te zoeken. In dit geval ging de adat ook met de verhuizers mee, terwijl de verhouding van deze menschen bleef bestaan zooals die in de moederkampong is geweest. Voor het naamgeven van deze kampong behoeven de ingezetenen geen vergunning te hebben van het moederdorp; omdat de heele adatstand reeds bij hunne verhuizing vertegenwoordigd is. Toch zijn ze steeds verplicht om bij het geven van den naam der kampong mededeeling aan de moederkampong te doen en de ingezetenen van de moederkampong uit te noodigen om aan het daarvoor gehouden feestmaal

deel te nemen. Bij dit feestmaal werden dan de stichters gezegend door het hoofd en oudsten der moederkampong.

De verhouding van deze gestichte kampong tot de moederkampong moest dan zijn zooals die van moeder tot dochter.

3. Een derde soort van kampongstichten is het volgende:

Eenige gelijkwaardige personen hadden samen een nederzetting gesticht, alwaar zij tevens hun landbouwbedrijf uitoefenden op een streek, behoorende tot een zekere (moeder) kampong. Door vermeerdering van het zielental voelden de ingezetenen behoefte aan een geregeld bestuur en wilden hunne nederzetting van pagaran tot kampong verheffen, terwijl zij hun eigen hoofd wilden aanstellen. Het hoofd kon volgens meerderheid van stemmen uit hun midden worden gekozen dan wel kon een jongste zoon van het hoofd van de moederkampong daartoe worden aangewezen.

Een heil-feest zooals in het tweede geval mocht ook hier niet ontbreken.

4. Het laatste geval is:

Een heele kampongbevolking had hun nederzetting verlaten om in eene andere streek een nieuwe kampong te stichten. Wanneer deze landverhuizers in een door hun gewilde streek kwamen, vroegen ze vergunning aan het hoofd van de kampong, waartoe de streek ressorteerde, om aldaar een nederzetting te stichten. Bestonden daartegen geene bezwaren, dan werd hun die vergunning door de moeder (kampong) verleend. Deze kampong werd bestuurd door de landverhuizers zelf m.a.w. de leiding berust uit de door hen en uit hun midden gekozen personen; het hoofd van zulk een kampong noemde men *„radja sioban ripe"*.

Zoo ontstonden de meeste kampongs in het gewest Tapanoeli.

De kampongs, die zich op deze wijze in een bepaalde streek gevormd hadden en aaneengeschakeld zijn, noemde men *„Koeria"* (gemeente). En de moederkampong zou men dan kunnen noemen de koeriahoofdkampong, alwaar het koeria (gemeente) hoofd of ook wel familiehoofd van die koeria zijn zetel heeft.

De moederkampong had haar ontstaan te danken aan eene beginnende nederzetting in eene streek, waarop niemand zijne rechten had en kon doen gelden.

Uit het bovenstaande zien we, dat eene koeria zich gevormd heeft uit verschillende kampongs en pagarans, die haar ontstaan te danken hebben aan de ingezetenen van eene moederkampong dan wel aan landverhuizers.

De verhouding van de kampongs en pagarans tot de koeria (hoeta panoesoenan = vereenigingsstad) en omgekeerd is over het algemeen als die van eene moeder tot hare kinderen.

Had een hoofd eener kampong in eene koeria dezelfde marga (geslacht) als het koeriahoofd dan was deze kampong z.g. de zoon van de koeriastad en had dezelfde rechten en verplichtingen als de kahanggi van het koeriahoofd. Behoorde een kamponghoofd evenwel tot de marga van de Bajo[2] na Godang van het koeriahoofd dan was die kampong de dochter van de koeriastad en heeft deze kampong daardoor dezelfde rechten en verplichtingen als de anak boroe's, zoodat de verhouding der nederzettingen in eene koeria geregeld zijn naar het familieverband van de hoofden onderling en het gevolg daarvan was, dat de maatstaf tot de bepaling van de hoegrootheid der rechten en verplichtingen van:

a. de kampongsonderling in eene koeria
b. eene kampong tot hare koeria.
c. eene pagaran tot hare koeria.
d. eene pagaran tot hare moederkampong.
e. eene pagaran tot andere kampongs,

gebaseerd was op het: „Bataksche erfrecht en de familie-verhouding".

Nu ga ik het Bataksche erfpacht bespreken. Deze quaestie werd reeds dikwijls vooral in de Inlandsche bladen besproken en men is tot de conclusie gekomen, dat de vrouwen d.w.z. de dochters geen recht hebben op de nalatenschap van hare ouders, welke conclusie m.i. niet juist is.

Volgens de Bataksche Adat moeten de oudste en de jongste zoon bij de verdeeling van erfenis tweemaal zooveel hebben als de middelste zonen, terwijl over het aandeel van de dochters niet wordt gerept.

Wij zullen hier een voorbeeld van erfenisverdeeling aanhalen.

Heeft een vader twee zonen achtergelaten dan wordt zijne nalatenschap in twee gelijke deelen verdeeld en ieder zijner beide

zonen krijgt dan de helft van de nalatenschap; dit spruit voort uit de omstandigheid, dat beide zonen ook gelijke verplichtingen hadden te vervullen ten aanzien van hunne ouders. De eerste hielp de ouders in alle ontginningen en werken, terwijl hij zijn jongeren broeder oppaste als de ouders uitgingen om te werken en behoorde alle adatverplichtingen te vervullen en adatrechten te ontvangen; de jongste daarentegen moet de verplichting op zich nemen zijn (hunne) ouders, wanneer ze later oud worden, te verzorgen;

Als er drie zonen achtergelaten zijn dan wordt de nalatenschap eerst in vijf gelijke deelen verdeeld; twee deelen daarvan komen aan de oudste toe; twee deelen aan de jongste en een deel aan de middelste; maar deze middelste zoon heeft de bovengenoemde verplichtingen niet, hij heeft alleen voor zichzelven te zorgen. De verhouding van het aandeel van de oudste, de jongste en dat van elk der middelste kinderen is dus als 2: 2: 1;

Maar nu de dochters; hebben deze dan geen aandeel? 't Is toch onbillijk!

Inderdaad! als we conculdeeren:

„De Bataksche Adat regelt de rechten der dochters (vrouwen) niet; dus hebben deze vrouwen hoegenaamd geen rechten.

In de werkelijkheid heeft juist de dochter (vrouw) het grootste erfdeel; omdat een dochter niet alleen ten allen tijde over de nalatenschap van haar vader kan beschikken, maar ook over alle goederen van haar broeders, zoowel eene poesaka als elk goed, dat door de broeders op andere wijze werd verkregen. Eene zuster is gerechtigd alles te nemen, wat zij wil uit het huis van haar broeder; daarom was eene verdeeling van de erfenis tusschen de dochters niet noodig, omdat zij toch daarover, altijd konden beschikken. Het was een schande voor eene familie, als zij aan een billijk verzoek van de uit haar gesproten vrouwen niet kon voldoen.

Als eene zuster tegen haar broeder zeide: Lieve broer, die lamp van jou daar, waarvan jij of je vrouw het meest houdt, wil ik heel graag hebben en naar mijne eigen „*home*" meenemen. Dan zal de broeder zich wel schamen om dit zijn zuster te weigeren.

Consequent genomen hebben de dochters dus een ruimer beschikkingsrecht dan de zonen.

De zonen kunnen alleen beschikken over hun erfdeel, maar de dochters over alle have en goed van haar broeders.

Het kwam zoo ooit, dan toch zelden voor, dat een broeder en zijn zuster ruzie hadden over goederen; de broeder zal zich daarvoor hoeden.

Het spreekt natuurlijk ook vanzelf, dat eene dochter zich zal schamen van haar ouderlijk huis dan wel uit het huis van haar broeders iets te nemen, wat zij bepaald niet noodig heeft. Deed een dochter dit toch dan werd deze handeling abnormaal genoemd.

Met dit alles, wil ik thans ook de volgende conclusie trekken n.l.: als straks de Regeering overgaat tot de instelling van de koeriaraden in dit gewest, dit instituut voor ons geen nieuwigheid is, maar slechts het doen herleven van eene instelling, die vroeger reeds hier bestaan had, zoodat deze instelling van de koeriaraden geheel strookt met en in de lijn ligt van de Bataksche Adat.

Een plantenzoeker in dienst der lijdende menschheid.

In de laatste jaren meent men een middel gevonden te hebben om de lepra te genezen in de z.g. chaulmoogra-olie, een van een bepaalde boomsoort afkomstige olie, welke in Burma en naburige landen van Zuid-Oost Azië reeds sedert eeuwen tegen lepra gebruikt wordt. In Hawai o.a. zijn veel gevallen met deze olie behandeld met goeden uitslag, althans voorloopig. „De bewijzen, geleverd door de vele patienten, behandeld op het ontvangstation en ontslagen als genezen, van wie geen enkele is teruggekomen wegens een opnieuw optreden der ziekte, zijn op zijn zachtst uitgedrukt, van veel beteekenis" schrijft Fairchild in de inleiding van een studie over de plant, waarvan de chaulmoogra-olie afkomstig is. Intusschen schijnt het middel niet altijd afdoende genezing te brengen; men hoort althans wel eens van gevallen, waarin het nieuwe middel geen baat heeft gebracht.

Het groote belang, aan de ontdekking van een dikwijls zeer werkzaam, zij het ook niet afdoend geneesmiddel tegen een algemeen verspreide ziekte verbonden, bracht de Amerikanen ertoe een expeditie uit te rusten om gegevens te verzamelen over de in het wild groeiende planten, welke de chaulmoogra-olie leverden, en er zaden van machtig te worden. Er zou een plantkundige naar Zuid-Azië gezonden worden om in de aangeduide richting werkzaam te zijn; men koos daarvoor Professor Joseph F. Rock, verbonden aan het bureau voor invoer van planten en zaden uit den vreemde, een onderdeel van het landbouwdepartement te Washington, dat reeds tal van nuttige gewassen in Amerika heeft ingevoerd en daarmede nieuwe cultures heeft mogelijk gemaakt, of wel voor bestaande takken van landbouwbedrijf betere varieteiten ter beschikking van den Amerikaanschen farmer heeft gesteld. Onlangs is een rapport van Professor Rock verschenen over zijn

reis; wij zullen er hieronder een en ander aan ontleenen. Onwillekeurig denkt men aan de kina, wanneer men over de chaulmoogra-olie leest. Bij den invoer van de plant, die de geneeskrachtige olie levert, in de cultuur waren er heel wat moeilijkheden te overwinnen, evenals bij het overbrengen van de eerste kinaplanten naar Indië of, om bij een recenter aanwinst te blijven, bij Wickhams tocht om de eerste Heveazaden uit Brazilië's oerwoud over te brengen naar de plantenkassen van „Kew Gardens". Wat echter het geval van de chaulmoogra-plant van de vroegere onderscheidt, is de goede voorbereiding en de zorgvuldige uitvoering van het werk, waarbij niet zoo maar wat zaden van wilde boomen zijn ingezameld en naar andere landen overgebracht, maar waarbij dadelijk gelet werd op een belangrijk punt, de aanwezigheid van verschillende plantensoorten, die het anti-lepra middel leveren. Degelijk wetenschappelijk onderzoek ging hier gepaard met Amerikaansche voortvarendheid en doorzettingsvermogen.

Zooals reeds werd opgemerkt, de chaulmoogra-olie is reeds eeuwen lang bij de bevolking van Achter-Indië bekend als een middel tegen lepra en andere huidaandoeningen, dat zoowel inwendig, als uitwendig wordt toegepast. De meestal daarvoor gebruikte soort draagt den Latynschen naam van Taroktogenos Kürzii King; de zaden ervan worden onder den naam „Kalaw seeds" in de bazaars van geheel Burma, tot in Siam toe, verkocht. Aan de ontdekking van het geneesmiddel is een Inlandsche legende verbonden, waarvan Rock een bewerking geeft, aan een oud-Indisch geschrift ontleend. Het is een sprookje van een prinses, Piya, die met haar broeders en zusters uitgeweken, lepra kreeg en toen door hen in een grot verborgen werd met een hoeveelheid leeftocht. In dezelfde streek woonde in een hollen boom Rama, eens koning van Benares, die eveneens lepra had en daarom afstand gedaan had van den troon. Hij voedde zich met kruiden en wortelen en vooral met de zaden van den „Kalaw" boom, waardoor hij na eenigen tijd volkomen van zijn lepra genas. Toevallig ontdekte hij de prinses hij wist haar ook met de vruchten, bladeren en wortels van den kalawboom te genezen. Zij trouwden samen en werden later ontdekt, maar Rama weigerde de plaats, waar hij zijn genezing en zijn geluk gevonden had, te verlaten;

hij bouwde er een stad, die hij naar de boomsoort, waaraan hij zijn genezing dankte, Kalanagara noemde.

Jarenlang heeft men over den oorsprong van de z.g. chaulmoograzaden in het onzekere verkeerd. Sedert 1815 hield men voor de stamplant ervan een boomsoort, welke door Roxburgh eerst als Chaulmoogra odorata, in 1819 door R. Brown als Gynocaria odorata beschreven was. Een Fransch apotheker, Desprez, ontdekte in 1899, dat de chaulmoograzaden niet van dezen boom afkomstig waren; hij schreef ze aan een andere soort toe, die hij Gynocardium Prainii noemde. In 1898 had een ander Franschman, A. Bories, reeds de aandacht gevestigd op de chaulmoogra-zaden; hij beriep zich op de gunstige ervaringen ermede bij de Inlandsche bevolking en wekte tot meerdere proeven ermede op. George Watt, die zooveel gedaan heeft voor het onderzoeken en beschrijven van Inlandsche producten uit Britsch-Indië, kreeg ten slotte de stamplant der chaulmoogra-zaden in handen; hij zond ze aan den kenner der Britsch-Indische flora Prain, die dadelijk inzag, dat men daarmede eindelijk den echten chaulmoogra-olie leverenden boom gevonden had, en dat dit een andere soort was dan die, welke men er eerst voor had aangezien. Bij nader onderzoek bleek het een reeds bekende boomsoort te zijn, die in 1890 door Sir George King als Taraktogenos Kürzii beschreven was.

Toen was men een eind op weg om de in het wild groeiende planten, die de voor de bereiding van chaulmoogra-olie gebruikte zaden leveren, op te sporen. Zij komen vooral voor in Neder-Burma. Bij het onderzoek is gebleken, dat in de Indische bazaars vermoedelijk ook zaden van andere, nauw met Taraktogenos Kürzii verwante planten, als „Kalaw" zaden verkocht worden en gebruikt worden voor het maken van de chaulmoogra-olie van den handel. Men zal eerst volledige klaarheid over deze punten kunnen krijgen, wanneer men Taraktogenos Kürzii in regelmatige aanplantingen gaat kweeken en zoodoende olie van volkomen te controleeren oorsprong in den handel kan brengen. Vermoedelijk komen onder de nauwverwante soorten van Taraktogenos en Hydnocarpus ook boomen voor, die zaden met een olie van dezelfde geneeskrachtige eigenschappen leveren; in samenstelling komen de oliën ervan tenminste sterk overeen, blijkens onderzoe-

kingen, door het phytochemisch laboratorium van het Washingtonsche landbouwdepartement ingesteld.

De sluitsteen van het onderzoek was het opsporen van de verschillende boomsoorten, waarvan de zaden voor de bereiding van de anti-lepra olie geschikt zijn. Het Amerikaansche landbouwdepartement zond daartoe een botanist, Joseph R. Rock, naar Achter-Indië; in 1919 bezocht hij Siam, in 1920 dit land opnieuw en verder ook Burma. Hij won er plaatselijk inlichtingen in en trok vervolgens naar de bosschen om er de verschillende boomsoorten, in het bijzonder die, welke de echte chaulmoogra-olie levert, op te sporen. Hij smaakte de voldoening de echte Taraktogenos Kürzii in het wild aan te treffen in de buurt van een dorpje in Burma, Mawlaik, in het boven-Chindwindistrict. De vertegenwoordigers dezer soort werden aangetroffen, in een groep bijeen groeiend, in een dicht bosch. Rock heeft de vindplaats nauwkeurig beschreven en bij die beschrijving een serie prachtige fotografieën gevoegd van de streek en van de wilde chaulmoograboomen. Hij bleef in de streek aan het exploreeren en slaagde erin verscheidene groeiplaatsen op te sporen; op sommige kon hij ook versche zaden inzamelen.

Het schijnt, dat de boomen niet elk jaar een goeden oogst geven, maar wel eens een of twee jaar overslaan. Tal van aanteekeningen over den tijd van vruchtdracht, de inzameling ervan door Inlandsche boschloopers, de voorwaarden, waaronder de boomen groeien en dergelijke zijn door hem verzameld. In de streek, waar Taraktogenos Kürzii groeit, komen veel wilde beesten voor; gevallen, dat menschen door tijgers aangevallen worden, zijn er niet zeldzaam; gedurende het verblijf van Rock vielen enkele Inlandsche vrouwen aan tijgers ten prooi. Van Calcutta uit werd de „Debru forest reserve" geëxploreerd; in dat gebied vond Rock ook Taraktogenos-boomen, die echter geringe verschillen vertoonden met de soort uit Burma en misschien niet tot de Taraktogenos Kürzii behooren.

Zoo is het gelukt, ondanks vele moeilijkheden, de stamplant van een kostbaar geneesmiddel op te sporen en vervolgens de zaden ervan uit te deelen aan instellingen, van waar uit het gewas in den landbouw kan worden ingevoerd. Rock heeft levende planten

en zaden aan verschillende botanische tuinen gezonden. Ook Buitenzorg heeft daarvan een deel gekregen. Thans staat in den Cultuurtuin op Tjikeumeuh een kleine aanplant van Taraktogenos Kürzii in den grond, die zich tot nu toe voorspoedig ontwikkelt.

Blijft de chaulmoogra-olie als bestrijdingmiddel tegen lepra de gunstige resultaten vertoonen, welke er voorloopig in Hawai mede bereikt zijn, dan zal de vraag ernaar ongetwijfeld spoedig en snel toenemen. Rock meent, dat de jaarlijksche consumptie dan op meer dan één millioen liter gesteld mag worden. Thans wordt de olie uit door Inlanders in het wild verzamelde zaden geperst; men is er onder die omstandigheden lang niet zeker van, of al deze zaden van de echte Taraktogenos Kürzii afkomstig zijn; men kan zelfs vrij zeker zeggen, dat er ook wel andere doorgemengd zullen worden, zoodat de kwaliteit van de olie niet volkomen gewaarborgd is. Hetzelfde geldt voor de kwantiteit; het aanbod der zaden is onzeker, het eene jaar komt veel, het andere jaar bijna geen olie ter markt.

Het zou daarom van veel belang zijn te trachten de soort in den tropischen landbouw in te voeren en er groote, commercieele aanplantingen van aan te leggen. Zoo zou de menschheid weder met een nieuwe gave uit de schat van onze tropische flora worden verrijkt.

Tot nu toe geschiedden zulke verrijkingen gewoonlijk grootendeels meer door toeval, dan als resultaat van een stelselmatig pogen. Wanneer men bedenkt, dat eerst tientallen jaren, nadat de eerste kinaboomen in cultuur waren genomen, de soort van de hoogste waarde, de Ledgersoort, in de cultuur haar intrede deed, waarbij het toeval een groote rol speelde, dan voelt men eerst, hoe verdienstelijk het onderzoek van Rock is. Hier geen losse greep, in de hoop door een gelukkig toeval dadelijk het beste te grijpen, maar een zorgvuldige voorbereiding, een tegenover allerlei moeilijkheden hardnekkig doorgezette uitvoering, een mooi succes en ten slotte een vrijgevigheid, om ook andere landen van den nieuw verkregen rijkdom te laten medegenieten, genoeg om een mooie bladzijde in het geschiedboek onzer geneeskrachtige planten te vullen.

P. J. S. CRAMER.

Persoverzicht.

CHINA EN JAPAN.

In het **Soerabaiasch Handelsblad** van 24 Mei en volgende nummers heeft de Heer Liem Koen Hian een overzicht gegeven van het standpunt zijner landslieden tegenover Japan, onder den bovenstaanden titel. Hij begint met er tegen op te komen, dat de tegenwoordige boycotbeweging zou voortkomen uit wrok er over, dat Japan China de loef heeft afgestoken, of dat zij door een Amerikaansch consortium op touw zou zijn gezet. Deze laatste bewering vloeit volgens den schrijver uit afgunst van Japan tegenover Amerika voort. Wel is het Chineesche volk bijzonder gevoelig voor den meermalen van Amerika ondervonden steun en evenzeer verbitterd over Japan. Dat deze laatste verbittering de oorzaak der huidige anti-Japansche beweging van China is, wordt dan verder door den schrijver toegelicht door een uiteenzetting van de gebeurtenissen, die in de laatste twintig jaar hebben plaats gegrepen, zooals die ook verschenen is in de Pewarta Soërabaja. in het nummer van 9 Mei. Dit is de datum, waarop acht jaar geleden China de beruchte eischen van Japan grootendeels inwilligde; genoemd blad gaf op dien dag een speciale editie uit om de herinnering aan deze gebeurtenis levendig te houden, geheel gewijd aan een bespreking van de relaties tusschen Japan en China.

Na den oorlog tusschen China en Japan (1895) waren beide volkeren spoedig weer verzoend, gedurende den Bokseropstand (1900) en den Russisch-Japanschen oorlog (1904-1905) werden de betrekkingen nog inniger. Dit uitte zich onder andere daarin, dat vele Chineesche studenten in Japan hun studie voortzetten. Intusschen bleek de diplomatie van Japan, die uiterlijk de intimiteit met China trachtte te bevorderen, in werkelijkheid juist het tegendeel te doen. Toen eindelijk de wereldoorlog uitbrak, achtte Japan den tijd gekomen om zijn slag te slaan.

Japan gebruikte zijn verdrag met Engeland als voorwendsel om de Duitschers uit **Kiaotsao** te verdrijven. De wereldoorlog werd aldus ook op Chineesch grondgebied overgeplant. Op 3 September 1914 kondigde de Chineesche minister van buitenlandsche zaken de vaststelling aan van een oorlogszône rondom het aan Duitschland verpachte gebied. Toch schonden de Japanners herhaaldelijk en met opzet het neutrale gebied van China. Op 7 Januari 1915 zond de minister van buitenlandsche zaken mededeeling

aan de Japansche regeeringomtrent de afschaffing van de oorlogszône te Kiaotsao. Twee dagen daarna antwoordde de Japansche regeering, dat zij die afschaffing niet wilde erkennen. Toen de minister daarop een tweede nota zond met uiteenzetting van de redenen bood Japan den 18en Januari zijn beruchte 21 eischen aan.

Deze eischen zijn in vijf groepen verdeeld. De eerste groep betrof de belangen, welke Japan van Duitschland in Shantung heeft overgenomen; de tweede betrof de speciale positie van Japan in Zuid-Mantsjoerije en Oost-Mongolie, de derde betrof de Hanyeh-ping Iron and Steel Company; de vierde eischte van China om geen haven, baai of eiland langs de Chineesche kust aan een derde mogendheid over te geven of te verpachten; de vijfde eischte van China invloedrijke Japanners in dienst te nemen als adviseurs in politieke, financiëele en militaire aangelegenheden; om overeen te komen, dat de politiedienst op belangrijke plaatsen in China gezamenlijk beheerd zou worden door Japanners en Chineezen, om van Japan te koopen 50 percent of meer van de oorlogsmunitie, welke de Chineesche regeering noodig heeft; om Japan het recht te geven zekere spoorwegen aan te leggen; om Japansche hospitalen, kerken en scholen het recht te geven gronden in het binnenland van China te bezitten; om Japan te raadplegen, alvorens China een buitenlandsche leening aangaat voor de exploitatie van mijnen, spoorwegen en havens; en ten slotte om Japanners vergunning te geven het Boeddhisme in China te propageeren.

De schrijver zet dan uiteen, hoe deze eischen, zonder eenige provocatie van China gesteld, een schending van China's souvereiniteit beteekenden. Na Yuran Shin Kai's verzet bond Japan wel een weinig in, maar op 7 Mei stelde Japan een ultimatium en China moest twee dagen later wel toegeven, al drong het volk op oorlog aan. Het volk werd wakker. Wat sedert eeuwen niet gebeurd was, gebeurd toen. Het Chineeschen volk, dat alle noodlottige oorlogen van China tegen Engeland, Frankrijk en Japan kalmpjes opnam, stond toen als één man op. Van alle deelen der wereld, waar Chineezen woonden, stromdeon geldelijke bijdragen toe naar het „National Salvation Fund."

De schrijver geeft dan de tractaten weer, welke voor Shantung en Zuid-Mantsjoerije gesloten worden. Zij tastten China's integriteit en souvereiniteit aan. Door deze tractaten werden de eerste anti-Japansche gevoelens bij de Chineesche bevolking gewekt. Onmachtig zich met de wapenen te doen gelden, nam zij de boycot als wapen ter hand. Langzamerhand verflauwde deze beweging. Toen kwam het eind van den wereldoorlog en de conferentie te Parijs, waaraan ook China deelnam. Daar kwam ook de Shantungkwestie ter sprake; Japan werd in de afgedwongen voorrechten bevestigd. Als protest daartegen weigerden de Chineesche gedelegeerden het vredesverdrag te onderteekenen, terwijl in Peking de studenten een beweging op touw zetten om de Chineesche publieke opinie te organiseeren, welke zich ten slotte met succes liet gelden. Gedurende de tweede

helft van Mei 1919 belegden de handelaren en studenten in Noord-China openbare vergaderingen, waarin zij een algemeene boycot van Japansche goederen verklaarden en het ontslag eischten van drie verraders, n.l. Tsao Ju Lin, Lu Tsang Yu en Chan Chung Hsiang, drie gevaarlijke werktuigen van Japan. De Chineesche eensgesindheid uitte zich weer overal. Tenzij de regeering de drie verraders ontsloeg, zouden de handelaren hun winkels en kantoren sluiten. Onderwijzers, studenten, tokohouders, chauffeurs, alle arbeidersklassen, geheel China zou gaan staken.

De regeering trachtte eerst de beweging tegen te gaan; zij zag echter spoedig in, dat zij de stroom van gevoelens, welke er door ontketend was, niet kon tegen gaan; zij gaf eindelijk ten aanzien van de drie ambtenaren toe. De staking eindigde daarmede, doch de boycot van Japansche goederen duurde voort.

Op de ontwapeningsconferentie te Washington in December 1920 werden ook de tractaten besproken van China en Japan. Dank zij deze conferentie werd Shantung aan China teruggegeven; de Japansche aanspraken op Mongolië en Mantsjoerije bleven nog gehandhaafd. Uit de verklaringen, door den Japanschen gedelegeerde afgelegd, blijkt, dat dit land vasthoudt aan de afgedwongen verlenging van den verpachtingstermijn van Port Arthur en Dalny en aan die van de concessie der spoorwegen in Zuid-Mantsjoerije.

Had Japan die verlenging niet afgedwongen, dan zou de teruggave van Port Arthur en Dalny op 27 Maart j.l. zijn geschied, want de oorspronkelijke verpachtingstermijn expireerde op dien datum. Waar het Chineesche volk en het Chineesche parlement de tractaten van 1915 nooit erkend hebben, heeft de Chineesihe regeering, op verzoek van het parlement, in Februari j.l. de Japansche regeering gevraagd om besprekingen te houden over die tractatenten over de teruggave van Port Arthur en Dalny. De Japansche regeering weigerde echter daarop in te gaan. Naar aanleiding hiervan en niet wegens nijd en afgunst of op aanstoken van Amerikanen, wordt thans de derde anti-Japansche beweging gevoerd.

Tegenover de meening, dat China van zijn enorm grondgebied toch wel een paar kleine stukken aan Japan zou kunnen afstaan, beoogt de schrijver dan in een slotartikel, hoe de door Japan afgedwongen concessies vitale belangen van China schaden. Hij bespreekt daartoe uitvoerig de geschiedenis dezer concessies. Op 1 November 1897 werden een paar katholieke Duitsche zendelingen door Boksers vermoord. 14 November verscheen een Duitsch eskader; troepen werden geland, die zonder tegenstand te ontmoeten de stad Kiao Tsao met bijbehoorend gebied in bezit namen. Even daarna viel een Russische vloot de haven van Port-Arthur binnen, zg. om te overwinteren; echter in Maart 1898 kwam een verdrag tot stand, waarbij Port-Arthur, Dalny met aangrenzende wateren en gebied landwaarts in voor 5 jaar aan Rusland verpacht werden. Een jaar eerder was reeds een overeenkomst tusschen Rusland en China gesloten betreffen-

de spoorwegaanleg; Rusland zou de „Chinese Eastern Railway" bouwen en China zou dezen na 36 jaar kunnen koopen, na 80 jaar zonder compensatie mogen overnemen. In Juli '98 werd een overeenkomst getroffen, waarbij deze spoorweg zou werden uitgebreid met een „South-Manchurian Branch", ten einde Dalny en Port-Arthur aan te sluiten aan eerstgenoemde. Laatstgenoemde spoorweg zou een integreerend deel van de „Chinese Eastern" vormen en mede onder de daarvoor getroffen overeenkomsten vallen.

Dan is er nog de Antung-Mukden spoorweg. Deze lijn was eerst door Japan aangelegd voor militaire doeleinden gedurende den Russisch-Japanschen oorlog. Na den vrede maakte Japan een overeenkomst met China (22 Dec. 1905) voor de reconstructie van deze lijn voor commerciëele doeleinden. De tijd, gedurende welken Japan de controle over deze lijn zou voeren, was definitief beperkt.

Bij den vrede, die een eind maakte aan den Russisch-Japanschen oorlog, gingen al deze rechten van Rusland op Japan over. Daardoor kreeg laatstgenoemd land: 1e de heerschappij over het pachtgebied voor het nog onverstreken deel van den termijn (17½ jaar); met recht dezen te verlengen, indien China daarmede accoord ging: 2e. de contrôle over den spoorweg van Port-Arthur en Dalny naar Changchun met de verplichting om die lijn aan China terug te verkoopen in 1939, indien China dit wenscht, dan wel terug te geven zonder eenige betaling in 1983; 3e. heeft Japan het recht om den spoorweg Antung-Mukden te exploiteeren tot het einde van het veertigste jaar van de regeering van Kuang Hsu of 1923.

De schrijver laat de rechtsgeldigheid der afgedwongen verdragen onbesproken. Academische discussies mogen belangrijk schijnen, daarboven geldt nog steeds: Macht is recht.

De schrijver bespreekt dan het groote belang van Mantsjoerije voor China. Port-Arthur, dat de golf van Petsjili beheerscht, is de invals poort voor Noord-China; met dit punt en het daar beginnend spoorwegnet in handen, kan Japan Noord-China in korten tijd met troepen overstroomen. De Japansche mobilisatie tijdens het ultimatum van 1915 bewijst, dat dit land niet schroomt van deze bedreiging gebruik te maken. naast dit strategische, bezit het gebied ook groot economisch belang.

Noord-China en de „drie Provincien", zooals de Chinees Mantsjoerije noemt, vormen een gebied, 2½ maal zoo groot als Japan, dat hoewel nog weinig ontwikkeld, een van de beste landbouwgebieden der wereld is en enorme hoeveelheden graan en boonen produceert, verder een uitgebreide veestapel bezit en rijk is aan mineralen, als steenkool, ijzer, mica, lood, koper, goud, zilver, asbest en gips. Japanners hebben dan ook reeds eenige groote mijnbouw-ondernemingen in exploitatie.

De buitengewoone vruchtbaarheid van den bodem en de betrekkelijk dunne bevolking (ongeveer 20 millioen zielen) in vergelijking met die van China en Japan, maken het land bovendien tot een zeer belangrijk gebied voor de emigratie van China's overtollige bevolking. Jaarlijks emigreeren

er dan ook een groot aantal uit Shantung, Chihli en Honan naar Mantsjoerije.

De schrijver wijst er dan op, van hoeveel belang het voor de geallieerden was in den grooten oorlog China aan hun zijde te krijgen, terwijl China daarvan verwachten mocht een voordeelige regeling van de schadevergoedingen, welke dit land tengevolge van den Bokseropstand nog steeds te betalen heeft. Dan was er nog de kwestie der douanetrarieven, welke in verband met buitenlandsche mogendheden laag gehouden moesten worden. Er werden verder voordeelen van verwacht, wanneer China kon deelnemen aan de conferentie, waarbij de kwestie der Duitsche gebieden in China geregeld werd. Zoodra duidelijk werd, dat de geallieerden pogingen deden om China aan hun zijde te krijgen, kwam Japan daartegen op. In Maart 1917 gaf het dezen tegenstand plotseling op.

Wat was het, dat Japan van houding deed veranderen? De Europeesche geallieerden hadden Japan de verzekering gegeven, dat het niet ernstig belemmerd zou worden in de uitvoering van zijn programma in China. De geallieerde gezanten in Peking beloofden de Chineesche regeering, dat zij een plaats op den vredesconferentie zou krijgen en aldus kans om Tsingtau terug te krijgen. Tegelijkertijd trachtte de Russische gezant te Tokio de Japansche regeering over te halen, om haar bezwaren tegen China's deelneming intetrekken, waarvoor de geallieerden zijn aanspraak op Tsingtau zouden steunen.

De schrijver betoogt dan verder, dat Japan de chaotische toestanden in China bevorderde en wijst in verband daarmede op het wapenschandaal te Wladiwostock. Hij haalt verder tal van uitingen, voornamelijk van Amerikanen aan, om aan te toonen, dat Japansche handelaars op groote schaal de bevolking van narcortica als morphine en cocaïne voorzien.

De schrijver bepleit dan ten slotte samenwerking tusschen Japan en China; hij zet uiteen, dat bij een conflict tusschen eerstgenoemd land en de Westersche machten rondom den Stillen Oceaan het China's medewerking niet zou kunnen ontberen. Het denkt die volgens den schrijver door overheersching te kunnen krijgen, maar zal daarin bedrogen uitkomen. De schrijver stipt met enkele woorden de voordeelen aan, welke China van de boycot-beweging verwacht; van zulk een oefening in nationalisme gaat een opvoedende kracht uit. Dreigementen, dat de boycotbeweging voor China noodlottig zou kunnen worden, prikkelen de Chineesche bevolking en voeren tot hechter aaneensluiting van de thans dikwijls elkaar bestrijdende partijen. De schrijver wijst er ten slotte op, dat behalve de onmiddelijke schade, door de boycot aan Japan toegebracht, voor China nog het positie voordeel staat van een ontwikkeling van het patriotisme en een steun aan de eigen industrie.

In het **Soerabaiasch Handelsblad** van Maandag 4 Juli komt een Anetabericht over de boycotbeweging voor, waarin na een korte uiteenzetting der motieven er op gewezen wordt, dat reeds eerder waardeerbare resultaten verkregen werden met wat in den grond wel degelijk een boycot van

Japansche goederen is, al spreekt de oorspronkelijke propaganda ook slechts van het bevorderen van den afzet van de waren van het eigen land.

Deze propaganda is ook gevoerd onder onze Indische medeburgers van Chineeschen landaard en met succes. Dat de boycot-beweging vorderingen maakt is duidelijk.

Een vraagpunt, van groot belang voor Indië, is geweest, of Formosa beschouwd zou worden als een deel van China, of als een deel van Japan. Uitgemaakt is ten slotte, dat het eiland gerekend zal worden een deel van Japan te wezen, waardoor ook de Formosathee en de suiker zullen worden geboycot.

Zoo heeft de boycotbeweging haar terugslag op onze markt. Dat men de beteekenis ervan niet moet onderschatten, al wordt er tot nu toe weinig over geschreven, blijkt uit een opmerking in het marktoverzicht van het **Soerabaiasch Handelsblad** van 9 Juni, waarln het heet: „Alhoewel wij tot dusverre in de Pers te dezer zake weinig mochten aantreffen, mogen wij toch niet verzwijgen, dat de toestand meer gespannen is dan menigeen wel denkt. Speciaal de Chineesche firma's te Semarang zijn fel tegen de Japanners en bedreigingen tegen hen, die het zouden wagen den boycot te breken, zijn van dien aard, dat men zich wel tweemaal zal bedenken alvorens zich in te laten met transacties met Japanners".

In den laatsten tijd schijnt de toestand echter eenige ontspanning te vertoonen. Althans toen eind Juli moeilijkheden in den suikerhandel voorkwamen, hebben de Chineesche en Japansche belanghebbenden samen overlegd, hoe daaraan het best het hoofd kon worden geboden. In China zelf blijft het conflict echter voortbestaan; volgens een bericht in het Soerab. Hand. van 30 Juli heeft de president van de Unie van Japansche Kamers van Koophandel in China zich gewend tot den President van de Chineesche Kamers van Koophandel te Peking om tegen den boycot te protesteeren.

„De boycot van Japansche goederen, die thans in verschillende deelen van China wordt gevoerd, druischt rechtstreeks in tegen de bepalingen van de verdragen van handel en scheepvaart, die tusschen uw land en het onze zijn gesloten en is een onwettige en onhoffelijke daad, ingaande tegen internationale vriendschapsbetrekkingen en hartelijke verhoudingen. Zij is niet minder dan een begin van het afsnijden van de economische verhoudingen met Japan door openbare lichamen in verschillende deelen van uw land, hetgeen beschouwd moet worden als een uiterste maatregel, en waarop de volgende stap slechts een oorlogsverklaring zou kunnen zijn, en het afbreken van de diplomatieke betrekkingen tusschen China en Japan. Zulk een toestand moet inderdaad beklagenswaardig voor de toekomst worden geacht. Niet alleen ons volk lijdt onder den anti-Japanschen boycot, doch evenzeer het Uwe.

Uw centrale regeering noch uw plaatselijke autoriteiten hebben eenigen stap gedaan, om de beweging tegen te gaan en zelfs hebben wij berichten ontvangen, dat leden van uw Unie, die uw kooplieden en industrieelen

vertegenwoordigen, betrokken zijn bij deze beweging en haar steunen. Zulk een houding is betreurenswaardig. Daartegenover staat de geduldige houding van Japanners in uw land. De toestand dreigt ernstig te worden en als de beweging wordt doorgevoerd, is het te vreezen, dat zij tot niet-verwachte, ernstige resultaten zal leiden."

De vertegenwoordiger der Japansche belangen doet dan verder een beroep op zijn Chineeschen ambtgenoot om de boycotbeweging te doen ophouden, door de Kamers van Koophandel en de kooplieden en industrieelen, zoowel als het publiek, aan het verstand te brengen, dat deze beweging in strijd is met het werkelijke belang.

De Japansch-Chineesche tractaten en de anti-Japansche beweging, door M. Saito.

De tegenwoordige stand van zaken in China vertoont, niet alleen wat de binnenlandsche aangelegenheden betreft, maar bovendien ook in de internationale verhoudingen een toestand, die ongeveer overeenkomt met het beginstadium van een chaos; wat er komen zal ligt nog geheel in het duister en houdt de geheele wereld bezig.

Welke beteekenis heeft die wartoestand van China?

Bertrand Russell zeide: „de machinale Europeesche beschaving, die op haar doode punt gekomen is, moet veranderen en de Chineesche warwinkel is de lijdensperiode, die voorafgaat aan de te vestigen nieuwe Oostersche beschaving."

Zooals de geschiedenis duidelijk aanwijst, werden voor de vestiging van de oude, groote beschaving offers gebracht, die leken op een vernietiging; en moet het ons dan verbazen als de tegenwoordige toestand in China, mede in verband met de voorspellingen van Russell, juist is wat aan de vestiging van een beschaving voorafgaat? Niet alleen voor ons, maar voor een ieder is het moeilijk een conclusie te trekken.

Zou nu werkelijk de huidige toestand in China een overgangsphase uitbeelden?

De geheele wereld slaat met ongerustheid deze periode gade: de verwarring in de binnenlandsche aangelegenheden, het zich niet bekommeren om uniformiteit in de internationationale verhoudingen, het gebrek aan financiën, het streven naar invloed van de militaire kliek, de tirannie van de rebellen, toestanden, die op regeeringloosheid wijzen.

Die toestand in China wordt door allen, die er bij geinteresseerd zijn en dus naar vrede en ontwikkeling verlangen, op gelijke wijze betreurd. Hoe veel te meer zullen er voor het Japansche volk, dat zoo groote belangen heeft

ten opzichte van China en vurig wenscht, dat beide landen naast elkaar, in gemeenschappelijken bloei zullen bestaan, redenen zijn om dat te doen!

Al is het jammer te moeten zeggen, dat nu de betrekkingen tusschen Japan en China niet gunstig zijn, de redenen waarom zullen duidelijk worden wanneer wij even de aandacht vestigen op: China's eisch dat de Japansch-Chineesche tractaten vernietig zullen worden, de anti--Japansche beweging in China en in het bijzonder op de eenigen tijd geleden in Changsa uitgebroken anti-Japansche opstootjes; bovendien is nog daarbij gekomen de boycot van Japansche artikelen hier in Indië.

In het hieronder volgende zullen wij nagaan of de anti-Japansche actie gerechtvaardigd is of niet en we moeten daarbij tevens ook wel aangeven hoe nu de betrekkingen tusschen Japan en China zijn.

De aanleidende oorzaak van het ontstaan van de beweging onder Chineezen in China en hier in Indië om de economische betrekkingen met Japan af te breken ligt in hoofdzaak in de door den vertegenwoordigenden Chineeschen gezant, den 10 en Maart 1923, aan de Japansche regeering gedane mededeeling omtrent onderhandelingen over vernietiging van de tractaten en nota's waarop de Japansche regeering den 4en Maart 1923 een weigerend antwoord aanbood.

Wanneer nu de bewering van China over „de vernietiging" of „het niet van kracht zijn" der tractaten gewettigd en in overeenstemming is met de huidige internationale wetten, dan kan gezegd worden, dat de door de Chineezen genomen maatregelen, „anti-Japansche actie" en „verbreken van de tractaten" gerechtvaardigd zijn.

Volgens juiste wetsinterspretatie berusten evenwel de vernietiging der tractaten en de bewering van het niet van kracht zijn, in genen deele op wettige gronden.

Het Japansch-Chineesche verdrag van Mei 1915 (dat verdrag wordt de „21" eischen genoemd doch is reeds herzien zoodat die naam nu dus oneigenlijk is) en de gewisselde nota's, zijn door de respectievelijke gevolmachtigde vertegenwoordigers van beide landen formeel geteekend en van kracht geworden door de sanctie van ons staatshoofd en die van den President van China.

Daarna echter heeft China bij elke zitting van het parlement aangedrongen op de vernietiging; op de vredesconferentie van Versailles en de vergadering van de commissie voor het verre Oosten te Washington, eischte het de herziening en vernietiging van de tractaten, met het gevolg, dat de Japansche gevolmachtigde op de vergadering van laatstbedoelde commissie, het voorbehoud van art. 5 terugnam en bovendien verklaarde af te zien van de preferente rechten met betrekking tot: leeningen in Mongolië en Mandsjoerije, en het aanstellen van politieke, economische, militaire en politioneele adviseurs en instructeurs in Zuid-Mandsjoerije.

Niettegenstaande Japan die concessiën dus, ging China nog verder en begon na de discussie te spreken over vernietiging en niet van kracht

zijn, tegelijkertijd nog den eisch tot teruggave van Port Arthur en Dairen voorbrengend.

De onlangs gewisselde nota's over vernietiging nu, komen hieruit voort Wanneer de Japansch-Chineesche tractaten niet van kracht zijn, dan is de prachttermijn van Port Arthur en Dairen volgens art. 5 van het tractaat van Ports mouth en art. 3 van het Russisch-Chineesche tractaat (25 Maart 1898 onderteekend) dit jaar Maart verstreken en is het natuurlijk een recht van China om Port Arthur en Dairen terug te krijgen, maar dan spreekt het toch van zelf, dat zulk een grond tot het „niet van kracht" verklaren, uit een zuiver internationaal rechtskundig oogpunt gezien, meer op kinderspeelgoed lijkt.

De twee voornaamste punten die China aanhaalt voor het niet van kracht zijn der tractaten zijn: „die tractaten zijn tot stand gekomen onder den druk van het ultimatum" en „zij zijn gesloten zonder toestemming van het Chineesche Parlement."

De door China beweerde „dwang" heeft echter geen enkelen invloed op het van kracht zijn der tractaten, want, volgens de algemeen geldende uitleg der geleerden op het gebied van internationaal recht, kan een tractaat, onder persoonlijke bedreiging of met beperking van vrijheid van handelen, door den Souverein van den staat of den gevolmachtigden vertegenwoordiger gesloten, geacht worden niet van kracht te zijn, maar als een land, om zijn eigen inzichten door te zetten, tegenover een ander land dwang toepast, d.w.z. den staat als zoodanig dwingt, dan is er op de waarde van een op dergelijke wijze onstaan tractaat niets of te dingen.

Wat nu de Japansch-Chineesche tractaten betreft, op een Chineeschen gevolmachtigde, Lucheng-hsiang, persoonlijk, is niet de minste dwang uitgeoefend. Voor de bewering dat de tractaten niet van kracht zijn, kan dus moeilijk „dwang" als reden worden aangevoerd.

Wanneer nu verder tegenover den staat als zoodanig „dwang" gebruikt is en dit op het van kracht zijn der tractaten invloed zou hebben, dan moesten alle vroeger, tusschen overwinnaar en overwonnene gesloten vredesverdragen niet van kracht zijn.

Zoo zou dan het verdrag van Versailles ongeldig genoemd kunnen worden, of ook wel het, na den Japansch-Chineeschen oorlog, als gevolg van de onderhandelingen met Rusland, Duitschland en Frankrijk, door Japan gesloten verdrag, om aan China het Schiereiland Liao Tong terug te geven.

In December 1914 heeft bovendien de Japansche regeering, bij eene instructie voor den Japanschen gezant in China, een voorstel tot regeling van art. 5 gevoegd.

Een en ander aangaande de regeling van den pachttermijn van Port Arthur en Dairen en van den tijd tot teruggave van de spoorwegen in Zuid-Mandsjoerije, verlenging tot 99 jaar, komt voor in de artikelen 1 — 5.

Tegenover dit voorstel van Japan verscheen 12 Februari 1915 van de Chineesche regeering een tegenvoorstel en al was het inzicht van China

met betrekking tot art. 1 (het Shantung vraagstuk) en art. 5 (de kwestie van Han Yeh ping Kong Sie) verschillend, omtrent punt 1 van art. 2, het pachttermijnvraagstuk van Port Arthur en Dairen, bestond niet het minste verschil van meening; de volkomen gelijke inzichten van beide landen bleken duidelijk uit de gewisselde nota's.

Toen er b.v. verschil van meening, dat nu reeds volmaakt is opgelost, ontstond over een belangrijk punt, d.i. art. 5, werd dit artikel spontaaningetrokken of wel teruggenomen.

Het blijkt dus dat beide landen, uitgezonderd de pachtskwestie van Port Arthur en Dairen, betreffende die belangrijke punten, die aanleiding hadden gegeven tot minder aangename onderhandelingen tusschen Japan en China, zonder eenigen dwang tot overeenstemming kwamen.

De artikelen die onder dwang tot stand gekomen mochten zijn, zijn nu reeds vervallen en er kan derhalve gerekend worden, dat in de tegenwoordige Japansch-Chineesche tractaten, het begrip „dwang" niet meer aanwezige is. Daarom beweren wij Japanners gerust, dat er geen enkelen grond bestaat om „dwang" als reden aan te voeren voor het nietig zijn der Japansch-Chineesche tractaten.

Nog een ander punt voor de bewering van het nietig zijn is, dat alle tractaten door den President zonder instemming van het parlement, gesloten zijn, waardoor zij onwettig tot stand gekomen zijn.

Of het sluiten van die tractaten door den President zonder instemming van het parlement, in strijd is met de grondwet, is een kwestie van belang alleen voor China zelf en het is een geheel afzonderlijke kwestie of een tractaat, uit een internationaal oogpunt beschouwd, geldig is of niet.

De Japansch-Chineesche tractaten, die formeel door de afgevaardigden van beide landen zijn onderteekend en bekrachtigd volgens de internationale regelen, kunnen die geldigheid niet verliezen.

Bij de conferentie van Washington werd art. 5 van het Japansch-Russische verdrag teruggenomen met de goedkeuring van de vertegenwoordigers van alle landen en den afgevaardigde van China.

Wanneer nu de Chineesche afgevaardigde het vervallen zijn van dat art. goedkeurt, dan is het onbegrijpelijk als men niet onderstelt, dat China daar mede tevens het bestaan van het verdrag erkend heeft. Werd het niet erkend, dan kan men zich haast niet indenken hoe op de congressen van Versailles en Washington, de eisch tot vernietiging kon worden voorgebracht.

Derhalve moeten wij verklaren, dat de bewering van het nietig zijn der Japansch-Chineesche tractaten een redeneering is zonder grond, een groote tegenstrijdigheid in het standpunt van China zelf uitdrukkend.

Met het bovenstaande hebben wij duidelijk gemaakt, hoe de bewering van China over de vernietiging en het niet van kracht zijn der tractaten, wettig absoluut geen reden van bestaan heeft en tevens, hoe de geest van de internationale wetten en regelingen geignoreerd is. Ten einde echter, deze verkeerd voorgestelde kwestie bij het Chineesche volk ingang te doen vin-

den, richtte men zich tot Japan met een dwangmaatregel: „het afbreken van de economische betrekkingen tusschen beide landen."

Reeds bij de behandeling van het Shantung vraagstuk heeft China met de toepassing van de boycot een belangrijk succes gehad. Gelet op dit succes heeft China nu weer als maatregel genomen: „de anti-Japansche beweging."

Behalve dat de anti-Japansche beweging en de boycot maatregelen zijn om de onjuiste bewering van de Chineezen te verdedigen, moet iedereen toch constateeren dat die maatregelen niet berusten op rechtvaardigheid.

Zoo is ook in Indië de boycot niet een spontane onverdeelde beweging van de hier wonende Chineezen, zij wordt, zooals velen van hunne handelaren zelf bekennen, naast de tot dwang aanzettende Chineesche couranten, onder bedreiging toegepast door een deel van de agitators, die voor eigen voordeel werken; bovendien blijkt het nog uit het feit, dat velen klagen over den last en de nadeelen die zij van die beweging ondervinden.

De dwangmaatregelen van de propagandisten voor de boycot zijn: het persoonlijk aantasten van den goeden naam in de couranten en het smeren van koolteer op de gevels van de winkels; om een die Japansche artikelen verkoopen te intimideeren, strooien zij opzettelijk de valsche praatjes rond dat hun de ooren en de neus afgesneden zullen worden, verder dwingen zij de huurcontracten met Japansche huurders te verbreken enz., allemaal dingen die gevaar opleveren voor de openbare orde en rust.

Ten opzichte van de Chineezen evenwel is Indië een buitenlandsch territorium. Door in een vreemd land de openbare orde en rust b.v. in gevaar te brengen, begaat men beslist een daad die tegen de wetten indruischt; een optreden dat tot doel heeft, in de bezittingen van een ander land, de eigen politieke beweging te misbruiken, moet gequalificeerd worden als een verwaande wijze van doen met gebrek aan eerbied voor dat land.

De Chineesche handelaren hier hebben den invloed van het afbreken der economische betrekkingen tusschen Japanners en Chineezen ondervonden, met als gevolg dat niet weinigen failliet gegaan zijn. Die gevolgen doen afbreuk aan de economische harmonie over geheel Nederlandsch-Indië en zullen ook zeker in andere richtingen hun invloed doen gevoelen.

Wij Japanners moeten in elk geval vermijden, dat de belangenstrijd tusschen twee personen den derde persoon, Nederlandsch-Indië, in moeilijkheden brengt; dat behoort tot de van zelf sprekende etikette, die goede, vreemde inwoners strikt in acht moeten nemen.

De Chineesche beweging om de economische betrekkingen tusschen Japan en China af te breken, berustend op een misverstand aangaande de Japansch-Chineesche tractaten, kan natuurlijk niet goedgekeurd worden, maar, tegenover de actie van de Chineesche handelaren, die vrijwillig hier in Indië den handel in Japansche goederen willen staken, willen wij in een enkel opzicht billijk zijn: wij respecteeren dien vrijen wil, maar verzetten ons beslist tegen het onwettige aanzetten tot dwang.

Ten slotte moeten wij natuurlijk constateeren, dat door de pers hier op waardige wijze de alarmeerende ophitsing van de Chineesche couranten en de individueele bedreiging, wordt afgekeurd en bij de wet is strafbaar gesteld.

De gevoelens tusschen het Japansche en Chineesche volk zijn door de kwestie over het vernietigen der tractaten en de anti-Japansche actie van het Chineesche volk, op den rand van een crisis gekomen.

Japan wil de onafhankelijkheid van China handhaven, de fundamenteele politieke richting is, de regeering intact te laten, daarom hebben wij gevochten met Rusland, het welzijn van het land beoogend. Ook op het congres van Washington beijverden wij ons met andere landen, de voor China nadeelige toestanden weg te werken.

De pacht van Port Arthur en Dairen werd wel goedgekeurd door de andere landen, maar al zulke pachtrechten tasten natuurlijk de territoriale en administratieve integriteit van het gebied aan, in strijd met den geest van de internationale moraliteit.

Daarom bestaat bij ons de bedoeling om, onder bepaalde voorwaarden, wanneer de pachttermijn verstreken is, die streken aan China terug te geven. De tegenwoordige toestand in China is echter volmaakt een warboel, Tuchuns (militaire commandanten) hebben de macht in handen, er heerscht een toestand, zooals vroeger tijdens de binnenlandsche oorlogen, centralisatie van macht is een erkende fictie, het leven en de eigendommen worden nauwelijks beschermd, de eer van een zelfstandige natie niet gehandhaafd.

Worden onder deze omstandigheden aan China Port Arthur en Dairen teruggegeven, dan zal het die, ofschoon het moeilijk te zeggen is wanneer, weer kwijt raken.

Voor de teruggave van Port Arthur en Dairen zullen daarom de voorwaarden zijn; dat China moet vestigen een fundamenteele Chineesche regeering, de verplichtingen van een zelfstandig land volkomen moet nakomen, de verantwoordelijkheid van een zelfstandige natie dragen en voorbereidingen moet treffen opdat de teruggegeven gebieden niet voor een tweede maal verloren gaan.

Wij hebben de hoop verloren dat in China spoedig een rustperiode zal komen en met Russell wenschen wij, dat de tegenwoordige verwarring in China moge zijn dat, wat aan iets groots voorafgaat.

Nota van den Chineeschen Chargé d'affaires in Tokyo aan den Japanschen Minister van Buitenlandsche Zaken.

Mijnheer de Minister,

Ik heb de eer Uwe Excellentie de volgende nota van mijne regeering, gedateerd 4 Maart 1923, aan te bieden.

Met het oog op de vriendschappelijke verhoudingen tusschen Japan en China en het feit dat de volkeren van de wereld in het belang van den

vrede de rechtvaardigheid schragen, moeten Japan en China meer en meer streven naar vriendschap en als waarborg voor den vrede in het verre Oosten den wereldvrede bevorderen.

Inderdaad zijn echter de Japansch-Chineesche tractaten en nota's van 25 Mei 1915, de grootste hinderpalen voor de vriendschappelijke verhoudingen tusschen beide landen.

De Chineesche regeering heeft toenmaals, na onderteekening dier verdragen een proclamatie uitgevaardigd, daarbij verklarend, dat zij onder druk niets anders kon doen dan toestemmen in alle bepalingen van het ultimatum en, derhalve niet de verantwoordelijkheid draagt, wanneer de rechten van andere mogendheden worden aangetast.

Als gevolg hiervan verzocht de Chineesche delegatie op de Parijsche Vredes-Conferentie de vernietiging dier tractaten en nota's; de President van de Conferentie gaf in zijn antwoord de belangrijkheid van 't vraagstuk te kennen.

Op de Conferentie te Washington hebben de Chineesche afgevaardigden wederom het verzoek gedaan tot vernietiging en wel om de volgende redenen:

1. Geen compensaties voor de concessies.
2. De tractaten en nota's zijn in strijd met de tractaten tusschen China en andere mogendheden.
3. Die tractaten en nota's zijn niet overeenkomstig de beginselen aangenomen bij de Conferentie te Washington.
4. Die tractaten en nota's hebben reeds meermalen aanleiding gegeven tot misverstand tusschen Japan en China.

De Japansche afgevaardigde achtte het Chineesche voorstel van veel gewicht en Japan deed afstand van de preferente rechten op leeningen ten behoeve van den aanleg van spoorwegen in Zuid-Mandsjoerije en Oost-Mongolie; leeningen met belastingen als waarborg in die streken, de preferente rechten met betrekking tot het aanstellen van adviseurs en instructeurs op het gebied van politiek, financien, militaire en politioneele zaken in Zuid-Mandsjoerije en bovendien verklaarde Japan het voorbehoud met betrekking tot groep 5 van de oorspronkelijke voorstellen op te geven.

Ofschoon de Chineesche delegatie geheel accoord ging met het afzien van de aanspraken en het opgeven van voorbehouden rechten, waren zij nog niet tevreden wat betreft andere zaken en verklaarden dat de tractaten en nota's in haar geheel vernietigd moesten worden, tevens China zich het recht voorbehoudt ter geschikter gelegenheid een oplossing te geven.

Dit voorbehoud van de Chineesche delegatie verwierf de formeele instemming van de afgevaardigden van alle landen en werd door den President op een vergadering in pleno formeel afgekondigd en op de agenda van de conferentie geplaatst.

De publieke opinie in China is altijd tegen de bedoelde tractaten en nota's geweest en het voorbrengen van het verzoek tot vernietiging dier tractaten en nota's op de conferentien van Parijs en Washington, is gebaseerd

op den wensch van het geheele volk. Op een gewone zitting in Januari 1923 nam het Chineesche parlement het besluit, de tractaten en nota's van 25 Mei 1915 voor nietig te beschouwen en de senaat verzocht de regeering aldus te handelen.

Hieruit is voldoende de unanieme opinie van het volk te zien.

De termijn betreffende het bezit van Port Arthur en Dairen is weldra verschenen en de Chineesche regeering vindt, dat nu de tijd is aangebroken voor verbetering van de betrekkingen tusschen Japan en China en verklaart, dat alle tractaten en nota's van 25 Mei 1915 zullen worden ingetrokken, behalve die clausules, welke reeds zijn geregeld en die, met betrekking waarop de Japansche regeering reeds van hare rechten heeft afgezien, of haar voorbehoud heeft opgegeven. Van de Japansche regeering wordt verwacht, dat een dag bepaald zal worden waarop de kwesties betreffende de vroegere schikkingen aangaande Port Arthur en Dairen en alle Vraagstukken, die ontstaan na het vernietigen van bedoelde tractaten en nota's, besproken worden.

De Chineesche regeering is ervan overtuigd, dat de Japansche regeering en het Japansche volk, de vriendschap tusschen Japan en China van gewicht achtend, zeker zullen voldoen aan de verlangens van het geheele Chineesche volk, de hinderpalen, die eenige jaren de vriendschap tusschen beide landen in den weg gestaan hebben zullen wegruimen, om daarna zich toe te leggen op een werkelijke vriendschap tusschen beide volkeren, opdat de vrede in Oost-Azie op een hechter basis ruste, hetgeen niet alleen tot geluk beider naties, maar tot dat der geheele wereld is.

Het Chineesche Ministerie van Buitenlandsche zaken heeft, tegelijk met aanbieden dezer nota aan Uwe Excellentie een afschrift gezonden aan den Keizerlijken gezant in Peking en verzoekt U wel om antwoord.

Van deze gelegenheid maak ik gebruik enz,

Liao En Tao,

Chargé d' affaires van China

Departement van Buitenlandsche zaken,
officieele aankondiging.
14 Maart 1923.

Met betrekking tot de nota van den heer Liao, de Chineesche Chargé d' affaires in Tokyo, den 10den dezer (de inhoud is bekend gemaakt den 11den dezer) verzocht Graaf Uchida, Minister van Buitenlandsche zaken, den Chargé d' affaires om op het Ministerie van Buitenlandsche zaken te komen, waarop hij hem Woensdag den 14den om tien uur v.m. het hieronder volgende antwoord overhandigde.

Op dezelfden dag werd een afschrift van dat antwoord door mijnheer Obata, Japansche gezant te Peking, overhandigd aan het Chineesche Minsterie van Buitenlandsche zaken.

Mijnheer de Chargé d' affaires,

Ik heb de eer U kennis te geven van de ontvangst van Uwe nota van den 10den dezer, waarin, volgens instructies uit Peking, U mij de beslissing uwer regeering tot vernietiging van de Japansch-Chineesche tractaten en nota's van 25 Mei 1915, mededeelt.

Na allereerst de onmiddellijk na het sluiten dier tractaten uitgevaardigde verklaring Uwer regeering, de verklaring van Uwe gevolmachtigde op de Parijsche Conferentie en de voorgestelde eischen van Uw gevolmachtigde op de Conferentie van Washington te hebben aangehaald, deelt U mede dat bedoelde tractaten en nota's vernietigd moeten worden met uitzondering van de artikelen die reeds door de Japansche regeering zijn teruggenomen of waarbij van het voorbehoud reeds is afgezien.

Deze mededeelingen had de Japansche regeering niet voorzien en zij hebben bovendien niet weinig verbazing gewekt.

De tractaten en nota's van 1915 zijn toch formeel geteekend door de wettige gevolmachtigen van beide landen en bovendien gesanctionneerd door de respectievelijke staatshoofden.

De inzichten van de Japansche regeering betreffende deze overeenkomsten zijn door de Japansche gevolmachtigde reeds op de Conferentie van Washington kenbaar gemaakt. Het vernietigen van de tusschen beide landen zoo officieel van kracht zijnde tractaten en nota's, naar eigen goedvinden door de Chineesche regeering zal niet alleen afbreuk doen aan de goede verstandhouding tusschen beide naties maar is in strijd met de beginselen van het internationale verkeer en daarom kan de Japansche regeering zich beslist niet met de aangenomen houding vereenigen.

De Japansche regeering is steeds bedacht geweest op de vriendschappelijke betrekkingen tusschen de beide naties en uit de vele bewijzen van welwillendheid tot nu toe tegenover uwe natie getoond, is U dat genoegzaam bekend.

De Japansche regeering heeft verder, in verband met bepaalde gedeelten van de bewuste tractaten en nota's, reeds andere tractaten gesloten en zij verklaart hierbij dat naar aanleiding van de aangekondigde vernietiging van de tractaten of het afzien van preferente rechten beslist geen enkele verdere wijziging zal plaats hebben.

Het komt de Japansche regeering derhalve voor, dat het niet noodig is om op eenigerlei wijze met Uwe regeering in discussie te treden met betrekking tot hare voorstellen over de vroegere schikkingen aangaande Port Arthur en Dairen en de vernietiging van de bedoelde tractaten en nota's.

Ik maak van de gelegenheid gebruik enz,

Wetgevende Kroniek.

VOLKSRAAD.

Opgaaf der behandelde onderwerpen tijdens de 1ste gewone zitting 1923.

Onderwerp 1. Ontwerpen-besluit tot voorloopige vaststelling der begrooting van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1923 (stukken B t/m E) **met nota van wijzigingen** (stuk E 1), ingediend resp. 15 Mei en 25 Juni 1923.

Aangenomen werden de volgende amendementen:

a. het amendement-Roep c.s. (Ond. 1 — Afd. V: stuk 15) om onderafdeeling 511, Uitgaven voor den leergang voor de zeevaartkunde, te verhoogen met *f* 1 (H. 591);

b. het amendement-Djajadiningrat c.s. (Ond. 1 — Afd. V: stuk 12) om onderafdeeling 540, Bijdrage voor bijzondere E. L. S., H. C. S. en H. I. S., te verhoogen met *f* 45000 (H. 591);

c. het amendement-Djajadiningrat c.s. (Ond. 1 — Afd. V: stuk 11) om onderafdeeling 560, Personeel van het kantoor van den adviseur voor het Inlandsch volksonderwijs, te verminderen met *f* 12000 (H. 591);

d. het amendement-Kiès (Ond. 1 — Afd. V: stuk 19) om onderafdeeling 591, Verdere uitgaven voor den B. G. D. enz., te verhoogen met *f* 2000 (H. 591);

e. het amendement-Djajadiningrat c.s. (Ond. 1 — Afd. VI: stuk 12) om onderafdeeling 627, Verdere uitgaven voor opleiding voor land-, tuin- en boschbouw, te verhoogen met *f* 1 (H. 793);

f. het amendement-Kiès c.s. (Ond. 1 — Afd. IX: stuk 11) om onderafdeeling 913, Bezoldigingen enz. voor het wapen der infanterie, te verhoogen met *f* 1 (H. 892).

Het college verwierp in zijn vergadering van 29 Juni 1923 de op de Vde begrootingsafdeeling, uitgaven in Nederland, uitgetrokken onderafdeeling 501, onderdeel a, Zorg voor Indische studenten in Nederland (H. 591).

De Regeering bracht tijdens de behandeling in de Volksraad de volgende wijzigingen aan:

a. onderafdeeling 1104, Uitkeeringen aan gebiedsdeelen met eigen geldmiddelen, onderdeel b, *f* 250.000, werd blijkens mededeeling van den adviseur voor de Decentralisatie in de vergadering van 12 Juli 1923 afgevoerd, terwijl onderafdeeling 1106, Ondersteuning voor buitenge-

woon kostbare locale werken enz. met ƒ 150.000 verminderd en onderafdeeling 1104 (onderdeel a) met ƒ 400.000 vermeerderd werd (H. 922);

b. onderafdeeling 501, onderdeel a, uitgaven in Nederland, der nota van wijzigingen werd blijkens de Memorie van Antwoord betreffende Vde begrootingsafdeeling der nota van wijzigingen (Ond. 1 — Afd. V: stuk 21) afgevoerd, in verband met hoogerbedoeld votum van den Volksraad;

c. middel no. 307, Bediendenbelasting, werd voorloopig teruggenomen (H. 436-437);

d. middel no. 311, Wijziging der zegelordonnantie, werd voorloopig teruggenomen (M. v. A., Ond. 1 — Afd. III: stuk 14, blz. 3).

Voorts werden de volgende moties door den Volksraad aangenomen:

a. de motie-Aay (Ond. 1 — Afd. III: stuk 10), betreffende instelling eener staatsloterij (H. 469);

b. de motie-Aay c.s. (Ond. 1 — Afd. IV: stuk 12), betreffende de inkrimping der gewapende politie (H. 843);

c. de motie-Wiranata Koesoema (Ond. 1 — Afd. V: stuk 9), betreffende het toezicht op de opvoeding van Inlandsche jonge lieden (H. 589);

d. de motie-Loah (Ond. 1 — Afd. V. stuk 18), betreffende hervorming van den leergang voor de zeevaartkunde tot een kweekschool voor de zeevaart (H. 591);

e. de motie-Van Gennep c.s. (Ond. 1 — Afd. VI: stuk 13), betreffende oprichting van Kamers van Koophandel (H. 792);

f. de motie-Kiès c.s. (Ond. 1 — Afd. IX stuk 12), betreffende de projectielfabriek te Bandoeng (H. 891);

g. de motie-Kiès c.s. (Ond. 1 — Afd. IX: stuk 13), betreffende de bevordering van officieren (H. 891).

Het college gaf den Gouverneur-Generaal in overweging de ontwerpen van besluit, zooals deze nader van Regeeringszijde werden gewijzigd en van besluit. zooals deze nader van Regeeringszijde werden gewijzigd en aangevuld, met inachtneming van door den Volksraad aangenomen wijzigingen, voorloopig vast te stellen (H. 1001).

Bij Gouvernementsbesluiten van 14 Juli 1923 Nos. 1-4 (Jav.Crt. van 14 Juli 1923 No. 56[a]) werden de ontwerpen daarop overeenkomstig het gevoelen van den Volksraad voorloopig vastgesteld.

De voorloopig vastgestelde begrooting wijst de volgende eindcijfers aan:

Uitgaven in Nederland	ƒ 146.898.741	
„ „ Indië	„ 571.577.885	
		ƒ 718.476.626
Middelen in Nederland,	ƒ 8.448.470	
„ „ Indië	„ 632.751.247	
		„ 641.199.717
Tekort		ƒ 77.276.909

Naar de gebruikelijke hoofdgroepen gesplitst, geven die voorloopig vastgestelde eindcijfers (afgerond) het volgende beeld.

Onderwerp 2. Ontwerp-besluit tot voorloopige vaststelling van het slot der rekening van uitgaven en ontvangsten van Nederlandsch-Indië voor 1919. ingediend 10 Juni 1923.

Het college vereenigde zich in zijne vergadering van 17 Juli 1923 met het ontwerp-besluit (H. 1029).

Dit werd daarop bij gouvernementsbesluit van 18 Juli 1923 No. 1 (Jav. Crt. van 20 Juli 1923 No. 28) voorloopig vastgesteld.

Onderwerp 3. Ontwerp-overeenkomsten met de scheepvaartmaatschappijen „Rotterdamsche Lloyd" en „Nederland", ingediend tijdens de 1ste buitengewone zitting 1923.

Vergelijk de opgaaf der behandelde onderwerpen tijdens de 1ste buitengewone zitting 1923 (Onderwerp 3) in de vorige aflevering van dit tijdschrift.

Onderwerp 4. Ontwerp-ordonnantie tot opheffing der residentie Nieuw-Guinea als afzonderlijk gewest en toevoeging van het gebied daarvan aan de residentie Amboina, ingediend 5 Juni 1923.

Het college vereenigde zich in zijne vergadering van 16 Juli 1923 met de ontwerp-ordonnantie (H. 1025).

Onderwerp 5. Ontwerp-besluit tot nadere wijziging en verhooging der begrooting (aanvullingsbegrooting) voor 1923, in verband met invoering van een nieuw weduwen- en weezenfonds voor militairen beneden den rang van officier, ingediend 14 Juni 1923.

Het ontwerp werd door den Volksraad in zijne vergadering van 11 Juli 1923 aangenomen (H. 893) en bij gouvernementsbesluit van 13 Juli 1923 No. (Jav. Crt. van 13 Juli 1923 No. 56) voorloopig vastgesteld.

Onderwerp 6. Schema voor een nieuwe wijze van samenstelling van den Volksraad, ingediend tijdens de 1ste buitengewone zitting 1923.

Het college vereenigde zich in zijne vergadering van 17 Juli 1923 met het door de Regeering nader gewijzigd schema (H. 1059).

Onderwerp 7. Ontwerp-ordonnantie tot wijziging en aanvulling der koelie-ordonnantie Sumatra's Oostkust, ingediend 7 Juli 1923.

Dit ontwerp zal, na in een commissie van voorbereiding te zijn onderzocht, in de 2de gewone zitting 1923 worden behandeld.

Onderwerp 8. Ontwerp-provincie- en regentschaps-ordonnanties, ingediend 10 Juli 1923.

Dezelfde zitting als van Onderwerp 7.

Financieel-Economische Kroniek.

Verslag omtrent den dienst der Postspaarbank in Ned.- Indië over het jaar 1922. Landsdrukkerij.

De in 1921 vastgestelde regeling, volgens welke de postspaarbank haar tusschenkomst kan verleenen voor aankoop van effecten van publiek rechtelijke lichamen in Indië en voor bewaring, renteinning en verkoop daarvan, werd in 1922 met uitvoeringsvoorschriften aangevuld en trad op 1 Januari 1923 in werking. Voorloopig is de keuze van effecten beperkt tot schuldbrieven ten laste van Ned.-Indië.

De postspaarbank heeft het voordeel van groote decentralisatie. Haar bedrijf wordt in niet minder dan 639 kantoren, waarvan 263 in de buitengewesten, uitgeoefend. Op Java zijn daaronder 73 pandhuizen gerekend. Bij de volgende cijfers moet hiermede rekening worden gehouden en eveneens met het feit dat althans voor Inlanders de postspaarbank op veel plaatsen het monopolie van spaarinstelling heeft.

Bij die kantoren nu waren einde 1922 ingeschreven 240.051 spaarbankboekjes voor 31,56 % behoorend aan Europeanen, voor 62,69 % aan Inlanders, voor 5,75 % aan Vreemde Oosterlingen. Onder die spaarbankboekjes waren 5.361 directieboekjes en 5.889 directie G-boekjes, beide soorten opgemaakt en bewaard ter directie, de eerste van hen die gebruik maken van de gelegenheid tot sparen door middel van inhoudingen op traktementen, de laatste ten name van gevangenen. Beide categorieën worden in hoofdzaak door Inlanders gevormd.

Van genoemde 240.000 spaarbankboekjes waren 81.774 of ruim 34 % slapend, d.w.z. ten name van inleggers die 5 jaar of langer lieten verloopen zonder eenige inlage gedaan of betaling van kapitaal of rente gevorderd te hebben. Voor Inlanders bedroeg dat percentage slapers 37 %, voor Europeanen 28 %. Spreekt dit feit ten nadeele van den spaarzin der Inlandsche beleggers, evenzoo het percentage in 1922 wakker geworden, dat voor de Europeanen 5,4 %, voor de Inlanders slechts 1,7 % bedroeg. Hierbij moet in aanmerking worden genomen dat dit wakker worden als regel niet zonder wekken vanwege de directie geschiedt en uiteraard de Inlanders veelal niet meer vindbaar zijn.

Er hadden ruim 251.000 inlagen en 146.600 terugbetalingen plaats tot een totaal bedrag van resp. ƒ 14.119.000 en ƒ 14.621.000 hetgeen een ge-

middelde inlage van f 56,— en een gemiddelde terugbetaling van bijna f 100,— geeft.

Dit hooge gemiddelde, vooral van de inlagen, wordt temeer opvallend, wanneer men het totaal bedrag der inlagen vergelijkt met het totaal tegoed, dat nog geen 20 millioen gulden bedraagt. Met moet daaruit besluiten dat van sparen in den zin van beetje bij beetje beleggen geen sprake is.

Uit bovengenoemde cijfers betreffende inlagen en terugbetalingen blijkt verder, dat de terugbetalingen overtroffen en, daar de gekweekte rente slechts f 415.000 bedroeg, wel in die mate dat ook de belegde hoofdsom achteruitging, zij het dan ook met een gering bedrag. Deze achteruitgang komt in hoofdzaak ten laste van Inlanders en Vreemde Oosterlingen.

Boven werd aangegeven hoe groot het percentage der „slapende" boekjes is. Het gemiddeld bedrag dier boekjes is echter gering en wel f 6,29 voor Europeanen en f 3,15 voor Inlanders tegenover een gemiddelde bij de overige boekjes van f 257,— voor de Europeaan en f 51,— voor Inlanders. Nam het gemiddelde voor eerstgenoemde groep gedurende de laatste drie jaren met f 4,— toe, voor de Inlanders daalde het met f 5,—. In het totaal tegoed waren de Europeanen met f 14.200.000, de Inlanders met ruim f 5.000.000, de Vreemde Oosterlingen met f 640.000 betrokken.

Thans nog enkele cijfers over de bedrijfsuitkomsten. Sedert 1921 heeft de postspaarbank de bevoegdheid haar gelden te beleggen in aandeelen van groote bankinstellingen. In 1922 werd van die bevoegdheid gebruik gemaakt voor een bedrag van f 19.000 nominaal. Hopelijk zullen de ongunstige resultaten van deze eerste, bescheiden poging van verdere stappen op dezen weg terughouden.

Ook de postspaarbank heeft overigens de waardedaling van haar effectenbezit aan den lijve gevoeld. Geleidelijk komt hierin eenige verbetering. Bedroeg de post „waardewijziging van effecten" op het debet der balans van 1920 nog ruim f 3.417.500, op die van 1922 komt ze nog slechts voor met een bedrag van f 2.246.000. Hiertegenover staat, behalve de Gouvernementswaarborg, een reserve van f 1.244.600.

De voordeelige saldi der bedrijfsrekening houden met de stijging van de gemiddelde rente met de beleggingen gemaakt gelijken tred. Bleven zij vóór 1917 beneden de f 50.000 's jaars, in 1920 stegen zij reeds boven de f 100.000, in 1921 beliepen zij f 235.000 en in 1922 zelfs f 263.000. Men zou de vraag kunnen stellen of de tijd niet is gekomen om ook de spaarbankrente te herzien. Het gemiddelde rentepercentage van de beleggingen, berekend over de aanschaffingswaarde, dat in 1918 nog slechts 3,89 % was, steeg in 1922 tot 4,70 %, of wel bijna het dubbele van de spaarrente. Berekend over de balanswaarde der beleggingen en uitzettingen bedroeg de rente zelfs ruim 5,2 %. De bedrijfskosten waren het laatste jaar ruim f 305.000 of 1,5% van het saldotegoed *of wel 76,8 cent per handeling.*

J. H. B.

Nederlandsch-Indisch Landbouw Syndicaat. Verslag over het jaar 1922.

Het verslag van het Nederlandsch-Indisch Landbouw Syndicaat, de federatie van de plantersvereenigingen op Java en Zuid-Sumatra, is dit jaar gestemd in een matter toon. De voorzitter, Mr. A. van Gennep, duidt in een „voorwoord" de oorzaken daarvan aan. In de eerste plaats is deze te zoeken in de malaise en in de versobering van de staatshuishouding, welke het gouvernement noopte zijn socialen arbeid vrijwel te staken. Als tweede oorzaak wordt genoemd de inwendige verdeeldheid en tegenwerking, meestal slechts het gevolg van misverstand, welke tijd en toewijding voor zaken van ondergeschikt belang noodig maakte en daardoor aan belangrijker vraagstukken onttrok. De voorzitter klaagt over het ontmoedigende van het werken onder dergelijke omstandigheden en over den verzwakkenden invloed, welke deze op het optreden naar buiten hebben.

In 1922 kwam een belangrijke wijziging in de organisatie tot stand. De grondslagen ervan worden als volgt omschreven:

1°. In de landbouw-vereenigingen, die hun zelfstandigheid ten volle blijven behouden, zullen de eigenaren van landbouwondernemingen in Ned.-Indië de gewone leden worden, die echter bij de werkzaamheden in de landbouw-vereeniging zullen worden vertegenwoordigd door hun administrateurs.

2°. Over alle financieele aangelegenheden van eenig belang, die naast de door het Syndicaat opgelegde contributie, ten laste van de eigenaren komen, zal door de eigenaren zelf worden beslist.

3°. In het Hoofdbestuur van het Landbouw Syndicaat, waarin de algemeene cultuurbelangen behandeld worden, zullen de eigenaren-zelf hun afgevaardigden benoemen en in plaats van een zeer kleine minderheid krijgen van twee derden van het aantal stemmen, zoodat dit instituut in werkelijkheid een Raad van Eigenaren zal worden, die de belangen van alle cultures in al haar veelzijdigheid zal kunnen behartigen.

De statutenwijziging, die deze reorganisatie belichaamde, werd met algemeene stemmen op een in Februari gehouden ledenvergadering aangenomen en in September door de Regeering goedgekeurd.

In 1922 telde het syndicaat 7 leden, nl. de zes landbouwvereenigingen op Java, die de overige cultures omvatten, benevens de Zuid-Sumatra Landbouw en Nijverheidsvereeniging.

In het verslag volgen daarna eenige bijzonderheden over den inwendigen toestand der vereeniging, financiën, bestuursmutaties, vergaderingen, publicaties en bibliotheek.

In het hoofdstuk over de werkzaamheid van het syndicaat wordt weder uitvoerig over de reorganisatie gehandeld. De voorzitter meent, dat, hoewel zij is aangenomen, toch door sommige leden altijd nog beschouwd wordt als een inbreuk op hun zelfstandigheid. De vroegere inrichting wordt nog eens aan kritiek onderworpen, waarbij de voorzitter als fout ervan op den voor-

grond stelt, dat daarbij de leden der plantersvereenigingen, de administrateurs, de beslissingen namen, terwijl de eigenaren der ondernemingen feitelijk de contributies betaalden. Met de reorganisatie nu wordt niets anders beoogd dan om daaraan een eind te maken en aan de plantersvergaderingen een economischen ondergrond te geven, terwijl aan haar bewegingsvrijheid in geen enkel opzicht te kort wordt gedaan. Immers de eigenaren zullen als gewone leden der Landbouw-vereenigingen in alle zaken, die niet hun beurs raken, dus bij het streven en werken dier vereenigingen, door hun administrateurs worden vertegenwoordigd. De Landbouw-vereenigingen blijven dus na de reorganisatie precies, wat ze altijd geweest zijn; in haar doen en laten behoeft niets te worden veranderd en het eenige verschil met vroeger is, dat ze nu voortaan bij het heffen harer contributies niet meer behoeven te teren op een andermans zak, maar op den zak van hun eigen leden, die dan — evenals vroeger — wel zullen zorgen, dat de tering naar de nering zal worden gezet, maar nu daarenboven desnoods hetzij hun vereeniging, hetzij het Syndicaat tot het nemen van al die bijzondere maatregelen in het belang der cultures in staat zullen kunnen stellen, waartoe en combinatie van administrateurs niet bij machte was.

Wat het bestuur van het syndicaat betreft, betoogt de schrijver, dat ook dat lichaam aan kracht door de reorganisatie wint. De administrateurs kunnen wel voor de cultures waardevolle adviezen geven, maar niet daadwerkelijk ingrijpen, indien het er op aankomt over de buiten de onderneming liggende, algemeene belangen der ondernemers of over hun gelden te beschikken. Dat beschikkingsrecht heeft uit den aard der zaak alleen de eigenaar der onderneming. En zoo is het gekomen, dat voortaan het Hoofdbestuur van 21 leden voor twee derden uit eigenaren zal worden samengesteld, terwijl daarin zeven plaatsen werden ingeruimd voor de zeven voorzitters der Landbouwvereenigingen.

Onder het hoofd arbeidswetgeving schrijft Mr. van Gennep, dat deze nog alles te wenschen overlaat. De werknemers schijnen van de invoering van een assistentenregeling het eenige heil te verwachten; de schr. stelt daartegenover, dat noodig is een bruikbare Indische arbeidsregeling voor allen, van een zoonoodige spoedheid, dat ze met alle differentiaties, die zich in de praktijk voordoen, rekening houdt en met zoodanige waarborgen omgeven, dat willekeur aan beide zijden, zoowel van den kant der werkgevers als der werknemers, is uitgesloten.

De schr. bepleit dan, dat aan het particulier initiatief en het gemeenschappelijk overleg een ruimer plaats moet worden ingeruimd, maar dan zal men moeten beginnen met den thans ingeslagen weg te verlaten en ernstig naar gemeen overleg te zoeken.

Vervolgens wordt de instelling van een permanente arbitragecommissie vermeld en het ter hand nemen van het maken van een pensioenregeling besproken. De Indische belastingen en de bezwaren daartegen worden behandeld. Ten slotte wordt een overzicht gegeven van het wel en wee der verschilende cultures, wier belangen door het syndicaat behartigd worden.

Boekbespreking.

Rechten op grond in Nederlandsch-Indië door Mr. S. Jaarsma, Advocaat te Soerabaja.

In een kort voorbericht van dit voortreffelijk boekje doet de schrijver daarover drie mededeelingen.

Hij begint te zeggen, dat het een ongewijzigde herdruk is van zijn dissertatie van 1918. Nu is het verblijdend dat het tot zulk een herdruk is gekomen. Verblijdend omdat het vraagstuk van de versteviging van — vooral de Inlandsche — grondrechten in Indië sinds eenige jaren weer aan de orde is en omdat dat weinig opzienbarende maar niettemin belangrijke en moeilijk te overzien vraagstuk dringend de behoefte doet voelen aan een deugdelijke heldere inleiding zooals dit boek die geeft. Tegenover dit verblijdende feit van een herdruk staat echter dat zij ongewijzigd bleef. En wel zoo volkomen ongewijzigd dat zelfs uitdrukkingen als „in den allerlaatsten tijd" (blz. 44) zonder meer zijn blijven staan; dat geen stuk litteratuur van na 1918 is aangehaald en dat de goede gelegenheid verzuimd is de zeer voorloopige en onvolledige „klapper op enkele onderwerpen" door een meer volledige te vervangen. Dit alles werpt over het boek een lichte schaduw. Overigens doet het aan de waarde van den feitelijken inhoud niet af. Men doet nog het beste het aan te nemen als een symptoom van het geestelijk leven in Indië, waarbij zoo vaak blijkt dat de in Nederland naarstig verzamelde wetenschappelijke kennis in een drukke praktijk onvermeerderd blijft en waar het boek blijk geeft van een warme — schoon dan vooral platonische — belangstelling voor de studie van het adatrecht kan men zich er in dit geval zelfs over verheugen dat een vijfjarige advokatenpraktijk de Leidsche idealen nog niet heeft doen verbleeken.

De tweede mededeeling in het voorberichtje betreft de eenige verandering welke toch nog in het werk is aangebracht, een verandering van den titel: de dissertatie van 1918 heette **„Bewijsmiddelen van rechten op grond** in Nederlandsch-Indië." Het boek van 1923 heet **„Rechten op grond** in Nederlandsch-Indië."

De verkorting van den term beduidt een verruiming van het omschreven begrip. Maar een verbetering is die verruiming niet. Wij willen den heer Jaarsma graag toestemmen dat het werk meer geeft dan wat de vorige titel beloofde. Maar dat is toch naar wij meenen een slecht argument om nu

direct een titel te kiezen die omgekeerd meer belooft dan wat het werk geeft. De term „rechten op grond" wekt de verwachting van een overzicht, een aanvulling en uitwerking van wat in verschillende handboeken en standaardwerken omtrent rechten op grond te vinden is. En die verwachting wordt door het boek niet vervuld. Dat is jammer, al kan gelukkig ook hier onmiddellijk geconstateerd worden dat het aan de waarde van den feitelijken inhoud van het boek niet afdoet.

De derde mededeeling in het voorbericht is de wel zeer openhartige verklaring dat het werk „zonder de hulp van professor Mr. C. van Vollenhoven niet tot stand zou zijn gekomen." Deze verklaring pleit voor het karakter van den schrijver. Overigens zal zij vermoedelijk voor tal van lezers wel min of meer overbodig zijn. Want wie geen volkomen vreemdeling is in het Jeruzalem van de Nederlandsch-Indische rechtslitteratuur zal op bijna elke bladzij onmiddellijk den invloed van den grooten meester voelen; niet alleen uit den tekst zelf maar ook tusschen de regels door. Dit is natuurlijk allerminst bedoeld als critiek op het werk. Integendeel: het is een waarborg voor zijn deugdelijkheid.

Het werk treft — en in de juist gememoreerde omstandigheden is dat geen wonder — door een bijzonder stelselmatige indeeling. Hoofdstuk I, dat handelt over „de wording van bewijsmiddelen van recht op grond", geeft eerst een historisch overzicht van het kadaster, daarna een historisch overzicht van de wijzen van overdracht en vestiging van recht op grond, ten slotte: het verband tusschen kadaster en de wijzen van vestiging en overdracht van recht op grond. Zeer rationeel handelt dan Hoofdstuk II over het kadaster in Indië en Hoofdstuk III over vestiging en overdracht van recht op grond in Indië. Een verhandeling over uitwijzing van recht op grond vormt een uiteraard eenigszins op zich zelf staand slothoofdstuk.

In dit keurig gebouwde raam is de steeds goed geordende, evenredig verdeelde stof gerangschikt; zij bestaat voor het grootste deel uit overzichtelijke en heldere beschrijving; voor een kleiner deel uit de vermelding van de steeds eenvoudig en duidelijk geformuleerde meeningen van den schrijver. Bij beiden èn bij de beschrijving èn bij het uitspreken van een oordeel is steeds — en gelukkig — een ruime plaats ingeruimd aan de behandeling van Inlandsche rechten.

Zonder daarmede de waarde van den overigen inhoud van het boek ook maar iets te willen verkleinen, vestig ik in het bijzonder de aandacht op de behandeling van het kadastrale vraagstuk, vooral voor Inlandsche grondrechten. Dit schijnbaar zoo eenvoudige vraagstuk, blijkt bij nadere bestudeering vol te zitten met tal van, ik zou bijna zeggen, moeilijk grijpbare moeilijkheden. Het heeft een technische, een economische, een administratieve en een juridische zijde.

Dit alles maakt eenerzijds bij dit vraagstuk de doelstelling en vooral het nauwkeurig formuleeren daarvan uiterst moeilijk. En anderzijds bemoeilijkt het de onderkenning van de bereikbare mogelijkheden; dat eischt een groote

kennis van zeer uiteenloopende verhoudingen en feiten, waaromtrent in boeken en geschriften weinig is vastgelegd.

De schrijver heeft zich met goed succes door deze moeilijkheden weten heen te slaan. Wat de theorie van het vraagstuk betreft kan worden geconstateerd dat hij met zijn heldere eenvoudige formuleering de min of meer nevelachtige substantie geheel heeft bedwongen. Bij de behandeling van de praktijk schiet hij echter, althans van wat de vorming van een Inlandsch kadaster betreft, op enkele punten te kort. Met de juridische onderdeelen van het vraagstuk is alles in orde; aan inzicht in het adatrecht ontbreekt het dezen discipel van van Vollenhoven zeker niet. Doch de behandeling van de economische beteekenis van bevolking en van de individuen is wat karig. En bij de behandeling van de practisch administratieve zijde van het vraagstuk geeft de schrijver meer overzicht dan inzicht. Hij heeft de bezwaren tegen zijn oplossing — een positief stelsel van openbaarheid ook voor Inlandsche grondrechten — eerlijk gezocht en moedig onder de oogen gezien, maar het wil ons toeschijnen dat hij ze niet altijd heeft weten te doen voelen. Dat is overigens te vergeven. Want op het moment dat hij het boek schreef had de schrijver vermoedelijk nog nooit een desa, een Inlandsch ambtenaar en een landrenteboek of een procureur bamboe van dichtbij gezien en in die omstandigheden schijnt het rondweg onmogelijk een direct bruikbare „instelling tot omschrijving van stukken grond" voor Indië te ontwerpen. En hier doet zich behalve het gemis aan plaatselijke kennis van den schrijver ook het onveranderd blijven van het boek duidelijk als een nadeel voelen. Want juist in de laatste vijf jaren heeft de practijk veel waardevolle nieuwe ervaring gebracht. Zoo in Nederland de voortzetting van de hermeting van Dieren. En in Indië eenerzijds een voortdurende en belangrijke verbetering van de door den schrijver wel wat te scherp gecritiseerde landrenteboekhouding, anderzijds een krachtig begin met de practische uitvoering van in 1918 nog min of meer vage plannen van onzen zeer actieven topografischen dienst.

Men mag echter o.i. dergelijke lacunes niet te zwaar aanrekenen. Het is nu eenmaal onmogelijk om in dit groeiende en plaatselijk zoo verschillend en vaak zoo moeilijk te bestudeeren land over een dergelijk veelzijdig onderwerp in één slag volmaakte arbeid te leveren. De hoogste eisch die de denkende lezer aan een boek als dit stellen kan, is dat het vraagstuk daarin zoo gesteld wordt dat alle moeilijkheden en mogelijkheden helder worden bloot gelegd. En aan dien eisch voldoet het boek onvoorwaardelijk. Bovendien geeft het — zooals gezegd — een in hare beknoptheid voortreffelijke karakteriseering en ontleiding van verschillende kadastrale stelsels; voorts nog — niet alleen over het kadaster — ruime opgave van door den schrijver steeds deugdelijk verwerkte litteratuur. Bij elkaar is het boek verreweg de beste publicatie die over ..... bewijsmiddelen van recht op grond in Nederlandsch-Indië verscheen.

Wij wenschen het in veler handen.

Verslag van de Bestuursverkavelingscommissie. (Landsdrukkerij 1923.)

Onder dagteekening van 1 Augustus 1923 heeft de Bestuursverkavelingscommissie, ingesteld bij Regeeringsbesluit van 28 April 1921 No. 31, haar verslag, waaraan het volgende wordt ontleend, aan het belangstellend publiek aangeboden.

De redenen, die tot instelling dezer commissie hebben geleid, blijken reeds uit de omschrijving harer taak, zooals deze in § 1 der Inleiding van het verslag wordt herhaald:

„.....dér Regeering zooveel mogelijk onder indiening van uitgewerkte „voorstellen van raad te dienen nopens de vraag, hoe het best zal zijn „te geraken tot eene doelmatiger verdeeling van de verschillende onder„werpen van staatsbemoeienis hier te lande over de departementen van „algemeen bestuur....." en (tevens te) onderzoeken in hoeverre het „wenschelijk en mogelijk is de Algemeene Secretarie in te krimpen door „overdracht van bevoegdheden op de departementshoofden of wijziging van „organieke regelingen".

In het algemeen bestond reeds lang in ruimen kring de meening, dat door een grondige wijziging van de departementale indeeling een meer doelmatige gang van zaken bij het Landsbestuur zou worden verkregen en in dit verband moge het artikel van Ir. A. C. de Jongh van December 1916 **(Koloniale Studiën,** 1ste jaargang deel I. blz. 277 e.v.) — waarin als wij ons niet vergissen het woord „BESTUURSVERKAVELING" voor de eerste maal werd gebezigd, — in herinnering worden gebracht.

Dat de bestuursverkaveling vóór en na de instelling der Commissie, wier verslag hier zal worden besproken, ook in meerdere mate de opmerkzaamheid van het publiek had dan met onderwerpen op het gebied der ambtelijke organisatie het geval pleegt te zijn, moet aan twee omstandigheden worden toegeschreven. In de eerste plaats daaraan, dat de verdeeling van de overheidstaak over de departementen, naast een technischadministratieve, ook een politieke zijde heeft, in dien zin, dat de invoeging van een groep van bemoeiingen in het een of het andere departement van zeer grooten invloed kan zijn op de mate, waarin de daarbij betrokken belangen worden verzorgd en naar voren gebracht, terwijl inzonderheid het losmaken van bepaalde plichten uit een bestaand departement en de indeeling daarvan bij een nieuw of ander departement in hooge mate bevorderlijk voor de verzorging van die plichten kan zijn en ten aanzien daarvan stimuleerend zou kunnen werken.

In de tweede plaats had het verkavelingswerk in betrekkelijk hooge mate de publieke opmerkzaamheid, omdat allengs de beslissing in tal van min of meer belangrijke zaken werd opgeschort, tot omtrent de hangende verkaveling tot overeenstemming zou zijn gekomen.

Het verslag nu opent met de gebruikelijke paragrafen over de instelling en de samenstelling der commissie en de gehouden vergaderingen.

Van belang is in deze paragrafen, wat omtrent de werkwijze der Commissie wordt medegedeeld. In afwijking van de gebruikelijke werkwijze — waar getracht wordt in commissies personen samen te brengen, die in de hoogste mate bevoegd worden geoordeeld, een tot oplossing te brengen vraagstuk te beoordeelen en aan wie dan de grootst mogelijke vrijheid van uiting en beoordeeling wordt gelaten om in onderling overleg tot het beste compromis te komen — waren de in de Bestuursverkavelingscommissie benoemde leden voor het meerendeel aangewezen om in de Commissie het oordeel van hun Departementschef te vertolken en het, al dadelijk op de eerste vergadering geopperd denkbeeld om althans naast de meening van het vertegenwoordigd departementshoofd ook afwijkende persoonlijke inzichten bekend te stellen, werd door de Regeering niet aanvaard.

Met verwijzing naar deze constructie en de daardoor noodig geworden omvangrijke schriftelijke voorbereiding van elke vergadering zegt het verslag:

„Niettemin liet, vooral bij de beslissing op uit de gedachtenwisseling ter „vergadering voortspruitende denkbeelden, de besluitvaardigheid der ver„tegenwoordigende leden somtijds te wenschen over en ondervond de toch „reeds niet vlotte gang van den arbeid der Commissie hierdoor verdere „belemmering".

Na nog te hebben medegedeeld, dat de aanhangige hervorming van het bestuur bij de overwegingen der commissie buiten beschouwing moest blijven en dat in de genomen beslissingen zooveel mogelijk is vermeden, rechtstreeks in te gaan tegen het uitdrukkelijk bekend gesteld gevoelen van leden, die als vertegenwoordigers der daarbij betrokken departementen in de commissie zitting hadden, maakt de commissie melding van het feit, dat zij zich bij haren arbeid in de eerste plaats door doelmatigheidseischen heeft laten leiden en heeft afgezien van het kiezen tusschen de beide beginselen, die voor een streng systematische behandeling van het vraagstuk als basis hadden kunnen dienen: het streven naar homogeniteit der departementen (eenheid van doel) eenerzijds, het streven naar het onaangetast laten van technische organisaties (eenheid van middel) anderzijds.

In de laatste paragraaf der Inleiding geeft de Commissie een antwoord aan de belangstellenden, die van de bestuursverkaveling zeer ingrijpende veranderingen hadden verwacht, verwachtingen van de soort als bij den heer A. C. de Jongh moeten hebben bestaan, toen deze in het reeds genoemd tijdschrift-artikel over de homogeniteit van de welvaartsdepartementen, schreef:

„Dit zijn ze niet, niet eens „zoo homogeen mogelijk" en het is waarlijk „tijd, dat eens met forschen greep tabula rasa gemaakt en daarna weer „kleur bij kleur gezocht wordt."

Dat van de, grootendeels uit op de zooeven in herinnering gebrachte wijze gemuilkorfde departementsvertegenwoordigers samengestelde, commissie, het maken van „tabula rasa" niet kon worden verwacht, behoeft geen toelichting, doch het is een geruststelling, dat de commissie, blijkens

het navolgende citaat uit § 9 der Inleiding zoo'n groote schoonmaak onder de tegenwoordige omstandigheden ook niet urgent oordeelt.

„§ 9..... Eene ingrijpende herverkaveling der overheidstaak zal onvermijdelijk blijken, zoodra de geldelijke omstandigheden zullen veroorloven niet meer als voornaamste eisch van doelmatigheid de zuinigheid te doen gelden en mitsdien met grootere vrijheid, dan thans bestaat, de overheidszorg te richten op de behartiging van het algemeene landsbelang.

Zoolang een noemenswaarde uitbreiding der overheidsbemoeienis, op welk gebied ook, in verband met den financieelen toestand onmogelijk wordt geacht, moet de belangrijkste stimulans om tot een nieuwe departementale groepeering over te gaan, onwerkzaam blijven.

De Commissie beschouwt het als een der meest waardevolle resultaten van haren arbeid, te hebben kunnen vaststellen, dat, zoolang door de Regeering veeleer naar beperking dan naar uitbreiding van de overheidstaak wordt gestreefd, geen grond aanwezig is voor de onderstelling, dat bij behoud van het thans aanwezige aantal departementen van algemeen bestuur een belangrijk gewijzigde verdeeling der overheidstaak over die departementen doelmatiger zou zijn dan de tegenwoordige."

In het IIde Hoofdstuk van het verslag geeft de commissie een geschiedkundig overzicht van de departementale indeeling, waaruit slechts behoeft te worden genoteerd, dat in den loop der tijden in strijd met de bedoeling van artikel 63 van het Regeeringsregelement enkele organen waren gevormd, die niet onder een der departementen, doch rechtstreeks onder de Regeering waren geplaatst (het decentralisatiekantoor, de gouvernementsaccountantsdienst, het kantoor van den Adviseur voor Inlandsche Zaken en het Regeeringscommissariaat voor de reorganisatie van het bestuur), terwijl buitendien enkele diensten waren gevormd, waarvan de indeeling bij een der departementen wel bij de instellingsbesluiten was geregeld, doch die niet voorkomen in de formeele departementale indeeling van Staatsblad 1919 No. 2.

In het volgend hoofdstuk wordt de ontwikkeling van de Overheidstaak nagegaan, waarbij er op wordt gewezen, dat deze de sterkste expansie toont binnen het bereik van twee groepen van departementen, de welvaartsdepartementen, waartoe dan Landbouw, Nijverheid en Handel, Burgerlijke Openbare Werken en Gouvernementsbedrijven behooren en de departementen, die de volksontwikkeling behartigen.

De Commissie geeft aan, welke verschuivingen binnen de eerste groep van departementen, die de verbetering van het economisch milieu tot taak hebben, door haar worden overwogen, doch komt tot de gevolgtrekking, dat wanneer de groepeering der hier onder gebrachte belangen in drie departementen behouden moet blijven, geen belangrijke wijzigingen aanbevolen kunnen worden.

Slechts wanneer de financiën het mogelijk maken een verdere expansie van de taak dezer departementen toe te laten en tegen de toevoeging van een vierde departement geen overwegende bedenkingen meer bestaan, zou de vorming van een departement van **mijnbouw en nijverheid** wenschelijk zijn.

Ten aanzien van het tweede gebied, waarop de Staatstaak een sterk expansief karakter draagt, dat der volksontwikkeling, maakt de commissie een scheiding tusschen de zorg voor het lichamelijk welzijn der ingezetenen en die voor hun geestelijke goederen en wijst er op, dat mogen eerstbedoelde belangen voor het grootste gedeelte tot dusver ook bij een Departement van Onderwijs en Eeredienst het best ondergebracht zijn geweest, een sterke uitbreiding van de bemoeiingen op dit terrein tot de afscheiding van alles, wat voor de lichamelijke verzorging geschiedt, moet voeren. Deze elementen der staatstaak zijn echter verwant aan de overige maatregelen van sociale voorzorg, die — althans voor een groot gedeelte — op het gebied van den arbeid liggen en dit voert vanzelf tot het toekomstbeeld van een Departement van Volksgezondheid en Arbeid.

De instelling van dit departement, dat zou neerkomen op de verdeeling van de taak van Onderwijs en Justitie over **drie** departementen, moet, evenals die van het departement van Mijnwezen en Nijverheid, verschoven worden naar een tijdstip, waarop de financieele toestand van het Land voldoende zal zijn verbeterd.

***

In de hier aangegeven gedachtengang heeft de Commissie twee schemata opgesteld, een schema A waarin — met behoud van de thans bestaande departementale indeeling — een aantal voor dadelijke verwezenlijking vatbaar geoordeelde voorstellen is opgenomen en een schema B, dat een meer perspectivistisch karakter draagt.

Van het schema B kan volstaan worden met de mededeeling, dat daarin negen burgerlijke departementen zijn aangenomen, doordien de Commissie zonder eene aanduiding van voorrang nieuwe departementen van „Volksgezondheid en Arbeid" en van „Mijnbouw en Nijverheid" heeft ontworpen, de titels van de departementen der Burgerlijke Openbare Werken en van Gouvernementsbedrijven in „Waterstaat" en „verkeer" omzet en uit dien van het departement van Landbouw, Nijverheid en Handel het woord „Nijverheid" uitlicht.

Terecht heeft de Commissie zich van het geven van een uitvoerig commentaar op dit toekomstbeeld onthouden en zich er vrijwel toe bepaald, de hoofdelementen der departementen, die in dit tweede schema zijn aangegeven, te noemen.

Belangrijk is het, een onderzoek in te stellen naar den wezenlijken inhoud van het schema A, waarvoor de vorm is gekozen van een nieuwe redactie voor het Koninklijk Besluit van 16 September 1918 (Ind. Stbl. 1919 No. 2) met tusschen de ontworpen artikelen geplaatste aanteekeningen.

De voorgestelde wijzigingen kunnen als volgt worden samengevat:

AARD DER BEMOEIING	Thans ressorteerend onder	Wordt gebracht tot den werkkring van het departement van
1. *Stoomwezen* (het toezicht op de veiligheid in fabrieken en werkplaatsen, w.o. de beproeving van stoomketels)	Dept. der B.O.W.	Justitie
2. *Armwezen,* instellingen van weldadigheid en openbaar nut	Dept. van O. en E.	Justitie
3. Loterijen	Dept. van O. en E.	Justitie
4. Toepassing der onteigeningsordonnantie voor zoover niet tot de bevoegdheid van een ander departement behoorend	Dept. van B. B.	Justitie
5. Hulpkantoor voor den Industrieelen eigendom	Dept. van L.N. en H.	Justitie
6. Kadaster	Dept. van B. B.	Justitie
7. Onderzoek van gewestelijke keuren enz. en locale verordeningen welke strafbepalingen inhouden	Dept. van Justitie	Binnenlandsch-Bestuur
8. Gouvernementsaccountantsdienst	de Regeering	Financien
9. Landelijke inkomsten en hoofdgeld	Dept. van B. B.	Financien
10. Opiumfabriek	Dept. van G. B.	Financien
11. Kantoor voor de Decentralisatie	de Regeering	Binnenlandsch-Bestuur
12. Kantoor voor Inlandsche en Arabische Zaken	de Regeering	Binnenlandsch-Bestuur

AARD DER BEMOEIING	Thans ressorteerend onder	Wordt overgebracht naar het departement van
13. De afdeeling assaineering	Dept. van B.O.W.	Onderwijs en Eeredienst (dienst van de volksgezondheid)
14. Landspakhuizen	Dept. der B.O.W.	Landbouw, Nijverheid en Handel

Behalve deze verschuivingen geeft de Commissie in dit deel van haar verslag nog een aantal wijzigingen van den tekst van het geldend Koninklijk Besluit aan, die noodig zijn om dit besluit geheel in overeenstemming met den werkelijken toestand te brengen (bijvb. de vermelding van het reiswezen en den bezuinigingsdienst onder Financiën, een nieuwe omschrijving van de taak van het kantoor van arbeid, den dienst der volksgezondheid en den dienst van den mijnbouw) en vermeldt mede, waarom zij enkele verkavelingsplannen, die veelvuldig ter sprake kwamen, niet in haar voorstellen opnam.

In het bijzonder wordt daarbij uiteengezet, waarom de Commissie geen voorstel doet tot de overbrenging van den irrigatie naar het departement van landbouw c.a. en tot de samenvoeging van de opium en de zoutregie.

Het principieel belangrijkste der hier samengevatte voorstellen schijnt gelegen in de wijziging van het karakter van het departement van binnenlandsch bestuur, die door de voorgestelde verkaveling zal worden ingeleid. De Commissie heeft getracht door de afstooting van alle elementen, die met de algemeene bestuursleiding weinig te maken hebben (landelijke inkomsten, kadaster, onteigening) en de toevoeging van twee rechtstreeks onder de Regeering geplaatste organen — het decentralisatiekantoor en het kantoor voor Inlandsche zaken — die wèl een zeer wezenlijken invloed op de ontwikkeling van het bestuur moeten uitoefenen — dit departement toe te rusten voor de centrale leiding van de zich op bestuursgebied voltrekkende evolutie. ...

Het streven der Commissie naar de best mogelijke toerusting van de departementen voor de volledige vervulling hunner natuurlijke taak ligt mede ten grondslag aan haar voorstel om den Gouvernementsaccountantsdienst bij het Departement van Financien in te deelen en blijkt uit de daarop gegeven toelichting.

Voor de toelichting der overige verschuivingen, die in het verslag worden aanbevolen, moge daarnaar worden verwezen.

In het vierde Hoofdstuk komt de Commissie tot de behandeling van het tweede gedeelte van haar opdracht, het vraagstuk van overdracht van bevoegdheden.

De Commissie heeft zich hier, naar het voorkomt, eenigszins losgemaakt van den gedachtengang, die bij haar Lastgever heeft voorgezeten. Deze toch stelde, zooals in den aanhef dezer bespreking in herinnering werd gebracht, de vraag in hoeverre het wenschelijk en mogelijk is de algemeene secretarie in te krimpen door overdracht van bevoegdheden op de departementshoofden of wijziging van organieke regelingen".

In stede van nu op grond van een nauwkeurige analyse van hetgeen ter algemeene Secretarie wordt verricht, de betrekkelijke nuttigheid van de werkzaamheden van dit kantoor te onderzoeken, kiest het rapport de werkzaamheden op de departementen tot uitgangspunt en gaat na in hoeverre ten aanzien daarvan door overdracht van bevoegdheid, de bemoeiing van de Regeering kan worden uitgeschakeld.

Het is niet onwaarschijnlijk, dat de toepassing van deze methode het hare heeft bijgedragen tot het onbevredigend resultaat van dit tweede gedeelte van den commissorialen arbeid.

Dat dit resultaat onbevredigend moet worden genoemd, volgt reeds uit het feit dat ten aanzien van het gestelde vraagstuk, de inkrimping der algemeene secretarie, de Commissie er toe moet komen het oordeel van haar meerderheid tegenover dat van eene minderheid te stellen, zoodat zij ten aanzien van dit vraagstuk juist doet, wat zij bij de behandeling van het vraagstuk der bestuursverkaveling zoo zorgvuldig trachtte te vermijden: de gedachtenwisseling te heropenen en het werk opnieuw tot Regeeringszaak te maken.

In dit stadium kan er mede worden volstaan uit het rapport over te nemen, dat de meerderheid der commissie van oordeel is dat dringend behoefte bestaat den Gouverneur Generaal te ontlasten van velerlei functies, waarvan de uitoefening wel niet onder alle omstandigheden van zoo geringe beteekenis is, dat zij **onvoorwaardelijk** voor overdracht aan de departementshoofden in aanmerking komen, doch omtrent welke uitvoering in den regel geen verschil van meening kan bestaan. Dit desideratum meent de meerderheid der Commissie te kunnen bereiken door aan de departementshoofden eene algemeene machtiging te verleenen om maatregelen en beslissingen als hier bedoeld op eigen gezag, namens den Gouverneur Generaal te nemen en zij verwacht bij de aanvaarding van dit beginsel een belangrijke vermindering van de werkzaamheden ter algemeene secretarie, die tot inkrimping van dat kantoor zou kunnen voeren.

De minderheid der Commissie ziet in dit voorstel een regeling, die eene naar de beginselen van het Staatsrecht niet toelaatbare devolutie van de in den Gouverneur-Generaal geconcentreerde regeering zeer dicht nadert en geeft de voorkeur aan een oplossing van minder ingrijpenden aard; n.l. aan de uitbreiding van het reeds bestaand stelsel om zekere voorstellen der departementen ter algemeene secretarie geen examinatie te doen ondergaan en deze als z.g.n. Gouverneur-Generaal-stuk te doen behandelen.

De minderheid constateert tevens, dat de harerzijds op den voorgrond geplaatste maatregel niet tot eene inkrimping van de algemeene secretarie

zal kunnen voeren en ziet in dit kantoor eene instelling, die de Indische staatsinrichting niet kan missen zoodat de Regeering — in stede van op inkrimping — eene doeltreffende bezetting daarvan bedacht moet zijn.

Dit meeningsverschil omtrent de principieele lijn, die ten aanzien van de overdracht van bevoegdheden gevolgd zal moeten worden, heeft de Commissie echter niet verhinderd, al aanstonds een aantal zaken te noemen, waarbij eene onvoorwaardelijke machtiging tot beslissing aan den betrokken of aan een bepaalden departementschef kan worden verleend.

Een wedergave van deze administratieve bemoeiingen, die in de laatste paragraaf van het verslag worden opgesomd, moge hier achterwege worden gelaten en volstaan kan worden met de opmerking, dat in die lijsten heel wat bevoegdheden zijn genoemd, waarbij men zich met verbazing afvraagt hoe het mogelijk is, dat zij tot op den huidigen dag door de Regeering in eigen hand werden gehouden.

v. d. B.

Over de behoefte van het dierlijk organisme aan anti-beri-beri-vitame, en over het gehalte van verschillende voedingsmiddelen aan dit vitamine, door Dr. B. C. P. Jansen.

(Mededeelingen van den Burg. Geneesk. Dienst in Nederl. Indië, 1923 deel I).

Dr. Jansen, hoofd van de scheikundige afdeeling van het laboratorium van den B. G. D. te Weltevreden, heeft een onderzoek gepubliceerd over het voorkomen van vitaminen in Indische voedingsstoffen, dat ook buiten de kringen der vakmenschen de aandacht verdient. De vitaminen spelen in onze dagelijksche voeding een groote rol, vooral in een land als Nederlandsch-Indië, waar steeds gevaar bestaat, dat men een tekort aan deze voor ons welzijn noodzakelijke voedingsstoffen krijgt en in verband daarmede aangetast wordt door een der ziekten, welke door een onvoldoend vitaminegebruik veroorzaakt worden. Hoewel op dit gebied nog veel te onderzoeken overblijft, zijn tal van belangrijke feiten ontdekt; zoo b.v., dat gebrek aan bepaalde groepen „accessory food factors" bepaalde ziekten ten gevolge heeft. Neemt men een te geringe hoeveelheid in water oplosbare, z.g. B-vitaminen, tot zich, dan kan dit beri-beri veroorzaken. In het zilvervlies van de rijst zijn deze B-vitaminen rijkelijk aanwezig, in de korrel zelf ontbreken zij geheel; vandaar, dat het voortdurend gebruik van gepolijste rijst tot beri-beri kan leiden. De ziekte is dan te bestrijden en anders te voorkomen, door de afgeslepen rijst door rijst met het zilvervlies te vervangen, of, wanneer dit niet uitvoerbaar is, het tekort aan vitaminen aan te vullen door andere voedingsmiddelen, die rijk aan vitaminen zijn, in het

menu op te nemen. Als zoodanig zijn katjang idjoe en andere katjangsoorten het meest bekend.

In de laatste jaren is onze kennis van de vitaminen met groote schreden vooruit gegaan. Gedurende den oorlog, toen groote menschenmassa's van centrale punten uit gevoed moesten worden en rationeele proviandeering van de legers een levenskwestie voor het behoud van de natie werd, begon men meer aandacht aan de vitaminen te besteden. Van hoeveel belang een goede voedselvoorziening was, blijkt wel uit het feit, dat veldtochten verloren zijn en veroverde gebieden ontruimd moesten worden, omdat men er niet in slaagde den gezondheidstoestand van de troepen op peil te houden; achteraf is gebleken, dat de oorzaak gelegen was in onvoldoenden toevoer van vitaminen. Ook voor de voeding van de Inlandsche bevolking in onzen archipel werd het vitaminenvraagstuk urgent, toen in 1919 het voedsel-tekort dreigend aan den horizon verscheen en in verband daarmede groote hoeveelheden voedingsmiddelen, als ngaplek (gedroogde cassavewortel), voor de menschelijke voeding werden gebruikt, die vroeger een ondergeschikte rol daarbij hadden gespeeld. Men diende na te gaan, of hierdoor geen gevaar voor vitaminentekorten kon ontstaan.

Ook uit ander oogpunt blijft de vitaminekwestie voor Nederlandsch-Indië van groot gewicht. Het leger krijgt tegenwoordig weer witte, gepolijste rijst te eten. Daarbij moet men een antwoord zoeken op de vraag: wat moet er naast deze vitamine-arme, geslepen rijst worden verstrekt om het optreden van beri-beri te voorkomen?

Er is nog een derde reden, welke ons noopt onze aandacht op het vitaminenvraagstuk gevestigd te houden. Er bestaat kans, dat Indië langzamerhand van den toestand van den landbouwstaat overgaat in dien van een land met groot-industrie; eigenlijk is dat reeds het geval, wanneer men bedenkt, dat de ondernemingslandbouw in het algemeen voornamelijk uitvoerproducten voortbrengt en ten aanzien van de voedselvoorziening dus eenzelfde rol speelt als de groot-industrie: die van consument, niet van voortbrenger. Zoo wordt een steeds grooter deel van de bevolking aan de inheemsche voedselproductie onttrokken en dit brengt een gevaar mede. Tot nu toe eet de landbouwende bevolking, altijd nog het grootste deel, eigen geteelde rijst, die zij zelf stampt. Daarbij wordt het kaf verwijderd en gaat wel is waar ook een deel van het zilvervlies verloren, maar de gestampte rijst bevat toch nog voldoende vitaminen om de bevolking te beschermen tegen beri-beri. Indien met een voortschrijdende industrialisatie een steeds grooter deel der Javaansche bevolking de rijst gaat betrekken van pelmolens, krijgt zij een vitamine-arm product te eten: bij de machinale bewerking wordt het zilvervlies volkomen verwijderd, wat een voor opslag en vervoer veel duurzamer product geeft, dat door zijn helderwit uiterlijk een veel hooger prijs op de markt kan bedingen. Dr. Jansen wijst in verband daarmede op het gevaar, dat zich hier dergelijke verschijnselen zullen gaan voordoen, als men in de katoenstaten van Noord-Amerika waargenomen heeft na de industrialisatie ervan, toen de pellagra, eveneens een ziekte,

welke door een slecht samengestelde voeding ontstaat, daar in hevige mate is gaan optreden.

Blijkt uit bovenstaande voldoende de groote sociale beteekenis van de vitaminenstudie, de techniek van een onderzoek, als door Dr. Jansen is verricht, is niet eenvoudig, omdat men het vitaminen-gehalte niet met chemische methoden in het laboratorium kan bepalen, maar daarvoor langdurige voedingsproeven moet nemen en kippen of duiven maanden lang met nauwkeurig bereide voedingsmengsels moet in leven houden om na te gaan, of deze beriberiverschijnselen veroorzaken. In het algemeen gesproken werd zoo gewerkt, dat een aantal proefdieren een voeder zonder vitaminen kreeg, waaraan dan de te onderzoeken voedingsmiddelen werden toegevoegd in verschillende verhoudingen ten einde na te gaan, in hoeverre zij het vitaminetekort konden completeeren. Ook deze kwestie is niet een eenvoudig rekensommetje; het is een veel meer gecompliceerd vraagstuk.

De schrijver heeft voor een groot aantal Indische voedingsmiddelen nagegaan, in hoeverre zij vitamine-arm voedsel kunnen aanvullen. Hij heeft daarbij een aantal vitaminerijke gevonden, die even goed als katjang idjoe of rijstzemelen het vitaminegebrek van gepolijste rijst kunnen compenseeren, waarbij djawawoet (een soort gerst), peteh-boonen en kanaripitten als karakeristiek Indische hier kunnen worden vermeld.

Het zou ons te ver voeren hier al de conclusies van het onderzoek samen te vatten. Slechts wil ik hier nogmaals wijzen op het zeer groote belang van het door Dr. Jansen behandelde vraagstuk en van zijn verdienstelijke bijdrage tot het oplossen ervan.

Het is te hopen, dat een deskundige ons leekenpubliek eens helpen zal aan een populaire voedingsleer, waarin deze nieuwe vondsten verwerkt worden en tot gemeen goed worden gemaakt. De kennis ervan is nog zeer onvoldoende tot het groote publiek doorgedrongen, terwijl toch een beter inzicht in deze kwesties heel wat lijden zou kunnen voorkomen en misschien zelfs levens zou kunnen sparen. Dit geldt zoowel voor den Europeaan als voor de Inlandsche bevolking, zoowel voor de voeding der volwassenen als voor de kindervoeding.

Rubberlatex en hare industrieele beteekenis, door A. van Rossem.
Mededeeling van den Rijks Rubberdienst te Delft, overgedrukt uit het Chemisch Weekblad, D. 20, No. 9 en 10.

In de productie van grondstoffen, waaraan de wereld behoefte heeft, nemen de tropen een eigenaardige plaats in door het feit, dat tal van de voortbrengselen, welke zij op de markt werpen, van planten afkomstig zijn, die eerst vier of vijf jaar na het uitplanten oogsten beginnen te geven. Dientengevolge kan de aanplant zich niet zoo gemakkelijk richten naar de behoefte; dit veroorzaakt weer, dat bij een snel toenemende vraag de uit-

breiding der aanplantingen eerst jaren later de toenemende behoefte kan bevredigen, tevens echter ontstaat dan het gevaar, dat de toeneming der vraag overschat wordt en op een zeker tijdstip plotseling blijkt, dat een te groot oppervlak in productie is, een te groote hoeveelheid aan de markt komt en het verbroken evenwicht tusschen vraag en aanbod tot een snelle daling der prijzen en daarmede tot crisistoestanden leidt.

De rubbercultuur maakt tegenwoordig dergelijke lotgevallen door. Men tracht door kunstmatige beperking der productie tot stabieler prijzen te komen; tevens zijn echter de eigenaren der aanplantingen, voor wier product geen gereede afzet te vinden is, erop bedacht nieuwe toepassingen voor hun product te zoeken. In den laatsten tijd is daarbij een nieuwe richting voor het verbruik geopend, welke schijnt te leiden naar een zeer ruim gebied voor nieuwe toepassingen. De heer van Rossem, in bovengenoemde publicatie vlot en helder enkele dezer toepassingen schetsende, teekent er bij aan, dat, zooals de rubberindustrie zich op het huidige oogenblik laat aanzien, zij aan den vooravond staat van ingrijpende wijzigingen, welke voor een industrie, die zoolang in het zelfde spoor heeft geloopen, weinig minder dan revolutionair genoemd mogen worden.

Het gaat om het product in anderen vorm. Tot nu toe werd het product van onze rubberboomen in het algemeen aan de markt gebracht als droge rubber, in den vorm van vellen of lange strooken, welke uit het melksap van de boomen worden bereid. Bij de nieuwe richting verscheept men het melksap zelf, zooals dit uit de boomen verkregen wordt, na zuivering en na toevoeging van ammoniak om het vloeibaar te houden, als zoodanig naar de centra in Europa en Amerika, waar het dan verder in de industrie wordt verwerkt.

Van de toepassing van latex voor industriëele doeleinden vermeldt de heer van Rossem in de eerste plaats het gebruik van latex in de papierfabricage. Door een Engelsch onderzoeker, Fred. Kaye, is een procédé uitgevonden om door toevoeging van het melksap aan de brei, waaruit papier vervaardigd wordt, de kwaliteit van dit laatste te verbeteren en het proces te bekorten. Daarbij dient dan tevens in aanmerking te worden genomen, dat het door dit proces wellicht mogelijk zal worden grondstoffen te benutten, welke tot nu toe niet voor de papierfabricage in aanmerking kwamen. Het is bekend, welke ongehoorde hoeveelheden hout voor de fabricage van courantenpapier worden verslonden. Geen wonder, dat men meermalen heeft uitgezien naar andere grondstoffen voor de papierfabricage. Zoo werd b.v. een onderzoek ingesteld naar de vraag, welke plantaardige producten in Engelsch-Indië (bedoeld worden de Engelsche koloniën in Azië) in aanmerking zouden komen als grondstoffen voor de papierfabricage. Het mag waarschijnlijk geacht worden, dat sommige tot nu toe als te minderwaardig beschouwde grondstoffen met behulp van het Kaye-proces in staat zullen zijn papier te leveren van voldoende kwaliteit. De heer van Rossem berekent, dat, mocht men eenmaal 1/10 van de wereldproductie van papier met 1% latex bereiden, hiervoor een hoeveelheid van rond 30.000 ton

melksap noodig zou zijn, wat neer zou komen op een onttrekken van ruim 10.000 ton rubber aan de markt.

Voor den rubberplanter is dit een gewichtig punt: de toepassing van melksap in de papierindustrie zou ten volle een vergrooting van de vraag beteekenen. Anders is het bij een aantal andere toepassingen in de rubberindustrie, waarbij men door het gebruik van latex verbetering hoopt te brengen in reeds bestaande procédé's, waarbij thans nog gewoonlijk droge rubber als grondstof dient.

De schrijver bespreekt daarna het gebruik van latex voor het impregneeren en bestrijken van canvas en draad en voor de bereiding van rubber en rubbermengsels met behulp van de verstuivingsprocédé's. Ook het waterdicht maken van kleederen met behulp van latex en de nieuwe methoden, waarbij men latex vulkaniseert, worden daarbij vermeld. Vervolgens worden uitvoerig de voor- en nadeelen uiteengezet van de nieuwe bereidingswijzen, waarbij latex in zeer fijne deeltjes verdeeld de lucht wordt ingeslingerd, terwijl een stroom verwarmde lucht ertegen in geblazen wordt; daardoor wordt het vocht eraan onttrokken en valt de droge rubber als een fijne sneeuw naar beneden.

Ten slotte wordt de conserveering en het vervoer van latex behandeld. De markt begint reeds aardige kwanta af te nemen. Veel cijfers daarover zijn niet bekend; de schrijver vermeldt voor 1921 52 ton, voor de eerste tien maanden van 1922 646 ton voor Belawan alleen. Voor 1923 wordt een uitvoer uit Belawan van 23.000 ton latex verwacht.

De schrijver eindigt dan met de woorden:

„Het laat zich naar mijn stellige overtuiging aanzien, dat het vervoer van latex in de eerstkomende jaren van groote beteekenis zal worden. Het zou echter onjuist zijn, daaruit de meening af te leiden, dat latex gaandeweg crêpe en sheet op de markt zou verdringen. Dat zal zeer zeker niet het geval zijn. In de eerste plaats zal latex wel nimmer een handelsartikel worden, zooals thans ruwe rubber, maar steeds vrijwel direct naar de plaats van hare bestemming worden vervoerd, dus rechtstreeks van producent naar consument. Bovendien hoede men zich voor de foutieve meening als zou de rubberfabrikant thans in eens alles met latex kunnen doen; ruwe rubber zal voor hem vermoedelijk steeds een onontbeerlijke grondstof blijven."

Het voedselverbruik in eenige districten van de Residentie Pasoeroean, door W. E. K. Baron van Lynden en A. M. P. A. Scheltema. Mededeelingen van het Statistisch Kantoor van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel, No. 9.

In een van verscheidene graphieken en tabellen voorzien werkje hebben de bovengenoemde schrijvers een groot aantal gegevens bijeengebracht over het voedselverbruik door de Inlandsche bevolking in een deel van

Pasoeroean. Het is belangrijk studiemateriaal, waaruit de schrijvers verschillende niet verwachte conclusies hebben kunnen trekken. Over het verbruik van voedingsmiddelen bezat men tot nu toe slechts gegevens, uit productiestatistieken en in- en uitvoercijfers berekend, gemiddelde cijfers dus voor het verbruik in groote gebieden, waaruit de differentiatie van het verbruik naar de streek, naar den welstand van de consumenten e.d. niet af te leiden viel. Het in bovenstaande publicatie beschreven onderzoek nu hield zich wel met deze onderdeelen bezig; het werd als het ware van binnen uit ondernomen. Een op groote schaal (bij 28.343 personen) gehouden onderzoek betrof de voornaamste plantaardige voedingsmiddelen; een op kleiner schaal (bij 2384 en 1465 personen) ingericht onderzoek liep over de consumptie van alle voedingsmiddelen.

Het eerste onderzoek gaf belangrijke resultaten, wat betreft het verbruik van maïs en rijst. De personen, bij wie het onderzoek gehouden werd, zijn verdeeld in twee groepen: grondbezitters en niet-grondbezitters; de verschillen in het verbruik zijn echter tusschen beide groepen niet groot; voor de niet-grondbezitters is het gemiddelde iets lager. Voor eerstgenoemden bleek voor het district Kepandjen, dat het totale verbruik van rijst en maïs tezamen zeer constant is; het wisselt af tusschen 0.83—0.92 katti per dag; van Mei tot Juni stijgt het aandeel van rijst erin; voor Juni wordt gemiddeld 0.87 katti rijst gegeten en slechts 0.03 katti maïs, in October vindt men als gemiddelde voor rijst slechts 0.41 katti, tegen 0.45 voor maïs. Het verbruik van cassave is gering en valt voornl. in de eerste maanden des jaars. Voor het district Poerworedjo werden groote verschillen in het totale verbruik gevonden; men vindt er een sterke inzinking in Maart, terwijl Januari een maximum vertoont. Voor een ander onderdistrict werd een vrij belangrijk cassaveverbruik gevonden in Februari (0.18 katti bij de niet-grondbezitters).

In hoofdstuk IV, „Invloed van plaatselijk landbouwomstandigheden op het verbruik", wijzen de schrijvers erop, dat de economische toestand der bevolking, die gedeeltelijk nog in het stadium der producten-huishouding verkeert, medebrengt, dat het karakter der consumptie door de productie bepaald wordt, niet omgekeerd, zooals in de meer gedifferentieerde maatschappij. Door een beschrijving van de achtereenvolgende oogsten aan rijst en maïs te geven en de cijfers daarmede te vergelijken, wordt dit nader aangetoond. Zoodra de nieuwe maïsoogst binnenkomt, wordt het maïsverbruik maximaal; zoodra de padi geoogst wordt, gaat het rijstverbruik stijgen.

Een volgende reeks geeft een beeld van de kosten van het rantsoen. In Januari werd het meeste ervoor uitgegeven (in 1919 *f* 0.13 per dag bij een gemiddelde over het geheele jaar van *f* 0.10, in 1920 *f* 0.17½ tegenover een jaargemiddelde van *f* 0.15), tegelijkertijd echter het minst gegeten. De maanden van overvloed en tegelijk goedkoopte zijn vooral April en Mei.

Bij het tweede onderzoek werd over een korte periode (half Juli half September 1921) het gemiddeld gebruik van alle voedingsmiddelen on-

derzocht. Ook hierbij bleek weer de invloed van de productie op het verbruik; zoo werd in de onmiddellijke nabijheid van de streek der inlandsche rietcultuur, veel meer inlandsche rietsuiker gegeten dan fabrieksuiker. Het verbruik van klapperolie was laag, niet meer dan 1. 1. cM^3. voor Kepandjen, 2. 2 cM^3 voor Poerworedjo, waarbij dan nog resp. 22.5 gram en 18.1 gram versch klappervleesch komen.

Vervolgens wordt de invloed van allerlei factoren op het voedselverbruik nagegaan. De gezinnen werden daartoe verdeeld in vier klassen van welstand. De verschillen in de verbruikte hoeveelheden zijn opmerkelijk klein; bij nadere beschouwing vindt men toch nog wel verschillen, wanneer men de grootte van het gezin in aanmerking neemt. Bij de grootere gezinnen is het gemiddeld gebruik der bij-voedingsmiddelen lager, dan bij de kleine; het rijstverbruik per hoofd is bij beide groepen vrijwel even groot, waaruit de schrijvers afleiden, dat men een voorkeur heeft voor rijst en blijkbaar pas in de laatste plaats het rantsoen daarvan gaat verminderen, zelfs in de grootste gezinnen.

Daarna is de invloed van het beroep en van de nationaliteit (Javaan of Madoerees) behandeld en zijn de kosten der rantsoenen per hoofd en per gezin berekend.

Het verbruik wordt vervolgens getoetst aan de eischen der voedingshygiëne. In een laatste hoofdstuk wordt de representatieve waarde van het onderzoek uiteen gezet. De schrijvers komen tot een gemiddelde van Januari tot half September (uitgez. Juni — half Juli) van 64.7 gr. eiwit, 24.0 gr. vet, 371.6 r. koolhydraten en 2057 cal., voor Poerworedjo; voor Kepandjen 71.2. 26.4 en 383.5 gr. met 2120 cal., In den schralen tijd dalen deze gemiddelden tot 55 gr. eiwit, 25 gr. vet, 190 gr. koolhydraten en 1600 Cal.; in den oogsttijd zijn ze 66 gr. 20 gr. en 400 gr., met 2100 Col. — Deze cijfers stemmen vrij goed overeen met de voor geheel Java geldende.

In een aanhangsel wordt dan nog iets medegedeeld over het voedselverbruik op de onderneming Ranoepani, op 2100 M. boven zee gelegen. Alle door de opgezetenen verbruikte voedingsmiddelen worden uit de toko betrokken, zoodat de cijfers gemakkelijk waren op te nemen.

Onderzoekingen, als de hierboven besprokene, zijn voor een beter inzicht in de voedselvoorziening der Inlandsche bevolking van groot belang. Het is te hopen, dat dergelijke enquètes over het verbruik zullen worden voortgezet en daarin ook eens enkele minder welvarende streken, b.v. in Midden-Java, zullen worden opgenomen. De detailstudie van enkele gebieden kan ons materiaal leveren, dat een zeer welkome aanvulling vormt van de meer globale cijfers uit in- en uitvoer en productie berekend.

MEDEDEELING VAN HET BESTUUR.

Ten einde een nauwere samenwerking te verkrijgen tusschen het bestuur van de vereeniging voor de bestudeering van koloniaal-maatschappelijke vraagstukken en de redactie van het tijdschrift heeft het bestuur besloten de leden van de redactie in het bestuur op te nemen en de redactie aan te vullen met de twee bestuursleden C. van den Bussche en mr. dr. H. Westra.

Met de waarneming van het voorzitterschap werd door het bestuur aangewezen de heer Th. Ligthart.

Het bestuur is thans samengesteld als volgt:

K. F. VAN DEN BERG, Voorzitter.
Th. LIGTHART, Wd. Voorzitter.
J. VAN DER WAERDEN, c. i. Ondervoorzitter.
Mr. Dr. H. WESTRA, Secretaris.
C. VAN DEN BUSSCHE, Penningmeester.

R. A. A. ACHMAD DJAJADININGRAT.
E. P. WELLENSTEIN, c. i.
R. KERN.
J. W. de BRUYN KOPS.
A. J. G. M. GAILLARD.
Mr. A. B. COHEN STUART.
Dr. P. J. S. CRAMER.
Dr. J. H. BOEKE.
WOUTER COOL, c. i.
} Leden

Terwijl de commissie van redactie bestaat uit:
Mr. A. B. COHEN STUART.
Dr. P. J. S. CRAMER.
Dr. J. H. BOEKE.
Mr. Dr. H. WESTRA.
C. VAN DEN BUSSCHE.

De begrippen dualisme, unificatie en associatie in de koloniale politiek.

door

Dr. J. H. Boeke.

Er is veel te doen geweest over deze begrippen den laatsten tijd. Ten minste in die kringen waar de koloniale politiek wordt besproken en gevormd. In de Staten Generaal eerst, bij de behandeling van de begrooting voor 1923, in den Volksraad later bij de algemeene beschouwingen naar aanleiding van de begrooting voor 1924 en tenslotte bij de beraadslaging over het voorstel eener nieuwe wijze van samenstelling van den Volksraad

Of men er veel verder mede gekomen is? Men heeft de begrippen betast als brandnetels, aangehaald als een vreemd huisdier, onzeker of men hard moest aanpakken dan wel zacht moest streelen. En men heeft achtergelaten wat veel op een begripsverwarring lijkt.

De combinatie dualist-reactionair, unificist-ethicus klinkt velen nog natuurlijk. Zij verhindert ruiterlijke partijkeuze en consequente aanvaarding, zij schept twijfelmoedigheid en verlamt de daadkracht. Is het dan niet de moeite waard te trachten wat meer stelligheid te brengen in die uitvloeiende begrippen door duidelijke grenzen te trekken — ook op gevaar af dat een ander verklaren zal dat de lijnen onjuist, zij het dan ook niet willekeurig, zijn aangebracht?

Het is een kwestie van indeelen en omschrijven; kan daaraan een objectieve waardeering verbonden worden, zooveel te beter — al koester ik niet de illusie dat een ander het met de objectiviteit van die waardeering eens zal zijn.

Nu is er een verontschuldiging voor die verwarring in hetgeen men met de begrippen dualisme,. unificatie en associatie heeft te

begrijpen. De begrippen namelijk zijn zichzelf niet gelijk gebleven maar in den loop der tijden van inhoud en aanschijn veranderd zonder dat een verklarende bijvoeging den argeloozen hoorder of lezer waarschuwt om te onderscheiden.

Dat geldt in de eerste plaats voor de begrippen dualisme en unificatie. Zij zijn als tegenstelling bedoeld. Maar zelfs wanneer men ze los van plaats en tijd tegenover elkander houdt, moet het opvallen dat de tegenstelling niet zuiver kan zijn. Dualisme is een statisch begrip, het teekent een toestand, unificatie is een dynamisch begrip en wijst op een handeling. Is dualisme twee-zijn, dan is unificatie de eenmaking van die tweeheid, met andere woorden, dan beteekent unificatie de opheffing van het dualisme.

En inderdaad dient in de koloniale politiek de unificatie zich aan als verdelger van het dualisme. Daarbij wordt de vijand dan wel eens boozer afgebeeld dan hij is. Men stelt het voor dat het dualisme niet slechts een toestand van gescheidenheid aangeeft, als rechtmatig en natuurlijk aanwezig veronderstelt, maar dat het in rechtstreeksche tegenstelling met unificatie een streven aanduidt om gescheidenheid te brengen, om hetgeen een neiging tot een worden vertoont uiteen te rukken, verdeeldheid aan te blazen, terug te dringen wat gelijk kwam. Dualisme huldigen beteekent dan zich reactionnair gedragen.

En wie wenscht dat?

Maar op die wijze doet men den vijand geen recht wedervaren. Dat moet duidelijk worden, als men bedenkt hoe dualisme en associatie, die dan toch elkanders tegenhangers moeten zijn, door een zelfden persoon worden beleden. Dat moet blijken als men ervaart dat de meest vooruitstrevende politici zich dualist verklaren. Men kan niet ontkomen aan een neutraler opvatting van het begrip dualisme, wanneer men zich voor oogen stelt dat personen, die in politieke belijdenis mijlen ver van elkander verwijderd zijn, het dualisme met gelijke overtuiging aanhangen.

Dat alles wijst er echter evenzeer op dat eenige verheldering wel noodig is.

Aanvankelijk beteekende de splitsing, die men in de leden van de koloniale maatschappij aanbracht, een welbewuste achterstelling van de inheemsche groep. Artikel 109 van het regeeringsreglement,

dat vóór de wijziging bij de wet van 31 December 1906, onderscheidde in Europeanen en Inlanders en met Inlanders gelijkstelde „Arabieren, Mooren, Chineezen en allen niet tot de Europeanen of Japanner behoorende die Mohammedanen of heidenen zijn", wees in die richting en de koloniale practijk gaf er blijk van. Men ging uit van de redelijkheid van een meten met twee maten ten voordeele van de Europeanen en de met hen gelijkgestelden als heerschende klasse en ten nadeele van de Inlanders en Vreemde Oosterlingen als lagerstaande groepen. De koloniale gedachtegang, waarin het land en zijn bewoners slechts beschouwd werden als object van exploitatie ten behoeve van den kolonist werkte nog ongestoord.

Mr. J. H. Carpentier Alting [1]) beschrijft die dualistische onderscheiding als volgt: „Ze openbaarde zich in gemis aan verzorging „van de materieele en intellectueele belangen van alle niet-Euro„peanen, in het gemis in het bijzonder aan onderwijs met uitzonde„ring sedert 1848 van de zonen der hoofden op Java, in de belem„mering van de vrijheid van verkeer, in de oplegging van zware be„lastingen, die, voor zoover ze het inkomen betroffen op een laag „minimum begonnen en met sterke progressie het maximaal van „heffingsprocent reeds bereikten bij een inkomen, waarop de aan„vankelijk geheel onbelaste Europeanen, later nog nauwelijks iets „betaalde, in de mindere waarborgen voor de overheerschten gege„ven waar het betrof het onderzoek omtrent strafbare feiten, in de „bijzondere gemakkelijkheid waarmede de niet-Europeanen konden „worden in preventieve hechtenis gesteld en met hun huisrecht kon „worden omgesprongen; ze openbaarde zich wat de Inlanders be„treft bovendien in den nog zoo lange jaren gehandhaafden cultuur„plicht, in de handhaving, tot voor kort haast ongerept, van de hee„rendiensten; wat de Vreemde Oosterlingen betreft in de oplegging „van nog zwaardere financieele lasten, in den wijkendwang; wat „allen betreft in de uitsluiting van benoembaarheid tot alle ambten, „die niet uitsluitend gezag over de eigen natie meebrachten".

En Mr. L. W. C. van den Berg [2]) voert dit „Indische stelsel

---

1) Vergadering van het Indisch Genootschap van 16 December 1921, onderwerp „het rassencriterium".

2) De Ned.-Indische inboorlingenpolitiek, Gids 1909 III.

van een administratief en juridisch dualisme tusschen overheerscher en overheerschten" terug tot den Arabischen Chalief Omar, die van 634 tot 644 regeerde en bij de verovering van Palestina en Syrië de verschillende plaatselijke christelijke en joodsche gemeenten naar een zelfden grondslag organiseerde. „De ongeloovigen in quaestie „werden geen staatsburgers; zij betaalden zware belastingen en „waren bovendien onderworpen aan tal van politiebepalingen, welke „hen steeds moesten herinneren aan hunne minderwaardigheid „tegenover hunne heerschers, de Muzelmannen".

Deze politiek nu werd in beginsel verlaten met het inslaan van den ethischen koers, die beoogde het onderscheid tusschen overheerschten en overheerschers te verkleinen, dit allengs te doen verdwijnen door maatregelen die de inheemsche bevolkingsklassen wilden doen deelen in wat tot dusver enkel voorrecht van de uitheemsche klassen werd geacht. De nieuwe leus was gegrond op een gevoel van zedelijke verplichting, dat echter, omdat het door de Nederlandsche overheerschers, die zich thans voogden achtten, werd gekoesterd, een Nederlandsch karakter had, de Indische toestanden met een Nederlandsch oog bekeek. Het was voorts een leus, die steunde op de overtuiging dat in de eerste plaats de rechteloosheid, de gebrekkige rechtsontwikkeling — gebrekkig natuurlijk van Nederlandsch standpunt bezien — aan de economische achterlijkheid van de inheemsche bevolking schuld was, en op grond daarvan meende door gelijkberechtiging, door Europeesch-volmaakte wetgeving het snelst en het doeltreffendst vooruit te kunnen helpen. De inheemsche bevolking was verwaarloosd, erger dan aan haar lot overgelaten, onderdrukt, buitengesloten van het genot der Europeesche beschaving. Zij zou thans tot die gemeenschap worden toegelaten en haar opneming daarin zou alzijdigen opbloei, geestelijke en stoffelijke eenwording ten gevolge hebben.

Het zuiverst en het eenzijdigst werd deze leus gehuldigd door den reeds genoemden Mr. van den Berg. Voor waardeering van het inheemsch eigene was in diens overtuiging geen plaats. Dat behoorde tot den desolaten boedel, die moest worden aan kant gedaan. Wetenschappelijk was de leus evenmin. Het dualisme beteekende voor hem enkel achterstelling en uitsluiting, zijn horizon werd bepaald door de juridische en maatschappelijke beginselen waarin hij

zelf was groot gebracht. Voor de inheemsche rechtsvormen heeft hij slechts enkele schampere opmerkingen over. Wat zijn, bijvoorbeeld, die Inlandsche rechten op den grond? Zij zijn „niet vatbaar „voor erfdienstbaarheden, opstal, erfpacht, grondrenten, vrucht-„gebruik, gebruik en bewoning, hypotheek en acquisitieve verjaring. „Alleen op den weinig voorkomenden agrarischen eigendom kan „hypotheek worden gevestigd. Het nationale Inlandsche recht kent „verder noch onze koopmansboeken, noch onze vennootschappen „van koophandel, noch ons handelspapier, noch onze assurantie, „noch onze scheepsvoorrechten, noch onze bepalingen omtrent „monsterrol, chertepartijen, cognossementen, bodemerij, averij, „scheepsverklaringen enz. enz."

Wat zijn die gebrekkige Inlandsche vermogensrechten, die slechts voor den woeker plaats laten? Al die instellingen „welke recht-„streeks een onoverkomelijk beletsel vormen tegen een gezonden „economischen toestand en waaraan niemand meer gehecht is dan „eene minderheid, die daarvan voordeel heeft". Westersche wetgeving moet daarvoor in de plaats komen. Dan zal ook Westersch economische opbloei volgen en niet alleen opbloei maar ook eenwording.

Voor hem is de volgorde deze: door Westersche wetgeving komt Westersche opbloei, verdwijnen verschillen; door dat verdwijnen van verschillen wordt een grondslag gelegd voor associatie, voor één voelen, voor geestelijk éénworden. Er bestaat een drang naar assimilatie aan Westersche beschaving, verschaft Westersche wetgeving aan dien wensch vervulling, dan zal ook die assimilatie zich verwezenlijken.

De symptomen van deze toekomstige samensmelting meent Van den Berg reeds te ontwaren. In de neiging ook van middelstanders om aan hun kinderen een Europeesche opvoeding te geven, om het Nederlandsch aan te leeren, om zich met Europeanen te doen gelijkstellen; in de ontluikende vrouwenbeweging; in de oprichting van Boedi Oetomo, een bond, aldus schrijver, die zich niet op staatkundig gebied beweegt en de Nederlandsche taal als voertuig der gedachten wenscht; in het vrij zijn van de beweging van alles wat aan panislamisme of aan andere voor ons gezag minder wenschelijke godsdienstige gevoelens kan doen denken. Zoo construeert hij

het aantrekkelijke tijdbeeld „hoe de Aziaten zelven en in het bij-„zonder de ingezetenen van Nederlandsch-Indië beginnen te be-„grijpen, dat zij niet door hunne adats en adatjes mogen blijven „in hun intellectueel en economisch isolement, hoe zij niets liever „wenschen dan over te nemen van de Westerlingen, wat dezen beter „hebben dan zij, hoe zij aan het wereldverkeer willen gaan deel-„nemen, in Indië liefst naar de wijzen en gewoonten der Neder-„landers, hoe zij in één woord anders willen worden dan zij zijn."

Dat alles is onvervalschte utopie, zonder verband met de werkelijkheid, naïef en Westersch. Het paleis van de Europeesche beschaving is zijn heiligdom, waar buiten niets bestaat dat de moeite van het behouden en kweeken waard is. En zooals het dualisme voor hem beteekent het dichthouden van de toegangspoorten, het buitensluiten van de kleumende Inlandsche gemeenschap, zoo ziet hij in de unificatie enkel het opengooien van de paleisdeuren en het plaatsruimen voor de aanstormende, binnenstroomende scharen.

Het is een overwonnen standpunt, een tegenstelling die in beginsel heeft afgedaan en wij willen daarom deze tegenover geplaatste politieke principes als *primitief dualisme* en *primitieve unificatie* brandmerken en als practisch waardeloos ter zijde schuiven.

De ethische koers echter, waarvan de primitieve unificatiepolitiek een uitkomst was, voerde ook naar vruchtbaarder gebieden. Immers met de aanvaarding van de ethische richting werd ook de bestudeering van de inheemsche maatschappij met nieuwe liefde en aandacht ter hand genomen. Ik behoef hier slechts te herinneren hoe Van Hoëvell, de voorvechter van deze nieuwe koloniaalpolitieke beginselen (1812 — 1879), het Bataviaasch Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen nieuw leven inblies en de grondlegger was van het Tijdschrift van Nederlandsch-Indië en ik wil voor een latere periode slechts wijzen op de verschillende welvaartsonderzoekingen.

Die bestudeering bracht niet enkel ethnografische bijzonderheden. Zij bewees op juridisch gebied het bestaan van een veelal ontwikkeld eigen rechtsleven met eigen rechtsbegrippen, zij openbaarde op sociologisch gebied het leven of de rudimenten van eigen maatschappij-vormen, zij leerde op economisch gebied een scher-

pere onderscheiding van het economisch ontwikkelingsstadium, van de kenmerkende eigenaardigheden der inheemsche samenleving met de consequenties daarvan.

Ook de ervaringen op het gebied van bestuur en wetgeving met toepassingen van het primitief unificatiebeginsel opgedaan, maakten een nuchterder schatting van dat beginsel raadzaam. De resultaten toch bleken maar al te vaak teleurstellende verrassingen.

Voorts gingen de stroomingen van de Inlandsche beweging slechts zeer ten deele langs de banen door de unificisten getraceerd.

Die studies en die ervaringen nu leidden sommigen tot de wetenschappelijke overtuiging dat een afscheiding, een afzonderlijke behandeling van de inheemsche maatschappij, een erkenning en eerbiediging van haar eigen wezen recht van bestaan had en een juist bestuursbeleid daarmede had rekening te houden.

Die overtuiging stelde zich op een objectief standpunt, zij zag van daaruit de overheerschers en de overheerschten, de uitheemschen en de inheemschen, de Westersche cultuur en de Oostersche beschaving, twee maatschappijen op een zelfde grondgebied saamgebracht maar beide met het recht, den drang, den eisch om zich organisch te ontwikkelen.

Men zou dit standpunt het *wetenschappelijk dualisme* kunnen noemen. Het heeft met het primitieve dualisme enkel de tweeheid als grondslag gemeen, het mist echter de eenzijdige Westersche waardeering die zoowel van het primitieve dualisme als van de primitieve unificatieleer de basis vormt, het erkent en aanvaardt een Inlandsche samenleving met eigen wezen, eischen en behoeften, met recht op eigen ontwikkeling.

Tegenover dit wetenschappelijk dualisme had zich nu ook de unificatieleer te stellen. Zoo werd zij voorzichtiger. Duidelijk blijkt dat uit het standpunt van de meerderheid der herzieningscommissie, wier oordeel over het unificatiebeginsel door haar voorzitter Mr. Carpentier Alting later, in zijn reeds aangehaalde voordracht voor het Indisch Genootschap, opnieuw werd uiteengezet.

Dit standpunt is: geen egalisatie: „niets lijkt mij", aldus Mr. Carpentier Alting, „verderfelijker dan egalisatie waar differentiatie „in menig opzicht noodig zal blijken. Geen rechtseenheid maar „rechtsgelijkheid, gelijkheid voor de wet". Voor het privaatrecht

handhaving van het dualisme in den zin van handhaving van volksrecht waar dit levenskracht heeft. Daarentegen gelijkheid van alle leden der bevolking in hun betrekking tot de overheid. Afschaffing van het dualisme in het bestuur en in de vertegenwoordiging. De eisch van professor Carpentier Alting spitst zich toe op afschaffing van artikel 190 R. R. dat Inlanders en Europeanen onderscheidt, afschaffing als uiterlijk teeken dat de ethische politiek die het stempel droeg van concessie, tegemoetkoming te zijn, plaats maakte voor wettelijke erkenning van gelijkgerechtigdheid, erkenning dat de associatie de wettelijke basis voor het staatsgebouw werd.

Wellicht echter blijkt het standpunt door de aanhangers dezer gelouterde unificatie ingenomen nog duidelijker uit enkele aanhalingen uit het rapport van de herzieningscommissie (afdeeling II van de Algemeene Toelichting, handelende over „het rasverschil").

Het verschil met de vroegere, de primitieve unificatie wordt als volgt aangegeven: „Bijna twintig jaren geleden werd op het gebied „(van het privaatrecht) unificatie, in den zin van assimilatie, aan„geprezen als het einde van alle wijsheid. De meeningen zijn ge„kenterd sedert dien en het zou de vraag zijn of er nu nog wel „iemand is die oprecht zoodanige assimilatie mogelijk acht. Ook „zij die nu op unificatie aansturen doen dit met de noodige reser„ves. Het volksrecht, waar dit leeft en werkt, in den grond te boren, „wenscht niemand meer. Men verschilt van meening slechts over de „wijze waarop deze gedachten tot uitdrukking moeten worden „gebracht."

Toch ligt hierin mijns inziens niet het kenmerkende verschil met de primitieve unificatie. Immers de commissie verklaart uitdrukkelijk dat haar verlangen is „dat eerlang de geheele bevolking van „Indië, van welke tong en welke kleur ook, zal vormen één volk, „onderworpen aan één recht, met niet meer dan plaatselijke „afwijkingen".

Het principieele onderscheid tusschen de primitieve en de gelouterde unificatieleer ligt veeleer hierin, dat de laatste zich niet op wenschelijkheden maar op feitelijkheden baseert. Volgens de herzieningscommissie is de „opheffing van het dualisme" mogelijk gemaakt door een evolutie, die weliswaar eeuwen heeft geduurd, daar zij dagteekent van het tijdstip, waarop de Inlander in aan-

raking kwam met de Europeesche beschaving, maar eerst in de laatste tientallen jaren snellere vorderingen heeft gemaakt. Bij die evolutie, zich uitende in een toenemende associatie, hebben de verschillende unificeerende maatregelen door de regeering genomen slechts het karakter gehad van bevestiging van hetgeen in wezen reeds bestond, zijn dus die maatregelen achter de feiten aangekomen. Voor Mr. van den Berg was, gelijk wij zagen, slechts de *drang* naar assimilatie aan Westersche beschaving primair, daaraan kwam de wetgeving tegemoet en uit die wetgeving op eenheidsgrondslag zou, aldus de verwachting, de associatie opbloeien. Voor Mr. Carpentier Alting c.s. daarentegen is die associatie primair en brengt de wetgeving op eenheidsgrondslag slechts aanpassing aan het bestaande.

Van dat standpunt beschouwd is toepassing van het dualistisch beginsel terugkeer op een reeds afgelegden weg. Dit verklaart dan ook de houding door de herzieningscommissie of, wil men, den heer Carpentier Alting tegenover de voorstanders van een dualistische politiek aangenomen. Hun wordt geantwoord: „Dat kan niet meer „voor invoering in aanmerking komen. De evolutie van Indië heeft „zich in een andere richting bewogen. De ééne onderscheiding die „men vroeger meende te moeten toepassen, die naar rassen, is bezig „te verdwijnen en moet in de verhoudingen van de bevolking tot de „overheid geheel verdwijnen, maar in de plaats daarvan is reeds „gekomen de gedachte van associatie en die is levenwekkend „bevonden".

Voordat wij deze uitspraak nader critisch beschouwen, is het noodig de beteekenis van het begrip „associatie" nauwkeurig vast te stellen. Die associatie toch blijkt het fundament te zijn, waarop de unificatie steunt.

Naar bekend is het associatiebeginsel als politieke leus vooral uitgewerkt door Prof. C. Snouck Hurgronje in de vierde eener reeks voordrachten in 1911 onder den algemeenen titel „Nederland en de Islam" in de Nederlandsch-Indische Bestuursacademie gehouden. De term zelf is, ook in de koloniale politiek, van veel ouderen datum.

Volgens Dr. Snouck Hurgronje ligt de eenig ware oplossing van het Islam-probleem „in de associatie der Mohammedaansche „onderdanen van den Nederlandschen staat aan de Nederlanders".

„Wil de eenheid" van moederland en kolonie, heet het verder, „tegen de stormen van den tijd bestand blijken, dan moet nu de materieele inlijving door de geestelijke gevolgd worden". Dat is noodzakelijk, want „moest zij mislukken, dan zou de onvermijdelijk toenemende intellectueele ontwikkeling der Indonesiërs hen noodwendig hoe langer hoe verder van ons afvoeren, want dan zouden anderen dan wij de leiding in handen krijgen".

Wie zijn die Indonesiërs, waarop boven geciteerde uitspraak doelt? Ook Dr. Snouck Hurgronje stelt de vraag aan wie men de associatieve middelen van onderwijs en opvoeding in Europeeschen zin in de eerste plaats zal hebben toe te dienen en antwoordt daarop: aan de hoogere klassen, de aristocratie der bevolking, aan de meer ontwikkelde Javanen en Maleiërs. En omtrent de wijze van toepassing der associatie wordt aanbevolen: openstelling, zoo wijd mogelijk, in Indië van alle, vooral de beste, inrichtingen van Europeesch onderwijs; aanmoediging en steun voor de meest belovenden om de hoogere studiën in Nederland te maken; opvoeding en verkeer ook buiten de school in een Europeesche omgeving; ontwikkeling, geestelijk en moreel, van de Inlandsche vrouw onder persoonlijke leiding van degelijke Europeesche vrouwen.

En om de zoo gevormde krachten vruchtdragend te maken is het voor de regeering urgent „de verdeeling van den arbeid der staats-„dienaren zóó te herzien, dat al het werk, dat door die modern „ontwikkelde kinderen des lands verricht kan worden, ook inder-„daad aan hen worde toevertrouwd".

Ziedaar de associatie-gedachte van Dr. Snouck Hurgronje. En wat in 1911 nog grootendeels wensch was, is thans reeds in ruime mate verwezenlijkt, in sommige opzichten, bijvoorbeeld in het Indisch hooger onderwijs, zelfs reeds overtroffen. Ook de laatstgenoemde eisch, om aan de ontwikkelde Inlanders een belangrijker aandeel in den staatsdienst te verzekeren, wordt in het door de Indische salariscommissie aanvaarde systeem als grondslag aanvaard.

Het is deze associatie-gedachte die aan het unificatie-beginsel ten grond wordt gelegd. Dit blijkt duidelijk uit de houding door Mr. Carpentier Alting aangenomen tegenover het denkbeeld van Mr. van Vollenhoven van een associatie op Indonesischen grondslag, geschetst ter vergadering van het Indisch Genootschap, waar

eerstgenoemde zijn voordracht over het rassencriterium hield. De heer Carpentier Alting verklaarde daar: „Zulk een Indonesische „grondslag kan niet meer zuiver gelegd, of wil men met dezen „spreker, hersteld worden. Zulk herstel zou een achteruitgang zijn. „Betwijfeld wordt of de Inlander van dezen tijd, die bij zijn meer- „dere aanraking en toenemenden omgang met den Europeaan in „hooge mate in zijn levensbeschouwing en levensinrichting den in- „vloed daarvan heeft ondergaan, dat herstel zou begeeren". En „verder: „Indië is aan een rechtstoestand van zuiver Indonesisch „land ontgroeid. Op dien grondslag kan het Indische staatsgebouw „niet meer worden opgetrokken; het kan nu nog maar alleen worden „opgetrokken op den grondslag, niet van assimilatie, maar van „associatie".

Maar wanneer onder associatie moet worden verstaan „geeste- lijke inlijving bij de Europeesche cultuur" dan heeft de regeering enkel verwarring gesticht door bij de behandeling van het ontwerp eener nieuwe wijze van samenstelling van den Volksraad het asso- ciatie-begrip in een geheel andere beteekenis te gebruiken. In de memorie van antwoord betreffende genoemd ontwerp wordt ver- klaard: „met erkenning van de zeer reëele verschillen stuurt zij „(de regeering) aan op associatie, op onderlinge samenwerking „van de Nederlandsche en Inheemsche bevolkingsgroepen van de „groote eenheid: Indië".

„Eerst nà den eisch van zuivere vertegenwoordiging komt het „associatiebeginsel, dat de vertegenwoordigers der sociale krachten, „zoodra zij in den Volksraad vereenigd zijn, leert, dat willen zij „daar iets bereiken, het noodig is tot samenwerking te komen, „m.a.w. de belangen, die hen bijzonder raken, te zien in verband „met het algemeen belang. Daarnevens ontstaat samenwerking tus- „schen de verschillende maatschappelijke groepen onderling, aan- „getrokken door overeenkomstige beginselen, die zij in het staats- „bestuur in achtgenomen wenschen te zien en die zij daarom ge- „zamenlijk willen voorstaan en propageeren. In beide gevallen is „de samenwerking echte associatie, nl. vrijwillige samenwer- „king".

Ja, in laatsten termijn de sprekers over dit ontwerp beantwoor- dende, maakt de regeeringsgemachtigde voor algemeene zaken het

nog erger door te beweren: „gescheiden samengaan is toch eigenlijk „associatie".

Door deze uitspraken wordt dubbel gezondigd. In de eerste plaats wordt een in de politiek naar zijn beteekenis vastgelegd begrip weer op losse schroeven gesteld en in de tweede plaats wordt een hanteerbaar beginsel tot een ijle frase vervluchtigd. Immers het moet toch duidelijk zijn dat een dergelijk neutraal, kleurloos associatiebegrip, dat geen bepaalde richting uitwijst nimmer den grondslag kan vormen voor een bepaalde politiek. De associatie op Europeeschen grondslag van Dr. Snouck Hurgronje en de aanhangers van het unificatiebeginsel is begrijpelijk, de associatie op Indonesischen grondslag van Mr. van Vollenhoven is ook begrijpelijk, maar de kool en geit sparende associatie ins Blaue hinein van de regeering is politiek onbruikbaar en steriel.

Bij de verdere bespreking van het associatiebeginsel zal ik dan ook de door de regeering gelanceerde omschrijving ter zijde laten en vasthouden aan de interpretatie door Dr. Snouck Hurgronje ervan gegeven.

Als gezegd is dit associatiebeginsel het fundament, waarop de unificatie-politiek steunt, zij staat en valt ermede. Er bestaat daarom aanleiding dit beginsel nader onder de oogen te zien.

Men zou daartoe allereerst de vraag kunnen stellen: is die associatie wenschelijk? Een discussie over een dergelijke vraag heeft echter enkel academische waarde om de eenvoudige reden dat de associatie-beweging niet te stuiten is.

Reeds Dr. Snouck Hurgronje wijst hierop: „Het is niet langer „de vraag, of de voor hooger ontwikkeling meest toegankelijke „deelen der bevolking van den Archipel ons op intellectueel gebied „al of niet op zijde zullen streven, de vraag is alleen nog, of de „voortzetting der krachtig begonnen beweging zal geschieden met „onze medewerking en onder onze leiding, dan wel in weerwil „van onzen tegenstand, en dan onder leiding van anderen, die zich „niet lang zullen laten wachten".

En waarom is zij niet te stuiten?

Omdat de associatieve beweging geen louter idealistische beweging is maar een zeer materieelen grondslag heeft in de kans die

zij opent om een positie en een inkomen te verwerven, die de eigen maatschappij niet vermag te bieden.

„Die de eigen maatschappij niet vermag te bieden". Ik leg nadruk op deze woorden. Al die schoolkennis, die kennis van Westersche techniek, die vruchten van een op associatie gegronde opvoeding hebben slechts marktwaarde, wanneer zij kunnen worden aangewend in dienst van gouvernement en uitheemsche particulieren. De eigen samenleving heeft daaraan geen loonende plaats te bieden. Het gouvernement echter en de bedoelde particulieren hebben voorshands nog behoefte aan inheemsche krachten voor aanvulling en, waar mogelijk, voor vervanging van de duurdere Europeesche krachten. Zij moedigen dus in hun eigen belang die associatie aan.

Heeft daarom de vraag of associatie wenschelijk is geen practische beteekenis, omdat zij, gewenscht of ongewenscht, voortgang móet hebben, wel van practisch belang is de vraag of het associatiebeginsel bruikbaar is als grondslag voor een algemeene koloniale sociale politiek.

Reeds Dr. Snouck Hurgronje wijst op een gevaar dat sommigen als gevolg van de associatie-politiek zien dreigen: „dat daardoor „een vroeger ongekende kloof ontstaat tusschen de beschavings- „hoogte der aristocratie en die der groote menigte, zoodat het onder- „ling verband er bij verloren dreigt te gaan".

De manier, waarop hij deze netelige kwestie afhandelt, is weinig bevredigend. „Het zou ongetwijfeld gunstig zijn voor den goeden „uitslag van het werk", aldus zijn betoog, „als men van alle zijden „tegelijk kon beginnen; als men de wegen kende en over de mid- „delen beschikte om in denzelfden tijd door doelmatig onderwijs „de massa der kleine Javaansche landbouwers tot een hooger in- „tellectueel peil te verheffen en de aristocraten van Java zoo dicht „mogelijk naar onze eigen geestelijke atmosfeer heen te trekken. „Dit gaat echter boven onze kracht, al ware het alleen omdat de „psychologie van den kleinen man ons daartoe te vele, voor het „oogenblik niet oplosbare raadselen biedt; bij gebrek aan de noo- „dige gegevens voor eene betrouwbare diagnose kon het recept wel „eens glad verkeerd uitvallen. Bij iedere poging die wij in de be- „staande omstandigheden kunnen doen om den desaman tot een „hoogeren graad van beschaving te brengen, loopen wij veel gevaar

„hem iets op te dringen, dat hij niet wenscht, zonder dat wij de „stellige overtuiging mogen koesteren, dat het voor hem deugen „zal." En na een opmerking over desascholen vervolgt hij: „Belang- „rijke nieuwe proefnemingen op dit gebied zag ik liefst uitgesteld „totdat wij daarbij gebruik kunnen maken van de voorlichting „eener talrijke groep van hoog ontwikkelde Javanen, die aan Wes- „tersche wijsheid Oostersche ervaring paren; dezen zullen met „minder gevaar van dwaling dan wij kunnen vaststellen, hoe de „kleine landbouwers onder hunne rasgenooten gebracht kunnen „worden tot deelname aan het huidige verkeersleven binnen de „grenzen, die de natuur voor hen daaraan stelt".

Met dit betoog wordt een meer democratische associatiepolitiek naar de toekomst, om niet te zeggen ad calendas graecas, verschoven. Voor de massa wordt zij onbruikbaar verklaard. Voor haar zal een ander recept moeten worden gevonden.

Maar gaan de huidige aanhangers eener unificatiepolitiek daarin mee? Pretendeeren ook zij de associatieve idee enkel op een beperkte groep uitverkorenen te willen toepassen? Of formuleeren zij op dezen grondslag thans beginselen van practische politiek die voor de massa verwezenlijking kunnen vinden? Er is hierop maar één antwoord te geven: de aanhangers van de unificatiepolitiek hebben niet slechts gemeend dat de resultaten van het associatiestelsel vanzelf naar beneden zouden doorsiepelen, maar tevens dat de associatiegedachte reeds in de inheemsche maatschappij leeft, zij hebben een politiek stelsel ten behoeve van een begrensd aantal individuen verheven tot een politiek stelsel ten behoeve van de geheele Indische samenleving, zij hebben de geassocieerde individuen beschouwd als de vertegenwoordigers van de gemeenschap waaruit zij voortkwamen.

Is die zienswijze juist? Ik meen het te moeten betwijfelen. Toch ligt hier de kern van het vraagstuk. Hebben die geassocieerde personen zich vóór hun Westersche ontwikkeling deel gevoeld van de inheemsche maatschappij en zijn zij zich, toen zij eenmaal opgenomen waren in de „koloniale sfeer", in de maatschappij der uitheemschen, der overheerschers, leden van de inheemsche maatschappij blijven voelen? Is anderzijds de inheemsche maatschappij die geassocieerde individuen blijven beschouwen als kinderen van

haar samenleving, als bloed van haar bloed, als geest van haar geest?

Wij moeten ons klaar voor oogen stellen wat eigenlijk die associatie beduidt. Het is niet anders dan het lichten van afzonderlijke individuen uit de inheemsche in de koloniale sfeer. Niet de inheemsche maatschappij wordt vooruitgebracht maar daaruit geselecteerde personen. Dat wil zeggen de besten, de meestbelovenden. Het is een proces waardoor de inheemsche maatschappij niet wordt versterkt maar verzwakt, er worden aan deze gemeenschap geen krachten toegevoerd, er worden krachten aan onttrokken.

Elke vlijtige en intelligente landbouwerszoon die tot mantri bij een gouvernementsdienst, tot mandoer bij de K.P.M., tot toekang op een suikerfabriek opklimt, wordt daarmee losgemaakt van de ontwikkeling zijner eigen samenleving, houdt daardoor tevens die ontwikkeling tegen en verzwakt de gemeenschap waartoe hij behoorde. Zeker, die gemeenschap is niet in staat zijn gaven naar waarde te beloonen. Maar zou zij daartoe onmachtig blijven, wanneer hij en zijns gelijken gedwongen waren in en door haar die gaven rendabel te maken?

Het is mijns inziens teekenend dat de streken, waar de associatieidee den vruchtbaarsten grond heeft gevonden, juist zijn gewesten als de Vorstenlanden, Ambon, Menado, waar toch zeker niet van kan worden getuigd dat de inheemsche maatschappij er meer ontwikkeld, krachtiger is dan elders.

Wat boven van de geassocieerde landbouwerszonen werd opgemerkt, geldt in nog sterkere mate van de geassocieerde prijaji's. Hebben zij aanvankelijk reeds buiten de inheemsche massa gestaan, hun associatie gaat verder en zij dreigen geheel van de eigen samenleving te vervreemden. Een vereeniging als Boedi Oetomo leeft niet in de inheemsche sfeer. Hoe krachtig ook haar nationale gevoelens mogen zijn, zij heeft geen contact met het volk, met de massa, haar stoffelijke en geestelijke belangen zijn met die van de uitheemschen vervlochten.

Het geheele proces van associatie is geen geleidelijke opheffing van de inheemsche maatschappij. Deze maatschappij zelf wordt er niet door beroerd. Het zijn de afzonderlijke individuen die uit die maatschappij worden losgemaakt en tot een weinig samenhangende,

zwevende tusschenlaag worden gevormd, vreemd aan de eigen samenleving en vreemd aan de kleine maatschappij der uitheemsche leiders.

Is deze zienswijze juist, dan wordt daarmede de beteekenis van de associatie tot bescheidener verhoudingen teruggebracht, dan wordt zij een politiek — en een noodzakelijke politiek — ten opzichte van geïsoleerde individuen, maar dan blijkt haar onbruikbaarheid als grondslag van een algemeene sociale politiek. Dan is daarmede dus ook de unificatie als koloniaal politiek stelsel veroordeeld. Dat stelsel paste en past nog voor een aristocratische politiek, die uit is op het kweeken van een steeds toenemende groep Westersch opgeleide inheemschen om bij de uitvoering van het koloniaal bestel van dienst te zijn (en in dat doel ligt de nuchtere grondslag van de ethische politiek), maar zij moet falen in haar pogen om de inheemsche maatschappij als zoodanig tot ontwikkeling te brengen.

Daarvoor is noodig erkenning van de inheemsche maatschappij als een maatschappij met eigen ontwikkeling en behoeften, erkenning van de noodzakelijkheid om die maatschappij tegen verder uiteenvallen te behoeden en daarmee erkenning van de noodzakelijkheid om die maatschappij van binnen uit, langs organischen weg tot ontwikkeling te brengen. Die erkenning nu vormt het uitgangspunt van het wetenschappelijk dualisme. Het is een erkenning, een inzicht dat als eersten eisch stelt bestudeering van de inheemsche maatschappij, beter misschien van de inheemsche maatschappijen, van haar behoeften, haar aard, haar capaciteiten, haar verlangens om daaraan vast te knoopen voor een politiek van opbouw op sociaal, op economisch en op politiek gebied. Het is een erkenning die eerbied vordert voor het inheemsch eigene en die op versterking van het gevoel van vrijheid en eigen verantwoordelijkheid aanstuurt.

In zoover zit er leven in de dualistische overtuiging. Er is echter ook een star dualisme, dat als uitgangspunt dient van het politieke inzicht, dat niet alleen aan den Inlander een eigen maatstaf moet worden aangelegd, maar dat ook vooruitgang van zijn samenleving niet te verwachten is, omdat de hinderpalen tegen zijn ontwikkeling in de natuur en in zijn natuurlijke gesteldheid gronden. Het is het

dualistisch inzicht dat zich op ethnologische, op rasverschillen beroept en dat bij sommigen van hen, die de evolutie van de inheemsche samenleving wenschen en in de mogelijkheid ervan gelooven, het dualisme als zoodanig in verdenking van conservatisme heeft gebracht.

Die ethnologische fundeering is echter uiterst zwak. Het terugvoeren van sociale verschijnselen op raseigenaardigheden is inderdaad niet meer dan berusten in het onverklaard blijven dier verschijnselen en de geheele geschetste houding tegenover de inheemsche maatschappij ware juister dan uit wetenschappelijk inzicht te verklaren uit den wensch dat alles blijve zooals het is, omdat de lage levenstandaard gevoegd bij de groote getalsterkte van de inheemsche bevolking zulk een gelukkige en onmisbare factor is in de koloniale exploitatie.

Voor de aanhangers van dit inzicht is het dualisme in de Indische maatschappij blijvend. Voor hen daarentegen, die op de mogelijkheid van ontwikkeling vertrouwen, zal dit dualisme zich ten slotte in een eenheid moeten oplossen, wanneer de inheemsche maatschappij in staat blijkt haar wereldtaak met eigen krachten te vervullen.

Evenwel dit is muziek van een verre toekomst.

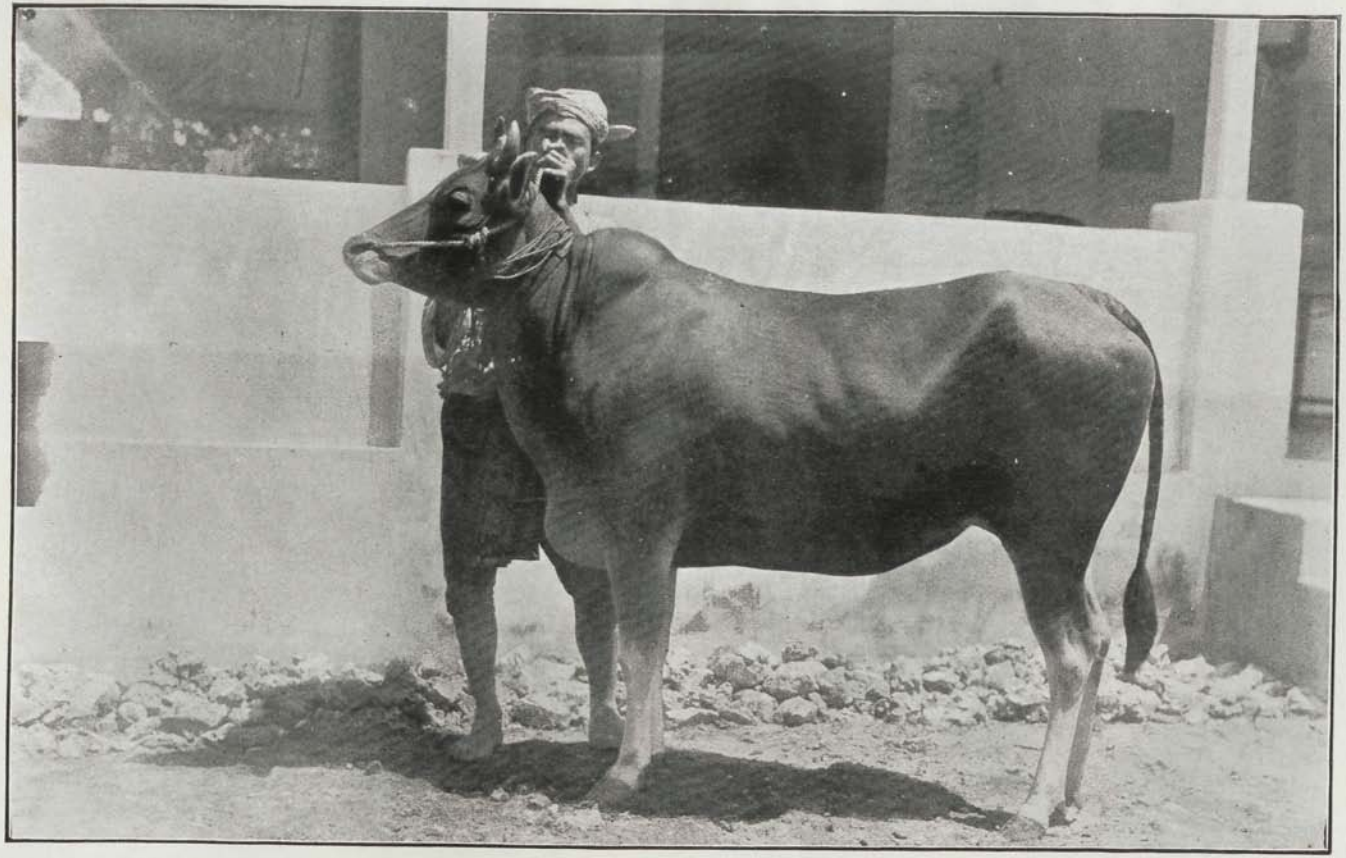
Het Madoereesche rund, de fokkerij ervan door de Madoereezen, het gebruik ervan en zijn plaats in de veeteelt van Nederlandsch-Indië

door

Dr. KURT SOMMERFELD.

Het Madoereesche rund heeft van oudsher buitengewone belangstelling van deskundigen en liefhebbers gehad, zoodat er zeker meer literatuur over is dan over de andere, voor de bestudeering van het rundvee zoo belangrijke runderrassen van Nederlandsch-Indië. Dit zal wel daarop berusten, dat reeds vroeg het belang van Madoera als vleeschleverancier voor Oost-Java werd ingezien, dit werkte weder krachtig terug op de keuze en daardoor op de belangstelling van de voor Madoera bestemde deskundigen. Ik had, wat literatuur betreft, slechts de beschikking over de omvangrijke dissertatie van Dr. Kok [1]), waarin het onderwerp volledig behandeld is. Wanneer wij er ons toe zetten een bijdrage tot de kennis van het Madoereesche ras te leveren, dan trekt ons daarbij vooral aan een wetenschappelijke vergelijking ervan met de andere Zebu- en Zebuachtige rassen, welke wij in den loop van onzen jarenlangen dienst in Afrika waarnemen konden, verder met de hier inheemsche of ingevoerde Zebu-rassen, waarvan ons, jammer genoeg, slechts weinig materiaal ter beschikking staat. Verder boeit ons in deze tijden, waarin de regeering tot de grootste zuinigheid gedwongen is, de vraag, of niet in het belang van de bevolking zoowel als van den verbruiker, en daarmede in laatste instantie ook van het gouvernement, de bron van arbeidsvermogen en vleeschproductie,

[1]) J. Kok. Het rund en de rundveeteelt op Madoera, een zoötechnische Studie. **Proefschrift Maart 1921.**

MADOEREESCHE VAARS UIT AMBOENTEN.

welke de veestapel van Madoera vormt, met meer voordeel geexploiteerd kan worden. De daarover hieronder gegeven beschouwingen zijn reeds alle in dienstrapporten opgenomen.

In Nederlandsch-Indië kan men van een inheemsch ras spreken, het rechtstreeks van een wild rund, de Bos sundaicus of banteng, afstammend, naar zijn meest voorkomend gebied genoemde Balineesche rund en de kruisingsproducten van dit oerras met de Zebu, waaruit het Javaansch-Sumatraansch-Madoereesche ras voortgekomen is.

Tegenover dit oorpronkelijke rund en de gedurende langen tijd in het land verkregen kruisingen staan de in den nieuwen tijd voor rasverbetering of als melkkoeien ingevoerde Voor-Indische raszuivere Zebu-runderen van het Ongole, Hissar, Mongomery Guyratslag, verder Europeesche runderen of de in Australië hieruit meer of minder zuiver gefokte nakomelingen, voornl. Friesche, Ayrshire Jersey runderen en hunne kruisingen met het gekruiste rund.

Op de stamouders van het Madoereesche rund van Java zullen wij nog terugkomen. Allereerst zullen wij een zoo kort mogelijke beschrijving van het Madoereesche rund geven, (toegelicht door foto).

Het Madoereesche rund.

Het Madoereesche rund vertegenwoordigt een kruising van het Zebu-ras met het oorspronkelijke rund van den Archipel, het Balineesche rund. Dit door de meeste schrijvers ingenomen standpunt zullen wij hieronder met bewijzen staven. Op het eiland Madoera is deze kruising door de inlanders tot een tamelijk homogeen ras gefokt. De veestapel op het rond 450.000 H. A. groote eiland bestaat uit 600.000 runderen bij een bevolkingsdichtheid van 2.000.000 menschen, zoodat tusschen Hektare, mensch en rund een verhouding bestaat van 1: 3,25: 1,25.

Het type van het Madoereesche rund, zooals de bevolking dit wenscht, is het volgende.

Algemeene beschrijving van het Madoereesche rund.

In vergelijking met Europeesche en Voor-Indische rassen kan men het Madoereesche rund, wat grootte betreft, tot de middel-

matige rekenen. Wat bouw en grootte aangaat, vertoonen het mannelijke en het vrouwelijke type niet veel verschillen.

De kleur van het haar is over 't algemeen geel tot kastanjebruin, afhangende van de smaak in de verschillende centra van fokkerij. Ook zwarte runderen met de eigenaardige witte merkteekenen van Bali komen spontaan voor. De welving van de buik, de binnenvlakte der schenkels en de onderbeenen zijn witachtig tot wit gekleurd, eveneens vindt men vaak een scherp begrensde teekening op het middenvlak van den achterschenkel, evenals bij den spiegel van het hert en de hertantilope.

Boven den leikleurigen neusspiegel en de zwart omrande oogen ziet men een witgekleurden band. Ook is het voorhoofd vaak lichter gekleurd. De huid is bedekt met een kort en fijn haarkleed. Zij is elastisch, ligt echter vrij dicht op het lichaam, zoodat er weinig plooien ontstaan. In vele gevallen ziet men de onderhuidsche aderen even duidelijk te voorschijn komen als bij een volbloed paard. Hoeven en horens zijn donkergeel. De staartpluim is zwart. Zwarte banden vindt men boven de kroon van den hoef.

Het Madoereesche rund is diep gebouwd, d.w.z. het heeft een diepen en langen romp en naar verhouding korte ledematen. De lengte van den romp van de boeggewrichten tot het zitbeen overtreft de schofthoogte bij den stier in doorsnee met 16,2 c.M., bij de koe met 11 c.M. De aanzetting van het hoofd aan den hals is smal, de omtrek is bij den stier gemiddeld 91, bij de koe 66 c.M. De hals heeft in het midden een heel kort kossum, dat zelden tot het borstbeen reikt. De verbinding tusschen hals en romp, de aanzetting van den hals, ligt laag. De bult meegerekend is de omtrek bij den stier 175,5 c.M., bij de koe 108 c.M. De bult, die bij de koe de grootte van twee vuisten heeft, bij den stier die van een menschenhoofd, ligt gedeeltelijk op het achterste gedeelte van den hals, gedeeltelijk op het voorgedeelte van de schoft. Hij heeft verschillende vormen, waarvan de meest gewenschte de zoogenaamde goelgoelan batang is, d.w.z. een halsdoekachtige verhevenheid, die naar voren en naar achteren zacht uitloopt, dus veel overeenkomst heeft met den nek van stieren van kultuurrassen. Minder geliefd is een scherp afgeteekende bult. Bij jongere dieren is de bult een uit elkaar gegane musculus trapezius, rijk voorzien van het tusschen de

vierkante spierbundels liggende bindweefsel, dat eerst bij volwassen dieren vervet en de muscularis terugdringt.

De rug is gekromd als een boog. De top van den boog ligt ongeveer een handbreed achter de schoft ter hoogte van het schouderbladkraakbeen. Hij eindigt met den laatsten borstwervel. Wij noemen dezen vorm buffelrug, omdat hij zoowel voor den wilden, als voor den tammen buffel typeerend is. Daar vergelijkende maten met rechtruggige runderen ontbreken, kunnen wij niet bepalen, of de kromming alleen veroorzaakt wordt door de lengte van de doornuitsteeksels (processus spinosae), of dat een extra kromming van de ruggegraat er toe bijdraagt. Wij geven hier dus slechts de lengte van de uitsteeksels gemeten aan den achterkant van de foveae costales caudales tot en met de kraakbeenachtige punt bij het skelet van een driejarigen stier. Wij merken nog op, dat bij het Madoereesche rund zoowel 12 als 13 paar ribben voorkomen.

De halswervels hebben heele korte lijstvormige processus spinosae, eerst bij den 7den steekt een echt uitsteeksel met een lengte van 6,75 c.M. uit.

Rugwervels.

No.	1	18.50
„	2	20.25
„	3	19.25
„	4	17.25
„	5	16.—
„	6	16.—
„	7	15.—
„	8	13.50
„	9	11.50
„	10	10.50
„	11	8.—
„	12	6.50
„	13	5.50

De lendenen sluiten goed aan, zij loopen met een lichte helling naar boven naar het kruis. Het kruis sluit goed op de lendenen aan, in horizontale of rechte ligging. Het tuber sacrale steekt hoogstens 2 tot 3 c.M. boven het kruis uit. Het heiligbeen is kort, zoodat de wortel van den fijnen slanken staart zeer ver naar voren ligt. Dikwijls

vindt men een knik bij de inplanting van den staart. Zoowel bij stieren als koeien is het kruis tamelijk breed. Bij eerstgenoemde vindt men vaak sterk uitspringende dijstukken.

De borst is laag en daarbij toch goed gewelfd, zoodat het afplatten, d.w.z. het terugwijken van de voorhand zelden voorkomt. De beenen zijn kort en stevig. De omtrek van het scheenbeen is bij den stier 17, bij de koe 14,7 c.M. Hieronder volgen de gemiddelden van de door den schrijver met den meetstok van Lydtin genomen lichaamsmaten van een groot aantal runderen. .

Lichaamsmaten.

	Stier	Koe
Bulthoogte	136.5	121
Schofthoogte	129.8	117
Hoogte van de eerste lendenwervels	120	114
Kruishoogte (verbindingslijn van de heupen)	125.3	117
Hoogste punt van het heiligbeen (os sacrale)	126.5	118
Inplanting van den staart	123	117

Borstmaten.

Borstdiepte	67	59.8
Borstbreedte achter den schouder	45.5	36.5
Afstand van de boeggewrichten	46	35.9

Kruismaten.

Lengte (heupknobbel tot zitbeen)	43	44.8
Breedte (tusschen de beide heupknobbels)	44	40.62
Breedte (tusschen de heupgewrichten)	42	38.8
Breedte (tusschen de zitbeenknobbels)	27	26.5

Het hoofd van het Madoereesch rund.

Het hoofd is uitgesproken manlijk of vrouwelijk, het is krachtig, doch droog, d.w.z. de karakteristieke beenkammen zijn opvallend.

De overgang van het voorhoofdbeen (os frontale) tot de bovenkaak is geleidelijk, eveneens de overgang van het neusbeen tot de maxila. Het frontale vormt met het pariëtale een scherpen insprin-

genden rand (crista), zoodat wij een duidelijke voorhoofdsvernauwing opmerken. Bij beschouwing van den beenachtigen schedel vallen vaak een of twee knobbels in het middenvlak op, de eene op of dicht onder den tusschenhoornkam, de andere op de hoogte van den oogboog, beide door een vlakken kam verbonden. Bij hoornlooze dieren is de bovenste tuberositas veel sterker ontwikkeld.

De tusschenhoornkam is meer of minder opvallend, de afstand tot het achterhoofdsgat bedraagt 13 c.M. Hieruit komen de horens opzij te voorschijn, welke een elliptische doorsnede vertoonen en opzij en naar achteren loopen. Hun lengte bedraagt 15 tot 30 c.M. De Madoerees dwingt hen echter in een andere richting, nl. naar boven, vijlt ze rond en polijst ze zwart.

De ooren hebben den vorm van een gebalden scalpel met korte inplanting, zij zijn niet sterk behaard.

De oogen staan scheef. De oogbogen treden sterk naar voren. Het tuber maxillare van de bovenkaak is duidelijk voelbaar. De maten van het Madoereesche rund met den tastercirkel, door den schrijver bij volwassen manlijke en vrouwelijke exemplaren gemeten, zijn gem. de volgende:

	Stier	Koe
Lengte van den tusschenhoornkam tot bovenkant van den neusspiegel	41,2	40,3
Van hier tot de lijn, die de mediale neushoeken verbindt	44,6	43,3
Afstand tusschen de hoornbasis	11,8	9,7
Kleinste voorhoofdsbreedte	17,—	14,6
Grootste voorhoofdsbreedte	19,6	18,5
Tuber maxillare		13,9
Schedellengte van den tusschenhoornkam tot de lijn, die de oogbogen verbindt	14,9	12,8
Lengte tot de lijn, die de onderste ooghoeken verbindt (lengte van het os frontale)	21,8	19,5

Het gewicht van pasgeboren kalveren in Madoera schommelt tusschen 11,37 K.G. en 13,65 K.G.

Bovenstaand type is het meest geliefd bij de Madoereezen. Ook de Europeesche deskundige kan zich hiermede in de gegeven om-

standigheden vereenigen met het oog op de twee doeleinden, waarvoor het rund gebruikt wordt; nl. arbeidsvermogen en vleeschproductie. Wij zullen zien, dat de door de Madoereezen gewenschte fokrichting en onze opvattingen, door wegingen van levend gewicht en slachtgewicht en door een wedstrijd voor vrachtkarren bevestigd worden. Van de koeien beantwoordt, afhangende van de streek, van 30 tot 90% aan het ideale type. Voor de stieren is dit ook plaatselijk verschillend en schommelt het percentage tusschen 10 en 50%.

De keus van kerapanstieren geschiedt zeer nauwgezet en wel in de tiende maand. Bij den kerapanstier let men vooral op diepen romp, korte, stevige beenen, fijne huid, uitdrukkingsvollen kop en levendige ooren.

Algemeen gelden de volgende afwijkingen bij de Madoereesche fokkers als fouten:
te zwakke beenderen, te weinig uitgesproken manlijk of vrouwelijk type, te zwaar hoofd, te lange lendenen, niet goed aansluitend en afhellend en puntig kruis, afplatten van de ledematen, slecht loopwerk, te dikke inplanting van den staart, te nauwe bekkenopening, te sterke knik bij den overgang van den buffelrug in de lendenen, te sterk neerhangende koker. Bij kalveren: ingezonken schoft, van voren of van achteren overbouwd zijn.

Als een bijzondere fout wordt beschouwd een te sterk gaan in de richting van de zebu-kenmerken: een bol gewelfd voorhoofd, te sterk gekromde neus, scherp afgeteekende bult, rechte rug, hoog op de beenen, afhellend kruis, lang en laag kossum, het natuurlijk voorkomen van naar boven gerichte horens. Slechts op het eiland Gapoerana doet men meer concessies aan het zebu-type.

De afstamming van het Madoereesche rund.

Wij beschouwen het Madoereesche rund, evenals andere schrijvers, als een kruising tusschen een zebu-soort en het oorspronkelijke rund van den Archipel, het Balineesche rund. Men is het nog niet eens over de vraag, of deze kruising als zoodanig in Madoera werd ingevoerd, of dat de kruising eerst daar heeft plaats gevonden. Wij willen trachten het bewijs voor de afstamming in het volgende

te geven, waarvoor wij eerst de karakteristieke eigenschappen van de beide zoo verschillende rassen willen vaststellen. Onze practische en wetenschappelijke waarnemingen van het zebu-rund strekken zich uit over het vroegere Duitsch-Oost-Afrika, Britsch-Oost-Afrika en Uganda, Togo, Soedan (West-Afrika) Algiërs, Egypte, Zuid-Afrika en het vroegere Duitsch Zuid-West-Afrika, terwijl de Indische zebu ons uit afbeeldingen en uit eenige exemplaren van de rasdierenstal der N.I.V.S. en trekdieren in Soerabaja bekend is. Hetzelfde geldt voor het interessante Balineesche ras, dat tot een uitvoerig deskundig onderzoek opwekt.

Het type van het Zebu-rund onderscheidt zich door de volgende kenmerken:

Het hoofd is fijn gevormd, neusbeen, oogboog, tusschenhoornkam treden scherp naar voren. De ooren zijn gewoonlijk hangend, lang, lancetvormig, met pijp-achtige fijne inplanting. De horens zijn rondachtig, bij enkele rassen achterwaarts, bij andere zijwaarts gericht. Het kossum, meestal beginnende bij den keelgang, is lang en rimpelig en strekt zich vaak tot de buik uit, den koker insluitend.

De ledematen zijn in verhouding tot het lichaam lang. De borst is weinig laag. De hals is hoog ingeplant. De bult, van welken vorm deze ook is, ligt bij het echte Zebu-rund steeds op de schoft. De achterrand ervan ligt in het sagitaalvlak door de elleboogshoeken gedacht. De rug is steeds recht, het heiligbeen steekt gewoonlijk ver boven het bij de meeste zebu-runderen afhellende kruis uit. De staart is diep ingeplant. Het verschil tusschen de geslachten is niet duidelijk uitgesproken, uitgezonderd de groote ontwikkeling van den bult bij de manlijke exemplaren in tegenstelling met dien bij de vrouwelijke. De echte Zebu heeft een rechten rug. Bij de Ongole merken wij een lichte kromming van den rug op, doch juist tegenovergesteld aan den buffelrug van het Madoereesche rund. De eerste is concaaf, de laatste convex. Bij de Ongole ontstaat de kromming daardoor, dat de eerste doornuitsteeksels naar verhouding lang zijn, waarmee gepaard gaat een oploopen van de lendenen en achter overbouwd zijn, zoodat de rug met een paardenrug vergeleken kan worden. Wij vragen ons af, of het hier ingevoerde type een echte zebu is, of een in oude tijden ontstane kruising met een banteng of dergelijk rund. Op grond van het bovenstaande

voelen wij meer voor laatstgenoemde opvatting. Ook bij het Madoereesche rund vindt men uitzonderingsgewijze den bovenbeschreven rug van de Ongole.

Het Balineesche rund vertegenwoordigt een geheel ander type. Het heeft een laag gesteld lichaam met korte ledematen. Het voorhoofdvlak is vierkant, de afstand tusschen de horens is groot. De tusschenhoornkam is laag, de beenkammen zijn weinig scherp afgeteekend, men kan nauwelijks van een vernauwing van het voorhoofd spreken. De hals is laag aan den romp aangezet, de aanzetting aan het hoofd is versmald. Het kossum begint op 2/3 van den hals en loopt hoogstens tot aan het borstbeen. De rug heeft de buffelkromming. Het kruis lijkt recht, de dijstukken sterk uitspringend. De kleur is bij den stier zwart met witte buik en witte spiegels op de achtervlakte der dijen. Tusschen stier en koe bestaat een sterk in het oogloopend verschil in uiterlijk en grootte. De koe is bruin gekleurd.

Het ideale Madoereesche rund vertegenwoordigt nu een vorm, welke bijna midden tusschen Zebu en Balineesch rund instaat, een intermediairen bastaardvorm. Hoe oorspronkelijk een huisdier ook is, des te grooter is evenals bij de wilde dieren het verschil tusschen manlijke en vrouwelijke types.

Daar bij het Madoereesche rund de invloed van het Zebu-ras domineerend is, is het verschil tusschen de habitus van stier en koe niet opvallend. Zooals bij alle kruisingen van den zebu met runderen zonder bult, is ook hier de bult naar voren verschoven en tevens in grootte verminderd. Het hoofd heeft meer overeenkomst met dat van den Zebu, dan met dat van het Balineesche rund. De diepte der borst, de lendenen, het kruis, de groote lichaamslengte evenals de korte ledematen stemmen met het Balineesche rund overeen. De kleur komt overeen met die van het vrouwelijke Balineesche rund. Indien dit basterdras in zijn tegenwoordigen vorm voor ± 600 jaren naar Madoera gekomen was, zooals men beweert, zoo moest dit ras nu zoodanig geconsolideerd zijn, dat de talrijk voorkomende afwijkingen naar het zebu-type niet aangetroffen zouden worden, zelfs niet, wanneer er toevallig nog eens met het zebu-rund gekruist was. Dan zouden ook de regressieve Balineesche vormen uitblijven, die voornamelijk in de huidkleur tot uiting komen, als er zwarte

kalveren met de Balineesche merkteekenen uit roode ouders geboren worden, of als op Madoera zonder bedenking zwarte stieren, in zooverre deze met het gewenschte type overeenkomen, als fokstier gebruikt worden, en roode nakomelingen voortbrengen.

Dikwijls gaat deze overheersching van de Balineesche kleuren met de overheersching van den habitus van den zebu gepaard. Dergelijke exemplaren worden spoedig van de hand gedaan en als trekdieren gebruikt. Ook de kruisingen met halfbloed dieren uit de fokstations vertoonen gewoonlijk een terugslag naar den Zebu, wat vorm betreft. Het pleit in ieder geval voor het verstand van de Inlandsche fokkers, dat zij uit deze beide zoo oer-verschillende rassen een voor hen voordeelige tusschensoort gevonden hebben en getracht hebben deze zuiver verder te fokken.

Enkele eigenschappen van het zebu-rund, die door fokkerij niet bereikt kunnen worden, daarentegen wel gewenscht zijn, worden met goeden uitslag kunstmatig te voorschijn gebracht. Dat zijn ten eerste de bij sommige zebu-soorten voorkomende, eigenaardig naar boven gerichte vorm der horens, ten tweede de trotsche houding van den Zebu, voortkomende uit den hoog ingeplanten hals. Het eerste bereiken zij door een spandraad tusschen de horens, het tweede door de dieren hoog aan te binden en met de voorhand hoog te plaatsen.

Afgezien van deze zoötechnische bewijzen, kan men ook op grond van de volkenkunde aannemen, dat de Hindoes, toen zij op Madoera aankwamen, hunne zebu-runderen medebrachten en het met de aanwezige Balineesche runderen kruisten. Juist bij hunne kennis van de N.O.I. Archipel moesten zij als melkdrinkers weten, dat het aanwezige oorspronkelijke ras hun in dat opzicht niet veel kon geven. Alle volken hebben bij hunne verhuizingen hunne huisdieren medegenomen. De Bijbel schildert dit in het mooie zinnebeeld van de Arke Noachs. Ook in dezen tijd merken wij op, dat vele landverhuizers en kolonisten de locale rassen, waarmede zij vertrouwd zijn, liever mee nemen naar den vreemde, dan de meest aanbevolen rassen. Alleen de Engelschen stellen zich zuiver op het standpunt van de doelmatigheid. Het bewijs hiervoor is, dat zij in hunne koloniën vaak het Friesche rund gebruiken, dat in Engeland zelf niet gefokt wordt. Daartegenover is het merkwaardig te consta-

teeren, dat de Hollanders niet uitsluitend hunne eigen voortreffelijke runderen in de koloniën gebruiken, doch liever het Australische rund, dikwijls verbasterd, invoeren, waaraan zij het fraaie geschenk van tuberculose en vroeger van longpest te danken hebben. Bij de bespreking van deze vraag moet ook de acclimatisatie behandeld worden; we zullen hier nog nader op terugkomen; deze is echter niets anders dan een questie van verzorging en wetenschappelijke en practische veeartsenijkundige hygiëne.

Het Madoereesche rund vergeleken met overeenkomstige Afrikaansche rassen.

Met uitzondering van twee scherp begrensde plaatsen hebben wij in Afrika slechts runderen met rechte ruggen gezien. Het waren óf echte Zebu runderen óf typische kruisingen van dit ras met een recht-ruggig rund, waarvan wij een basterdsoort met eenige Zebumenging nog in de bergen van Ruanda en geïsoleerd in Soedan gevonden hebben.

De beide bovengenoemde plaatsen zijn ten eerste de Westkust van Afrika, waar we in de vroegere Duitsche kolonie Togo en in Fransch Dahomey een rund met gebogen rug konden opmerken.

Verder noordelijk van de Golf van Guinea is dit ras door de negersultans aan de verder vooruit gedrongen stammen te leen gegeven, die als melkdrinkers dit rund met den Zebu kruisten. Door gebrek aan meetinstrumenten hebben wij toen ter tijd ons er toe moeten bepalen het volgende daarvan aan te teekenen.

In Midden en Zuid Togo, verder in Dahomey vindt men een volledig bultloos rund. Op dit punt is dit het eenige mij bekende exemplaar in Afrika, dat ik Kabrerund zou willen noemen, omdat het bij de Kabre's in het Transkaragebied het zuiverst voorkomt. Schofthoogte stieren 120 — 130 c.M., koeien 80 — 100 c.M. Het staat op zeer korte ledematen, heeft een lagen, zeer langen romp en een lang, recht, puntig toeloopend kruis.

Dikwijls komt een gekromde rug voor, herinnerende aan dien van den wilden buffel, die zijn top heeft kort achter de schoft en met de rugwervels eindigt. De schedel is breed, plat, vierkant, met een lagen tusschenhoornkam en ongeveer 30 c.M. lange, zijwaarts

afwijkende, naar voren ombuigende horens. Ooren buiten verhouding groot, overeenkomstig den buffel sterk behaard, aangezichtsdeel plat, lang gerekt, zwart grijze neusspiegel, neusgaten scheefstaand, met smalle openingen, kleur overheerschend zwart, vervolgens bruin met zwarte aalstreep, altijd zonder merkteekenen. Vleesch sappig, d.w.z. met vet doortrokken, evenals het Europeesche rund. De Kabre's melken zelf niet. De naburige stammen, die dikwijls Kabre-runderen in vruchtgebruik hebben, zijn met de melkopbrengst niet tevreden en kruisen daarom helaas met Zebus.

Wij hebben indertijd dit rund voor een Afrikaansch oerras gehouden; nu we echter het Balineesche rund hebben leeren kennen, zien wij in, dat dit een dwaling was. Daar wij het nergens in het binnenland vinden, ook niets wijst op kruisingen, zijn wij gedwongen aan te nemen, dat het overzee ingevoerd is en als een dwergvorm van het Balineesche rund beschouwd moet worden. Jason heeft aan de Colchiers stieren gebracht, om den akkerbouw te leeren. Het is niet onmogelijk, dat de Portugeezen, Hollanders of een van de andere in de Golf van Guinea doorgedrongen volkeren voor het zelfde doel het Balische rund daarheen meegenomen hebben, met hetzelfde slechte resultaat, dat men tegenwoordig nog waarneemt bij de pogingen van koloniseerende volkeren om den akkerbouw met behulp van de ploeg in te voeren. De neger patjoelt door.

De andere streek in Afrika, waar men een rund met een gekromden rug vindt, is het Kaapland. Daar fokt de boer fokvee, waarop men zonder meer bovenstaande beschrijving van het Madoereesche rund toe kan passen, slechts is het krachtiger, zijn de horens langer en loopen opzij naar achteren uit. De typische rug van den Madoerees, dikwijls ook de boven bij den Ongole beschrevene, de kastanje bruine kleur, het goede kruis vindt men in elk geval ook bij het Zuid-Afrikaansche rund. Of het Madoereesche rund hier ingevoerd is, of dat, evenals op Madoera, het Afrikaansche rund voortgekomen is uit een kruising ter plaatse van den ingevoerden Balinees met den oorspronkelijken Afrikaanschen Zebu, zal wel niet meer uit

---

1) Sommerfeld: Die Tierzucht im tropischen Afrika und ihre Bedeutung für das Wirtschaftsleben der Schutzgebiete und der Heimat. „Deutsches Kolonialblatt" Nr. 23/24 vom 1 und 15 December 1917.

te maken zijn. De naam wijst al aan, dat dit rund ook bloed in zich heeft van een ras buiten Afrika. Afrikaanders worden in Zuid-Afrika genoemd de daar geborenen van Europeesche afkomst, vergelijkbaar met de „Indische jongens" in Insulinde. Belangrijk is nog de persoonlijke mededeeling van den Directeur van Landbouw, Alex Holmes, dat, hoewel zelden, zwarte runderen in de roode kudden voorkomen. De boeren zijn de laatste jaren weer belang gaan stellen in het Afrikaander rund en hebben een stamboekvereeniging daarvoor gesticht, nadat ze dit rund een tijd lang gekruist hadden met kultuurrassen op grondsoorten, die niet voor deze geschikt waren, en onder voorwaarden, die een bijvoedering niet rendabel maakten. Zoo fokt tegenwoordig de Zuid-Afrikaansche Boer zoowel als de Engelschman dit weinig eischend, in drie richtingen goed te gebruiken Afrikaander rund daar, waar het veeleischende kultuurras niet bestaan kan [1]).

De eigenschappen van het Madoereesche rund.

Het Madoereesche rund is een dier met een krachtige, dikwijls fijne constitutie en met rustig temperament. Kwaadaardige stieren hebben wij nooit gezien. Er is geen groot verschil in gedaante tusschen koeien en stieren. Wat de lichamelijke ontwikkeling betreft, behoort het tot de laatrijpe rassen, daar de stier eerst met vijf of zes jaren als volwassen beschouwd kan worden. Het hoogste levend gewicht bereikt hij echter in het midden van zijn 4de jaar. De koe komt eerst na het 2de kalf tot vollen wasdom. Geslachtsrijp zijn de dieren na 20 maanden. De stier, welke jaren achtereen als dekstier gebruikt wordt, dekt 30 maal in het jaar. Men verlangt hier dezelfde prestatie, als alle natuurvolkeren, die bij weide-vee aan een stier 30 koeien toevoegen.

Op het eiland Sapoedi volgt men een ander systeem. Men put hier den jongen stier uit, na intreding der geslachtsrijpheid, door hem 3 à 4 maal daags te laten dekken, en doet hem dan na 4 à 6 maanden van de hand. Men vreest van te zware stieren ook letsel

[1]) Sommerfeld: Ueber das Afrikanderrind. Tropenpflanzer XIX Jahrgang 1916 nr. 1.

voor de koe. Onwaarschijnlijk is het niet, dat op Madoera zelf, voornamelijk in het Oosten, dit systeem eveneens toegepast wordt, dat wat de voedingsmoeilijkheden betreft zeer economisch genoemd kan worden. Het kalf zuigt 4 tot 6 maanden. Men weet, dat de beste kalveren in het begin van den Oostmoesson geboren worden, omdat het gras dan meer voedingsstoffen bevat, zoodat aan de zoogende koe een goede voeding gewaarborgd is. Een tot drie maanden na het kalven wordt de koe weer bronstig. Men laat echter vaak een of meermalen den bronstijd voorbij gaan om de koe te sparen. Men rekent op twee kalveren binnen drie jaren. De leeftijdsbepaling, volgens de tandwisseling, waaruit men in Europa met vrij groote zekerheid den ouderdom kan bepalen, laat ons hier in de steek. Zoo ziet men dragende vaarzen met het gebit van een kalf, halfwas stieren met gewisselde binnentanden en middeltanden (J 1 en J 2). Het ras is nog niet geconsolideerd en toont zoowel in uiterlijk, als ook wat het tandenwisselen betreft, afwijkingen naar de stamouders. Op goeden weidegrond is echter de Zebu-component vroeg rijp. De Balinees wordt als zeer laat rijp beschouwd. Wij treffen twee soorten van snijtanden aan: kleine, die ons aan een kalfgebit zouden doen denken en groote, zooals wij ze van cultuurvee kennen.

In 't algemeen kunnen voor de tandwisseling de volgende regels gelden, vastgesteld naar onderzoekingen in enkele runderfamilies. Het Madoereesche rund heeft na 24 maanden de binnentanden gewisseld, voor deze echter hun volle lengte bereikt hebben, breken de middeltanden door, zoodat na 30 maanden beide even hoog zijn. J 3 en J 4 laten dan weer langer op zich wachten, zoodat na 42 maanden J 3 en na 48 maanden J 4 gewisseld zijn. J 4 bereiken niet de volle lengte van de andere snijtanden. Als de laatste zoover afgeslepen zijn, dat alle tanden even lang zijn, kan men aannemen, dat het rund 8 à 9 jaren oud is. Dan beginnen de snijtanden rond te worden en zich te strekken. Op 12- jarigen leeftijd vindt men tusschenruimten ter breedte van een tand. Het snijtanden-gebit lijkt dan op de uitgespreide vingers van een hand.

Onderstaande tabel geeft de arithmetische gemiddelden van de gewichten van 80 stieren, die door den adjunct-veearts Ilias op de uitvoerplaats Kamal op een weegschaal van de firma Müller ge-

wogen zijn. Volledigheidshalve geven wij tegelijkertijd de schofthoogte (S.H), de lengte (L), den borstomtrek (B.O.), den pijpomvang (P.O.) aan. De ouderdom wordt uitgedrukt door de gewisselde paren tanden.

	S.H.	L.	B.O.	P.O.	Gewicht.
J. 1	122	138	159	15	K.G. 279.25
J. 2	124	131	164	15.5	„ 296
J. 3	127.5	136.5	167	15.75	„ 347.25
J. 4	130	140	178	16	„ 343.5

Hieruit volgt, dat met drie gewisselde paren snijtanden het levend gewicht het gunstigste is.

De prestaties van het Madoereesche rund.

De voornaamste waarde van het rund wordt bepaald door de arbeidsprestatie in verband met den akkerbouw. We gaan niet zoover als Merkens [1]), die dezen arbeid in baar geld omrekent. In verband met de dichtheid van de bevolking zou men zich voor kunnen stellen, dat dezelfde arbeidsprestatie ook met de patjol bereikt kan worden; het eerste open maken van den grond geschiedt in ieder geval met de hand met het breekijzer. Bij een dergelijke vergelijking zou men ook den tijd in rekening moeten brengen, die voor de verzorging van de runderen gebruikt wordt.

Als ploeg- en egvee worden de koeien en kalveren boven het jaar gebruikt.

In het Oosten van het gewest ziet men ook veel jonge stieren voor de ploeg. In tegenstelling met de algemeene opvatting, dat er geen samenwerking in de Madoereesche dessa bestaat, ziet men, dat de buren elkaar bij het ploegen helpen, zoodat in korten tijd, de 0.75 tot 1 H.A., die ter beschikking der familie staat, omgeploegd is.

Als trekdier wordt het voor de oude, Indische vrachtkarren met twee hooge wielen gebruikt. Men ziet hier voor onvrucht-

[1]). Merkens. De ekonomische beteekenis van den veestapel in Nederlandsch Oost-Indië. N. I. bladen voor Diergeneeskunde, XXXIII 5 en 6.

bare koeien, ossen, stieren en veel kruisingsproducten uit de fokstations.

Om een overzicht van de prestaties van het Madoereesche rund voor de karren te verkrijgen werd door ons bij gelegenheid van een veetentoonstelling een wedstrijd met 27 tjikars gehouden. Helaas moest van het plan om de wagens te belasten afgezien worden. Zoo reden zij, twee personen dragend, in snellen gang 3 K.M., waarbij op den heenweg een helling van 1:15 genomen en daarna dezelfde weg gereden moest worden. Van elk span werd afzonderlijk tijd opgenomen. Draven was verboden, evenals het gebruik van de zweep. De beide snelste spannen waren met Madoereesche stieren bespannen. Ze legden de 3 K.M. af in 44 min., d.w.z. met gem. snelheid van 1.13 M. in de seconde, nr. 2 in 44 min. 50 sec. d.w.z. 1.11 M in de seconde. Het laatst aangekomen span had 64 min. noodig gehad, d.w.z. 0.77 M. in de seconde.

De trekstieren waren door deze prestatie in het geheel niet uitgeput. De ademhalingssnelheid was iets verhoogd. Vergelijkende proeven met andere rassen staan ons niet ter beschikking, zoodat we slechts deze uitkomst als zoodanig kunnen geven.

Naar het oordeel van deskundigen komen de volwassen uit Madoera uitgevoerde stieren in Soerabaja niet ter slachtbank, doch worden als trekdieren gebruikt. Mij viel daar de veel betere voedingstoestand van de Madoereesche exemplaren op, tegenover de Ongole en de Ongole-kruisingen. Men moet daaruit natuurlijk niet de gevolgtrekking maken, dat de eerstgenoemden zich beter daarvoor leenen en meer weerstand hebben, daar dit verschijnsel door uitwendige oorzaken kan worden verklaard.

Het oordeel over de geschiktheid van het Madoereesche rund voor cultuurondernemingen loopt uiteen.

Van deskundige zijde wordt bestreden, dat het voor het gebruik op Java geschikt is, omdat het niet acclimatiseert, van andere zijde beweert men het tegenovergestelde. Omdat wij deze vraag uit de practijk niet beoordeelen kunnen, wordt dit vraagstuk van de acclimatisatie hier slechts kort aangeroerd. Naar ons oordeel bestaat dit vraagstuk bij de eerste generatie noch voor den Kultuurmensch noch voor het Kultuurdier, wanneer men bij eerstgenoemde bij deze beschouwing afziet van psychische en geestelijke factoren. Het

komt slechts op drie punten aan, die met het veranderde klimaat niets te maken hebben.

1° Het verhuizende individu moet gezond zijn.

2° Verzorging en voeding moeten in overeenstemming zijn met de gevraagde prestatie.

3° Hij moet beschermd worden tegen de inheemsche ziekten.

Bij punt 2 merken wij op, dat zoowel kultuurmenschen als kultuurdieren, indien gelijke prestaties worden verlangd, als in hun land van oorsprong, niet geproletariseerd mogen worden. Wat punt 3 betreft, wij hebben in Zuid-Afrika en in Britsch Oost-Afrika origineele Friesche runderen gezien, die daar op 2000 M. hoogte graasden en geen enkele hunner eigenschappen verloren hadden, hoewel zij in hun vaderland, bij wijze van spreken, op weiden liepen lager dan de zeespiegel. Maar men had overeenkomstig bovenstaande eischen gezonde dieren uitgezocht, men had beschermingsmaatregelen getroffen, zoodat zij door de met Anaplasma of Bigeminum geinfecteerde teeken niet bereikt konden worden, of men had ze immuun gemaakt tegen deze bloedziekten en men liet het hen aan niets ontbreken, wat verzorging en bijvoeding betreft. Indien dus aan het acclimatiseeren van kultuurrunderen in de tropen niets geheimzinnigs is, moet dat met een natuurras, als het Madoereesche rund, nog minder het geval zijn.

Men kan slechts aannemen, dat op Java bovengenoemde bloedziekten een rol spelen en dat het Madoereesche rund daar niet immuun voor is, omdat het deze, als kalf, op Madoera niet heeft doorgemaakt. Deze opvatting wordt bevestigd door mededeelingen van den B.V.D., waarin met betrekking tot ingevoerde Voor-Indische runderen vaak vermeld wordt, dat zij niet dekken resp. concipieeren. Het chronische verloop van genoemde bloedziekten, het geringe aantal geconstateerde parasieten, het mager worden, de bovengenoemde gebreken, doen vaak vermoeden, dat voeding of klimaat hun niet goed bekomen.

Een grondige bestudeering van dit vraagstuk zou zoowel het bedrijf op Madoera als de ondernemingen ten goede komen. In aanmerking genomen de goede eigenschappen van het Madoereesche rund als trekdier zou een passende verzorging, of ook het immuun maken, wellicht rendeeren.

De Veehandel.

Met het oog op de voedingsmoeilijkheden en het geringe voordeel aan de veefokkerij verbonden, wordt veel vee ter wille van een geringe winst na den veldarbeid van de hand gedaan. Zoo passeeren op de markt jaarlijks rond 200.000 stuks vee.

De exporthandel geschiedt daarbij grootendeels in de dessa. De Soerabajasche slagers koopen niet rechtstreeks, maar door bemiddeling van de collega's ter plaatse, die dan bij aflevering het geld ontvangen. Voor den producent zou het zeker voordeelig zijn, als het vee op den passar opgeveild werd. Of men dit in het typische land van voorschotten doorvoeren kan, of zelfs of daardoor een kans op meer zakelijken handel geopend kan worden, is moeilijk door ons te beoordeelen. De zaken op den passar worden, al rondloopende, afgesloten. Daardoor staan op den mooien model-passer de geheel naar Europeesch systeem geplaatste afscheidingen, gemaakt uit ingemetselde gaspijpen om het vee aan te binden met hun steenslag vloer, verlaten, daar noch het aanbinden noch de steenslagbodem aanlokkelijk schijnt te zijn voor den barrevoets loopenden eigenaar. Aan een passar stelle men hier slechts deze eischen: zonbescherming door schaduwboomen en regenbescherming door eenige daken, vervolgens een put met put-emmer of pomp en een omheining.

De veeprijzen schommelen op den passar voor stieren tusschen *f* 25.— en *f* 100.—, voor kalveren tusschen *f* 3.— en 10.—, voor koeien tusschen *f* 40.— en *f* 100.—.

Melk.

Men was in Afrika gewoon in het onbekend zijn van de eigenaren met het melken een degeneratie van de fokkerij te zien; veeleer kan men hieruit besluiten, dat de stam oorspronkelijk niet aan fokkerij deed. Men moet op Madoera respect voor de fokkerij hebben, ook al wordt hier niet gemolken. Wij betwijfelen, of dit altijd het geval geweest is. Onze Afrikaansche nasporingen hebben ons geleerd, dat een volk, dat het vee melkt, altijd een bepaalde uitdrukking voor den uier van de koe heeft, terwijl de niet- fokkers, (die de kudden tengevolge van geweldadige omwentelingen verkregen hebben) geen taalonderscheid maken tusschen de borstklieren van de vrouw, de uiers van de koe en tusschen de melk-

substantie. De Madoerees maakt hiertusschen onderscheid. Hoewel hij in zijn taal fijner anatomische uitdrukkingen kent dan de Maleier, zouden wij hier toch gaarne plaats geven aan een hypothesische veronderstelling naar analogie van een volk in Midden-Afrika. Daar was een uit het Noorden gekomen Hamietenvolk met zijn kudde doorgedrongen en had de onderworpen „Banta" tot lijfeigenen gemaakt. Het overheerschende volk was zeer trotsch op zijn aristrocratische, schoone en daarbij reusachtige gestalte, die hij behalve aan de straffe training, aan het overvloedig gebruik van melk toeschreef, wellicht niet ten onrechte. Daarom verboden zij aan de onderworpen volkeren het gebruik van melk en maakten dit verbod met behulp van den godsdienst aannemelijk. Het is nu niet onmogelijk, dat de hier binnengedrongen Hindoes op dezelfde wijze gehandeld hebben en dat, nadat uit de voormalige fokkers een adellijke ambtenarenklasse was ontstaan, het geheele melkbedrijf in vergetelheid raakte.

In Madoera laat zich onder de bestaande omstandigheden natuurlijk geen gebruik van de runderen in deze richting verwachten. Toch mogen wij, onder dit voorbehoud, hier wel eenige gegevens noemen. Nemen wij aan, dat 100.000 van de 300.000 koeien dagelijks 1 Liter melk geven, dan verkrijgen wij daaruit dagelijks 3000 K.G. botervet voor den uitvoer, en de hiermede evenredige hoeveelheid afgeroomde melk voor kindervoeding, waardoor rijst bespaard zou worden, en voor de kalveren, als bijvoeding bij de melk, die ze van de moeder zuigen.

De vleeschproductie van het Madoereesche rund.

Het vleesch van het Madoereesche rund heeft noch rauw, noch gekookt een onaangename bijsmaak. Zoover we dit uit onze herinnering kunnen beoordeelen, komt de draad in het vleesch overeen met die van het Europeesche rund. Afgezien van de vet-massa's aan buik, nieren, ingewanden en bij oudere dieren aan den bult vinden wij, wat bij den zebu in veel mindere mate het geval is, in het tusschenspierweefsel (inter- en intramusculair bindweefsel) vet, zoodat het vleesch gemarmerd is en daardoor veel malscher. Het is moeilijk vergelijkingen, wat smaak en fijnheid betreft, met het vleesch van Europeesche runderen te maken, omdat men daar-

bij in aanmerking moet nemen, dat we het in Europa gebruiken na een lang verblijf in het koelhuis, dus goed bestorven, terwijl het hier ongeveer 14 uur na het slachten toebereid wordt.

De inheemsche bevolking verbruikt het rund als voedsel tot op de beenderen. Bij lage huidprijzen wordt ook de huid van het hoofd geschaafd en hieruit een soort koek gebakken. Hoewel er volgens den mohamedaanschen ritus geslacht wordt, wordt het bloed toch opgevangen en gekookt genuttigd.

De slagers brengen het hier nog tot grootere welvaart dan in de Westersche landen. Daar zij deze niet in lichaamsomvang doen blijken, wordt deze welvaart in het pronken met edelsteenen ten toon gespreid, waarmede elk hiervoor in aanmerking komend lichaamsdeel van de vrouw bedekt is.

Een rund met een slachtgewicht van 166 katti (100 K.G.) kost ƒ 40.—. Een katti vleesch kost minstens 50 cts., de betere stukken 70 cts. Wij rekenen hier met 50 cts. De opbrengst van het vleesch is dus minstens ƒ 83, van de huid ƒ 5.—. De uitgaven bedragen aan keurloon en slachtbelasting ƒ 7.—, loon voor de helpers bij het slachten ƒ 12.— 's maands, de helpers worden met bloed en beenderen betaald; bij het slachten van koeien is de winst grooter, daar zij bij gebrek aan export-waarde, nog goedkooper zijn, dan de stieren. Laag berekend, heeft de slager dus bij elk stuk 100% winst zonder risico. Deze komt bijna geheel overeen met hetgeen de fokker na een tweejarige verzorging ontvangt. Noemt men de slachtbelasting van ƒ 6.— vergeleken met de waarde van het dier hoog, zoo is deze laag met betrekking tot de netto-winst van den slager. Onrechtvaardig is deze belasting echter, wanneer deze den fokker ingeval van noodslachting met het keurloon opgelegd wordt. Het vleesch wordt immers door hem en zijn vrienden gebruikt, hetgeen we hem in verband met de geleden schade gunnen mogen. Daardoor geeft men er bij kleinere dieren de voorkeur aan de lichamen met de huid in den grond te begraven, wat noch in het belang van de menschen, noch in dat van den huidenhandel is en er toe leiden kan, dat het uitbreken van epidemieën te lang verborgen blijft. De grondslag van de veefokkerij is het vertrouwen van de bevolking; deze mag niet afhangen van ijver en omkoopbaarheid van de dessa-politie.

Op Madoera worden jaarlijks rond 200.000 runderen geslacht. Rekent men het slachtgewicht gemiddeld op 100 K.G., dan zou door de bevolking per jaar per hoofd *10* K.G. gebruikt worden. Daar bovendien nog een groot aantal geiten en schapen, benevens kippen geslacht wordt, verder veel visch en schaaldieren worden gegeten, kan men de hoeveelheid eiwit hoog noemen. Bij beteren afzet naar buiten zou het slachten van runderen op Madoera afnemen.

De huid.

De huid van het Madoereesche rund is sterk, dicht en tamelijk elastisch. Men kan haar als van nature van eerste kwaliteit beschouwen door de lengte van het waardevolle ruggedeelte, het ontbreken van parasieten, die de huid doorboren, het korte haarkleed en de goede huidverzorging.

Zij zou zich op de wereldmarkt een naam als huid van goede qualiteit kunnen maken, als hare voorbehandeling gedurende het villen en later tot aan de verzending deskundiger gescheidde. Dat zij grooter waarde heeft, dan de huiden uit andere deelen van den Archipel, ziet men hieruit, dat er een levendige invoerhandel in huiden naar Madoera bestaat, waaruit men kan besluiten, dat de ingevoerde huiden, onder den origineelen stapel gemengd, op Java daarna de meerdere kosten aan vracht goedmaken. Helaas heeft deze invoer aanleiding gegeven tot een kostbaren maatregel, een soort economische vleeschcontrôle. Bij tellingen der huiden meende men, dat de voor verkoop beschikbare hoeveelheid op Madoera toegenomen was door clandestiene slachterij, hoewel een vergelijk van den veestapel met het ontzaglijk aantal huiden den werkelijken toestand aan het licht had moeten brengen. [1])

Het gebruik van den mest.

De mest wordt in de buurt van de stallen bewaard en gebrand of onveranderd op het veld gebracht. De versche mest blijft daar, naar onze begrippen, veel te lang liggen, voor ze ondergeploegd

[1]). Sommerfeld. Verbesserung der Qualität der Ost-Afrikanische Rinderhäute. Pflanzer Jg. VII Heft 6.

wordt. Vergeleken met andere natuurvolkeren zijn de Madoereezen geen meesters in het bereiden van den mest[2]). Misschien vindt dit zijn oorzaak in het gebrek aan stroo. Ook zou men de gevolgtrekking kunnen maken, dat het huidige systeem van akkerbouw nog niet heel oud is, en dat men vroeger, ten gevolge van grootere oppervlakten, in ruime mate het drieslagstelsel heeft kunnen toepassen. Men kan zeggen, dat, den harden laterietbodem in aanmerking genomen, juist een betere toebereiding van den mest onder gebruikmaking van het mesthoopwater, door gisting goede resultaten zou afleveren.

Sport.

Hij, die zich alleen op veefokkerij toelegt, zoowel als de veefokkende landbouwer, is in landen van lagere cultuur in veel gunstiger sociale conditie, dan hij, die zich uitsluitend met akkerbouw bezig houdt. Melk, vleesch en boter geven zijn voeding een beter gehalte, de verkoop hiervan en van 't overtollige vee veroorlooft hem menige luxe, wat kleeren en het aantal vrouwen betreft.

De koemelk maakt een betere voeding voor de kinderen mogelijk en verkort de zoogperiode voor de vrouw, waardoor weer een talrijker en krachtiger nageslacht bereikt wordt en omgekeerd een uitbreiding van de kudde mogelijk gemaakt wordt.

Door dezen gunstigen economischen toestand vinden wij nu bij alle veefokkende volkeren de neiging om van een deel van het eigenlijke gebruiksvee iets bijzonders te eischen en zelfs hieruit eigenaardige bastaardsoort met een of ander speciaal gewenschte eigenschap te fokken. Dit geschiedt niet ter wille van materiëel voordeel, maar uit vreugde aan het schoone, uit liefde voor de sport, uit eerzucht. Wij vinden dezen idealistischen trek diep in het wezen van de herdersvolkeren, waardoor misschien ook de in 't algemeen voorkomende hoogere ontwikkeling te verklaren is. Zelfs als zij hun bestaan al lang niet meer in de veefokkerij zoeken, behouden zij dezen karaktertrek.

De bijbel schildert al, hoe Jacob voor Rachel gelijkgekleurde schapen, dus dieren van zuiver ras, als huwelijksgeschenk moest

---

[2]). Sommerfeld. Verwendung von Düngermitteln durch ackerbautreibende Eingeborenenstammen in Deutsch-Ostafrika. Pflanzer, Jg. VIII Heft 2.

geven. In Midden-Afrika vinden wij de Mtutzi naast het gebruiksvee een luxe ras fokkend, een rundvee van grooten lichaamsbouw met horens van reusachtige afmetingen.

Wij zien, dat de Arabieren uit hunne kameelen en paarden een ras met bijzondere snelheid fokken.

We hebben de vreugde en den trots leeren kennen van de Oost-Afrikaansche Massaï over hun forsche ossen, die nooit voor geld, hoogstens voor koeien verkregen konden worden. Hetzelfde wordt van de Herero's uit Zuid-West-Afrika medegedeeld. En deze zelfde eigenschap vinden wij nog heden ten dage bij den zoon van het oudste nomadenvolk van de wereld als hij, in het bezit van veel geld gekomen, het overschot van zijn rijkdom in een renstal of zelfs in een stoeterij belegt [1]).

Het rund wordt niet dikwijls voor rennen gebruikt. In Voor-Indië vinden wij het als snellen draver. Het is echter waarschijnlijk, dat de Madoereezen het eenige volk ter wereld zijn, dat rennen in galop houdt. Ook de kinderen bootsen deze kerapans na en volwassenen toonen ook daarvoor veel belangstelling. Eigenaardig is het echter hierbij, dat slechts twee voor de kleine rensleden gespannen jongens tegen een ander span „starten", de menner ontbreekt, terwijl overigens in alles, tot in de kleinste bijzonderheid de werkelijke kerapan nagevolgd is.

Dit voert ons tot de veronderstelling, dat deze stierenrennen oorspronkelijk bestonden uit een wedstrijd in 't ploegen in snellen gang, waarbij de spannen óf alleen liepen, óf gemend werden met de lange leidsels, die nog heden ten dage het kerapanspan achter zich aan sleept.

Dat het loopen in een rechte lijn van de spannen vroeger een hoofdvereischte was, blijkt nog uit de beide palen, welke binnen in de baan opgericht zijn en waar de overwinnaar onvoorwaardelijk tusschen door moet, wil het rennen niet ongeldig verklaard worden. Heden ten dage komen deze palen niet meer overal voor.

De Kerapan.

Schitterende, grijsblauwe Indische hemel boven de groene vlakte

[1]). Sommerfeld. Das Rind des Zwischenseengebietes. Tropenpflanzer. 1914.

van de aloon-aloon, het door de oorspronkelijke heerschers van het land aangelegde plein van verkwistende grootte, met de typische waringinboom in het midden. In het Noorden het gezicht op den blauwen oceaan, in den rug de zachte bergketens van het eiland. Wapperende vlaggen in oranje en rood, wit en blauw, gekalkte omheiningen van bamboe, welke de baan omsluiten. Bij den start een huisje voor de gamelan-muziek, aan het einde een mooi versierd bamboehuisje voor de notabelen. Deze komen dan ook stipt om 7 uur in snelle auto's aangereden. De regent met het intelligente gezicht van den Javaan met den smaakvollen hoofddoek en de prachtig gebatikte sarong, waarboven de witte dienst-jas. De controleur, al lange jaren in dienst, met het scherp gesneden gezicht en de ernstige blauwe oogen, die zoowel voor de economische vragen, als voor flora en fauna, voor land en volk dezelfde belangstelling aan den dag legt, daarom liever op zijn kleine eiland zit, dan te midden van het brandende leven van de hoofdstad van het gewest. De eerst gedurende enkele maanden in het land aanwezige veearts met een van de hem toegevoegde inlandsche vee-artsen en twee mantri's. Weldra verschijnt ook nog de patih, met zijn reuzengestalte, de burgemeester van de nabij gelegen afdeelingshoofdplaats, een sportvriend, die in den eenvoudigen dorpsbewoner den overwinnenden sportsman eert.

Het bestuurshoofd van het district, de wedono, met het fijne, aristocratische, smalle gezicht, is een voortreffelijk gastheer en de keuken doet meer aan een eersterangs Europeesch huis denken, dan aan Indië.

Op een gedeelte van de aloon-aloon staan de spannen voor hun „klelês", een juk met twee langhouten, verbonden door een houten boog. Deze renslede, welke veel overeenkomst heeft met de inheemsche ploeg, is aardig beschilderd en met snijwerk versierd. Het juk draagt een drietal stokken, die over hun geheele lengte voorzien zijn van smal vlaggendoek, waarop vaak renteekens zijn aangebracht. Ook ziet men in plaats van deze vlaggen helroze parasols; breede, soms fraai beschilderde, lederen banden, waarop bellen, omgorden hals en borst van de stieren; over de horens dragen zij een met loovertjes bestikt foedraal en over het voorhoofd kruisgewijs twee bonte riemen. De Madoerees heeft veel gevoel voor kleuren.

Zooals hij het snijwerk van zijn booten met smaakvolle kleuren versiert, zoo ook alles wat voor zijn stieren bestemd is. Overheerschend zijn de wellicht oorspronkelijke kleuren rood, groen en ook geel en goud, maar ook de hollandsche nationale kleuren zijn vertegenwoordigd. Verder het roode kruis op witten ondergrond. Wellicht een herinnering aan vroegere werkzaamheden van de zending.

In plechtigen stap, elk vergezeld door zijn dorpsmuziek, bestaande uit slag-instrumenten en fluiten, met hoog geheven hoofden, zoo trekken de spannen naar den afrit. Een groote pajong, het teeken van de sultanswaardigheid, wordt hun vooruitgedragen. De dieren zijn naar hun leeftijd door den vee-arts en een commissie van dorps-oudsten in drie groepen verdeeld. Bij den start wordt een deel of ook wel de geheele feestelijke versiering verwijderd.

Een groote menschenmenigte is uit de verst verwijderde gehuchten van het district herwaarts gekomen en omzoomt de renbaan, de vrouwen in haar vroolijk gekleurde helgele, lila, blauwe nauw sluitende baadjes en de smaakvol gebatikte sarongs, het glanzend zwarte haar in de steeds gelijke eenvoudige wrong, waarin een zilveren of gouden haarnaald steekt. De mannen in Europeesche witte jas met de inheemsche sarong, om het hoofd den hoofddoek gewonden. Venters met ijswater, heele gaarkeukens torsend, maken goede zaken. De uitstekende veldpolitie, waarvan de smaakvolle uniformen hier opvallen, bewaart de orde, onder den straffen blanken onderofficier, die eertijds zijn recrutenopleiding bij het 3de zeebataljon in Tsingtau ontvangen heeft.

De Start.

Aan den start twee tot drie mededingende spannen. Zware gespierde oude kampioenen, seniores van het kerapanveld, die zich heel waardig gedragen, vervolgens twee tot vierjarigen met al de sportkoorts van de juniores, verder eenjarige dieren, die nog niet recht de ernst van de zaak begrijpen, or er zich niet in willen verdiepen en zich eerst maar even neervlijen. Al deze stieren zijn goed getraind. In de dessa hebben zij elken Zaterdag minstens gedurende twee maanden op de baan geoefend, maar ieder afzonderlijk, omdat matches in de dessa vaak tot verbitterde, met het mes uitgevochten oneenigheden geleid hebben.

Het span wordt door 4 tot 8 man vastgehouden, die ook het juk steunen. De eigenaar, begeleid door zijn zonen, ziet toe, dat alles goed gaat. Rustig treedt de berijder naderbij, monstert de stieren, het tuig; ernstige, taaie, gespierde menschen, die de zaak even ernstig en sportief opvatten, als de eigenaren en de helpers. Een blik vliegt naar het span van den mededinger. Rustig en langzaam wordt dan ter hoogte van de nieren van de runderen in de kleurige lange leidsels een knoop gelegd. Deze gaan uit van het neustouw, loopen door een ring over het juk, sleepen na, zoodat hieraan het span, voorbij het doel gekomen, tot stilstand gebracht kan worden. Langzaam en bedachtzaam bestijgt de berijder zijn „klelês" en slingert een been over den houten boog. Ook wel hurkt hij achter het span om eerst bij het sein van vertrek op te springen, voornl. wanneer hij jonge stieren ment.

In de hand draagt hij een zweep of een kort stuk bamboe als prikkel, meest slaat hij echter met de handen een roffel op de dijstukken van het span. Dikwijls worden door de eigenaars de beesten vurig gemaakt, door hun tabak in het naar buiten ziende oog te wrijven, misschien geeft men hun een anderen stimulans, daar ons dikwijls het schuimbekken van de dieren opviel.

De starter heeft van het einddoel door een vlaggesein bericht gekregen, dat alles klaar is en de strijdrechters aan het einddoel gereed zijn. De vlag bij den afrit gaat voorzichtig in de hoogte om de stieren niet te verschrikken. Ademlooze spanning ligt over de menigte. Daar zwaait de seinvlag door de lucht, begeleid door een „af" (atjol) en voor opgewonden of suffe gemoederen een gongslag, want een verzuim bij den start is nauwelijks in te halen. In vliegende vaart jagen de spannen naar het einddoel.

Luid gejubel van de mededorpsbewoners van den overwinnaar. Maar nog dikwijls moet tegen andere mededingers gerend worden voor de 6 zegepalmen en de 25 tot 50 door het gouvernement gegeven guldens onder de waardigsten verdeeld zijn, dan wel voor zij met een troostprijs vertrokken zijn. De prijsuitdeeling met een solodans van den gelukkigen winnaar besluit het officieele feest.

De rennen in Bangkalan, dat dicht bij Soerabaja ligt, oefenen een groote aantrekkingskracht op de bevolking van deze groote stad uit. Behalve madoereesch-maleisch en hollandsch hoort men veel

duitsch en engelsch. Buiten het voordeel van de bevordering der fokkerij, in een dergelijke grootsche onderneming gelegen, verkrijgt de regent mooie inkomsten, die nuttige inrichtingen in het gewest ten goede komen.

De kerapanbaan heeft gewoonlijk een lengte van niet meer dan 120 Meter. In het Westen houdt men meer van langere, in het Oosten van het eiland van kortere afstanden. Doelmatig is het in elk geval om de baan te omheinen, niet alleen met het oog op ongelukken door losbreken van de spannen. De stieren loopen op een omheinde baan beter recht door. De meest gewenschte breedte is om en bij 12 meter.

De volbrachte prestaties zijn voor runderen buitengewoon, daar zij den korten galop van de cavalerie nabij komen. De tijden door de overwinnaars gemaakt, gaven een gemiddelde van 18 meter per seconde. Het grootste aantal meters werd met 10.9 in de seconde bereikt. Tusschen de snelheid van de verschillende leeftijdsklassen bestaat geen groot verschil.

De ademsnelheid echter wordt na het doorloopen van het einddoel bij jonge stieren in rond 5 minuten, bij oude na 10 minuten weer normaal. De sprong van den galop lijkt in het begin in de achterpooten wel stijf, op het eind komt hij met een rengalop van het paard overeen.

De beteekenis van de Kerapan voor de veefokkerij.

Deze stierenrennen hebben voor de fokkerij op het eiland groote beteekenis, die nog verhoogd zou kunnen worden.

Ten eerste wordt door deze volks-sport de belangstelling in de runderfokkerij wakker gehouden, ten tweede worden de stieren aan een training onderworpen, die hun gedaante en hun constitutie gunstig beinvloeden moet, inzonderheid omdat, zooals bij elke sport, hier een intensievere verzorging tijdens het trainen noodig is.

Daarom moest ook het verbod van deelname van jonge stieren aan de Kerapan op zijde gezet worden. Juist jeugdige individuen hebben goede verzorging en lichamelijken arbeid noodig om zich bij stalverpleging goed te ontwikkelen. Systematische proeven in Duitschland hebben den gunstigen invloed van draafoefeningen voor

jonge stieren bewezen. Schadelijke gevolgen werden ook bij eenjarige kerapanstieren nooit door ons ontdekt, ook niet bij onderzoek een half jaar na de rennen.

De vraag, of de kerapanstier dekt, heeft de deskundigen hier sterk bezig gehouden. De vraag in dezen vorm was niet goed gesteld. De Madoerees fokt geen speciale kerapanstieren. Hij kan zijn stieren gedurende 10 maanden werkeloos op stal laten staan om ze slechts 2 maanden te trainen. Buitendien zou de lichte bamboestal voor een tot sexueele onthouding veroordeelden stier niet stabiel genoeg zijn. Voor een dusdanige luxe is deze fokker ook niet te vinden. Voor hem is de stier een kerapanstier in den tijd, waarin de kerapanrennen gehouden worden. Overigens heeft hij, evenals de edelste fokkoe, alle functies te vervullen, die van hem verlangd worden. Indien de Madoerees voor dit doel speciale renstieren zou fokken en houden, dan zou hij juist waarde hechten aan lichte exemplaren op hoogè beenen en niet de kortbeenige zware dieren de voorkeur geven.

Deze overweging wordt gesteund door rechtstreeks en zijdelings uithooren van de eigenaren van kerapanstieren. Het dekken van den kerapanstier levert een geldelijk voordeel voor den eigenaar op. Wordt in een gewoon geval ƒ 0.15 dekgeld gegeven, de eigenaar van den kerapanstier eischt ƒ 2,50. Het nageslacht van een goede kerapanstier is overal in den omtrek bekend.

De Madoerees wil in zijn nationale sport niet te veel gereglementeerd worden. Daarom stooten alle voor hem vreemde en onverstandige maatregelen op passieven tegenstand en worden gevolgd door slecht bezoek aan de kerapan. Zoo vond de volgende gedachte van een deskundige, die inderdaad maar een kerapan, als toeschouwer, had meegemaakt, geen genade in hun oogen. Hij was van oordeel, dat de spannen niet tegen elkaar, doch na elkaar loopen moesten. Het overwinnende span zou dan door de deskundigen, overeenkomstig zijn habitus bepaald worden en ƒ 250 als prijs ontvangen. Daarvoor moest echter gelijktijdig een verklaring onder eede gegeven worden, dat iedere stier in 't afgeloopen jaar minstens 100 maal gedekt had.

Het pleit zeer voor de eerlijkheid van de menschen, voor hun sportief begrip en hun ervaring als fokkers, dat zij zich niet lieten

omkoopen, ondanks de hooge som, die voor hen een vermogen vertegenwoordigt.

Het dekstierenvraagstuk zou op Madoera, gebruik makende van de liefhebberij van de Madoereezen, door de kerapan goed en goedkoop op te lossen zijn, daar iedere kerapanstier het gouvernement per jaar slechts ƒ 5.— kost. Werden de bechikbare gelden zoodanig verhoogd, dat 5 jaar later 10.000 stieren er aan deel konden nemen, dan had Madoera genoeg dekstieren en de transportdiensten met „tjikars" en de ondernemingen kregen een stroom van goed getrainde stieren in hun volle kracht, een stroom, die telkens ververscht kon worden, ook indien aan jonge stieren beneden de 2 jaar, die in de desa voor kerapans worden gebruikt, de deelname aan de officieele kerapan niet geweigerd wordt.

Of het benoodigde geld niet door de belanghebbende industrieën aan het gouvernement voor kerapandoeleinden ter beschikking kan worden gesteld, weten wij niet.

Het is voor hen, die zelf nooit uit liefhebberij aan sport gedaan hebben, moeilijk te begrijpen, dat de Madoerees, door middel van den geringen steun, die het gouvernement ter beschikking stelt, er toe gebracht zou worden stieren aan te houden, terwijl hij aan den anderen kant den dekstier van het gouvernement zelfs niet voor ƒ 30.— per jaar verzorgen wil. Wij zullen hieronder zien, waarom hij een afkeer van den dekstier heeft, wij kunnen er hier nog eens op wijzen, dat de Madoerees op sportgebied eerzucht heeft; en dat door hier verstandig op in te gaan ook met geringe geldmiddelen meer te bereiken valt, dan door middel van voor hem onbegrijpelijke bepalingen, die door groote sommen gelds ondersteund moeten worden.

De voeding en verzorging van het Madoereesche rund.

De voeding van het vee is heel moeilijk, indien men zich de nauwe betrekking tusschen Hektare, mensch en dier van 1 : 3.25: 1.25 wil herinneren. Op Java is, zonder opgave van den aanwezigen grond, de verhouding van mensch: rund in streken met veel vee 1: 1.25, als wij goed ingelicht zijn. Daarbij moeten wij in aanmerking nemen, dat de regenval op Java 25-30% hooger is, dan op Madoera en

Java veel beter van irrigatie-werken is voorzien; dat Madoera nog een stapel van klein vee van 80.000 stuks voedt en er door de zoutbereiding groote uitgestrektheden in beslag genomen worden. Zoo moet de Madoerees elk klein stukje gras voor veevoeder gebruiken. Hij dunt de dicht geplante mais voor veevoeder, geeft gesneden padistroo, maispluimen en de scheedevormige omwindsels der maiskolven. Dek- en kerapanstieren krijgen als krachtvoer kippeneieren. Het loof van katjang wordt hoofdzakelijk voor den drogen tijd onder luchtige schuren of onder het staldak bewaard. In dezen tijd moet men echter ook tot surrogaten zijn toevlucht nemen, die elders nauwelijks gebruikt worden: bladeren van de mangga, van de toerie, loten van de regenboomen, geschaafde stengeldeelen van kokospalmbladeren, jonge bladeren en takjes van de bamboe, bladeren van cassave en batatenloof. Het oplossen van deze voedingsmiddelen door verzuren, zooals men in Italië bij bladvoeding vindt, gebeurt hier niet. Eenmaal 's weeks wordt zout gegeven: nabij de zee drijft men eenmaal in de week de beesten het zeewater in om ze ervan te laten drinken.

Ondanks deze ongelooflijke voeding ziet het vee er in de ergste droogte, dat is in October, wel mager, maar niet lijdend uit.

De grondslag van het veebedrijf is hier de stalverpleging. Het weiden geschiedt op de afgeoogste padivelden, op onvruchtbaren, niet ontgonnen bodem, op kleine onbebouwde stukjes aan slooten, wegen enz. De dieren worden dagelijks uit den stal gehaald om onder boomen eenige uren van den dag buiten door te brengen. Aan de takken worden zij met touwen bevestigd, die aan het neustouw verbonden zijn. Daar zij bovendien hoog staan met de voorhand op een kleinen aarden wal of op steenen, hebben zij de houding van een paard, dat gekeurd wordt. Uit gewoonte wordt deze houding ook zonder dwang aangenomen.

De stal bestaat uit een laag afhangend dak en vier uit bamboe gevlochten wanden. De vloer van den stal bestaat uit aangestampte leem en heeft een goot, waardoor de urine moet afloopen. De kribben zijn zoo hoog aangebracht, als in een stoeterij uit de 18de eeuw.

In den stal wordt een smeulend vuur gaande gehouden om de vliegen te verdrijven. Dat de keuken zich dikwijls in den stal

bevindt, dient waarschijnlijk voor het zelfde doel. „Het oog van den meester maakt het paard vet", geldt ook voor het Madoereesche vee. Uit het bovenstaande zou men de gevolgtrekking kunnen maken, dat Madoera geen schitterend land voor veefokkerij genoemd kan worden. Maar de verstandige en liefdevolle verzorging van den Madoerees overwint, zoodat het vee niet slechts goed gevoed wordt, maar ook productieve arbeid van hem geeischt kan worden.

Het vee wordt zorgvuldig gepoetst, gebaad en gemasseerd. Men versiert het evenals in landen met weidegronden met klokken, die aan leeren riemen hangen. Men richt en polijst zijn horens. De behandeling van de runderen is zeer goed. Ook de vrachtrijder gebruikt zelden de zweep, hij beheerscht het span met tongklakken en aanroepen. Paarden behandelt de Madoerees niet zoo goed, al worden op hen ook niet die gruwzame dierenmishandelingen toegepast, die wij in Romaansche landen aantreffen. Door andere schrijvers wordt beweerd, dat verminkingen van runderen door buren uit wraakzucht bedreven worden. Wij zullen dit niet bestrijden. Het heeft echter met de liefde voor het vee niets te maken en kan in ieder geval niet op één lijn gesteld worden met de bovengenoemde koude, geraffineerde martelingen. In dergelijke gevallen gaat het om psychisch sterkere aandoeningen, aangezien bij een natuurvolk elk beletsel uitgeschakeld is, dat bij een kultuurvolk als rem dient of tenminste dienen moest.

In de maand Mei werden volgens onze opdracht door den adjunct-veearts van Soemenep Ismail te eener plaatse en den veemantri van Sampang Mas Astrodiredjo te anderer plaatse bij verschillende runderen dagelijks de voor veevoeder gebruikte hoeveelheden acht dagen lang gewogen en werd het gemiddelde daaruit genomen. De geringe middelen in aanmerking genomen, wordt voor regelmatige afwisseling gezorgd, zoodat bijv. eerst het van slechten bodem stammende tegalgras gevoerd wordt, dan een dag jonge mais toegevoegd wordt. Den volgenden dag krijgen de dieren het betere sawahgras, dan weer drie dagen tegalgras enz. Drinken wordt eenmaal gegeven omstreeks het midden van den dag.

Hoeveelheden veevoeder in doorsnede per dag in K.G.

Afdeeling Sampang.

1. stier met twee paar snijtanden, dekt 2 à 3 maal per maand	dagel.	hoeveelheid	K.G. 20.4
2. Koe voor 't ploegen gebruikt	„	„	K.G. 15.0
3. Ongeveer eenjarig kalf	„	„	K.G. 5.4

Afdeeling Soemenep.

4. vaarzen, nog niet gewisseld	dagel.	hoeveelheid	K.G. 19.50
5. volwassen koe	„	„	K.G. 31.20
6. volwassen stier voor transportdienst gebruikt	„	„	K.G. 60
7. volwassen stier voor transportdienst gebruikt	„	„	K.G. 49.2

Als men de hoeveelheden vergelijkt met de hoeveelheden veevoeder van Europeesche runderen en de bovengenoemde volumina en gewichten daarmee vergelijkt, dan moet men besluiten, dat het Madoereesche rund een uitstekend voedselverbruiker is, zonder bedenking raden wij het aan voor de voorziening van landstreken, waar het kultuurrund niet zou kunnen gedijen.

Is de Madoerees veefokker?

Het belang van het antwoord op deze vraag ligt niet op ethnologisch gebied.

Van de juiste beantwoording hangt volgens ons de veehuishoudkundige bewerking van het gewest en daarmede de toekomst van de welvaart van Madoera af, dat behalve vee en zout, niets uitvoert. Ten slotte heeft ook Java als consumptie-land er groot belang bij.

Wij zullen de beginselen, welke de Madoerees bij het fokken in acht neemt, zooals wij deze verspreid in 't bovenstaande vinden, hier nog eens geheel onpartijdig samenvatten en aan den lezer overlaten, hoe hij de bovenstaande vraag beantwoorden wil.

De Madoerees kent ook de algemeene gebreken van het rund, waarmede de Europeesche deskundige vertrouwd is. Hij kent den draagtijd, de teekenen van den bronsttijd. Hij benut deze echter niet zonder vast plan, doch werkt er doelbewust mede, zooals hij het in het belang van zijn koeien en waar deze als trekdier dienst doen, in het belang van zijn landbouwbedrijf voor doelmatig houdt. Hij weet, dat de in de Oost-moesson geboren kalveren beter gedijen,

dan die uit andere jaargetijden, omdat dan, zooals reeds gezegd, het gras grooter voedingswaarde heeft. Juist het bewuste werken met den bronsttijd, dat hem van andere zijde verweten wordt, is voldoende om hem tot fokker te stempelen. De Madoerees is in staat de deugelijkheid van het vee op elken leeftijd te beoordeelen. Hij fokt op kleur. Hij verlangt van den stier 30 dekkingen in het jaar, houdt zich dus aan het voor een natuurras geldend maximum. Denzelfden eisch stelt hij ook aan den Kerapan-stier, dien hij echter gedurende de twee maanden van training niet laat dekken. In vele streken, bijv. op het eiland Sapoedi, grijpt hij naar den maatregel, die bij het heerschende voedselgebrek zeer economisch genoemd kan worden, nl. de stier na intreding van de geslachtsrijpheid 3 tot 4 maal per dag te laten dekken, hem dus snel te verbruiken en hem na 4 tot 6 maanden voor uitvoer te verkoopen. Koeien, die goede kalveren geven, worden zoo lang mogelijk voor het fokken gebruikt, hetgeen wij ook in Afrika waarnamen.

Het tot den Madoerees gerichte verwijt, dat hij aan het vaderdier geen waarde hecht, is in dezen vorm niet juist. Juist is het, dat hij niet overdrijft door eene overschatting van den stier ten koste van de koe.

In Europa is het standpunt: de stier maakt de kudde, overwonnen, en wel hoofdzakelijk ten gevolge van het doordringen der resultaten van wetenschappelijk onderzoek in de kringen der landbouwers.

Juist in Afrika konden wij bij de fokkerij van halfbloeds opmerken, hoe ernstig zich zuinigheid bij aankoop van minderwaardige koeien wreekt, inzonderheid in de tweede en volgende generaties. Op Madoera komt hier nog het volgende bij. De Madoerees fokt een gekruist ras, waarvan de eene component, de Balineesche koe, klein is. Met het oog op zijn veldarbeid hecht hij waarde aan groote koeien, zoodat zijn doel hunne voortteling moet zijn.

De Madoerees vat zijne beschouwing over de paring als volgt samen: uit goede stieren en koeien krijgt men steeds goede producten. Wanneer ik goede koeien met een minderwaardige stier kruis, zal ik een grooter aantal goede kalveren verkrijgen, dan omgekeerd, d.w.z. wanneer ik een goeden stier neem en minderwaardige koeien.

Dat hem de stier bij de paring niet onverschillig is, blijkt uit de waardeering van den Kerapanstier en het voor diens sprong be-

taalde hooge dekgeld. Een verder bewijs is, dat men met een uitstekenden stier bewust in eigen familie van dezen voortteelt.

Tot castratie wordt op Madoera slechts bij uitzondering overgegaan. Een schare deskundigen helt er toe over in de toepassing van de castratie een bewijs van veeteeltkundig inzicht te zien. Ook in dit opzicht kunnen wij, op grond van onze ervaringen, ons niet bij een generalisatie aansluiten. Zoo zijn bijv. in Midden-Afrika de Mtutzi's uitstekende fokkers, hoewel zij hun toch laat rijp rund niet castreeren. Op den Oostelijken oever van het Victoria-Nyanzameer daarentegen castreeren de stammen in ruime mate en op zeer jeugdigen leeftijd (de Massai na 14 dagen).

Daar vindt men echter het vroegrijpe Zebu-rund. We hebben met betrekking tot de Mtutzi's getracht een verklaring van dit voor ons toen onbegrijpelijke probleem te vinden en zien nu onze toenmalige opvatting hier bevestigd, door hetgeen de Kat Angelino op Bali waargenomen heeft.

Hij deelt mede, dat de Balineezen hun laatrijp rund eerst na de intrede van geslachtsrijpheid castreeren, omdat de op jeugdigen leeftijd gecastreerde dieren zich niet goed ontwikkelen.

Bij het Mtutzi-rund zal de laatrijpheid eveneens een belemmering zijn geweest. Daar kwam nog bij, dat het in het land verbruikt moest worden, omdat uitvoer niet mogelijk was en voor veldarbeid geen runderen gebruikt werden, zoodat castratie om die reden overbodig was. De toepassing van castratie en het tijdstip waarop deze geschiedt, heeft dus niets met de geschiktheid voor fokkerij te maken, doch hangt samen met de vroeg- of laatrijpheid van het fokdier en den economischen toestand.

Uit de mededeelingen van Dr. Vrijburg [1]) is te zien, hoe gering de winst uit de veefokkerij is, tegenover die uit den landbouw. Juist daarom kan men het den vee-eigenaar niet kwalijk nemen, wanneer hij, ook ter wille van ten voor hem klein voordeel, de overtollige dieren verkoopt. Derhalve mag men echter niet generaliseerend den Madoerees veehandelaar en geen fokker noemen. Een geheel ander beeld verkrijgt men echter, als men overweegt, dat voor een gewone koe op den passer *f* 75 betaald wordt en er aan

---

[1]) B. Vrijburg. Veeteelt en veeziekten in Nederlandsch-Indië.

den anderen kant toch fokkoeien zijn, waarvan de eigenaar niet voor minder dan ƒ 400 tot ƒ 500 afstand doet. Ook, dat hij het stierkalf, dat voor de fokkerij gebruikt zal worden, niet voor minder dan ƒ 100 tot ƒ 150 weggeeft, terwijl men een veel zwaarder kalf op de markt voor ƒ 40 kan koopen. Dergelijke fokdieren komen ook in 't geheel niet op den passer.

Verbazingwekkend is intusschen het vermogen van den Madoerees om uit twee zoo heterogene rassen, als het Balintesche en het Zebu-ras, een kruising te fokken en vrij goed te stabiliseeren, waarin het beste van beide rassen vereenigd is en dat tenslotte een vroegrijp veredeld Balineesch rund vormt met zwaardere moederdieren en betere vleesch-productie.

We hebben honderden dieren in de dessa door dorpsbewoners laten keuren en hebben gezien, hoe zorgvuldig dit gebeurde en hoe goed wij onze opvattingen daarmee vereenigen konden. We hebben in verscheidene dessa's kunnen waarnemen, dat alle stieren en koeien door de oudsten van het dorp minderwaardig gekeurd werden.

Als wij onze verbazing erover uitspraken, dat zij hun goede theoretische kennis niet in de praktijk omgezet hadden, kregen wij ten antwoord: wij hebben geld noodig en de slager neemt uitsluitend goed vee.

In deze woorden ligt de oplossing van het geheele Madoereesche probleem. Wel is de Madoerees een geboren fokker, maar de voedseltoestand van het land is moeilijk en het gebruik van zijn vee voor den landbouw is zoo weinig winstgevend, dat hij langzamerhand tot veehouderij zal overgaan, ja, dat hij zelfs opzettelijk met behulp van kruisingsmateriaal van Australische afkomst uit de melkerijen exemplaren kweekt, die in verband met hun kleur niet aan den een of anderen fokregel worden onderworpen, waarbij als verder voordeel komt, dat deze dieren schijnbaar jonger de tanden wisselen en daardoor eerder voor uitvoer geschikt zijn.

Dergelijke gevallen zijn thans nog uitzonderingen bij de over 't algemeen voortreffelijke fokkerij van dit natuurvolk.

Wij stellen er prijs op te verklaren, dat de beinvloeding van de inheemsche veefokkerij door Europeesche deskundigen ons alleszins doelmatig schijnt, indien zij door de omstandigheden geboden

en gerechtvaardigd is. Waar de Inlander zijn stapel laat verloopen, roofbouw uitoefent ten aanzien van betere gebruiks- en afzetmogelijkheden, heeft elke regeering het recht en de plicht naar eigen goeddunken in te grijpen.

Hoe minder aanleg de eigenaar van den veestapel voor de fokkerij heeft, des te meer succes zal zij met hare regelingen hebben. Anders is het, wanneer wij met een veefokkend volk te doen hebben, dat, de plaatselijke omstandigheden in aanmerking genomen, een goed gemiddelde te voorschijn brengt.

In dat geval moet de Europeesche invloed tot veeartsenijkundigen hygiënischen arbeid worden beperkt, zoodat de fokker geen nadeel van veeziekten ondervindt en moet in nauw contact met den fokker getracht worden mogelijke kleine fouten in het systeem te verbannen en ook grove degeneratieverschijnselen in de fokkerij te voorkomen. Vooral moet de deskundige zijn voornaamste werk daarin zoeken, dat door verbetering van den afzet de fokker goede betaling voor zijn vlijt verkrijgt.

Beïnvloeding van revolutionairen aard door veredeling is naar mijn gevoelen slechts op haar plaats onder de volgende gezichtspunten:

1. na zorgvuldige bestudeering van alle belangrijke factoren, in het bijzonder van de bestaande fokkerij en den fokker, den grond en den afzet;
2. geëvenredigde voedselopbrengst van den grond of de mogelijkheid goedkoop voedingsmiddelen te kunnen invoeren en met inachtneming van de eischen van hoogerstaande, daardoor meer eischende kruisingsproducten;
3. dat inderdaad een duurzame vraag naar een bepaalde vermeerderde prestatie in de voortbrenging aanwezig is, die in elk geval den meerderen arbeid voor den eigenaar van het te verbeteren ras rendabel maakt.

De hoofdzaak is en blijft juist voor hoogerstaande rassen, dat de gezondheidstoestand aan alle eischen voldoet.

Het beïnvloeden van de Madoereesche fokkerij door Europeesche deskundigen.

Een intensief ingrijpen van de Europeesche deskundigen begon,

nadat waargenomen was, dat de lichamelijke eigenschappen van het ras achteruit waren gegaan. Het bewijs voor deze stelling is helaas noch in K.G., noch in c.M. geleverd.

De controleur B. B. de Kat Angelino heeft eenzelfden achteruitgang van het ras op Bali, onder opgave van gewichten, aangetoond en in de eerste plaats het aldaar meer en meer voelbare voedselgebrek hiervoor verantwoordelijk gesteld, dat het gevolg was van de toename van de bevolking en het daarmede samenhangende voortdurend uitbreiden van ontginningen, en verder van een verbod van vee-weide. We hebben geheel met dezelfde toestanden op Madoera te rekenen, zoodat ook hier in de eerste plaats de schuld bij het voedselvraagstuk gezocht moet worden.

Om den waargenomen achteruitgang te herstellen werden er van 1913 af verschillende wettelijke bepalingen in het leven geroepen, die zich groepeerden om een dekstierensysteem in navolging van de Pruisische keurregeling. Hier mogen de meest ingrijpende maatregelen kort uiteengezet worden.

Minderwaardige stieren mochten niet los rondloopen. Door lager personeel werd erop gelet, dat elke bronst gebruikt werd. Dekstieren werden door deskundigen gekeurd en moesten door de oudsten (klewon) van het dorp gekocht, onderhouden en ter beschikking van de dessa gesteld worden. Daarvoor hadden de houders van dekstieren recht op een dekgeld van ƒ 0.15 en een jaarlijksche toelage van het Gouvernement van ƒ 30.—, hetgeen ongeveer met 1/4 tot 1/5 deel van de voor de voeding van een stier in de laatste jaren vereischte som overeen komt. Aan het houden van een dekstier was nog de voorwaarde verbonden, dat deze noch aan landbouwwerk, noch aan de rennen mocht deelnemen. Daar wij in het jaar 1922 nog alle jaarklassen van dekstieren van 1913 af aantroffen, was het interessant te zien, dat voornamelijk de grootste waarde aan de schofthoogte was gehecht, en daarmede de langbeenige afwijkingen naar den Zebu-kant bevoordeeld waren geworden, zelfs wanneer hun kleur van de op Madoera gebruikelijke afweek.

Na eenige jaren had zich de deskundige bewust of onbewust bij het Madoereesche type aangepast en van dien tijd af vinden wij stieren, die ook met de smaak van de bevolking overeenkomen. Dit verloop herhaalde zich bij een opvolger, doch tot evenbedoelde

aanpassing ontbrak de tijd, doordien het dekstierensysteem intusschen opgeheven werd.

De volgende deskundige voelde niets voor den buffelrug, dien hij wilde doen verdwijnen, verder gaf hij de voorkeur aan stieren, welke spits toeliepen, om zware bevallingen te voorkomen. Het aantal dekstieren moest naar gelang van de ter beschikking staande middelen worden beperkt, zoodat dit zich tot het aantal koeien verhield als 1: 100, dus de verhouding, die wij bij de meest intensieve fokkerij met geven van krachtvoer toepassen kunnen. Daarbij was de proef niet zuiver, omdat noodgedwongen ook andere stieren gebruikt moesten worden. Het is duidelijk, dat een dergelijk systeem de bevolking mishaagde, juist omdat zij verstand van fokken had en zij hierbij geen voordeel, doch last van de bepalingen ondervond en zich zonder nut geldelijke opofferingen moest getroosten. De op zich zelf goede gedachte van den invloed van deskundigen op de fokkerij door het aanwijzen van dekstieren en de waarneming van het nageslacht moest mislukken, doordien de kennis van fokkerij van de bevolking onderschat werd, slechte uitzonderingen werden gegeneraliseerd en de economische en voedingstoestanden geen basis voor zoo diep ingrijpende maatregelen gaven. Nog minder viel de gedwongen castratie van, volgens deskundigen, voor de fokkerij onbruikbare stieren bij de bevolking in de smaak, zoodat het tot openlijken tegenstand kwam en de maatregel onder dezen druk moest worden ingetrokken. Daar volgens mededeeling van de plaatselijke deskundigen een stier drie maanden noodig heeft om zich van de gevolgen van deze operatie te herstellen, is de toegepaste methode oneconomisch en kan in de oogen van een volk, dat zoo zeer op de hoogte is, geen genade vinden, inzonderheid als men denkt aan hetgeen boven van de castratie gezegd is.

In het jaar 1921 werd het eiland tijdelijk voor uitvoer gesloten, omdat, evenals in de Westersche landen, tengevolge van de gunstige vleesch- en huidenprijzen tijdens de oorlogsjaren, meer runderen uitgevoerd en geslacht waren, dan volgens deskundigen met de grootte van den stapel overeen te brengen was. Ontegenzeggelijk zijn deze slachtcijfers wat overschat. Het aangegeven totaal van de verliezen van den stapel is nl. zoo hoog, dat in de kritieke twee jaren minder dan de helft overgebleven zou zijn. De volgende vee-

telling toonde daarentegen slechts een absoluten achteruitgang van 10.000 stuks aan. Naar de betrekkelijke regeling mochten slechts stieren het eiland verlaten, die de middelste snijtanden gewisseld hadden. Aangenomen werd, dat dit na 18 maanden bereikt is. Op Madoera zelf mochten koeien geslacht worden. Het keuren van deze koeien, dus het moeilijkste werk, was officieel aan slachtmantri's overgelaten, ofschoon in werkelijkheid de adjunct-veeartsen hierover gingen. Een fout was het ook, dat gedurende den geheelen tijd van deskundig werk niet voorkomen is, dat de kalveren *van zeer gemengd bloed* uit de stallen zonder meer in het land konden gaan. Het geheele systeem, dat de salarissen uitgezonderd het land in de 10 jaren van zijn bestaan ƒ 900.000 gekost heeft, zal nu voor een ander plaats maken.

Dit komt in groote trekken hierop neer: Stieren mogen uitgevoerd worden, wanneer zij als ondeugdelijk afgekeurd zijn, verder echter, nadat zij alle snijtanden gewisseld hebben, d.w.z. de deskundige heeft het in de hand stieren tusschen 2 en 5 jaar, die hij voor de fokkerij noodzakelijk acht, voor het gewest te behouden. Eigenaars, die uitmuntende stieren, welke alle tanden gewisseld hebben en dus geëxporteerd konden worden, nog een jaar in het gewest behouden, krijgen een premie van ƒ 50 per jaar. Voor de Kerapan is een bedrag uitgetrokken. Het is jammer en het heeft het gewest vele goede jonge stieren gekost, dat in de verordening van 1921 al niet een bepaling voor 't keuren van stieren voor den export opgenomen was.

De nieuwe verordening zorgt ook voor uitvoer van minderwaardige koeien, waardoor de koe in waarde zal stijgen en het gewest van voor de fokkerij nadeelige elementen zal worden bevrijd.

Onze opvattingen over de toekomst van het veebedrijf op Madoera.

Madoera heeft met betrekking tot het veebedrijf vier elementen van waarde:

1. een tamelijk harmonisch ontwikkeld kruisingsras, dat onder de plaatselijke omstandigheden in twee opzichten, n.l. arbeid en vleeschproductie veel goeds presteert en als een economisch voedselverbruiker kan worden beschouwd,

2. een volk met uitnemenden aanleg voor runderverzorging en fokkerij,
3. de met het oog op de veehygiëne gunstige insulaire ligging,
4. de economisch gunstige ligging, tengevolge van de nabijheid van een groot verbruiksgebied als Oost-Java voor trek-, transport- en fokvee. Daarbij komt de concurrentie in transport, zoodat men niet afhankelijk is van een monopoliehouder zooals in andere streken.

Het heeft een nadeel:

Dat is de met het voortdurend toenemen van de bevolking voortgaande vermindering van gronden voor veevoer.

Maakt men de balans der veehuishouding op, dan moet men tot het resultaat komen, dat de toekomst van Madoera in de eerste plaats een voedselvraagstuk en in verband daarmede een realisatievraag van den veestapel is, en dat eerst in de tweede plaats de zoötechnische vraag ons bezig moet houden.

Aldus is het Madoereesch probleem op twee wijzen op te lossen:

I. óf daardoor, dat op Madoera meer voedsel voortgebracht wordt, of goedkoope voedingsmiddelen ingevoerd worden;
II. óf dat van een zoo groot mogelijke kwantiteit van den stapel afgezien wordt en waarde wordt gehecht aan een goede en gelijksoortige kwaliteit van den totalen veestapel.

Bij punt I merken wij op:

Meerdere voedselproductie kan men bereiken:

a. door beter gereedmaken van den mest, door gebruik van kunstmest, nadat analyse van den grond heeft plaats gehad, door betere bereiding en oplossing van bovengenoemde voedingsmiddelen en surrogaten, door verzuren in silo's of door inkuilen, door aanleg van goedkoope kleine stuw-dammen in vereeniging met windmotoren voor irrigatie enz.

b. daardoor, dat op ter beschikking staande gronden voedselverbouw in 't groot uitgeoefend wordt .

Daar men op Madoera zulke gronden echter niet vindt, zou men op het dun bevolkte en weinig begroeide Kangean een dergelijken aanleg tot stand moeten brengen. Vandaar zou het voedsel met gouvernementsstoomers of met prauwen naar Madoera gebracht

kunnen worden. Misschien kan dit in verbinding met een kleine landbouwschool aldaar geschieden.

De verdere benutting van eventueele aanwezige vrije gronden op Madoera door aanplanting van gras of toerie is niet zonder nadeelen. Wij beschikken hier zelf nog niet over voldoende ervaring om te kunnen zeggen, of mais op zichzelf niet een hooger opbrengst levert dan de mooiste voedingsgrassen, die toch ook van een goede grondbewerking afhankelijk zijn. Wij kunnen slechts mededeelen, dat in Zuid-Afrika de niet geheel rijp geoogste maiskolven met stengels en bladeren klein gesneden in silo's bewaard werden en als eenig krachtvoer voor kultuurrunderen op weidegronden werd gegeven. Het voordeel van mais is, dat bij misoogst ook menschen er van leven kunnen, van gras echter niet. De Kat Angelino deelt het volgende over toerie mede. Wij meenen, dat den groei dezer boomen ook afhankelijk is van goede verzorging met mest. Een èèn- tot tweejarig gewas kan niet uit de diepere grondlagen zijn voedsel trekken. Liggen zijn wortels echter aan de oppervlakte, dan moet, zonder bemesting, het aangrenzend bouwveld benadeeld worden.

Bij punt 2 merken wij op: de economische vermindering van den veestapel en fokken op qualiteit. De stapel bevat 600.000 runderen, waaronder 300.000 koeien en 200.000 stuks jongvee, in ronde getallen. De absolute vermeerdering bedroeg in het laatste jaar rond 25.000 stuks. Bij de relatieve vermeerdering moet nog rekening gehouden worden met de voor de consumptie gebruike aantallen, dat zijn voor uitvoer 41.000 stuks en op Madoera geslacht 21.000, deze komt dus op rond 90.000 stuks. Het nieuwe op Madoera ingevoerde stelsel neemt ook maatregelen in het belang van den uitvoer van voor de fokkerij ongeschikte koeien, waardoor tengevolge van de exportwaarde de koe voor den eigenaar meer waarde krijgt. Door dezen maatregel zal zoowel zoötechnisch als economisch de fokkerij bevorderd worden, al is het dan ook, dat vooreerst het voordeel meer aan den eigenaar van slecht vee, dan aan den fokker van goede dieren toevalt, hetgeen aan den anderen kant ten deele door de Kerapan, premies voor koeien enz. goedgemaakt moet worden.

We gaan nog verder en houden het voor aanbevelenswaardig,

dat reeds de manlijke en vrouwelijke kalveren, die niet geschikt voor de fokkerij zijn, het eiland verlaten. Wij denken er natuurlijk niet aan deze kalveren dadelijk naar de slachtbank te zenden, wat zeer oneconomisch zou zijn, omdat zij niet eens de slachtbelasting zouden kunnen dragen. Ons heeft al van af het begin van ons verblijf de vraag bezig gehouden, op welke wijze deze, in het belang van Madoera te verkoopen overproductie zoo economisch mogelijk gebruikt zou kunnen worden.

Allereerst werd overwogen het overschot aan kalveren van 6 maanden naar Kangean te brengen en na het aanleggen van stuwdammen op de aldaar voorhanden goede en voor verbetering geschikte weiden te laten hoeden, omdat wij vrij rondloopen, zooals nu met het vee uit Kangean plaats vindt, met het oog op de bebossching ondoelmatig achten. Deze runderen zouden dan na twee jaar naar Soerabaja ter slachtbank gebracht kunnen worden. Door het transport zou elk stuk echter met *f* 20.— belast worden, hetgeen het vee bij slechte marktprijzen ondanks de op zich zelf loonende verzorging op Kangean niet kan dragen.

Daarna werd overwogen, of niet in een inrichting, bijv. in Kamal, de hoofduitvoerhaven, de overtollige kalveren een mesting konden ondergaan met afval van de suiker- en oliefabrieken. Van deskundige zijde wordt beweerd, dat melasse daarvoor niet geschikt is, omdat zij buikloop veroorzaakt. Dit kan hier niet nader worden onderzocht. Als men de gunstige ondervindingen, gedurende den oorlog in Duitschland opgedaan met het gebruik van suiker en melasse als voeder voor paarden in aanmerking neemt, zou een nader onderzoek toch niet zonder belang zijn met het oog daarop, of de buikloop misschien na eenige dagen ophoudt, of dat men door geschikte menging of chemische behandeling van de afvalproducten een verandering ten gunste van het voedingsmiddel zou kunnen bereiken.

Een tweede vraag vormt echter het te gelde maken van dergelijke gemeste kalveren, waarvan de vetmesting gedurende acht weken natuurlijk kosten mede zou brengen, de vraag, of er navraag naar goede kwaliteit vleesch is en of men er voldoende voor wil betalen.

Dit moet echter — voor zoover wij weten — ontkend worden. De

keuken van de Europeanen en Indo-Europeanen zoekt haar luxe meer in conserven en ingevoerde waren van Europeesche herkomst.

Daarom zou een dergelijke onderneming afhangen van export naar Engelsche koloniën — waar meer waarde gehecht wordt aan vleesch van goede kwaliteit en er ook hoogere prijzen voor betaald worden.

De beste wijze om de kalveren, waarvan men zich moet ontdoen, te gelde te maken, lijkt ons echter de volgende. De grondgedachte hiervan danken wij aan een bezoek aan het kleine eiland Sapoedi.

Tengevolge van een gelukkig toeval, dat aan een verzuim is te danken, valt dit kleine eiland niet onder de verordening van 1921, zoodat de voor het gewest Madoera geldende draconische bepalingen om den veestapel te steunen daar niet van kracht zijn. Het mag daarom jaarlijks 1/6 deel van zijn voorraad, na keuring door den vee-mantri, uitvoeren, waaronder ook koeien en kalveren. De laatste worden door de bevolking van Oost-Java gekocht en zoowel voor veldarbeid als voor Kerapan en trekstieren groot gebracht. De bewoners van Sapoedi ontvangen voor dergelijke 6 maanden oude exportkalveren ƒ 20.— tot ƒ 30.—. De Madoerees krijgt voor het zelfde kalf, omdat het geen exportwaarde heeft ƒ 3.— tot 7.—. Eerst als tweejarige stier is het op Madoera ƒ 30.— tot ƒ 40.— waard. Dat de Javaansche fokker niet laatstgenoemde, naar verhouding goedkoopere stieren koopt, kan als een bewijs gelden voor het voorkomen van piroplasmosen in Oost-Java, waaraan zooals boven vermeld kalveren over 't algemeen niet bezwijken, volwassen dieren daarentegen wel.

Misschien heeft ook werkelijk het absolute verschil van ƒ 10.— hieraan schuld. Het het ook zij, de Javanen verkrijgen goede kalveren en het eiland Sapoedi is zonder schulden, dank zij de regelmatige bron van inkomsten uit den eenigen uitvoer, waar het op bogen kan. De fokkers zijn zelfs in de gelegenheid in den droogsten tijd gras van het eiland Kangean te koopen.

We kunnen niet beoordeelen, hoeveel fok-kalveren Oost-Java in staat is af te nemen; ons ontbreekt het inzicht, of zooals beweerd wordt, ook van Sumatra „de roep om het rund" weerklinkt?

Bestond echter in den archipel de mogelijkheid het in zoötech-

nisch en economisch opzicht hinderlijke overschot van kalveren uit Madoera op te nemen, dan zou het volgende bereikt worden.

a. Voor Madoera.

In Madoera zou het door de ongunstige verhouding in de verdrukking gekomen fokken op kwaliteit krachtig worden gestimuleerd, omdat de kooper van fokvee voor betere exemplaren meer betaalt, dan voor slechte. Daardoor zou het in het oeconomische belang van de bevolking zijn zoo goed mogelijke kalveren te fokken. Verder bereikt men door den verkoop van kalveren een snelleren omzet, zoodat men niet zoo lang op de geldelijke belooning van zijn vlijt behoeft te wachten. Door het opruimen in de eerste plaats van minderwaardige kalveren worden deze niet alleen van de fokkerij uitgesloten, maar ook van den voedselvoorraad, zoodat men moet aannemen, dat bij een voortdurenden winstgevenden afzet een vermeerderde productie van kalveren zal intreden.

Omdat men ook minderwaarige koeien mag uitvoeren, zou men goede stieren zonder bezwaar langer kunnen aanhouden, omdat de fokker dan voor hen meer voedsel over heeft, terwijl aan den anderen kant de behoefte aan geld door den verkoop van kalveren gedekt is. Verlaten deze stieren na 5 tot 6 jaar Madoera, dan hebben ze meer arbeids- of slachtwaarde en daarenboven bij niet te slechten marktoestand ook meer geldswaarde, dan de tegenwoordig als tweejarige uitgevoerde dieren. Komt naast dezen verkoop van koeien en kalveren de door ons voorgestane uitbreiding van de Kerapan, dan wordt het bezit van stieren voor de eigenaren aantrekkelijker gemaakt en het transportsbedrijf krijgt beter getraind materiaal.

Het voordeel van een fokken op kwaliteit zal aan de Madoereesche bevolking nog duidelijker worden, wanneer de volgens het jaarverslag van den burgerlijk veeartsenijkundigen dienst voorgenomen invoer van Australisch vleesch op groote schaal werkelijkheid wordt, en deze onbeperkt en vrij van beschermende rechten plaats zal vinden. De dalende veeprijzen zullen dan de bevolking nog minder prikkelen om goed vee te produceeren.

Daarom moest juist de fokker in de gelegenheid zijn zich aan dezen vernietigenden slag te onttrekken, doordien hem de weg

naar de fokkerij van minder aan schommelingen van den marktprijs onderhevig jongvee wordt geëffend.

b. Voor Oost-Java.

Voor Oost-Java zou de uitvoer van jongvee uit Madoera het voordeel brengen, dat het daardoor van een ras werd voorzien, dat zeker beter voor de behoeften van het land geschikt zou zijn, dan de reusachtige voor-indische runderen en hunne kruisingen. We maken deze gevolgtrekking misschien eenigszins generaliseerend uit de jaarverslagen van de B.V.D. en de mededeelingen van de deskundigen. Volgens hen zou de bevolking van Java weinig belangstelling getoond hebben voor deze proeven voor verbetering, terwijl de aankoop van Madoereesche runderen toch een zekere belangstelling voor dit ras doet vermoeden.

c. Voor Soerabaja.

Voor de vleeschmarkt te Soerabaja zou ook geen noemenswaardig tekort ontstaan, ook afgezien daarvan, dat dit toch door Australisch vleesch gedekt zou worden. De kalveren, die naar Oost-Java uitgevoerd worden, zouden toch na eenige jaren voor landbouwwerk gebruikt te zijn op de slachtbank in Soerabaja terecht komen, nadat zij werkelijk slachtrijp geworden waren. Ten gevolge van de door ons waarschijnlijk geachte toeneming van de productie van kalveren, zou het aanbod waarschijnlijk nog grooter worden. Daarbij komen dan nog de overtollige koeien en jonge stieren.

Het nieuwe stelsel biedt voor Madoera onloochenbaar vérstrekkende economische voordeelen, inzonderheid wanneer nog rekening gehouden wordt met bovengenoemde punten. Doen zich deze oeconomische gevolgen voor de bevolking gelden en wordt door de Kerapan, door premies voor fokkoeien enz. er voor gezorgd, dat de werkelijke fokkers, die in den aanvang geldelijk benadeeld zijn tegenover de bezitters van export-vee (dat wil zeggen van minderwaardige dieren) ook de voordeelen daarvan genieten, dan kan men van laatstgenoemden ook eischen, dat zij alles doen om de goede fokrichting met kracht na te volgen. Het nieuwe stelsel laat de fokkerij geheel aan de bevolking over, nadat jaren achtereen voorschriften gegeven zijn. Dat gaat wel wat ver. De ijverige fok-

ker zal, beter dan door premies, geholpen worden, wanneer de slechte moet trachten dezelfde hoogte te bereiken.

Die tropische cultuur brengt het meeste voordeel, welke het beste gemiddelde toont. Er moet daarom naar worden gestreefd op Madoera een standaard van gelijkmatig goed vee te produceeren van zuiver Madoereesch type.

Reorganisatie van den Dienst van den Mijnbouw

door

Ir. ALEX L. TER BRAAKE.

De vraag, of een Overheidsbedrijf in algemeenen zin zoodanig dient te worden geleid, dat het zich zelf kan bedruipen, dat het „self supporting" is, maakt nog steeds een punt uit van strijd tusschen de theoretische ekonomen van verschillende politieke overtuiging.

Stelt men diezelfde vraag voor de bestaande Gouvernementsmijnbedrijven, dan kan het antwoord m.i. zonder weifeling worden gegeven. Mag men van bedrijven als S. S., P. T. T., enz. zeggen, dat de eisch van „zelfgenoegzaamheid" niet a priori behoeft te worden gesteld, voor de tegenwoordige Landsmijnen is dat ongetwijfeld wel noodzakelijk.

In het geval van zuiver fiskale bedrijven, als Banka en Tambang Sawah, springt dit laatste zonder twijfel onmiddellijk in het oog, doch voor de kolenmijnen lijkt eenige twijfel mogelijk.

Hoewel het Gouvernement van Ned.-Indië de belangrijkste kolenproducent in dit land is en de hoeveelheid geproduceerde Gouvernements-kolen het totaal aan geïmporteerde en door partikulieren gedolven kolen belangrijk overtreft, beheerscht de Staat de ekonomische verhoudingen in de kolenontginning geenszins. Het artikel in „de Mijningenieur" (Juli 1923), getiteld „de Indische Kolenmarkt", toont dat ten duidelijkste aan. Prijsregelend kan de overheid in geenen deele optreden, daar de importeurs van vreemde kool de markt geheel in handen hebben. Met groote soepelheid ziet men den import aan toenemende vraag naar kool in deze gewesten voldoen (zie de importcijfers in bovengenoemd artikel). Ook zijn er geen redenen om aan te nemen, dat hierin in de naaste toekomst verandering zal komen.

De bestaande Gouvernements-kolenmijnen mogen dus niet worden gerangschikt onder de ontginningen met een zuiver ekonomisch doel en zoo dat doel bij de instelling al mag hebben voorgezeten, bereikt heeft men het niet of slechts voor een gering deel. Het spreekt van zelf, dat eenige indirekte ekonomische voordeelen niet over het hoofd mogen worden gezien, doch deze zijn niet van zoodanige beteekenis, dat eventueel ook maar een gering verlies op het bedrijf daartegen op mag wegen.

Men zal dus goed doen ook de Landskolenmijnen op te vatten als bedrijven met een fiskaal doel en ook voor haar zal men den eisch van „zelfgenoegzaamheid" beslist moeten stellen. Doch zelfs al aanvaardt men deze stelling niet, de hieronder volgende zal wel door een ieder worden onderschreven.

Het is noodzakelijk de Lands-Mijnbedrijven zoo te organiseeren, dat alle faktoren medewerken tot het verkrijgen van een finantieel zoo gunstig mogelijk resultaat.

Hoe kan nu aan dien eisch op de beste wijze worden voldaan?

Het behoeft wel geen betoog meer, dat de tegenwoordige organisatie der Landsmijnbedrijven niet alle waarborgen geeft voor het vervullen van den gestelden eisch. Kritiek is reeds van zoovele zijden gehoord, zelfs uit den hoek der principieele voorstanders van overheidsexploitatie, dat door mij niet zal worden getracht daarvoor nieuwe bewijsgronden aan te voeren. Het is hier echter de plaats de aandacht te vestigen op een faktor, welke niet zoo zeer adherent is aan den algemeenen vorm van gouvernementsexploitatie, doch welke van zeer groote beteekenis is voor de overheidsbedrijven, waarvan hier in het bijzonder sprake is: de Landsmijnontginningen.

Reeds geruimen tijd wordt er bij het organiseeren van arbeid in het algemeen bijzondere aandacht gewijd aan theorieën van mannen als Taylor en in vele groote bedrijven is men overgegaan tot een nauwkeurige psycho-technische analyse van de menschelijke arbeidskracht, tot opvoering van de prestatie en tot vervolmaking van het gepresteerde. Een ieder erkent tegenwoordig wel de juistheid van de stelling: het ekonomisch belang eischt, dat iedereen zich bevindt op den post, waarvoor hij het meest geschikt is en waar hij dus zijn energie het nuttigst kan ontplooien.

Wel verre van te willen beweren, dat in de praktijk dit beginsel overal en altijd tot het uiterste doorvoerbaar is, is het toch niet te veel gezegd, indien men beweert, dat er tusschen een zwak streven naar dat ideaal en de bestaande wijze van gebruik van het personeel — en in het bijzonder het hoogere personeel — bij de Landsmijnen en de andere onderdeelen van den Dienst van den Mijnbouw een hemelsbreed verschil bestaat. Bij het werven, indeelen en te werk stellen van dat personeel wordt, zooal niet in het geheel, dan toch bijna geen rekening gehouden met persoonlijken aanleg of bijzondere kundigheden. Het spreekt van zelf, dat hiermede niet wordt bedoeld, dat bij het bezetten van een opengekomen plaats a priori de bedoeling voorzit iemand te kiezen, die daarvoor minder geschikt is, doch het bestaande systeem — zoo men het al een systeem mag noemen — maakt, dat *niet in de eerste plaats* het bedrijf-(Lands)-belang den doorslag geeft bij het doen der keuze.

De geringe soepelheid, die ook dit onderdeel der Gouvernementeele bedrijfsorganisatie — de mededinging op de arbeidsmarkt — toont, maakt, dat men steeds aangewezen zal zijn op aanvulling met jongere onervaren krachten, die grootendeels een langdurige en kostbare opleiding op 's Lands kosten hebben genoten en die eerst na meerdere jaren voldoende ervaring zullen hebben verkregen om in de praktijk bruikbaar te zijn. Zooals van zelf spreekt, kon het korps ingenieurs en geologen bij de bestaande dienstvoorwaarden gedurende de achter ons liggende jaren van hoogkonjunktuur en personeelsschaarschte kwantitatief slechts met groote moeite op sterkte worden gehouden. Van eenig overleg tusschen den Mijnbouwdienst en de wervende autoriteit betreffende de aan het personeel te stellen eischen in verband met de te verderen werkzaamheden was daarbij in het geheel geen sprake.

Ook nu de arbeidsmarkt een geheel veranderd aanzien vertoont, is men nog steeds op uitzending van pas afgestudeerde Delftsche jongelui aangewezen, hoe vele menschen met meerdere jaren ervaring er overigens ook klaar staan. De aan de Delftsche studenten door de Regeering gedane beloften leggen Haar de moreele verplichting op hen in de eerste plaats in aanmerking te laten komen voor de weinige nog te bezetten posten.

Is er dus weinig reden het wervingsstelsel voor het hoogere personeel bij den Dienst van den Mijnbouw te bewonderen, evenmin voldoet de wijze, waarop het personeel wordt ingedeeld en gebruikt, aan de eenvoudigste eischen van „efficiency".

De fout zit hier voornamelijk in het feit, dat het hooger personeel van de verschillende Gouvernementsmijnen en van de andere onderdeelen van den Dienst van den Mijnbouw in één korps is bijeen gebracht, terwijl voor de zoo uiteenloopende werkzaamheden, welke bij dien Dienst worden verricht, geen differentiatie van het personeel bestaat. Ten deele zal dit moeten worden toegeschreven aan de geleidelijke ontwikkeling van een oorspronkelijk weinig omvattend Mijnwezen tot een sterk uitgegroeiden dienst, voor een ander deel aan het feit, dat de dienstvoorwaarden van het onder zeer uiteenloopende omstandigheden dienstdoende personeel geperst moesten worden in het keurslijf van bepalingen, hoofdzakelijk bestemd voor zuiver administratieve diensttakken.

Zoo is b.v. het aantal dienstjaren, dat aanspraak geeft op pensioen, voor een ingenieur of geoloog bij den Opsporingsdienst, die een groot gedeelte van den diensttijd doorbrengt onder fysiek en meermalen ook psychisch zware omstandigheden, gelijkgesteld aan dat van den bureau-ambtenaar, die zonder bijzondere vermoeienissen en ontberingen zijn dienst vervult. Ook het verschil in dienstverhoudingen der ingenieurs bij den Opsporingsdienst en die bij de bedrijven is van dien aard, dat, alweer bij de bestaande dienstvoorwaarden, de eersten na een zeker aantal jaren alle moeite zullen doen om voor een plaats bij de bedrijven in aanmerking te komen. Waar bij den Opsporingsdienst geen plaats is voor meerdere hoofdambtenaren, zal het voor ingenieurs bij dien dienst, na 10 à 12 jaren, in hun eigen belang beslist noodzakelijk zijn over te gaan naar een der bedrijven, ten einde na eenige jaren te kunnen worden benoemd tot hoofdingenieur, met het vooruitzicht eenmaal in aanmerking te kunnen komen voor keuzebetrekkingen. Hun plaats op de ranglijst maakt echter wederom, dat zij zich bij de bedrijven niet tevreden zullen stellen met een werkkring, waarbij zij jongeren — weliswaar met bedrijfservaring, doch lager op de ranglijst geplaatsten — boven zich gesteld zien, zoodat niet zelden voor den dienst minder gewenschte verhoudingen

ontstaan. Ook die elementen, die om een of andere reden bij den Opsporingsdienst niet voldoen, dienen bij de bedrijven en in tweede instantie op het Hoofdkantoor een onderkomen te vinden. Het spreekt van zelf, dat een bedrijf als regel niet gebaat kan zijn met dergelijke krachten, niet in het bedrijfsleven grootgebracht en in meerdere gevallen niet behoorende tot de besten van het korps.

Meermalen heeft ook het omgekeerde plaats, n.l. dat personeel, hetwelk goed bij de bedrijven voldoet, b.v. na terugkomst van verlof, alle plaatsen bij het betreffende bedrijf bezet vindt en, zonder ervaring daarin te hebben, met geologisch werk wordt belast om overeenkomstige redenen van ancieniteit, veelal in een leidende funktie.

Inderdaad wordt bij het bezetten van een opengekomen post zelden *in de eerste plaats* overwogen, wat het bedrijfsbelang eischt; veeleer geven allerlei overwegingen van geheel anderen aard den doorslag.

Hoewel dit alles voor een buitenstaander, zonder eenige weifeling, als een groote fout in de organisatie zal worden aangemerkt, wordt deze min gunstige faktor door een niet onbelangrijk deel van het, voornamelijk oudere, personeel van den Dienst van den Mijnbouw als zoodanig niet erkend, hetgeen wellicht gedeeltelijk voortvloeit uit de vrees, dat bij wijziging van de opvattingen dienaangaande hunne promotiekansen kunnen worden geschaad en voor een ander deel misschien zijn oorzaak vindt in behoudzucht, de bij het Gouvernement zoo veel voorkomende verslaafdheid aan het eenmaal bestaande. Want wil men inderdaad het dienstbelang steeds op den voorgrond plaatsen, dan zal het noodig zijn een radikale verandering aan te brengen in de bestaande organisatie.

Voor iemand, die objektief weet te oordeelen, is het immers overduidelijk, dat de boven, zeer in het kort, geschetste verhoudingen onmogelijk kunnen leiden tot een hooge efficientie. Specialisatie daarentegen leidt tot meerdere bekwaamheid en kweekt meestal liefde voor het eenmaal gekozen onderdeel van het vak, hetgeen altijd een verhoogde arbeidsprestatie ten gevolge zal hebben. Het is haast onbegrijpelijk, dat deze faktor niet steeds als zeer belangrijk is herkend.

Wil men dien echter alle recht doen wedervaren, dan dient, zooals reeds gezegd, de bestaande organisatie van den Dienst van den Mijnbouw belangrijk te worden gewijzigd, aangezien de twee principes onvereenigbaar zijn. Het spreekt vanzelf, dat daarbij in de eerste plaats zal moeten worden gebroken met het bestaande bezoldigingstelsel en met de overige bestaande dienstvoorwaarden.

Na de in het vorenstaande geleverde kritiek zal getracht worden een reorganisatie-schema op te stellen, waarbij de aangevoerde bezwaren worden ontgaan. Het spreekt van zelf, dat bij het opstellen daarvan ook overwegingen van anderen aard een rol dienen te spelen, doch het komt mij voor, dat bij invoering van de hierachter ontwikkelde inrichting van den Dienst ook aan de door zoovele anderen geopperde bezwaren tegen de tegenwoordige organisatie, waarvan in het vorenstaande geen sprake is geweest, tegemoet wordt gekomen.

Alvorens de oplossing te bespreken, welke naar mijn meening in aanmerking komt om de vermelde bezwaren bij het aanwerven, indeelen en te werk stellen van het personeel bij den Dienst van den Mijnbouw te ondervangen, is het noodzakelijk een oogenblik stil te staan bij de bedrijfsvormen, welke zeker niet geschikt te achten zijn voor de voortzetting van de bestaande Landsmijnontginningen.

Is het aantal mogelijke oplossingen voor nieuw in ontginning te brengen mijnbouwobjekten groot, voor de bestaande mijnen is men, onder de heerschende omstandigheden, niet zoo vrij in zijn keuze. Deze toch vormen een niet onbelangrijk deel van het onderpand, dat door het Gouvernement van Nederlandsch-Indië bij het aangaan der vele leeningen der laatste jaren is gesteld. Van zelf zijn dus die bedrijfsvormen uitgesloten, welke bij hun instelling of later, b.v. bij vergrooten van het bedrijfskapitaal, te kort zouden doen aan de waarde van het onderpand voor den geldschieter. Hiermede worde voorloopig volstaan.

Welken bedrijfsvorm men echter ook zoude kiezen, een volkomen scheiding van het personeel dier bedrijven van dat der overige deelen van den Dienst van den Mijnbouw zal in ieder

geval noodig zijn, terwijl ook de werving van dat personeel geheel afzonderlijk zal dienen te geschieden. De vorming van een apart korps bedrijfsingenieurs — of, indien men nog verder wil gaan, van afzonderlijke groepen tin- en koleningenieurs — zou daarmede worden verkregen. Bij de aanname van nieuw personeel zal dus reeds van te voren de bestemming: tinmijnen of kolenbedrijven, vast moeten staan. Van overgang naar andere onderdeelen van den Dienst van den Mijnbouw, of omgekeerd, dient verder te worden afgezien en, indien zulks als uitzondering al eens mocht plaats hebben, slechts met toestemming van den betrokkene. Straks zal worden nagegaan, hoe de personeelsvoorziening van die andere onderdeelen zal moeten worden gereorganiseerd.

De tweede eisch, welke in ieder geval bij reorganisatie der mijnbedrijven dient te worden gesteld, is het z.g. partikulier verband van het personeel. Reeds is opgemerkt, dat slechts bij vrijheid van de bedrijfsleiding om het personeel de betaling te geven en, in het algemeen, die dienstvoorwaarden aan te bieden, welke in overeenstemming zijn te brengen met de geldelijke uitkomsten en het belang van het bedrijf, de noodige soepelheid zal worden verkregen om op de arbeidsmarkt, naast den partikulieren werkgever, te kunnen mededingen. Eerst dan zal het mogelijk zijn zich steeds van werkelijk goede krachten te verzekeren en deze te behouden. Dat verder het interesseeren van het personeel bij de bedrijfsuitkomsten een faktor van beteekenis is, zal wel algemeen worden erkend.

Het hier bedoelde partikuliere personeelsverband heeft bovendien hier te lande reeds bewezen goed te voldoen, n.l. bij het Gouvernements Caoutchoucbedrijf. Dit bedrijf, dat „aan de liefhebberij van een in vrijen tijd rubber-plantenden houtvester zijn vruchtbaar bestaan dankt", werd aanvankelijk uitgevoerd door bedrijfspersoneel, buiten ambtelijke formatie dienende en op geheel partikuliere voorwaarden aangeworven, onder superintendentie van houtvesters-ambtenaren. Waar allengs de meer leidende funkties in deze organisatie moesten worden overgenomen door het in die rubberbedrijven opgegroeide personeel, werd het partikulier verband langzamerhand naar de hoogere posten uitgebreid, zoodat momenteel, d.i. 13 jaren na de oorspronkelijke instelling van

het Gouvernements Caoutchoucbedrijf, nog slechts twee of drie hoogere funkties en enkele lagere beambten-posten op het kantoor van den directeur en van den super-intendent te Salatiga worden vervuld door ambtenaren in vasten Gouvernementsdienst.

Waar in den vervolge de sekretaris voort moet komen uit het kantoorpersoneel, de superintendenten uit de administrateurs en de direkteur-bedrijfsleider uit de superintendenten, kan worden aangenomen, dat bij vertrek van de tegenwoordige titularissen het geheele personeel van het bedrijf in partikulier verband zal zijn gebracht, zoo ten minste de Regeering inmiddels niet in anderen zin beslist.

Alvorens aan te toonen, dat inderdaad deze organisatie tot heden goed heeft voldaan, zal een korte uiteenzetting worden gegeven van de bij het Rubberbedrijf heerschende personeelsvoorwaarden.

1. *Traktement.* Er bestaat een algemeene regeling van de traktementen der verschillende kategorieën van personen, waarbij het minimum en maximum traktement en de verhoogingen zijn vastgesteld, met ruime bevoegdheid echter om in bijzondere omstandigheden daarvan af te wijken. Voor praktische ervaring of hoogere diploma's dan gewoon kan bij eerste aanstelling het minimum traktement dadelijk worden verhoogd en ook als het noodig is voor het vervullen van vakatures op ervaren en goed personeel beslag te kunnen leggen. Indien men bijzonder goed personeel, vooral in de hoogere rangen, wenscht te behouden en in geval van bijzonder zware verantwoordelijkheid op moeilijke of groote ondernemingen, zal het verder mogelijk zijn meer te betalen dan het maximum traktement volgens de algemeene regeling bedraagt. In geval van bijzondere prestaties of om voor promotie geschikt personeel te weerhouden het bedrijf te verlaten, kunnen bijzondere verhoogingen worden verleend. Daartegenover worden de salarissen in tijden van malaise gereduceerd en geldt dus de regel, dat deze in overeenstemming worden gebracht met de geldelijke uitkomsten van het bedrijf.

2. *Interesseering bij de bedrijfsuitkomsten.* Aan het personeel, dat door zijn leiding direkten invloed uitoefent op de te maken winsten, wordt een vast aandeel in de winst uitgekeerd, terwijl

aan personeel, dat daarop geen direkten invloed uitoefent, doch zijn werk bijdraagt tot een zoo goed mogelijk funktioneeren van het bedrijf, gratifikaties van een of meer maanden traktement, naar gelang van de gemaakte winst, of van speciale prestaties, kunnen worden uitbetaald. Zij, die invloed uitoefenen op de hoeveelheid verkregen produkt, ontvangen belooningen in den vorm van kilo- en pikol-gelden.

3. *Vrije huisvesting.* Al het ondernemingspersoneel, tot en met de mandoers, heeft vrije huisvesting, de direktie en het daarbij tewerk gestelde kantoorpersoneel echter niet.

4. *Vrije ongevallenverzekering en geneeskundige behandeling.* Al het ondernemingspersoneel tot en met den rang van assistent en het werktuigkundig personeel buiten de ondernemingen heeft recht op een vrije ongevallenverzekering en vrije geneeskundige behandeling.

5. *Verloven.* Recht op buitenlandsch verlof hebben alleen zij, die behooren tot dat gedeelte van het personeel, dat als regel uit Europa wordt gerekruteerd. Na 5 jaar dienst 6 maanden verlof met behoud van 3/4 van het traktement. In tijden van malaise kunnen de verloven door de Direktie worden opgeschort. De administrateurs blijven tijdens hun verlof verantwoordelijk voor de waarneming en kunnen alleen verlofsverlenging krijgen, als de waarneming aan de gestelde eischen voldoet. Ieder employé heeft recht op een maand binnenlandsch verlof per jaar.

6. *Pensioen.* Tot op heden bestaat er geen pensioensregeling.

7. *Kontrakten.* Kontrakten worden dan aangegaan met het personeel, indien het bedrijf uitgaven moet doen, vóór dat er door het personeel diensten zijn gepresteerd. Deze zijn éénjarig voor personeel in Indië aangenomen en drie- en vijfjarig voor personeel in Europa aangenomen.

8. *Aanstelling en ontslag.* Al het personeel in partikulier verband, met uitzondering van het ondernemingspersoneel beneden den rang van assistent, wordt aangesteld en, met in achtneming van den gebruikelijken opzeggingstermijn, ontslagen door den directeur. In de meeste gevallen geschiedt zulks op voorstel van de administrateurs. Bij ontslag van personeel. dat meerdere jaren in dienst is geweest, speciaal in gevallen van gebleken on-

geschiktheid in een hoogere betrekking, wordt één tot zes maanden traktement extra uitgekeerd, met de bedoeling voldoende gelegenheid open te stellen naar een andere betrekking uit te zien. Algemeene regels gelden daarbij niet, ieder geval wordt op zich zelf beschouwd.

De resultaten van dit stelsel zijn bij 's Lands Caoutchoucbedrijf in alle opzichten gunstig geweest. In de eerste plaats kan dit blijken uit het feit, dat door het personeel in partikulier verband gedurende de 13 jaren, dat het bedrijf bestaat, nimmer de wensch is geuit om in ambtelijk verband te worden opgenomen. Dit verschijnsel vindt geenszins zijn oorzaak in een hoog traktement, waar dat in de meeste gevallen belangrijk lager is dan in overeenkomstige betrekkingen in het ambtelijke, doch moet worden toegeschreven aan het systeem van deelname in de winst en van loon naar werken. Het grootste gedeelte van het personeel bestaat uit personen, die uit het vertrouwen op het eigen kunnen de risiko van het partikulier verband prefereeren boven de zekerheid in het ambtelijke. Zonder te bezwarende voorwaarden voor het bedrijf is het personeel, dat noodig was, steeds verkrijgbaar geweest en was het mogelijk de juiste menschen op de juiste plaatsen te werk te stellen.

Uit het bovenstaande moge blijken, dat er van personeelszijde geen overwegende bezwaren worden gevoeld tegen het bij het Caoutchoucbedrijf in gebruik zijnde systeem.

Doch eerst recht blijken de voordeelen uit de resultaten van het bedrijf. Gedurende de periode 1917 t/m 1920 was het in het algemeen uiterst lastig om voldoende werkkrachten te krijgen; partikuliere ondernemingen, zoowel als Gouvernementsdiensten ondervonden dat, doch de laatste wel in zeer verhoogde mate, tengevolge van de geringe soepelheid, waarmede deze zich aan de fluktueerende arbeidsmarkt konden aanpassen. Hoewel bij het Caoutchoucbedrijf het gehalte van het personeel, gedurende die periode, ongetwijfeld vrij belangrijk daalde — zonder dat zulks echter van overwegenden invloed op het bedrijf is geweest — heeft men geen groote moeite gehad de formatie voltallig te houden. Ook toen de malaise intrad en de omgekeerde verschijnselen zich voordeden, bleek het mogelijk zich snel aan te passen.

Door de eischen van het personeel te verzwaren of te verminderen, naar mate het aanbod steeg of daalde en door toepassing van een meer of minder strenge selektie, al naarmate er te veel of te weinig personeel aanwezig was, is het mogelijk geweest op ieder oogenblik het personeel, dat noodig was, voltallig te houden. In tegenstelling dus met de Staatsdiensten en bedrijven in ambtelijk verband, met hun onrustbarenden personeelsnood in de afgeloopen jaren en hun angstwekkenden personeelsovervloed op het oogenblik, is bij het Caoutchoucbedrijf van dien nood en overvloed geen of slechts zeer kort sprake geweest. Als voorbeeld moge gelden, dat, toen door de intredende slapte in zaken, de personeelssterkte met ruim 40% verminderd diende te worden, het mogelijk bleek die vermindering in 8 maanden tijds zonder noemenswaardige stoornis te verkrijgen door strenge selektie en hoogere eischen.

Bij bedrijven met personeel in partikulier verband behoeft dus in tijden van voorspoed geen personeelsschaarschte en in tijden van malaise geen personeelsovervloed te bestaan.

De direkteur-bedrijfsleider heeft in deze organisatie een groote macht en draagt de volle verantwoordelijkheid van het geheele bedrijf. Ontegenzeggenlijk zijn hiertegen bezwaren, in hoofdzaak van theoretischen aard, te opperen, doch zij zinken in het niet tegen de groote voordeelen. Bovendien wordt het groote nadeel — het mogelijk in dienst nemen van minder geschikt personeel — geneutraliseerd, van bovenaf door de kontrole van een Kommissie van Toezicht (speciaal wat de administrateurs betreft) en van beneden af door de kritiek van de administrateurs, die, bij hunne verantwoordelijkheid en hun belang bij een goeden gang van zaken, nooit gedwongen kunnen worden met ongeschikt personeel te werken. Hun is dan ook de bevoegdheid verleend personeel, waarmede zij niet kunnen samenwerken, te schorsen en voor overplaatsing of ontslag voor te dragen.

Er heerscht verder bij het Caoutchoucbedrijf, van hoog tot laag, een sterk ontwikkelde kommercieele geest en een sterk streven naar de beste geldelijke uitkomsten. Weliswaar laat dit in tijden van voorspoed wel eens wat te wenschen over, hetgeen echter door de hooge prijzen toelaatbaar wordt, doch in een ma-

laiseperiode, als juist voorbij is, kon dat streven moeilijk intensiever gewenscht worden.

Aan de groote medewerking van het personeel in het bijzonder is het te danken geweest, dat men belangrijk heeft kunnen bezuinigen en een sterk verlaagden kostprijs heeft weten te bereiken. In hoofdzaak is die kommercieele geest tot de juiste ontwikkeling gekomen door de goede boekhouding en een juiste statistiek, waardoor onder de administrateurs een konkurrentiestrijd voor de mooiste resultaten ontstond, die de minder goeden uit lijfsbehoud in de goede richting bracht. Ook een intensieve leiding van bovenaf — in ekonomischen zin — heeft veel daartoe bijgedragen.

Na het vorenstaande blijft de vraag over, hoe de voordeelen van dit systeem zouden zijn over te dragen op de Landsmijnbedrijven. Na hetgeen reeds is opgemerkt over de bedrijfsvormen, welke in het algemeen in aanmerking kunnen komen bij een reorganisatie van die bedrijven, kan het antwoord m.i. slechts tweeledig zijn, n.l. óf een imitatie van 's Lands Caoutchoucbedrijf, óf omzetting in een naamlooze vennootschap, met het Indische Gouvernement als eenigen aandeelhouder. De laatste modus werd door Ir. P. Hövig in *Koloniale Studiën*, Augustus 1922, reeds voor het Bankabedrijf voorgestaan, op grond van bezwaren tegen de bestaande wijze van opstelling der begrooting.

Ongetwijfeld bezit de vennootschapsvorm voor onze mijnontginningen een groote aantrekkelijkheid en zouden, bij invoering daarvan, behalve de tegenwoordige, weinig bevredigende personeelsregelingen, ook meerdere andere bezwaren van de huidige inrichtingen kunnen worden ondervangen. Waar het de bedoeling van deze nota is slechts het personeelsvraagstuk te belichten, zal daarop hier niet verder worden ingegaan. Hier moge slechts worden opgemerkt, dat, mocht om redenen van staatsrechtelijken of anderen aard de inbreng der Gouvernements mijnbedrijven in eenige naamlooze vennootschappen, met de Staat als eenigen aandeelhouder, niet mogelijk zijn, de grondslag van het Lands Caoutchoucbedrijf als alternatief blijft bestaan, waardoor een voor de uitkomsten der bedrijven zoo gunstig mogelijke personeelsregeling zou kunnen worden verkregen.

Tot nu toe is hierboven slechts sprake geweest van de Gouver-

nementsbedrijven. In het licht van het voorgaande zullen nu de andere onderdeelen van den Dienst van den Mijnbouw dienen te worden besproken en onderzocht, welke veranderingen de doorvoering van de voorgestane personeelsscheiding voor die onderdeelen zal meebrengen, of het specialisatieprincipe, waarvan bij het bovenstaande is uitgegaan, in het algemeen doorvoerbaar is en hoe.

Zijn de werkzaamheden van het hoogere personeel bij de verschillende mijnbedrijven onderling niet zoo uitermate verschillend, bij het voornaamste onderdeel, dat nog besproken dient te worden, den Opsporingsdienst — en hieronder wordt ook het tegenwoordige Grondpeilwezen en het Laboratorium begrepen, die met den Opsporingdienst een natuurlijke eenheid behooren te vormen — is dat niet het geval. Dient, volgens het vorenstaande, een scheiding gebracht te worden tusschen ingenieurs der bedrijven aan de eene en die der overige onderdeelen van den Dienst van den Mijnbouw aan de andere zijde, met als gevolg een specialisatie van kennis en ervaring, bij den gereorganiseerden Opsporingsdienst zal dat, intern dus, niet minder het geval dienen te zijn. Wil toch het zoeken naar olie zoodanig geschieden, dat daarbij gebruik wordt gemaakt van de meest recente ervaringen op dat gebied en wil men zorgen, dat zoo snel mogelijk en met zoo weinig mogelijk kosten een juist inzicht wordt verkregen in de olie-mogelijkheden van den Indischen archipel, dan dient men die taak op te dragen aan personeel, dat niet heden kolen ontgint, morgen tinerts wascht, overmorgen wellicht vulkanen bewaakt, noch aan jonge menschen, die pas de kollegebanken hebben verlaten en nog geheel zonder praktische ervaring zijn. Is men doende een koncentratie- of verwerkings-procédé voor een bijzondere ertssoort te zoeken, men make van het laboratorium, waarin de onderzoekingen daartoe moeten geschieden, geen doorgangshuis voor personeel, waarmede men momenteel geen raad weet en is eenmaal het personeel van een onderdeel van den Opsporingsdienst goed ingewerkt op haar speciaal gebied, men plaatse het niet over van vulkaan naar oliebron of geve hem den doelang in de hand, wien het mikroskoop de geheimen van de palaeontologie of de petrografie heeft leeren ontsluieren. Men beschouwe de door

het personeel verkregen ervaring als kapitaal; het zal zijn rente afwerpen.

Het zij toegegeven, veel lastiger zal het zijn de werkelijke behoeften van dezen dienst aan te passen aan de omstandigheden. Toch lijkt het mogelijk; doch slechts dan, indien over vele vooroordeelen en ingeroeste denkbeelden wordt heengestapt.

In de eerste plaats dient hier de vraag gesteld: Wat is de taak van den Opsporingsdienst?

Het spreekt van zelf, dat het antwoord daarop niet van alle zijden eensluidend zal zijn. Naar mijn meening dient de Opsporingsdienst, naast het verrichten van geologisch-wetenschappelijk werk, als b.v. de samenstelling van een geologische kaart van Nederlandsch-Indië, in de eerste plaats een intensief geologisch-mijnbouwtechnisch en ekonomisch onderzoek in te stellen naar die objekten, die door een „flyng survey" worden aangewezen als in aanmerking te komen voor een eventueele ontginning van Landswege. Het kriterium voor dit laatste is uit den aard der zaak niet gemakkelijk te stellen en zal in elk geval afzonderlijk moeten worden beoordeeld, doch in het algemeen kan wel worden gezegd, dat, behalve bitumineuze zelfstandigheden, welke reeds door den wetgever voor overheidsontginning zijn gereserveerd, slechts die objekten daarvoor in aanmerking kunnen worden gebracht, waarvan een ontginning om technische, dan wel om kommercieel-ekonomische redenen, met gering risiko gepaard zal gaan. Ertsafzettingen in adervorm zullen daarvoor dus slechts als groote uitzondering geschikt zijn.

Draagt men deze taak aan den Opsporingdienst op, dan zal het gevolg zijn, dat het aantal „Onderzoekingen" — in den zin van de tegenwoordige beteekenis van dat woord — ten zeerste wordt beperkt; men zal zich bepalen tot enkele objekten van grootere beteekenis en onderzoekingen als b.v. Timor, Djampangs, enz. zullen niet meer worden ondernomen.

Voorgesteld wordt dus: samenstelling van een geologische kaart van den geheelen archipel, met in nauw verband daarmede een „flying survey", gericht op het vinden van mijnbouwobjekten; uitvoerig onderzoek van die objekten, welke door ligging, vorm en inhoud mogelijk in aanmerking kunnen komen voor ontgin-

ning van overheidswege, waarbij als kriterium kan worden gesteld, dat als regel metaalafzettingen in adervorm daarvoor niet geschikt zijn; bekendmaking op ruime schaal van de gegevens betreffende objekten, waarvoor geen gedetailleerd onderzoek wordt aangevangen en ten slotte hulpverleening aan den zich ontwikkelenden partikulieren mijnbouw. Het spreekt van zelf, dat het opsporen van en boren naar drink- en industriewater, het onderzoek en het bewaken der vulkanen e.a. onderwerpen, hier verder niet genoemd, niet dienen te worden vergeten.

Stelt men het bovenstaande als taak aan den Opsporingsdienst, dan is de vraag: Op welke wijze verzekert men zich van het hiervoor benoodigde personeel, als men rekening houdt met het, in het eerste gedeelte van dit artikel, uitgewerkte principe?

De voorgestane afsplitsing der bedrijfsingenieurs van het tegenwoordige groote korps ingenieurs en geologen zal maken, dat de opsporingsdienst niet meer uit dien personeelsakkumulator zal kunnen putten en op eigen voorziening zal zijn aangewezen. Het zal wenschelijk zijn, dat die dienst beschikt over een betrekkelijk kleine kern van ingenieurs en geologen in vasten dienst, hoofdzakelijk werkzaam bij de centrale leiding, met naar behoefte aanvulling van de formatie met personeel met een tijdelijk dienstverband. Dit laatste zal in het algemeen in het veld moeten worden gebruikt en óf worden aangeworven voor de algemeene geologische opname van den archipel en voor den „flying survey" tot opsporing van mijnbouwobjekten, óf speciaal voor een bepaald onderzoek, waarbij gespecialiseerde kennis tot haar recht kan komen. Dergelijke speciale en uitgebreide onderzoekingen, als b.v. het opsporen van olie, zijn in het algemeen voldoende lang van te voren overwogen om de aanwerving van bijzonder daarvoor geschoold personeel mogelijk te maken, zoodat een afzonderlijke groep „olie-personeel" in tijdelijken dienst zal kunnen worden gevormd. Wordt voor langeren tijd het opsporen van olie stopgezet, dan zal dat personeel in het algemeen dienen te worden ontslagen. Vangt men een uitgebreid nikkelonderzoek aan in de peridotietgebieden van het oostelijk gedeelte van den archipel, dan dient te worden getracht een of meer personen aan te werven, die in overeenkomstige nikkelgebieden, als Nieuw Cale-

donië, speciale ervaring op dat gebied hebben opgedaan. Wil men een onderzoek instellen naar de winning op groote schaal van olie uit bitumineuze leien of uit kolen, men sluite een kontrakt met menschen, bekend met dit speciale onderdeel van het ingenieursvak.

Het behoeft wel geen betoog, dat een dergelijk stelsel niet past bij de tegenwoordig geldende traktementsregeling en algemeene dienstvoorwaarden. De „arbeid in het tropische oerbosch, waar niemand het een menschenleven lang uithoudt" maakt het noodig dat geldelijke voordeelen de nadeelen, aan dien arbeid verbonden, kompenseeren, in het bijzonder, nu overgang naar een bedrijf, waar vooral aan het lichaam zoo geheel andere eischen worden gesteld, niet meer mogelijk zal zijn. Bovendien zal ook hier gezorgd dienen te worden voor de mogelijkheid van vrije mededinging op de arbeidsmarkt, zoodat men in staat zal zijn beslag te leggen op de beste krachten, welke te krijgen zijn. De meerdere personeelsuitgaven, daaraan verbonden, zullen ongetwijfeld meer dan gedekt worden door de besparing van fondsen, welke bij de tegenwoordige organisatie, door gebrek aan ervaring, verloren gaan. Ook hier zal het wenschelijk zijn, evenals bij de bedrijven, vooral het jongere en ondergeschikte personeel door toekenning van salarisverhoogingen of gratifikatiën te beloonen voor bijzondere plichtsbetrachting. Scherpe selektie dient ten allen tijde te kunnen worden toegepast en elementen, die niet voldoen, moeten kunnen worden ontslagen.

Zal dit in het algemeen moeten gelden voor het personeel in tijdelijk dienstverband, aan het personeel in vasten dienst, waartoe in de eerste plaats oudere personen zullen komen te behooren, meestal uit het tijdelijk personeel voortgekomen en waarvan men dus de capaciteiten kent, aan dit personeel dienen de voordeelen te worden geboden van een behoorlijk bezoldigde vaste staatsbetrekking, met recht op pensioen, enz. Een gedeelte van het personeel van het grondpeilwezen, de palaeontoloog, de petrograaf, het vaste laboratoriumpersoneel, enz., personen dus, die werkzaamheden verrichten, welke overeenkomen met die van andere takken van Gouvernementsdienst, kunnen opgenomen worden in een vast dienstverband, zooals dat tegenwoordig bestaat.

Terloops zij hier opgemerkt, dat in principe de mogelijkheid dient te worden geschapen personeel tijdelijk aan partikulieren af te staan, voor zoover dat in overeenstemming te brengen is met de onderhanden zijnde werkzaamheden.

Is hier in zeer grove trekken geschetst, hoe ik mij den toekomstigen Opsporingsdienst denk, een enkel woord dient nog te worden gezegd over de enkele bureau-funkties, welke door hooger technisch personeel zijn te vervullen, n.l. de ambtenaren van de mijninspektie en die van een bureau voor mijnbouw-technische en ekonomische adviezen, welke laatste instelling zoowel ten bate van de bedrijven, als van den Opsporingsdienst werkzaam zal moeten zijn. Opgemerkt dient te worden, dat het hiervoor benoodigde personeel steeds behoort te worden gerekruteerd uit hen, die bedrijfservaring hebben opgedaan, dat overigens aan het inspekteerende personeel van den dienst der Mijninspektie geen bijzonder hooge eischen behoeven te worden gesteld, zoodat voorziening daarin op de open arbeidsmarkt geen moeilijkheden zal medebrengen. Voor het juist genoemde adviesbureau zal het wellicht aanbeveling verdienen de mogelijkheid te openen in bijzondere gevallen ook tijdelijk personeel aan te werven, dat door ervaring vertrouwd is geraakt met technisch-ekonomische onderwerpen van bijzonderen aard.

En nu zal men vragen: Waar moet dan de leider van dat geheele komplex, het Hoofd van den dienst, vandaan komen?

Zoover mij bekend, is het Hoofd van het Mijnwezen, of hoe die autoriteit gedurende al die jaren moge hebben geheeten, steeds voortgekomen uit het leger van mijningenieurs met encyklopedische kennis, waartoe het tot nu toe gevolgde stelsel leidde. Een hooge plaats op de ranglijst, ervaring in zooveel mogelijk onderdeelen van den dienst en een blanke konduitestaat waren steeds de vereischten, waaraan voor de vervulling van dat ambt moest worden voldaan.

Het valt naar mijn meening te betwijfelen, of deze regelmaat wel juist is. De Dienst van den Mijnbouw heeft ontegenzeggelijk de taak den Indischen Mijnbouw, in den ruimsten zin van dat woord, te bevorderen en de leider van dien dienst moet dus in de eerste plaats bekend zijn met de belangen en de nooden van

dien tak van nijverheid, doch slechts zelden zal de in het ambtelijke opgegroeide dienstchef bij het bestaande stelsel de belangen van de partikuliere opspoorders en ontginners in alle details hebben leeren kennen. Zal de bedrijfsingenieur, bij het voorgestane systeem, zeker beter op de hoogte zijn van de eischen, welke voor de gezonde ontwikkeling van een mijnbedrijf zijn te stellen, dan zijn tegenwoordige kollega, toch lijkt het niet ongewenscht, dat gebroken wordt met het regelmatig benoemen van een, uit het ambtelijke voortgekomen, dienstchef. Men onderbreke de rij eens met een knap zakenman met technisch inzicht, die wellicht een frisschen wind doet waaien in den duffen paperassenwinkel van een verambtenaarden dienst.

De Organisatie-ontwikkeling der Staatsspoor- en Tramwegen in Ned. Indië

door

Ir. W. F. STAARGAARD.

Ex-Bestuurslid SS. en T.

„Le temps est un grand maître"

Corneille.

Velen, die belangstellen in de historische ontwikkeling van de organisatie van een der belangrijkste takken van staatszorg in Ned.-Indië, namelijk van het overheidsbedrijf der STAATSSPOOR- en TRAMWEGEN, zal het opgevallen zijn dat binnen een betrekkelijk kort tijdsverloop (van 1917 tot 1922) niet minder dan drie organisatie-wijzigingen werden ingevoerd, onder het groote publiek getypeerd door de leuzen resp. van f u s i e (afschaffing Ooster- en Westerlijnen als in-zich-gesloten exploitatiekringen) overgang eenhoofdig tot m e e r h o o f d i g b e s t u u r en teruggang van driehoofdig tot e e n h o o f d i g b e s t u u r.

Niet zoovelen echter zullen in staat geweest zijn, zich voldoende rekenschap te geven van de werkelijke beweegredenen tot deze snel wisselende schokken in de zoo gewenschte kontinuiteit bij de leiding van dit bedrijf, — van de nadeelen welke men daarmede telkens heeft willen ondervangen en van de nadeelen welke men daarmede telkens inhaalde, — voorts van de wezenlijke beteekenis en richting van de beweging dezer drie reorganisaties als één geheel beschouwd, ook met betrekking tot de toekomst. Het kan daarom geen overbodige arbeid geacht worden, e.e.a. aan een zakelijk kritisch

onderzoek te onderwerpen en het geheel dezer zesjarige beweging te beschouwen zoowel in verband met de voorafgaande organisatievormen der S.S. sedert het begin der exploitatie (1878) als met betrekking tot de toekomst. Een zoodanige belichting is des te belangwekkender, waar (zooals reeds van te voren opgemerkt kan worden) er aanleiding zal blijken te zijn tot de konklusie, dat de laatste reorganisatie nog slechts een halve maatregel is, waarvan de andere helft zwevende gelaten werd op zoodanige wijze, dat het thans reeds hoog tijd wordt hieromtrent nadere gedachtenwisseling uit te lokken, en m.i. veel moeilijkheden en uitgaven voorkomen kunnen worden, door zich tijdig rekenschap te geven van het nog onrijpe in de huidige gestalte der jongste organisatie.

Een volledig inzicht in den groei van dit objekt vooronderstelt kennis van de voorgaande organisaties en van de noodzakelijkheid en aard der overgangen in elkaar. Een zoodanig inzicht kan in kort bestek m.i. bezwaarlijk klaarder gevat worden dan aan de hand van een schematische voorstelling der organisaties van 1875 (1878), 1888, 1906 (1909), 1917 (1919) en 1922. Een zoodanig schema is hierbij gevoegd als b ij l a g e en moge in de plaats treden van uitvoerige beschrijvingen.

De vragen, welke dan in de eerste plaats beantwoord moeten worden, betreffen het positieve karakter van elke organisatie en verder het daaraan zich ontwikkelend gebrek, de nadeelen, het negatieve dat elk harer noodzaakte zich in een andere op te lossen.

I. D e o e r-o r g a n i s a t i e was die van 1875 (zie s c h e m a I) welke eerst in 1878 een zoodanige werd, welke behalve opname- en aanlegkringen, in-zich-afgesloten exploitatie-kringen bevatte, aan welker hoofd exploitatiechefs stonden, ten slotte een drietal. Het positieve karakter dezer organisatie was een gezond e v e n w i c h t tusschen krachtige en deskundige c e n t r a l e leiding en vitale werkzaamheid der in-zich-vrije d é-c e n t r a l e organen — een voor de gezonde werking van elk natuurlijk of geestelijk organisme onontbeerlijk evenwicht.

Haar groote v r ij h e i d naar binnen en naar buiten, de k r a c h t welke daardoor van den deskundigen centralen en aldus werkelijken leider (den Inspekteur-Generaal, die alleen formeel voor zijn verhouding tot de Regeering onder een departementshoofd

was gesteld) kon uitgaan en de doelmatige decentralisatie in dien zin, dat de over Java verspreide onderdeelen van het organisme werkelijk in-zich-afgeronde, levende organen waren, elk met hun weder centralen leider (hoofdingenieurs en exploitatiechefs) waren evenveel faktoren onmisbaar voor haar vitaliteit, als in elk organisme.

De ervaring met deze organisatie opgedaan was dan ook naar eenstemmig oordeel een zeer goede. Het is een reeds eerbiedwaardige communis opinio geworden, dat deze werkelijk levende en bezielde organisatie voorbeeldig was. De taak van den leider, den Inspekteur-Generaal MAARSCHALK, was niet te groot, doordat zijn tot Java beperkt arbeidsveld over in-zich-afgesloten lokale organen beschikte, welke elk voor zich goed overzien konden worden door „het oog van den meester", den lokalen leider en doordrongen van zijn wil, terwijl die verschillende lokale hoofden weder in één richting werkten door het oog en den wil van den centralen „meester", den Inspekteur-Generaal te Buitenzorg.

Wat was nu in deze organisatie met zoo gunstige ervaring betreffende haar vitaliteit het gebrek, dat haar noodzaakte zich op te heffen in die van 1888? Dat gebrek kon geen ander zijn dan een van formalistischen aard. Deze organisatie was, meende men, in de centrale leiding te vrij, te zelfstandig in de formeele departementale konstruktie van de staatsinrichting in Ned.-Indië. Dit „gebrek" werd haar daarom ontnomen en zoo ontstond:

II de organisatie van 1888 (zie schema II), welke 18 jaren heeft vermogen te bestaan. Dat dit mogelijk was en vooral in de eerste jaren nog een bevredigend resultaat werd verkregen, — terwijl toch haar ontstaan niet anders was dan de verstoring van vorenbedoelde eenheid van centrale en decentrale leiding door de afbraak van de kracht, zelfstandigheid en (uit speciaal spoorwegkundig oogpunt) deskundigheid der centrale leiding, was te danken behalve aan de in den beginne nog nawerkende centrale kracht onder I uitgeoefend, voornamelijk aan het gezonde, krachtige karakter der uitvoerende, décentrale organen, — de locale kringen van exploitatie, opname en aanleg. Het eenvoudig, tram-achtig karakter der exploitatiekringen met in hoofdzaak lokaal verkeer met matige opbrengst maakte eenzijdig

décentraal beheer een tijdlang mogelijk. Zooals het positieve karakter van I het gezonde evenwicht van centraal en decentraal beheer was, zoo was dat van II het overwicht der décentrale en dus te veel verbrokkelde leiding.

Geleidelijk begonnen de bezwaren zich echter te vertoonen, bezwaren der onzelfstandige en dus slappe centrale leiding, immanent verbonden — onafhankelijk van de persoonlijkheid van den hoofdinspekteur — aan een organisatie, waarin deze leider vleugellam gemaakt was door hem een in wezen slechts adviseerende rol te geven naast de óók aan het Departementshoofd (Dir. B.O.W.) hun adviezen indienende exploitatiechefs en hoofdingenieurs, zie schema II. Of, zooals de toenmalige Hoofdinspekteur Th. A. M. Ruys het even baloorig als kernachtig uitdrukte in een advies-nota van Nov. 1898:

„Concludeerende is het dan mijne meening, dat door den Hoofdinspecteur der Spoorwegdiensten te maken tot een niet inspecteerend, met niemand correspondeerend, nimmer decideerend en een uitsluitend den Directeur der B. O. W. adviseerend ambtenaar, de tegenwoordige organisatie gemakkelijk aanleiding kan geven tot een slapper centraal beheer van den dienst der Staatsspoorwegen, dan met het oog op de hoogst noodzakelijke eenheid, die tusschen de verschillende onderdeelen van dien dienst dient gehandhaafd te blijven, wenschelijk is te achten, en zulks is dan ook mijns inziens de oorzaak geweest van de minder goede berichten welke den Landvoogd omtrent dat beheer zijn ter oore gekomen".

Of zooals een latere Hoofdinspekteur zich in 1902, toen deze organisatie reeds al te lang rijp was voor haar ontbinding, o.m. zelfs tegenover mij persoonlijk als pas aangekomen ingenieur uitliet naar aanleiding van zijn onmacht te decideeren in een betrekkelijk onbelangrijke kwestie, dat hij „toch maar de klerk van den Directeur was."

Eindelijk was de maat vol en werd dit kwijnende lichaam weder frisch leven ingeblazen door zijn overgang in:

III de organisatie van 1906 (1909) zie schema III.

In deze gestalte keerde het positieve karakter van I terug, zelfs kreeg de Hoofdinspekteur het recht rechtstreeks met de Regeering

te korrespondeeren (alleen formeel „door tusschenkomst" van het Departementshoofd). De zelfstandige dienst der Staatsspoorwegen werd in eere hersteld door vaststelling van een instruktie (van 1906, eenigszins gewijzigd in 1909) waarbij aan den Hoofdinspekteur der Spoorwegdiensten en van het Stoomwezen, later (1909) aan den Hoofdinspekteur der Spoor- en tramwegdiensten ruime bevoegdheden werden verleend. Aldus werd een krachtige en stelselmatig centrale leiding mogelijk gemaakt — al bleven de comptabiliteit der S.S. en de exploitatie van den aan de Ombilienmijnen gekoppelden staatsspoorweg ter Sumatra's Westkust nog rechtstreeks onder het Departementshoofd.

De ruim tienjarige periode van deze organisatie kenmerkte zich door een groote vitaliteit en de ervaring was, dat de krachtige persoonlijkheid van den toenmaligen Hoofdinspekteur Van Stipriaan Luiscius zich daarmede het geëigende middel had geschapen om de Staatsspoor- en Tramwegen behoorlijk te doen funktionneeren.

Waarom werd dit stelsel vier jaren na het heengaan van dezen Hoofdinspekteur verlaten voor een ander? Wat was geleidelijk haar onvolledigheid gebleken?

De toenmalige Hoofdinspekteur M. H. Damme schetste in 1916 haar gebrek als volgt: „Deze organisatie heeft aanvankelijk, dank zij het vrij eenvoudig bedrijf en de bijzondere kwaliteiten van den dienstchef, goed voldaan, doch stelt op den duur niet in staat het desideratum van een krachtig centraal beheer te verwezenlijken zonder een bedenkelijke stroefheid in den gang van zaken teweeg te brengen."

De in III weder in wezen herstelde organisatie I begon nl. door de ontwikkeling der spoor- en tramwegen, door het verlies van het kwalitatief aanvankelijk eenvoudig en tram-achtig karakter der staatsspoorwegen, en kwantitatief door de uitbreiding van het net bezwaren te vertoonen, waarin weliswaar geleidelijk op verschillende wijzen binnen den bestaanden organisatievorm zoo goed mogelijk werd voorzien, maar die toch den indruk wekten, dat „de organisatie bij de bedrijfsontwikkeling ten achter was gebleven." (jaarverslag 1916).

Jaarlijksche opbrengst en uitgaven, vervoerde reizigers- en ton

K.M. waren in die tienjarige periode geleidelijk elk meer dan verdubbeld, de kapitaalsuitgaven per jaar ongeveer verachtvoudigd. De geleidelijk ingevoerde maatregelen betroffen (behalve de zorg voor betere personeelsbezetting) in verband met de eischen van eenheid in exploitatiewijze der exploitatiekringen van de hoofdlijnen op Java een gaandeweg verder centraliseeren van den zich voortdurend uitbreidenden organisatorischen en konstruktieven arbeid, totdien in de tevens den dagelijkschen lijndienst uitvoerende exploitatie-kringbureaux zelf verricht, een doortrekken dus van het beginsel van krachtige centrale leiding door de lokale organen voornamelijk met den eveneens zich uitbreidenden zuiver uitvoerenden arbeid te belasten.

Waar nu de hoofdlijnen der S.S. op Java met belangrijk doorgaand verkeer en steeds meer ineengrijpende belangen niet meer konden gerekend worden onder de lijnen voor in hoofdzaak lokaal verkeer met matige opbrengst, en voor deze lijnen dus naast den eisch van een zooveel mogelijk plaatselijk gevoerd beheer (in de centra der exploitatiekringen Ooster- en Westerlijnen resp. te Soerabaia en Bandoeng) de eischen van eenheid meer en meer op den voorgrond traden, — waar dus daarom terecht de exploitatiekringen zoo groot gemaakt moesten worden als met een goed beheer praktisch vereenigbaar was, en tenslotte de toenmalige Hoofdinspekteur de meening was toegedaan — terecht of ten onrechte — dat weliswaar de grens voor deze grootte niet met stelligheid was te trekken, maar dat naar zijn overtuiging het Java-net als één kring zoomin in begin 1916 als in de „naaste toekomst" die grens te boven ging, foyeerden zich de vorengenoemde centraliseerende maatregelen op zoodanige gronden in:

IV. de organisatie van 1917 (1919). Beschouwt men het schema hiervan, dan blijkt dit zeer eenvoudig. Haar positief karakter is de in den Hoofdinspekteur der Staatsspoor- en Tramwegen in Ned.-Indië, later (in 1919) in het driehoofdige Bestuur der S.S. en T. in Ned.-Indië, geheel doorgevoerde centralisatie. De bezwaren tegen de voorafgaande organisatie tengevolge van het zich kwalitatief en kwantitatief wijzigende karakter van het bedrijf, nl. de „bedenkelijke stroefheid in den gang van zaken" in verband met het bestaan van twee exploitatiekringen op Java en met de zich

op den voorgrond dringenden eisch, deze twee toch van de noodige eenheid te doordringen, — werden aanvankelijk inderdaad ondervangen, maar weldra bleken andere bezwaren daarvoor in de plaats te treden tengevolge van de omstandigheden, namelijk van de zich in zeer snel tempo voortzettende vervoerstoename op de bestaande lijnen, de omvang-vermeerdering van het lijn-complex op Java, Sumatra en elders in exploitatie, aanleg, opname of verkenning, en de voortdurende vermeerdering van de zorg die niet alleen de materiëele, maar ook de personeele zaken vereischten in verband met het ontwaken van het vakvereenigingsleven in bijna alle rangen.

Geleidelijk bleek de onvolledigheid van dit eenvoudig schema IV, een gebrek, dat met den groei der spoor- en tramwegen steeds hinderlijker moest worden: de toenemende overbelasting van het centrum. De krachtige persoonlijkheid, de buitengewone werkkracht en snelle besluitvaardigheid van den vader dezer organisatie (het Hoofd van den Dienst Damme) deden haar aanvankelijk een geëigend middel zijn tot krachtige en vlotte centrale leiding, op den duur echter werd de op het Diensthoofd in dit schema gelegde taak voor één persoon veel te zwaar.

De heer Damme had dit van den beginne voorzien: reeds van den beginne lag in deze organisatie als zoodanig welbewust de kiem van een meerhoofdig bestuur*) en alleen op aandringen van den toenmaligen Depar-

---

*) De heer Damme ging hierbij o.m. ook af op de konklusie, waartoe de voorgaande Departementschef, de heer Wenckebach, was gekomen op blz. 20 van zijn in 1914 gedrukt „Advies aan den Minister van Kolonien over de wenschelijkheid, het beheer van de SS en T in N. I. over te dragen aan een daartoe in te stellen zelfstandig bedrijf."

In verband met de noodzakelijkheid de organisatie bij zoodanige zelfstandigheid in te richten voor een zeer zware en verantwoordelijke taak in de centrale leiding, luidde bedoelde konklusie aldus: „Mede met het oog op de veelvuldige personeels-wisseling in den Indischen dienst verdient daarom ernstige overweging, het beheer van de Staatsspoorwegen, vooral als dat een autonoom bedrijf wordt, niet meer aan een enkelen bedrijfschef maar aan een meerhoofdig bestuur op te dragen. De daarin gelegen waarborg tegen ondoordachte handelingen en tot verzekering van de gewenschte continuiteit moet in dit geval n.h.v. zwaarder worden geacht dan de aan het éénhoofdig bestuur verbonden voordeelen."

Ook iemand als wijlen Dr. D. B o s had in een rede in de Tweede Kamer over decentralisatie in Nov. 1913, in den geest van den heer Wenckebach gesproken over de wenschelijkheid, dat er zouden komen „zelfstandige bedrijfslichamen (o.m. het Staatsspoorwegbedrijf in Indië), die niet voor de groote aangelegenheden, die het hier geldt, voortdurend terug moeten gaan naar het centraal bestuur, maar in zichzelf in meerhoofdige direkties, in raden van commissarissen of toezicht de organen vinden, welke de noodige beslissingen kunnen nemen."

De heer A l b e r d a vestigde op vorengenoemd oordeel van den heer Wenckebach nog de aandacht in de vergadering der Tweede Kamer van 22 Maart 1917. In het Voorl. Verslag der Ind. Begrooting afd. VIII, onderafd. 19 was o.m. gezegd: „Voorts wordt gevraagd, of het niet de voorkeur verdient aan het hoofd van den dienst niet één persoon, maar evenals bij de Holl. IJzeren Spoorwegmaatschappij twee of drie personen te stellen enz." Het antwoord van den Minister deed den heer Alberda o.m. zeggen:" „Waar een op dit gebied zoo gezaghebbend man als de heer Wenckebach dit oordeel uitspreekt, hoop ik, dat de Minister in nadere overweging zal nemen, hetgeen omtrent de wenschelijkheid van een meerhoofdig Bestuur in het Voorloopig Verslag is gezegd en waaraan ik hier refereer." De toemalige Minister van Kolonien de heer P l e ij t e beloofde nadere overweging waar ook voor hem het oordeel van den heer Wenckebach groot gezag had, maar deelde tevens zijn persoonlijk bezwaar mede in de volgende woorden: „Wat ik persoonlijk als bezwaar hier gevoeld heb is, dat wanneer men een meerhoofdig Bestuur heeft — ik wil nu onderstellen, dat men drie allereerste krachten kan krijgen— te vreezen is, dat per slot van rekening de verantwoordelijkheid niet meer op een persoon kan rusten, nl. op den directeur van G. B. maar dat het eind zal zijn dat deze — ik zal maar zeggen zooals ik het meen — de knoopen zal moeten doorhakken en standjes zal moeten uitvechten, die tusschen de 3 heeren bestaan." Nader wordt dit gemotiveerd door den naijver welke men speciaal van zelfstandige personen in Indië zou kunnen verwachten omdat „het streven in Indië gewoonlijk zou zijn om hooger op den ambtelijken ladder te komen, en dan krijgt men naijver, die aan het bedrijf niet ten goede komt."

Dit naijver-bezwaar heeft zich tijdens de Bestuursperiode 1919 — 1921 — 1922 in Indië niet vertoond. Het is mij niet met zekerheid bekend, of zoodanig bezwaar zich wel eens in Nederland vertoond heeft, maar de vrees van den heer Pleyte, dat in Indië meer naijver zou heerschen dan in Nederland, lijkt mij ongegrond. Het zal overal gemiddeld wel hetzelfde zijn en ook in Nederland bestaat het streven om hooger op den ambtelijken ladder te komen. Het is echter van belang er op te wijzen, dat het gevreesde bezwaar zich in de Indische Bestuurperiode 1919 — 1921 — 1922 niet heeft voorgedaan. De geest van samenwerking bij snelle besluitvaardigheid door een geëigende werkverdeeling, waarbij slechts een klein gedeelte der kwesties, namelijk de allerbelangrijkste, kollegiaal behandeld werden, liet niets te wenschen over.

tementschef De Kat liet de heer Damme zich overhalen, het voorloopig onder zijn persoonlijke leiding te wagen met een eenhoofdig bestuur. Al voor zijn aftreden begin 1919 zag hij evenals de laatstgenoemde Departementschef in, dat door de geweldige vlucht van het bedrijf een zoodanige eenhoofdige leiding niet meer in deze organisatie was vol te houden.

Wat was van die overbelasting in het centrum met betrekking tot deze organisatie de wezenlijke reden?

Beschouwt men het schema IV nauwkeurig, dan ziet men, dat in het centrum, het Diensthoofd, samenkomt een tweeërlei verband tusschen de dienstvakhoofden, welk onderscheid ik zou willen uitdrukken door innerlijk of immanent, en uiterlijk verband. Van de zes dienstvakhoofden zijn er namelijk vier, wier dienstvak elk voor zich niets is zonder de drie andere, nl. de dienstvakken (beter dienst-takken) der Administratie, van Weg en Werken, Traktie en Materieel, Beweging en Handelszaken van het bedrijf der Staatsspoorwegen op Java. Het verband, te leggen tusschen deze vier is een immanent verband, een innerlijke eenheid, en deze eenheid is in dit schema geheel in het Hoofd van den Dienst geplaatst, die zich aldus voor de taak gesteld zag niet alleen eenheid te verzorgen in den organisatorisch-konstruktieven arbeid der vier dienstvakhoofden, maar ook — en hier raken wij het hart der zaak — de eenheid van den uitvoerenden dienst op de lijn over geheel Java door alle rangen. D.w.z. het Hoofd van den Dienst is hier tevens Hoofd van den Exploitatiekring Java. Het verdere verband tusschen deze vier dienstvakhoofden en de beide andere daarentegen is een uitwendig verband. Het hoofd van den vijfden diensttak (staatstramwegen en autodiensten) is namelijk zelf Hoofd der verschillende in-zich-afgeronde exploitatiekringen (Atjeh, Padang, Zuid Sumatra enz.) en verdween deze geheele diensttak, dan

Wel stem ik in met de vrees van den toenmaligen Minister voor zoover die vrees zich zeker moest uitdrukken in een verzwaring der eischen aan zoodanige leden te stellen, nl. naast de reeds hooge bekwaamheidseischen nog de eisch van afwezigheid van naijver en zucht tot gelijkhebberij. Het is m.i. een nadeel, dat men bij de keuze van personen daarop zeer scherp moet letten, wil men eenheid, vlotheid en kracht in de centrale leiding niet aan het toeval overlaten.

zou dit betrekkelijk geen invloed uitoefenen op het al of niet goed funktionneeren van de vier eerstgenoemde diensttakken, die onderling echter wel geheel van elkaar afhankelijk zijn: faalt één van deze vier, dan falen de drie andere en daarmede de geheele Java-exploitatie. In uitwendig verband met de andere staat ook op analoge wijze de zesde diensttak, het eigenlijke bouwbedrijf voor uitbreiding, opname, aanleg enz.

In dit schema van 1917 (1919) heeft men dus eigenlijk niet zes, maar drie dienstvakken, nl. I. Exploitatie spoorwegen Java II. Exploitatie tramwegen Java en buitengewesten enz., III. Bouwbedrijf, — in welke diensttakken het Hoofd van den Dienst de noodzakelijke uitwendige eenheid brengt, met dien verstande, dat ditzelfde Diensthoofd zich de taak zag opgelegd de immanente eenheid tusschen de niet-autonome niet-inzich-afgeronde kringen vormende diensttakken (Adm., W. en W., T. en M., en B. en H., zie schema) van het spoorbedrijf voor geheel Java te leggen, zoowel organisatorisch-konstruktief als lijn-uitvoerend.

In dit laatste zat de wezenlijke reden van de overbelasting van het Diensthoofd. Niet alleen drukte door deze konstruktie met betrekking tot de spoorwegexploitatie op Java op het Hoofd van den Dienst de zorg voor een behoorlijke behartiging der zuiver uitvoerende leiding van het lokaal verkeer in bepaalde kringen, zich in hoofdzaak uitstrekkende om de voornaamste havenplaatsen heen (immers de vroegere chefs van de logische natuurlijke exploitatiekringen Ooster- en Westerlijnen waren verdwenen, terwijl slechts een door geen plaatselijk orgaan noodwendig in-een-gehouden veelheid van 7 inspekties was overgebleven, elk weder in zichzelf verdeeld in drie deelen — 1 inspekteur van vervoer en 2 ingenieurs resp. voor den weg en voor traktie, — maar evenzeer de zorg voor de behartiging van de ineengrijpende belangen van belangrijk doorgaand verkeer en voor de eenheid in het scheppen en uitvoeren van organisatorische regelingen (zoowel betr. materieel als personeel) en voor eenheid in materieele konstrukties betr. weg en werken en rollend materieel.

En behalve het kreëeren van deze het geheele Javabedrijf doordringende inmanente eenheid, noodwendig, wil het bedrijf goed funktionneeren, rustte op de schouders van het Diensthoofd

de zorg voor het kreëeren der uitwendige eenheid van dit Java-bedrijf met het bedrijf der eigenlijke tramwegen op Java en in de Buitengewesten, en met het eigenlijke Bouwbedrijf van uitbreiding, verkenning opname en aanleg, — tenslotte ook nog de vertegenwoordiging van dit Staatsbedrijf naar buiten en het adviseurschap van den Direkteur van Gouv. Bedr. in alle zich aan het departement voordoende vraagstukken en aangelegenheden welke betrekking hebben op het S.S.-bedrijf in zijn geheelen omvang.

Daarbij kwam dat bij den overgang van III in IV het eigenlijke Centrale Bureau van den Hoofdinspekteur feitelijk was opgelost in de bureaux der vier eerstgenoemde dienstvakhoofden, die als hun wezenlijke hoofdtaak voornamelijk zagen de uitvoering (zij waren in dit schema verantwoordelijk gesteld elk voor den goeden gang van het eigen dienstvak), maar aan deze taak op deze wijze tevens een rechtstreeks adviseerende, organiseerende (met betrekking tot uniforme regelingen e. d.) en technisch-konstrueerende verbonden zagen, waardoor zij bij de snel toenemende moeilijkheden veel meer aan hun bureau gekluisterd waren dan met de belangen van den uitvoerenden lijn-dienst overeen was te brengen, vooral in dit systeem, waar alles slechts in het eene centrum in-een-gehouden werd, en op de lijn geen lokale organen de verbrokkeling door en in de veelheid der inspekties ophief en dit op de lijn dus was overgelaten aan het toeval van de goede verstandhouding van inspekteurs en ingenieurs.

Men moet, evenals schrijver dezes, dien tijd als dienstvakhoofd en als bestuurslid medegemaakt hebben, om te weten wat aldus gaandeweg zoowel van het Hoofd van den Dienst als van zijn dienstvakhoofden gevergd werd.

Bij de na 1916 snel zich ontwikkelende omstandigheden (niet uitkomen van materieel door den wereldoorlog, een angstwekkend snelle toename van het verkeer, in de periode 1916 — 1919 nam de totaal opbrengst van den Javaspoorweg toe met 32%, namelijk van 37,5 tot 49,5 millioen gulden) lieten de gevolgen van de overbelasting van het centrum zich langzamerhand gevoelen, voornamelijk dus met betrekking tot de exploitatie der staatsspoorwegen op Java: een niet meer tot in alle lokale deelen doordringend toezicht op de dagelijksche uitvoering van den dienst door

het uiteraard te veel aan hun schrijftafel gekluisterd zijn van de vier dienstvakhoofden en van het Hoofd van den Dienst,- een langzaam maar zeker ontstaande vervreemding tusschen centrale leiding en verspreide inspekties (inspekteurs, ingenieurs en lager personeel van den uitvoerenden dienst), kans op onverschilligheid in de dienstuitoefening der niet meer behoorlijk samenhangende en gekontroleerde instanties op de lijn, een overwicht van het administratief element en de toename van schriftelijke behandeling van zaken met de lijn (de inspekties). De ekonomie in de exploitatie, efficiency, vlotheid, discipline, punktualiteit van trein- en stationsdienst, de toestand van materieel en van weg en werken, de goede geest van het personeel enz. moeten hieronder lijden.

Dit alles leidde er in 1919 toe, tenslotte tot uitvoering te brengen hetgeen de heer Damme van den beginne reeds had voorzien als op den duur noodzakelijk verbonden aan deze organisatie als zoodanig: bij het heengaan van dezen dienstchef werd hij op zijn voorstel vervangen door een meerhoofdig, i.c. d r i e h o o f d i g b e s t u u r.

In wezen werd met deze instelling aan deze organisatie niets gewijzigd; slechts werd het te groote kwantum werk in het centrum door drie inplaats van door één gedragen, waarbij de onderlinge werkverdeeling binnen zekere ruime grenzen aan het Bestuur zelf was overgelaten, in dien zin dat als regel één in hoofdzaak de meer algemeene zaken behandelde, één de speciale vervoersaangelegenheden in den ruimsten zin van het woord en één de speciaal technische en ekonomische met dien verstande echter dat alleen de allerbelangrijkste, diep-ingrijpende zaken (en alleen deze) kollegiaal behandeld werden, waarbij geen van drie een beslissende stem had, maar zij tezamen tot een beslissing kwamen. Een der drie heeren was voorzitter van het kollege zonder echter een beslissende stem te hebben.

Deze maatregel, voorloopig als p r o e f door het Opperbestuur in Nederland gesanktionneerd, hief de overbelasting van het centrum echter slechts ten deele op, voornamelijk omdat een erfenis van vele op te lossen vraagstukken moest worden aanvaard en bovendien gedurende het korte tijdperk van dit Bestuur de in het vorige geschetste moeilijkheden naar binnen en buiten zich opstapelden. Ge-

leidelijk vormde de vraag, op welke wijze de steeds weder opduikende overbelasting in het centrum kon worden opgeheven door geëigende decentralisatie, in het kader dezer organisatie met meerhoofdige leiding, een punt van ernstige overweging bij het Bestuur, en slechts het feit dat, naast de overstelpende drukte door de moeilijke tijdsomstandigheden, de reeds van den beginne wankel gestelde positie van het Bestuur in den loop van het najaar 1920 bleek geheel in de lucht te hangen door de principieele opvatting van den huidigen Minister, — weerhield het Bestuur bepaalde maatregelen te fixeeren, welke den teruggang tot eenhoofdige leiding nog moeilijker zouden maken dan hij reeds zou zijn zonder meer.

De drie bestuursleden waren het echter eens over de richting, waarin zoodanige decentralisatie zich bij bestendiging van den meerhoofdigen bestuursvorm en doorvoering van dien vorm door het geheele bedrijf heen in het kader der organisatie IV zou moeten ontwikkelen, namelijk:

1e. ontlasting van de Bestuurs-taak door de dagelijksche vraagstukken betreffende de immanente eenheid der vier dienstvakken in de spoorwegexploitatie op Java zooveel mogelijk buiten het Bestuur te houden, hetgeen in dien organisatievorm slechts mogelijk was door een regelmatige, mondelinge kollegiale behandeling door de vier dienstvakhoofden, als door een Raad van exploitatie voor het spoorwegbedrijf op Java.

2e. ontlasting der taak van dezen Raad van de zorg voor de meer lokale uitvoerende exploitatie-aangelegenheden door het instellen van een tweetal exploitatiekringen overeenkomende ongeveer met de kringen der vroegere Ooster- en Westerlijnen, door èn te Soerabaia èn te Bandoeng (c.q. te Batavia) een soort Raad van exploitatie voor dien kring te vormen uit de aldaar geplaatste inspekteurs van vervoer en ingenieurs van weg en werken en van traktie, en deze raden een zekere superintendentie toe te kennen over de andere inspekties in denzelfden exploitatiekring,- op dezelfde wijze als reeds voor de werkplaatschefs der hoofdwerkplaatsen te Madioen (Oosterlijnen) en Manggarai (Westerlijnen) een zekere superintendentie was gegeven boven de andere Hoofd- en neven-

werkplaatsen in denzelfden kring, e.e.a. met verplichting tot periodieke gezamenlijke inspekties van deze superintendenten in hun exploitatiekring.

3e. samenwerking in de inspekties in den geest van inspektieraden met verplichting maandelijks gezamenlijk de inspektie te bereizen en aldus méér kwesties mondeling, kollegiaal te behandelen.

Deze logische ontwikkelingsgang binnen het kader dezer organisatie IV werd echter afgebroken door het Opperbestuur in Nederland. Niet dus door de Regeering in Ned.-Indië, welke integendeel van het begin tot het einde dezer periode, sterk op definitieve instelling van het spoorwegbestuur aangedrongen had, deels op grond der verkregen resultaten, deels om de kontinuiteit van centrale leiding en van organisatie-ontwikkeling niet zonder ernstige noodzaak te verbreken.

Deze ontwikkelingsgang werd aldus verbroken omdat na de voorloopige instelling van een meerhoofdig Bestuur in 1919, in Nederland een andere Minister van Koloniën was opgetreden, die eerst in Oktober 1920, als antwoord op het voorstel der Indische Regeering om goedkeuring, het voorloopig ingestelde Bestuur definitief te doen instellen, — in beginsel (niet dus op grond van de thans konkreet daaromtrent verkregen ervaring) zich uitsprak vóór terugkeer tot eenhoofdige leiding, althans beginsel-bezwaren had tegen goedkeuring der definitieve aanstelling van een meerhoofdig bestuur, niettegenstaande èn Volksraad èn Nederlandsche Volksvertegenwoordiging de begrooting, waarbij dit Bestuur ingesteld werd, goedgekeurd hadden. De Minister achtte een zoodanig Bestuur „in beginsel te veroordeelen" en besliste tenslotte telegrafisch begin Februari 1921 op de nadere dringende telegrafische voorstellen der Indische Regeering tot bestendiging, dat onder den nieuw opgetreden Landvoogd de proef nog langer voortgezet zou worden, waarbij echter van te voren de principieele bezwaren van den Minister vast stonden.

Hier niet in beoordeeling tredende betreffende de redelijkheid van een zoodanige late en in zich tegenstrijdige beslissing zoowel met betrekking tot de zaak zelve als tot de betrokken bestuursleden, die zich gedwongen voelden ontheffing van hun betrekking te vra-

gen [1]) kan volstaan worden met het konstateeren van het feit, dat door deze beslissing handhaving van den organisatie-vorm IV onmogelijk was geworden, omdat daaraan om vorenuiteengezette redenen op den duur een meerhoofdig bestuur inhaerent was.

---

*) Dit geschiedde eensdeels in verband met de hun in 1919 van regeeringswege gedane mededeelingen tot opheffing van de toen door hen voorgebrachte bezwaren tegen het aannemen van de van regeeringswege tot hen gerichte uitnoodiging om in een voorloopig Bestuur zitting te nemen, bezwaren in verband met de risiko van mogelijke principieele inzichtwisseling bij Regeering of Opperbestuur door wisseling van Landvoogd of Minister, — anderdeels om het der Regeering (begin 1921 had eveneens de jongste wisseling van Landvoogd plaats) gemakkelijk te maken verder een redelijke oplossing voor de ontstane moeilijkheid te vinden.

Zooals gezegd waren de bezwaren van den Minister van principieelen, theoretischen aard. Door den voormaligen zoowel als door den huidigen Direkteur van Gouvernementsbedrijven was gerapporteerd dat de proef met het Bestuur praktisch geslaagd was, terwijl laatstgenoemde hoofdambtenaar, in beginsel geen voorstander van een meerhoofdig bestuur, m.i. terecht opportunistisch betoogd had, dat het dadelijk belang van de toenmalige kritische periode bestendiging van het Bestuur eischte, zelfs voor wie op theoretische gronden een anderen bestuursvorm zou verkiezen.

In genoemde bestuursperiode hadden de moeilijkheden zich namelijk opgestapeld. De huidige Direkteur van Gouvernementsbedrijven zeide in den Volksraad in Dec. 1920, dat appreciatie hier op haar plaats was „waar onder zoo moeilijke omstandigheden het spoorwegverkeer nog betrekkelijk zoo goed in stand kon worden gehouden en nog zooveel bevredigender resultaten werden verkregen dan in de meeste andere landen ter wereld en met name ook in Nederland. Terwijl aanvulling van personeel en materieel ver beneden de behoefte bleven, werd, vooral in het jaar 1920, toch een zeer sterk toenemend vervoer bediend..... een stijging van omstreeks 20% in een jaar, terwijl juist tijdens den meest critieken zoogenaamden drukken afvoertijd de goederen-opbrengst in een maand met 25% toenam. Wanneer bij een zeer nijpend gebrek èn aan personeel èn aan locomotieven, het toch nog gelukt een dergelijke onmatige verkeerstoename de baas te blijven, dan is het duidelijk voor ieder, die van het spoorwegbedrijf eenig begrip heeft, dat buitengewone inspanning en buitengewone bedrijfsvaardigheid en beleid noodig zijn geweest, om dat resultaat te bereiken."

De Minister echter achtte een meerhoofdig bestuur in beginsel te veroordeelen op grond van de overweging,dat voor het geval de invloed van geen der leden van het bestuur boven dien der overigen uitging, van de instelling gewoonlijk geen kracht zal kunnen uitgaan; terwijl bij overheerschenden invloed van een der leden bezwaarlijk nog van een meer-

hoofdig bestuur gesproken kan worden, daar men dan feitelijk een eenhoofdig bestuur heeft bij overige leden als adviseurs.

Nadat echter telegrafisch e.e.a. in Jan. 1921 door de Indische Regeering onder de aandacht van het Opperbestuur in Nederland was gebracht onder aandringen op onverwijlde telegrafische beslissing, omdat verder uitstel het bestuursprestige naar binnen en naar buiten verzwakte, — en onder aandringen op bestendiging van een driehoofdig bestuur op grond van de verkregen ervaring, waarbij vruchtbare werkverdeeling en krachtig beheer zonder overheersching van één der leden praktisch mogelijk was gebleken — was de ministerieele beslissing als vorenvermeld.

Het is wel waarschijnlijk, dat deze beslissing min of meer beinvloed werd door kritiek welke hier en daar op de leiding der Staatsspoorwegen was uitgeoefend, welke echter grootendeels het karakter droeg van stemmingmakerij òf door verklaarde tegenstanders van meerhoofdige leiding òf door tegenstanders van Staatsexploitatie in het algemeen. Het zou te ver voeren hierop dieper in te gaan: slechts het voornaamste zij hier aangestipt. Zoo was er kritiek over de wagenverstrekking met volkomen negatie van het feit dat de moeilijkheden op dit gebied een uitvloeisel waren van den wereldoorlog in verband met de omstandigheid, dat bij snel toenemend verkeer de noodzakelijke aanvulling van het voertuigpark (evenals van het lokomotiefpark) in de oorlogsperiode jarenlang was stopgezet. Voorts kon men hooren, dat de S. S. te veel hooi op den vork nam zooals het Hotelwezen, waarbij dan vergeten werd, dat het entameeren van deze zaken geen liefhebberij van het Bestuur was, maar voor dat met werk overkropte Bestuur zelf zeer onwelkome min of meer een sociaal doel beoogende opdrachten der Regeering, welke in dien tijd de Regeering dringend noodzakelijk voorkwamen, en aan het Bestuur eenmaal verstrekt, ook zoo goed en zoo krachtig mogelijk werden uitgevoerd in een tijd, dat bouwkosten zeer hoog waren. Tenslotte vormde zoowel in Nederland als in Indië het financieel beleid, namelijk de tariefpolitiek der geheele periode 1917 — 1920 een onderwerp van kritiek met betrekking tot de vraag of niet eerder en in sterkere mate tariefsverhoogingen ingevoerd hadden moeten worden, een vraag welke natuurlijk verschillend beantwoord wordt naar gelang men zich stelt op het standpunt van den partikulieren spoorwegleider dan wel op dat van den leider van een staatsspoorweg, terwijl voorts de uitgaven speciaal in het jaar 1920 plotseling door grootendeels niet te voorziene omstandigheden, verband houdende met den wereldoorlog, zeer waren gestegen, bijv. invoering duurtetoeslag in Aug. 1920, hoogere brandstofprijzen, overschrijdingen bij de inkoopbureaux in Nederland.

Deze kritiek manifesteerde zich in 1920, even voor 's Ministers laatste beslissing, in een voordracht te 's Gravenhage en koncentreerde zich in een artikel van den heer G. P. J. Casperz (Direkteur der vier groote Javasche stoomtrammaatschappijen) in de Econ. Statistische Berichten van 14 Sept. 1921. Door den Direkteur van Gouvernementsbedrijven is hierop in

Het nieuw opgetreden, het voorgaande tot nader order tijdelijk vervangende Bestuur kreeg van den tegelijkertijd nieuw opgetreden Landvoogd de opdracht om uitgaande van de (aldus door den Minister van Koloniën uitgesproken) wenschelijkheid in algemeenen zin om den Spoorwegdienst te stellen onder een eenhoofdig bestuur, na te gaan, welke wijzigingen in de organisatie van den dienst daarvoor noodig zouden zijn en of, en zoo ja, welke bezwaren daartegen zouden bestaan.

Men zie de Toelichting bij de Eerste Nota van Wijzigingen op de Begrooting van N.I. voor 1923 (Volksraadstukken 1e gew. zitting 1922 onderw. 1 afd. VIII, stuk 19).

Aan die opdracht werd voldaan door het voorstel tot een nieuwen organisatie-vorm, welke in genoemde Toelichting is geschetst, zonder noemenswaarde gedachtenwisseling den Volksraad passeerde en definitief werd ingevoerd. Zoo ontstond:

V. de organisatie van 1922, welke in schema V is voorgesteld en thans vigeert.

Wij zijn hiermede gekomen aan de organisatie, die als het resultaat is te beschouwen van de geheele voorgaande beweging. Deze beweging is in haar wezen als volgt resumeerend te typeeren aan de hand der schema's in bijlage dezes.

De eerste organisatie van 1875 (1878) kenmerkte zich door haar evenwicht tusschen centralisatie en decentralisatie en bleek uit een bedrijfsoogpunt alleszins te voldoen. Dat evenwicht werd in 1888 verstoord door een wijziging, welke een te groote decentralisatie beteekende en verslapping der centrale leiding. Deze evenwichtsverstoring korrigeerde zich met zoodanige kracht, dat het evenwicht geleidelijk naar de andere zijde verstoord werd door een zoodanige centralisatie, dat het centrum bij de snel veranderende om-

1922 een bestrijding geleverd, welke ter kennis van de Regeering en in druk ter kennis van belangstellende en belanghebbende deskundigen werd gebracht onder den titel van Algemeene Mededeelingen SS en T No. 27, welke inderdaad zeer lezenswaard is. De heer J. Th. Gerlings deed hierop eenige „Aanteekeningen" in druk verschijnen. Voorts zij hier vermeld, dat ook de heer S. A. Reitsma (oud-hoofdambtenaar der SS) de opvattingen van den heer Caspersz bestreed in een aantal opstellen en polemieken, welke tijdens het zetten van dit nummer der Kol. Stud. gekompileerd in druk verscheen onder den titel *„Tijd- en Strijdvragen"*.

standigheden overbelast werd, voornamelijk door ook het eenige brandpunt van den uitvoerenden dienst in alle lokale deelen van het bedrijf over geheel Java in het centrum (het bestuur) te leggen. De korrektie door meerhoofdig bestuur (van den beginne bedoeld) werd in haar normaal verloop tot herstelling van het evenwicht gesmoord en de laatste organisatie bedoelt een zoodanig evenwichtsherstel onder eenhoofdige leiding te geven.

De vraag, welke ons tenslotte interesseert, is nu, in hoeverre in het licht van de in het voorgaande geschetste ontwikkeling en van de daarin geakkumuleerde ervaring verwacht mag worden, dat de thans vigeerende organisatie die bedoeling zal verwerkelijken. Of m.a.w. in hoeverre verwacht mag worden, dat de huidige organisatie geschikt zal zijn om voor een betrekkelijk lange periode van verdere ontwikkeling der Staatsspoor- en tramwegen een geschikte gestalte te zijn voor een in elk opzicht goed, goedkoop en vlot werkend verkeersmiddel.

Aan de hand van de sub IV geschetste ervaringen kan dan in de eerste plaats opgemerkt worden, dat het volkomen juist is gezien, de bij organisatie IV tot stand gekomen vereeniging der beide funkties van Bestuur, thans weder Hoofdinspekteur der Staatsspoor- en tramwegen in Ned.-Indië en van Exploitatiechef voor Java op te heffen. Deze splitsing der beide funkties is anoloog aan die, welke het eerste driehoofdig Bestuur reeds in het kader van organisatie IV (dus zonder het kreëeren van nieuwe funkties) noodwendig achtte door den op blz. 246 sub 1e genoemden maatregel.

Dit is echter ook de eenige wezenlijke verandering door de organisatie van 1922 ingevoerd, hetgeen onmiddellijk blijkt uit een vergelijking van de schema's IV en V. De rest (bijv. de verhooging in rang en titel van het 5e en 6e dienstvakhoofd thans resp. Hoofd v.h. Bedrijf der Staatstramwegen en nevenbedrijven op Java en in de Buitengewesten en Hoofd van den Algemeenen Bouwdienst der Staatsspoor- en Tramwegen om deze Hoofden gelijk in rang te maken aan het Hoofd van het Bedrijf der S. S. op Java) is van geheel ondergeschikt belang, niet tot het wezen der zaak afdoende.

Dit uit het Hoofdinspekteurschap afstooten van het exploitatie-chef-schap van het „voornaamste onderdeel", den Java-spoorweg, hoe goed ook in zichzelf, kan echter bezwaarlijk meer dan een enkele, eerste stap in de goede richting geacht worden, en — zooals ons nader blijken zal — een stap, welke zoo zonder meer, het kwaad (de overbelasting in het centrum) slechts verplaatst heeft niet alleen, maar zelfs heeft verergerd in gevaarlijke mate. De reeds thans zoo noodzakelijke eigenlijke decentralisatie moet nog volgen.

Wat nu deze verdere eigenlijke decentralisatie betreft blijkt uit de verklaringen in genoemde Toelichting bij de 1e N. v. W. in verband met de verklaringen in de Memorie van Antwoord op het betrekkelijk Afdeelingsverslag (resp. stuk 20 en 21 der genoemde Volksraadstukken), dat men zich van dit moment, een der kardinale punten, niet alleen geen voldoende rekenschap heeft gegeven alvorens men tot de vaststelling van deze organisatie overging (terwijl toch de doordachte uitwerking van dezen faktor een beslissenden invloed moet uitoefenen op de taak en formatie van het hoogere personeel van dit Java-spoorbedrijf en op den goeden gang van zaken), maar ook dat hetgeen daarvan nog in die begrootings-stukken medegedeeld is, zeer bedenkelijke faktoren in zich bevat.

Om de juistheid dezer konklusies stelselmatig aan te toonen, zullen wij achtereenvolgens de volgende vragen behandelen.

I Wat is er met de inschuiving van een afzonderlijk Exploitatie-Hoofd voor het Java-bedrijf tusschen Hoofdinspekteur en vier dienstvakhoofden (van Adm., W. & W., T. & M. en B. & H., zie schema) wezenlijk bereikt ten aanzien van de overbelasting van het centrum?

II Welke weg wordt ons geschetst in de begrootings-stukken ten aanzien van de eigenlijke decentralisatie, zooals deze nog op haar uitvoering wacht en wat is hieromtrent op te merken zoowel wat richting als tempo van uitvoering betreft?

III Wat is voor ons het positieve resultaat van I en II?

Ad. I. Vergelijken wij schema IV en V in het licht van hetgeen op blz. 242 — 243 medegedeeld is betreffende de wezenlijke reden van de overbelasting van den Hoofdinspekteur, dan blijkt:

a. dat inderdaad de Hoofdinspekteur thans geheel van de overbelasting van het voormalig driehoofdig Bestuur is bevrijd. Dit is een groote verbetering, omdat deze leider thans rustig zich kan wijden aan de algemeene leiding van den geheelen dienst, terecht als doel gesteld in genoemde Toelichting.
b. dat dit echter bereikt is (zooals de zaken thans staan) door deze geheele overbelasting over te brengen op den eenhoofdigen leider van het voornaamste onderdeel (zie Toel.) nl. van het Java-spoorbedrijf. Want deze overbelasting vindt zijn oorzaak alleen in het Java-spoorbedrijf. Het is een eenvoudige rekensom, welke zich geheel baseert op de juiste mededeeling in genoemde Toelichting zelf, dat „de hoeveelheid zaken, in het beheerscollege (het voormalig driehoofdig Bestuur) te behandelen, toch altijd nog veel te groot bleef." De overbelasting was zoodanig, dat er bij goede werkverdeeling in het drie-hoofdig Bestuur (alleen een klein aantal der meest belangrijke zaken kollegiaal behandelen, hetgeen ook thans op dezelfde wijze noodig blijft) en bij verbeterde algemeene leiding een taak te groot voor drie en dus behoorlijk te volbrengen door minstens vier hardwerkende, snelbesluitende personen was; dit was eenvoudig de ervaring, welke ook in de Toel. is vermeld als grondslag voor de reorganisatie. Nu is het zonder meer duidelijk, dat men zoodanige taak voor vier personen, die voorheen tezamen in zich vereenigden de funkties van Hoofdinspekteur plus Exploitatie-chef Java (vergelijk schema's IV en V) niet zonder meer kan opdragen aan totaal twee personen, waarvan de een Hoofdinspekteur en de ander Exploitatie-chef-Java is. Het spingt bij nauwlettende vergelijking onmiddellijk in het oog, dat waar inderdaad de Hoofdinspekteur zich een niet te zware taak ziet opgedragen (zie ad Ia) thans de Java-exploitatiechef een last te dragen heeft gekregen, welke op behoorlijke wijze slechts door drie personen te vervullen is. In de „besparing" van het aantal leidende personen met één (zie genoemde Toel., nl. bij org. IV en driehoofdig Bestuur 9 personen en bij org. V 8 personen) is bij nauwkeurige beschouwing der zaak het groote gebrek der huidige organisatie op kwantitatieve wijze tot uitdrukking gebracht. Deze besparing moet dus zonder meer duur worden gekocht

door een slechte leiding van het Java-spoorbedrijf, een gebrek niet wortelend in den persoon van het Hoofd van dat bedrijf, maar inhaerent aan deze organisatie zooals zij tot heden is uitgevoerd. Men houde hierbij dus goed in het oog, dat de taak van het Hoofd v.h. Javaspoorbedrijf kwantitatief zoo groot gebleken is, dat zij goed slechts door minstens een drietal leidende personen volbracht kan worden bij een doorgaande ontwikkeling van het bedrijf. Uit het volgende zal dan verder blijken hoe de organisatorische, konstruktieve en uitvoerende (kontroleerende, instrueerende) taak van dit drietal scherp en doelmatig over drie verdeeld kan en moet worden.

Ad. II. Gaan wij thans na, welke weg ons in de begrootingsstukken gewezen wordt ten aanzien van deze ontlasting der taak van den leider van het Java-spoorbedrijf, d.w.z. ten aanzien van de eigenlijke decentralisatie, dan blijkt:

a. in de eerste plaats, dat men de zaak nog volstrekt niet urgent acht en deze zaak geleidelijk wil invoeren, ja zoo geleidelijk, dat „het personeel zich daarbij tevens tot meerdere zelfstandigheid kan bekwamen" (zie Mem. v. Antw. op een betreffende vraag in het Afdeelingsverslag, resp. stukken 21 en 20).

Dit bewijst duidelijk, dat men er zich geen helder begrip van gevormd heeft, wat eigenlijk de eenige bij invoering van deze organisatie gedane stap (inschuiving van een Java-exploitatiechef tusschen Hoofdinspekteur en dienstvakhoofden), met zich meebracht. Want in dat geval zou zijn ingezien, dat het gestelde doel (wegname overbelasting centrum) slechts bereikt had kunnen worden door versterking van de centrale leiding van het Javabedrijf door òf een driehoofdig Bestuur aan het hoofd van het Javaspoorwegbedrijf te stellen, òf deze drie centrale leiders in een decentraliseerend verband te brengen, d.w.z. door onmiddelijke invoering van zoodanige decentralisatie-maatregelen, dat de taak welke thans volledig op één bedrijfsleider voor Java rust (een organisatorisch-konstruktieve benevens uitvoerende, kontroleerend-instrueerende taak, waar de vier dienstvakhoofden elk voor geheel Java in den Java-leider eerst hun eenheid vinden) door decentralisatie gesplitst wordt over drie personen.

Het is m.i. duidelijk, dat er geen ander alternatief bestaat, en

dat in het kader der eenhoofdige leiding het laatste alternatief gekozen zal moeten worden.

Dit wijst dus reeds op de noodzakelijkheid tot dadelijke invoering van minstens twee exploitatiekringen in dien zin, dat de twee hoofden van deze exploitatiekringen een zuiver uitvoerende (kontroleerende, instrueerende) taak krijgen ten aanzien van hun lokalen exploitatiekring, terwijl het centrale bedrijfs-hoofd voor het geheele Javanet hoofdzakelijk den organisatischen en konstruktieven arbeid voor dat geheele net verzorgt en tevens kontrole en toezicht uitoefent op de uniforme uitvoering door de hoofden der exploitatiekringen. Hierop komen wij in het verder verloop van ons betoog terug; op deze plaats gaat het nog slechts om het inzicht, dat de idee van geleidelijke invoering der decentralisatie bij eenhoofdige leiding van het Javabedrijf tegenstrijdig is met de mededeeling in genoemde Toelichting betreffende de gekonstateerde overbelasting in het voormalige driehoofdige Bestuur, en dat zoodanige geleidelijkheid den goeden gang van zaken bij het Java-spoorbedrijf ernstig in gevaar moet brengen.

b. Welke weg wordt ons dan verder in de begrootingsstukken voor die geleidelijke decentralisatie gegeven? Ook deze weg is m.i. in het licht der ervaring een verkeerde en gaat blijkbaar uit van de vooronderstelling, in genoemde Mem. v. Antw. vermeld, dat „terugkeer tot den vroegeren vorm van twee zelfstandige exploitaties op Java door geen bevoegde autoriteit van den dienst, die de talrijke bezwaren van de vroegere afscheiding tusschen Ooster- en Westerlijnen heeft medegemaakt en daarbij in de gelegenheid is geweest ook den internen gang van zaken gedurende het beheer van meer dan één leider gade te slaan, meer verdedigd wordt." [1])

Deze vooronderstelling geeft aanleiding tot een dubbel misverstand. Ten eerste is zij op zichzelf in haar onbewezen en ook niet te bewijzen vorm onjuist: veeleer is het omgekeerde waar. Mij althans zijn meerdere bevoegde autoriteiten bekend, welke een zoodanigen terugkeer op grond der feiten ernstig aanraden.

---

1). Spatieering in dit citaat is van schrijver dezes.

Ten tweede echter is een zoodanige „terugkeer" zooals m.i. onafwijsbaar geacht moet worden, toch ook noodzakelijk weer een t e r u g k e e r i n a n d e r e n v o r m, zoodat men zeer goed tot de weder-instelling van twee of drie in-zich-afgeronde exploitatiekringen, bijv. genaamd Ooster- en Westerlijnen kan overgaan, zonder daarmee precies terug te keeren tot den toestand en de arbeidsverdeeling zooals die vóór 1916 bij organisatie III aanwezig waren, — in dien zin ook, dat thans de „talrijke bezwaren" aan organisatie III verbonden, vooral de „stroeve" schriftelijke behandeling, op eenvoudige wijze door de veranderde omstandigheden ondervangen kunnen worden, met weder-invoering van kringen in den geest van de vroegere Ooster- en Westerlijnen. Wij komen hierop in het volgende terug.

Het mag dus niet voorgesteld worden bij zoodanigen „terugkeer" dat men daarmede zou bewijzen, dat in 1917 bij invoering der organisatie IV een fout zou zijn gemaakt.

En dit om verschillende redenen:

1e omdat — zooals gezegd — de terugkeer maar betrekkelijk is door den invloed der tijdens de periode IV gefixeerde centralisatie, welke blijvend als moment in de instelling van één afzonderlijk en zelfstandig Java-bedrijf gefixeerd blijft,

2e omdat een zoodanige betrekkelijke terugkeer ook onder de organisatie IV bij meerhoofdige leiding (zooals die aan IV inhaerent en van van den beginne bedoeld was) mogelijk geweest zou zijn, zooals wij op blz. 246 hebben uiteengezet.

De weg nu, welke in de begrootingsstukken gewezen wordt op grond van een op zichzelf reeds onjuiste vooronderstelling, komt hierop neer, dat men, niet willende terugkeeren tot twee in-zich-afgesloten exploitatiekringen in den geest der vroegere Ooster- en Westerlijnen, geleidelijk de b e s t a a n d e i n s p e k t i e s tot exploitatiekringen wil vervormen „met meer volledige bevoegdheid voor het plaatselijk beheer der lijnen en de uitoefening van het dagelijksch bedrijf binnen hun kringen. Zulk een exploitatiekring zal echter een lijnencomplex moeten bevatten dat zooveel mogelijk een economische bedrijfseenheid vormt, waardoor het niet mogelijk zal zijn de bestaande inspectie-afdeelingen te laten bestaan doch noodig zal worden het aantal zeven wat te verminderen."

Dit wil dus zeggen, dat men de bestaande inspekties aanmerkelijk wil vergrooten. Hiermede zou men echter m.i. in het licht der geheele voorafgaande ervaring een verkeerde richting inslaan, een richting welke reeds tijdens de Bestuursperiode 1919-1921 is besproken en verworpen. Want het is ervaren (en het zal met toenemend verkeer steeds méér ervaren worden) dat de bestaande inspekties eer te groot dan te klein zijn. De richting, welke in de begrootingsstukken gewezen wordt, gaat tegen de logische ontwikkeling bij het verkeerswezen in, want deze eischt ten behoeve van een minutieuze plaatselijke leiding van, en toezicht en kontrole op den dienst in station, op depot, in werkplaats, op den weg veeleer de voortdurende mogelijkheid (in het kader der algemeene organisatie) tot een naar behoefte in den loop des tijds kleiner maken van inspektie-afdeelingen.

En niet alleen hierom zou in het geschetste plan een stap in de verkeerde richting worden gedaan, maar de uitvoering van een decentralisatie in dezen vorm schijnt ook te moeten wachten op de realisatie van hetgeen m.i. een utopie is, n.l. de verwachting, dat „het personeel zich geleidelijk tot meerdere zelfstandigheid zal bekwamen." (zie genoemde Mem. van Antw.)

Ook hier blijve men toch op den grond der praktische ervaring. Den eersten keer, dat dit geluid zich hooren liet, was in Augustus 1906 in een advies van den toenmaligen Hoofdinspekteur vlak vóór de reorganisatie in dat jaar. De heer Van Stipriaan Luiscius schreef toen in verband met de vraag of tot fusie van OL en WL zou worden overgegaan, dat het „vooralsnog niet in zijn bedoeling (lag) om tot samensmelting van de OL en WL over te gaan." „Wel" — schreef hij verder — „ben ik (in beginsel) een voorstander van zoodanige samensmelting, maar nadat ik successievelijk als waarnemend Chef der Exploitatie van de Ooster- en van de Westerlijnen het personeel dier lijnen beter heb leeren kennen, ben ik tot de overtuiging gekomen, dat het tijdstip voor zoodanige vereeniging nog niet aangebroken is." En dan blijkt verder, dat dit noodig geachte uitstel samenhangt eveneens met een noodig geachte ontwikkeling van de in de inspekties verantwoordelijke ingenieurs en inspekteurs, die „zeer zeker ernstig zouden tekortschieten, indien hun verantwoordelijkheid werd vergroot."

Nu herinner ik mij zeer goed, dat de heer Van Stipriaan Luiscius mij op zijn vele inspekties in dien tijd (hoe veel hebben wij, jongeren in dien tijd, aan zijn scherpzienden, strengen, toch goedhartigen en ook van zichzelf veel-eischenden geest te danken, en welk een opvoedende kracht ging juist van hem uit!) zeide, dat hij „het onmogelijke van zijn personeel eischte om het mogelijke gedaan te krijgen." Maar ik ben overtuigd, dat zelfs onder de opvoedende kracht van dezen Hoofdinspekteur het hem geleidelijk duidelijk geworden zal zijn, dat hetgeen hij in 1906 nog als conditio sine qua non eischte voor een fusie in dien tijd met betrekking tot de op de schouders der adjunkt-chefs (thans ingenieurs en inspekteurs) te leggen verantwoordelijkheid, — eveneens het onmogelijke was, waarbij op den duur het uiterst mogelijke te voorschijn is gekomen. M.a.w. van den gemiddelden ingenieur en inspekteur kan niet méér gevergd worden en zal nooit méér gevergd kunnen worden dan wat in die periode mogelijk bleek — hetgeen niet een tekort of gebrek in het gehalte is, maar eenvoudig de mede door strenge kontrole tot het uiterste gespannen gemiddelde draagkracht van den jongeren ingenieur of inspekteur beteekent.

Zoo is het ook thans nog en de verwachting dat men de uitvoering der blijkens het voorgaande inderdaad reeds zeer urgente decentralisatie gelijken tred zou kunnen doen houden met een geleidelijk zich bekwamen van het personeel tot meerdere zelfstandigheid, beteekent een uitstel in het onbepaalde. Een zoodanig koppelen van de maatregelen tot inspektie-vergrooting (om daarvan een exploitatie-kring te maken) aan die verwachting betreffende de geleidelijke zelfstandigheidsbekwaming wil veeleer zeggen, dat een zoodanige inspektie-vergrooting reeds van vóór 1906 af en daarmede ook voor goed zeer ongewenscht gebleken is in verband met de draagkracht der ingenieurs en inspekteurs.

Daarmede is m. i. ook het geheele plan, om zonder meer de inspekties tot exploitatiekringen te maken, veroordeeld en men vraagt zich verder ook af, hoe men zich het in de genoemde begrootingsstukken geschetste plan wel gedacht heeft, de wijze van leiding der exploitatiekringen, voorts de verhouding daarvan tot de thans eveneens uitvoerende taak der vier dienstvakhoofden te Bandoeng. Zijn plaatselijke uitvoerende exploitatiechefs

bedoeld voor Java zooals te Padang, Kota Radja, Palembang? Zoo neen, wat dan? Zoo ja, dan zou dit in strijd zijn met de mededeeling, dat een regeling in den geest der vroegere Ooster en Westerlijnen uit den booze moet worden geacht. En indien dit een „slip of the pen" is, hoe moeten dan de kring-exploitatiechefs zich verhouden tot genoemde, medeuitvoerende dienstvakhoofden van Weg en Werken, Traktie en Materieel, en van Beweging en Handelszaken te Bandoeng? En hoe verhouden de ingenieurs van W. en W. en van T. en de inspekteurs van Vervoer en de Werkplaatschefs zich tot deze beide instanties?

Veeleer zouden de inspekties bij in de toekomst toenemend verkeer, waar noodig, gemakkelijk verkleind moeten worden, hetgeen dan echter meebrengt, dat zij niet zelf exploitatiekringen zijn, maar vereenigd worden tot een twee- à drietal exploitatiekringen... in den geest der vroegere Ooster- en Westerlijnen. De hooge eischen van bekwaamheid en zelfstandigheid, d.w.z. de eischen waaraan slechts de besten voldoen, kunnen en moeten dan gesteld worden aan de hoofden van deze exploitatiekringen en hun maandelijksche reizen vormen „het oog van den meester", dat de verschillende inspekties in den kring, en in elke inspektie weder de afzonderlijke instanties van Vervoer en Beweging, Weg en Werken, Traktie en Werkplaatsen dagelijks doet handelen als één lichaam en in één richting.

En het is wel merkwaardig in verband met het vorenstaande te wijzen op het Rapport der Commissie in Nederland, ingesteld in 1920 tot onderzoek naar de oorzaken van de onregelmatigheden welke zich bij de uitvoering der dienstregeling der Nederlandsche spoorwegen vóór en in 1920 hebben voorgedaan enz.

Deze commisise bestond uit de leden H. F. van Stipriaan Luissius (lid en voorzitter) hiervoren genoemd, oud-chef van den dienst der Staatsspoorwegen op Java, thans Direkteur der Kediri- en Malang-Stoomtram-maatschappijen in Amsterdam, A. W. E. Weijerman, oud-chef van exploitatie der Oosterlijnen op Java (een man, die aan de hoogste eischen aan een exploitatiechef te stellen, voldeed, een „juweel van een exploitatiechef" zooals ik hem vroeger door den heer Van Stipriaan Luiscius wel eens heb hooren noemen), thans Direkteur der Haagsche Tramwegmaatschappij, — en W. H. M.

Schadee, Direkteur van de Deli-Spoorwegmaatschappij in Heemstede, dien ik in 1906-1907 persoonlijk te Medan, als een bij uitstek bekwaam exploitatiechef, toen „administrateur" der D.S.M. leerde kennen. Hun advies inzake de middelen ter verbetering der spoorwegtoestanden in Nederland gedurende genoemde periode (toestanden waarbij vergeleken die op Java in dienzelfden tijd — de periode van het driehoofdig Bestuur — buitengewoon gunstig afstaken) en die „alom in den lande onrust en ontevredenheid hadden gewekt" en welke ontstaan waren n a d e f u s i e der Mij. tot Expl. van Staatsspoorwegen en de Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij, — is voor ons doel van het grootste belang, onafhankelijk van de wijze waarop dat advies door de Direktie der Nederlandsche Spoorwegen is ontvangen. Het advies in zichzelf is voor ons van de grootste waarde, omdat het van recenten datum is (Mei 1921) en afkomstig van enkele der bekwaamste Indische spoorwegmannen. Daarin komt aan het slot als eindkonklusie voor:

„De Commissie is van oordeel, dat vele moeilijkheden, welke zich in het laatst van 1920 in het Nederlandsche spoorwegbedrijf hebben voorgedaan, een gevolg zijn van — of verergerd zijn door — bovengenoemde, uit een te ver doorgevoerde centralisatie voortspruitende, ongunstige factoren."

„Ten einde daarin verbetering te brengen ware het Nederlandsche spoorwegnet te splitsen in twee of drie exploitatiekringen met aan het hoofd van elken kring een directeur, die bestuurder daarvan is in den zin van artikel 9 der Spoorwegnet en in het beheer wordt ter zijde gestaan door chefs van den dienst van Algemeene Zaken, Weg en Werken, Tractie en Vervoer."

„Zoowel aan die chefs van dienst als aan hunne e.a. ambtenaren en daaronder dienende stationschefs, depôtchefs, enz. zouden ruime bevoegdheden moeten worden verleend, waardoor de schrijverij tot een minimum zou worden beperkt en een ieder de gelegenheid zoude krijgen, om door het maken van vele dienstreizen op de hoogte van den gang van zaken te blijven en voeling met het personeel te houden."

„Aan het lagere personeel zou daardoor meer dan thans de gelegenheid worden gegeven, om mondeling met hunne chefs betreffende wenschen of verbeteringen van gedachten te wisselen enz."

Tenslotte moge dan nog aangehaald worden een artikel, dat in het Nieuws van den Dag v. N.-I. van 16 April 1921 verscheen van de hand van v. O. (blijkbaar de initialen van een bekwaam vervoersman der S.S. en T. op Java) onder het hoofd: Eenige opmerkingen over de organisatie der Spoorwegen op Java. Dit van waardeering voor personen en van begrip der zaak getuigende artikel wijst op het groote belang der grondgedachte: scheiding van dagelijksche -(uitvoerende)- en bedrijfsleiding -(organisatorischen arbeid). Voorts wordt met betrekking tot één Java-net zonder exploitatiekringen in den geest der vroegere Ooster- en Westerlijnen gezegd dat „de p r a k t ij k heeft bewezen, dat de grens te boven gegaan is" en gewezen op de gevolgen: „vertraging in uitvoering en achterstand in accomodaties van de stations-inrichtingen — uitbreidingswerken — willekeurige volgorde bij de uitvoering van uitbreidingswerken, periodieke inzinkingen van den regelmatigen treinenloop, onjuiste dislocatie van tractie, gebrek aan overeenstemming in lagere instanties, waardoor zaken te lang onafgedaan blijven, gebrek aan netheid op de stations, [veelvoudige wegmisère] enz. enz. met het slot: gebrek aan waardeering voor elkaars werk, animositeit en . . . tegenwerking."

Dit is er thans nog niet op verbeterd *), niet als schuld van personen, maar van een organisatie die nog steeds niet is gekomen

---

In den tekst (ad. I blz. 252 e.v.) is de overbelasting van de leiding van het Javabedrijf eenvoudig logisch afgeleid uit de verklaringen in de meergenoemde Toelichting bij de 1e Nota van Wijziging. Een betere grondslag is natuurlijk niet denkbaar dan de toelichting op de organisatie zelf, zooals men, eenigszins oplettend lezend, daaruit de noodwendige gevolgtrekkingen moet maken.

Bedoelde overbelasting tengevolge van de organisatie van het Javabedrijf laat zich inderdaad op grond der e r v a r i n g (en op zoodanigen grond spreekt ook genoemde Toelichting zich uit) niet meer blijvend ontkennen. De op blz. 244 en 245 genoemde verschijnselen treden voortdurend duidelijker aan den dag, en zullen bij weder toenemend verkeer, indien men niet meer als in de huidige tijdelijke verkeersinzinking betrekkelijk ruim in het personeel, materieel, emplacementvoorzieningen enz. zit, onmiddelijke voorziening eischen. Voor een zoodanige voorziening is het thans echter reeds hoog tijd, indien men zich veel ellende en onnoodige uitgaven wil besparen en met de verdeeling van de noodige bureauruimte over Bandoeng en Soerabaia van het thans gunstige moment gebruik wil maken.

tot een behoorlijke synthese van centralisatie en decentralisatie, zooals van 1875 tot 1888 het geval was.

ad III. Wat is nu het positieve resultaat der geheele voorgaande ontwikkeling?

Dit resultaat is — zooals in het volgende nog nader uitgewerkt zal worden — dat de huidige organisatie eerst dan tot een in alle opzichten goed werkend Java-spoorwegnet zal kunnen leiden, als

---

Het moge juist geweest zijn, dat nog in 1916 naar waarheid kon verklaard worden, dat het Java-net als één kring zoomin in 1916 als in de naaste toekomst die grens der kring-grootte te boven ging (zie blz. 239), — voor het heden en de verdere toekomst geldt — dit leert de ervaring, de opbrengst van het Java-bedrijf nam toe van 37,5 millioen gulden in 1916 tot 59,2 millioen in 1921 hoofdzakelijk door vervoerstoename — dat zoodanige uitspraak slechts waar is voor het Java-net als één geheel weliswaar, maar als een federatie van exploitatiekringen, die dan inderdaad — zooals in 1916 opgemerkt — zoo groot moeten zijn als met een goed beheer praktisch vereenigbaar is, niet kleiner, maar ook niet grooter.

Nu kan men ten bewijze dat het toch ook zonder decentralisatie als hier bedoeld moet kunnen gaan, wel wijzen op spoorwegen in andere landen, zeggende, dat elders groote netten als op Java wel door één bedrijfschef beheerd worden zonder splitsing in kleinere exploitatiekringen, dit doet aan het feit niets af, dat zulks voor Java niet mogelijk blijkt voor 1923 en de toekomst.

Hoe leerzaam ook vergelijkingen met andere landen moge zijn, men zij met konklusies uit zulke analogieën toch zeer voorzichtig en meene niet dat een bepaalde organisatie op Java mogelijk is, omdat bijv. in Australisch Queensland een nog grooter net bestaat onder één spoorwegminister en General-Manager zonder splitsing in exploitatiekringen. Java in nu eenmaal geen kopie van Queensland, of van Nederland, Duitschland, Zuid-Afrika enz. Bij een zoodanige analogie zou men ook moeten weten, hoe de zaak elders naar onzen maatstaf marcheert; wie omgekeerd bijv. tusschen de jaren 1888 en 1906 in het buitenland naar de Java spoorwegen verwezen zou hebben ten bewijze, dat men voor een zoodanig net eigenlijk heelemaal geen betrekkelijk zelfstandigen spoorwegdeskundige als eigenlijken General Manager noodig heeft, zou zeker op slechte gronden gekonkludeerd hebben. Toch staan anderzijds in het reusachtige Pruisisch-Hessische spoorwegbedrijf alle 20 in-zich-afgeronde spoorweg-direkties rechtstreeks onder den betrokken Minister, al bleek omgekeerd weer deze analogie een slechte grond voor een konklusie voor Java. Men kan op grond van zoodanige analogieën eenvoudig alles bewijzen wat men wil en men behoeft slechts alle adviezen te lezen op zoodanige gronden vóór het één of vóór het tegengestelde daar-

niet geleidelijk, maar door enkele tegelijkertijd te treffen maatregelen wordt overgegaan tot

VI. de organisatie voorgesteld in schema VI

Eerst in een zoodanige organisatie is weder verwezenlijkt de mogelijkheid van krachtige en stelselmatige centrale leiding met een doelmatige decentralisatie (ten behoeve van een punktueelen en ekonomischen dagelijkschen gang van zaken op de lijn) in een gezond evenwicht, volkomen analoog aan de eerste organisatie van 1875-1888, thans aangepast aan een enorm in omvang toegenomen staatsbedrijf, welks bruto-opbrengst toenam van 0.26 millioen gulden in 1878 tot 60 à 70 millioen in 1923. De daartusschen liggende organisaties II t/m V zijn te beschouwen als de met de verandering der omstandigheden alterneerende vormen tot den symmetrischen en logischen vorm bij het in alle onderdeelen uitgegroeid bedrijf, dat thans in dezen vorm verder onbepaald in den loop der jaren kan uitgroeien over geheel Ned.-Indië door vergrooting van het aantal exploitatiekringen op Java en in de Buitengewesten, opnamekringen, aanleglijnen, groote uitbreidingswerken, nevenbedrijven e.d.

Het zal wellicht opvallen dat dit schema geheel overeenkomt met het schema, dat op de 4e blz. der meergenoemd Toelichting op de

---

van om zich door zoodanige „bewijzen" niet meer te laten imponeeren. Men leze daartoe eens nauwlettend alle bijlagen van de Algemeene Mededeeling No. 6 der SS op Java, van April 1916. Het Java-bedrijf met zijn bijna 3000 K.M. spoorweg strekt zich van Anjer tot Banjoewangi, en van Cheribon tot Tjilatjap, over de geheele lengte en breedte van Java uit over de oppervlakte van dit eiland, ruim 130.000 K.M.^{2} Een zelfstandige exploitatiekring (direktie) in Pruisen strekt zich met zijn gemiddeld 1400 K.M. spoorweg uit over een gemiddelde oppervlakte van ruim nog geen 20000 K.M.^{2}. In Nederland zijn deze verhoudingen ongeveer van dezelfde grootte als in Pruisen. In Australie daarentegen ziet men weder veel grootere kringen. In zulke groote verschillen spelen behalve grootte en aard van het verkeer ook nog allerlei andere faktoren een rol, zooals de verhoudingen tot naburige netten, de gemiddelde ontwikkeling van het lagere personeel, de wisseling van hooger personeel (bijv. in Indië in verband met de verloven en den gemiddeld 20-jarigen diensttijd) het klimaat enz.

Hoe leerzaam zulke analogieën ook kunnen zijn, tenslotte geeft de zaak zelve i.c. de veeljarige ervaring met een Javanet zonder splitsing in exploitatiekringen, den doorslag.

1e Nota van Wijziging aangegeven is. Des te beter, want des te gemakkelijker zal het formeel zijn in te voeren. Toch is die overeenstemming maar schijn, omdat het in die Toelichting aangegeven schema blijkens de in het voorgaande gekritiseerde verklaringen in de Memorie van Antwoord (1e gew. zitting 1922-ond. 1, afd. VIII, stuk 21) inderdaad met bestrijding van schema VI, het in onze bijlage geschetste schema V bedoelt, zooals thans ook bij SS. en T. vigeert, en dat voor het Java-bedrijf in wezen zóó grondig van VI afwijkt, dat naar mijn overtuiging met V, ontwikkeld zooals in de begrootingsstukken vermeld, géén — met VI wèl een bevredigend Java-spoorbedrijf op den duur is te verkrijgen, — om de redenen in het voorgaande uiteengezet.

De verwerkelijking van dit schema VI brengt de aanstelling van twee (hoogstens drie) exploitatiechefs mede van den rang der dienstvakhoofden. Dat een zoodanige versterking in de centrale leiding noodzakelijk moet geacht worden, werd reeds in het voorgaande ad I en II op eenvoudige wijze aangetoond. De afdeelingshoofden op de bureaux der exploitatiehoofden zijn te rekruteeren uit de afdeelingshoofden der huidige dienstvakhoofden, die weder van allen uitvoerenden arbeid (eigenlijke lijnwerkzaamheden) ontlast worden. De afdeelingshoofden op de lijn worden daarentegen van allen organisatorischen en technisch-konstruktieven arbeid ontlast. *)

De verhoudingen der verschillende instanties zijn in het schema aangegeven.

De inspekties blijven zooals zij geleidelijk historisch gegroeid zijn en de ingenieurs en inspekteurs staan rechtstreeks onder het

*) Dit vormt dus een groot verschil met den toestand vóór 1917. Zoo behoorden bijv. tijdens het beheer der afd. Traktie en Materieel (toenmaals 3e Afd. geheeten) door schrijver dezes te Soerabaia in 1909-1912 tot zijn bemoeienis verschillende aangelegenheden, welke thans door het centrale bureau van het Java-bedrijf behandeld behooren te worden, zooals een gekompliceerd en tijdroovend kasbeheer, het maken en uitwerken van tallooze ontwerpen voor rollend materieel, wijzigingen daarvan en het projekteeren van nieuwe werkplaatsen te Madioen en Soerabaia-Goebeng met het opmaken der daarvoor noodige eischen (de hoofdwerkplaatsen te Manggarai in Mr. Cornelis werden door schrijver dezes ontworpen en aangelegd van 1917 af als dienstvakhoofd te Batavia, toen echter omgekeerd weder de

Hoofd van den exploitatiekring, hetgeen dus een trap minder vormt dan vóór 1917. De afdeelingshoofden op het bureau van het Exploitatiekring-hoofd treden op hun dienstreizen echter voor hun afdeeling als vertegenwoordiger van dat Hoofd op en zijn dan als zoodanig de chefs der ingenieurs en inspekteurs van denzelfden kringen der eigen afdeeling.

Geen dure kringkantoren behoeven dus gebouwd te worden. En thans, nu ook de centrale leiding van het Java-bedrijf binnenkort naar Bandoeng overgeplaatst zal worden, terwijl te Soerabaia waarschijnlijk voldoende bureauruimte voor het kringkantoor beschikbaar of te huren is (een veel kleinere ruimte dan vóór 1917 noodig was, — in verband met de thans tot stand gekomen centralisatie te Bandoeng, waardoor slechts de zuiver plaatselijk uitvoerende lijndienst behartigd behoeft te worden) — thans schijnt het moment gunstig om, zooal niet dadelijk tot een organisatie als VI over te gaan, dan toch alvast tijdig rekening te houden met de mogelijkheid dat tot een zoodanige organisatie zal worden overgegaan.

De wijziging realiseert zich betrekkelijk eenvoudig door het afscheiden van de met den zuiver uitvoerenden dienst rechtstreeks in verband staande kontroleerende en instruktieve instanties uit de huidige bureaux der dienstvakhoofden en het vereenigen van dit personeel eenerzijds te Bandoeng, anderzijds te Soerabaia onder resp. een Hoofd-Westerlijnen en Hoofd-Oosterlijnen. In een nieuw Reglement als onderdeel van het Dienstreglement wordt de algemeene inrichting van den dienst nader in détail geregeld na nauwkeurige bestudeering der splitsing bij elk der vier dienstvakken.

De groote teekenbureaux van Weg en Werken, en Traktie en Materieel blijven behooren tot het centrale Javabedrijfs-bureau te

---

geheele uitvoerende lijndienst voor het betrokken dienstvak op het centrale hoofd daarvan drukte, zoodat nog steeds geen scheiding van techn. konstruktieven en uitvoeren dienst was verkregen) — ontwerpen van tableauteekeningen, opmaken standaardlijsten van eischgoederen met bijbehoorend album enz.

Voor de andere dienstvakken gold hetzelfde. Eerst in schema VI zijn plaatselijk uitvoerende (kontroleerende, intsrueerende) dienst en de centrale organisatorische en konstruktieve diensten gescheiden.

Bandoeng onder de Hoofden resp. van de dienstvakken W. en W., T. M. en Werkplaatsen, en de beide kring-bureaux kunnen met enkele teekenaars volstaan voor het maken van schetsen e.d. Evenzoo blijven tot dat centrale bureau behooren de behandeling van personeele, financieele en algemeene zaken (waaronder bijv. controle en statistiek behooren) onder het Hoofd van het Administratieve Dienstvak. Hetzelfde geldt m.m. voor de centraal te behandelen zaken betreffende trein-, telegraaf- en stationsdienst, tarieven en overeenkomsten onder het Hoofd van het dienstvak Beweging en Handelszaken.

Een zoodanige realisatie zij van te voren goed uitgewerkt en i n e e n s uitgevoerd; men wachte zich voor het nemen van proeven op gedeeltelijken schaal, omdat deze niets bewijzen en veeleer verwarring stichten. De noodige ervaring is reeds tijdens de organisaties III, IV en V verkregen en als zoodanig hebben deze haar groote waarde.

Ook de vereeniging van drie instanties te Bandoeng is voor deze organisatie een overwegende faktor en heft het bezwaar geheel op van de o m s l a c h t i g e s c h r i j v e r ij in den toestand vóór 1917 (een der faktoren der „stroeve" werking, waarvan op blz. 238 sprake is). Met betrekking tot een bepaald voorbeeld stel ik mij den gang van zaken als volgt voor:

De Hoofdinspekteur wil bijv. een algemeenen maatregel voor het Java-bedrijf invoeren of heeft aanmerking op den gang van zaken op een of ander gebied. In dat geval bespreekt hij de zaak (bij gelegenheid telefonisch) met Hoofd-Java-bedrijf, eventueel tegelijk met het betrokken bureau-dienstvakhoofd, met Hoofd-Westerlijnen en betrokken afdeelingshoofd Westerlijnen. Daarna begint zoo noodig eerst de schriftelijke behandeling, nl. van Hoofd-Westerlijnen rechtstreeks met de betrokken inspekteurs of ingenieurs, — dan wel met Hoofd-Oosterlijnen, die eveneens rechtstreeks korrespondeert met zijn ingenieurs en inspekteurs (of dit in bepaalde aangelegenheden namens hem zonder meer door het betrokken afdeelingshoofd laat doen.) Ook deze schriftelijke behandeling kan tegenwoordig echter deels telefonisch geschieden.

De expl.-kring-hoofden behooren hun lijnen p e r i o d i e k met hun afdeelingshoofden te b e r e i z e n (± 5 dagen per maand).

Deze behooren daarvoor een vaste reistoelage te genieten, evenals de verplicht regelmatig reizende ingenieurs en inspekteurs.

Het Hoofd-Java-bedrijf reist naar behoefte. Eveneens, al of niet afzonderlijk de bureau-dienstvakhoofden te Bandoeng.

Van het grootste belang is de keuze der exploitatiekring-hoofden. Het geheele karakter van den dagelijkschen dienst van den betrokken kring tegenover het publiek hangt van hun aktiviteit en takt af. Ook in dit opzicht komt een groot voordeel te voorschijn van deze organisatie VI, namelijk de betere organisatorische opleiding van het hoogere personeel. Dit blijft thans van jong ingenieur of inspekteur af tot en met oud dienstvakhoofd zonder uitzondering in het enge vak. Bij organisatie VI echter staan op een bepaald punt verschillende wegen open en kan men daarvoor bij uitstek geschikte personen (afdeelingshoofden op exploitatiekringkantoren of dienstvakhoofden) tot exploitatiekringhoofden aanstellen. Zoo ontstaat niet te laat een scheiding tusschen de specialiteiten en het personeel met meer algemeene kapaciteiten, de eigenlijke leiders van kringen en bedrijven.

De specialiteiten krijgen bij de exploitatiediensten weder een behoorlijk perspektief, hetgeen thans bij de kombinatie der specialiteits-eischen met leiders-eischen ontbreekt, ten nadeele zoowel van den dienst als van de specialiteiten.

Hiermede zijn wij aan het einde van onze studie gekomen, welke bedoeld is als een poging om in het licht van hetgeen verleden en heden ons leert, den juisten weg te vinden voor de naaste toekomst. Slechts in het licht van die ervaring, welke, uitgaande van een in wezen gezonden organisatie-vorm, verder een alterneeren toont tusschen polen van overmatige decentralisatie en centralisatie, als een historisch zoeken naar die gestalte, welke bij het in dien tijd snel groeiende bedrijf krachtige en lenige beweging daarvan mogelijk maakt, — kan een zoodanige poging groote kans van slagen hebben.

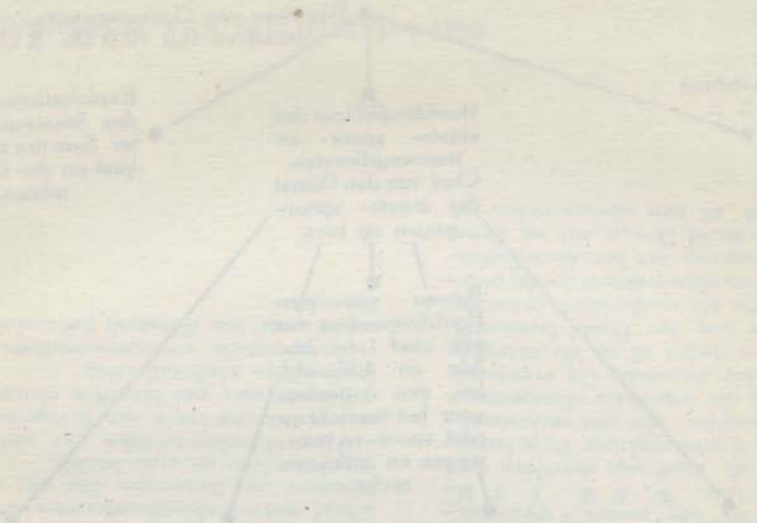
Het is in dat licht mijn vaste overtuiging, dat men eerst in een organisatie in den geest van VI over een gestalte beschikt welke bij juiste keuze van leidende personen zonder overbelasting van leiders en geleiden van hoog tot laag een krachtig en lenig bedrijf

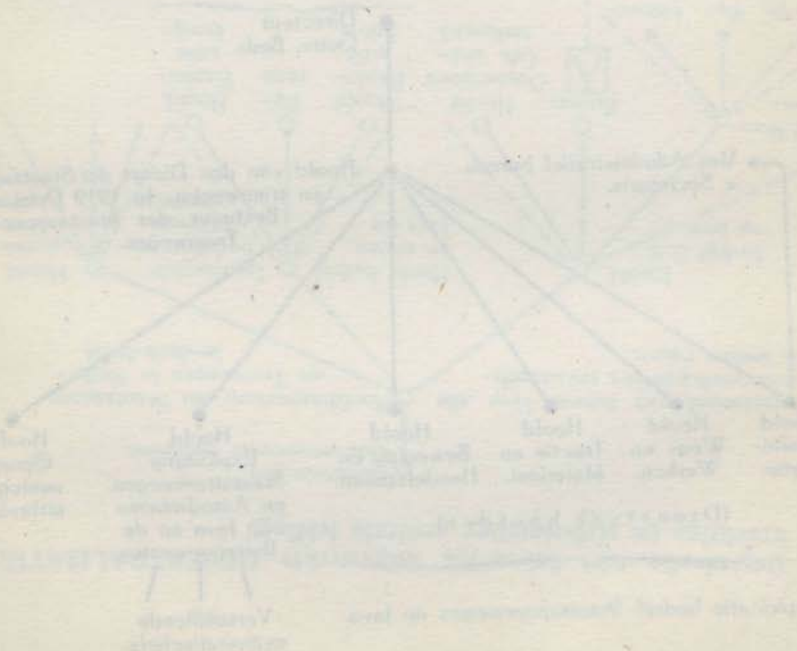
mogelijk maakt binnen den kring van zelfstandigheid, welke de staat aan een staats-spoorbedrijf goed vindt te geven.

Is in het vorige de juiste weg aangewezen, dan is de stap welke de Regeering in 1922 reeds deed op voorstel van den huidigen Direkteur G. B. en van het tweede Spoorwegbestuur een goede geweest, waaruit het beste te voorschijn kan komen! Dit laatste hangt dan echter af van de verdere stappen, — en in dit opzicht is deze studie als een ernstige waarschuwing bedoeld, gegeven door iemand, die nog aandachtig de verdere ontwikkeling volgt van het bedrijf, waaraan hij een twintigtal jaren zijn beste krachten mocht wijden door bijna alle organisaties en rangen heen.

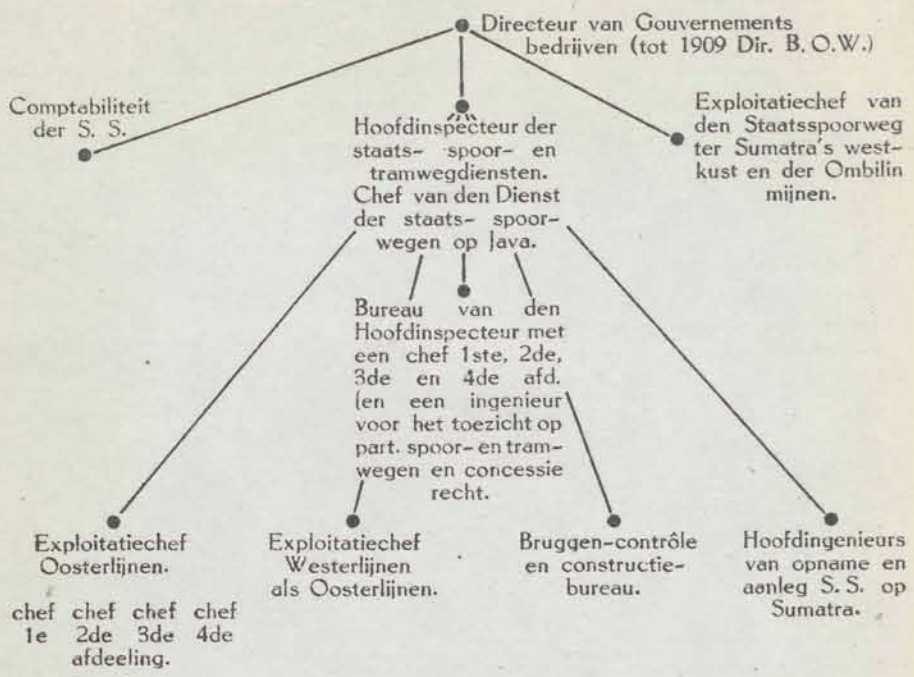
Moge om te beginnen een vruchtbare gedachtenwisseling in bevoegde kringen het resultaat zijn van deze studie.

Bandoeng, 15 Augustus 1923.

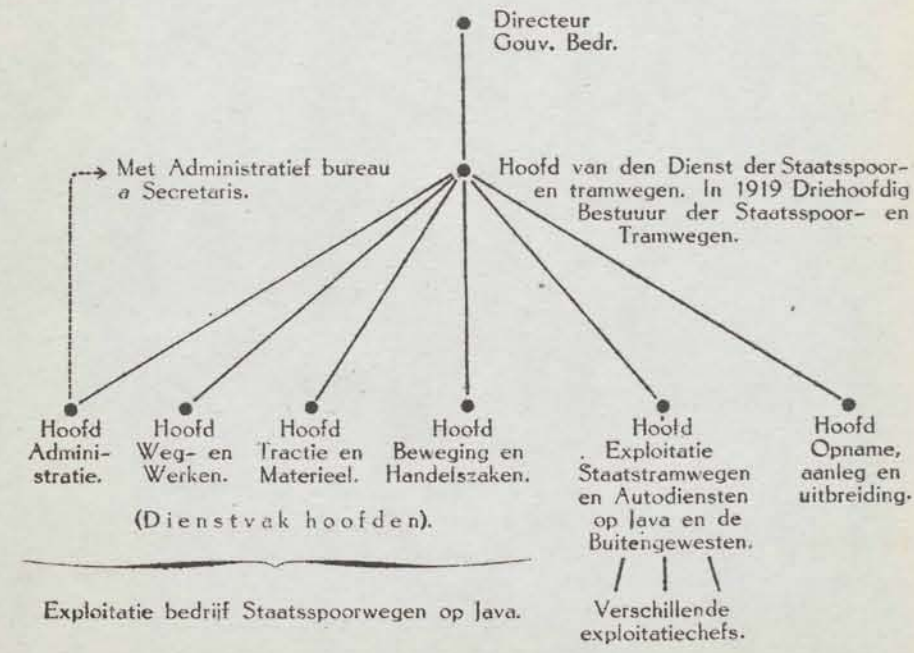

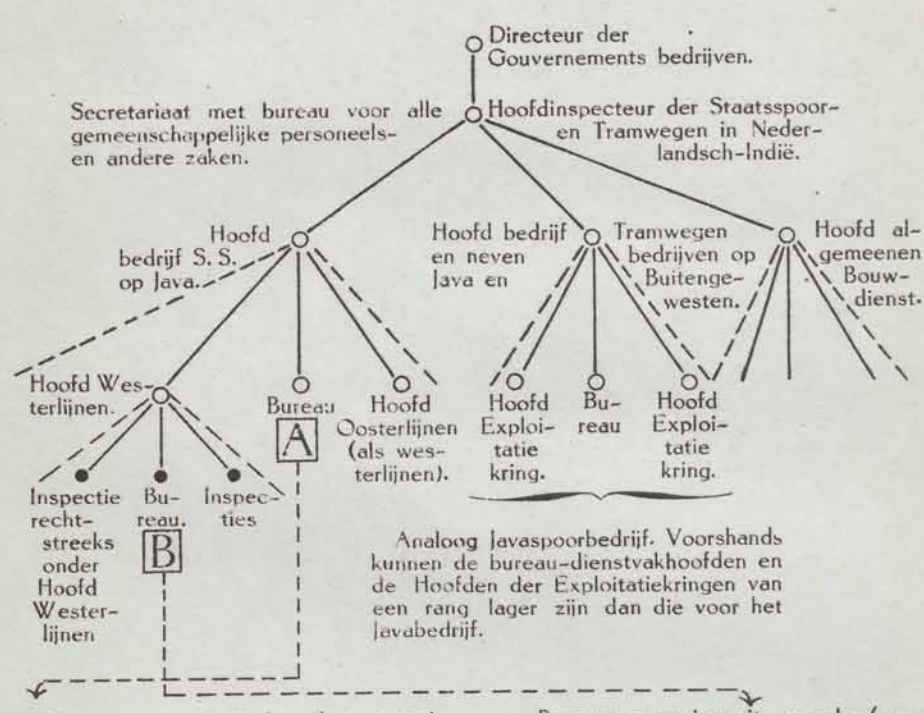
III. ORGANISATIE VAN 1906 (1909) — 1916.

IV. ORGANISATIE VAN 1917 (1919) — 1922.

VI. Organisatie met behoorlijk uitgewerkte DECENTRALISATIE bij krachtige en stelselmatige centrale leiding.

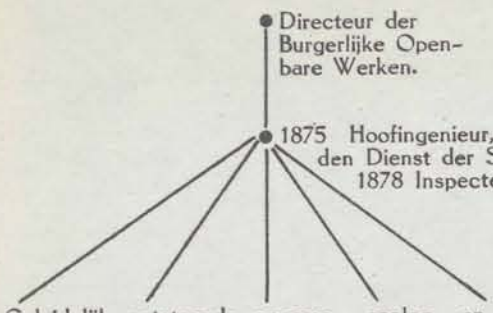
Bureau voor centrale zaken, organisatorischen en technisch constructieven arbeid, — met vier bureau — dienstvakhoofden (Adm., W. & W., T. & M., B. & H. als regel van dezelfden rang als Hoofd Exploitatiekring. Deze bureau dienstvakhoofden zijn niet rechtstreeksche chefs der ingenieurs of inspecteurs van hetzelfde dienstvak. Op eventueele dienstreizen treden zij op als vertegenwoordigers van het Hoofd Javabedrijf, maar grijpen als zoodanig ook in het gebied van hun dienstvak niet zonder overeenstemming met het betrokken Exploitatie kring-hoofd D. w. z. ook op dienst reis spelen zij een adviseerenden rol.

Bureau voor zuiver uitvoerenden (controleerenden en instructieven centralen arbeid met vier afdeelingshoofden oudste ingenieur en inspecteur, dan wel rang tusschen deze en expl. hoofd).

Deze afdeelingshoofden zijn niet de rechtstreeksche chefs van de ingenieurs en inspecteurs van hetzelfde dienstvak in dezelfden exploitatiekring

Op dienstreis vertegenwoordigen zij echter voor hun dienstvak het exploitatiehoofd.

I. ORGANISATIE VAN 1875 (1878) — 1888.

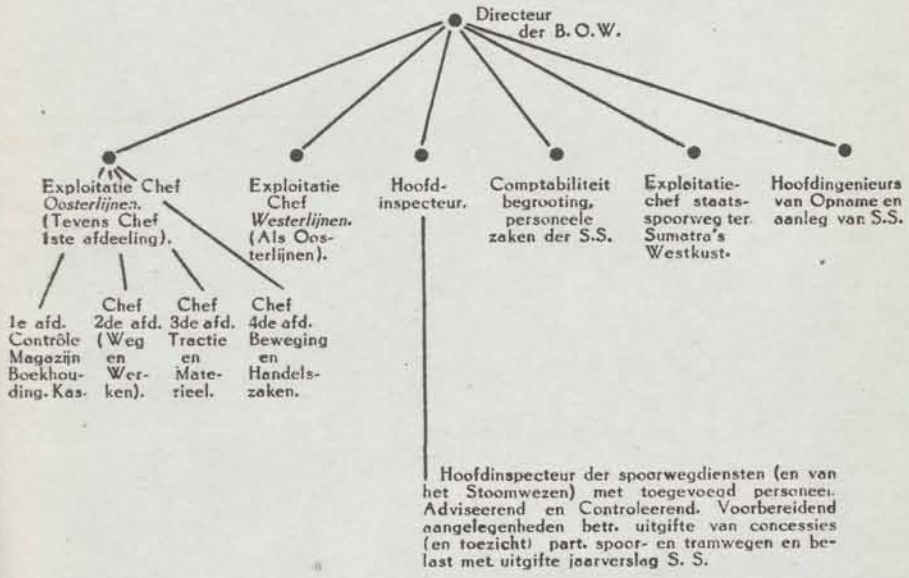

correspondeert rechtstreeks met civiele en militaire autoriteiten; door tusschenkomst van den Directeur B. O. W. met de Regeering.

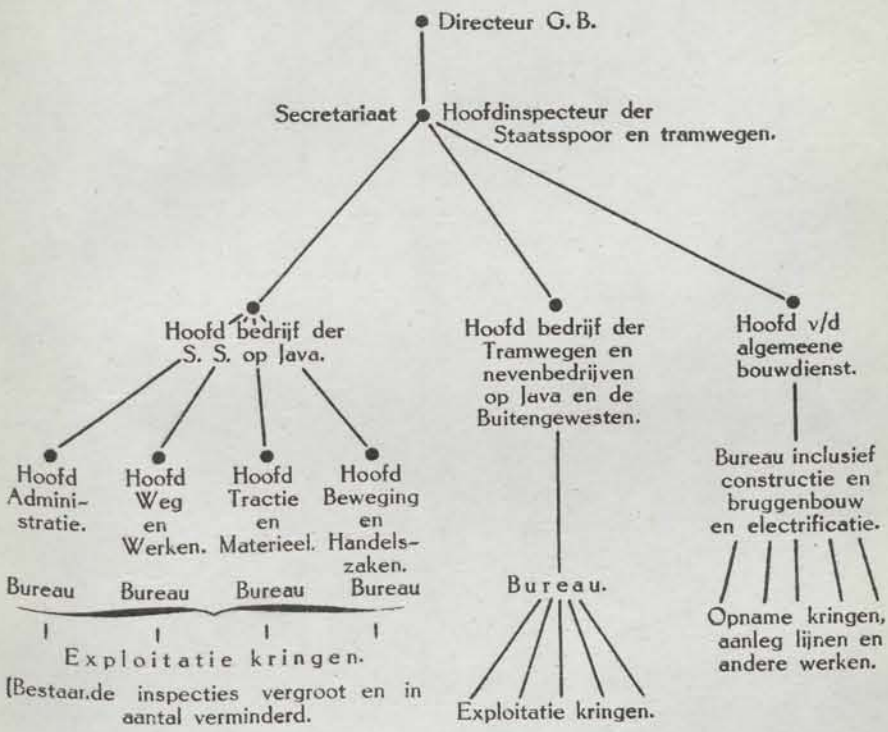
Op Sumatra in 1887 een afzonderlijke dienst der S. S. ter Sumatra's westkust onder een hoofdingenieur toegevoegd aan den Dir. van B. O. W.

[De eerste exploitatiechef beheerde de lijn Soerabaja – Pasoeroean – Malang van 1878 af.]

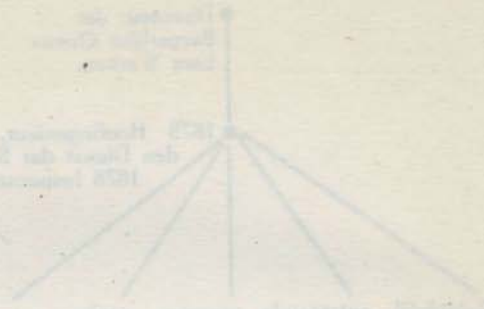
II. ORGANISATIE VAN 1888 — 1906.

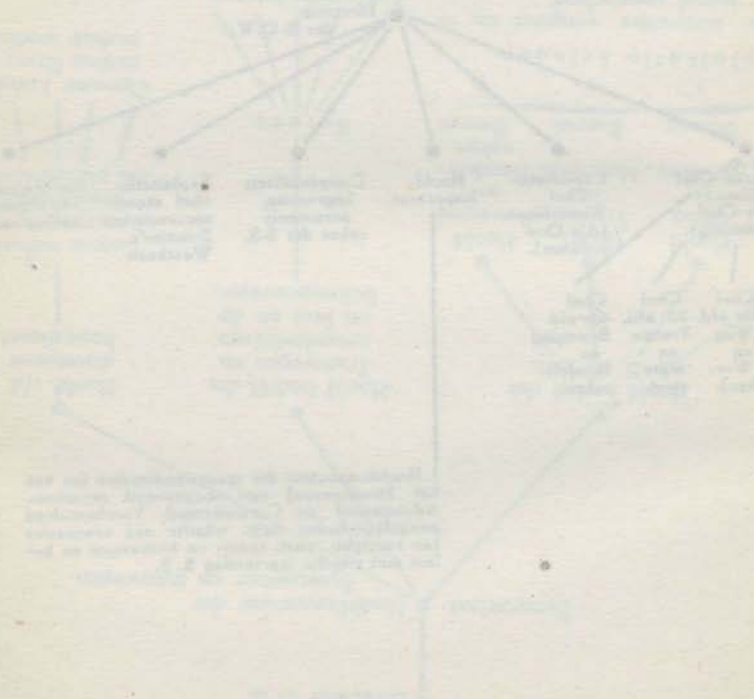

V. ORGANISATIE 1922.

[Bestaande inspecties vergroot en in aantal verminderd.

De Indische gulden.

door

Mr. C. A. WIESSING.

De Indische gulden is geduikeld, en — hij staat hooger dan hij sinds jaren gestaan heeft.

Er heerscht een onbestemde bezorgdheid over de veiligheid van onzen gulden en sommigen voelen het valutavraagstuk met beklemmende dreiging naderbij komen. Beklemmend, niet in de laatste plaats, omdat er zooveel geheimzinnigs in dat gevaar gelegen is en omdat wij ons geen duidelijke voorstelling van deze zaak en van hare gevolgen maken.

Ook de intellectueelen onder het groote publiek schrikken vaak terug van het zich verdiepen in deze kwestie, die omhuld is met vele en nieuwe geleerde termen en met formules, die iederen buitenstaander op een afstand houden. Van alle economische kwesties wekt het geldvraagstuk wel de grootste aarzeling en men laat het daarom zoo vaak buiten beschouwing bij redeneering over duurte, goedkoopte, boomperiode en malaise. De duurte was in ons oog een gevolg van den oorlog, alles was schaarsch en ieder was overtuigd, daar moest ellende op volgen. Er volgde echter een tijdperk van ongekende welvaart bij stijgende duurte en toen namen wij genoegen met den term „oorlogswinst". Wij gingen de duurte te lijf met wettelijke maatregelen, die haar niet deerden, maar toen zij om andere redenen ging verdwijnen, waren wij er niet gelukkiger om, er was malaise, tegelijk met den vrede, die ons immers welvaart zou brengen. Deze malaise zal ophouden, gelooven wij, als de moeilijkheden met Centraal Europa en de bezetting van de Ruhr een einde nemen en dat is voor ieder weer evenzeer vanzelfsprekend als men natuurlijk had leeren vinden, dat de krankzinnige verwoesting van rijkdommen in de oorlogsjaren samenging met oorlogswinst voor velen en algemeene welvaart. De malaise, die wij

nu doormaken, noemden wij „oorlogsverlies" en waren wederom met een term tevreden. Wie intusschen teveel geschokt was door de tegenspraak in al die vanzelfsprekendheden vond den term „de tijdsomstandigheden" en dit werd verder vaak de verklaring, waarbij men zich nederlegde.

Er is hier toch een fout in onze redeneering en er moet toch een reden zijn, dat men ons hier geen helderder licht verschaft heeft.

Wij zullen trachten de kwestie op een afstand te bezien, cijfers en statistieken vermijdend, die zoo vaak het daarna met het daarom doen verwisselen en wij zullen trachten door redeneeren een verklaring te vinden van zooveel tegenstrijdigs. Verschillende begrippen zullen wij eerst in hun simpelsten vorm moeten bezien om geen schakel te missen, maar ook om ons standpunt te bepalen tegenover in den grond eenvoudige begrippen, als ruilmiddel, crediet en dergelijke, waarvan sommige theorieën iets ongelooflijk ingewikkelds hebben weten te maken. Wij verontschuldigen ons dus te voren, als wij soms beweringen zullen uiten, die al te vanzelfsprekend klinken en dan weer stellingen zullen verkondigen, die afwijken van hetgeen ieder had geaccepteerd.

Wij zullen niet de historie van onze muntwetgeving gaan bespreken met haar vasthouden aan oude woorden, maar als strekking van hare bepalingen constateeren, dat wij den Gouden Standaard hebben. Dat beteekent, dat ons geld hetzelfde is als goud, alleen spreken wij niet van een inkomen van zooveel kilo goud, maar van zooveel gulden, dat is zooveel maal 0.6048 gram fijn goud. De Staat verplicht zich voor ieder tegen een te verwaarloozen belooning het gewicht aan goud te ijken, en zoo circuleert het goud of moest het circuleeren in afgewogen stukken van 5 of 10 gulden. Ter wille van het gemak der circulatie zorgt de Staat verder voor bons, die kleinere gewichten representeeren, onze teekenmunt, rijksdaalders, guldens, en onze pasmunt, kwartjes, dubbeltjes, centen. Alleen om historische redenen zijn deze bons van zilver; zonder dat dit aan de waarde iets zou veranderen zouden zij van ander materiaal, b.v. nikkel of staal, kunnen zijn. Er zijn er nu immers zelfs van papier en die zijn

evenveel goud waard als de zilveren gulden. Verder is het oorspronkelijk een practische maatregel, een voorkoming van chicanes, dat de Wet bepaalt, dat bedragen, die zoo klein zijn, dat zij moeilijk in gouden tienguldenstukken kunnen worden voldaan, geldig gekweten zullen zijn door de betaling in die bons. En daarmee ontstaat het woord „wettig betaalmiddel".

Het gebruik van dit woord in oneigenlijke beteekenis kan alleen verwarring stichten. Zoo ziet men de gouden standaardmunt in onze Wet ook „wettig betaalmiddel" genoemd, terwijl dit het geld zelf is, het voorwerp der geldvordering. Als wij contracteeren voor bepaalde zaken b.v. graan of ijzer, is er geen wetsbepaling noodig om dat graan of dat ijzer tot een wettig middel te maken om de aangegane verplichting te kwijten. Het woord heeft eerst zin, als het beteekent een zaak leverbaar te maken in de plaats van iets anders, waarvoor werd gecontracteerd.

Ieder nieuw gecreëerd „wettig betaalmiddel" verplicht den crediteur van een geldschuld iets anders te aanvaarden dan hetgeen hij bedong. Is nu de zilveren of papieren bon, die zelfs voor onbeperkt bedrag tot wettig betaalmiddel is geproclameerd, niet meer vlot inwisselbaar tegen goud, rijst er twijfel of men ze nog wel in de naaste toekomst tegen goud zal kunnen inwisselen, dan is zulk een bon als iedere andere dubieuse vordering geen 100% meer waard. En dan doet zich het verwarrende schouwspel voor, dat dit minderwaardige betaalmiddel dadelijk algemeen gebruikt wordt om er goudschulden mee te voldoen, niemand geeft het werkelijke geld, het goud, nog in de circulatie af, en dat minderwaardige betaalmiddel treedt verder in de circulatie op als een nieuwe standaard, doch onder den ouden solieden naam, zonder dat het publiek dit opmerkt en zonder dat men ons daarop attendeert. Integendeel, het werd bemanteld, verhandeling van goud tegen dat minderwaardige nieuwe geld werd zelfs verboden en zoo kwam het voor het publiek maar zelden tot uiting, wanneer het eigenlijke geld (goud) agio deed tegen het „camouflage" geld. Wij zijn in het dagelijksche leven zoo gewend den „gulden" als den vasten waardemeter te beschouwen, waarnaar wij iedere andere waarde afmeten en op stijging of daling controleeren, dat wij, als de oude naam maar behouden is, niet onderzoeken en

niet aan de mogelijkheid denken, dat die meter zelf gewijzigd is. Wij zeggen b.v. als wij eens hoorden van koop of verkoop van goud: een gouden tientje is nu zeventien gulden waard, in plaats van te zeggen: ik moet nu zeventien van die minderwaardige papiertjes geven om tien werkelijke guldens te kunnen krijgen.

Die guldens en rijksdaalders waren voor den oorlog steeds ten volle gelijkwaardig met het werkelijke geld (goud), dat zij vervingen, zooals fiches bij het kaartspel het geld vervangen. Dat kwam, niet omdat de Staat daaromtrent een belofte van inwisseling had gegeven, dit was nooit geschied, maar omdat de Circulatiebanken zich tegenover den Staat verbonden hadden ze steeds in de wettelijke verhouding tegen goud in te wisselen, als dit om ernstige redenen gevraagd werd en zij deze verbintenis trouw nakwamen.

Toen echter de Circulatiebanken hiervan afweken en ze slechts inwisselden tegen hare eigen biljetten, gingen zij de waarde volgen van die biljetten. Deze mogen nu voor de Bank zelf geen wettig betaalmiddel zijn, dat blijft een doode letter zoolang zij zorgt steeds voldoende voorraad van die staatsbons te hebben. Zij wisselt dan bankbiljetten tegen bons en bons tegen bankbiljetten, maar als niet ten minste een van beide een fiche is voor goud, vervalt de goudwaarde van beide. Voor het publiek zijn de bankbiljetten dan nog even goed 10 guldens waard, doch deze uitdrukking zet de zaak op haar kop. De papieren gulden zou niets waard zijn als niet de Bank er haar biljetten voor gaf, die een (nu uitgestelde) belofte zijn van goud.

Dit bankbiljet, dat de Bank nu niet meer tegen goud inwisselt, en dat dus onder de daarop uitgedrukte waarde in goud moest dalen, is van dat oogenblik onze standaard, beheerscht de waarde van ons geld, is ons geld zelf.

Gaan wij nu de rol van het geld in het maatschappelijk verkeer beschouwen, dan zal het voor ons doel goed zijn de verschillende functies, die van ruilmiddel en van rekeneenheid en, streng daarvan gescheiden, de functie in de credietverleening nader te bezien. Wij keeren daarvoor eerst nog even terug naar ons oude geld van den gouden standaard met de daaraan gelijkwaardige bons en biljetten.

In zijn tastbare functie treedt het geld op als ruilmiddel, en de voorraad geld, die in een land circuleert of bij de Banken opligt, houdt alleen verband met die bepaalde functie in het maatschappelijk verkeer.

Het goudstuk op zich zelf heeft voor ons persoonlijk vaak geen begeerlijkheid, wij verkregen het door de levering van goederen of diensten en bedoelen het tegen de goederen of diensten van anderen weer in te ruilen; wij beschouwen het individueel gewoonlijk slechts als een overstapje van hetgeen wij leverden tot hetgeen wij wenschen te verwerven, maar het zal als middelaar bij dien ruil alleen geschikt zijn, *als het zelf wel degelijk ook een economisch goed is,* een maatschappelijk begeerlijke zaak. Goud is bij ons en tegenwoordig in bijna alle beschaafde landen de standaard van onze ruilverhoudingen en de nuttigheid van dat metaal (voor opschik en andere doeleinden) bepaalt in verband met de moeilijkheid van productie en de vraag ook voor ander gebruik, zooals voor circulatie als munt, de ruilwaarde, de koopkracht van het geld. Het goud, waaruit het tientje bestaat, of het goud, dat het bankbiljet ons belooft, bepaalt of de gulden de middelaar zal zijn voor veel dan wel voor weinig goederen en diensten aan beide zijden.

Waardoor wordt nu de hoeveelheid ruilmiddelen (geldstukken en biljetten) bepaald, die in een land noodig zijn? Door het publiek zelf; niemand kan ons opdringen meer geld in de circulatie te dulden dan wij practisch vinden, maar wel kunnen wij zelf plotseling meer geldstukken en biljetten in de circulatie wenschen of plotseling zelf die circulatie inkrimpen. Het is de trots van het moderne geldverkeer, dat de hoeveelheid ruilmiddelen zoo elastisch is; een teveel vloeit onmiddellijk naar de Bank terug, ieder brengt hetgeen hij lastig of gevaarlijk zelf te bewaren vindt naar zijn bankier en deze stort het overvloedige van zijn kasgeld bij de Centrale Bank. De eischen van het verkeer, kwartaalsbetalingen, oogstopkoop bij de bevolking en dergelijke, veroorzaken plotselinge stijging van het bedrag aan uitgegeven bankbiljetten en zonder schokken krimpt deze circulatie zich later weer in. Als de octrooiverhouding tusschen metaalvoorraad en uitgegeven biljetten op een gegeven oogenblik een overschot van metaal bij de Bank aanwijst (beschikbaar metaalsaldo), dan wordt wel geredeneerd, dat dit voor

de Bank de mogelijkheid schept hare credieten te verhoogen, daar zij immers hare biljettenuitgifte nog met een zeker bedrag mag uitbreiden. Zulk een redeneering is onjuist, die uitgifte kan, ongeacht een grooten metaalvoorraad, tot niet hooger bedrag worden opgevoerd, dan de circulatie wenscht op te nemen.

Wat zien wij met de circulatie gebeuren als het geld in waarde vermindert, zooals bij ons het geval was, toen de goudvordering, het bankbiljet, niet meer tegen goud werd ingewisseld en de kans, dat wij daar nog lang op zouden moeten wachten, de waarde van den gulden, hare koopkracht, naar beneden trok?

Het totaal van de circulatie bestaat uit hetgeen elk individu in den zak draagt, aan gereed geld in zijn kast heeft liggen en wat in de kassen van banken en handelslichamen voor betaling gereed ligt. Het is duidelijk, dat dit totaal in nauw verband staat met de koopkracht van het geld. Met die koopkracht toch hangt samen wat wij in den zak bij ons dragen en wat de huisvrouw in handen wenscht te hebben voor hare betalingen. Een welgestelde zal altijd zooveel bij zich dragen als b.v. voldoende is om in een restaurant te dineeren, een taxi te betalen, kleine voorwerpen, die hij in een winkeletalage ziet, te koopen enz. Iemand van bescheidener inkomen heeft bij zich wat hij noodig kan hebben om een tram te betalen, ergens een glas bier te drinken of andere kleine uitgaven te doen. Een Engelschman heeft minder stukken van zijn eenheid, het pond sterling, bij zich dan een Franschman franken, en een Duitscher thans heel wat meer marken, dan hij vroeger bij zich droeg.

Daalt nu de koopkracht van het geld, dan zal de hoeveelheid evenredig moeten stijgen. Andere oorzaken tot tijdelijke verruiming of inkrimping der circulatie, als oogstopkoop en dergelijke, blijven evengoed haar werking uitoefenen, doch werken geheel naast de uitbreiding, die van daling der koopkracht het gevolg is. Andere factoren van beteekenis zijn tijdelijke welvaart of depressie, ook vergrooting van activiteit in het bedrijfsleven, waarin de banken met haar credietverleening een belangrijke rol spelen en ook vooral een paniekstemming, die het crediet bij den winkelier schokt en contante betalingen noodig maakt, hetgeen niet nader behoeft te worden betoogd.

Het was dus geen wonder, dat met het uitbreken van den oorlog

of liever met de depreciatie van ons geld, dat van het goud werd losgemaakt, de circulatie van geld moest worden uitgebreid en het is opmerkelijk hoe de andere, soms in verschillende richting werkende, factoren elkander hebben opgeheven en het totaal van den geldsomloop vrijwel in evenredigheid met de daling van de waarde van ons geld is gestegen.

Zoo verschijnt ons de stijging van biljettenuitgifte als een gevolg van de waardedaling van het geld en niet als de oorzaak daarvan, zooals gewoonlijk, tot voor een paar jaar vrijwel onveranderlijk, de voorstelling was. Dit laatste met een opzij zetten van de theorie der elasticiteit. Men heeft zich vroolijk gemaakt over die bankbiljettenpers in Rusland, Oostenrijk en Duitschland, die dag en nacht werkte om de Regeering gemakkelijk aan geld te helpen, waarbij men alweer voorbij zag, welk een gering deel het in omloop zijnde geld bedraagt van het nationaal vermogen, en zelfs welk een gering bedrag, vergeleken bij de staatsbegrooting van een enkel jaar. En zij, die het in die landen meemaakten, constateerden nooit een teveel, altijd bij iedere vernieuwde waardedaling van het geld een nijpend tekort aan betaalmiddel. De persen konden inderdaad de waardedaling „niet bijhouden" en er moest dus eerder geredeneerd worden, dat de schaarschheid (in verhouding tot de behoefte) de waarde moest opdrijven dan andersom. Houdt men de waarde en niet het bedrag van het totaal aan ruilmiddelen in het oog, dan ziet men, dat zulk een „teveel" vaak eigenlijk een tekort is. Men vergeve ons een enkel cijfer als wij den biljettenomloop van de Duitsche Rijksbank voor en na den oorlog gaan beschouwen. Om niet in de cijfers van tegenwoordig te vervallen nemen wij het tijdstip van eind 1919, toen men kon aannemen, dat de Mark nog ongeveer een veertigste van de koopkracht had van voor den oorlog. Wij zien dan op 27 Juli 1914 een omloop van ca 1900 millioen mark tegen 35.700 millioen op ultimo 1919. Naar de waarde beoordeeld beteekent dit, dat de „ongekende uitbreiding der circulatie", zooals dat onveranderlijk heette, integendeel een belangrijke inkrimping der hoeveelheid van die ruilmiddelen was. Naar de waarde van voor den oorlog berekend, moest het Duitsche volk het nu met ongeveer de helft aan ruilmiddelen doen en dat verklaart de last, die men onder-

vond, het betalen met bonnetjes en gebruiken van postzegels als ruilmiddel. Een stopzetten van de pers zou een desorganisatie van het dagelijksche verkeer beteekenen, een verhooging van ongemak, maar toch niet een verhooging van waarde! Uit een gewone redeneering kunnen wij daartoe besluiten, als wij ons voorbeeld van het kaartspel en de fiches weer opnemen. Een teveel of te weinig aan fiches veroorzaakt ongemak, maar heeft geen invloed op onze appreciatie van de waarde van die fiches. Die wordt uitsluitend bepaald door de hoegrootheid van ons vertrouwen „of er afgerekend zal worden".

Om de onhoudbaar wordende theorie te redden zijn wij toen bij de ruilmiddelen gaan optellen staatsschuld, gemeenteschuld, rekeningcourant saldi enz., zaken, die geen ruilmiddelen zijn, niet in de circulatie voorkomen, die zelfs essentieel van ruilmiddelen verschillen. Natuurlijk heeft een wanhoopsstaatsbeheer, dat groote en gedwongen leeningen medebrengt, invloed op de waarde van het fiduciaire ruilmiddel, zooals wij nader zullen zien, en wel omdat dit het vertrouwen vermindert, dat de Centrale Bank nog eens tot terugbetaling in goud zal komen, maar wij mogen niet eenvoudig naar het totaal bedrag dier leeningen kijken, deze bij de circulatie optellen en op dat totaal de calculatie van de depreciatie maken!

In het woord ruilmiddel, waarmede wij een belangrijke functie van het geld hebben aangeduid, ligt al opgesloten, dat het een hulpmiddel is om den ruil van goederen gemakkelijker tot stand te brengen. Wordt het over en weer betalen in geld, zelfs in binnenlandsch verkeer, reeds hoe langer hoe meer vermeden door verrekening in giro en cheques, hetgeen tellen en overreiken en ook het renteloos in voorraad houden overbodig maakt, veel sterker geschiedt dat uitschakelen in den buitenlandschen ruil. Ook hier geldt weer „les produits s'échangent contre des produits", een land betaalt de goederen, die het invoert met de goederen, die het uitvoert of met diensten, die het aan het buitenland bewijst, of het ontvangt die goederen als rente van in het buitenland uitgezet kapitaal of als opbrengst van een in het buitenland gesloten leening.

Verzenden over en weer van geld, goud, ter betaling zou kostbaar en nutteloos zijn en wordt dan ook practisch vrijwel geheel voorkomen. Het moet opvallen, hoe uiterst gering in verloop van een jaar de goudzendingen zijn tusschen de centrale banken, als men deze vergelijkt met de invoer- en uitvoercijfers over zoo'n zelfde jaar.

Het spreekt van zelf, dat het tot stand komen van die internationale goederenverrekening niet zoo eenvoudig in zijn werk gaat, als wij hier neerschreven, hierin gebeurt niets zonder de tusschenkomst der Banken, die elk voor zich vaak slechts onderdeelen van dit proces behandelen, zoodat het geraamte van deze constellatie eerst uit hun totale werkzaamheid zichtbaar wordt. Ieder dier Banken doet in haar wisselhandel op hare eigen wijze aan dit proces mede door vorderingen op het buitenland, dat is aldaar gereedliggend goud, en schulden aan dat buitenland, dat zijn verplichtingen om aldaar goud te leveren, over te nemen, vorderingen en schulden meest voortgesproten uit goederentransacties, die betaling noodig zouden maken, doch op deze wijze vallen die betalingen over en weer weg.

Als deze Banken alle de verschillen, die er voor haar noodwendig overblijven tusschen vorderingen en schulden op het buitenland, doen verrekenen door de Bank der bankiers, de Centrale Bank, dan blijft voor deze over het eindverschil te verwerken. Als dit eindsaldo in ons nadeel is en wij voor ons tekort aan goederen die andere waar, het goud, zouden hebben te zenden, dan werken er dadelijk factoren om dat te voorkomen. Wij hebben n.l. onzen voorraad goud zelf noodig, ze is niet willekeurig zoo gevormd, maar in verband met circulatiebehoeften gegroeid tot de hoeveelheid, die er is, en ook het land, dat crediteur is, heeft reeds zijn juiste hoeveelheid, wenscht vermoedelijk niet meer. Met vermijding van goudzending kan zulk een saldo op verschillende wijze verrekend worden, en wel: door toekomstige goederenzending, dat is het even schuldig blijven, waarbij de grootere vraag naar „goud in het buitenland" de prijzen in binnenlandsch goud uitgedrukt doet stijgen en spoedige verkoop voor export bevordert; door verhooging van onzen rentestandaard, hetgeen de Centrale Bank in hare macht heeft, welke prikkelt tot niet langer aanhouden der

alhier beleende voorraden en die tevens het internationale rentezoekende kapitaal aantrekt. Dit binnenkomen van vreemd kapitaal geschiedt immers ook in goederen, maar ditmaal gelden daarvoor de goederen, die het buitenland reeds teveel gestuurd had en die het saldo veroorzaakten.

Zoodra zulk een saldo tegen ons bestaat en wij dus meer goud in het buitenland (laten wij dat voor het gemak even vereenzelvigen met een enkel land, Amerika) moeten betalen, dan wij daar op grond van uitvoer te ontvangen hebben, zal er een wedstrijd ontstaan tusschen de kooplieden, die goud schuldig zijn, om te mogen behooren tot die groep, wier schulden verrekend worden met de vorderingen van anderen op dat buitenland. Was immers het totaal dier vorderingen gelijk aan dat der schulden, dan hadden importeurs en exporteurs een gelijk voordeel bij het verrekenen met elkaar. De eene partij betaalt het gecontracteerde goud liever hier dan in Amerika en de andere ontvangt het liever hier, dan dat zij het uit Amerika moet laten komen. De prijs van den in Amerika liggenden dollar, de wisselkoers op Amerika, is dan precies pari, d.w.z. het gouden tientje hier koopt juist zooveel dollars in Amerika als overeenkomt met beider gewicht goud. Is er een overschot van schulden, het saldo, dat wij daarstraks veronderstelden, dan vraagt men bij ons voor het oogenblik dringender om goud in Amerika dan om goud hier en dan stijgt de in Amerika liggende dollar boven de evenredigheid van de goudwaarde van het tientje. De koers op Amerika stijgt dan, hetgeen dus ten nadeele komt van importeurs, die nu meer goud van hier hebben af te staan om hun goudschuld in Amerika af te doen, dan zij wellicht calculeerden, toen zij de transactie kort geleden afsloten. Het verlies van den importeur is echter winst voor den exporteur, die goud in Amerika op die wijze krijgt tegen een geringer gewicht goud alhier. Wij spreken hier van Amerika, maar bedoelen, zooals wij zeiden, het geheele buitenland; het gaat hier om plaatsverschil en niet om eenig verschil in karakter van de muntstukken, waarin het buitenland zijn goud afweegt. Volkomen gelijkheid der munt voorkomt in geenen deele deze gezonde koersschommeling, de Hollandsche en de Indische gulden hebben in normale tijden evenzeer fluctuaties in haar onderlinge verhouding getoond en hetzelfde is het geval met het Engel-

sche en het Australische pond sterling, al zijn de goudstukken ook dezelfde.

Deze fluctuaties bewegen zich binnen de grenzen aan weerszijden getrokken door kosten van verzending, maar dit niet, omdat dadelijk tot verzending zou worden overgegaan als er een saldo in den internationalen ruil te verrekenen valt, daarvoor zou de goudvoorraad nergens groot genoeg zijn. Die zendingen geschieden slechts in het uiterste geval om de laatste oneffenheden weg te nemen als alle andere middelen zijn uitgeput en dan nog maar voor korten tijd, want tot zekere hoogte doet iedere speciezending geweld aan de eigen circulatie, en zoo dient dit goud, dat zijn taak in het eigen land vervulde, weer hierheen terug gehaald te worden.

Ook zonder dat het ooit tot verzending komt, gelden die grenzen, want voor Holland heeft goud in Indië, als dat niet door uitvoerverbod e.d. weerloos is gemaakt (en onze standaard heet immers vrij goud te zijn!), in het slechtste geval nog de waarde van goud in Holland min kosten van opzending en soms zelfs een waarde boven het goud, dat men in zijn kas heeft liggen.

Als wij willen nagaan hoe ver onze fiduciaire munt verwijderd is van den ouden standaard (dat is hier liggend levend goud), dan kunnen wij die fiduciaire munt vergelijken met elders liggend vrij goud, den dollar in Amerika, doch wij dienen dan die verzendkosten daarbij in aanmerking te nemen, rekening houdend met een invoeren uitvoersaldo, doch nooit meer dan die verzendkosten, ook al is van een verzending geen sprake, net zoo min als die practisch vroeger voorkwam.

Wij hebben nu het geld beschouwd als ruilmiddel, als tastbare zaak in zijn rol van het dagelijksche leven bij contanten koop en verkoop en daarna hebben wij het bezien als waardemeter bij den internationalen ruil, waarbij het geld zelf niet meer verschijnt, alleen genoemd wordt om de waardeverhouding tusschen te ruilen goederen uit te drukken. Hooge of lage waarde van het geld is in die twee functies niet van groot belang, dat geeft alleen verschil in cijfers aan beide zijden; heeft de ruil op eenzelfde oogenblik plaats,

dan valt de beteekenis van hooge of lage valuta zelfs geheel weg. Toen wij als jongens postzegels met elkaar ruilden en dit deden op basis van de prijzen in een (Duitschen) catalogus, kwam het er voor ons niets op aan of de Mark veel of weinig centen waard was, de ruilverhouding ware dezelfde gebleven ook als wij onwetend een Mark voor een Pond sterling hadden aangezien.

De waarde, die het ruilmiddel bezit, wordt eerst van belang als het niet als ruilmiddel optreedt, maar als maatstaf bij het aangaan van overeenkomsten voor de toekomst, bij uitleenen van geld, bij koopen op langer termijn, bij het vaststellen van salarissen en pensioenen, in ruimen zin genomen bij het geven van crediet. Wij wezen er reeds op, dat wij de rol, die het geld hierin speelt, streng gescheiden wilden houden van zijn functie als ruilmiddel.

Crediet is de stuwkracht van onze economische organisatie, het beteekent productiemiddelen ter beschikking stellen van den ondernemer, die zijn vrijheid van handelen behoudt, maar dan ook den credietgever vrijwaart voor de risico van zijn bedrijf, hem desnoods met opoffering van eigen winst of van eigen bezit de gemiddelde inkomsten uit bedrijven waarborgt, maar als de winst dit gemiddelde overtreft, dat meerdere als belooning voor zijn beleid behoudt. Minder nog dan in andere gevallen is hier het geld, waarvoor men contracteert, doel, men verlangt rijkdom, gedeeltelijk om die tot bevrediging van behoeften te verbruiken, gedeeltelijk om die op te leggen en als nieuw productiemiddel meerdere rijkdom te doen opleveren.

Laten wij een stap verder gaan en trachten het geld in deze verhoudingen even weg te denken, zooals wij reeds doen als wij ons het nationaal vermogen willen voorstellen. Daar rekent men niet bij geldvorderingen van den eenen burger op den anderen, als obligaties, hypotheken en bedragen op beleening uitgegeven, daar hierin altijd vordering staat tegenover schuld, maar men beschouwt de fabrieken en spoorwegen en huizen en landerijen, schepen en voorraad goederen en waardeert deze dan tegen de ruilwaarde van goud. Het in circulatie voorkomende goud, maar weer niet het fiduciaire geld, rekent men daarbij en dan valt, hetzij terloops gezegd, reeds dadelijk op, welk een gering gedeelte van onzen nationalen rijkdom dit uitmaakt.

Welk aandeel heeft nu de credietgever in dezen maatschappelijken rijkdom? Juridisch zal hij misschien geen enkel deel van dat totaal van nationaal vermogen op zijn naam hebben, hij heeft b.v. uitsluitend hypotheken en vorderingen door beleening gedekt, maar toch is hij een rijk man en krijgt een ruim aandeel in het nationale inkomen uit vermogen. Mogen wij het economisch nu niet zoo beschouwen, dat hij voor een deel eigenaar is van de vaste goederen, waarop hij geld uitleende en van de waren en koopmanschappen, die aan hem verbonden zijn wegens het crediet, dat hij verleende? Men kan hem zien als eigenaar van een gedeelte dier voorwerpen en wel van dat deel, hetwelk waarde houdt; hij verstrekt zooveel voorschot b.v. op suiker of koffie als die producten in ieder geval waard zijn en in de naaste toekomst waard zullen blijven, hij zal b.v. van drievierde van die goederen als eigenaar beschouwd kunnen worden, als hij 75% der waarde als leening daarop verstrekt heeft. Maar stijgt of daalt de ruilwaarde van die goederen, dan wil hij die mutaties niet meemaken, hij wenscht te hebben een hoeveelheid waarde zoo groot als hij den ondernemer heeft toevertrouwd en daarover geniet hij dan de bedrijfswinst, die voor gegeven tijd en plaats het normale gemiddelde is, de ondernemer moet dan zien, dat hij door beleid meer dan het gemiddelde maakt, hetgeen hemzelf dan toekomt. Maar nu de vaststelling van die „hoeveelheid waarde"; zij kunnen niet zeggen 75% van die suiker, want dan juist zou zijn bezit met de waarde van dat product op en neer gaan. Zij bepalen daarom, dat het zijn zal dat gedeelte van de waarde der suiker als overeenkomt met een hoeveelheid waarde, die belichaamd zou zijn in een andere waar, in welker stabiliteit wij allen vertrouwen hebben en daarvoor kiezen zij het goud.

De credietgever kan op die wijze zonder aarzelen zijn rijkdom beschikbaar stellen voor het productieproces, hij behoeft zich over aard en beheer van het bedrijf niet druk te maken en de juiste waarde van die suiker kan hem onverschillig laten, hij eischt een veilige marge in de waarde en dan is het hem zelfs gelijk of het suiker is of rijst of koffie of wat anders. Daalt de waarde van de aan hem verbonden suiker zoo, dat zijn veiligheid gevaar loopt, dan zegt hij zijn beleening tijdig op en belichaamt zijn hoeveelheid waarde in andere goederen, hij leeft gerust en aarzelt nooit zijn

rijkdom aan handel en bedrijf ter beschikking te stellen, die zoo gelegenheid krijgen hun vleugels uit te slaan. Daarvoor is noodig, dat de credietgever zeker kan zijn dien rijkdom niet te verliezen, zijn marge moet groot genoeg zijn om plotselinge waardedalingen van de suiker te kunnen doen opvangen door den ondernemer en er moet een middel bestaan om zijn hoeveelheid waarde onveranderlijk vast te stellen, waarvoor inderdaad de ruilwaarde van het edel metaal bijzonder geschikt is. Het is essentieel voor de bestaanbaarheid van dit crediet, dat deze waardeering van het aandeel, dat de credietgever in het maatschappelijk vermogen bezit, geschiedt in een waar, die waardevast is, als hoedanig gold en tot zekere hoogte mocht gelden het goud, dat was ons standaardgeld.

Zijn in de waarde, de koopkracht van dat goud fluctuaties, zooals in normale tijden voor den oorlog toch ook het geval was, naar blijkt uit de Indexcijfers van toen, dan heeft dat zijn gevolgen en belangrijke gevolgen bij de verdeeling van het maatschappelijk inkomen, de ondernemers moeten meer van hun product of minder dan hetgeen gecalculeerd was aan hun credietgever afstaan en dat beteekent dadelijk òf malaise òf welvaart in zaken, maar deze fluctuatie schrikt den credietgever niet af. Hij moet zijn rijkdom *ergens* in belichamen, en zoolang ondanks de fluctuatie goud waardevaster blijft dan andere waren, zal hij blijven prefereeren zijn aandeel in den maatschappelijken rijkdom, dat hij ter beschikking van anderen stelt, in dat goud te doen uitdrukken. Bovendien zijn bij die waardeverandering zijn goede kansen even groot als zijn kwade.

Maar als die fluctuaties ontstaan door het ingrijpen van menschenhand, als hij daarbij, nog erger, de tendens voelt de waarde van het geld te drukken door de „wettige betaalmiddelen" in de plaats van geld te stellen, zoodat zijn rijkdom niet meer vastzit aan de waarde van goud, maar aan hetgeen elke toevallige regeering van het „wettige betaalmiddel" zal gelieven te maken, dan zal hij uitkijken naar landen in wier munt hij meer vertrouwen stelt, dat beteekent, in de traditie van welker regeering hij waarborgen meent te zien voor de handhaving van het werkelijke geld.

Rijkdom, die belegging zoekt in crediet, is zeer bewegelijk, heeft geen chauvinistische bezwaren, maar voelt internationaal en waar

de veiligste waardemeter is, daar stroomt het heen zooveel de behoefte van bedrijf en handel het opnemen wil en het crediet in de minder veilige landen wordt duurder, er komt een toeslag op voor het risico en de ondernemer moet zien, hoe hij met dat duurdere crediet tegen zijn buitenlandschen concurrent den strijd zal kunnen winnen.

Als in een paniek, zooals met het uitbreken van den oorlog, het vertrouwen in alles en iedereen, en daarmee het crediet, geschokt is, dan is dat een ernstige zaak, die bedrijven te gronde kan richten en kapitalen vernietigen, erger is het echter, ofschoon niet zoo plotseling optredend, als de basis van het crediet geschokt is, als de erkend soliede koopman met uitstekend onderpand desniettemin geen credietgever vindt en wel omdat het vertrouwen in den waardemeter verloren is.

Deze vrees voor den waardemeter zal nog sterker spreken bij crediet, dat op langen termijn gevraagd wordt, obligaties en staatsleeningen, die soms eerst na veertig jaar ten volle aflosbaar zijn, het gaat dan moeite kosten vlottende schuld, schatkistbiljetten e.d., die slechts een jaar loopen, om te zetten in zulke staatsleeningen van langen duur. Zelfs een hooger rentevoet (en welk verlies zit daarin al niet voor den Staat) wil dan niet meer helpen en men zoekt een geneesmiddel, nog zonder de kwaal, waarover men fluistert, hardop te willen noemen.

Niet lang geleden is door Ned. Indië een leening gesloten in Amerika, een land, waar de zakenman nog pas vaag aanvoelt wat Indië is en waar Java ligt, en daar heeft nu waarlijk de conservatieve rentenier zoo vlotweg zijn vertrouwen uitgesproken in land en volk en toekomstige welvaart en gezonde politieke principes, kortom in wat niet al, dat zoo bij een staatsleening van belang is. Het lijkt inderdaad verblijdend en spoedig zagen wij bovendien, het werd wederom met verheuging geconstateerd, dat de Nederlandsche belegger onmiddellijk die leening bijna in haar geheel had weggekocht uit Amerika, het leek of men vocht om onze schuldbrieven. Doch spoedig bleek, dat de leening het land niet uit was geweest en dan zien wij alleen als verklaring, dat de Hollandsche belegger inderdaad alle vertrouwen heeft in den Staat en die zonder aarzelen geld leent, doch tevens, dat hij daartoe nog maar alleen bereid is, als de

leening wordt uitgedrukt in een anderen waardemeter, waarin hij meer vertrouwen heeft dan in onzen gulden.

Men zegt, dat thans weer onderhandeld wordt om deze leening in een guldensschuld om te zetten. Des te beter, want zou onze eerste veronderstelling juist zijn, dan is dit een ernstig verschijnsel, dan is de basis van het crediet bij ons reeds aangetast en voor handel en bedrijven is het leenen in een vreemde valuta wel zeer bezwaarlijk.

Moet dan de Staat, om den credietgever zekerheid te verschaffen, op zich nemen de waarde van den gulden hoog te houden, in te grijpen, als door daling van de ruilwaarde, de koopkracht, van het goud onze gulden minder waard wordt en omgekeerd bij stijging van die waarde weer maatregelen daartegen nemen?

Volstrekt niet! Credietgever en ondernemer vragen niet anders, dan dat de Staat zich afzijdig houdt, hun contracten respecteert en dan zullen zij getroost de waardefluctuaties van het goud ondergaan. Wij betoogden reeds, dat een wijziging der waarde van het geld, die op natuurlijke oorzaken berust (nieuwe vindplaatsen van het goud, verbeterde winningsmethode of tegenovergesteld een nieuwe verhoogde vraag voor industrie) het crediet niet schokt, zoolang dit metaal tot de meest waardevaste goederen blijft behooren. Juist een vaderlijke zorg, hoe goed ook bedoeld, zou het crediet schuw maken, alles wat men vraagt is: laten wij vrij contracteeren, wij legden onzen rijkdom vast door middel van waardeering in goud, wij bedoelden recht te hebben op goud en bedoelden niet te speculeeren in opvattingen van toekomstige regeeringen!

De fluctuaties in koopkracht van het geld worden gemeten door vergelijking van de prijzen van een groot aantal handelsartikelen op verschillende tijdstippen, de Indexcijfers, en een hooger gemiddelde, een algemeene duurte, is daling van de koopkracht van het geld en omgekeerd.

Hoe reageert ons economisch organisme op verandering in de waarde van het geld, op stijging en daling? Kunstmatige fluctuatie, wij zagen het reeds, jaagt het crediet naar plaatsen, waar het zich zekerder voelt, maar in den oorlog was het overal onzeker, eerst

de laatste jaren ging de Amerikaansche dollar de reputatie verdienen zekerder te zijn dan andere munt en de Amerikaansche regeering die van prijs te stellen op juiste principes van onthouding in deze materie.

In oorlogstijd bij de voortgezette daling van ons geld zagen wij het volgende gebeuren. In de eerste plaats steeg, in geld uitgedrukt, de waardeering van alle goederen en vaste eigendommen; het verschil tusschen de taxatie in de alweer gedaalde munt op het einde van het jaar met de taxatie van het begin van dat jaar noemde ieder voor zich winst. Wat is er in die tijden niet op huizen en op grond „verdiend". Vaste inkomens uit salarissen en renten daarentegen bleven in geld gelijk, doch daalden in koopkracht, ambtenaren en renteniers hadden te lijden onder de duurte. Deze daling in werkelijkheid van salarissen en rente was een voordeel voor degenen, die dit hadden uit te keeren, de Staat en de ondernemers, welke laatsten nu konden volstaan met een kleiner gedeelte van hun product af te zonderen voor hun credietgever. Was er dan alleen schijnwinst en verplaatsing van bezit?

Inderdaad, deze verplaatsing was het eerste gevolg, maar welke verdere beteekenis had deze voor de maatschappij? Het was een bevoordeeling van den ondernemer ten koste van zijn credietgever, terwijl deze laatste toch precies in geld kreeg wat hij bedongen had, het was een extra premie voor ondernemersinitiatief en energie, een premie, die stijgen bleef, zoolang het geld daalde, zoodat, toen deze daling doorzette vijf jaren achtereen, op het eind van 1919 handel en industrie in het paradijs verkeerden. Niet het reeds lager zijn, maar het dalen van de waarde van het geld liet die premie doorwerken, cumulatief voor de oudere zaken, maar ook nieuwe ondernemingen, die sinds dat loslaten van het goud in 1914 waren aangevangen, zagen hare winstcalculaties door de werkelijkheid overtroffen. Reëele vergrooting van winst, omdat immers de credietgever wederom genoegen moest nemen met minder product dan hij verwacht had en deze reëele winst leek in geldcijfers ook door die daling telkens nog grooter. Bij iederen opzet overtroffen de uitkomsten de verwachting, men meende nog te pessimistisch, nog te conservatief te zijn geweest en de overmoed zou op den duur niet zijn uitgebleven. De oorlog is een tegenwerkende factor geweest, hij

bracht ook voor Nederland vernietiging van rijkdom mee (al mogen wij het in geld stijgen der staatsuitgaven niet zonder meer zoo noemen, de totale werkelijke waarde der staatsuitgaven was niet zooveel veranderd!) en een gemobiliseerd zijn van de jongelingschap was stellig een economisch nadeel. Werd dit laatste echter niet gemakkelijk weggenomen door het met animo overnemen van die taak der jongeren door ouderen, er zijn in ons land zooveel werkkrachten onbenut! Maar afgezien van deze plaatsvervanging ontstond bovendien zooveel werkgelegenheid door den bloei der bedrijven en dit is voor een land immers wel de meest reëele winst, dat de arbeidskracht, die gewoonlijk zoo in massa onbenut wordt weggeworpen als kostelijke vruchten, die men niet weet te conserveeren, nu tijdig geplukt wordt en haar roeping vervult.

Er is werkelijk vooruitgang van rijkdom in een tijd van hoogconjunctuur al is die niet zoo groot als men zich weeldedronken in zulken tijd voor oogen stelt. Maar welvaart is ook niet vergrooting van totalen rijkdom alleen, het is, en niet voor een klein gedeelte, een andere verdeeling van te verteren economisch goed en verlossing van den druk van het altijd tegenvallen der zuinig uitgerekende budgetten van levensonderhoud, het erkend zien van het belang der levende personen in de maatschappij, dat niet uitsluitend gediend is met voor het nageslacht productief kapitaal voortbrengen. Dat is het uiterlijke van de welvaart in een boomperiode, maar die de innerlijke verrijking van de Maatschappij niet uitsluit.

Wat is het aspect van de beurs! Aandeelen van vennootschappen van nijverheid en handel (de ondernemer) stijgen in een snel tempo, vooreerst door de prijsstijging van hare rijkdommen, hetgeen intusschen alleen getallenwinst is, maar tweedens door het reëel verminderen van hare opgenomen credieten, waarvan de getallen dezelfde blijven. Stellen wij een vennootschap met 100 kapitaal, 100 opgenomen crediet en daartegenover bezittingen b.v. schepen, die 200 waard waren voor den oorlog. En nu een daling der geldswaarde tot de helft (wij hebben het erger meegemaakt), wat dus zeggen wil, dat de bezittingen nu 400 waard zijn, terwijl de schuld 100 is gebleven, zoodat het kapitaal nu 300 waard is. Dat is dan wel 150 getallenwinst maar toch niet minder dan 50% reëele winst voor den-

gene, die zijn geld in bedrijf gestoken had. En laat de belegger deze aandeelen eens tegen 75 beleend hebben, dan zijn de 25 eigen bezit 225 geworden voor hij het merkt of 112½ in oude munt, dat is 350% reëele winst voor hem.

De staatsfondsen en obligaties, dat zijn de geldvorderingen, dalen intusschen sterk, wat de bezitter nog niet als een verlies voelt, omdat zijn rente dezelfde blijft, hij beklaagt zich alleen dat „de duurte" hem dwingt zich te bekrimpen. Een daling tot 80% noemt men dan een daling met 20%, terwijl het stuk naar oude munt gerekend slechts 40 meer waard is, dus reëel 60% verloren is. Deze 20% daling, die zich echter niet in de afgeworpen rente doet gevoelen, is mede een gevolg van de welvaart in handel en bedrijf, die de vraag naar nieuw kapitaal en nieuw crediet heeft vergroot, waarvoor men bereid en in staat is een hooger percentage vaste rente toe te zeggen.

Moge nu de credietgever in zulke tijden verarmen, zij het dat zijn geldvermogen hetzelfde blijft, dit leidt tot bezuiniging in levensstandaard van wie voorheen de rijken waren, een versobering, die voor hen betreurd kan worden, maar die de maatschappij geen nadeel doet. Tragische gevallen kunnen zich bij deze nieuwe armen voordoen, maar — en hierop wenschen wij vooral de aandacht te vestigen, — dit nadeel van een boomperiode heeft voor de structuur der maatschappij geen ernstige gevolgen, hier heeft geen kapitaalvernietiging plaats, integendeel aan die zijde vermindering van vertering.

Moeten wij dus aannemen, dat een daling van valuta een voordeel is voor een land? Op die vraag zouden wij onvoorwaardelijk ja willen antwoorden, doch dan moeten wij daarbij waarschuwen goed te onderscheiden. Is de daling kunstmatig, dan zal, tenzij de Staat in elkaar stort, op die daling de stijging tot den ouden toestand moeten volgen, waarmede verre meer dan het voordeel, dat behaald werd, weer verloren gaat. En is de daling een symptoom van armoede, die tot een opzettelijk deprecieeren dreef, dan kan deze tendens van welvaart wel eens niet sterk genoeg zijn om die armoede te overwinnen. En toch zien wij, dat Duitschland zich langen tijd ophield, juist door de depreciatie van de Mark, het was de gevaarlijke concurrent, die slechts overwonnen werd door het gebrek aan

grondstoffen en aan crediet, maar ook in dien tijd kon dat land er op wijzen, dat er geen werkeloosheid was, terwijl Engeland terzelfder tijd meer aan uitkeeringen aan werkeloozen te betalen had zelfs dan Duitschland's termijnen van schadevergoeding aan zijn overwinnaars bedroegen.

Naast het schokken van de basis van het crediet, dat vroeg of laat het gevolg is van zulk een daling van ons geld, is een stijging, die op kunstmatige daling wel moet volgen, een economische ramp, waarvan de omvang niet te overzien is.

Hier is geen enkel voorbehoud; een algemeene goedkoopte, ontstaan in een tempo als wij nu beleven, kan met vreugde begroet zijn door hen, die van een vast salaris leven, spoedig liet zich ook voor hen de malaise gevoelen in onzekerheid van betrekking, terwijl zelfs degene, die hier wint, de credietgever, geen onverdeelde vreugde smaakt, daar ondernemingen, die al spoedig te gronde gingen, haar obligatierekening slechts ten deele betaalden, beleeningen op goederen bij die prijsdaling onzeker werden en reeds enkele banken de gevolgen daarvan moesten ondervinden.

In handel en bedrijf zien wij nu het omgekeerde gebeuren van hetgeen wij als hun lotgevallen beschreven in tijden van hoogconjunctuur, de aangegane schulden worden ondraaglijk, op ondernemingslust staat straf in plaats van extra premie en de economische ramp is hier nog veel reëeler dan straks de welvaart was. Ondernemingen, die zich niet staande konden houden, zouden met reconstructie en kapitaalsafschrijving op de been te brengen zijn, ze zouden voor de nieuwe deelhebbers kunnen gaan werken, maar dan is de vraag, zijn die zoo dadelijk te vinden? Worden niet vaak fabrieken gesloten en machines geabandonneerd, eenvoudig omdat wat werkkapitaal ontbreekt? In die fabrieken wordt dan reëel kapitaal, arbeidsmiddelen, vernietigd en van de overblijfselen maakt men niet spoedig een nieuw bedrijf. Importeurs en sommige exporteurs, die voorraad moesten houden en daarop beleening hadden, verliezen meer dan hun draagkracht toelaat en met het sluiten van hun zaak wordt de organisatie, het geheel van bedrijfsinrichting en van relaties, afnemers en leveranciers vernietigd. De waarde van de zaak, de goodwill, die niet op de balans staat, maar die een reëele bezitting is, gaat teloor zonder iemand voordeel aan te brengen.

Aandeelen tuimelen sneller dan zij gestegen zijn en zij, die er beleening op hadden genomen, effectenmakelaars vaak om hun clienten te gerieven, zij worden van welgestelde onafhankelijke zakenmannen plotseling deemoedige schuldenaren, die ook hun reputatie van inzicht, vaak toch waarlijk buiten hun schuld, zien verloren gaan.

Een storm vaart over al deze landen, wier papiercirculatie weer naar het goud wordt opgewerkt, waarbij de nadeelen van de Ruhrbezetting een zuchtje te meer zijn, een storm, die de voordeelen van den vrede, die ons de welvaart en vooruitgang zou consolideeren, volkomen heeft weggevaagd.

Ook hier speelt het uiterlijk voorkomen een rol van beteekenis. Was veel in de boomperiode feitelijk slechts getallenrijkdom, thans is er ook veel getallenverlies, want als wij om ons heen kijken naar den nationalen rijkdom, huizen, schepen, fabrieken en spoorwegen, dan zien wij niet zooveel verandering, hun waarde is echter uitgedrukt in een grooter eenheid en daarom is de prijs, waarvoor wij ze waardeeren, lager. Maar veel van die schepen en fabrieken liggen improductief, dat is de reëele vermindering van nationaal inkomen.

Niettemin is veel van hetgeen wij thans ondervinden slechts verschil in boeking. Toen meenden wij rijk te zijn en gaven veel uit, nu zien wij veel minder welgesteld te zijn, dikwijls met nog dezelfde bezittingen, en richten — gelukkig — daarop thans onze levenswijze in.

Maar is reëels hebben wij verloren, wat meer waard was dan ons huidig bezit, de gelegenheid ruime winsten te maken met energie en ondernemingslust, en de maatschappij om ons heen, die niet zooveel veranderd lijkt, is vleugellam, alleen door de andere verdeeling van den rijkdom en de ontwrichting der organisatie. En als wij binnenkort naar wij hopen (laat de operatie niet te lang duren) met ons ruilmiddel terug zijn op de goudwaarde van 1914, dan zullen wij het besef hebben, dat wij geleefd hebben boven onzen stand en dat wij gehavend weer zijn teruggekeerd van waar wij moedig de toekomst tegemoet vlogen.

Maar niet allen zijn teruggekeerd, hoevelen niet hebben alles verloren en nu moge het voor het nationale vermogen gelijk blijven wie eigenaren zijn, voor de slachtoffers zelf, die aan de verandering der valuta geen schuld hadden, is dat een schrale troost.

Bij het verder speuren in de geschiedenis van onze gedeprecieerde munt willen wij nu zien in hoeverre de paniekstemming van het publiek en van handel en bedrijf, zooals die begrijpelijkerwijze ontstond bij het uitbreken van den oorlog, aansprakelijk kan zijn voor deze depreciatie.

De eerste en logische vrees van ieder was toen, dat de eerste levensbehoeften, vooral die, welke geïmporteerd moesten worden, duur of onverkrijgbaar zouden worden en men ging aan het hamsteren. Er bleek echter spoedig, dat er genoeg voorraad was en dat de winkeliers voortgingen te leveren, een dadelijk te maken winst prefereerend boven speculatief aanhouden van hun voorraad.

Verder zag het publiek, dat het gewone crediet in de winkels moeilijker zou worden en daarom ging men aan het verzamelen van contant geld, dat is geld, dat niet meer in een spaarbank vastligt en dat niet meer gewisseld behoeft te worden, dus guldens en rijksdaalders. Deze run was niet kwaad gemeend, wantrouwen lag er niet aan ten grondslag, men probeerde niet goud te eischen voor zijn bankbiljet, de meesten zouden wellicht aan een grapje gedacht hebben, als men tientjes had aangeboden voor hun tienguldensbiljetten, dat was toch geen wisselen! Getroost ging men heen, als men voor zijn biljet de andere fiduciaire munt, de zilveren bons, guldens en rijksdaalders, had gekregen en wie die niet veroveren kon was gelukkig met zilverbons, die handelshuizen als noodmunt uitgaven.

Het gestoorde winkelcrediet maakte een veel grooter bedrag aan guldens en rijksdaalders noodig en zoo geviel het, dat de voorraad daarvan bij de circulatiebank snel minderde. Mocht deze voorraad uitgeput raken, dan zou de Bank genoodzaakt zijn geweest haar bankbiljetten tegen het werkelijke geld, het goud, in te wisselen, hetgeen zij niet gewenscht achtte en daarom werd het publiek teruggehouden ook van het vragen van guldens en rijksdaalders. Dit bekend worden van het feit, dat men geen goud zou kunnen krijgen, beteekende daling van het bankbiljet beneden goudwaarde; het uitvoerverbod van goud, het gedeeltelijk onbruikbaar maken daarvan, beteekende depreciatie van het goud bovendien. Het publiek begreep verder, dat een run om goud geen zin zou hebben, daar ook de voorste man dat al niet meer zou krijgen.

Het verdere bericht, dat de Regeering vlot zou zijn met maatregelen, die de Circulatiebank bedoelden te beschermen, zooals daar zijn vermindering van den eisch van 40% goudvoorraad tot 20% en het verklaren der biljetten tot wettig betaalmiddel voor ieder ander dan de Circulatiebank zelf, nam alle twijfel weg, dat ons geld niet meer hetzelfde was als vroeger. Dit is door ieder zonder bezwaar geaccepteerd, hetgeen verklaard is als men zich herinnert, dat wij zoostraks tot de conclusie waren gekomen, dat een wijziging in de waarde van het ruilmiddel voor zijn functie als zoodanig geen ernstige beteekenis heeft, men neemt het geldstuk aan voor hetgeen men taxeert, dat het heden waard is, m.a.w. naar die schatting bepaalt men den prijs van hetgeen men verkoopt, daarbij rekent men er op, dat morgen, als men voor dat muntstuk zelf wat zal koopen, die waardeering nog ongeveer dezelfde zal zijn. Gaat echter het vertrouwen daarop verloren, gaat de daling te snel en zeker, dan ontstaat de echte paniek, dat is: niet om geld te krijgen, maar om er van af te komen; men koopt dan onmiddellijk min of meer in het wilde weg, omdat „morgen alles weer duurder is". Dit heeft zich telkens in Duitschland afgespeeld. En zulk een werkelijke paniek veroorzaakt dan tijdelijk een verdere depreciatie, maar dat heeft zich bij ons niet voorgedaan.

Van het publiek hebben wij dus gezien een tijdelijke zucht naar bezit van contant geld, een run om wisselgeld en zeer kort een voorkeur voor de eene fiduciaire munt, de zilveren, boven de andere, de papieren. Deze neiging is sedert geheel weggebleven en bovendien: daarin zat geen enkel element voor depreciatie, er heeft nooit een streven bestaan zich van het ruilmiddel te ontdoen.

Hebben wij hiermede de paniek van het ruilmiddel beschouwd, dan dienen wij nu na te gaan of er een paniek is geweest ten opzichte van het geld in zijn andere functie, als waardemeter van het crediet en wat voor invloed dat zou kunnen hebben op zijn depreciatie als ruilmiddel.

Bestond bij het groote publiek de logische vrees voor schaarschte der eerste levensbehoeften, dus voor stijging der ruilwaarde daarvan, hetgeen neerkwam op stijging van prijs, daar het geld toen waardevast mocht heeten, bij handel en bedrijf kwam de even logische bezorgdheid op, dat de producten des lands, die elders wellicht

niet meer gevraagd zouden worden of die moeilijkheden met afscheep konden ontmoeten, sterk in prijs zouden dalen. Dit zou, behalve het plotselinge verlies, meebrengen de onmogelijkheid in de naaste toekomst te produceeren, als de verkoopsprijs beneden kostprijs zou zijn gedaald, want loonen bleven voorloopig gelijk en de rente van het opgenomen geld bleef absoluut hetzelfde bedrag in geld vorderen. En al zou men dit als een tijdelijk kwaad accepteeren en de onderneming in stand willen houden ook met verlies, men zou het niet kunnen, als het crediet zich ook al op grond van die lage prijzen ging terugtrekken. Dat zou beteekenen het geheel stopzetten van de bedrijven, braak laten liggen van productiemiddelen en werkkracht.

Dit was het aspect van den ondernemer, zijn belang was: hooger prijzen voor het product en hem zou het tot zekere hoogte onverschillig kunnen zijn, of dit een stijging alleen voor zijn speciale producten zou zijn, dan wel een stijging van alle goederen, dus een daling van de waarde van het geld. Hij vreesde het ergste voor de naaste toekomst en hieraan was het pessimisme van een paniek niet vreemd.

Voor men hieromtrent zekerheid had, verkeerde men in de groote ongerustheid wat er van de huishouding onzer maatschappij terecht zou komen; de publieke opinie, die begreep, dat hier het ondernemersbelang het algemeen belang was, leefde mee in deze ongerustheid.

Hoe was de belangenpositie der banken in deze kwestie? De banken handelen in crediet, nemen het zelf in den vorm van deposito's en geven het uit in beleening en door overname van wissels, die later betaalbaar zijn. Hare balansen vertoonen onder de bezittingen gewoonlijk een betrekkelijk gering bedrag aan vaste eigendommen, maar verder aan weerszijden geldvorderingen en geldschulden. Meer vorderingen dan schulden, het eigen kapitaal en de reserves der bank vormen hier het verschil. Tot het bedrag van dat kapitaal en die reserves is zij dus direct credietgeefster en als zoodanig heeft zij belang bij een hooge waarde van het geld, waarin dat gegeven crediet is gewaardeerd.

Maar zij had meer dan alleen voor het bedrag van dat kapitaal en die reserves belang bij een handhaven der prijzen, want zij liep risico's voor het totaal van haar, ook met het geld van anderen,

uitgegeven credieten. Zouden haar beleeningen, als de verbonden goederen door prijsdaling geen voldoende zekerheid meer opleverden, niet goed meer zijn, toch bleef zij aansprakelijk voor het volle bedrag van het geld, dat zij had opgenomen om die beleening te kunnen verstrekken.

Zij hadden dus belang bij stijging der prijzen van de beleende goederen, het meest bij een stijging alleen van die speciale goederen, maar als het niet anders kon, dan was haar ook een stijging van alle waren, dat is een daling van de koopkracht van het geld, welkom. Naast hare veiligheid was ook het voordeel van een behouden harer relaties en van een ongestoorde voortzetting van het productieproces voor haar een gewichtige factor.

Een actie tot deprecieeren van het geld konden echter noch ondernemers noch banken op eenige wijze voeren en spoedig was, in ieder geval bij de banken, het belang daarbij vervallen. Immers vrij gauw kwam de ruilwaarde van onze producten weer op en ook als wij het in het oude geld, het goud, berekenden, waren de oude prijzen spoedig weer hersteld. Het bleek, dat vooral naar onze producten, suiker, vetten, thee, bij de gemobiliseerde volkeren in Europa een verhoogde vraag bestond, en dit herstel op de oude prijzen alleen kon de gevreesde catastrophe al voorkomen.

Het belang der banken als credietgevers bij het behoud van de waarde van het geld kon nu weer spreken, doch — en hieraan zal de zenuwachtigheid der paniek, die men pas kort te boven was, niet vreemd zijn geweest — zij hebben zoover wij weten niet geprotesteerd tegen de depreciatie van ons geld, die het gevolg was van de losmaking daarvan van het goud. Zij hebben bij deze gebeurtenis intusschen een niet meer dan negatieve rol gespeeld.

Nu richten wij onze aandacht op de Circulatiebanken en hare positie in de crisis. Zij toch gaven de bankbiljetten uit, die nu in plaats van het goud onze standaard zijn en ware het niet, dat wij de gebruikelijke meeningen eerst hebben willen behandelen, dan zouden wij het meest logisch hebben gevonden dadelijk de veranderde waarde van deze toonderschuld in verband te brengen met de positie van deze instellingen.

Om haar wezen te karakteriseeren denken wij ons even de maatschappelijke verhoudingen als die van kaartspelers, die rond een tafel gezeten om geld spelen. Middenin staat een doos met fiches om de verrekeningen te vereenvoudigen en ieder is vrij uit die doos te nemen, mits hij het overeenkomstig bedrag aan geld in plaats van de uitgenomen fiches in de doos legt en omgekeerd. Zoolang nu de doos voor ieder openstaat en wij zeker zijn, dat al het geld er nog inligt, is onder alle omstandigheden elk fiche zijn volle bedrag aan geld waard. Het komt er dan niet op aan of er hoog of laag gespeeld wordt, of de spelers elkaar crediet geven soms verre boven ieders draagkracht, of men veel of weinig fiches in de circulatie noodig heeft geoordeeld, — als de voorwaarde, die wij noemden, vervuld blijft, zijn de fiches volwaardig en is zij niet vervuld dan zijn ze gedeprecieerd. Sterker, men kan zeggen àls ze gedeprecieerd zijn, dan kan dat aan niets anders liggen dan dat die voorwaarde niet vervuld is.

Die doos met fiches is de Circulatiebank en het Bestuur dier Bank heeft vrijheid om een deel van het in de doos liggende geld rentegevend uit te zetten, mits volkomen zeker en volkomen liquide, opdat het vertrouwen in de fiches, die ons zoo'n gemak geven, niet worde geschokt. Want is er maar één enkel geldstuk te kort, dan komt ieder ineens zijn fiches inwisselen — om niet die laatste te zijn.

Met haar monopolie van biljettenuitgifte hebben de Circulatiebanken van de gemeenschap een bedrag in handen, gelijk aan het totaal dier uitgifte, dat zijn honderden millioenen, en daarnaast vertrouwden wij haar toe wat nog meer beteekent: de zorg voor het richtig functionneeren van het ruilverkeer en de zorg, dat naast hare bankbiljetten ook de door den Staat uitgegeven fiduciaire munt, de guldens en rijksdaalders, het wettig betaalmiddel, inwisselbaar blijven tegen goud. Dat laatste, de ongerepte handhaving van onzen standaard, toch wil zeggen, dat de credietgever gerust kan zijn, hij steeds veilig zijn rijkdom tot productiemiddel voor handel en bedrijf beschikbaar kan stellen en het beteekent ook, dat bestaande contracten van salaris, renten en pensioenen zullen worden uitgevoerd naar de oorspronkelijke bedoeling.

Rechten en verplichtingen der circulatiebank zijn neergelegd in het Octrooi, dat zij bij de Wet heeft gekregen naast de daarbij ge-

vorderde belofte van op goudwaarde handhaven der zilveren bons en het is de naleving hiervan en van een veilige bankpolitiek, die het vervullen van de taak inhoudt, die wij boven aangaven. Zouden wij in onze redeneering tot de slotsom komen, dat taak niet is vervuld, dan wordt daarmede gezegd, dat dit octrooi en die vastgelegde bankpolitiek hebben gefaald, dat een systeem, dat aan de bekwaamsten onzer finantieele deskundigen ingenieus en practisch is voorgekomen, gebleken is gevaar te loopen, als vreemde regeeringen haar eigen munt niet eerbiedigen, aan welke ons systeem te innig was verbonden.

Voor het eerst in 1906 werd namelijk in het octrooi aan de Javasche Bank de bevoegdheid gegeven ook goud, dat zij in het buitenland mocht deponeeren, mede te tellen onder hare goudreserve en haar verlof gegeven, een gedeelte van hare beleggingen te doen bestaan uit wissels in het buitenland in goud betaalbaar. Hiermede werd nog niet zoo ver gegaan, als in andere bankwetten wel geschiedt, die ook die wissels als buitenlandsch goud beschouwen, waaruit wel blijkt, dat dit een volkomen veilige bankpolitiek werd geoordeeld. Niemand heeft ooit aan de mogelijkheid gedacht, dat het ingrijpen der Regeeringen in zake de munt zoover zou gaan, dat men overal in het buitenland den grondslag zelf van de standaardmunt zou aantasten, dat is de vrije beschikking, de vrije uitvoer, en dat men de Centrale banken daar, hetzij uitdrukkelijk, hetzij stilzwijgend zou vrijstellen van hare verplichting standaardmetaal op hare biljetten terug te betalen.

Was dit ongedachte niet gebeurd, dan zou onze circulatiebank gestaan hebben als een rots, die niets kon deren. Een wantrouwen tegen het bankbiljet, dat er niet geweest is, zou zelfs gemakkelijk weerstaan zijn, de 40% aangehouden kas in goud vertegenwoordigt een hoeveelheid, die iedere run zou hebben doen doodloopen en desgewenscht had de Bank de guldens en rijksdaalders ook tegen goud kunnen inruilen, het nijpende gebrek aan zulke muntstukken zou ze spoedig hebben doen terugvloeien in het verkeer.

En verder had de Bank, van hare hoogte op het gewoel neerziende, steun kunnen geven waar dat noodig en verantwoord was en, onaangedaan door eenige paniek, hare machtsmiddelen kunnen gebruiken, altijd met het besef, dat boven alles ging het vervullen

van hare taak, de bankbiljetten en de zilveren bons de waarde te doen behouden van het vrije goud.

Maar nu dit ongedachte wèl had plaats gegrepen, was nu haar eigen lijfsbehoud, dat een belang van de eerste orde voor de maatschappij is, zoo volkomen zeker, dat zij onaangedaan den loop van zaken kon beschouwen en leiding geven?

Laten wij, zooals wij bij de particuliere bank deden, de balans even beschouwen. Meer nog dan daar is het hier noodig, dat aan de zijde der bezittingen alleen geld en geldvorderingen staan en daartegenover alleen geldschulden, waarbij het kapitaal der circulatiebank, dat te klein is om tegenvallers op te kunnen vangen, buiten beschouwing kan blijven. Hier dient meer dan gewone zorg besteed te worden aan de volkomen zekerheid der belegging en aan de gelijksoortigheid der posten, die tegenover elkaar staan, opdat dadelijk opvorderbare schulden kunnen worden voldaan met gereedliggend goud of met dadelijk te realiseeren bezittingen, terwijl alleen tegenover een pensioenfonds e.d. langere beleggingen mogen staan. Meer dan bij de particuliere bank moet hier zekerheid bestaan, dat de altijd mogelijke stijging of daling van de waarde van ons geld, dat is van de koopkracht van het vrije goud, aan beide zijden van de balans een compenseerende uitwerking zal hebben. Eerst dan kan ten allen tijde bij iedere paniek de Bank boven alle partijen staande, zelf zeker van het evenwicht van hare positie en van hare liquiditeit, helpen waar het algemeen belang dat vraagt en pal staan, als kortzichtigen gaarne een depreciatie van het geld zouden zien terwille van hooger prijzen voor het oogenblik.

Door de ongedachte maatregelen van vreemde regeeringen nu, in verband met het bezit van goud in het buitenland en van aldaar betaalbare wissels, was deze neutrale positie verloren. Het evenwicht was onmiddellijk verbroken, want deze belegging in het buitenland was ineens belangrijk in waarde gedaald. Het is toch niet vol te houden, dat goud, opgeslagen in Londen en niet meer vandaar weg te halen, voor iemand te Batavia hetzelfde waard zou zijn als vrij goud hier, waarmee hij zou kunnen doen wat hij wilde en de beste illustratie daarvan is wel, dat in 1917 de Javasche Bank zich nog gelukkig prees van dat Engelsche goud naar Nederland te mogen uitvoeren onder de bezwarende conditie van een

N. O. T. verband, hetgeen het feitelijk onbruikbaar deed zijn. Evenmin was het vol te houden, dat een wissel op Londen, die daar zou worden betaald met een gedeprecieerde fiduciaire munt, hier zijn volle goudwaarde zou hebben.

Terwijl dus handel, bedrijf en particuliere banken, zooals wij betoogden, wel door de crisis heen zouden zijn gekomen, was ineens de rots, waarop wij bouwden haar zekerheid kwijt, nog voor haar hulp gevraagd werd, zijzelf was het meest van allen getroffen en wel tweeledig, in de waarde harer bezittingen en in de liquiditeit daarvan.

Deze zwakke positie is der Centrale Bank zelf niet tot verwijt te maken, zij kan het niet helpen, dat het buitenland het goud, dat zij daar had liggen, weerloos maakte en zoo in waarde deed dalen en toestond, dat de valuta werd gedeprecieerd, waarmede de bezittingen onzer Bank werden aangetast. Als men daar nog een stap verder was gegaan en b.v. dat goud geconfiskeerd had, dan was haar verzwakking aan ieder duidelijk opgevallen, nu ontsnapte zij aan veler oog. Als dit door het weerloos maken van het goud geleden verlies op de balans der Centrale Bank tot uiting moest komen, hoe zou deze er dan uitzien? Laten wij, om ons de zaak vooral helder voor te stellen, eens die balans eerst voor, dan na de catastrophe opstellen, niet in de eenheid gulden, die nu zoo'n gecompliceerde en geheel andere beteekenis heeft gekregen, maar in den standaard zelf, b.v. in grammen goud. Links stonden, als bezittingen der Bank, in de eerste plaats goud en verder geldvorderingen, dat zijn vorderingen op anderen in goud, benevens vaste eigendommen tot een in verhouding te verwaarloozen bedrag. Daartegenover schulden van de Bank in goud en een kapitaal met reservefonds, wederom tot een te verwaarloozen bedrag. Het goud en de vorderingen dekten tot dat oogenblik volkomen de goudschuld der Bank en er was alle zorg besteed aan de liquiditeit.

Nu de plotselinge verandering. Een deel van haar goud wordt onbruikbaar (het is een recent woord van den Heer Vissering) door het gevangen liggen elders en een deel van haar vorderingen, de buitenlandsche wisselportefeuille, daalt belangrijk in waarde, doordat het buitenland weigert zijn verplichtingen tot betalen in goud na te komen en ons zal afschepen met aanwijzingen op onbruikbaar goud, in plaats van het beloofde vrije goud zelf.

Als wij deze veranderingen op de balans tot uiting brengen, dan zullen wij te schatten hebben, wat zulk gevangen goud waard is, uitgedrukt in het vrije goud. De verhouding tot dat vrije goud wordt, dat spreekt vanzelf, alleen bepaald door de kans van spoedig vrij worden. Wij kunnen dit vergelijken met een kist goud, die bij het lossen overboord valt en die men hoopt te kunnen lichten. Hier is de schatting van de kans op succes de beslissende factor en om die kist nu niet verder met een willekeurig b.v. gehalveerd bedrag op onze balans op te nemen, zullen wij ze verkoopen, zooals zij daar in het water ligt en de opbrengst zetten wij bij onze bezittingen. Het verschil is verlies, dat afgeschreven wordt. Deze taxatie is voor het gevangen goud niet eens moeilijk, al het goud in het land in kwestie ligt vast, maar de eigendomsbewijzen van dat goud worden vrijelijk verhandeld, het zijn daar de bankbiljetten en de wissels. Met zekerheid is dus het bedrag te bepalen, waarvoor wij dit onbruikbare goud kunnen verkoopen en dan brengen wij het in onze grammen vrij goud op de balans, die wij maakten. Datzelfde doen wij met de buitenlandsche wisselportefeuille. Maar dan blijkt wel duidelijk, dat het evenwicht in de balans is gestoord, de bezittingen dekken de schuld niet meer.

En dan zal, zoodra dit besef doordringt, de oploop ontstaan van bezitters van vorderingen op de Bank, de houders van bankbiljetten, die allen het eerst willen zijn, want de laatsten zullen niet meer betaald kunnen worden. Deze laatsten zullen, nadat ten slotte ook het kapitaal der Bank is geofferd, onvoldaan blijven tot een bedrag als dan nog van het verlies der Bank ongedekt blijft, doch dit verlies zal niet de ergste calamiteit zijn. Want meteen zullen de bankbiljetten, het ruilmiddel, verdwenen zijn en de uitzettingen der Bank, die de tegenwaarde van die bankbiljetten vormden, zullen moeten worden opgezegd. In tijden, dat handel en bedrijf meer dan ooit crediet noodig hebben, zal het hun op korten termijn worden ontnomen.

Deze ramp moest voorkomen worden en het bestaan der Bank verzekerd; zonder Circulatiebank zou het moderne verkeer vastloopen, een nieuwe Circulatiebank, die met een schoone lei zou kunnen beginnen, stampt men niet uit den grond. Men denke aan het nieuwe bankpapier, dat dadelijk klaar zou moeten zijn en aan de ellende van de afwikkeling der oude Bank.

Wat moest de Regeering doen, die hier het algemeen belang te behoeden kreeg? Ons dunkt — liever met opoffering van enkele millioenen die schade van het verlies op beleggingen voor hare rekening nemen, dus schenken aan de Bank, dan den weg volgen, die ten slotte overal gekozen is. Zulk een schenking zou nog wel zoo te construeeren zijn geweest, dat de gemeenschap alleen het werkelijk noodige zou geofferd hebben en ook de aandeelhouders mee zouden dragen. Dat, hetwelk nu een principieele fout was gebleken, wordt dan goedgemaakt, vreemd goud en vreemde wissels verkocht en nooit meer toegelaten, de Circulatiebank zou, sterk als zij moet zijn, haar bedrijf onder denzelfden naam en onder hetzelfde Bestuur en met dezelfde bankbiljetten hebben voortgezet. Het publiek zou niet veel gemerkt hebben en wij hadden onzen standaard behouden en depreciatie, boomperiode en malaise, en bovendien het gevaar van gestoord crediet voor ons volk, voorkomen.

Maar dit is „praten achterna, op dat tijdstip, toen dadelijk, op den dag zelf, moest worden geholpen, heeft onze Regeering gedaan wat alle Regeeringen gedaan hebben in die moeilijke tijden en wat het minst op ingrijpen leek. Zij heeft de Bank laten doorwerken ondanks de balans, die wij zoojuist hadden opgesteld en die een deficit aanwees, vermoedelijk grooter dan het kapitaal kon opvangen. Maar dit bracht mee, dat de run op haar goudvoorraad onmogelijk moest worden gemaakt, die, zooals wij reeds bespraken, plaats heeft, zoodra het publiek denkt aan de mogelijkheid van een deficit.

Om deze ramp, die alle goede bedoelingen zou verijdelen, te voorkomen, werd nu als uitzonderingsmaatregel het moratorium, dat ieder vroeg en dat onze toenmalige Minister moedig tegen zooveel advies in weigerde, aan de Centrale Bank toegestaan voor zoover hare biljettenschuld betrof. De run was nu onmogelijk en als maar, zoodra dat noodig was, voor zooveel muntbiljetten werd gezorgd, dat de Bank steeds in fiduciair „wettig betaalmiddel" kon terugbetalen, zou het publiek niet eens veel van dat moratorium bemerken.

Het leek geen ernstige gevolgen te zullen hebben, de oorlog kon gauw gedaan zijn en daarmee het vreemde goud weer vrijkomen, of de Bank kon het geleden verlies spoedig weer hebben opgehaald

en ongemerkt zou dat moratorium dan verdwijnen. Dat liep tegen, de oorlog duurde lang en het deficit werd grooter. Dit laatste was een gevolg van het feit, dat de onwenschelijkheid het deficit op de balans tot uiting te brengen er toe dwong, dat gevangen en dus minderwaardige goud als gelijkwaardig met vrij goud op te brengen en het niet te verkoopen, voordat ons geld in gelijke mate als dat gevangen goud was gedaald, daar anders immers het verlies zou moeten worden geboekt. Dit beteekende, dat dus de Bank deze belegging, die uiterst speculatief was geworden (er zaten zelfs oorlogskansen in), moest handhaven en het verlies hierop werd steeds grooter, het vreemde fiduciaire geld, de representant van dat gevangen goud, daalde steeds verder onder het vrije goud en onze balans van daarstraks, die in gram vrij goud was opgemaakt, ging er steeds slechter uitzien.

Wat was nu de waarde geworden van dat met het moratorium van onbepaalden duur bezwaarde bankbiljet? De normale redeneering zal ons zeggen, dat, waar de schulden van den debiteur in kwestie tegen het totaal zijner bezittingen staan, de waarde van het totaal dier schulden op en neer gaat met die van zijn bezittingen naar het publiek die schat. De waarde van het bankbiljet, nu feitelijk onze nieuwe standaard, daalde nu met de daling van de vreemde valuta, die tot de bezittingen behoorde, en deze depreciatie van ons geld kwam voor het eerst zeer duidelijk naar voren, toen in het begin van den oorlog de Javasche Bank een groot bedrag aan sterlingwissels kocht tegen twaalf gulden. Men heeft dit geprezen als een „hooghouden van het pond sterling", doch waar onze Bank op deze wereldmunt wel niet veel invloed zal kunnen uitoefenen, doen wij toch beter te lezen, dat zij den gulden terugbracht tot een twaalfde van het toen reeds gedaalde Engelsche pond sterling. Zij was hiertoe wel gedwongen, wilde zij het Engelsche gevangen goud ook op ƒ 12.— in hare boeken kunnen handhaven. De exporteurs zijn voor deze daad zeer erkentelijk geweest, wat overeenkomt met hetgeen wij omtrent hunne belangen in deze zeiden, doch de particuliere banken, die de depreciatie van het geld en de politiek daaromtrent van de naaste toekomst hier duidelijk geïllustreerd zagen, hebben hier toch geprotesteerd.

De depreciatie van den gulden, die, zooals wij zagen, het totaal

der bankbiljetten in omloop moest doen stijgen, bracht de Bank er weer toe haar goudvoorraad te versterken, daar zij blijkbaar gaarne den goeden indruk vestigde van geen gebruik te maken van de toegestane vermindering harer verplichtingen van gouddekking van 40% op 20%. Maar nu vermeerdering van goudvoorraad ter plaatse nooit veel kon beteekenen, kwam dit neer op een koopen van goedkoop gevangen goud in verschillende landen, Engeland, Japan en Amerika, dat nooit geschikt kon zijn om een run (die door het moratorium bovendien onmogelijk was) te bezweren en in verband met den oorlog een speculatieve belegging was geworden.

Wij spraken van een balans in werkelijk goud, in onzen ouden standaard, en daar de verplichtingen der Bank, hoewel opgeschort, toch in dien ouden standaard luiden, moet het nuttig zijn zulk een balans, zij het naast de officieele en alleen ter beoordeeling van ons betoog, op te maken. Moeilijk zou dit niet zijn, als men den post goud gespecificeerd zou kennen. Nu wordt deze onderverdeeld in gouden tientjes en in specie met buitenlandsche muntslag, doch dit is een onderscheiding, die niet veel belang heeft, interessanter zou het zijn te zien, waar de verschillende partijen goud liggen.

Men heeft ter omwerking der balans dan niets te doen dan de buitenlandsche portefeuille, het buitenlandsche goud en de bezittingen der Bank, als effecten en gebouwen, in het vrije goud om te rekenen, waartoe sinds enkele jaren de koers van den Amerikaanschen dollar (werkelijk vrij goud) de sleutel is.

Als de Centrale Banken, na aldus in het begin van den oorlog geholpen te zijn met haar moratorium (termijn à discrétion), zoo spoedig mogelijk de depreciatie van het bankbiljet hadden willen doen ophouden, dan zoude het toch wenschelijk geweest zijn dat zij de kwade posten hadden opgeruimd en het verlies daartegen hadden laten openstaan, dat dan geleidelijk uit de winst had kunnen worden weggeboekt. Het bankbiljet had dan niet meer kunnen dalen, maar zou vrij spoedig met het inhalen van het verlies weer op zijn oude waarde zijn gekomen.

Aldus zou de tijdens het moratorium gemaakte winst nooit tot uitkeering hebben kunnen komen, maar is dat wel zoo onlogisch? Zoolang men gebruik moet maken van de bevoegdheid, als speciale oorlogsmaatregel toegekend, zijn toondercrediteuren te laten wach-

ten, kan men misschien winst boeken, maar laat men ze niet tot uitkeering komen. Want nemen wij de formule aan, dat het totaal der bankbiljetten gewaardeerd wordt op het totaal der bezittingen, dan verzwakt iedere uitkeering de positie van den gulden.

De verschillende soorten van goud, dat, hetwelk hier ligt, ten deele onbruikbaar voor het publiek wegens uitvoerverbod, dat in Engeland, hetwelk vastlag en wellicht oorlogsrisico liep en dat in een ander land, dat b.v. geheel vrij was, staan alle voor hetzelfde, dat is als vrij goud, te boek en waar deze boeken in de gedeprecieerde munt gehouden worden (die het gemiddelde van deze bezittingen waard is) zal er goud onder zijn, dat meer dan de pariboekwaarde waard is en ander, dat daar beneden blijft. Daalt dit laagste b.v. door eenigen maatregel van een vreemde regeering nog meer in waarde, dan wordt het gemiddelde lager en dan wordt het vrije goud hooger in prijs. Het systeem om al dat goud gelijk te boeken heeft in zoo'n geval tot gevolg, dat bij opruimen van een goeden post goud een groote „winst" gemaakt wordt, waarvan de uitkeering weer den gulden drukt, terwijl bij het wegdoen van den slechten, speculatieven post goud een zwaar „verlies" gemaakt wordt, zoodat er gevaar bestaat, dat dit juist achterwege blijft.

Die winst is in het voorbeeld, dat wij stelden, dus alleen gemaakt door daling van de waarde van een deel der bezittingen. Het klinkt vreemd, maar de curieuse omstandigheid, *dat de boeken worden gehouden* niet in goud, maar *in de waarde van de eigen gedeprecieerde schuld,* leidt tot vreemde situaties. In de eerste plaats hiertoe, dat een achteruitgang in bezittingen, door welke omstandigheid ook, een daling ten gevolge heeft van de waarde van het totaal der schulden, dus van de boekingseenheid, dat is een stijging van de overgebleven bezittingen in die boekingseenheid uitgedrukt, waardoor het evenwicht steeds hersteld wordt. Het maakt ook dat een ongemotiveerde paniek, leidende tot nieuwe depreciatie van de munt, dat is van haar eigen bankbiljet, aan de Bank zelf voordeel oplevert in de stijging van den daarin uitgedrukten prijs van bij haar beleende goederen, van haar gebouwen en van haar goud, als zij dit wenscht te verkoopen.

Zoo komt het haar ten goede, hoe vreemd het ook lijkt, als de Staat op een oogenblik, dat hij niet als een goed debiteur wordt

beschouwd, groote bedragen bij haar opneemt. Zij zelf blijft dien post voor volwaardig boeken, het publiek heeft een eigen opinie over de waarde van die uitzetting, waardoor het bankbiljet daalt en het gevolg is, dat er winst kan worden gemaakt op vrij goud en op andere eigendommen. Het onsolide worden van den Staat in het oog van het publiek, als gevolg van het steeds werken met niet-sluitende begrootingen, doet de vrees naderbij komen, dat op de Circulatiebank een beroep zal worden gedaan voor bedragen, die niet meer verantwoord zijn, terwijl men wel voelt, dat het moeilijk zal zijn voor de Bank om te weigeren, waar zij nog zoo van den Staat afhangt voor het voortduren van den uitzonderingsmaatregel te haren gunste.

Daarin kunnen wij de verklaring zoeken van het feit, dat ons ruilmiddel reageert op niet-sluitende begrootingen. Normaal zou men zeggen: als ik een stuk zilver of een stuk koper of edelsteenen wil gebruiken als een middel ter vergemakkelijking van den ruil van goederen, wat heeft dan een niet-sluitende begrooting met de waarde van mijn ruilmiddel te maken?

Al deze gewrongen toestanden ontstaan door het loslaten van den standaard en het verder zwevend laten der munt. Welk een arbitraire macht ligt in zulke tijden in handen van een enkel lichaam!

Wij hebben bij de beschrijving van de lotgevallen onzer Circulatiebanken sedert het begin van den oorlog ons op het standpunt geplaatst, dat het systeem, dat biljettenuitgifte alleen geoorloofd is aan die eene officieele bank, hetwelk door onze financiers algemeen als het beste wordt beschouwd, ook inderdaad het juist is, al zij men niet blind voor de gevaren van te nauw contact met wederzijdsche dienstvaardigheid tusschen Regeering en Circulatiebank. De waarborgen van behoorlijken voorraad metaal als gereed kasgeld om panieken te bezweren en van publiciteit van beleggingen zijn inderdaad factoren van belang tot handhaving van het bankbiljet op zijne goudwaarde. Dit beteekent, dat zonder dat de richtige handhaving van den standaard in gevaar komt, elasticiteit der circulatie is verkregen en ruimte van crediet ook in moeilijke omstandigheden, doordat de circulatie zich dan juist uitzet.

De verdiensten van dit gezonde systeem hebben wij allerminst willen verkleinen, wij betoogden alleen, dat het zich begeven in vreemdewisselhandel en het aanhouden van goud in buitenlandsche kelders nu de pijnlijke verrassing heeft opgeleverd, dat de maatschappij groote materieele en ideëele offers heeft moeten brengen om deze instelling, die als middel en niet als doel was gedacht, in de moeilijke tijden te handhaven.

Maar de twijfel aan onze eigen redeneering kan ons toch bekruipen, moet werkelijk een fout in systeem, begaan onder het oog van zooveel bekwame mannen en bij haar te voorschijn komen nog niet als zoodanig erkend, zulke verstrekkende gevolgen voor de maatschappij hebben gehad, zijn er niet andere oorzaken, die wij niet onderkennen, samenhangend met de ontwrichting door den oorlog en het verlies van evenwicht bij zoovele menschen, die de calamiteit hebben veroorzaakt in ons muntwezen?

Dan zien wij uit naar een proef op de som en als bij het voorwerp van onze observatie de moeilijkheden van oorlog en verwarring zeker in sterker mate bestaan dan bij ons en als daar de goede principes van monopoliseering van biljettenuitgifte en van publiciteit niet in praktijk worden gebracht, dan kan dat de waarde van die proef slechts verhoogen.

Wij wenden dan het oog naar China, een land met moeilijkheden voor handel en bedrijf, die voortspruiten uit slechte of geen regeering, uit voortdurend revolutie, en met een bevolking van wie verwacht mag worden, dat zij zooiets als bankbiljetten met zeer sceptisch oog zal beschouwen. Een ander edel metaal, het zilver, is daar de standaard en iedere Bank, die dat wenscht, en dat zijn er vele, geeft in China haar biljetten uit die luiden in zilver, uitgedrukt in Mexicaansche dollars, die geen andere waarde hebben, dan hun gewicht in edel metaal, zooals bij ons het gouden tientje. Hier moest men bij het uitbreken van den oorlog dan toch zeker een oploop zien om die biljetten in te wisselen en wat zien wij in werkelijkheid gebeuren?

Dat men den geheelen oorlog door zonder eenig bezwaar die biljetten van de als goed bekende banken aannam en dat ze altijd ten volle inwisselbaar bleven tegen het standaardmetaal. De toestand was daar in dat primitieve land heel wat gezonder dan bij ons en

dan gaan wij om ons te oriënteeren vragen: waarop baseert men in het algemeen het vertrouwen, dat men terug zal krijgen wat men uitgeleend heeft, in dit geval, dat de Bank tegen haar biljet het standaardmetaal weer zal afstaan?

Niet op het feit, dat de debiteur een deel van het geleende in natura oplegt, men kon in China niet controleeren of de Bank, van wie men een bankbiljet nam tegen zijn tien zilverstukken, een deel daarvan in hare kelders borg; ook niet op het feit, dat gepubliceerd wordt hoeveel van die zilverstukken in totaal door die Bank geleend zijn van het publiek, hoe wenschelijk overigens zulke publicatie moge zijn. Maar wel op de reputatie van soliditeit en de zichtbare eigendommen van die debiteuren, *doch dit nog alleen* omdat men wist — en hierop komt het aan: dat de rechter bij onwilligheid der Bank zonder twijfel het vonnis in het voordeel van den eischer zal uitspreken en men zijn tien zilverstukken zal terugkrijgen, al zou daarmede de Bank te gronde gaan en met haar desnoods het economisch verkeer.

Daarvan zeker te zijn ontneemt iemand in eens de neiging zijn practisch papier te gaan verruilen tegen tien zware zilverstukken, doch het minste wantrouwen ontstaan door aarzeling in terugbetaling zou een niet te stuiten run tengevolge hebben gehad.

Het belang der banken, als een paniek gevreesd wordt, zou daar dan meebrengen iets anders te doen dan hier geschied is. Hier werd officieus en officieel kond gedaan, dat, als het publiek het vertrouwen in de bankbiljetten verloor, het economische leven zou ineenstorten. De tijden waren moeilijk en het publiek moest toch meewerken en het standaardmetaal, dat nog in omloop was, ook naar de Bank brengen om deze sterker te maken en wij vernamen, dat wij niet zenuwachtig moesten zijn over het lot van de Bank, want de Regeering zou haar ter zijde staan en haar voorraad standaardmetaal „beschermen". Over vertrouwen doet men beter niet meer te spreken dan strikt noodig is en zeker lijkt het verkeerd door politieagenten daarover vermaningen te doen richten tot het publiek, dat in lange rij de tropische zon trotseerde om te verkrijgen wat ieder had gedacht, dat met een vriendelijk gezicht aan hem, den goeden klant, die zoo in vol vertrouwen renteloos zijn geld in handen der Bank had gegeven, zou zijn terugbetaald.

En hij kwam nu nog alleen om wisselgeld, hij wou zijn biljet tegen kleinere fiches inruilen! Wij hebben in dien tijd de gedachte niet van ons kunnen afzetten: als de circulatiebank, in stede van door die rij van wachtenden het publieke wantrouwen te adverteeren, eens meer had gedaan dan waartoe zij verplicht was, eens overal kleine wisselkantoren had ingericht met een enkelen employé (b.v. verbonden aan postkantoren, andere Banken enz.), waar vlotweg gewisseld zou worden wat werd aangeboden, dat dan niet meer dan het normale wisselen zou hebben plaats gevonden. En wilde de Bank tot iederen prijs haar goud beschermen, wij hebben boven gezien waarom, dan zou een willig afgeven daarvan gedurende die enkele dagen van paniek, als het tekort aan teekenmunt dat noodig maakte, wellicht de beste bescherming zijn geweest. Daarvoor was haar metaalreserve bedoeld. Een reserve, die men niet van plan is te gebruiken, is *géén reserve*. Dan zou zeker niet zijn voorgekomen, dat bankbiljetten van 10 gulden tegen zeven of acht harde guldens zouden zijn verkocht! Dat doet men alleen, als men denkt niet meer aan de beurt te komen in de te lange rij van wachtenden.

Wij vermoeden dat, als een algemeene run in China zou hebben plaats gehad, het belang der banken zou hebben gezorgd, dat werd meegedeeld en bewezen, dat er geen reden was te vreezen, dat ooit geweigerd zou worden tien zilveren dollars terug te geven tegen het eigen bankbiljet. Meegedeeld en bewezen, dat de Regeering niet zou tornen aan bestaande contracten, integendeel zou toezien, dat wie zilver te vorderen had ook zilver zou kunnen eischen in rechte.

Of eigenlijk is deze laatste mededeeling niet noodig, daarvoor heeft de Chinees zelf gezorgd. Alle verkeerdheden van de Chineesche munt, die ieder het eerst opvallen, de wanhopige inrichting der pasmunt, zijn geen essentieel deel van het stelsel en ze zinken in het niet bij de voordeelen van het schrandere systeem, dat iedere regeeringsbemoeiing onmogelijk maakt, het systeem van te contracteeren in een zeker *gewicht* aan zilver, de Thaël, die geen eigenlijke *munt* is. Men voldoet zijn schulden dan in zilveren dollars naar hun bekend gewicht of in dollarnoten, die de crediteur alle gaarne accepteert zoolang geen regeering probeert deze te laten aannemen voor wat ze niet zijn, want dan zou hij staan op zijn *gewicht aan zilver*. Daar kent men geen „wettige betaalmiddelen", want wie graan

schuldig is, levert graan en wie zilver schuldig is, betaalt het bedongen gewicht aan zilver. Het beste compliment, dat aan dit Chineesche systeem gemaakt kon worden is wel, dat de Heer Vissering zelf, die een Westersch muntstelsel in China had willen invoeren, nu het Chineesche systeem aanbeveelt om uit het Europeesche muntmoeras te komen. Hij stelt voor een goudmark of een goudkroon als rekeneenheid voor Duitschland aan te nemen, dus als fictieve munt, juist als de Thaël, waarnaar hij ook verwijst. De ruil der goederen zou dan op basis van die rekeneenheid moeten geschieden en dit zou dan het „Barterinstituut", het ruilsysteem worden. Dus geheel gelijk aan hetgeen in China geschiedt en het zijn de feiten, die den Heer Vissering, waarlijk toch niet van regeeringsbemoeiïng in zake de munt afkeerig, dezen weg op dringen. Alleen zou men willen opmerken, dat de naam Goudmark in plaats van „Gram Goud" of iets dergelijks, nog weer aanleiding zal zijn om regeeringen te verleiden wederom „wettige betaalmiddelen" te gaan proclameeren.

Immers de Mark in Duitschland, die geen waarde meer heeft, *is* een goudmark, juist zooals onze gulden een goudgulden is en juist zooals onze gulden, is de mark losgemaakt van het goud en in plaats van een belofte van direct en vrij goud geworden een belofte van goud „zoodra de Bank oordeelt, dat haar positie dat toestaat". Voor de Mark is nu de tijd gekomen, dat die belofte den grootsten optimist niets meer waard is. En toch — de Duitsche Rijksbank, wier beloften geen waarde ongeveer meer hebben, heeft een balans, die geen deficit vertoont. Wij betoogden reeds dat dit ook niet mogelijk is als men zijn boeken houdt met de eigen gedeprecieerde schuld als eenheid.

Men heeft het Chineesche muntwezen nu verweten, dat in oorlogstijd groote koerswijzigingen hebben plaats gehad van de Chineesche Thaël zilver die, als wij het eens in Indisch geld uitdrukken, van *f* 1.40 voor den oorlog tot *f* 4.60 op een gegeven oogenblik gestegen was. Dat was dus berekend naar onzen met wantrouwen belasten gulden en op een tijdstip, dat die gulden daardoor nog maar een derde van zijn oude koopkracht had behouden! Het was alleen de verhouding tot het Westersche camouflagegeld, die zoo gewijzigd was, de Thaël zilver en de zilveren dollar hielden den heelen oorlog

door in en buiten China hun volle koopkracht; daar was niet die algemeene duurte, waarvan bij ons de „verarming der wereld" of nog vager „de tijdsomstandigheden" de oorzaak heetten. De normale fluctuatie in de verhouding tusschen zilver en goud, zooals die voor den oorlog bestond, was de laatste decenniën zeer beperkt en schiep geen ongezonde toestanden, waar zij natuurlijke oorzaken had. Voor den koopman werden door de Banken deze fluctuaties steeds gemakkelijk afgedekt. In de groote koersveranderingen tijdens den oorlog waren die normale flutuaties natuurlijk mede een factor, echter van niet grooter beteekenis dan vroeger.

Nu zal men zeggen: de groote wijzigingen in de verhouding van het geld in China tegen het Westersch (papier) geld mag dan aan het eene liggen of aan het andere, de wijziging op zich zelf is een nadeel nu ze zoo groot wordt, dat niemand dit risico nog gemakkelijk overneemt, de Banken niet meer „afdekken" en dan heeft men geen ongelijk. Het was inderdaad voor China, de mindere tegenover de grootere Westersche broeders in het economische leven, meer dan voor Europa een bezwaar, doch, en dit is van onvergelijkelijk grooter belang, China had niet de algemeene duurte en de algemeene goedkoopte en wat dit voor de Westersche landen beteekend heeft, hebben wij zoostraks besproken.

Maar, voert men mij tegen, die banken, die dan alle tevens Circulatiebanken zijn, hebben toch ook hare portefeuille vreemde wissels, dus vorderingen in vreemde valuta, die dalen kan. Dat is zoo, doch zij bezit deze terwille van dien handel, niet als belegging en dit brengt mede, dat haar politiek er op gericht zal zijn hierin niet meer risico te loopen dan zij tegenover haar aandeelhouders kan verantwoorden. Zij zal, als dat noodig is, haar vreemdevalutapositie afdekken, zorgen, dat zij evenveel schulden als vorderingen in de vreemde munt heeft en het stelsel onzer Circulatiebanken eischt juist onafgedekte positie, daar hier belegging bedoeld wordt. En dat was het blok waarover het systeem struikelde.

Het spreekt van zelf, dat men ook in het belang van het vertrouwen van het publiek nu verder de fictie heeft willen handhaven, dat goud, dat ergens in het buitenland gevangen ligt, evenveel waard

zou zijn als het levende goud hier, dat onze standaard moet zijn, men bracht de depreciatie liever niet naar voren.

Men hield dus zooveel mogelijk vast aan het algemeene denkbeeld, dat geld gelijk was aan goud, hetwelk vrijwel een vaste waardemeter kon worden genoemd. Toen geld inderdaad nog goud was, kon men met eenige zekerheid erop af gaan, dat een verhooging in prijs van een bepaald goed een overeenkomstige verhooging in ruilwaarde beteekende, dus een overeenkomstige vermeerdering van rijkdom voor den bezitter. Maar als niet een enkel bepaald goed doch alles tegelijk 10% in prijs stijgt, zoodat men bij den goederenruil toch weer hetzelfde krijgt als voor die prijsstijging, dan begrijpt een·ieder, dat de bezitter van die in prijs gestegen goederen niet door zulk een prijsstijging, die niet tevens verhooging van ruilwaarde blijkt, 10% rijker is geworden. Deze eenvoudige waarheid nu raakt bij het handhaven van die fictie wel wat in het gedrang en dit heeft de vreemdste situaties in het leven geroepen. De fictie verdraagt zich zeer slecht met de indexcijfers, die een taal spreken, die niet kan worden misverstaan, maar die men dan ook liever niet aan het woord laat komen. Cijfers hebben wij in dit betoog willen vermijden en het gaat hier niet over preciese percentages, wij kunnen voor onze redeneering volstaan met vast te stellen, dat bij ons het algemeen prijsverloop van 1914 tot 1920 een stijging aangaf tot 3 à 4 maal de oude prijzen en daarna een daling tot ca anderhalf maal de prijzen van voor den oorlog. Omgezet beteekent dit, dat ons geld eerst tot een derde van zijn oorspronkelijke waarde daalde en daarna steeg tot het dubbele van die lage waarde van 1920.

Als men nu, om iets te noemen, de handelsbeweging van een land wil nagaan, vooruitgang of achteruitgang van in- en uitvoer wil beoordeelen, het saldo daarvan van het eene jaar wil vergelijken met dat van het andere, dan is een in aanmerking nemen van die verandering in geldswaarde wel een eerste eisch, die echter regelmatig verwaarloosd wordt.

Stel het geval, dat door ons het eene jaar en het andere precies evenveel suiker, thee en copra met het buitenland wordt ingeruild tegen een ook gelijk gebleven hoeveelheid machines, katoentjes enz. met een overschot aan onze zijde van zeg 10%, dan is het logisch

te zeggen, dat onze handelsbeweging gelijk is gebleven. Handhaaft men echter de fictie en spreekt men niet van de depreciatie van ons geld, dan is de beoordeeling van diezelfde feiten aldus: „Onze in- en uitvoer ontwikkelden zich uiterst bevredigend. In den loop van enkele jaren stegen de cijfers van in- en uitvoer tot niet minder dan het drievoudige en het overschot van uitvoer over invoer bedroeg thans niet minder dan *f* 300 millioen tegen slechts *f* 100 millioen enkele jaren geleden". En dan baseert men daarop verdere beschouwingen.

Het oploopen van de staatsuitgaven in korten tijd als gevolg van de waardedaling van het geld werd eenvoudig aan royaler opvattingen toegeschreven en de duurtetoeslag der ambtenaren werd als een gunst beschouwd en hun klachten over te weinig salaris beantwoord met een verwijzing naar het hooger bedrag, dat zij nu ontvingen. In werkelijkheid hadden zij zich onredelijk te bekrimpen om met de „verhoogde" salarissen toe te komen. De levensstandaard van den ambtenaar werd aanmerkelijk gewijzigd tegenover die van den handelsman, wiens inkomen verhoogde minstens naar rato van de depreciatie van het geld.

De verhoogde prijzen der winkeliers, die nog verre achterbleven bij de prijsverhooging hunner goederen in den groothandel, werden hun kwalijk genomen, het was afzetterij en, typisch voorbeeld van een redeneering op haar kop zetten, het waren de duurtetoeslagen der ambtenaren, hun „vermeerderde koopkracht", die de prijzen opdreef.

Als de dessaman zijn groenten en kippen kwam aanbieden en meer eischte dan vroeger, waarvoor hij zelf geen betere reden wist dan „de oorlog", dan was de huisvrouw verontwaardigd, maar bedacht dan toch niet, dat het geld, waar zij meende, dat hij genoegen mee moest nemen, tijdens dien oorlog belangrijk in waarde was gedaald. Om het juister te definieeren, zij bedacht niet, dat het kwartje, dat zij meende, dat nog altijd voldoende moest zijn, nu niet meer vertegenwoordigde goud, dat 's mans vrouw als sieraad zou kunnen dragen, maar goud, dat in Londen was opgeborgen en dat hij zou krijgen als en zoodra Engeland het zou willen vrijgeven.

De uitgaven van den Staat in crisistijd moesten door een extra

heffing, de oorlogswinstbelasting, worden gedekt. En men noemde oorlogswinst het bedrag, dat de ingezetene meer aan inkomen had weten te verwerven dan in vroegere jaren en zag daarbij over het hoofd, dat als men in 1919 niet driemaal zooveel (in nieuwe guldens uitgedrukt) verdiende als in 1914 in oude guldens, men minder winst gemaakt had. Zoo liet men oorlogswinstbelasting betalen door menschen, die in verdiensten reëel waren achteruitgegaan. Wilde men die speciale winst, die men oorlogswinst noemde (welke een contradictie in het woord zelf!), in een speciale belasting treffen, dan had men alleen hen moeten aanslaan, die boven de 200% „winst" uitkwamen. In de gevallen, dat men nu twee jaar gewacht heeft met den aanslag op te eischen vraagt men, nu intusschen het geld verdubbeld is in waarde, feitelijk $^2/_3$ gedeelte van die winst, die vaak alleen in cijfers gemaakt was, in stede van het vastgestelde $^1/_3$. En verbaast zich dan als deze belasting niet sympathiek wordt opgenomen!

Als het staatsbudget niet meer sluitend is te maken, wordt alles als verklaring aangevoerd, doch voorbijgegaan wordt de redeneering, dat de uitgaven niet zoo dadelijk zijn te halveeren met de verdubbeling van de waarde van het geld, terwijl uit de burgerij niet ineens een tot het tweevoud verhoogde belasting te halen is. Belasting immers wordt opgebracht uit het product van onze nijverheid en nu moeten wij een deel, dubbel zoo groot als twee jaar geleden, voor de belasting reserveeren!

Bij het bespreken van het precair worden van de finantieele positie van het Land wordt geklaagd over de niet te dragen staatsschuld, die een vorige regeering ons nagelaten heeft, doch dan verwaarloost men den factor, dat die schuld in twee jaar in waarde is verdubbeld, welke vermeerdering voor deze kolonie beteekent een milliard guldens van 1920 of een half milliard van heden!

In het vorig nummer van dit tijdschrift bespreekt een kundig schrijver over onze finantiën de naoorlogsverliezen en haalt met instemming een opgave aan waaruit blijkt, dat de beurswaarde van het kapitaal van een groot aantal ondernemingen van 5.8 milliard gedaald was op 2.3 milliard. Hij concludeert dan, dat 3.5 milliard verloren is, terwijl inderdaad het verlies ongeveer 1 milliard van het oude geld is of een half milliard van nu of ongeveer een zevende

van het cijfer, dat hij geeft. Vergat de schrijver daarbij niet, dat men bij het maken van vergelijking aan beide zijden met even groote maat moet meten? Zouden wij de consequentie van het verwaarloozen der verandering van den waardemeter aandurven en omgekeerd zeggen, dat Duitschland zoo ontzaglijk veel rijker is geworden, omdat nu ieder werkman met millioenen in den zak loopt?

Het Hollandsche indexcijfer wijst, als wij 1913 als 100 aannemen, in 1918 het cijfer 373 aan en in 1922 het cijfer 160, dat sedert weer gedaald is en zoo zijn voor alle valuta's en alle landen die cijfers op te stellen. Als wij hieruit de beweging van de waarde van het geld construeeren, dan zouden wij interessante curven te zien krijgen, die de fictie van de waardevastheid in het juiste licht zouden stellen. Dat gemiddelde der waren in den groothandel als een zuiver horizontale lijn voorstellend, zouden wij tegen die lijn, liever dan tegen die van het geld, de waardebeweging van elk der waren afzonderlijk kunnen nagaan. Ook van het vrije goud, ons oude geld, en van het nieuwe geld in zijn verschillende valuta's. Wij nemen aan dat het goud niet veel van die lijn zou afwijken, zooals het ook vroeger niet ver daarvan af kwam, maar de munt in de verschillende landen zou een daling toonen, de eene meer en de andere minder, tot op een derde der hoogte, het pond sterling zou een lijn toonen steeds wat lager dan die van onzen gulden en de Amerikaansche dollar, die belangrijk onder de pariteit van onzen gulden is geweest, zou een lijn hebben, die nu reeds een paar jaar weer boven ons met het vrije goud samenloopt. Aan onze veranderde verhouding tot den dollar was ook voor iederen leek het eerst te zien, hoe ver wij van het goud af waren en hieraan kon men constateeren, dat ons hooger staan „zelfs dan het pond sterling" alleen beteekende een minder sterk gedaald zijn dan het Engelsche geld. De curven van den Hollandschen en den Indischen gulden zouden wij merkwaardig dicht bij elkaar zien, merkwaardig, omdat de grootte, waarin de standaardmunt geslagen wordt en die hier voor beide gelijk is, op de curve van de waarde geen invloed heeft. Zoodra voor beide het verband met het goud was verbroken, konden zij elk hun eigen weg

gaan, ware het niet, dat de mogelijkheid open bleef de zilveren fiches, de guldens en de rijksdaalders, van het eene naar het andere land over te brengen, daar zij in beide landen wettig betaalmiddel zijn. Intusschen is ook daarvan de uitvoer voor het publiek verboden en ook die band voorloopig verbroken.

Nu het Hollandsche bankbiljet de standaard in Nederland was geworden en hier het Indische, elk met zijn eigen lotgevallen, afhankelijk, zooals wij betoogden, van de meerdere of mindere zekerheid van de bezittingen van elk der Circulatiebanken, ware het zeer begrijpelijk geweest als de eigen weg van elk in de curve duidelijker tot uitdrukking was gekomen.

Uit den aard der zaak is echter alles gedaan om groote afwijkingen te voorkomen, ware het alleen, omdat het publiek op enkele percenten verschil in die verhouding kon verwacht worden sterker te zullen reageeren dan op de geweldige afwijking van de lijn van het goud, zoolang die afwijking voor beide gelijk was. In dat opzicht is broederlijk en zusterlijk door de beide instellingen samengewerkt in de beste harmonie en als ten slotte een algeheele gelijkheid niet te verkrijgen was, zijn tijdelijke afwijkingen niet te veel in het publiek gebracht.

Na den vrede, toen door vrijkomen van goud en stijging van vreemde valuta de lijst van bezittingen der Circulatiebanken er beter ging uitzien, is geleidelijk in snel tempo, doch iets minder snel dan b.v. in Engeland geschiedde, onze munt weer opgekomen naar het goud. De laatste loodjes wegen het zwaarst; alle rekeningen aan den bezitkant der Bank moeten weer 100% in vrij goud waard zijn voor het bankbiljet weer goudwaarde heeft. En voor dien tijd kan de Bank geen gouden tientjes in het verkeer geven, deze zouden door ieder, die ze kreeg, worden aangehouden.

Bij een depreciatie van ruim 60% kwamen de Circulatiebanken gemakkelijker vriendschappelijk er toe niet eenzijdig een paar procenten rijzing na te streven en zoo gaf men goede posten, goud in het eigen land, aan elkaar over, waardoor het totaal der bezittingen van de eene Circulatiebank ten laste van die der zusterinstelling werd verbeterd. Als deze vriendschappelijke samenwerking is verbroken is het niet meer dan natuurlijk, dat de curven uit elkaar gaan wijken, beide zijn ze sterk omhooggaand gebleven, de Indische is

echter een kleinigheid bij de Hollandsche ten achter. Beide zijn thans in een lofwaardigen strijd het eerst den eindpaal te bereiken waarna het moratorium kan beëindigd worden — hopen wij, dat het niet zijn tienjarig feest moge vieren — en nu komt het aan op het schoonmaken van de laatste posten. Ondervond de Bank zelf, zooals wij betoogden, geen nadeel van het verleenen van een te groot voorschot aan de Indische Regeering, de waarde van het bankbiljet ondervond de gevolgen van den slechten post wel en zoo is het te begrijpen, dat Indië nu gaarne ging zien, dat de Hollandsche zuster zulk een post in hare boeken nam, maar even begrijpelijk is het, dat de Nederlandsche Bank die thans liever terugkaatst. Voor die overbrenging hierheen zijn groote remises uit Java naar Holland noodig en nu is het de slechte post, de aanleiding voor deze remises, die den Indischen gulden in zijn stijging tegenhoudt, zoodat wij mogen verwachten, dat de eindpaal het eerst door de Hollandsche instelling zal zijn bereikt. Als men deze het verwijt maakt die remises te vragen, krijgt de Indische instelling ten antwoord, dat zij door haar invloed op de Indische Regeering had moeten zorgen, dat de kwade post niet was ontstaan, dan behoefde zij hem thans niet over te nemen en de remises konden achterwege blijven.

En aan deze zijde wordt reeds te kennen gegeven, dat men Holland wel een anderen slechten post kan dwingen te nemen, n.l. de grove zilvermunt, waarin voor de helft, het fiduciaire gedeelte der waarde, een vlottende schuld zit van het Land. Hier komt het nadeel daarvan niet naar voren, omdat het hier aanwezige bedrag gaarne door de bevolking wordt opgenomen, maar naar Holland overgebracht zal het daar overvloedig zijn en bij de Circulatiebank terecht komen. Inderdaad kan dit dan den Hollandschen en den Indischen gulden dichter bij elkaar brengen, maar niet in de gewenschte richting.

Wij begonnen deze beschouwingen met een paradox, die bedoelde aan te geven, dat de Indische gulden sinds den aanvang van den oorlog nog niet zoo dicht bij het goud geweest is, nog niet zoo hoog gestaan heeft, maar dat hij aan den anderen kant nog niet zoo laag onder den Hollandschen gulden heeft gestaan. Het eerste is zoo verheugend, dat wij het laatste bezwaar, dat er meer een is

van particuliere verhoudingen tusschen de kolonie en het moederland, niet al te pessimistisch moeten beschouwen.

Hopen wij, dat de ongeveer 5%, die onze gulden nog van het goud af is, spoedig zullen zijn ingehaald, dan is daarmede de 4% verschil met Holland ook verdwenen. In twee jaar tijd is onze munt enorm gestegen, deze laatste 5% zullen wij nog wel bereiken. Als het internationale vertrouwen in den Indischen gulden gevaar loopt, zal het niet zijn om dit 4% achterblijven.

Batavia, October 1923.

Persoverzicht.

Kroonwetgeving.

In het *Ind. Tschr. van het Recht* van September jl. behandelt Mr. C. C. van Helsdingen breedvoerig de wetgevende bevoegdheid des Konings t.a.v. het materieele recht voor Ned.-Indië. In herinnering wordt gebracht, dat in de Staten-Generaal van liberale zijde sterk is opgekomen tegen wetgeving voor Indië door den Koning. Ten slotte echter hebben praktische overwegingen er toe geleid, dat toch de vaststelling van het strafwetboek niet door den Nederlandschen wetgever is geschied, doch door de Kroon, hetgeen schr. toejuicht, waarbij hij er op wijst, dat het hoofdbezwaar van de meerderheid der Kamer was, dat de Staten-Generaal de kennis en geschiktheid misten, die noodig waren voor de vaststelling van de Indische wetgeving. Toch was in 1866 het uitlokken van een Kon. besluit tot vaststelling van een Indisch strafwetboek voor Thorbecke reden genoeg om als minister af te treden. Bij de vaststelling van het nieuwe strafwetboek is de vraag niet eens meer overwogen.

In den laatsten tijd is daarentegen weer op den voorgrond gekomen de competentie-verdeeling tusschen Kroon en *Indischen* wetgever. Schr. brengt in herinnering, dat bij de behandeling in 1919 van de ontwerp-ordonnantie tot vaststelling van een assistentregeling ter Oostkust van Sumatra in den Volksraad de vraag werd opgeworpen, of deze materie, die naar haar wezen een deel van het burgerlijk recht uitmaakt, niet evenals het Burgerlijk wetboek bij Koninklijk besluit diende te worden geregeld. De Indische Regeering ontkende zelks toen, omdat de regeling geen afwijking van het B. W. beoogde; slechts zou zij voor de vaststelling van de ordonnantie de machtiging der Kroon vragen.

Ten slotte is echter toch de assistentenregeling bij Koninklijk besluit afgekondigd (St. 1921: No. 334). „Daadwerkelijk blijkt", aldus de conclusie van den schrijver, „dat het Opperbestuur van meening was en is, dat de regeling van onderwerpen van burgerlijk, handels- en strafrecht in het bijzonder aan den Koninklijken wetgever is voorbehouden, zoodat deze inmenging van den G. G. op dit terrein niet duldt".

Kapitaalbelegging in Nederlandsch-Indië.

In *Nieuw-Indië* van Augustus 1923 heeft de heer W. de Cock Buning een artikel over bovenstaand onderwerp geschreven, waarin tal van cijfers er over bijeenverzameld zijn. De schr. merkt zelf reeds op, dat de ver-

zamelde gegevens niet betrouwbaar genoemd kunnen worden; men zal echter moeten erkennen, dat het door hem ontworpen globale overzicht een aardigen kijk op de kapitaalbelegging hier te lande geeft.

In de eerste plaats heeft de schr. de totale belegging berekend uit het totale bedrag, door alle vennootschappen aan dividenden jaarlijks uitgekeerd. Dit werd door Prof. Treub gemiddeld over de laatste 10 jaar geschat op 250 millioen. Neemt men aan, dat de belegger een rendement van 7% krijgt, dan zou dit met een totale belegging van *f* 3.600 millioen overeenkomen. De koersen zijn over die periode abnormaal hoog: gemiddeld 160 % tegen een normaal gemiddelde van 120 %; vermindert men het straks genoemd bedrag evenredig, dan krijgt men een koerswaarde van 2.7 milliard, een nominale waarde van 2½ milliard.

Met behulp van overzichten als het bekende „Handboek van Cultuurondernemingen" van de Bussy, kwam de schr. tot de volgende becijfering van hier belegd vreemd kapitaal:

Nederlandsch	kapitaal	1.900.000.000
Chineesch	„	250.000.000
Engelsch	„	300.000.000
Belgisch	„	40.000.000
Amerikaansch	„	35.000.000
Fransch	„	30.000.000
Japansch	„	30.000.000
Duitsch	„	25.000.000
Zwitsersch, Italiaansch etc.	„	15.000.000
Armenisch, Arabisch etc.	„	25.000.000
	Totaal	2.650.000.000

Van deze 2,65 milliard zijn gestoken:
in landbouw 1.27 milliard
in vervoer, bankwezen, import en export enz. 1.17 milliard
in mijnbouw 200 millioen.

Het in den landbouw gestoken kapitaal specificeert de schr. als volgt voor de verschillende cultures:

Suiker	325.000.000
Rubber	480.000.000
Tabak	96.950.000
Thee	103.000.000
Koffie	60.500.000
Kokosnoot- e.a. oliën	41.000.000
Padi en z.g. Inl. gew.	44.000.000
Kina	15.300.000
Specerijen	5.700.000
Hout, rottan etc.	36.200.000
Cassave	10.000.000

Vezelstoffen	16.000.000
Diversen	30.000.000
Cacao, coca, vanille etc.	6.350.000
Totaal.	1.270.000.000

De schr. heeft dan voor de verschillende belangrijkste posten op deze lijst afzonderlijk nagegaan, hoe de verschillende nationaliteiten er aan deel nemen. Voor de afzonderlijke cultures loopen de bedragen sterk uiteen: zoo wordt b.v. de suikerindustrie in hoofdzaak met Nederlandsch kapitaal gedreven (266 millioen van 325 millioen in totaal), terwijl van de 480 millioen, in de rubbercultuur gestoken, slechts ruim een derde Nederlandsch kapitaal is (170 millioen), tegenover een overweldigende meerderheid buitenlandsch kapitaal: het Engelsche belang overtreft zelfs het Nederlandsche (194 millioen).

De verdeeling over de verschillende cultures trekt mede de aandacht: het zal menigeen verrassen te zien, dat hier te lande meer kapitaal in de rubbercultuur, dan in de suikerindustrie belegd is.

Het is de moeite waard de hier opgenoemde beleggingen eens te vergelijken met de elders in deze aflevering afgedrukte tabel, waarin de oppervlakten onzer groote cultures zijn opgenomen, waarbij men echter niet uit het oog moet verliezen, dat de benaming dikwijls eenigszins willekeurig is en b.v. voor tal van ondernemingen, die met rubber en koffie dooreengemengd of naast elkaar beplant zijn, niet is uit te maken, of het kapitaal tot de belegging in rubber of in koffie gerekend moet worden.

Boschwezen en Bezuiniging.

In aansluiting aan zijn publicatie in Aprilaflevering van dit tijdschrift en in antwoord op de beschouwingen, welke de heer W.A. Baron van Asbeck in het Juni-nummer daarvan deed opnemen, heeft de heer Jhr. J. M. de Jonge in een afzonderlijk vlugschrift opnieuw de aandacht gevestigd op enkele cijfers betreffende den dienst van het Boschwezen in het algemeen en de binnen de djatibosschen plaatsvindende exploitatie in het bijzonder.

Aan het verzoek van den schrijver om dit geschrift, dat wederom den titel „Boschwezen en Bezuiniging" draagt, in zijn geheel in „Koloniale Studien" over nemen, kon de Redactie tot haar leedwezen niet voldoen, doch gaarne vestigt zij de opmerkzaamheid van belangstellenden op deze publicatie, waarin de heer de Jonge aannemelijk maakt, dat hij een belangrijk gedeelte van de in zijn eerste artikel opgeworpen stellingen ook na den daarop van officieele zijde uitgeoefende critiek, kan handhaven.

In de meest belangrijke paragraaf van het nieuwe artikel, welke over de economische en technische bezwaren tegen den verkoop van den djatioogst op stam handelt, streelt in nog onvaste tonen een nieuw geluid het oor, waar de heer de Jonge schrijft:

„Indien evenwel eene oplossing ware te vinden, waarbij de exploitatie „aan den dienst van het Boschwezen zou worden gelaten, doch waarbij deze „zou plaats hebben in nauwe samenwerking met den handel, daar zouden „daarmede inderdaad alle technische bezwaren verdwijnen en toch aan „den Lande de grootere baten, voor den verkoop op stam becijferd, „toevloeien."

v. d. B.

Wetgevende kroniek.

Uit het Staatsblad.

Stbl. 1923 No. 269. Bij dit Staatsblad is eerstens bepaald, dat de Staatsspoor- en tramwegen:

I. een onderdeel uitmaken van het departement van Gouvernementsbedrijven, waarvan de algemeene leiding, onder de bevelen van den directeur van dat departement, wordt uitgeoefend door een hoofdinspecteur der Staatsspoor- en tramwegen, wiens instructie wordt vastgesteld door den Gouverneur-Generaal:

II. zijn gesplitst in de volgende drie afzonderlijke beheersonderdeelen:

1e het bedrijf der Staatsspoorwegen op Java;

2e het bedrijf der Staatsspoorwegen en de daarbij behoorende nevenbedrijven op Java en in de buitengewesten;

3e de algemeene bouwdienst der Staatsspoor- en Tramwegen.

Tweedens wordt den hoofdinspecteur een bezoldiging toegekend van *f* 1600 en den hoofden der drie beheersonderdeelen eene van *f* 1400 's maands.

Stbl. 1923 No. 271 houdt een wijziging in der locale raden-ordonnantie, o.m. ten einde bij vermeerdering van het aantal te benoemen of te kiezen leden van locale raden een dadelijke vervulling der open plaatsen mogelijk te maken.

Stbl. 1923 No. 275 bevat de ordonnantie tot opheffing der nog bestaande schutterijen te Makasser, Padang, Amboina en Menado, welke ordonnantie in werking is getreden op 1 Juli 1923.

Stbl. 1923 Nos. 277, 351 en 352. Eerstgenoemd Staatsblad bevat het Koninklijk besluit van 5 Mei 1923 No. 53, houdende intrekking van artikel 543 W.v.S. van Nederlandsch-Indië nopens het aanleggen of houden van loterijen; laatstgenoemd Staatsblad bepaalt het tijdstip van inwerkingtreding daarvan op 1 Augustus 1923. Stbl. No. 351 bevat de ordonnantie van 10 Juli 1923 houdende nieuwe bepalingen betreffende loterijen, daaronder begrepen premieleeningen; de inwerkingtreding dier ordonnantie is bepaald op 1 Augustus 1923.

Stbl. 1923 No. 283. Dit Staatsblad brengt wijziging in het eerste lid van art. 60 der ordonnantie op de oorlogswinstbelasting 1917.

De vorderingen tot betaling van de belasting zijn ingevolge het gewijzigde art. 60, eerste lid, bevoorrecht boven alle andere, met uitzondering van de bevoorrechte schulden, opgenoemd in de artt. 1139 Nos. 1 en 4 en 1149

No. 1 B.W., alsmede van pand, oogstverband en hypotheek, gevestigd vóór het in werking treden der ordonnantie of vóór het einde van het jaar, waarover de belasting geheven wordt, of, in geval van vestiging na dat tijdstip, v.z.v. daarvoor een verklaring is afgegeven als bedoeld in het laatste lid van art. 60.

De inwerkingtreding van het gewijzigd artikel 60 is bepaald op den dag na afkondiging, i.c. 10 Juni 1923, onder bepaling, dat een en ander terug werkt tot 2 Februari 1923.

Stbl. 1923 No. 285. Hierbij is bepaald, dat over de, in afwachting van de belegging, in 's Lands kas berustende gelden der postpaarbank, v.z.v. ze geacht kunnen worden benoodigd te zijn voor de disconteering van vendu-acceptatiën bij de Landskassen in Nederlandsch-Indië, ten laste van de begrooting van uitgaven voor Nederlandsch-Indië gerekend van 1 Augustus 1922, aan die instelling rente vergoed wordt naar den maatstaf van 3.6% 's jaars.

Stbl. 1923 No. 292. Dit Staatsblad bevat de Ned.-Indische leeningwet 1923, tot uitgifte van een leening ten laste van Nederlandsch-Indië van ten hoogste ƒ 300.000.000, aflosbaar na 40 jaren of eerder, ter aflossing van vlottende schuld.

De guldensleening 1923 A bedraagt nominaal ƒ 65 millioen, werd door een syndicaat overgenomen tegen 88 pCt. en draagt 5 pCt. rente. De eerste coupon, loopende over het tijdvak 21 Juni — 30 November 1923, is betaalbaar op 1 December 1923, daarna op 1 Juni en 1 December van elk jaar.

Aflossing ƒ 1.625.000 per jaar, te beginnen op 1 Juni 1924.

De geldleening 1923 B bedraagt nominaal 6.000.000 p. st., werd door een syndicaat overgenomen tegen 86¾ pCt. en draagt 5 pCt. rente. De eerste coupon, loopende over het tijdvak 15 Juli 1923 — 14 Januari 1924, is betaalbaar op 15 Januari 1924, daarna op 15 Juli en 15 Januari van elk jaar.

Aflossing in 30 gelijke jaarlijksche termijnen, te beginnen op 15 Juli 1923.

Stbl. 1923 No. 320 bepaalt, dat het grondgebied der gemeente Meester-Cornelis behoort tot ijkgebied, terwijl de strafbepalingen, omschreven in art. 20 der ordonnantie van 2 Februari 1923 (Stbl. No. 57), voor dit deel van het ijkgebied in werking treden met ingang van 1 Januari 1924.

Stbl. 1923 No. 321 houdt in een aantal wijzigingen van het Volkenbondverdrag (Stbl. 1920 No. 554).

Stbl. 1923 No. 322 treft voorzieningen in verband met de vervanging van de pacht van de vogelnestgrotten en -klippen door verhuur.

Stbl. 1923 No. 325. Bij dit Staatsblad is bepaald, dat met ultimo 1923 wordt opgeheven de proef- en zaadtuin voor overjarige gewassen in de residentie Lampongsche districten.

Stbl. 1923 No. 336 bepaalt, dat de dienst van de arbeidsinspectie als afdeeling arbeidsinspectie voor de buitengewesten wordt toegevoegd aan

het kantoor van arbeid, in verband waarmede de indeeling en formatie van dit kantoor nader wordt aangevuld en de bevoegdheden van den chef van de arbeidsinspectie voor de buitengewesten en de inspecteurs en adjunct-inspecteurs van den arbeid voor de buitengewesten worden geregeld.

Stbl. 1923 No. 343-344. Deze Staatsbladen bevatten resp. wijziging en aanvulling van de ordonnantie in Stbl. 1898 No. 90, o.m. ten einde gelegenheid te geven om teruggave te bekomen van den accijns, betaald voor gedistilleerd, dat aanwezig is in vloeistoffen, die in op Java en Madoera gevestigde fabrieken zijn samengesteld en naar buiten het tolgebied zijn uitgevoerd, en voorschriften omtrent het verleenen van teruggave van dergelijken accijns.

Stbl. 1923 No. 356 houdt wijziging van de ordonnantie op het centraal testamentenregister (Stbl. 1920 No. 305) in verband met overbrenging van dit register van de weeskamer te Batavia naar het departement van Justitie.

Stbl. 1923 No. 364-365 houden wijziging en nadere wijziging van het besluit in Stbl. 2920 No. 153, houdende splitsing in artikelen van het IIde hoofdstuk der begrooting van uitgaven voor 1920.

Stbl. 1923 No. 366. Dit Staatsblad bevat het Koninklijk besluit van 1 Mei 1923 No. 30, houdende eene regeling van de aanneming in Nederlandsch-Indië van candidaten voor de officiersopleidingen bij de zeemacht.

Stbl. 1923 No. 381. Bij dit Staatsblad wordt bepaald, dat het eiland Noesa Kambangan (Banjoemas), waarvan beziging in zijn geheel als strafoord en uitsluitende reserveering voor de tewerkstelling van veroordeelden wenschelijk geacht wordt, geheel zal worden bestemd tot strafoord van veroordeelden, zoodat het geheele eiland, als zijnde gevangenisterrein, als verboden terrein moet worden beschouwd.

Stbl. 1923 No. 398-399. Eerstgenoemd Stbl. bevat de wet van 2 Juli 1923 tot verhooging van de uitkeering aan het weduwen- en weezenfonds van de Europeesche officieren van het Nederlandsch-Indische leger.

Laatstgenoemd Stbl. bevat de wet van 2 Juli 1923 tot nadere wijziging van de begrooting van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1923 in verband met deze verhooging.

De Volksraad had zich in zijne vergadering van 11 Juli 1922 (H. 867) met een en ander vereenigd.

Stbl. 1923 Nos. 401-404 bevatten de wetten van 2 Juli 1923 tot wijziging en verhooging der begrooting van Nederlandsch-Indië voor 1923.

De Volksraad had zich in zijne vergadering van 9 December 1922 (H. 725) met het ontwerp dezer algemeene aanvullingsbegrooting voor 1923 vereenigd.

Stbl. 1923 No. 408. Dit Staatsblad bevat het Koninklijk besluit van 28 Mei 1923 No. 65 tot regeling van den verplichten krijgsdienst in Nederlandsch-Indië voor Europeanen.

De Volksraad had zich met het ontwerp van dit dienstplichtbesluit in zijne vergadering van 15 September 1923 (H. 952-953) vereenigd.

Stbl. 1923 No. 409 bepaalt, dat met ingang van 1 Januari 1924 de voor geheel Java en Madoera als officieel geldende z.g. Midden-Javatijd zal worden gesteld op dien van den meridiaan 110° Oost van Greenwich, of 7u. 20m. later dan de Middelbare Tijd Greenwich.

Stbl. 1923 No. 413. Bij dit Staatsblad wordt, overeenkomstig het door den Volksraad in zijne vergadering van 16 Juli 1923 (H. 1025) uitgesproken gevoelen, de residentie Nieuw-Guinea opgeheven als zelfstandig gewest en het gebied daarvan toegevoegd aan de residentie Amboina.

Stbl. 1923 No. 416 houdt intrekking der vrijstelling van de belasting op het slachten van varkens voor de Bataksche bevolking in het gewest Sumatra's Oostkust.

Stbl. 1923 No. 417 bevat een wijziging van het reglement op het verleenen van pensioenen aan Europeesche burgerlijke ambtenaren in Nederlandsch-Indië nopens medetelling voor pensioen van den tijd, gedurende welken als Ned.-Indisch burgerlijk ambtenaar bezoldiging, wachtgeld of nonactiviteitstractement is genoten.

Stbl. 1923 No. 424 bepaalt, dat de door locale raden voorgestelde regelen betreffende waterwerken en waterbeheer aan de goedkeuring van den Gouverneur-Generaal zijn onderworpen.

Stbl. 1923 No. 425 bevat de Inlandsche verpondingsordonnantie. Door deze ordonnantie wordt het mogelijk in stede van landrente een afzonderlijke grondbelasting te heffen van gronden, gelegen op verschillende groote plaatsen, en wordt tevens de voor enkele hoofdplaatsen of gedeelten daarvan in het gewest Batavia geldende regeling van de Inlandsche verponding herzien. De inwerkingtreding is bepaald op 1 Januari 1924.

De Volksraad had zich met een en ander, bij de aanvullingsbegrooting 1923 voorgebracht in zijne 2de gewone zitting 1922, kunnen vereenigen.

Stbl. 1923 No. 426 wijzigt, in verband met hoogerbedoelde Inlandsche verpondingsordonnantie, de bepalingen nopens den aanslag en de landrente in de residentie Preanger-regentschappen en de voorloopige landrenteregeling voor een gedeelte der residentie Batavia.

Stbl. 1923 No. 427, gewijzigd bij Stbl. 449, wijst de plaatsen aan, waar de Inlandsche verponding zal worden geheven.

Stbl. 1923 No. 428 regelt de overdracht van de bestuursbemoeienis met de heerendienstvordering op locale raden in de gewesten buiten Java en Madoera.

Stbl. 1923 No. 452-453. Eerstgenoemd Stbl. bevat het Koninklijk besluit van 17 Juli 1923 No. 102 tot nadere wijziging en aanvulling van de bepalingen betreffende de uitoefening van het recht van vereeniging en vergadering. Laatstgenoemd Staatsblad bepaalt het tijdstip van inwerkingtreding van hoogerbedoeld Koninklijk besluit op 1 October 1923.

Stbl. 1923 No. 454. Bij dit Staatsblad wordt de beperking van de uitoefening van het recht van vergadering in de residenties Kediri, Semarang, Preanger-regentschappen, Pekalongan en Soerabaja opgeheven met ingang van 1 October 1923

Financieel - Economische - Kroniek.

Statistiek van de scheepvaart in Nederlandsch-Indië over het jaar 1922.

Aan deze statistiek is het volgende ontleend. In verloop van 10 jaren kwamen uit het buitenland in N. I. havens binnen aan particuliere schepen (in millioenen M³ inhoud):

	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922
Totaal ...	14.9	13.7	12.3	12.3	9.9	8.9	13.7	14.4	16.2	16.4
Ned. vlag.	5.7	5.7	5.9	5.9	5.0	4.2	5.4	5.9	7.2	7.6
Vreemde.	9.2	8.0	6.4	6.4	4.9	4.7	8.3	8.5	9.0	8.8

De omvang van het scheepvaartverkeer binnen Ned. Indië blijkt uit de volgende cijfers:

	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922
Totaal ...	78.2	80.7	76.8	69.0	59.4	53.2	65.5	77.8	84.7	86.2
Ned. vlag.	62.2	65.7	65.7	60.4	53.1	48.2	55.2	64.3	68.4	69.9
Vreemde.	16.0	14.9	11.1	8.6	6.3	5.0	10.3	13.5	16.3	16.3

Zooals uit deze gegevens blijkt, heeft in het buitenlandsche scheepvaartverkeer de Nederlandsche vlag een absoluut en relatief belangrijker plaats verkregen. De toeneming van het totale verkeerscijfer is alleen aan haar te danken; de vreemde vlag ging absoluut en relatief achteruit. Opmerkelijk is, dat ondanks de ongunstige vervoertoestanden in 1922 (vgl. het S. S. verslag over dit jaar), toch de beschikbare scheepsruimte in vergelijking met 1921 nog toenam.

Binnen- en buitenlandsche scheepvaart beide blijken, na in 1918 tot een laagste punt te zijn gedaald, weer te zijn toegenomen tot een in 1922 bereikt hoogste cijfer. In het binnenlandsche verkeer is de vreemde vlag in vergelijking met 1913 slechts weinig toegenomen, het aandeel der Nederlandsche vlag is ook hier vergroot.

Welk aandeel in deze ontwikkeling speciaal de *Ned. Indische stoomschepen* hebben gehad, is niet zonder belang. Uit de statistiek blijkt, dat de inhoud der Nederl. Indische uit het buitenland aangekomen stoomschepen in 1913 bedroeg 2.7 millioen M³ (Nederlandsche 2.9 m.), tegen in 1922 3.4 millioen (Nederlandsche 3.8 m.).

Voor het binnenlandsche scheepsvaartverkeer zijn de cijfers: Ned. Indische stoomschepen in 1913 38.8 m. (Nederlandsche 20.0 m.), in 1922 44.7 m. (Nederlandsche 20.9).

Uiteraard waren het in beide verkeersgroepen de groote maatschappijen, die het grootste aandeel in den scheepsinhoud leverden. Bovenaan stond de K. P. M. met 2.6 m. M³ (buitenlandsch) en 39.0 m. M³ (binnenlandsch); daarna kwam de Java-China-Japanlijn met resp. 0.5 en 4.2. Daarnaast speelden nog een rol: Bataafsche Petroleum Mij., Ned. Ind. Tankst. Mij., N. I. Industrie en Handel Mij., Atjeh Transport Mij., Java Pacific-lijn, Java-Bengalen-lijn, Asiatic S. N. Co., N. V. Insulinde Tankst. Mij., Holl.-O. Aziëlijn, Mij.tot Mijn-, Bosch- en Landsexploitatie in Langkat en andere.

Is het aandeel van de Ned. Indische stoomschepen in het verkeer der Nederlandsche vlag toenemend geweest en hebben zij binnenslands zelfs de Nederlandsche tot een vrijwel stationnaire plaats teruggedrongen, de *Ned. Indische zeilschepen* vertoonen een beeld van achteruitgang. In het buitenlandsche verkeer daalde hun inhoud van 21.032 in 1913 tot 15.653 in 1922; in het binnenlandsche van 2.3 millioen tot 1.4 millioen M³. Van de binnenlands verkeerende zeilschepen behoorde in 1913, 288.341 M³ tot schepen, kleiner dan 300 M³; in 1922 slechts 37.783 M³.

Men mag hieruit wel concludeeren, dat de typisch Inlandsche scheepvaart meer en meer verdwijnt. Van de ± 5.000 N. I. vaartuigjes beneden 300 M³ inhoud, in 1922 op een jaarpas varende, is de bestemming niet opgegeven.

Beplante uitgestrektheden en producties in het grootlandbouwbedrijf in Nederlandsch-Indië in 1922.

Medeeling No. 10 van het Statistisch Kantoor bij het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel.

Als opvolgers van Mededeeling No. 7 van het Statistisch kantoor, welke cijfers van den grooten landbouw hier te lande gaf over 1920 en 1921, is de bovengenoemde statistiek over 1922 verschenen. Vergelijkt men haar met haar voorgangster, dan vallen verschillende verbeteringen op. Het algemeen overzicht, dat aan de tabellen voorafgaat, is wat uitgebreider en beredeneert de cijfers wat uitvoeriger. Het is te betreuren, dat de gegevens nog steeds niet van alle belanghebbenden verkregen worden. Zoo ontbreken bij de vezelcultuur en de cassavecultuur de cijfers voor eenige groote ondernemingen op Java en Sumatra's Oostkust. Ziet men van deze, in verhouding tot de totale cijfers waarschijnlijk niet geheel van belang ontbloote onvolledigheid af, dan geeft de statistiek ons interessant materiaal betreffende de ontwikkeling van onze groote landbouwbedrijven.

Een verbetering bij de vorige statistiek is de toevoeging van een tabel (Tabel V), waarin de voor de verschillende cultures in bijzonderheden bijeengebrachte cijfers in wat eenvoudiger vorm voor de verschillende residenties van Java en Madoera en van de buitengewesten worden gerecapi-

tuleerd. Het is als het ware een inventaris van de belangrijkste productieve rijkdommen van onzen archipel. De cijfers zijn hier onder overgenomen, waarbij echter alleen de totalen voor Java en Madoera en die voor de buitengewesten van de met verschillende cultures beplante oppervlakten zijn bijeengeplaatst (in bouws).

GEWAS	Java en Madoera	Buitengew.	Totaal
Hevea.	231,007	295,183	526,190
Suikerriet (maalriet) . .	228,246		228,246
Koffie.	141,316	37,510	178,826
Thee	114,095	16,879	130,974
Tabak	39,313	26,757	66.070
Klapper.	16,787	47 933	64,720
Kina	21,893	2,267	24,165
Oliepalmen.	566	22,961	23,527
Cassave.	14,011		14,011
Vezelgewassen	12,905	511	13,416
Cacao	9,468		9,468
Aeth. oliën	6,655	749	7,404
Coca.	2,007		2,007

Verslag betreffende den Dienst der opiumregie over het jaar 1922.

Onder de jaarverslagen, waarin de economische toestand van de bevolking zich afspiegelt, behoort ook dat van de opiumregie. Het verslag over 1922 bevat dan ook verschillende gegevens, waaruit de mindere welvaart is af te lezen. Dat de bruto opbrengst van den dienst, totaal ƒ 44.185 589, bij het vorig jaar vergeleken met 17.05 % terug liep, terwijl het debiet 22.74 % minder was dan in 1921, wordt slechts gedeeltelijk toegeschreven aan de

maatregelen tot beperking van het gebruik; voornamelijk is deze vermindering veroorzaakt door de bijna overal heerschende malaise. In verband daarmede werd de invoering van beperkende maatregelen niet meer zoo vlug doorgezet als noodig was in den tijd, toen het debiet onrustbarend steeg.

Gaat men de cijfers voor de afzonderlijke gewesten na, dan blijkt de daling van debiet en opbrengst algemeen te zijn, op enkele uitzonderingen na, welke gemakkelijk uit bijzondere oorzaken te verklaren zijn. Als algemeene oorzaak van de vermindering van debiet moet de minder gunstige economische toestand worden aangemerkt. Handel, industrie, landbouw en scheepvaart hadden alle van de algemeene malaise te lijden. Tal van groote en kleine handelshuizen en winkelbedrijven gingen failliet of waren gedwongen te likwideeren, oliefabrieken en andere industrieele ondernemingen, evenals rubber- en theeondernemingen, werden gesloten of moesten hun uitgaven tot het uiterste beperken, in de bouwbedrijven heerschte groote slapte, nieuwe werken werden niet begonnen en reeds aangevangene gestaakt of zooveel mogelijk beperkt, hetgeen sluiting van kalkbranderijen en steenbakkerijen, vermindering van den houtaankoop en stilstand van den houthandel ten gevolge had. De Billiton Maatschappij was genoodzaakt eenige minder productieve mijnen te sluiten en de schepen kregen weinig lading, wat van grooten invloed was op het havenbedrijf. Al deze omstandigheden leidden tot verlaging van de loonen en tot ontslag van personeel en werkvolk, waarvan vele uitheemschen naar hun land terugkeerden of wegens gebrek van middelen van bestaan uit Nederlandsch-Indië werden verwijderd. Uit den aard der zaak werden de minst geschikte werklieden, waaronder de door een te groot opiumgebruik verzwakten, in de eerste plaats ontslagen. Duizenden schuivers raakten door een en ander buiten verdiensten of gingen sterk in inkomsten achteruit. Het jaarverslag betreffende het gouvernement Atjeh en Onderhoorigheden vermeldt zelfs dat gebrek aan geld om opium te koopen voor meerdere verslaafde schuivers den dood moet hebben verhaast. Vonden in 1921 duizenden koelies, uit de afdeelingen Sidoardjo en Lamongan der residentie Soerabaja afkomstig, zeer gemakkelijk goed betaald werk ter hoofdplaats Soerabaja, in het verslagjaar was hiervan geen sprake, als gevolg van de stopzetting van bouw- en havenwerken. De vraag naar werkvolk verminderde in die mate, dat naar schatting 50 % van de werkzoekenden uit die afdeelingen genoodzaakt zijn geweest naar hunne desa's terug te keeren, terwijl de overigen hun loon verminderd zagen. De koeliebevolking op de ondernemingen ter Oostkust van Sumatra verminderde van 33,578 Chineezen en 215,552 Inlanders op ultimo December 1921 tot 31,352 Chineezen en 191,505 Inlanders op het einde van 1922. Bij de Billiton Maatschappij waren op laatstgenoemd tijdstip ruim 3000 Chineesche mijnwerkers minder in dienst dan een jaar te voren.

Ook de koopkracht van de Inlandsche landbouwers en veehouders verminderde in hooge mate door de groote prijsdaling van landbouwproducten, vee en huiden. Volgens het jaarverslag betreffende de residentie Soerabaja daalde de prijs van een picol padi van ƒ 9 in 1921 tot ongeveer ƒ 5.50 in het verslagjaar, terwijl de prijs van ketela (cassave) tot ± $^1/_7$ van dien in 1920 terugliep. In Atjeh en Onderhoorigheden, Riouw en Onderhoorigheden en de Westerafdeeling van Borneo werden wegens de lage peper-, pinang-, gambir- en rubberprijzen vele aanplantingen der bevolking verlaten of de productie zeer beperkt, terwijl in eerstgenoemd gewest talrijke peperaanplantingen afstierven door eene ziekte in het gewas. Ook de copra bracht veel minder op dan in het vorige jaar. In de residentie Bali en Lombok was de gedruktheid van den handel in rundvee en varkens van grooten invloed op het debiet.

Welk deel der debietsvermindering een gevolg is van de malaise en welk deel van andere oorzaken is moeilijk uit te maken. De invloed der tijdsomstandigheden op den opiumverkoop is voor verschillende streken bovendien zeer ongelijk. In de gewesten van Java en Madoera, waar in de jaren 1921 en 1922 geen nieuwe beperkende maatregelen werden ingevoerd of voorbereid, de invoer van smokkelopium vermoedelijk van weinig beteekenis is geweest en ook geen andere bijzondere redenen voor debietsdaling bestonden, zoodat dus de malaise als de voornaamste oorzaak der vermindering moet worden aangemerkt, is het gemiddelde percentagecijfer daarvan ongeveer 10 %.

Behalve de hier overgenomen beschouwingen over den economischen toestand, bevat het verslag een overzicht van de verschillende wijzigingen in de wettelijke bepalingen, van de maatregelen genomen om het debiet te beperken en tal van bijzonderheden over het beheer en het bedrijf.

Enkele punten kunnen hier nog worden aangestipt.

Het opiumverbruik blijkt het kleinst te zijn in de residentie Bantam, waar het wettig gebruik beperkt is tot 54 Chineezen, het grootst in de afd. Bengkalis (S. O. K.) met haar talrijke Chineesche bevolking, die voor het grootste deel niet aan beperkende bepalingen onderworpen is. De groote verschillen in het gemiddelde gebruik per hoofd der bevolking in de verschillende gewesten vinden hun verklaring niet alleen in de voor die gewesten geldende verbods- en beperkende bepalingen, doch ook in andere omstandigheden, als de verhouding van het zielental der Chineesche tot dat der Inlandsche bevolking, de meerdere of mindere welvaart en de reeds van ouds bestaande, meer of minder algemeene verbreiding van het opiumgebruik. Zoo is bijv. dat gebruik onder de Soendaneezen nooit van beteekenis geweest, terwijl onder de Madoereezen van ouds in het algemeen veel minder opiumschuivers voorkomen dan onder de Javanen.

Een paar cijfers kunnen hier verder worden vermeld. In 1922 werd per hoofd der bevolking op Java en Madoera aan regie-opium besteed ƒ 0.70,

in de buitengewesten ƒ 1.37½, voor geheel Ned. Indië was dit cijfer ƒ 0.89½. De bruto-opbrengst der regie bedroeg in 1922 met ƒ 44.185.589.97 5.9 % van het totaal der middelen; voor 1921 was het cijfer ruim 7½ %.

Bijlage No. 3 geeft een overzicht van de uitkomsten, waarin tegenover de bruto-opbrengst de uitgaven gesteld zijn. Van de laatste is de grootste post het bedrag der zelfkosten van het verkochte opium ad ƒ 4.712.755.225. De andere uitgaven betreffende in hoofdzaak het personeel; voor het hoogere zijn zij ƒ 143.942.20, voor het lagere ƒ 3.351.315.79½, waarbij dan nog ruim 83 mille aan reiskosten komt, benevens bijna 322 mille aan pensioenen enz. Verder moeten hier nog worden bijgesteld uitgaven voor bestrijding van den smokkelhandel, huur van gebouwen, bureaukosten, onkosten voor vervoer van opium, geld enz. In totaal staat tegenover de bruto opbrengst een bedrag aan uitgaven van ƒ 9.639.883.48, zoodat het voordeelig verschil tusschen baten en kosten ƒ 34.545.705.89 bedraagt. Deze netto opbrengst is belangrijk lager dan die over de beide voorafgaande jaren. Een overzicht van de netto-opbrengst over de laatste tien jaar, aan het verslag ontleend, volgt hier:

1913	ƒ 25.879,262
1914	„ 26.718.771
1915	„ 25.239.472
1916	„ 28.411.515
1917	„ 30.367.402
1918	„ 30.052.860
1919	„ 33.168.447
1920	„ 41.621.964
1921	„ 42.058.882
1922	„ 34.545.706

Naar wij vernemen, is de daling van het debiet gedurende de laatste vier maanden vrijwel tot stilstand gekomen en wordt thans voor de Buitengewesten en Java samen een bruto opbrengst verkregen, welke met een jaartotaal van 38 millioen overeenkomt.

Jaarverslag over 1922 van de Opiumfabriek.

Zooals van zelf spreekt, heeft de vermindering in het debiet van regie-opium, hierboven vermeld, haar invloed op de productie van de opiumfabriek doen gevoelen. In verband daarmede vond inkrimping van personeel plaats; bedroeg het aantal inlanders, in de fabriek werkzaam, op 1 Januari 1921 nog 1126, in het begin van 1922 was dit cijfer 713 om gedurende het verslagjaar verder te dalen tot 568 man.

Er werd dan ook een heel wat kleiner hoeveelheid grondstof verwerkt. De prijs ervoor was hooger; het ruw Bengaalsch opium kwamen te staan op ƒ 3.077.27 per picol, ruim duizend gulden meer, dan in 1921.

De cijfers voor de verwerking waren:

	1921		1922	
Verwerkte ruwe grondstof	2.088⁵	picol	1.596.7	picol.
Inhoud der verzonden tuben	2.136.857⁵	thail	1.584.467⁵	thail.
Productiekosten per thail	63.2	cent	59.8	cent.

In het laatste cijfer zijn de onkosten voor de grondstof niet mede inbegrepen; rekent men deze erbij, benevens alle kosten van afschrijving, rente enz, dan komt men voor 1921 op 322⁵ cent per thail, voor 1922 op 279⁵ cent.

In totaal werd aan bezoldigingen en loonen uitgegeven resp. ƒ 185.594.38 en ƒ 234.710.59.

De balans per 31 December 1922 vermeldt aan de debetzijde aan gebouwen, inrichting en verdere inventaris een cijfer van ƒ 3.189.445.24 en een eindcijfer van ƒ 17.108.646.74. Het eindcijfer van de productierekening is ƒ 8.282.081.36, omvattende de uitgaven voor de gefabriceerde en in bewerking zijnde producten over 1922. Zulke cijfers geven wel een denkbeeld van den omvang van dit gouvernementsbedrijf.

Tal van tabellen en eenige graphieken geven over de onderdeelen van het bedrijf uitvoerige bijzonderheden.

Deli Planters Vereeniging. Jaarverslag April 1922 tot Maart 1923.

Evenals in vorige jaren, brengt ook deze maal het jaarverslag ons, naast een aantal bijzonderheden over de vereeniging en den stand der tabakscultuur, een groot aantal gegevens over de arbeidstoestanden op de Delische tabaksondernemingen, gedeeltelijk in den tekst, gedeeltelijk in tabellen en grafieken, welke tot een niet minder dan 49 nummers tellend statistisch gedeelte vereenigd zijn. Uit den belangrijken inhoud zullen wij hier enkele grepen doen.

Het ledental der vereeniging geeft een beeld van de sterke bedrijfsconcentratie in de tabakscultuur op S. O. K., welke concentratie blijkbaar nog steeds voortschrijdt. Het aantal leden bedroeg in 1923 12, evenals in 1922; zij vertegenwoordigden 69 tabaksondernemingen (76 in 1922), 11 rubberondernemingen (16) en een klapperland.

Over den markttoestand voor het product wordt opgemerkt, dat in begin 1922 de stemming weinig opgewekt was. Daartoe droeg vooral de ineenstorting van de mark in Duitschland bij. Later werd de toestand beter. Behalve Amerika traden in den loop van het jaar de verschillende Europeesche Tabaksregieën als belangrijke koopers in de markt.

De cijfers voor oogsten, prijzen en kostprijzen, uit de gegevens van het verslag gecombineerd, luiden als volgt:

Oogst	Prijs ½ K.G.	Aantal pakken van 80 K.G.	Opbrengst	Kostprijs
1910	f 1,31	233.133	f 47,800,000,—	
1911	„ 1,42	280.704	„ 62,200,000,—	
1912	„ 1,36	282,920	„ 60,000,000,—	80/90 cent
1913	„ 1,27	251,689	„ 49,000,000,—	
1914	„ 0,93	246.543	„ 35,800,000,—	
1915	„ 1,78	232,911	„ 64,200,000,—	95/105 cent
1916	„ 1,80	237,898	„ 66,800,000,—	
1917	„ 1,46	238,292	„ 53,200,000,—	105/115 cent
1918	„ 1,41	275,392	„ 61,000,000,—	
1919	„ 3,21	144,469	„ 68,300,000,—	155/165 cent
1920	„ 2,85	147,388	„ 67,262,121,—	190/200 cent
1921	„ 1,94	163,357	„ 50,665,218,40	190/200 cent

(De cijfers van 1919 af excl. de nieuwe belastingen).

Voor 1922 is de kostprijs gedaald; deze daling zette pas in den loop van 1921 goed in, zoodat zij voornl. oogst 1922 goedkooper heeft gemaakt en op den kostprijs voor 1923 nog meer invloed zal hebben. Arbeidsloonen, rijstprijzen, kosten van materialen, bewerking, vrachten, al deze op den kostprijs invloed hebbende factoren gingen naar beneden; al zijn zij nog niet gedaald tot het peil van vóór den oorlog, toch kost oogst 1922 reeds 30 ct. per pond minder; was de inkrimping er niet geweest, waardoor verschillende maatschappijen groote partijen tabak moesten laten liggen, dan zouden de productiekosten waarschijnlijk nog 10 tot 15 cent lager geweest zijn.

De poenale sanctie wordt daarna behandeld. De toezegging van den Minister, dat de Kamer in de regeling ervan zal worden gekend, wordt

gememoreerd. Het verslag wijst er op, dat er in zake de poenale sanctie langzamerhand een kentering is gekomen in de meening der tegenstanders, dat de gedachte meer er meer veld wint, dat de bloei van de cultures op de buitengewesten ten nauwste met die poenale sanctie samenhangt en dat de politieke redenen, welke eertijds schijnbaar een afschaffing er van in een nabije toekomst noodzakelijk maakten, in werkelijkheid niet bestonden of althans niet van overwegenden aard waren. Er wordt verder op gewezen, dat afschaffing van poenale sanctie van reëngagementscontracten ernstige moeilijkheden zou mede brengen, aangezien dan, wegens de te verwachten mindere arbeidsprestatie van vrije lieden een leger van nieuwe arbeiders zou moeten worden aangevoerd. Door den stilstand der emigratie van Java wordt het percentage arbeiders, dat onder reëngagementscontract werkt, steeds grooter. Was het aantal reëngagementscontracten op de tabaksondernemingen der D. P. V. ultimo December '21, 66 procent van het totaal, dit is thans reeds gestegen tot rond 72 procent, terwijl dat percentage aan het eind van dit jaar vermoedelijk wel zal stijgen tot 80 procent, daar de tabakscultuur, behalve dan Chineezen, in verband met de inkrimping, wel geen nieuwe werkkrachten zal noodig hebben.

Het verslag vermeldt dan, dat den 5 Maart j.l. op de Bestuursconferentie te Weltevreden de Gouverneur der Oostkust van Sumatra in een warm betoog aantoonde, dat het stelsel der poenale sanctie op zich zelf een zegenrijken invloed op de ontwikkeling der buitengewesten heeft, terwijl de hoofden van gewesten zonder uitzondering hun instemming met dat betoog betuigden.

Over de arbeidsinspectie wordt opgemerkt, dat in den laatsten tijd de samenwerking met dezen dienst veel grooter is en dat gepleegd overleg in verschillende gevallen tot een goede oplossing van moeilijkheden heeft geleid.

Bij de loonregeling werd ernaar gestreefd de loonen te verlagen, de kosten voor noodzakelijk levensonderhoud daalden ook. Het hoofdvoedsel, de rijst, ontvangt de arbeider tegen een vasten, lagen prijs. Uit een ingesteld onderzoek bleek, dat ongehuwde contractanten bij anderen voor ƒ 4.50, incl. rijst, per maand in de kost gaan.

Een eerste stap tot verlaging der loonen was, dat 22 Mei 1922 aan de leden werd verzocht om in het vervolg bij reëngagement een zelfde loon in het contract te vermelden, als bij engagement, namelijk 47 cent voor de mannen en 42 centen voor de vrouwen, met de bedoeling, dat bij reëngagement voorloopig een dagloon van drie centen hooger werd uitbetaald. Daarna werd op de algemeene vergadering van 24 Juni besloten om de loonen in immigratiecontracten voor mannen en vrouwen terug te brengen tot 42 en 37 centen. Men zag zich verplicht om later ook de loonen bij de reëngagementscontracten weder op hetzelfde peil te brengen, al ging men door met verloopig hoogere loonen (50 centen) te betalen.

Men mag over het algemeen zeggen, dat de loonsverlaging zonder moeilijkheden is ingevoerd kunnen worden en dat geen arbeider geweigerd heeft contract te teekenen, omdat het loon verlaagd was.

De Javaansche arbeider is over het geheel betrekkelijk onverschillig voor het bedrag van het loon. De hoofdzaak is voor hem, dat hij zich op de ondernemingen senang gevoelt. Hij zal dus een loon moeten hebben, voldoende voor zijn eenvoudige behoeften. De Chineesche arbeiders zijn echter van geheel anderen aard en hoewel ook de laatsten zonder eenig bezwaar te maken op de nieuwe voorwaarden hadden gecontracteerd, zijn zij relletjes begonnen, toen het bijna een jaar later op de uitbetaling van de creditsaldi aankwam.

Bij de straffen voor overtreding der koeli-ordonnantie wordt opgemerkt, dat het percentage gestrafte contractanten in 1922 hooger was dan in 1921, nl. bijna 6 %. Dit wordt toegeschreven aan het soort contractarbeiders, waarmede men in 1922 heeft moeten werken; het tekort aan werkvolk voerde tot het aanwerven van lieden van minder allooi.

Verder zijn in het einde van '21 en in den aanvang van '22 ettelijke werklieden van rubberondernemingen door de tabaksondernemingen overgenomen. Kostte het dezen lieden moeite om zich aan de nieuwe cultuur te wennen, voor een groot deel waren het bovendien minder goede elementen, hetgeen ook van zelf spreekt, daar de rubberondernemingen bij het ontslag van werklieden selectie toepasten en de goeden voor zich zelf behielden.

Aangezien bij geruchte vernomen werd, dat wijziging van de assistentenregeling in bewerking was, richtte het Comité zich tot den Directeur van Justitie, met verzoek in deze materie te mogen worden gehoord, waarop geantwoord werd, dat dit t.z.t. overwogen zou worden. Er werd besloten alle salarissen van het Europeesch personeel, welke op of na 1 Januari 1920 verhoogd waren, in 1923 met 10 % te verlagen.

Over de China-emmigratie wordt opgemerkt, dat de resultaten ver beneden de verwachtingen bleven. Het aantal nieuwe emigranten dat door oude arbeiders werd aangebracht, bedroeg slechts 2039, tegen 5398 in 1921.

Was het aantal sinkehs gering, merkwaardig is het, dat het aantal vergezellende vrouwen percentsgewijze steeds toeneemt. Dit is des te opmerkelijker, omdat in vroeger jaren herhaaldelijk moeite is gedaan om meer Chineesche vrouwen te laten uitkomen, zonder dat men kon zeggen, dat die pogingen eenigszins succes hadden, terwijl nu, bijna van zelf, het percentage vrouwen belangrijk is gestegen. Ongetwijfeld staat dit in verband met de ontwikkeling van China en den verminderden invloed der Chineesche adat, volgens welke de vrouw voor hare schoonouders had te werken en haar man niet volgde, wanneer deze naar elders emigreerde.

	Chineesche vrouwen percentage	Laukehs & Sinkehs
1913	26=0,404 % :	6443
1914	53=1,528 % :	3468
1915	129=2,209 % :	5841
1916	238=3,052 % :	7798
1917	329=4,008 % :	8209
1918	69=4,016 % :	1718
1919	51=3,917 % :	1302
1920	26=3,125 % :	832
1921	569=8,915 % :	6529
1922	237=9,112 % :	2601
	1727	44731

De vrije immigratie van Java vertoonde in 1922 een daling, gedeeltelijk te verklaren door de inkrimping van den daarvoor ingestelden dienst. Van Semarang kwamen slechts 4238 immigranten uit, tegen 12.616 in 1921, terwijl het prcentage daarvan aan sinkehs (nieuwe immigranten) bovendien belangrijk lager was dan in 1921.

De contractanten-immigratie geschiedt door een eigen kantoor, het A. D. E. K., in samenwerking met de A. V. R. O. S. ingesteld, dat ook voor een aantal gouvernementsdiensten en mijnbedrijven de werkkrachten aanwerft. Het jaar was voor de emigratie van Java ongunstig.

De inkrimping, waartoe het vorig jaar werd overgegaan, bleef gehandhaafd en de bezuinigingen werden nog verder doorgevoerd. De terugzending van werklieden naar Java overtrof den nieuwen aanvoer. Aanvragen om werkkrachten waren uiterst gering.

Voor de D. P. V. kwamen in het afgeloopen jaar 948 mannen en 1416 vrouwen uit, voor de leden der A. V. R. O. S. 1156 mannen en 2478 vrouwen.

Javanen-kolonisatie. Bij staatsblad 1920 No. 781 werd voor de Zelfbesturen buiten Java en Madoera, waar de Erfpachtsordonnantie geldt (stbl. 1919

No. 61), een regeling gegeven betreffende het recht der z.g. arbeiders-kolonisten op den hun door den erfpachter ter bewoning gegeven grond. In het kort komt deze regeling hierop neer. Zoolang deze lieden naar behooren en geregeld arbeid verrichten ten behoeve van de onderneming onder de met hen overeengekomen voorwaarden, en huis en tuin ter beoordeeling van het Hoofd van Plaatselijk Bestuur behoorlijk bewonen en onderhouden, kunnen zij niet tegen hun wil van den grond en uit het huisje verwijderd worden. Voldoen zij aan deze voorwaarden, dan krijgen zij na verloop van 5 jaar een blijvend, erfelijk, onvervreemdbaar genotrecht op dien grond, mits zij de waarde van het huis aan den erfpachter vergoeden. Bij het einde van het erfpachtsrecht gaat hun recht in een Inlandsch bezitrecht over. Of de arbeid geregeld en naar behooren wordt verricht, is ter beoordeeling aan de Arbeidsinspectie overgelaten, terwijl deze tevens registers van die kolonisten aanhoudt.

Het Comité kwam er tegen op, dat deze regeling voor S. O. K. geldig zou worden verklaard. Het legde nog eens uit, wat z.g. arbeiders-kolonisten eigenlijk zijn, nl. uitgezochte arbeiders, meest oud-contractanten, die de beheerder in een eigen huisje laat wonen met een eigen stukje grond, meest $^1/_{10}$ bouw, waardoor zij zich aan de onderneming hechten en haar en hun werk niet gauw in den steek zullen laten. De bedoeling, die voorzat bij het geven van een dergelijke huisvesting, was dus, lieden als vrije arbeiders aan de onderneming te binden. Tegenover de arbeidsprestatie van den werkman staat, behalve het loon in geld, het genot van vrij huis en erf. Lang niet alle ondernemers zien iets goeds in deze wijze van huisvesting en verschillende geven aan het pondoksysteem de voorkeur. Zij, die echter in het z.g. kolonisatie-systeem wel heil zagen en trachtten om op deze wijze geleidelijk tot vrijen arbeid te komen, waren door bovengenoemd staatsblad zeer pijnlijk getroffen. Na 5 jaar zouden de arbeiders kampongbewoners zonder meer worden en de onderneming die werklieden en een deel van haar concessieterrein kwijt zijn. Van het doel om de arbeidersnederzettingen op landbouwondernemingen te krijgen, zou zoodoende niets terecht komen. Geen ondernemer zal gronden afstaan, in de vage hoop, dat misschien het derde of vierde geslacht eens arbeid voor de onderneming zal verrichten. Wel ligt het op den weg van het Gouvernement om door kolonisatie het aantal bewoners van een aan bevolking arm gewest op te voeren.

Uitvoerig wordt stilgestaan bij de belastingen en bij de onbillijke regeling, volgens welke assistenten, wier salaris met 1 Maart verlaagd werd, naar het inkomen op 1 Januari werden aangeslagen.

Moeilijkheden, bij de uitgifte van paddivelden op de ondernemingen ondervonden, leidden tot een bespreking met den Gouverneur en tot de instelling van een agrarische commissie, uit bestuursambtenaren, inlandsche zelfbestuurders en planters samengesteld. Deze commissie verzamelde ver-

schillende statistische gegevens. De totaal oppervlakte van de aan de tabaksmaatschappijen in concessie uitgegeven gronden bedraagt 414.000 bahoes of bijna 300.000 H. A.

De agrarische commissie ontwierp verder eene regeling voor de uitgifte van paddivelden, waarmede het Comité zich vereenigingen kon: zij is nog niet van toepassing verklaard.

Een reeks kleinere mededeelingen geeft er telkens een beeld van, welk een nuttig werk de in het Comité belichaamde vertegenwoordiging van de belangen der planters tot stand brengt, door overleg met het bestuur en de arbeidersinspectie, door aankoop voor gezamenlijke rekening van rijst en andere in het groot benoodigde producten en door betere controle daarbij, Een aardig voorbeeld leverde voor den bouw van schuren in groote hoeveelheden benoodigde atap, waarvan de prijs door de actie van het Comité belangrijk werd verlaagd, terwijl de kwaliteit die van vorige jaren verre overtrof.

Boekbespreking.

Opvoeding tot autonomie. Een sociaal-paedagogische studie van het Philippijnsch onderwijsstelsel, vergeleken met het Nederlandsch-Indische, door Dr. C. J. Nieuwenhuis, J. B. Wolters, Weltevreden 1923.

Is dit breed opgezette werk, destijds reeds ten deele in *Koloniale Studiën* verschenen, heeft de schrijver het onderwijsstelsel der Philippijnen afgeschilderd om daarmede het Ned. Indische te vergelijken en na te gaan, in hoever voor onze onderwijspolitiek uit het voorbeeld der noordelijke buren leering is te trekken. Z. i. kunnen we „eindeloos veel" leeren in de landen om ons. In Britsch-Indië, in Japan en China, in Zuid-Afrika, in Annam en Malakka, in Hawaï. Meer echter dan ergens anders is er, meent hij, voor ons op de Philippijnen te leeren en wel om de groote punten van overeenkomst, die de groote massa der bevolking hier en ginds vertoont: „Levend in ongeveer gelijke geografische milieus, met weinig klimaatsverschil, van één ras en zoowel in lichaamsbouw als in pigmenteering dezelfde typen vertoonend, springt voortdurend het gemeenschappelijke van beide volksgroepen naar voren".

Evenwel hebben beide nauw verwante groepen van Indonesiërs een zeer verschillend ontwikkelingsproces doorgemaakt, hetgeen bij een vergelijking nimmer uit het oog mag worden verloren. Het is een verdienste van den schrijver, dit helder te hebben ingezien en telkens weer te hebben gewezen op den noodzakelijken samenhang van een onderwijsstelsel met de maatschappij, waarvoor het dienen moet. Om vooral de verschillen duidelijk te doen uitkomen, heeft hij in hoofdstuk XII zelfs in tabel-vorm een reeks van stelselmatig geordende punten naast elkander geplaatst. Daaruit blijkt van verschil in cultureele ontwikkeling door belangrijke afwijking in de wijze van beïnvloeding door Hindoeïsme, Islam en Christendom, van verschil in de mate van taal-unificatie, van verschil in gezinsleven, in economische en politieke ontwikkeling. Het is dan ook niet verwonderlijk, dat ook valt te wijzen op veel verschil in historie en hervorming van het onderwijs, verschil wat betreft personeel en materiaal, verschil in systeem en resultaat.

Al dit verschil verhindert niet dat, naar het oordeel van den schrijver, toch het Philippijnsche onderwijsstelsel in veel opzichten ons moet prik-

kelen tot zelfherziening: het resultaat van zijn onderzoekingen werd destijds in rapport-vorm aan de Regeering aangeboden „als een ernstige waarschuwing, een andere onderwijspolitiek te volgen". Want de vergelijking geeft voortdurend aanleiding tot critiek op ons eigen systeem. Zelfs gaat de schrijver nog verder: „niet alleen voor de ontwikkeling van het onderwijs, ook voor het breedere gebied der politiek levert de geschiedenis der Philippijnen één waarschuwing aan ons. Ze is een spiegel, waarin we onze eigen fouten kunnen leeren kennen."

De Regeering, weinig op publiciteit bedacht, heeft het werk ergens laten sluimeren, totdat door bemoeienis van den Pol. Economischen Bond ten slotte de verschijning werd mogelijk gemaakt.

Deze bemoeienis moet worden gewaardeerd. De frischheid en kracht, waarmede hier het groote vraagstuk der volksopvoeding is behandeld, verheft het werk inderdaad boven de lagere sfeer der vaktechniek tot die van het algemeen belang en de heldere wijze van behandeling maakt het boek voor velen lees- en genietbaar. Men kan het met den inhoud op menig punt oneens zijn en zich toch verheugen dat deze vergelijkende studie niet aan de kennisneming van het publiek werd onttrokken. Evenals de destijds door den heer Koch in zijn werk „Herleving" aan Britsch-Indië gewijde studie is ook deze studie een symptoon van de ontwikkelingsphase, waarin de Nederl. Indische samenleving verkeert. Men is zich hier bewust geworden van een in heel Oost-Azië werkenden drang tot hervorming en wil zich van de gebeurtenissen in de omringende landen op de hoogte stellen met de bedoeling om de door voorgangers gemaakte fouten te vermijden en het gebleken deugdelijke over te nemen, voorzoover dit hier mogelijk is.

Een voordeel van de werkwijze van den heer Nieuwenhuis boven die van den heer Koch is dat eerstgenoemde het bestudeerde land een paar malen heeft bezocht, daar vele personen heeft geraadpleegd, scholen in werking heeft gezien, kortom het levende studie-object voor zich heeft gehad.

Nog om een andere reden boeit het werk van den heer Nieuwenhuis bijzonder de aandacht. Te weinig was tot dusver door onze onderwijsautoriteiten aandacht gewijd aan de eigenaardigheden van het Indische sociale milieu, waarin men een hoofdzakelijk van Holland overgenomen stelsel van onderwijs en opvoeding trachtte over te planten. De politieke evolutie — laat ook eens iets goeds van de „politiek" gezegd worden — legde op zekeren dag de taak der volksopvoeding op de schouders der verraste koloniale autoriteiten, die toen getracht hebben, zich „met bekwamen spoed" van die taak te kwijten. Terloops werd een enkele — niet diep doordringende — blik geslagen op Britsch-Indië, maar de jeugdige kolonisatie der „ondegelijke" Amerikanen werd aanvankelijk met geringschatting bejegend.

Inderdaad hebben wij heel wat degelijk detailwerk tot stand gebracht, doch in het essentieele bleven we te oppervlakkig. We brachten slechts

een ouderwetsch en onpractische intellectualisme uit Holland over naar een Indonesisch volk, dat ook of vooral wilsvorming, praktische scholing, physieke versterking van noode had; aan sociale of burgeropvoeding dachten we ternauwernood.

Een op sociologisch inzicht steunende actieve en praktische onderwijspolitiek werd echter bij het toenemen van onze ervaring steeds duidelijker als het te bereiken doel onderkend.

Jammer, dat in dezen tijd van bezuiniging een drang tot goedkoopte een zekere neiging tot passiviteit doet ontstaan. Men kan slechts hopen dat de sociologisch gerechtvaardigde eisch tot ontwikkeling van de eigen kracht, de zelfwerkzaamheid der bevolking niet opgevat wordt als een aandrang om elke leiding te laten wegvallen, hoe goedkoop dit dan ook zou zijn.

Het steeds meer gewaardeerde Amerikaansche voorbeeld op de Philippijnen is daarom in deze voor Indië zoo schrale tijden als een lamp voor den voet. Ginds zag men geen overheidsonthouding ten aanzien van de volksopvoeding, zooals Ned. Indië zoo lange jaren te aanschouwen gaf en evenmin een tot passiviteit neerdrukkende overheidsbedrijvigheid. Op de Philippijnen had men gelukkig een actief bewind, dat zijn activiteit wist om te zetten in beleidvolle ontwikkeling van echte zelfwerkzaamheid der bevolking. „Gelukkig" zoo denkt de bevolking daar er zelve over, die liefde en eerbied voor het vreemde bewind heeft gekregen: „Wie het wagen zou, de *Stars and Stripes* door den modder te halen, zou van elken Philippijnschen jongen een bloedneus oploopen ..... Vooral de jonge generatie is in aanbidding voor al wat „American" is en elk jaar neemt de nu nog vrij sterke Spaansche invloed af", — zoo luidt het bericht van Dr. Nieuwenhuis. Zeker, men heeft er nog niet de onafhankelijkheid, die men er, na de toekenning van autonomie, steeds sterker begeert. Maar met een steeds dieper wortelende liefde voor eigen land, met een groeiend idealisme en zelfvertrouwen, gaat daar een al sterker wordende jonge natie hoopvol de toekomst tegemoet; een beeld van vollere menschwording, dat de leermeesters met trots moet vervullen.

Hieronder volgen ten slotte, kort samengevat, de door Dr. Nieuwenhuis op den voorgrond gestelde desiderata voor den opbouw van een Indisch onderwijsstelsel:

Aangezien de internationale verhoudingen ons dwingen te rekenen met de mogelijkheid dat Nederland Indië betrekkelijk spoedig zal moeten loslaten, moeten we den tijd, die ons rest, nuttig besteden door de nadeelen der loslating voor beide landen te minimaliseeren. Van beide zijden dient minder op onmiddellijk eigenbelang te worden gelet dan op het algemeen belang en de toekomst.

Aan de geringere ontwikkeling der Indische bevolking ware tegemoet te komen door met nauwgezetheid de opvoeding van hare *leiders* ter hand te nemen; de Nederlandsche belangen kunnen worden gediend door een

Nederlandsch cultuur-cachet te geven aan de opvoeding van deze hoogere werkers. Dit zal ook aan de Nederlandsche economische belangen ten goede komen.

De opvoeding van de onderlagen van het Indische volk moet een nationaal-Indisch karakter dragen; de bovenlagen dienen meer internationaal te worden ontwikkeld; aan dit laatste kan dan een Nederlandsche schakeering worden gegeven. De Nederlandsche taal behoeft de Indische onderlaag niet te bereiken; voor de tusschenlaag van middelsoort-werkers (Inl. onderwijzers, lagere technici, klerken) is passieve beheersching (lezen en verstaan) voldoende; alleen de bovenlaag van hoogere werkers moet het Nederlandsch actief èn passief beheerschen. Ook het lied op Nederlandschen tekst en het Nederlandsche tooneel moeten dienen om Nederlandsche cultuurgedachten te verbreiden.

Voor breedere volkslagen dan thans dient de weg tot het leiderschap te worden opengesteld. Dit kan worden bevorderd door betere onderlinge aaneensluiting van alle schooltypen en door beter geregelde selectie. Desa- en vervolgscholen moeten samenvallen met de Inlandsche school en deze laatste moet aansluiten zoowel op de Hollandsche school als (door schakelscholen) op de Mulo. De H. I. S., H. Ch. S. en Europeesche lagere school moeten tot één school, de Hollandsche, gecombineerd worden. Deze zal bestaan uit 2 afdeelingen: de laagste (2 klassen) met de landstaal als voertaal, de andere met het Nederlandsch.

De opleiding der Inlandsche onderwijzers moet meer eenheid en aansluiting met andere opleidingen krijgen. Normaalschool-abiturienten, die 4 jaar onze taal als vreemde bijtaal leerden, moeten de gelegenheid krijgen om na enkele jaren praktijk en zelfstudie op een hoogere normaalschool te komen ter verkrijging van het recht om ook op de Hollandsche school les te geven. Geleidelijk moeten ook alle andere bevoegdheden voor hen open gesteld worden.

Scholen voor vakonderwijs en die voor algemeene vorming moeten in nauwer contact komen (door facultatieve leervakken, differentieering enz.), zoodat op verschillend niveau overgang van de eene naar de andere school kan plaats hebben.

Elke middelbare vakstudie moet aansluiten bij het hooger onderwijs: het vermindert den trek naar de algemeen vormende school en maakt de vakscholen meer gewild; ook worden daardoor meer hoogere werkers met praktische opleiding gevormd.

De selectie-methodes (thans: examens met geheugendril) moeten verbeterd worden.

Bij de opvoeding van de hoogere werkers moet worden gestreefd naar aankweeking van leider-eigenschappen: vroom gemoed, gezond lichaam, sterke wil, doorzettingsvermogen, scherp oordeel, gevoel voor het schoone, bereidwilligheid tot dienst voor de gemeenschap, democratische zin, eerbied voor allen arbeid.

Lager en voortgezet onderwijs moeten hun verbalistisch karakter verliezen en meer harmonisch opvoedend werken. Door hervorming in de richting der werkschool worde aangestuurd op zelfstandigheid, samenwerking, harmonische ontwikkeling. Religieuse opvoeding is onmisbaar; elk geloof kan deze echter brengen. De lichamelijke opvoeding (hygiëne, sport, gymnastiek) vormt het materieele fundament der hervormingen.

De zedelijke opvoeding moet anders bevorderd worden. Vooral op de wilsopvoeding komt het aan (door aankweeking van verantwoordelijkheidsbesef en zelfwerkzaamheid). Directe opzettelijke zedelijke opvoeding is daarnaast noodig.

De sociale en politieke opvoeding moet worden behartigd door onderlinge samenwerking, door onderwijs in burgerkunde aan oudere leerlingen, door onderricht in sociologie op de hoogere vakscholen. Bij de oudere leerlingen moet worden aangemoedigd, zelf de kost te verdienen. Op een aantal vakscholen kan het beginsel der medezeggenschap van leerlingen de sociale opvoeding ten goede komen.

Op alle Holl. lagere scholen, bij alle voortgezet onderwijs moet praktische handenarbeid worden ingevoerd. Door propaganda en opleiding moeten de onderwijzers hierop worden voorbereid.

De intellectueele opvoeding moet minder aansturen op ontwikkeling van het geheugen en meer op die der andere verstandelijke functies.

De geheele onderwijsopleiding moet in verband met het voorgaande worden hervormd. De normaalscholen moeten waar mogelijk aan andere vakopleidingen gekoppeld worden, zoodat overal een praktische werkgeest doordringt.

In alle onderwijslagen moet het verband van huis en school worden bevorderd; de werksfeer van den volksopvoeder moet zich ver buiten de schoolmuren uitstrekken.

Alleen Indische behoeften mogen de richting der Indische paedagogie bepalen. Op elk peil moet echter overgang naar Holland mogelijk zijn; de eischen moeten zich dan niet richten op gelijkheid van leerstof, doch op gelijkheid van verstandelijke ontwikkeling.

De duur van het onderwijs zij niet te lang.

Het technische onderwijs steune op een vakschool vooropleiding der a.s. ingenieurs. Het geheel moet meer op praktische en commercieele basis komen en met de industrie in verbinding staan.

Het landbouw-onderwijs worde hervormd in practisch-opvoedende richting; het handelsonderwijs moet meer de Inlandsche handelaars bereiken.

Bezuiniging mag niet de groeikracht van het onderwijs belemmeren, men zoeke deze in intensiveering van het onderwijs, in productiever werken.

Alle departementen moeten meer samenwerken bij de volksopvoeding. Eenig inzicht in sociale paedagogiek moet daarom aan alle a.s. leiders worden bijgebracht.

Het geschrift van Dr. Nieuwenhuis heeft de Indische literatuur verrijkt met een interessante studie, die tevens nuttige aanwijzingen geeft voor de Indische praktijk. Zonder twijfel zal het veel kritiek uitlokken, maar ook zonder twijfel stimuleerend werken. Moge het effectieve kracht blijken uit te oefenen tot verbetering van de Indische volksopvoeding.

C. S.

Staatsspoor- en Tramwegen in Nederlandsch-Indië. Verslag over het jaar 1922.

Met de afdoendheid van een natuurramp heeft de vloedgolf der bezuiniging thans ook het terrein der jaarverslagen getroffen. Deze zijn voor een groot deel weggemaaid. Terwijl natuurlijk ook overbodigheden zijn verdwenen, valt toch veel gemis te betreuren. Speciaal bij de S. S. zou men minder derving van gegevens ter beoordeeling van den toestand hebben gewenscht.

Intusschen is de grootere beknoptheid van het verslag ook tot iets nut: men ontvangt tegenwoordig althans de cijfers (zij het voorloopige) niet veel later dan een half jaar na het verstrijken van de verslagperiode. Men vraagt zich alleen af, waarom niet nòg meer spoed bij de publicatie kon worden betracht, waar blijkens het voorwoord van den heer Roelofsen het verslag reeds in Mei voor den druk gereed lag.

Blijkens de publicatie was ultimo 1922 in exploitatie:

	Normaalspoor	Smalspoor
Op Java	2719 K. M.	120 K. M.
Sumatra	581 „	511 „
Celebes	47 „	631 K. M.
Geheel Ned. Indië	3347 K. M.	

De uitbreiding bedroeg voor

Java	77 K. M.	N. S.	(benevens 21 K. M. dubbelspoor).
Sumatra	56 „	„	
Celebes	47 „	„	
Totaal	180 K. M.	N. S.	

Lands-automobieldiensten werden onderhouden:

Op Java over	156 K. M.
„ Sumatra „	2139 K. M.
Totaal over	2295 K. M.

De exploitatieuitkomsten over 1921 en 1922 blijken uit onderstaand overzicht (in millioen gld.)

	Ontvangsten		Winst	
	1921	1922	1921	1922
Staatsspoor en tramwegen op Java . . .	6,92	62,6	7,2	2,0
Id. Sumatra	9,5	8,9	0,5	-0,03
Id. Celebes	—	0,08	—	-0,03
Automobieldiensten en nevenbedrijven .	3,9	2,9	0,3	-0,4
Totaal	82,6	74,6	7,4	1,5

Het verslag teekent bij deze weinig opmonterende cijfers aan: „De vermindering van de ontvangsten tengevolge van inzinking van het verkeer op Java, welke in de tweede helft van 1921 vrij plotseling is ingetreden, heeft zich gedurende het jaar 1922 op gevoelige wijze voortgezet ..... Een snelle opleving van het spoorwegverkeer op Java is voorshands ook niet te verwachten. Weliswaar is de algemeene toestand der groote cultures reeds verbeterd, doch de uitvoering van overheidswerken blijft nog beperkt tot de meest noodzakelijke en er zijn ook nog geen aanwijzingen dat groote particuliere lichamen hun afwijzende houding ten opzichte van alle nieuwe ondernemingen en uitbreidingen van bedrijven spoedig zullen laten varen."

De ongunstige toestand heeft reeds aanleiding gegeven tot bezuinigingsmaatregelen, waardoor voornamelijk de uitgaven voor personeel zijn verminderd. Toch bedroegen nog de exploitatiekosten 89.9 % (tegen 83.8 % in 1921) van de bruto ontvangsten.

In 1922 werd de S. S. onder het éénhoofdig bestuur van een Hoofdinspecteur gebracht, in verband waarmede het bedrijf gesplitst werd in 3 onderdeelen. (staatsspoorwegen op Java, staatstramwegen en bijbehoorende nevenbedrijven op Java en in de buitengewesten, algemeene bouwdienst), welker leiders tezamen met den Hoofdinspecteur werden opgenomen in een Raad van Beheer ter behandeling van zaken van algemeen dienstbelang. Geleidelijk werden de centrale kantoren naar Bandoeng overgebracht. Voor de kapitaalsuitgaven werd een beperkt werkplan samengesteld.

Van de uitbreidingswerkzaamheden kan worden vermeld: dat de verkenning betreffende den mogelijken afvoer van ijzererts in Z. O. Borneo

werd beeindigd; dat de voorontwerpstukken der verbinding Lahat-richting Djambi verder werden afgewerkt; evenzoo die der berglijn in Tapanoeli en die der zijlijn in Z. W. Celebes van Tanete naar Seëngkang. Voorloopig werd afgezien van den voorgenomen aanleg der tramlijnen Garoet-Tjikadjang en Bandjaran-Pengalengan. Aangevangen werd de aanleg der lijn Tjikopo-Tjiwidèj. Aan den Sumatra-spoorweg werd doorgewerkt zoowel van de Palembang- als van de Lampong-zijde. In Midden-Sumatra vorderde het lijngedeelte Moeara Kaleban-Moeara.

Alles tezamen genomen moet geconstateerd worden, dat ook de uitbreiding sterk onder den invloed van de malaise stond. Het zou wel wenschelijk zijn, dat door publicatie van gecombineerde plannen van B. O. W. en S. S. werd aangetoond, dat de voor verkeersuitbreiding beschikbare gelden althans naar een doelmatigen opzet zullen worden besteed.

Opmerking verdient nog, dat bij het opmaken van het overzicht der financieele resultaten 1878-1922 (bijlage 1) niet gestreefd is naar harmonie met den staat op blz. 4a.

Verslag van de Nederl. Indische Vereeniging tot natuurbescherming over 1920-1922.

Van deze sympathieke vereeniging ontvingen wij het laatstverschenen jaarverslag. Het ledenaantal ging weder eenigszins vooruit. In het verslag worden over verschillende als natuurmonument gereserveerde plekjes tropische natuur uitvoerige bijzonderheden gegeven. Een paar fraaie afbeeldingen van natuurmonumenten versieren het verslag; die tegenover den titel geeft het meer van Pendjaloe weer, dat naar den man, die de vereeniging stichtte en die onvermoeid voor de bescherming van onze natuurmonumenten streed, naar Koorders gedoopt werd.

Maandelijksche Rubber-Statistieken van Ned. Oost-Indië.
Uitgave van het Ned. Ind. Rubbertijdschrift.

Hadden wij tot nu toe, voor het opzoeken van gegevens over de rubberproductie van de voornaamste rubberproduceerende gebieden in onze omgeving, alleen de beschikking over in Europa en Amerika verschijnende statistieken, sedert eenige maanden is hierin verandering gekomen. De redacteur van het Ned. Ind. Thee- en Rubbertijdschrift is er in geslaagd een maandstatistiek voor de uitvoeren van rubber uit Ned. Ind. havens te completeeren met dergelijke cijfers voor het Maleische schiereiland en Ceylon; nadat eerst nog enkele moeilijkheden te overwinnen waren, schijnt de publicatie thans op gang te zijn. In de statistiek, 1 October verschenen, zijn de

Indische cijfers over Augustus nog opgenomen, de uitvoercijfers voor British Malaya en Ceylon eveneens. De statistiek is dus belangrijk vóór bij die, welke wij uit Europa ontvangen.

Hieronder nemen wij een der vele tabellen over. Het is leerzaam den uitvoer voor de gebieden, staande onder Engelsch oppergezag, eens te vergelijken met dien van onzen archipel, en wel over de periode Januari-Augustus van dit jaar met dien voor dezelfde periode van het afgeloopen jaar. Wij zien dan, dat de uitvoer voor het Maleische schiereiland en Ceylon in 1923 belangrijk minder is, dan in 1922, hetgeen klaarblijkelijk is toe te schrijven aan de kunstmatige beperking d:er productie, voor de Engelsche gebieden geldend. Voor Nederlandsch-Indië vertoont het uitvoercijfer een sterke stijging, waarbij op te merken valt, dat blijkens de voorafgaande tabellen, waarin de uitvoeren voor de verschillende residenties afzonderlijk worden vermeld, vooral gewesten met een belangrijke inlandsche rubbercultuur, als bv. Djambi, een sterke stijging vertoonen.

De maandelijksche cijfers worden hieronder overgenomen:

Rubber-uitvoer in tonnen.

MAAND	Ned.-Indie		British Malaya		Ceylon		Totaal	
	1922	1923	1922	1923	1922	1923	1922	1923
Januari. . . .	5,825	11,119	16,027	18,513	4,651	3,995	26,503	33,627
Februari . . .	7,646	10,073	18,425	15,819	3,343	4,423	29,414	30,315
Maart	6,680	11,778	17,812	18,538	3,132	4,414	27,624	34,730
April	7,418	11,209	12,539	18,620	2,996	2,562	22,953	32,391
Mei.	8,354	10,064	22,095	15,095	4,676	2,976	35,125	28,135
Juni	7,641	10,294	17,330	13,663	3,385	2,631	28,356	26,588
Juli.	9,768	11,555	18,822	11,124	3,420	3,344	32,919	26,923
Augustus. . .	8,066	11,994	18,575	12,765	4,066	3;224	30,707	27,983
September . .	8,837	—	17,264	—	4,629	—	30,730	—
October . . .	12,467	—	23,471	—	6,087	—	42,025	—
November. . .	10,414	—	16,474	—	4,163	—	31,050	—
December. . .	10,194	—	13,858	—	4,428	—	28,480	—
	103,309	—	212,592	—	38,976	—	364,977	—

De cijfers voor den totalen uitvoer Januari-Augustus zijn dus:

Ned. Indië		Br. Malaya		Ceylon	
1922	1923	1922	1923	1922	1923
61.398	88.086	141.625	124.137	29.669	27.569

Volksraad-Jaarboekje. 1922-'23 — Uitgave G. Kolff & Co. Weltevreden.

Het is een goede gedachte geweest, die den secretaris van den volksraad, daartoe ook de meest aangewezen persoon, ertoe bracht een jaarboekje voor den volksraad uit te geven in den geest van het Nederlandsch „Parlement en Kiezer". Met een andere strekking evenwel dan het moederlandsche boekje, want de kring van dadelijk belanghebbenden is door het beperkte kiesrecht, het gebrek aan behoorlijke partijorganisatie en de weinige public spirit hier te lande betrekkelijk zeer klein, zoodat waarschijnlijk ook het paedagogisch opzet heeft voorgezeten den volksraad in ruimer kring bekend te maken. Hetgeen te billijken valt, al zal de hooge prijs van *f* 3,50 voor velen een bezwaar blijken. Na een inleidend hoofdstuk over de instelling, samenstelling en werkwijze van den volksraad, komt als illustratief gedeelte het hoofdstuk met portretten van volksraadleden en eenige biografische bijzonderheden, die beter plaats hadden onder de betrekkelijke portretten, dan daarachter. Daarna de partijprogramma's en het kiezerscorps, de leden van de locale raden, zoomede de leden van de Staten-Generaal en enkele gegevens betreffende het Opperbestuur. Met grondwet en regeeringsreglement — was voor een naast elkaar zetten van den tekst vóór en na 1917 eigenlijk wel plaats in een boekje als dit? — sluit het volksraadjaarboekje, dat in volksraad- en andere in politiek belangstellende kringen een goed onthaal vond en in breeder kring bekend dient te worden.

W.

MEDEDEELING VAN HET BESTUUR.

Het bestuur der Vereeniging is aangevuld met den heer J. J. G. E. Rückert te Semarang.

Kerftabak op Java.

door

Mr. TH. A. FRUIN.

§ 1. *Omvang en Beteekenis, Historisch Overzicht.*

De Inlandsche tabakscultuur, d.w.z. de cultuur en bereiding door Inlanders van voor de Inlandsche markt bestemde tabak, zoogenaamde kerftabak, is in de literatuur stiefmoederlijk behandeld; goede overzichten als van de Europeesche tabakscultuur zal men tevergeefs zoeken. Dezelfde schrijvers die uitvoerige inlichtingen geven omtrent de ondernemingstabak, weten van het Inlandsche product zeer weinig af. Naast 76 bladzijden over de tabakscultuur voor de Europeesche markt, vindt men in No. VIII van de serie „Onze Koloniale Landbouw" 4 bladzijden over kerftabak. De Encyclopaedie van Nederlandsch-Indië ontleent haar gegevens nog in 1921 hoofdzakelijk aan ..... Rumphius en aan een tijdschrift-artikel van 1879, handelende over een streek, waar de cultuur verre bij die van Midden-Java achterstaat; geen wonder dat de schrijver haar primitief noemt en in twee eeuwen geen verandering ziet. Alleen van Gorkom's Oost-Indische Cultures, waarin het interessante artikel van den heer van Breda de Haan [1]) over de Garoengsche tabakscultuur verwerkt is, licht beter in. Maar ook daar is de Inlandsche cultuur veel te algemeen en verre van volledig behandeld.

Toch is de kerftabak een nader onderzoek alleszins waard. Zij was langen tijd vrijwel het eenige handelsgewas dat door den Inlander op Java vrijwillig werd geteeld, en nog neemt zij met de kampongthee de voornaamste plaats in onder de Javaansche handels- niet-voedingsgewassen. Aan haar cultuur

1) Teysmannia bl. 55, 1906 dl. XVII bl. 509, 579 vlg.

werd reeds een eeuw geleden dikwijls meer dan gewone zorg besteed. De hooge prijzen die de beste kwaliteiten kunnen bedingen, maakt een intensieve cultuur mogelijk, zoowel wat arbeid als kapitaal (mest) betreft. Sollewijn Gelpke [1]) berekent den per jaar aan een bouw tabak besteden arbeid op meer dan dien van eenig ander gewas, behalve uien; bereidingskosten inbegrepen, wint de tabak het ook daarvan.

Ook hierom is de kerftabak een interessant gewas, dat de Chineesche opkoopers, in wier handen de handel zich grootendeels bevindt, belangrijke voorschotten aan de planters verschaffen, teneinde zich van de goede kwaliteiten te verzekeren. Deze omstandigheden gaf schrijver dezes aanleiding, om een reis door de voornaamste tabakstreek (oud-Kedoe en het Diëng-plateau met omgeving) te maken en daar naar het crediet- en opkoopstelsel der Chineezen een onderzoek in te stellen. Noodzakelijk moesten daarbij mede gegevens omtrent cultuur en bereiding worden verzameld. Een overzicht van zijn bevindingen is wellicht ook voor de lezers van dit tijdschrift van eenig belang [2]).

De wijze van onderzoek bestond hierin, dat steller dezes, vergezeld van een Inlandsch landbouwleeraar, enkele malen door een administrateur van een afdeelingsbank, verschillende desahoofden in de betrokken streken bezocht (in Juli 1923). Daar werd dan volgens zijn aanwijzingen door den hem vergezellenden persoon een gesprek met den loerah en andere in diens woning aanwezigen opgezet, in den loop waarvan omtrent de economie der betrokken desa gedetailleerde gegevens werden verkregen.

In de meeste gevallen was het bezoek niet te voren aangekondigd, alle officieel karakter was zooveel mogelijk vermeden. Schrijver liet zich uitgeven voor een belangstellend tourist, doch zal gewoonlijk wel voor een landbouwambtenaar zijn aangezien. Dat hij tot den dienst voor het volkscredietwezen behoorde, wist — behalve in het onderdistrict Kedjadjar — de bevolking niet. Alleen in genoemd onderdistrict is dan ook moeite ondervonden om ách-

---

1) Eindrésumé Landrenteonderzoekingen 1880—84.

2) Uitvoeriger bijzonderheden zijn medegedeeld in het Blaadje voor het Volkscredietwezen, 1923 No. 9.—

ter de waarheid in credietzaken te komen. Over den landbouw sprak men over het algemeen gaarne; en als vanzelf sloten daarbij dan beschouwingen over den verkoop der tabak en het voorschotstelsel aan.

Daarnevens is een dankbaar gebruik gemaakt van de uitvoerige, door den landbouwconsulent te Poerwokerto, den heer A. C. Koorenhof, en den Inlandschen landbouwleeraar Eliasar onlangs samengestelde verslagen van hun onderzoekingen naar de tabakscultuur en alles wat daarmede verband houdt, in het district Batoer.

De in Nederlandsch-Indië door de bevolking verbouwde tabak moet volgens de deskundigen van Amerikaanschen oorsprong zijn. Door wie zij is ingevoerd, is niet zeker; vermoedelijk reeds door de Portugeezen. In elk geval schijnt zij bij den aanvang der zeventiende eeuw op Java reeds vrij algemeen bekend te zijn geweest. Blijkens het reisverhaal van den gezant Vos naar het Kartasche hof in 1624 rookten de Javaansche grooten toen reeds; Panembahan Agoeng zelf had bij de ontvangst van den gezant een pijp in de hand.

Het voornaamste centrum van de tabakscultuur was oudtijds oud Kedoe, de tegenwoordige afdeelingen Temanggoeng en Magelang, waar thans jaarlijks nog een 18.000 bouws met bevolkingstabak wordt beplant. De cultuur bloeide daar reeds in de 18e eeuw tijdens het Mataramsche vorstenbestuur. Er bestond een tabakspacht (in handen van Chineezen) die in 1746 ten voordeele van de Oost-Indische Compagnie kwam en deze toen 3000 Spaansche realen per jaar opbracht [2]) Crawfurd, tijdens het Engelsche tusschenbestuur resident in Jokjakarta, tot wiens ressort ook de juist door de vorsten aan het gouvernement afgestane oud-Kedoe behoorde, vermeldt in een rapport van 1812 (Landsarchief, onuitgegeven) de tabak als het voornaamste product van de streek, na rijst. Terwijl zij overal elders alleen voor eigen gebruik werd geteeld, had vanuit Kedoe een niet onbelangrijke uitvoer plaats. Jaarlijks werden ruim

1) De Jonge V bl. 42.

2) De Jonge X bl. 65 en Bijdragen voor de Taal-, Land en Volkenkunde van Ned.-Indië I bl. 417 en 421. Later werd de pacht weer aan Soenan en Sultan afgestaan.

drie millioen pounds (ongeveer 1400 ton) naar Semarang afgevoerd en van daar verder verkocht. De mindere soorten bleven binnenslands, hoofdzakelijk voor Batavia en West-Java, de betere kwaliteiten gingen naar de Straits, de beste naar Zuid-Celebes. Het Engelsch-Indische product kon met dat van Java niet concurreeren. De prijzen in Kedoe voor de midden en goede soorten betaald, bedroegen respectievelijk 40 en 60 Spaansche dollars per corge (544 K.G.), het transport naar Semarang geschiedde geheel met koelies en kostte 8 dollars per corge. Ongerekend de transportkosten, was de prijs te Semarang ongeveer 25% hooger dan in Kedoe, in Batavia ongeveer 50%. De tabak zal dus jaarlijks ongeveer een kwart à een half millioen gulden in Kedoe gebracht hebben. Voor dien tijd en in aanmerking genomen dat de beide afdeelingen samen toen nog geen 200.000 zielen telden (thans 870.000), was dat een aanzienlijk bedrag.

Ook de resident van Pekalongan noemde in 1816, toen Kedoe onder hem ressorteerdt, „de kostbare tabaksplant" een voordeel voor Kedoe boven alle andere streken, en schat de opbrengst in vroegere jaren — de handel was in 1816 tijdelijk achteruit gegaan — op 150 à 200.000 Spaansche dollars. „Zoodra er dus", — voegt hij daaraan toe — „eenige beduchting mocht bestaan voor de prompte inkomsten van het Gouvernement in dit district (ofschoon ik die nog niet bespeur) zal die niet meer bestaan zoodra de handel met den overwal favorabeler wordt". [1])

Van hoeveel belang de Kedoesche tabakscultuur zoowel voor de bevolking als voor de Gouvernementsinkomsten was, blijkt eveneens uit een Rapport van Muntinghe aan Kommissarissen-Generaal van 1817 [2]). „Onder die kultures — zegt hij — is geen merkwaardiger dan die van de Javaansche tabak. Zij is bijna de eenige, welke buiten verpligte leverancie en kontingent is gebleven; doch even daardoor is zij ook de eenige die door den Javaan met lust en graagte wordt omhelsd, de eenige waarin hij vlijt en nijverheid aan den dag legt, en de eenige die over de distrikten waar zij wordt

1) M.L. Van Deventer Het Ned. Gezag over Java en Onderh. sedert 1811, I bl. 94

2) S. Van Deventer, Landelijk stelsel I bl. 289.

gedreven een trap van bloei en welvaart verspreidt waarover men zich niet genoeg kan verwonderen. De gewone berichten uit Kedoe en de tabellen der inkomsten van dit distrikt leveren U. E. hiervan de ontwijfelbare bewijzen op".

Evenzoo vermeldt Raffles, Kedoe als de voornaamste tabaksstreek. Daarnaast noemt hij ook Banjoemas en de hellingen van het Diënggebergte als een gebied waar de tabakscultuur op uitgebreide schaal werd gedreven. Kennelijk worden hiermede het district Batoer en het onderdistrict Kedjadjar bedoeld, waar thans nog de tabak het voornaamste gewas is. Tevens vertelt hij dat de tabakscultuur op Java ook elders zeer verspreid was, doch dan hoofdzakelijk voor eigen gebruik. De meest Oostelijke streken van Java alsmede Madoera werden grootendeels voorzien vanuit Poeger, waaronder destijds ook Djember en Bondowoso werden begrepen. De Banjoemasche tabak werd afgevoerd naar Pekalongan en van daar door Inlandsche handelaars per schip naar Bantam gebracht, de Kedoetabak ging naar Semarang, de belangrijkste haven voor den tabaksuitvoer. [1])

Dat de tabakscultuur in de bergstreken van den Oosthoek reeds van ouden datum is blijkt eveneens uit het verslag van de reis van Van IJsseldijk in 1799. Hij achtte de cultuur zoo belangrijk, dat hij in overweging geeft om daar, evenals in Kedoe, een tabakspacht in te voeren. [2]) Dat dit laatste geschied zou zijn, blijkt niet.

Niet slechts was de tabak belangrijk, maar zij was destijds na rijst het voornaamste inheemsche uitvoer-artikel van Java. De Commissaris-Generaal Du Bus berekende uit het Verslag over den Handel van 1825 [3]) dat de uitvoer van de „vrije industrie" van den Javaan, de niet geheel vrije koffiecultuur niet medegerekend, per jaar niet meer dan ruim ƒ 2.000.000 bedroeg „betaald voor de helft in rijst en voor de wederhelft grootendeels in tabak, wijders eenige lijnwaden ..... en verdere artikelen van geen genoegzaam belang om een nadere specificatie te verdienen".

---

1) Raffles, the History of Java 2e editie I bl. 149.

2) de Jonge XII bl. 552.

3) Rapport van 1 Mei 1827 Over het Stelsel van Kolonisatie, afgedrukt bij Stein Parvé, Het Koloniaal Monopoliestelsel Getoetst.

Geheel vrij is de tabakscultuur intusschen niet gebleven. Het cultuurstelsel heeft ook naar haar de begeerige handen uitgestrekt. Toen het Gouvernement er in 1830 in geslaagd was het eerste pond buitenlandsch tabakszaad te verkrijgen, werden daarmede proeven in Krawang en Pasoeroean genomen. Spoedig volgden Salatiga, Kendal, Bagelen, Toeban, Bodjonegoro, Kedoe, Besoeki, en Banjoewangi. De pogingen om het Inlandsche product voor de Europeesche markt geschikt te maken, hadden weinig succes, ook toen voor de bereiding met Europeesche ondernemers gecontracteerd werd. Voor de bevolking was de intensieve dwangcultuur, dikwijls op ver van haar woonplaatsen gelegen gronden gedreven, een groote last, waartegenover geen noemenswaardige belooning stond. Ook voor het Gouvernement was het voordeel uiterst gering. Toch heeft met name in Rembang de dwangcultuur zich nog tot ongeveer 1864 staande gehouden. In Kedoe zijn de pogingen al zeer spoedig opgegeven.

De ellende van de dwangcultuur ondervonden, heeft aan de liefde van den Javaan voor den tabaksbouw echter niets afgedaan. In toenemende mate is de bevolking ook buiten Kedoe tabak als handelsgewas gaan verbouwen. In de laatste jaren wordt jaarlijks van ongeveer 140.000 bouws sawah en tegalan bevolkingstabak geoogst. Hieronder is echter tevens de oogst van bladtabak begrepen, (krosok, dèndèng) bestemd voor de Europeesche markt, door Europeesche ondernemingen gekocht en bereid, en door de planters alleen gedroogd.

De eigenlijke inheemsche tabakscultuur is die van kerftabak, waarbij de bereiding geheel door Inlanders geschiedt en die vrij wel alleen voor de Inlandsche markt (voor strootjes en hier gemaakte cigaretten) is bestemd. Weliswaar wordt, indien de prijzen van krosok voldoende loonend zijn, ook bij de cultuur van kerftabak een deel der blaren als krosok verkocht, doch dit beperkt zich tot de onderste, minstwaardige blaren, die men anders toch zou weggooien. Alleen bij zeer mooie krosokprijzen komt het voor dat iets betere — zij het altijd nog inferieure — blaren daarvoor worden bestemd. Ook dan nog komt de opbrengst daarvan niet in vergelijking met die van de kerftabak der hoogere blaren.

Het voornaamste gebied van de kerftabak vormen de bergstreken

van Midden-Java, waar gedurende de drie laatste jaren in Oud-Kedoe ongeveer van 18.000, in Batoer en Karangkobar (regentschap Bandjarnegara) van 10 à 11.000, in Wonosobo van 8.000, in Batang, Kendal en Salatiga samen van 7 à 8000 bouws kerftabak per jaar wordt geoogst, totaal alzoo van ongeveer 44.000 bouws.

Zeer belangrijk is de cultuur mede in Bodjonegoro en Toeban, en in mindere mate in de aangrenzende regentschappen Blora en Lamongan, waar het jaarlijks geoogste oppervlak ongeveer 32.000 bouws beslaat. Evenwel is hier een vrij groot deel van den oogst voor krosok bestemd.

Ook in elk der regentschappen Koeningan, Garoet, Soemenep en Pamekasan plant de bevolking jaarlijks eenige duizenden bouws kerftabak. In Kediri en Besoeki vindt men hoofdzakelijk krosok, in Loemadjang, met een aanplant van gewoonlijk 6.000 bouws, in 1922 zelfs 8000 bouws, is ook de kerftabak van beteekenis.

In totaal zal op Java jaarlijks ongeveer 100.000 bouws voor de cultuur van kerftabak worden bestemd. De opbrengst daarvan is moeilijk op te geven, daar, zooals onder nader blijken zal, zoowel de hoeveelheid product als de prijs zeer verschillend is. Indien men haar schat op 300 à 400.000 pikols en 10. — tot ƒ 20.000.000 is men waarschijnlijk meer aan den lagen dan aan den hoogen kant.

In vergelijking met deze totale opbrengst is de uitvoer naar het buitenland uiterst gering. Zij bedraagt niet meer dan eenige honderden tonnen per jaar ter waarde van eenige honderdduizenden guldens, dus hoogstens een paar procenten van de productie, in de laatste jaren zelfs nauwelijks één procent.

De voornaamste uitvoerhavens voor kerftabak op Java zijn Semarang en Cheribon, in mindere mate ook Tandjoeng-Priok; Semarang met als achterland de tabaksstreken van Rembang, Salatiga, Kendal, Kedoe; Cheribon met — dank zij den Serajoedaltramweg — Wonosobo en ten deele Batoer en Karangkobar. Nog altijd echter gaat een belangrijk gedeelte van de Batoertabak (waarschijnlijk ruim de helft) over het gebergte naar het Pekalongansche, vanwaar zij naar Cheribon of Semarang wordt gevoerd. Vroeger, voor den aanleg van de Serajoedaltram (in 1900 tot Bandjarnegara geopend, in 1917 voltooid tot Wonosobo) ging ook de Wonosobo-

oogst (per koeli!) over het Diëngplateu naar Pekalongan, en werd vandaar verder verscheept, (de Semarang Cheribon-lijn was eerst in 1899 voltooid). Volgens het mindere-welvaartsonderzoek [1]) moet Pekalongan dan ook destijds een belangrijke tabaksstapelplaats en -haven geweest zijn. De zeer zware tabaksaccijns zou zelfs tengevolge gehad hebben dat tabak van Semarang naar Pekalongan voor afscheep vandaar werd gebracht, om als Pekalongantabak, die toen een zeer goeden naam had, te kunnen gelden en zoo den accijns te kunnen dragen. De tramwegaanleg en afschaffing van den accijns (1987) hebben de beteekenis van Pekalongan voor den tabakshandel verminderd.

De uitvoer van Java [2]) (evenals trouwens de belangrijker uitvoer der buitengewesten, hoofdzakelijk Padang) is nagenoeg geheel naar de Straits gericht, jaarlijks gaan slechts enkele tons naar Nederland en elders. Alleen in het oorlogsjaar 1916, toen de totale uitvoer van Javakerftabak het ongewoon hooge cijfer van 762 ton bereikte, ging daarvan 277 ton naar Nederland, in 1919, 37 ton, in 1918 en 1920, 11 ton; overigens blijft de uitvoer naar Nederland beneden 10 ton, in de laatste vooroorlogsjaren bedroeg zij slechts ongeveer 2 ton.

De Straits nemen echter de laatste jaren steeds minder op. Bedroeg de tabaksuitvoer daarheen van geheel Nederlandsche-Indië in de laatste vooroorlogsjaren 14 à 1500 ton (Java 300 à 400, Buitengewesten 1000 à 1200), in de oorlogsjaren gedaald tot 11 à 1200 ton, sinds 1919 verminderde hij steeds, tot hij in 1921 een peil van ongeveer 720 ton bereikte. De uitvoer van Javakerftabak slonk dientengevolgde van 324 en 380 ton in 1912 en 1913 en van 339 ton in 1919 tot 198 in 1920, 83 in 1921, 143 ton in 1922.

Daar echter, naar gebleken is, de uitvoer, vergeleken met de productie, van gering belang is, ondervindt de cultuur van kerftabak van den verminderden uitvoer weinig nadeel. Wanneer desondanks het met tabak beplant oppervlak sinds 1916 is verminderd, moet

---

1) Eindrésumé Va bl. 151 vlg. VI a bl. 177 noot.

2) De gegevens omtrent den uitvoer zijn aan door de afdeeling Handel die omtrent de geoogste oppervlakten aan door het statistisch kantoor van het Departement van Landbouw welwillend verstrekte cijfers ontleend.

zulks aan andere oorzaken liggen. Die vermindering is aanzienlijk, nl. van 230 à 240.000 bouws gedurende de jaren 191v-1916 tot ongeveer 140.000 bouws 1917-1921; in 1922 trad een kleine stijging in tot 151.000 bouws. Het verslag omtrent den Handel, Nijverheid en Landbouw van Nederlandsch-Indië over 1917 schrijft de daling toe aan het gebrek aan scheepsruimte voor export, in verband waarmede van regeeringswege aan de bevolking werd aangeraden niet meer te planten dan men voor eigen consumptie behoefde. De oorzaak schuilt dus niet bij de kerftabak, doch bij de krosok die jaarlijks bij tientallen duizenden tons werd uitgevoerd en welke eerst onder het gebrek aan scheepsruimte leed, doch waarnaar ook in de laatste jaren weinig vraag bestond.

De prijzen der grootendeels op Java verkochte kerftabak waren daarentegen in de afgeloopen jaren gunstig en moedigden tot planten aan. Eerst toen in 1922 de malaise, in den vorm van belangrijke prijsdaling van rijst en andere voedingsgewassen, ook onder de inheemsche bevolking van Java voelbaar werd, en de koopkracht dienovereenkomstig verminderde, gingen ook de prijzen van kerftabak sterk naar beneden; voor 1923 teekent zich een verdere daling af. Een overzicht der prijzen in de afgeloopen jaren kan wegens het ontbreken van een prijzenstatistiek niet worden gegeven.

West-Java, waar de bevolking zelf weinig tabak verbouwt, is een belangrijk afzetgebied voor de Javakerftabak; ook voor de Koedoesche strootjesindustrie wordt zij gebruikt, een deel gaat naar Sumatra, terwijl, althans vroeger, de Bandjareezen afnemers der Rembangsche en Bondowososche tabak waren. [1])

§ 2. *Cultuur en Bereiding.*

Bij de cultuur en bereiding van kerftabak in de bergstreken van Midden — Java (alleen daarop hebben de volgende mededeelingen betrekking) valt te onderscheiden naarmate zij plaats heeft op de droge gronden in het hooggebergte of in de sawahstreken. Het eerste gebied omvat hoofdzakelijk de districten Batoer, Karangkobar (Bandjarnegara) en Garoeng (Wonosobo), en de hooge hellingen van Soembing en Sindoro, het andere voornamelijk de sawahs van

1) Volgens Walbeehm, Indische Gids bl. 1060 vlg. en Bosch in Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw in Ned. Indië deel 24, 1879.

Temanggoeng en Magelang. Op de hooggelegen tegalans wordt geen ploeg gebruikt, daarentegen op de sawahs aan deze meest de voorkeur gegeven. In het hooggebergte wordt het geoogste blad boven het vuur, in de lagere streken gewoonlijk in de zon gedroogd. De bewering in de Encyclopaedie en van Gorkom's Oost-Indische Cultures dat de kwaliteit der boven het vuur bereide tabak (garangan) minder zou zijn dan die van de in de zon gedroogde (pépéan) is onjuist. Zij moge waar zijn in streken waar pépéanbereiding de gewone is en garangan alleen noodgedwongen wordt gemaakt, de uitstekende garangantabak van Kedjadjar en Batoer doet voor de pépéan van elders niet onder, maakt integendeel betere prijzen dan de toch ook goed bekend staande Kedoepépéan. In verschillende desa's in het Temanggoengsche, waar zoowel garangan als pépéan bereid wordt, gebruikt men dan ook voor de laatste alleen de onderste, voor kerftabak minderwaardige blaren. De behoefte van tabak aan losse, poreuse grond, die water gemakkelijk doorlaat, maakt dat de kwaliteit van tabak van goede tegalgronden veelal beter is dan die van sawahtabak. Daarentegen is de kwantiteit van de laatste grooter, zelfs vergeleken met die van goede tegalgronden. De overgroote meerderheid der tegalans, tegen steile, dikwijls steenachtige hellingen gelegen, geeft slechts geringe opbrengsten.

Ook de vruchtwisseling is bij tegalans anders dan bij sawahbouw. In Batoer, Kargankobar, Kédjadjar (Wonosobo) wisselen tabak en mais elkaar geregeld af. In één jaar worden beide gewassen op hetzelfde grondstuk geteeld; daar de tabak in deze hooge streken 7 à 8 maanden, de djagoeng nog langer tijd voor rijp worden behoeft, staan beide gewassen dikwijls tegelijk in den grond. Vóór de tabaksoogst (die eenige maanden duurt) afgeloopen is, in de hoogste desa's zelfs nog vóór het begin van dien oogst, wordt de djagoeng tusschen de tabak uitgezaaid. In de zeer hooge desa's bij het Diëngplateau wordt soms opnieuw tabak geplant terwijl de mais nog te velde staat. De tabak wordt daar in Februari, Maart geplant, in Kedjadjar iets later; in September, October is de oogst grootendeels afgeloopen. Van een deel der bevloeibare tegalans, die men in beperkte mate zoowel in Noord-Batoer als in het onderdistrict Kedjadjar aantreft, wordt bijna elk jaar zoowel een tabaks — als maisoogst gehaald; de meer gegoeden,

die over voldoende gronden beschikken, laten geregeld een deel braak liggen. In twee jaren heeft men dan achtereen een tabaks —, twee djagoengoogsten en ongeveer een halfjaar braakligging; telkens tijdens de beplanting met djagoeng en in de braakperiode heeft daarbij bevloeiïng plaats. Niet bevloeibare tegalans worden om het jaar zoowel met tabak als mais beplant en blijven het andere jaar braak liggen; van minder soort gronden kan slechts eens in de drie of meer jaar geoogst worden. In het algemeen geeft men den grond echter zeer weinig rust; van de 7675 bouws tegalan van het onderdistrict Kedjadjar, waaronder vele steile en steenachtige, worden jaarlijks ongeveer 3000 met tabak beplant; in het onderdistrict Batoer beslaat de jaarlijks met tabak beplante oppervlakte meer dan de helft van het geheel, in het district Batoer ongeveer 7700 van 19.000 bouws.

Het voordeel van het onmiddellijk na elkaar planten van tabak en mais is dat de grond los blijft en de bewerking daardoor gemakkelijk is; voor djagoeng na tabak heeft nagenoeg geen grondbewerking plaats.

Op goede gronden worden behalve tabak en mais als tusschen- en randgewas ook groenten en aardappelen — meest voor verkoop — geteeld. Soms plant men eerst aardappelen, daarna daartusschen tabak en, na het rooien van de aardappelen, mais tusschen de tabak.

Bij een zoo druk gebruik van den tegalangrond is het duidelijk dat bemesting niet kan worden gemist; stalmest wordt dan ook overal op tabakstegalans aangewend. In Batoer en Kedjadjar, waar men niet ploegt en waar paarden alleen soms als rijdier doch niet als pakpaard, en door de afwezigheid van rijwegen, ook niet voor den wagen gebruikt worden, houdt men vrij veel paarden, runderen, schapen en geiten voor mestwinning, welk vee, in tegenstelling met wat men elders op Java gewoonlijk ziet, op stal wordt gehouden en daar met gesneden gras of djagoengblad wordt gevoed. De kosten bestaan in het loon van den grasjongen, wien men per jaar per paard ƒ 10 tot ƒ 15, in de omgeving van de hoofdplaats Batoer zelfs ƒ 20 en meer betaalt. De beste mest is die van geiten, waarvan er 10 tot 15 ongeveer evenveel zouden geven als een paard; daarna volgt paardenmest, terwijl koeienmest van slechte kwaliteit moet zijn. In verschillende tabaksdesa's was het aantal runderen sinds

1909 dan ook belangrijk verminderd, waarbij men soms bepaaldelijk de minderwaardigheid der koeienmest als reden noemde. Het aantal stuks kleinvee was daarentegen over het algemeen sterk toegenomen. Runderen koopt men in deze streken als zij jong en mager zijn, om ze later met *f* 15 à *f* 25 winst te verkoopen; aan runderfokkerij wordt niet gedaan, wel in het Kedjadjarsche iets aan paarden fokken.

De hoeveelheid mest die wordt aangewend, hangt grootendeels van den omvang van des tani's veestapel af. Eén à twee paarden zouden voor één bouw voldoende zijn, wie zelf niet genoeg heeft koopt compost van mest van paarden, runderen en geiten met gras, afval en vuil voor ongeveer 30 cent per mansvracht. In Kedjadjar zou men ongeveer 50 à 60 zoodanige vrachten per bouw noodig hebben, doch er ook wel 200 aanwenden. In aanmerking genomen dat ook het transport van de mest maar het land en het inbrengen in de plantgaten geld kost, is het duidelijk dat de bemesting voor den tani vrij duur is.

Aan het verzamelen en bewaren van de mest wordt dan ook behoorlijke zorg gegeven. Niet slechts blijft het vee gestald, doch de mest wordt afgedekt bewaard. Dat ook menschelijke faeces voor bemestingsdoeleinden zouden worden verzameld, zooals van Breda de Haan in het meergenoemde artikel in Teysmannia met betrekking tot het Kedjadjarsche mededeelt, ontkende men daar ten stelligste. Ook den bewerker der mindere-welvaartsverslagen, die in 1877 een onderzoek naar de tabakscultuur in Wonosobo heeft ingesteld, bleek daarvan niets. [1])

Het gebruik van stalmest op tegalans voor de tabakscultuur is reeds oud; dat zij het gevolg van bestuursdwang zou zijn, hetgeen in de mindere-welvaartsverslagen door verschillende plaatselijke commissies wordt beweerd, is dan ook niet waarschijnlijk.

Reeds Crawfurd zegt in zijn meer geciteerd rapport dat op armen tegalgrond mest wordt aangewend en noemt dat het eenige voorbeeld van bemesting op Java. Sindsdien is bemesting ook voor andere gewassen als kool en aardappelen gebruikelijk geworden.

Men ziet hieruit dat de Inlandsche landbouwer zeer wel kapitaal weet aan te wenden, indien hem dat — op korten termijn altijd —

1) Eindresumé Va bl. 100.

merkbaar voordeel geeft. Ook gaat hij dan wel tot het stallen van zijn vee over, hetgeen hem anders te duur uitkomt.

In het Wonosobosche wordt zelfs kunstmest (zwavelzure ammonia) gebruikt, [1]) bij de afdeelingsbank à ƒ 15,50 de pikol verkrijgbaar (prijs van 1923). Ook Europeanen en Chineezen verkoopen het, zij het voor eenige guldens duurder, Chineezen leveren het zelfs op crediet, doch dan uiteraard tegen een belangrijk hoogeren prijs. Ongetwijfeld is hierbij invloed van het bestuur en den landbouwvoorlichtingsdienst in het spel. Dat echter kunstmest ingang gevonden heeft en vooral dat zij blijvend wordt aangewend, is alleen te danken aan het feit dat de bevolking tastbare resultaten ziet. Slechts betrekkelijk zelden gebruikt men evenwel kunstmest normaal, meest eerst wanneer de aanplant achterlijk of minder mooi is. In Batoer, waar de invoerders niet de goede samenstelling schijnen te hebben getroffen (de aanplant ondervond er soms meer na- dan voordeel van) heeft kunstmest nog geen ingang kunnen vinden.

De pogingen van den landbouwvoorlichtingdienst om de bevolking tot het planten van groene bemesting te brengen hadden tot nu toe weinig succes. De groote moeilijkheid is dat de kleine landbouwer zijn grond veelal niet, althans niet lang, kan missen. Het schijnt dat de crotalaria, die vooral als groenbemester gepropageerd wordt, in hooge bergstreken als het onderdistrict Batoer te langzaam groeit.

De tegenwoordige wijze van bemesten met stalmest alleen is echter in Batoer niet voldoende: volgens de landbouwambtenaren begint de grond er al merkbaar uitgeboerd te raken. Ook de afspoeling op de dikwijls steile hellingen verbetert de kwaliteit van den grond niet. Terrasseering zou van veel nut kunnen zijn, doch vindt nog zelden toepassing. Naar het schijnt, was omstreeks 1877 in het Kedjadjarsche terrasseering van tegalans onder bestuursinvloed algemeen, [1]) thans is daarvan niets meer over gebleven. In Batoer heeft een gewezen landbouwmantri, die daar voor eigen rekening boert, zijn gronden geterrasseerd; enkelen zijner buren hebben dit voorbeeld zonder eenigen invloed van buiten geheel vrijwillig gevolgd.

---

1) Tijdens v. Breda de Haan's onderzoek in 1906 nog niet.

2) M. W. Samentrekking Kedoe, Handel en Nijverheid bl. 66 noot.

Alleen op deze wijze kan op blijvende verbetering van landbouwmethodes worden gehoopt.

Op sawahs wordt de tabak als tweede gewas geteeld, hoogstens ééns in de twee à drie jaren. In Temanggoeng wordt dan in twee jaren achtereen geplant b.v.b. padi djawa, tabak, padi krètèk, padi djawa enz. Doordien de tabak hier sneller rijpt zijn één rijst- en één tabaksoogst in één jaar mogelijk. De planttijd valt hoofdzakelijk in Mei, Juni, Juli, de oogsttijd in October, November, December. Lang niet alle sawahs zijn voor de tabakscultuur bruikbaar; de jaarlijks in de regentschappen Temanggoeng en Magelang met tabak beplante oppervlakte maakt dan ook slechts een betrekkelijk klein deel uit van de totale grondoppervlakte. Het gunstigst voor de tabak zijn de verhoudingen in de districten Moentilan en Temanggoeng, doch ook daar heeft men per jaar niet meer dan 2500 à 3000 bouws tabak op 12000 bouws sawah (Moentilan) en 2500 bouws tabak op 5000 bouw sawah en 8000 bouw tegalan (Temanggoeng). De tabak is dus voor de economie der sawahstreken van minder overwegend belang dan voor die der tegaldistricten; te minder waar in Magelang en Temanggoeng veelal tweemaal per jaar of driemaal in de twee jaren padi geplant wordt.

Bemesting van sawahs heeft niet plaats. Wel wordt in Moentilan compost in de plantgaten aangewend, doch daar deze niet afgedekt is bewaard, is zij als mest van geen beteekenis. Volgens den Inlandschen landbouwleeraar Soedi dient zij voornamelijk om den grond losser en poreuzer te maken; verkoopwaarde heeft zij niet.

Tabak wordt op kweekbedden uitgezaaid. In het Batoersche wordt daaraan groote zorg gegeven.

De kweekbedden worden aangelegd op een deel der later te beplanten gronden. Per bouw heeft men ongeveer 50 tot 75 M² bezaaid kweekbed noodig, het bezaaid oppervlak der bedden is weinig breeder dan 1 M. De grond wordt gepatjoeld, geharkt en met stalmest gemest, alvorens het zaad er in komt; bovendien wordt het zaad te voren met fijne, droge mest gemengd; na het zaaien spreidt men nog eens fijne mest over het bed om het zaad te bedekken. Na uitdunnen der te dicht opgekomen plantjes heeft weder een bemesting plaats.

De plantjes worden met een afdak bedekt, bestaande uit een raamwerk van bamboe met daaroverheen idjoek of alang-alang. Het dak wordt eerst op het bed neergelegd en zoodra de plantjes uitkomen op een raamwerk geplaatst.

Na ± 70 dagen, als de bibit ongeveer een decimeter hoog is, heeft de overplanting plaats.

In het Kedjadjarsche geschiedt de kweekbeddenaanleg op overeenkomstige wijze; het zaaien heeft er, evenals in Batoer, in Januari, Februari plaats. Een eenvoudiger methode wordt toegepast bij voor verkoop gekweekte bibit, vooral in Diëng en omgeving gebruikelijk. Men maakt dan geen afdaken, hetgeen mogelijk is omdat met het oog op den laten planttijd (na den padioogst) in Temanggoeng en Magelang, waarheen de bibit voornamelijk verkocht wordt, later wordt uitgezaaid. Bovendien meent men aldus deze bibit te harden, hetgeen, het transport in aanmerking genomen, wel noodig is.

In de sawahstreken van Magelang en Temanggoeng kweekt men niet zelf bibit, doch koopt hetzij bibit uit de bovenstreken der eigen afdeeling dan wel bibit uit de buurt van Diëng afkomstig. De landbouwvoorlichtingsdienst schijnt voornemens te zijn de Moentilansche tabaksplanters aan te moedigen om zelf kweekbedden aan te leggen, doch indien men bedenkt, dat Crawfurd vertelt hoe in 1812 in oud Kedoe de tabak niet op de sawahs werd gekweekt, doch in het gebergte op pas ontboschten grond, en dat reeds Raffles de omgeving van het Diënggebergte als plaats noemt vanwaar de bibit naar de benedenlanden werd verkocht, dan vraagt men zich af of de Kedoesche tabakkers geen goede redenen hebben om aan gebergte-bibit boven de eigene de voorkeur te geven.

Over de wijze van zaadwinning zijn de landbouwkundigen niet te spreken. Men topt den hoofdstengel en laat aan de bovenste twee of drie zijoogen-takken komen en zich daaraan zaad vormen. Op deze wijze krijgt men wel meer zaad, doch de kwaliteit wordt daaraan vermoedelijk opgeofferd. Ook zaadselectie heeft niet plaats, wel schijnt men bij voorkeur sterke planten voor zaadwinning te bestemmen.

In Magelang, waar men niet zelf bibit kweekt wint men wel eigen zaad, dat dan naar de bovenstreken (Diëng) wordt gebracht om

daar te worden uitgezaaid; de daarvan afkomstige bibit gaat weer naar de benedenlanden terug.

Vóór het overplanten wordt op tegalans de grond met de patjoel omgewerkt. Men onderscheidt daarbij twee methodes. Bij de eene, het zgd. larik, bepaalt men zich tot het omhalen van het gras en het maken van geulen. De andere methode, tilep, bestaat in een, na het keeren van het gras, omspitten van den grond, soms tot 1½ en 2½ voet diep. De tilep-grondbewerking is in het onderdistrict Kedjadjar gebruikelijk, op minder goede gronden echter niet dieper dan een voet. De larikmethode is de meest gewone in de districten Batoer en Karangkobar. Alleen op goede gronden of gronden die door lang braakliggen hard zijn geworden, tilept men daar. Het voortdurend beplant zijn van den grond met tabak en djagoeng, het wieden terwijl de tabak te velde staat, houdt den grond er steeds los en maakt beplanting zonder zware grondbewerking mogelijk. In het Wanajasasche (Karangkobar) kan men een bouw met larikan voor ƒ 10 in borongan plantklaar krijgen, in Zuid Batoer, waar de tabaksopbrengsten gering zijn, voor ƒ 5. Tilepan komt daarentegen, indien uitsluitend met geldloon betaald, zoowel in Kedjadjar als in Batoer op ongeveer ƒ 50 per bouw te staan. Soms worden op den getilepten grond nog ruggen gemaakt, op de helling waarvan men de tabak plant; men doet dit voornamelijk op terreinen waar men last van water heeft.

Op sawahs geschiedt de grondbewerking veelal met de ploeg. In Temanggoeng was echter ook op sawahs drie maal spitten in plaats van ploegen gebruikelijk; hetgeen ƒ 40 à ƒ 50 kost. Daarentegen wordt in Moentilan als regel de ploeg en de eg gebruikt, hoewel spitten beter moet zijn; ploegen schijnt echter goedkooper uit te komen. Toch kan men ook daar de patjoel niet missen; men heeft haar noodig voor het afwerken van de galangans, het maken van een ringgoot en van bedden. Men heeft er n.l. veel meer last van overvloedig water dan in Temanggoeng (hoewel ook daar wel goten worden aangelegd) en moet daardoor een vrij uitgebreid drainagestelsel maken. Bovendien wordt de bovengrond tot bedden (kandèn) bijeengebracht (ngepak); later worden die nog eens gepatjoeld en daarop ruggen gemaakt (larik). Het doel daarvan schijnt nog een ander dan drainage te zijn: slechts een dunne laag

bovengrond heeft in die streken de voor tabak noodige poreusheid, waardoor men gedwongen is dien bovengrond bijeen te brengen om een voldoend dikke laag te verkrijgen. De kosten der hier beschreven uitvoerige bewerking zijn hoog en bedroegen in 1923 *f* 60 à *f* 70 per bouw, in 1922, toen de arbeidsloonen nog niet gedaald waren, zelfs nog meer. Uiteraard kunnen alleen goede gronden zoo zware kosten dragen, elders, waar men minder last van water heeft, zal de grondbewerking met ploegen niet meer dan *f* 20 à *f* 30 kosten.

Zoodra de grond plantklaar is, wordt tot planten overgegaan, (de bibit is dan 60 à 70 dagen oud) waarbij met den pootstok plantgaten worden gemaakt. In elk gat gaat één plantje, later wordt ingeboet. Indien stalmest gebruikt wordt, wordt die vóór de plant in het plantgat gedaan. Vermenging van den geheelen bovengrond met mest is uitzondering. In Moentilan laat men bij het planten water in de goten, waardoor als gevolg van capillaire werking de bedden bevochtigd worden; bovendien giet men er water in de plantgaten. Na afloop van het planten laat men het water weer uit de goten loopen.

Het plantverband is zeer verschillend, in Batoer en Kedjadjar komt ongeveer 1 plant per 3 tot 5 vierkante voet, hetgeen neerkomt op 15 à 25.000 planten per bouw; Walbeehm t.a.p. noemt voor Rembang 15.000 planten per bouw, Sollewijn Gelpke [1]) 7 à 8.000.

In sommige streken wordt het jonge plantje den eersten tijd geregeld begoten en met een stuk pisangbast op een stokje beschermd.

Het onderhoud van de te veld staande tabak vereischt veel arbeid, vooral het wieden (matoen, dangir), dat minder beoogt den grond schoon dan wel los te houden. In de tegalstreken en Temanggoeng geschiedt dit meest met een mes (kajoel), ongeveer ééns in de maand. In de hooge berglanden moet men aldus vier tot zeven maal wieden, in Temanggoeng kan met drie à vier maal worden volstaan. Het wieden geschiedt zoowel door vrouwen als mannen; indien geheel in betaalden arbeid verricht, komt het in het Kedjadjarsche op ongeveer *f* 50 te staan.

---

1) Eindresumé Landrente onderzoekingen 1880 — 84.

In het Moentilansche houdt men den grond los met den patjoel. In de beste tabaksdesa's aldaar doet men dat driemaal, de eerste keer vrij diep, de tweede keer wat minder, terwijl bij de derde maal wordt aangeaard; de totale kosten bedragen dan ruim ƒ 50.—.

De overige verzorging neemt weinig tijd en kan de landbouwer gemakkelijk zelf met zijn familie verrichten. Zij bestaat uit inboeten (ngandjangi), wegnemen van de onderste blaren (ngrampel), de zandblaren, die als krosok worden verkocht of bij te lage krosokprijzen worden weggegooid, verder uit toppen (moenggel) ter voorkoming van zaadzetting, waardoor de plant krachtiger wordt, en mritil (in Moentilan mèpèli) d.i. het wegnemen van takjes en oogen; alleen aan den top laat men twee à drie takjes ontstaan om meer blad te krijgen; uitsluitend van deze takjes wordt zoo noodig zaad gewonnen, anders worden zij eveneens getopt.

In streken waar men daarvan last heeft, behoort tot het onderhoud ook nog het zoeken van rupsen. Overigens heeft de tabak weinig van plagen en ziekten te lijden.

Na drie à vier maanden begint de pluk, men oogst niet alles tegelijk, maar haalt eerst de onderste, daarna geleidelijk ook de hoogere blaren af. De namen aan de verschillende kwaliteiten gegeven zijn in de ééne streek anders dan in de andere. De meest gewone zijn ampadan voor de onderste, minstwaardige blaren, tengahan en rampasan voor de middenste, tjengkrik (Batoer), tjelingkrik (Kedjadjar), kepala (Moentilan) voor de bovenste blaren. Oeroetan worden in Batoer en ook wel in het Kedjadjarsche de blaren genoemd die, hoewel iets beter dan ampadan, toch nog minderwaardig zijn; in Temanggoeng, en naar het schijnt ook in Rembang, duidt men daarentegen daarmede juist de beste kwaliteit aan.

De geplukte blaren worden terstond bereid. Nog op den dag van den oogst worden zij door vrouwen gebundeld (nglempit), waarbij een deel der hoofdnerf wordt uitgescheurd (ngrowèhi). De blaren blijven 3 tot 5 dagen gebundeld (ngimboe) en ondergaan dan een soort fermentatieproces zoodat zij gelig worden. Daarna worden zij gekorven, (ngradjang), terwijl gelijktijdig vrouwen de gekorven tabak op bamboehorden (rigèn) tot plakken (èlèr) vormen (ngandjang).

Het kerven is een moeilijk werk: bundels blaren worden met de

linkerhand op een hellend blok gedrukt tusschen twee als een guillotine opstaande wanden. Met de rechterhand wordt een mes voor langs die wanden bewogen. Men drukt de blaren zoodanig aan dat de bundel voortdurend een weinig uit de wanden uitsteekt en zoodoende door het mes wordt afgesneden. Het komt er op aan den druk zoo gelijkmatig mogelijk te doen zijn en fijn en gelijk te snijden; de blaren mogen niet scheuren. Gewoonlijk is het kerven een kunst die slechts een beperkt aantal mannen in de tabaksdesa's verstaat; de kervers van Kedjadjar trekken na afloop van den oogst ten deele naar het Temanggoengsche, waar zij wegens hun bekwaamheid in trek zijn. In Batoer kerft iedere tani, maar grof. Ook de èlerans van Batoer zijn veel dikker dan die van elders.

Het drogen der gekorven, op rigèn (bamboehorden) uitgespreide tabak geschiedt hetzij boven het vuur, hetzij in de zon. De eerste methode, die als boven reeds is vermeld, in het hooggebergte (vnl. Batoer, Karangkobar, Kedjadjar) gebruikelijk is, geeft de zgd. garangantabak. Men droogt die binnenshuis, meest 's nachts, twee of drie mannen zijn daarmede bezig; men brandt hout (in Kedjadjar en Temanggoeng) of ambiang (gedroogde kruiden, liefst varens) met takjes (Batoer). De boven het vuur gedroogde tabak wordt nog buiten nagedroogd, neemt 's nachts weer wat vocht op en wordt ten slotte in èlerans opgestapeld en na verkoop in stapels weggepikold.

De pépéan tabak (in de zon gedroogd) wordt op de rigèns op bamboerekken gedroogd (ngepé), en na afloop verpakt in met pisangbast bekleede bamboemanden.

§ 3. *Productiekosten en opbrengst.*

Productiekosten zoowel als opbrengst loopen bij de Inlandsche tabakscultuur zeer uiteen. Beide factoren beïnvloeden elkaar, voornamelijk in dezen zin, dat de cultuur alleen intensief gedreven wordt in streken waar grond en klimaat een product van goede kwaliteit en overeenkomstig hooge marktwaarde geven, daar alleen dan groote kosten aan arbeid en bemesting behoorlijk worden goed gemaakt. Zoodanige streken zijn de onderdistricten Kedjadjar en Batoer, deelen van Temanggoeng en Magelang en van het gewest

Rembang. De beoordeeling of de tabakscultuur al dan niet met veel zorg wordt gelreven hangt dan ook voornamelijk af van de streek die men in beschouwing neemt. Nu is de tabak een gewas dat in zeer veel afdeelingen, zij het in beperkte mate, wordt verbouwd, waarbij meest de grondbewerking vrij oppervlakkig met den ploeg geschiedt, terwijl op sawahs bovendien niet gemest wordt. Vandaar dat vele artikelen over Inlandsche tabak den indruk geven alsof de cultuur vrij primitief is, vandaar de boven reeds genoemde onjuiste opvattingen waarvan de Encyclopaedie van Nederlandsch-Indië blijk geeft, vandaar ook dat de door Sollewijn Gelpke opgegeven arbeidstijden [1]) voor de goede tabaksstreken veel te kort zijn.

Zelfs bij aanwending van gelijke hoeveelheden arbeid en kapitaal zijn de kosten zeer verschillend, in verband met de uiteenloopende waarde van beide kostenfactoren. Indien de grondeigenaar de cultuur geheel alleen of met zijn gezin drijft en daarbij mest gebruikt van vee in welks voeding eveneens door eigen arbeid wordt voorzien, kunnen de productiekosten bijna niets bedragen. Dit is het geval indien het landbouwersgezin voldoende eigen verbouwd voedsel heeft en overvloed van vrijen tijd die niet op andere wijze productief kan worden gemaakt. Deze toestand bestaat in Zuid-Batoer, indien althans het met tabak beplant oppervlak niet te groot is (minder dan een bouw). Men heeft daar voldoende mais voor de eigen behoefte, welk gewas daardoor, in verband met de afgelegenheid der streek, vrijwel onverkoopbaar is. De maiscultuur eischt weinig arbeid, men heeft tijd over om tabak te verbouwen. Andere verdiensten zijn schaarsch. Daar de steile tegalgrond er slechts geringe opbrengsten en een inferieur product geeft, (ongeveer 40 tot 60 rigen per bouw of 2 à 3 pikol ter waarde van totaal *f* 50 tot *f* 75) is de grondbewerking er eenvoudig (larik-methode), zoodat het plantklaar maken van den grond, zelfs indien geheel in geld betaald, in borongan slechts *f* 5 per bouw kost tegen *f* 50 in de goede tabaksstreken. Ook aan het wieden behoeft men door het sneller rijpen van het gewas in deze lagere streken en het op den slechten grond minder sterk opkomen van onkruid weinig zorg te

1) Zie hieronder.

geven. De aanwezigheid van voldoende brandhout maakt verder de bereiding der tabak (garangan) goedkoop. Vandaar dat de cultuur er ondanks de geringe opbrengsten loonend blijft. Zij is er een van de weinige middelen om aan geld te komen voor het koopen van kleeding, zout enz., en het betalen van belasting. Doch ook in streken waar de cultuur intensiever gedreven wordt, en de tani haar niet alleen af kan, doch hulp van anderen behoeft, blijven de kosten dikwijls gering, indien die hulp slechts met eenvoudig voedsel betaald wordt. De term „onderling hulpbetoon" zou hier minder juist zijn, daar, zooals nader blijken zal, sommige deelen der cultuur zooveel tijd eischen, terwijl zij voor alle desagenooten in bepaalde maanden plaats hebben, dat de man die zijn eigen grond niet alleen kan bewerken, evenmin gelegenheid heeft om de hulp van anderen met wederkeerigen arbeid te betalen. In vele gevallen volstaat men dan ook bij deze „sambatan" met eten en drinken tijdens den arbeid te geven, waarbij dan soms de helper nog voedsel mee naar huis mag nemen. Deze betaling is veelal duurder dan het eigenlijke onderling hulpbetoon (in het Batoersche wel sambat gilir genoemd) waarbij het voedsel gewoonlijk eenvoudiger is. In de goede tabaksdesa's van Noord-Batoer kan deze sambatanarbeid zelfs zeer duur zijn, daar men er meer vleesch of visch nuttigt dan elders op Java gebruikelijk is en er over het algemeen goed eet, waardoor voor de sambatmaaltijden behalve de eigen djagoeng vrij veel noodig is, dat moet worden bijgekocht. In Zuid-Batoer daarentegen behoeft slechts zeer weinig te worden gekocht; het voornaamste is gedroogde visch à 2½ cent per portie.

Betaling van arbeid in voedsel, al of niet met onderling hulpbetoon is bij de tabakscultuur in Karangkobar, Batoer en Kedjadjar nog algemeen gebruikelijk. Daarnaast komt echter ook reeds betaling in geld vrij veel voor; voornamelijk de grootere grondbezitters bedienen zich daarvan, daar dat voor hen, volgens hun zeggen, goedkooper uitkomt dan betaling in voedsel, hetgeen voor de hand ligt, daar elk element van onderling hulpbetoon te hunnen aanzien ontbreekt, zoodat zij zeer goed voedsel moeten verschaffen, terwijl de arbeidspraestatie bij sambatan dikwijls geringer is dan bij betaling in geld.

In Noord-Batoer treft men een tusschenvorm aan waar-

bij ten deele in geld, ten deele in eten en drinken betaald wordt De betaling in geld geschiedt dan dikwijls in voorschot bij wijze van bindgeld en wel 10 cent voor elken dag later te verrichten arbeid; bij het opkomen voor het werk wordt dan verder alleen voedsel verstrekt.

Hieronder zullen thans globaal arbeidstijd en kosten worden aangegeven volgens de opgaven van grootere grondbezitters, die uitsluitend in geld betalen. Uiteraard hebben de cijfers alleen betrekking op beter soort gronden die zoodanige geldelijke offers goed maken.

De arbeidstijd wordt in de verschillende streken op verschillende wijzen ingedeeld en betaald. In het hooge bergland Batoer rekent men bij geheele dagen waarvoor (zonder voedsel) 30 tot 50 cent wordt betaald, in Kedjadjar bij ochtenden à 20 tot 25 cent, in Temanggoeng bij periodes van 3 à 3½ uur tegen een loon van 12 tot 15 cent, in de desa Bodjong (Moentilan, Magelang) bij 1½ à 2 uur tegelijk voor 8 cent. Desniettegenstaande blijken de kosten van goede grondbewerking zoowel per uur als in totaal in al deze streken niet veel uiteen te loopen. In Noord-Batoer rekent men daarvoor per bouw 150 dagen noodig te hebben, hetgeen, het werkelijk aantal arbeidsuren per dag op 6 à 7 aangenomen, 900 à 1000 uren of ruim *f* 50 geeft. In Kedjadjar behoeft men 150 à 200 ochtenden of de ochtend op 5 uren berekend, 750 à 1000 uren of *f* 40 à *f* 50; in Temanggoeng 900 tot 1200 uren of *f* 40 à *f* 50, in Bodjong 1100 tot 1200 uren handenarbeid en 50 à 60 ploeguren voor *f* 70. Men kan de kosten van zware grondbewerking per bouw op goede sawahs en tegalans dus gemiddeld op ongeveer 1000 uren of *f* 40 à *f* 50 stellen.

Op overeenkomstige wijze komt men voor het los- en schoonhouden van den grond (dangir, matoen) op een ongeveer gelijk aantal uren en kosten. Die voor aanleg en onderhoud van kweekbedden zijn moeilijk te preciseeren, daar men die werkzaamheden meest zelf met zijn gezin of rajats (inwonende bedienden, betaald in voeding en kleeding) doet; met inbegrip van mest en materialen bedragen zij *f* 10 à *f* 20 per bouw aanplant; in het Temanggoengsche en Magelangsche, waar men als regel niet zelf bibit kweekt, betaalt men er hoogstens *f* 10 à *f* 15 voor.

Evenzoo kunnen de arbeidsuren van planten, ngandjang, moenggel, mritil moeilijk nauwkeurig worden vermeld. Alles bijeengenomen zullen zij een paar honderd uren vereischen, en op *f* 10 à *f* 20 te staan komen.

De totale productiekosten per bouw komen alzoo tot aan den pluk op ongeveer *f* 100 à *f* 140 te staan, op tegalans te vermeerderen met *f* 30 tot *f* 60 voor mest, indien althans alle mest gekocht moet worden, hetgeen overigens uitzondering is.

Den in totaal noodigen arbeidstijd kan men veilig aannemen op 2200 uren en meer.

Wordt, als in Batoer veelal gebruikelijk, geen zware grondbewerking doch de larikmethode toegepast, dan moet hiervan 700 à 800 uren en *f* 30 à *f* 40 worden afgetrokken.

De kosten van pluk en bereiding zijn uiteraard van de hoeveelheid product afhankelijk, doch loopen ook bij gelijke hoeveelheid sterk uiteen. Zoo worden de oogstkosten mede door den afstand van het veld tot het huis bepaald. Het kerven wordt in Kedjadjar, waar er meer zorg aan gegeven wordt en alleen specialiteiten de kunst verstaan, hooger betaald dan b.v.b. in Batoer. Ook de meer of mindere schaarschte van het brandhout is op de bereidingskosten van garangan van invloed. Een moeilijk te berekenen factor is eindelijk de waarde van het voedsel dat aan plukkers en bereiders pleegt te worden verstrekt. Dooreengenomen leiden voor de verschillende streken gemaakte berekeningen tot een totaal bedrag van *f* 10 tot *f* 20 per pikol pépéan of garangan, waarbij de Batoerrigen op 4 à 5, die van Kedjadjar op bijna 2 kati is aangenomen. Bij een betaling van 4 à 5 cent per uur geeft dat 250 tot 500 arbeidsuren per pikol.

Vergelijkt men bovenstaande opgaven met de van omstreeks 1880 dateerende cijfers van Sollewijn Gelpke, [1]) dan valt het groote verschil in het oog. De Hoofdinspecteur der Cultures toch komt voor de cultuur van tabak zonder bibit doch met pluk op 1360 uren à 3 cent of *f* 40 per bouw, benevens op *f* 15.60 of 520 uren voor bereiding.

Dat verschil zal, behalve dat in de goede tabaksstreken tegen-

---

1) Eindrésumé Landrenteonderzoekingen bl. 56 en 75.

woordig 4 à 5 instede van 3 cent per uur betaald wordt, wel grootendeels zijn oorzaak hierin vinden dat Sollewijn Gelpke gemiddelde cijfers geeft omtrent de tabakscultuur in het algemeen, terwijl de boven vermelde gegevens uitsluitend betrekking hebben op intensieve cultuur op goede gronden in de streken waar de beste tabak vandaan komt. Niet onwaarschijnlijk is ook het verschil in arbeidsloon althans ten deele een gevolg van dezelfde omstandigheid. Weliswaar komen ook de arbeidsloonen die in de mindere welvaartsverslagen voor de goede tabaksstreken genoemd zijn niet boven 3 cent per uur uit, doch zoowel door de commissie voor Wonosobo als door die voor Magelang en Temanggoeng wordt daaraan toegevoegd dat vroeger in den goeden tabaks- en koffietijd (de tabaksprijzen waren tijdens het M.W. onderzoek laag en de gedwongen koffiecultuur was in verval) de arbeidsloonen belangrijk hooger waren; voor Temanggoeng en Wonosobo worden daarbij loonen genoemd die ongeveer met de tegenwoordige overeenkomen.

De hoeveelheid product op tegalans verkregen varieert in de bezochte streken van 2 à 3 tot 6 à 7 soms meer pikols per bouw; op sawahs van 3 à 4 tot 6 à 9 pikols. Sollewijn Gelpke, die proeven heeft laten nemen, verkreeg 5½ à 7 pikol per bouw sawah, 3 tot 5 à 6 in één geval zelfs 8½ pikol per bouw tegalan. [1]) Van Breda de Haan [2]) noemt voor de Kedjadjarsche tegalans 5, in de desa Tiang 7 pikol, Walbeehm [3]) geeft voor Toeban en Bodjonegoro een opbrengst van 8 pikol per bouw sawah, op de beste „uiterwaarden" zelfs 12 pikol.

De prijs der kerftabak varieert sterk met de kwaliteit. De hoogste prijzen worden voor de beste tegal-garangan-tabak betaald. Eerste kwaliteit daarvan deed in 1922 in Batoer en Kedjadjar *f* 7.50 per rigèn of respectievelijk *f* 150 à *f* 190 en *f* 375 per pikol. Voor tjelingkrik is in Kedjadjar in 1921 zelfs wel *f* 12.50 per rigèn gegeven, hetgeen neerkomt op *f* 625 per pikol.

De beste kwaliteiten pépéan brachten in 1922 *f* 70 à *f* 100, in 1921 wel *f* 140 per pikol en meer op. De onderste blaren geven

1) Naar Aanleiding van Staatsblad 1878 no. 110 bl. 149.
2) Teysmannia 1906, bl. 509,-579 vlg.
3) Ind. Gids 1902, bl. 1060 vlg.

daarentegen veel lager prijzen, men maakte daarvoor in 1922 in Batoer slechts ongeveer *f* 10, in Kedjadjar omstreeks *f* 25 per pikol garangan, in Temanggoeng *f* 10, in Moentilan *f* 5 à *f* 10 per pikol pèpèan.

Als middenprijs per pikol in 1922 kan men voor het onderdistrict Batoer *f* 40 à *f* 50 aannemen, voor de goede tabaksdesa's van het onderdistrict Kedjadjar twee à twee en een half maal zooveel (*f* 80 à *f* 125), voor pèpèan in de beste desa's in Temanggoeng en Magelang *f* 40 à *f* 60.

In totaal bedraagt de geldelijke brutoopbrengst van een bouw met tabak beplante sawah of tegalan alzoo eenige honderden guldens, er zijn echter gronden, zoowel sawahs als tegalans, die *f* 1000 en meer per bouw geven.

Hoe groot de netto-opbrengsten zijn, hangt grootendeels af van de mate waarin betaalde arbeid is gebruikt. Indien alle arbeid en mest betaald moet worden, zal men in Batoer, om geen verlies te lijden, een opbrengst van vijf pikol per bouw en meer behoeven; in Kedjadjar geeft in dat geval reeds een productie van drie pikols per bouw een bevredigende winst; Temanggoeng en Magelang zullen weder grootere opbrengsten pépéan noodig hebben. Doch het hier veronderstelde geval is uitzondering. Juist de grootere grondbezitters beschikken in den regel over vrij veel mest van eigen vee; veelal hebben zij bovendien rajats in huis wier arbeid hun goedkooper uitkomt dan die van losse koelies. Bovendien werkt ook de tani met zijn gezin zelf mede. In werkelijkheid is dan ook de tabakscultuur van Inlandsch standpunt beschouwd, reeds bij een lage productie loonend, bij goede opbrengsten zelfs zeer voordeelig.

Hiermede in overeenstemming bedraagt de huurprijs voor goede tabakstegalans voor een tabaks- en een maisoogst ongeveer *f* 50 à *f* 100, soms belangrijk meer; zoo werden in de desa Kedjadjar door rijke tabaksplanters uit Tieng eenige van de beste bevloeibare tegalans voor *f* 400 per bouw ingehuurd. Ook voor huur van sawahs wordt voor één tabaksoogst al gauw *f* 100 per bouw betaald, in de beste tabaksdesa's in Temanggoeng soms wel *f* 200 à *f* 300.

De beteekenis dezer huursommen komt het best uit door vergelijking met de voor padiaanplant betaalde huur. In dezelfde desa's

waar men *f* 50 tot *f* 100 en meer geeft voor een bouw met tabak te beplanten sawah, betaalt men slechts *f* 12 tot *f* 25 huur voor één padioogst.

§ *4. Opkoop en Crediet.*

Kerftabak wordt als regel niet in belangrijke hoeveelheden op de pasar's verhandeld. De koopers komen bij de planters aan huis. Slechts kleine en minder goede partijtjes worden voor verkoop naar de pasar's gebracht. In Temanggoengsche desa's waar garangan-tabak hoofdzaak is en pépéan alleen van de onderste bladeren wordt gemaakt, bieden de planters die pépéan in de kota's in de Chineesche kampen te koop aan. Verkoop op de pasar's kan wel eens voordeeliger zijn, doch daar staat tegenover dat de tani dan zelf het transport heeft te bekostigen en de kans loopt zijn product niet te slijten en weer naar huis terug te moeten brengen. In Wonosobo worden de kleine naar de pasar gebrachte partijen reeds buiten de stad door Chineesche opkoopers opgewacht, die verwachten haar aldus goedkooper dan op de pasar te kunnen krijgen. Enkele tani's, van hetzelfde gevoelen, weigeren daarom wel eens verkoop buiten. De Chineezen weten hun dat echter wel af te leeren; zij spreken af in de stad minder te bieden dan buiten en op de pasar nog minder dan elders in de stad, met het resultaat dat de arme slimme tani bedrogen uitkomt.

De overgroote meerderheid der kerftabak wordt evenwel in de desa verkocht; de opkoopers zijn meest Chineezen. Toch is ook de Inlandsche opkoop niet te verwaarloozen; een deel overigens der Inlandsche handelaren zijn handlangers van Chineezen.

De Inlandsche tabakshandel blijft bijna steeds een plaatselijk karakter behouden. Inlandsche handelaren die, als de Chineezen, het product naar andere deelen van Indië sturen voor verkoop aldaar door hun agenten of handelsvrienden, komen voor, doch zijn uitzonderingen. De Inlander is kennelijk tot meer uitgebreiden handel nog niet (of niet meer?) in staat. De oorzaak hiervan is niet, althans niet in de eerste plaats, kapitaalgebrek. Ware zulks het geval, de afdeelingsbanken zouden daarin verbetering kunnen brengen. Tot nu toe is echter van een ontwikkeling van de handels capaciteiten der bevolking onder invloed van volksbanken niets

gebleken. De Inlandsche handel bepaalt zich nog bijna geheel tot het opkoopen van partijtjes die men zelf of onder persoonlijk toezicht kan vervoeren en in de buurt verkoopen, zij is in hoofdzaak nog een leurdersbedrijf. Voor het aanpakken van werkelijken handel is het gezichtsveld nog te beperkt, zijn de energie en het organisatietalent nog te gering. De aanwezigheid der Chineezen, die in de handelsbehoeften voorzien, sinds een paar eeuwen reeds, maakt de ontwikkeling van den handelsgeest der inheemsche bevolking uiterst moeilijk.

Toch heeft te Pekalongan langen tijd een vrij belangrijke Inlandsche tabakshandel bestaan. Reeds Raffles vermeldt dat Bantam de tabak kreeg uit Banjoemas, (waarmede Batoer en waarschijnlijk ook het Kedjadjarsche zal zijn bedoeld) en dat de tabakshandel op Bantam door Inlandsche handelaren uit Pekalongan werd gedreven met kleine schepen, waarmede zij de haven van Bantam bezochten.

De mindere-welvaartsverslagen bevatten [1]) een mededeeling van den regent van Pekalongan, volgens welke daar vroeger twee groote Inlandsche tabakszaken waren, werkende met een kapitaal van *f* 40.000 à *f* 50.000, die opkochten in oud-Kedoe, Wonosobo en Batoer en verkochten in Cheribon, Indramajoe en Batavia. Onder de zoons daalde de omzet tot *f* 15.000 à *f* 20.000, in 1887 deden zij geen zaken meer. Deze Inlandsche handelaars hadden Chineesche bedienden.

Ook thans nog moeten blijkens mededeeling uit Rangkas Betoeng daar enkele Inlandsche tabakshandelaars uit Pekalongan zijn, al is de handel er hoofdzakelijk in handen van Chineezen. Volgens den Heer G. V. Rhemrev, administrateur der Pandeglangsche afdeelingsbank, zijn er geen Inlanders die rechtstreeks tabak van elders laten komen. Een hadji die het getracht heeft is door de Chineezen weg geconcurreerd; geen Inlander zal z.i. den tusschenhandel tegen de Chineezen kunnen volhouden; wel gebruiken dezen Inlanders voor den détailverkoop.

Men krijgt uit deze mededeelingen den indruk dat de Inlandsche tabakshandel meer achteruit dan vooruit is gegaan.

---

1) Eindresumé VIa bl. 177 noot.

Typeerend voor den nog geringen lust voor het koopmansvak is het geval van een gewezen desaschrijver van Batoer. Deze man had zich op den tabakshandel toegelegd en daartoe een Chinees in dienst genomen. Hij bracht het tot welstand, zij het niet in dezelfde mate als zijn Chineesche bediende die thans een groot steenen huis in Batoer bewoont. Maar eenmaal rijk geworden heeft noch hij, noch zijn volwassen zoon den handel voortgezet. Beiden zijn tot het leven van den tani teruggekeerd en grootgrondbezitters geworden. [1])

Geregeld komen in Batoer Inlandsche opkoopers uit Pekalongan en Poerbolinggo, zelfs wel uit Gombong. Zij koopen echter gewoonlijk niet meer dan 150 tot 200 rigèn, hoogstens tien pikols dus. Ook elders komen zoodanige bakoels (kleinhandelaars) voor; een bedrijfskapitaal van *f* 1000 à *f* 2000 is echter al veel; gewoonlijk bedraagt het slechts eenige honderden guldens. Toch schijnen deze lieden op de prijzen een goeden invloed te hebben. Aan hen verkoopen de planters dikwijls de beste kwaliteiten tegen hoogen prijs, om aan de Chineezen de rest tegen een middenprijs over te laten.

Van grooter beteekenis zijn in het Temanggoengsche de Koedoesche handelaars, die in den oogsttijd groote partijen pépéan voor hun cigarettenindustrie komen opkoopen; ook van de tusschenkomst van Chineezen wordt echter door hen gebruik gemaakt. Verder valt hier nog te vermelden dat blijkens de boven geciteerde tijdschrift artikelen over de cultuur van kerftabak in Rembang en Bondowoso, daar indertijd Bandjareezen tabak kwamen halen.

Naast de handelaars uit andere gewesten heeft men in de tabaksdistricten ook een aantal Inlandsche bakoels uit de eigen streek. Deze verkoopen echter weer aan de plaatselijke Chineezen. Dikwijls koopen zij de kleinere partijtjes die voor de Chineezen niet de moeite waard zijn. Als zij voldoende tabak bijeen hebben, komt de Chinees die in hun woning koopen. In afgelegen streken als Zuid-Batoer komt het ook voor dat de bakoel kleine door hem gekochte hoeveelheden naar de Chineezen ten verkoop brengt.

In Sidjeroek, een desa van Zuid-Batoer, waar de bouw ongeveer 60 rigèn van *f* 1.25 middenprijs geeft, vertelde een bakoel, dat hij

---

1) Mededeeling van den Inl. Landbouwleeraar Eliasar.

eerst zijn eigen oogst (van 1½ bouw) verkocht en met behulp van het daarvoor verkregen geld een 20 rigèn van anderen kocht, die hij dan naar Bandjarnegara ter verkoop bracht. Deze transactie herhaalde hij twee maal per maand. In deze desa woonden volgens den loerah ongeveer twaalf tabakskoopers. Voorschoten gaven zij niet, integendeel kwam het voor, dat zij bij een koop ter waarde van ƒ 50.— slechts de helft contant, de rest na verkoop aan den Chinees betaalden. Chineezen kochten in deze desa van den gewonen tani niet, noch gaven zij daar voorschotten. Hetzelfde werd in de aangrenzende desa's Pegoendoengen en Babadan verteld.

Verder werken een aantal Inlanders als opkoopagenten voor Chineezen. Er zijn er wier taak zich bepaalt tot het doorsturen van de gekochte tabak naar den Chinees, die dan rechtstreeks den verkooper betaalt en den agent alleen een commissie uitkeert. In Pekasiran (Noord-Batoer) zou die commissie 25 cent per 10 rigèn bedragen. Anderen weer koopen met van de Chineezen daarvoor ontvangen gelden; in evengenoemde desa genoten zij daarvoor een commissie van 20% van den door hen besteden prijs.

Een speciaal soort van tabakshandelaars, of, juister gezegd, tabaksindustrieelen, komt voor in het Moentilansche. De grootere grondbezitters koopen daar dikwijls de nog ongeplukte tabaksoogst (tebasan) van hun minder gegoede landslieden, zoowel in de eigen desa als in naburige. Voor hun rekening wordt dan geoogst en het gekochte gewas met dat van eigen oogst te zamen bereid. Doordien de bereiding in het groot gaat, zijn de kosten daarvan lager dan anders. Een van zoodanige industrieelen in de desa Bodjong, die per seizoen een 200 pikols verwerkte, kwam, ondanks zijn zeer volledige opgaven, tot geen hoogere kosten dan ongeveer ƒ 9.— per pikol.

In Batoer en Kedjadjar komt, voorzoover bekend, tebasan van tabak niet voor; in Temanggoeng alleen in verband met geldleening.

De voornaamste tabakshandelaars zijn de Chineezen, althans in alle streken waar de tabakscultuur van belang en de prijs van het product hoog is. De eerste keer dat men van de cultuur in Oud-Kedoe hoort (in 1746) is dat in verband met Chineezen, die destijds, terwijl Kedoe nog tot Mataram behoorde, reeds de tabakspacht in handen hadden. Reeds toen zal dus de tabakshandel wel

hoofdzakelijk Chineesch zijn geweest. Thans heeft men groote Chineesche kolonies in Magelang, Temanggoeng, Moentilan, Parakan, Ngadiredjo. De beide laatstgenoemde plaatsen zijn meer Chineesch dan Inlandsch.

Later vindt men de Chineezen ook als opkoopers in Wonosobo, Batoer en Sibèbèk (Karangkobar). Ook de twee laatste plaatsen zijn hoofdzakelijk Chineesch.

Dat de tabakscultuur in het Wonosobosche in het begin der 19e eeuw door Chineezen zou zijn ingevoerd, zooals de bewerker der mindere, — welvaartverslagen daar in 1877 van de bevolking vernam, [1]) zal wel aldus opgevat moeten worden dat de cultuur er wel bestond, maar door het grooter afzetgebied dat de Chineezen vonden, belangrijke uitbreiding onderging. Het is mogelijk dat de Chineezen toen op teelt en bereiding invloed hebben uitgeoefend, in den tegenwoordigen tijd bemoeien zij zich echter uitsluitend met den handel in het bereide product. Tegen de invoering door Chineezen pleit ook bovengenoemde mededeeling van Raffles volgens welke juist in den tijd waarin die invoering zou hebben plaats gehad de handel in Banjoemasche tabak voor een belangrijk deel in handen van Inlanders uit Pekalongan zou zijn geweest.

Hoe dit zij, in elk geval zijn de Chineezen voor de Inlandsche tabakscultuur van groot belang en zijn door hun opkoop de prijzen aanzienlijk gestegen. Zij zijn voor de tabakscultuur onmisbaar. Herhaaldelijk zijn vroeger door bestuursambtenaren pogingen gedaan om hen te weren en aldus de opkomst van een Inlandschen handelsstand te bevorderen, doch met als voornaamste resultaat een sterke inzinking der prijzen. Na langer of korter tijd kwam men er steeds opnieuw toe om den Chineezen weer toegang tot de desa te geven.

Onder de bevolking in Batoer en Wonosobo herinnert men zich nog zeer goed welken goeden invloed de Chineezen op de prijzen gehad hebben. De stemming tgenover hen is daar dan ook in het algemeen vriendschappelijk.

De voorschotten die de Chineezen verstrekken en hun gemakkelijke afbetalingsvoorwaarden werken tot die goede stemming ongetwijfeld mede. Daarbij komt dat de Chinees door het geven van kleine

1) Eindrésumé Va bl. 151.

geschenken bij bijzondere gelegenheden de vriendschap onderhoudt.

Het voorschotstelsel is aan den tabaksopkoop in goede tabaksstreken inhaerent. Dat de planter aan voorschot behoefte heeft ligt voor de hand. In de eerste plaats voor de kosten van cultuur en bereiding, waarbij vooral voor het plantklaar maken bij zware grondbewerking, voor de bereiding en in mindere mate ook voor het wieden, geld noodig is. Doch ook al zijn de geldelijke kosten, doordien veel in eigen en gezinsarbeid of in sambatan wordt verricht, betrekkelijk gering, dan nog is het begrijpelijk dat het voor den tani lastig is om slechts eens in het jaar, bij den tabaksoogst, geld in handen te krijgen en dat hij verlangend zal zijn reeds vóórdien van tijd tot tijd zich door voorschot-nemen van geld te voorzien. De voorschotten moeten dan ook voor een groot deel dienen om de inkomsten van den tani meer gelijkmatig over het geheele jaar te verdeelen.

In overeenstemming hiermede wordt in Batoer en Kedjadjar als regel het voorschot niet ineens in zijn geheel opgenomen, maar gaat men, telkens als men geld noodig heeft, naar de woning van zijn Chineeschen zakenvriend om daar te leenen. Bij *f* 2.50, *f* 5, *f* 10 per keer nemen de kleinere planters in Batoer en Karangkobar een totaal bedrag van *f* 15 tot *f* 50 op. Grootere planters krijgen wel meer, minstens *f* 10 tegelijk, ook wel *f* 50 of *f* 100 per keer, tot een totaal van eenige honderden guldens; in Kedjadjar, waar de tabakscultuur voordeeliger is, zijn deze grootere leeningen gewoon. In alle bezochte streken komen ook leeningen van duizenden guldens voor aan desahoofden of andere groote tabaksplanters.

Er is nog een andere reden waarom de planter van den Chnees leent, n.l. om zijn product gemakkelijk te kunnen verkoopen. De goede kwaliteiten raakt men altijd wel kwijt, maar met de tabak der onderste blaren heeft men wel eens moeite, althans indien men haar niet al te goedkoop wil afstaan. Heeft men echter geleend, dan is het usance den geheelen oogst, goede en slechte kwaliteiten samen, aan den voorschotgever te verkoopen. En zoo ziet men het gebeuren dat lieden, die het geld niet noodig hebben, toch leenen, maar dan slechts tot geringe bedragen.

Omgekeerd geven de Chineezen voorschotten om zich bij voorbaat van het product te verzekeren. De concurrentie is groot en

naar groote partijen en goede kwaliteiten bestaat veel vraag. Zij moedigen dan ook het voorschot-nemen aan indien de tani hun als een goed tabaksplanter bekend is.

Zij letten daarbij niet zoozeer op de grootte van het grondbezit als wel op hoeveelheid en kwaliteit van het door den tani geleverde product. Ook niet- of kleingrondbezitters kunnen belangrijke voorschotten krijgen, indien zij gewoon zijn gronden in te huren.

Met afbetalen maken de Chineezen het den planter niet moeilijk, daar hun belang medebrengt hem in de schuld te houden. Bij de levering van den oogst heeft de afrekening plaats; is de opbrengst niet voldoende om de schuld af te lossen, de kooper verleent uitstel tot den volgenden oogst; dikwijls geeft hij er zelfs een nieuw voorschot bij. Houdt de verkooper op den koopprijs, na aftrek van het voorschot, nog over, gaarne geeft de Chineesche handelaar hem er een nieuwe leening boven op.

Het spreekt van zelf dat voor de voorschotten moet worden betaald, hetzij dat rente wordt berekend, hetzij in dezen vorm dat de koopprijs lager is dan zonder voorschot. Beide vormen komen in dezelfde streek naast elkaar voor, ook wel tegelijk bij dezelfde transactie. In het laatste geval is het verschil tusschen koopprijs met en dien zonder voorschot echter gering (5 à 10%), anders zou de planter, naar de heerschende opvattingen, vrij zijn om aan een ander dan den voorschotgever te leveren en met terugbetaling van het voorschot te volstaan.

De hoogte van den rentevoet is verschillend en hangt samen met de meer of mindere behoefte aan het product eenerzijds, aan het voorschot anderzijds. Goede planters betalen in Batoer en Kedjadjar gewoonlijk 20% (rolasi). Geleerde renteberekeningen als bij de afdeelingsbanken, waarbij met de tijdstippen van uitleening en aflossing zorgvuldig rekening wordt gehouden, houdt men er niet op na, men heeft een vast rentebedrag ongeacht den tijdsduur der leening. Normaal is die niet langer dan vijf tot acht maanden. Is uitstel noodig dan heeft echter als regel geen vermeerdering van rente plaats.

Ook een rentevoet van 30% is veel gebruikelijk. In de onderdistricten Karangkobar en Wanajasa werd algemeen 50% (limolasi) als gewoon rentetype genoemd.

Het voorschotstelsel geeft den kooper alzoo naast *zekerheid* van inkoop ook het voordeel van *goedkoopen* inkoop. Zelfs als de rente op zich zelf matig is, maakt toch het feit dat de voorschotnemer dadelijk na den oogst verkoopt, den prijs betrekkelijk laag. Zou de planter, door geen voorschot gebonden, zijn product eenige maanden kunnen aanhouden, dan zou hij dikwijls betere prijzen kunnen bedingen.

Het nemen van voorschot brengt, zooals boven reeds gebleken is, de verplichting mede tot levering aan den voorschotgever. Schriftelijke bewijsstukken worden van leening en leveringsplicht gewoonlijk niet opgemaakt. Alles is op wederzijdsche goede trouw gebaseerd. Zou echter een leener zijn verplichtingen niet nakomen, dan is hij zeker geen voorschot meer te kunnen erlangen, de gedupeerde opkooper signaleert hem bij zijn landgenooten. Soms ook blijft de planter ondanks voorschot vrij om aan anderen te verkoopen, doch moet hij in dat geval een belangrijk hoogere rente betalen dan bij levering aan den voorschotgever.

Er is één vorm van bedrog waartegen de voorschotgevers weinig kunnen doen, die n.l. waarbij de leener, voor hij zijn vaste relatie waarschuwt dat de oogst binnen is, partijen van de beste kwaliteiten in het geheim aan anderen verkoopt. Zekerheid of dat inderdaad gebeurd is, kan de voorschotgever zich gewoonlijk moeilijk verschaffen. Naar van de bevolking zelve vernomen werd komt dit soort bedrog nog al eens voor.

Hier en daar begint dan ook het voorschotstelsel als bindmiddel te falen. In een desa in het Temanggoengsche schreef men de vermindering van voorschotten voor een deel toe aan het feit dat de leeners herhaaldelijk juist de beste tabak aan Chineesche opkoopers van elders verkochten.

In de dichter bevolkte, meer in het verkeer opgenomen streken gaan de voorschotgevers zich reeds van schriftelijke, op zegel gestelde contracten bedienen. In Batoer werd daarvan nog niets vernomen, in Kedjadjar kwam het reeds voor, meer nog in Temanggoeng en Magelang; in laatstgenoemde afdeeling worden de contracten zelfs wel notarieel verleden.

Toch blijven deze schriftelijke bewijsstukken meest tot nieuwe leeners beperkt, in wie de opkooper nog onvoldoende vertrouwen

heeft. Daarmede zijn soms zeer bezwarende voorwaarden verbonden; in de notariëele acte wordt dan in navolging van de afdeelingsbank een voor de Inlandsche maatschappij matige rente van 1½ % per maand genoemd, maar doordien een hooger schuldbedrag vermeld staat dan inderdaad is ontvangen, is de werkelijke rente belangrijk hooger. Bovendien vindt men in (oud) Kedoe, waar het grondbezit feitelijk erfelijk individueel is, bij leeningen aan nieuwelingen soms grondverpanding (djoeal sendé) met behulp van Javaansche stroomannen, waarbij de grond in deelbouw aan den leener wordt teruggegeven, zoodat de halve opbrengst in natura bij wijze van rente voor den geldschieter is, de andere helft mag de deelbouwer vrij verkoopen. Ook wordt wel djoeal sendé met tebasan gecombineerd; kort voor den oogst wordt de tabak op het veld getaxeerd, de halve taxatieprijs moet als rente worden betaald. Eindelijk komt, doch zelden, idjon voor. Voor elken (gewoonlijk gedurende de poeasa) geleenden gulden geeft men een rigèn tabak terug, waarvoor men echter toch ook nog eenig geld ontvangt b.v.b. 25 cent indien de rigèn *f* 2 waard is; bij een goede verhouding tusschen partijen geeft de kooper ook wel 75 cent.

Deze grondverpandingen leiden er wel toe dat Chineezen, met behulp van huishoudsters of stroomannen, tabaksgronden in handen krijgen en voor eigen rekening laten bewerken.

Volgens de desamenschen zelf behooren de slachtoffers van het djoeal sendésysteem in den regel niet tot de beste elementen, maar zijn het hoofdzakelijk minder betrouwbare lieden of menschen die bij de Chineezen nog niet bekend zijn en waarvoor anderen niet willen instaan.

Zoowel om zekerder te gaan als om meer klanten te krijgen, gebruiken n.l. de Chineesche voorschotgevers dikwijls Inlandsche tusschenpersonen. Zoo vertelde een der Karangkobarsche tabakshandelaren dat hij in de meeste desa's daar thuis behoorende agenten had, die de leeners bij hem brachten en daarvoor een belooning van 1 rigèn voor elke *f* 25 voorschot ontvingen. Het stelsel voldeed hem echter maar matig, hij had den indruk dat dikwijls de agenten, als ze geld noodig hadden, maar wat leeners op hem afstuurden, van wie ze dan waarschijnlijk nog 50 cent extra commissie kregen. Bovendien speelden zijn agenten de tabak waarop

hij voorschot gegeven had, soms in handen van zijn concurrenten.

In Wanajasa vertelde men dat bakoels, die ook voor eigen rekening voorschotten gaven, als hun kapitaal op was, crediet-behoeftigen naar hun Chineesche relaties stuurden, van wie zij dan een commissie van 2½ cent per rigèn of 5 rigèn per honderd ontvingen. In Temanggoeng komt het voor dat Chineezen alleen voorschotten willen geven aan lieden die door hun vertrouwensmannen (zgd. pengareps) uit de betrokken desa's bij hen worden gebracht. De leeners moeten den pengarep daarvoor ƒ1 betalen of, wanneer zij met velen tegelijk zijn, minder b.v.b. ƒ0.50 of ƒ0.25. Als de voorschotnemer zijn verplichtingen trouw is nagekomen krijgt de pengarep van den Chinees een commissie van 5%.

Naast de Chineesche komen ook Inlandsche voorschotgevers voor, hetzij dat zij tabakshandelaren zijn, en dus in natura terugbetaald willen worden, hetzij dat geldleening bij hen hoofdzaak is. De rentevoeten die werden vernomen komen met die van de Chineezen overeen. Soms leende men aan eigen desagenooten tegen een goedkooper tarief dan aan vreemden. Over het algemeen echter hebben de Inlandsche bakoels te weinig kapitaal om voorschot te geven; dikwijls kunnen zij niet eens contant betalen, doch eerst na wederverkoop aan een Chinees. Anderen nemen geld van Chineezen op, soms met vrijheid van levering aan wie zij willen, doch dan tegen een hooge rente (50%), anders met verplichte levering en een lagere rente (20%). Ook komt het voor dat de leener-opkooper aan zijn kapitaalgebrek tegemoet komt door de eerstgekochte partij niet aan den geldschieter, doch aan een derde te verkoopen, zich met de opbrengst een nieuwe partij te verschaffen en eerst deze aan den geldschieter te leveren.

Uit het bovenstaande heeft men wellicht den indruk gekregen dat vrijwel iedere tabaksplanter voorschot op den oogst opneemt. Dit is echter niet het geval. Voor de Chineesche opkoopers zijn de kleine planters dikwijls niet de moeite waard; ook minder belangrijke, afgelegen desa's verwaarloozen zij. Vooral in de laatste jaren zijn overal de voorschotten sterk verminderd. De hoofdoorzaak daarvan is ongetwijfeld de dalende markt, die de Chineezen voorzichtig maakt. De prijzen zijn in 1920 en 1921 abnormaal hoog geweest, naar het schijnt bleven de opkoopers met een deel hunner

voorraden zitten, in 1922 trad een prijsdaling in, die zich in 1923 voortzette. Geen wonder dat de opkoopers onder deze omstandigheden met voorschotten niet gul zijn. Daarbij komt nog dat de oorlogswinstbelasting hen in moeilijkheden brengt. Eindelijk zijn tegenwoordig de groote banken weinig toeschietelijk. De meeste Chineezen zijn dan ook niet in staat op ruime schaal voorschotten te geven, al zouden zij het willen. Een groote handelaar in Batoer verzocht zelfs de hulp der afdeelingsbank om in zijn plaats leeningen aan zijn vaste klanten te geven.

De afdeelingsbanken hebben in de tabaksstreken reeds belangrijke bedragen uitstaan. In het onderdistrict Kedjadjar met 20.000 zielen leende de volksbank te Wonosobo in de jaren 1921 en 1922 respectievelijk *f* 100.000 en *f* 126.000 uit aan ongeveer 2000 personen of 2/3 der grondbezitters en 1/10 der totale bevolking. Per hoofd der bevolking komt dit neer op *f* 5 à *f* 6; de per leener verstrekte bedragen varieeren tusschen *f* 20 en *f* 100, hoewel ook leeningen van honderden guldens voorkomen en van *f* 1000 en meer.

Niet minder intensief werkt de Bandjarnegarasche Afdeelingsbank, de mindere waarde der tabak aldaar in aanmerking genomen, in het ongeveer 22.000 zielen tellende onderdistrict Batoer, waar zij een filiaal heeft. In de tabaksseizoenen 1919/20, 1920/21 en 1921/22 zette zij daar respectievelijk *f* 42.000, *f* 55.000 en *f* 72.000 uit, hetgeen neerkomt op *f* 2, *f* 2.50 en *f* 3.50 per hoofd der bevolking; de meeste leenbedragen zijn er *f* 50 à *f* 60 hoog.

De leeningen der Temanggoengsche Afdeelingsbank betreffen bijna alle de tabakscultuur; jaarlijks leent zij daarvoor ongeveer *f* 600.000 uit.

Ten slotte zijn ook desabankjes begonnen in de credietbehoefte der tabaksplanters te voorzien; over het algemeen is hun kapitaal te gering en kunnen zij daardoor slechts kleine leenbedragen verschaffen. Het verst ontwikkeld zijn zij in het onderdistrict Batoer waar alle zestien desa's over een eigen bankje beschikken; totaal leenen zij er jaarlijks meer dan *f* 20.000 uit. In de overige tabaksstreken is het desabankwezen nog niet van noemenswaardige beteekenis.

De beteekenis van de volkscredietinstellingen voor de tabaksplanters is vooreerst deze dat, indien het terrein althans intensief

wordt bewerkt, de rentestandaard ook van andere geldschieters daalt. De zelf nog veel te hooge rentevoet der instellingen doet deze werking onvoldoende tot haar recht komen.

Van grooter waarde is wellicht dat het afdeelingsbankcrediet de planters minder van de opkoopers afhankelijk maakt, in zooverre dat zij grooter vrijheid erlangen om te verkoopen aan dengeen die hun de beste prijzen biedt, instede van aan een vaste relatie gebonden te zijn.

Wel blijven zij de handelaars noodig hebben voor den afzet van hun product, maar zoolang dat bij de bevolking gewild blijft, is er voldoende concurrentie tusschen de opkoopers onderling. Trustvorming bestaat bij dezen, voorzoover bekend, nog niet en is ook niet waarschijnlijk. Prijsafspraken komen wel voor, doch zonder veel succes; de inkoop geschiedt immers niet in het openbaar doch in de huizen der planters; onderlinge contrôle is alzoo zeer moeilijk. Bovendien is de waardeering van de kwaliteit der tabak subjectief; ook al houdt een opkooper zich scrupuleus aan de afgesproken prijzen, niets belet hem een partij hooger te kwalificeeren dan zijn concurrent.

De ervaring leert dan ook dat van een kunstmatig drukken der prijzen geen sprake is; met de verkoopwaarde der tabak elders stijgt en daalt ook de inkoopsprijs in het productiegebied. En tot nu toe is die prijs zeer bevredigend.

Uiteraard maken de tabaksopkoopers winsten en dikwijls zeer goede winsten; maar daarvoor dragen zij dan ook het risico en geven zij hun arbeid en handelstalenten. Wil de planter hun winsten elimineeren dan zal hij zelf den afzet ter hand moeten nemen. Voorloopig bestaat daarop echter weinig uitzicht.

Kunstmatige pogingen om de handelsinkomsten in de zakken der planters te brengen verdienen geen aanbeveling. Geregeld komen plannen daartoe op, niet alleen wat tabak betreft doch ook ten aanzien van andere door Inlanders geteelde gewassen. Men wil dan hetzij een verkooporganisatie in het leven roepen, al dan niet op coöperatieve basis, of wel veilingsbedrijven inrichten. De eerste oplossing gaat verre boven de krachten der bevolking; zij komt in de praktijk hierop neer dat een Europeesche verkooporganisatie wordt ingericht, waar de belanghebbenden geheel buiten

staan. Slaagt zij, dan wordt den planters eenig voordeel verschaft, aan het verkrijgen waarvan zij niets hebben bijgedragen; hun economische kracht wordt daardoor niet ontwikkeld, doch in een broeikasatfosmeer verslapt. Doch slagen is vrijwel zeker uitgesloten; de verkooporganisatie, werkende zonder den prikkel van het eigenbelang en zonder voortdurend zaakkundig toezicht, zou de handelscapaciteiten van den Chinees moeten ontwikkelen en even goedkoop als deze moeten werken. Al dergelijke pogingen mislukken vroeg of laat, en meestal vroeg.

Met veilingsbedrijven is met name in de zeevisscherij wel eenig succes bereikt. Voor kerftabak schijnen zij echter weinig geschikt.

De veilingen toch zouden afhankelijk zijn van de belangstelling der Chineesche tabaksopkoopers. Men zou er dus geen stap verder mee komen. De tabakshandel zou de veiling, die de prijzen dreigde op te drijven, negeeren, en zich evenals thans rechtstreeks tot de planters in de desa blijven wenden. Een sterke onderlinge solidariteit om niet aan den handelaar te verkoopen, doch alle tabak op de veiling te brengen, is niet te verwachten. Voor den tani is het wel zoo gemakkelijk rustig thuis te blijven en zijn tabak daar voor een goeden prijs te verkoopen, na tevoren ongeveer 100% als voorschot te hebben ontvangen, dan om zijn product naar een veiling te brengen, onzeker van de prijzen, die daar zullen worden behaald. De veiligsvereeniging zou bovendien, evenals de Chineezen, maanden te voren crediet moeten geven en liefst tot het totaal bedrag der te verwachten opbrengst; alle risico van prijsdaling, van boycot door de Chineesche handelaren zou aldus door haar gedragen worden.

Voor de visschersvereenigingen — hoewel niet in allen deele een succes — zijn de verhoudingen gunstiger. De visscher vindt de veiling aan den zeekant, waar hij ook vroeger placht te verkoopen, meer soesah geeft hem de veiling dus niet; het aantal visschers is beperkt, velen zijn door groote voorschotten aan de veiling gebonden. Toch komt het nog al eens voor, dat men op andere plaatsen gaat verkoopen. Doch door het beperkt aantal is contrôle mogelijk, zoodat een belangrijk deel der visch op de veiling komt. De plaatselijke handelaars, die, in verband met het spoedig bederven der visch, op den plaatselijken aanvoer zijn aangewezen, kunnen daar-

door de veiling niet gemakkelijk negeeren. De tabakscultuur houdt echter zoovele handen bezig, dat het zeker is, dat de opkoopers zich buiten de veiling om zouden kunnen voorzien.

Voor vele jaren zullen de tabaks-verbouwers dan ook nog wel op de Chineesche handelaren zijn aangewezen. Het eenige waardoor zij kunnen worden gesteund is, naast landbouwvoorlichting, het geven van de gelegenheid om zich van het voorschotstelsel te bevrijden. Door het verstrekken van goedkoop, zich aan de behoeften aanpassend en opvoedend crediet kunnen afdeelings- en desabanken haar taak in dezen vervullen. De tegenwoordige omstandigheden, die de voorschotten der opkoopers doen verminderen, zijn haar daarbij gunstig, doch maken van den anderen kant groote voorzichtigheid noodig.

Grooter onafhankelijkheid der landbouwers van de Chineesche voorschotgevers verbetert tevens de kansen voor de Inlandsche handelaren, die daardoor gemakkelijker de niet aan Chineezen verbonden oogst zullen kunnen koopen. De grootste moeilijkheid blijft echter voor hen de concurrentie met de Chineezen bij den verkoop. Of zij bij een voortgaande ontwikkeling van het Javaansche volk die moeilijkheid zullen weten te overwinnen, zal eerst de toekomst kunnen leeren.

De invloed van de auto's op het tegenwoordige verkeerswezen.

door

J. M. SLOOS.

Onder de belangrijke gevolgen van den oorlog en den zgn. naoorlog behoort stellig de tegenwoordige scherpe concurrentie van auto's met de spoor- en tramwegen genoemd te worden. Tot voor korten tijd bezat een spoor- of tramweg in de doorsneden landstreek het monopolie op het gebied van het verkeerswezen, omdat de overige transportmiddelen, welke ter beschikking van het groote publiek stonden, nl. de sado's en grobaks, wat vervoerscapaciteit, snelheid en comfort betreft te veel bij de spoor- of tramwegen achter stonden, zoo dat zij alleen onder zeer gunstige omstandigheden de concurrentie konden volhouden. Die gunstige omstandigheden zijn bijv. indien het vervoer over kleine afstanden plaats heeft, zoodat het verschil in vrachtprijs met de spoor of de tram niet belangrijk is, indien de ijzeren weg vrij ver van de woonplaatsen der belanghebbenden loopt, zoodat de reizigers voor een gedeelte van het af te leggen traject, toch op een ander transportmiddel dan de spoor of tram zijn aangewezen en meer dergelijke gevallen. Men zag dan ook algemeen, dat bij het in exploitatie nemen van eene nieuwe spoor- of tramlijn, de karretjes door vrachtverlaging de concurrentie trachtten vol te houden en daarna geleidelijk voor het grootste gedeelte die opgaven. Het opnieuw beginnen van eene concurrentie door karretjes met een bestaanden spoor- of tramweg heeft slechts onder zeer bijzondere omstandigheden plaats gehad.

Het hiervoren medegedeelde betreffende het vervoer van de reizigers met karretjes geldt ook voor het vervoer van goederen per grobak.

Door de oorlogvoerende mogendheden zijn een zeer groot aantal vrachtauto's gebruikt, die hunne bruikbaarheid voor het snelle transport van groote hoeveelheden personen en goederen bewezen hebben. Na den oorlog werden die wagens door de verschillende gouvernementen zeer goedkoop van de hand gedaan, bovendien kregen de importeurs van auto's, die tijdens den oorlog zeer groote bestellingen op auto's plaatsten, omdat zij wisten dat slechts een gering gedeelte daarvan door de fabrikanten werd uitgevoerd, in eens het resteerende gedeelte der geplaatste orders uitgevoerd. Zij hebben als zoovele anderen, te laat met de vermindering van de koopkracht van het publiek rekening gehouden, zoodat zij met belangrijke voorraden zaten en deze niet dan met groot verlies van de hand konden doen, hetgeen zij natuurlijk zoo lang mogelijk uitstelden in de hoop op eene spoedige komst van betere tijden. Toen de banken echter op vermindering van de hun verstrekte credieten aandrongen, werden zij gedwongen, coûte que coûte, hun stock op te ruimen en gaven daarbij vaak auto's op buitengewoon billijke voorwaarden aan personen, die in normale tijden nimmer aan het bezit van eene auto zouden gedacht hebben. Hierbij komt nog de omstandigheid, dat vele auto-eigenaren door de malaise niet meer in staat waren hunne wagens uitsluitend voor eigen gebruik te benutten, zoodat zij hunne auto's van de hand deden en dit natuurlijk tegen buitengewoon lage prijzen, dan wel hunne auto's gedurende de uren, dat zij die wagens niet voor eigen gebruik noodig hadden, als taxi lieten dienst doen.

De genoemde omstandigheden zijn oorzaak geweest, dat tal van personen die geen flauw besef hebben van de exploitatiekosten van eene auto, en nog minder van de eischen welke eene auto aan het onderhoud stelt, zich op het autotransport zijn gaan toeleggen. Zij houden alleen rekening met de werkelijke gebruikskosten, verzuimen rente en afschrijving van het in de auto gestoken kapitaal in rekening te brengen, rijden dus tegen te lage vrachten en als gevolg daarvan met verlies. Personen, die eene auto op afbetaling hebben gekregen, doen tegen het naderen van den betalingstermijn alle mogelijke moeite om het bedrag bij elkaar te krijgen en vervoeren dan tot elken prijs, ook al is de wagen in minder goede conditie, omdat het geld voor den afbetalingstermijn op den bepaalden dag

beschikbaar moet zijn. Er heeft dus kapitaalsvernietiging op groote schaal plaats en zulks niet alleen bij de auto-eigenaren die er feitelijk zijn ingeloopen, doch ook bij de geconcurreerd wordende bona fide auto-transportondernemers, die genoodzaakt zijn hunne vrachtprijzen te verlagen om tenminste een gedeelte van het vervoer te behouden. Zij gaan daarbij van het standpunt uit, dat het beter is behalve de bedrijfskosten een deel van de bedragen benoodigd voor rente en afschrijving te verdienen dan door de auto's ongebruikt te laten staan, de volle kosten van afschrijving en rente te moeten dragen. Meestal hebben deze transportondernemers met een zoodanig afschrijvingspercentage rekening gehouden en besteden een zoodanig onderhoud aan hun materieel, dat de tijdelijk verminderde afschrijving de soliditeit van hun bedrijf niet wezenlijk in gevaar brengt.

De wijze waarop de auto's door de nieuwe exploitanten als regel worden geëxploiteerd, kan als volgt worden omschreven. De chauffeurs, meestal ontslagen chauffeurs van de bona-fide autotransportondernemers, gaan met hunne auto „den boer" op, beginnen met hooge tarieven te vragen, doch laten deze zoo noodig tot elk bedrag zakken om maar zoo veel mogelijk opbrengst van den rit te verkrijgen. Het gebeurt dan ook meermalen dat in dezelfde auto voor denzelfden rit belangrijk afwijkende bedragen worden betaald, afhankelijk van den tijd van aanmelding door de passagiers of van het aanbrengen van de goederen. Bij het afhuren van geheele auto's zijn de verschillen tusschen de betaalde bedragen natuurlijk nog grooter. Dergelijke schommelende vrachtprijzen zijn echter niet in het belang van den handel en vooral niet van den klein-handel, die als regel meer betaalt dan de groothandel, die op de eene of andere wijze wel pressie weet uit te oefenen op den eigenaar van de auto. Het resultaat van een dergelijk tarief-systeem, als hierbij van een systeem gesproken kan worden, is natuurlijk groote onzekerheid wat betreft de mogelijk te maken winst, dus eene handels*belemmering*.

Dit wat de vrachtberekening betreft. Wat het onderhoud aangaat, mag men ook hiervan geen groote verwachtingen koesteren, alleen al daarom niet, omdat de eigenaar meestal geen deskundige is en de chauffeur een halfwetende op het gebied van auto's, het-

geen nog gevaarlijker is. Bovendien de auto moet immers zooveel mogelijk geld opbrengen en elke behoorlijke inspectie van den wagen kost tijd en dus geld.

De toestand der banden, waarop de auto's rijden laat vaak te wenschen over, omdat zoo laat mogelijk tot het opzetten van nieuwe banden wordt overgegaan. De schade daardoor aan de wegen toegebracht is dan ook zeer groot. Het is zelfs voorgekomen dat een vrachtauto in plaats van met massieve banden, op met goenizakken omwikkelde velgen heeft gereden.

Overbelading van de auto's is eerder regel dan uitzondering. Nu zijn de auto's wel altijd met inachtneming van een groote veiligheidscoefficient gebouwd, maar als de overbelading zoover gaat, dat door het doen plaats nemen van een te groot aantal personen naast den chauffeur, deze geen voldoende ruimte heeft om den wagen behoorlijk te besturen, wordt de veiligheid aan den winzucht van den auto-eigenaar opgeofferd.

Het komt verder voor, dat zelfs de reminrichting niet werkt van auto's welke in zwaar bergterrein rijden. Dat van dergelijke auto's de toeters en lampen niet goed werken is vaker het geval. Uit het vorenstaande volgt, dat niet alleen de veiligheid der reizigers en goederen hierdoor wordt in gevaar gebracht, maar ook die van het overige publiek, dat gebruik maakt van de door dergelijke auto's bereden wegen. Ik laat hierbij nog buiten beschouwing het gevaar door oververmoeide chauffeurs veroorzaakt, omdat bedrijven als hier bedoeld, alleen door het uitbuiten zoowel van het materieel als van het personeel, kunnen blijven bestaan.

De vorengegeven beschrijving die natuurlijk niet op alle maar wel op zeer vele particuliere autobedrijven past, geeft een beeld van de wijze, waarop zij hun bedrijf uitoefenen en tevens van de redenen waarom zij zoo goedkoop moeten en kunnen werken. Die concurrentie is natuurlijk slechts van zeer tijdelijken aard, omdat op een gegeven oogenblik het tijdstip van eene reparatie is aangebroken, welke niet meer door middelen van tijdelijken aard kan worden verholpen. Deze geschiedt dan tegen groote kosten in een atelier, dat vaak, vooral in de binnenlanden, geleid wordt door een niet volledig deskundig vakman.

Het publiek, vooral het zeer fatalistisch aangelegde inlandsche

publiek, maakt natuurlijk gaarne gebruik van de goedkoope transportgelegenheid. Zoodra echter langdurige pannes de reizigers aangetoond hebben, dat de goedkoopste vervoersgelegenheid niet altijd de zekerste is en die welke het snelst het doel doet bereiken, gaan wel enkelen er toe over om van eene duurdere maar meer betrouwbare transportgelegenheid gebruik te maken, als het verschil in vrachtprijs niet *te* groot is. Dergelijke lieden zijn dus bereid een zeker bedrag te betalen voor meerdere veiligheid en zekerheid, maar dit bedrag mag niet te groot zijn en wordt uit den aard der zaak door de verschillende reizigers niet even hoog gesteld. Het grootste gedeelte van het publiek maakt echter uitsluitend gebruik van dat vervoermiddel, hetwelk den goedkoopsten vrachtprijs vraagt.

Hoe staat het nu met het bedrijf der spoor- en tramwegen waarop dergelijke concurreerende transportmiddelen worden losgelaten? Deze diensten, waaraan verschillende verplichtingen opgelegd zijn, als vervoerplicht, het kosteloos vervoer van de post, het vervoer tegen verlaagd tarief van militairen enz., hebben op eigen kosten dure banen gebouwd, onderhouden deze zelf, moeten wat de veiligheid van het verkeer betreft, aan zeer hooge eischen voldoen en staan onder geregeld en scherp toezicht van den Staat. De bedrijfsuitgaven dier diensten zijn de laatste jaren sterk gestegen, vooral door de personeelskosten, niet alleen door de gestegen loonen en traktementen, doch ook door de regeling der diensttijden, welke eene groote vermeerdering van het personeel tengevolge heeft gehad en nog heeft. De stijging der uitgaven heeft natuurlijk eene stijging der zelfkosten veroorzaakt en geleid tot eene verhooging der tarieven.

Wij zien dus dat de spoor- en tramwegen, die geheel aan hun doel hebben beantwoord, met hunne verhoogde tarieven plotseling gesteld zijn tegenover een mededinger, die over middelen beschikt, waarvan de concurrentie-mogelijkheid veel grooter is, dan die waarover vorige concurrenten beschikten. Zooals hiervoren reeds werd aangetoond, is de concurrentie door de thans loopende auto's van tijdelijken aard en zal door de stijging der prijzen, waarvoor de beschikking over auto's zal kunnen worden verkregen, geleidelijk in omvang verminderen. Deze zgn. wilde autobedrijfjes hebben echter de mogelijkheid van concurrentie aangetoond, zoodat daar-

uit zal ontstaan eene concurrentie door goed geleide autobedrijven en deze zal dan ernstiger zijn dan de thans bestaande. Te meer zal dit het geval zijn, indien het gebruik van tractortreinen wordt toegestaan. Eene dergelijke concurrentie is niet te weren en is geheel natuurlijk, omdat steeds het goede voor het betere moet wijken en beide vervoerswijzen elkaar gedeeltelijk aanvullen. De bestaande transportmiddelen moeten zich dus daaraan aanpassen. Maar de concurrentie moet op voet van gelijkheid geschieden en het mag niet voorkomen, dat een der mededingers, gedeeltelijk op kosten van de andere, bevoorrecht wordt en dit zal het geval zijn, indien niet spoedig t.z. de noodige voorzieningen worden getroffen.

Wat is n.l. het geval. Zooals hierboven reeds werd uiteengezet, dragen de spoor- en tramwegen zelf zorg voor het onderhoud van de door henzelf bekostigde baan.

Zij konden en durfden die uitgaven doen, omdat hun indirect een monopolie, wat het verkeerswezen in de bediende landstreek betreft, was gegeven op grond van de door den Staat verleende concessie voor den aanleg en de exploitatie van den spoor- tramweg. Het verleenen van eene nieuwe concessie aan eene andere maatschappij van een dergelijken weg langs dezelfde plaatsen is wel niet verboden, doch practisch geheel uitgesloten. Nu komen de auto's, die kosteloos of tegen eene zeer geringe vergoeding van de bestaande rijwegen gebruik maken en de spoor- of tramwegen concurreeren, niet onder aanbieding van dezelfde mate van veiligheid en zekerheid van transport, maar, zooals hiervoren aangetoond werd, terwijl zij vaak niet alleen de veiligheid der inzittenden in gevaar brengen maar ook die van de andere wegengebruikers. Die ongelijkheid wordt niet alleen niet tegengegaan, maar vaak verscherpt omdat aan de eene zijde de eischen aan de ijzeren wegen gesteld niet verminderd worden maar wel verzwaard, niet alleen wat de veiligheid der vervoerde personen en goederen betreft, doch ook wat die aangaat van personen, die van met den spoor- of tramweg kruisende of daarmede evenwijdig loopende wegen gebruik maken, terwijl aan de andere zijde het toezicht op de auto's praktisch niet bestaat, dus de toestand daarvan dagelijks slechter wordt en nog vaak het kleine autobedrijf zooveel mogelijk wordt beschermd, omdat dit beschouwd wordt als eene zoo zeer

te waardeeren uiting van „initiatief" van den kleinen man.

De hiervoren aangegeven ongelijkheid dient dus zoo spoedig mogelijk te verdwijnen, omdat het Land c.q. het Gewest of de Gemeente de plicht heeft de verleende concessie te beschermen.

Tevens gaat het niet aan, aan den eenen transportondernemer (zeer terecht) zware eischen te stellen, welke de veiligheid van het verkeer verzekeren, en aan den anderen kant de vorige transportondernemers alle mogelijke vrijheid te laten en degenen die van laatstgenoemde ondernemingen gebruik maken, een groot risico te laten loopen.

Aangezien de eischen wat de veiligheid van het verkeer met auto's betreft het voornaamste en deze bovendien het spoedigst te stellen zullen zijn, moeten deze het eerste behandeld worden. De daartoe te nemen maatregelen zijn: geregelde, onverwachte keuring van de auto's door bekwaam deskundig personeel en onverwachts op den weg voor wat betreft de werking der remmen, die der lantaarns en der toeters. Hiermede moet gepaard gaan het streng waken tegen overbelading van de auto's en het verzekerd zijn van de noodige ruimte voor den chauffeur om de auto behoorlijk te kunnen besturen. Het maximum aantal reizigers en het maximum gewicht der te vervoeren goederen moet duidelijk op de auto zijn aangegeven. Teneinde eene gemakkelijke contrôle op overbelading van auto's te verkrijgen zoude een soort Plimsollmerk daarop kunnen worden aangebracht. Op overtreding van vorengenoemde eischen moeten strenge straffen gesteld worden.

Op het eerste gezicht lijkt een dergelijk voorschrift op onoverkomelijke bezwaren te stuiten, maar vermoedelijk zullen de Lands Auto Diensten tijdelijk wel eenig personeel kunnen afstaan, dat in staat is eene dergelijke contrôle, wat het vakkundig gedeelte betreft, uit te oefenen. De contrôle op de overbelading enz. en die op de werking der remmen kan door de politie worden uitgeoefend. Het groote aantal auto's, dat in het begin aan eene keuring onderworpen moet worden, zal spoedig verminderen, omdat een belangrijk gedeelte afgekeurd zal worden en niet meer in bedrijf genomen, omdat de reparatiekosten te hoog zullen blijken te zijn. Het aantal auto's zal dus belangrijk verminderd worden en men zal geleidelijk tot de concentratie van het autobedrijf in eenige groote, kapitaalkrach-

tige ondernemingen komen, die aan de noodig geachte eischen voor wat veiligheid enz. betreft, kunnen voldoen. Als die toestand bereikt is, heeft het publiek, ongeacht van welk transportmiddel het gebruik maakt, dezelfde waarborgen voor een veilig vervoer.

Zooals hiervoren reeds gezegd werd, is het zeer gewenscht deze maatregelen spoedig te treffen en is zulks mogelijk.

De auto's betalen eene onvoldoende vergoeding voor het medegebruik der wegen, die uit publieke fondsen zijn gebouwd en daaruit worden onderhouden. Nu is het lastig om uit te maken welk bedrag gerekend moet worden eene volledige vergoeding voor het weggebruik uit te maken. Uit den aard der zaak moet daarbij onderscheid worden gemaakt tusschen de verschillende soorten der auto's, terwijl eene gemakkelijke berekening en inning dier vergoeding mogelijk moet zijn.

Het komt mij voor, dat de berekening der vergoeding evenredig moet zijn aan het gebruik dat van de auto normaal *kan* worden gemaakt. Gaat men uit van het gebruik, dat van de auto *is* gemaakt, dan geeft zulks aanleiding tot ontduiking, of willekeur, daar de door eene auto in een jaar afgelegde afstanden praktisch niet kunnen worden gecontroleerd en dus onjuiste opgaven kunnen worden ingediend, dan wel die afstanden willekeurig moeten worden vastgesteld. Bovendien zullen de grootere bedrijven die voor eene behoorlijke contrôle op de uitgaven de afgelegde K.M's moeten bijhouden dan in ongunstiger conditie komen dan de kleinere bedrijven, die daarvan geen aanteekening houden en waarvan dus de afgelegde afstanden worden geraamd. Men voorkomt alle moeilijkheden door uit te gaan van den afstand, welke normaal door eene auto per jaar wordt afgelegd. Deze afstanden zijn te stellen op 15000 K.M. voor eene personenauto en op 10000 K.M. voor eene vrachtauto. De belasting dient verder rekening te houden met de omstandigheid, dat voor auto's van verschillend draagvermogen een deel der kosten (bijv. die der chauffeurs) onafhankelijk van het draagvermogen is, terwijl andere kosten (banden, benzine enz.) voor auto's van verschillend draagvermogen niet onbelangrijk verschillen. Men krijgt n.m.m. eene billijke belasting door de volgende bedragen te heffen.

Een 5-tons auto ƒ 850.— per jaar, een 3-tot 4-tons auto ƒ 575.—

p.j. een 2- tot 2½-tons auto 360 p.j. een 1½-tons auto ƒ 225.— p.j. een auto van hoogstens 1 ton draagvermogen ƒ 150.— p.j., een aanhangwagen per ton draagvermogen ƒ 50.— p.j. Hierbij is nog buiten rekening gelaten de soort der gebruikte banden (lucht- of solid cushion wheel), waarvoor bepaald kan worden, dat het gebruik van luchtbanden en cushion wheels de retributie tot de helft doet verminderen.

Voor 7-zits personenwagens zoude ƒ 240.— p.j. en voor 5-zits ƒ 120.— p.j. berekend kunnen worden.

Deze bedragen zijn niet onredelijk te achten in verband met de totale exploitatiekosten van eene auto en dienen in het begin van het jaar geind te worden. Bij het in gebruik nemen van eene auto zoude een evenredig gedeelte van het over een vol jaar verschuldigde bedrag geheven dienen te worden. Deze maatregel, welke nog het voordeel zal hebben, dat een belangrijk bedrag in 's Lands kas zal vloeien, is zeer billijk te achten, omdat thans praktisch eene onvoldoende vergoeding wordt betaald voor het gebruik van de 42000 K.M. wegen, 28000 K.M. op Java en 14000 K.M. in de Buitenbezittingen, waarin — de aanlegkosten op rond ƒ 8000.— per K.M. geschat — een bedrag van ƒ 336 millioen is gestoken.

Deze retributie zal niet alleen beperkt moeten blijven tot auto's, doch ook van alle andere transportmiddelen als grobaks, kloetoeks enz. geheven moeten worden.

Tevens zal het gevaar verminderen, dat te weinig kapitaalkrachtige personen zich op het autobedrijf gaan toeleggen, omdat dadelijk een hooger bedrag aan contanten noodig zal zijn, dan voorheen het geval was.

Teneinde eene uniforme regeling te treffen, zoude die belasting door het Land geheven moeten worden en zoude eventueel daarbij kunnen worden bepaald, dat de opbrengst daarvan in een bepaald Gewest c.q. Gemeente, geheel of gedeeltelijk aan dat Gewest (die Gemeente) wordt uitgekeerd. Heft een gewest of eene gemeente thans reeds een hooger bedrag per voertuig, dan zoude de algemeene retributie in mindering van de Plaatselijke of Gewestelijke retributie gebracht kunnen worden. Eene algemeene belasting is gewenscht om eene uniforme heffing en eene spoedige invoering daarvan te verkrijgen.

Op voren aangegeven wijze kan n.m.m. worden verkregen, dat de concurrentie door auto's aan spoor- of tramwegen op meer gelijken voet geschiedt. Ik geloof echter niet dat daardoor de laatstgenoemde verkeersmiddelen in een toestand zullen komen, dat men den toestand wederom rustig onder de oogen zal kunnen zien. Zij zullen hun systeem van vervoer geheel moeten wijzigen. Een groote concurrentie-mogelijkheid van het autotransport is n.l. dat het met kleine eenheden werkt en dat het publiek dus zelden lang behoeft te wachten tot er gelegenheid komt van eene auto gebruik te maken. Bij de spoor- en tramwegen is de verkeersmogelijkheid betrekkelijk gering. Ik zonder hierbij natuurlijk de stadstrams uit. Eene treindichtheid van 4 treinen op en af is h.t.l. normaal voor eene tram, hetgeen dus beteekent dat een reiziger slechts 4 malen per dag gelegenheid krijgt in de eene of andere richting van een tram gebruik te maken. Dit bezwaar is reeds door enkele lijnen gevoeld en deze hebben hunne treindichtheden vermeerderd. Maar een bezwaar tegen te groote vermeerdering der treindichtheden is altijd de betrekkelijk groote kosten welke aan het loopen van een trein zijn verbonden. Bij electrische tractie is dit bezwaar veel geringer. Bij stoom spoor- of tramlijnen kan echter hieraan tegemoet worden gekomen door invoering van motorrijtuigen, waarvan de exploitatie kosten veel geringer zijn dan van stoomtreinen. In Europa zijn daarmede reeds uitgebreide proeven genomen en nog steeds worden nieuwe types beproefd. Zoo heeft o.a. de Yorkshire Dale Railway Cy. een motorrijtuig met een Sulzer motor van 250 P.K. in beproeving met eene capaciteit van 70 3e kl. reizigers, en een gewicht van 65 ton, waarvan de prijs van de brandstof die van 1 plaatskaartje 3e kl. bedraagt. De dienstregeling zal dus moeten worden gereden door motorrijtuigen aangevuld door stoomtreinen voor de drukke uren (aangaan en sluiten van passers enz.) en voor het goederenvervoer.

Met eene dergelijke exploitatiewijze, die zich vooral zal moeten kenmerken door eene groote treinfrequentie, zal tevens gepaard moeten gaan eene verlaging der tarieven, omdat de spoor- en tramwegen als regel de reizigers niet zoo dicht bij hunne woningen zullen opnemen of brengen als zulks bij autobussen het geval kan zijn, daar deze van de gewone wegen gebruik maken. Die tariefs-

verlaging, welke in verband met de omstandigheid dat de economische toestand der bevolking minder is dan vóór den oorlog, tot een lager tarief zal moeten leiden, dan het vóór den oorlog geldende, zal door het grootere aantal reizigers dat van die lijnen gebruik zal maken, mogelijk zijn. De vervoers-snelheid zal op de ijzeren wegen ook vergroot moeten worden worden en dit zal zonder groote kosten mogelijk zijn door de kleinere eenheden waarmede wordt gereden.

In streken waar nog geen spoor- of tramwegen zijn en waar het Land in de plaats daarvan autobusdiensten onderhoudt, zal ook de exploitatiewijze moeten worden gewijzigd. In plaats van de bussen, welke zoowel reizigers als goederen vervoeren en met eene gemiddelde snelheid van rond 17 K.M. rijden, zullen voor het reizigersvervoer kleinere snelloopende reizigersbussen moeten worden gebezigd en voor het goederenvervoer tractortreinen met eene maximum-snelheid van rond 17 K.M. Blijkt het verkeer toe te nemen, dan zullen in plaats van de snelloopende reizigersbussen snelloopende tractortreinen moeten worden gebruikt en wordt de bediende streek wellicht langzamerhand rijp voor tramaanleg. Uit den aard der zaak is eene zorgvuldige overweging van den toestand noodig, alvorens daartoe over te gaan, omdat de groote kapitaalsuitgaven voor den aanleg van een tram noodig door de daarvoor te betalen rente en aflossing, sterk op de exploitatiekosten drukken.

Er zijn natuurlijk gevallen, waarin tramaanleg als regel de voorkeur verdient boven een uitgebreid automobielbedrijf, bijv. als het goederenvervoer belangrijk is en dit op de aansluitende lijn verder moet worden getransporteerd. In dat geval is het voordeel van directe lading op de plaats van afzending in de tramwegwagens welke op de aansluitende lijnen kunnen overgaan, zoo groot, en is de besparing van overlaadkosten, het wachten op wagens om over te laden enz., zóó belangrijk, dat als regel tot aanleg van een tram kan worden besloten. In andere gevallen vormt het bedrag aan rente, aflossing enz. van het in eene tramaanleg te steken kapitaal zulk een zwaren last, dat van tramaanleg moet worden afgezien. Een goedkoope tram kost n.l. geheel uitgerust op z'n minst ƒ 40.000 per K.M. Neemt men voor rente, afschrijving en onderhoud totaal 8% 's jaars, dan vormt dit per K.M. een last van ƒ 3200 per jaar

of ongeveer *f* 9.— per dag-K.M., een bedrag, waarvoor een aantal jaren geleden een tramlijn met winst kon worden geexploiteerd. 't Bedrag van *f* 40.000 hetwelk hiervoren is genoemd, wordt in bergterrein en in afgelegen streken al spoedig meer dan verdubbeld. In dat geval wordt de druk van het in de lijn gestoken kapitaal te zwaar en wordt men, als de tram nog rendabel is te maken, genoodzaakt tarieven in te voeren, welke zeer weinig verschillen van die van autobedrijven. Voor de bediende landstreek is dus het voordeel van tramaanleg zeer gering, terwijl de ondernemer zich eene onnoodige kapitaalsuitgave getroost heeft, die tot in lengte van dagen zwaren last op het bedrijf vormt, terwijl hij een volledig uitgerust automobielbedrijf heeft voor hetzelfde bedrag, waarvoor slechts een paar K.M. tram zouden kunnen worden gebouwd.

Goederenrecht.

door

J. H. RIEM.

Het feit van niet voldoening aan den rentabiliteitseisch door verschillende groote havens gaf aanleiding tot een omzien naar middelen, om tot versterking der haveninkomsten te geraken.

Onder deze middelen werd in den laatsten tijd meermalen ook de heffing van een goederenrecht genoemd.

Nu is de heffing van dit recht in de beginselen, naar welke de Indische havens beheerd worden, onbekend, terwijl het in verschillende andere stelsels van havenbeheer eene zeer voorname plaats inneemt.

Gemeend werd daarom dat eene korte uiteenzetting van het karakter van het goederenrecht en van de wijze op welke het in die andere stelsels van havenbeheer toepassing vindt, c.q. in het thans hier te lande geldende toepassing zou kunnen vinden, van actueel belang moest worden geacht.

In de aan het tegenwoordig Indische havenbeheersstelsel ten grondslag liggende denkwijze is de haven eene inrichting welke haar bestaansoorzaak vindt in het feit dat de scheepvaart van een bepaalde plaats gebruik maakt, waaruit voortvloeit dat op die plaats accommodatie ten behoeve der schepen wordt aangebracht.

De kosten dezer accommodatie worden door de schepen of de scheepvaart vergoed.

De afwenteling en verdeeling van de door de schepen of de scheepvaart op te brengen havenlasten op en over de verschillende soorten van aangebrachte goederen wordt aan eerstgenoemden overgelaten.

In de Engelsche en Britsch-Indische stelsels daarentegen zijn het niet alléén de schepen, doch wellicht nog meer de goederen ten

wier behoeve de verstrekte accommodatie wordt in het leven geroepen. Zij worden daarom evenzeer in de lasten tot dekking van de kosten der verstrekte gemakken aangeslagen.

In deze stelsels vindt men het goederenrecht in twee vormen:

a. als algemeene heffing met belastingkarakter,

b. als retributie voor bewezen diensten.

ad a. Het zuiverste voorbeeld hiervan levert de haven van Londen.

Het goederenrecht (Port-rate-on-goods) is aldaar eene heffing welke — behoudens eenige met name genoemde uitzonderingen (w.o. overscheepgoederen) — algemeen gevorderd wordt en verschuldigd is op grond van het feit alléén dat de goederen in de haven worden *aangebracht.*

Zij is eene heffing zonder bepaaldelijk omschreven contraprestatie van de zijde van het havenbestuur.

En waar deze heffing, krachtens rijkswet, door eene overheid (de Port-Authority) geschiedt, vertoont zij dezelfde kenmerken, welke tot dusverre het Indische „havengeld" als eene belasting deden beschouwen. Zij wordt dan ook gevorderd boven en behalve alle andere heffingen. [1])

Al deze „andere heffingen" berusten uitsluitend op het bewijzen van diensten aan de goederen of aan de scheepvaart. [2]) Hunne tarieven zijn gebaseerd op de waarde, welke de dienst heeft voor den eigenaar of ontvanger der goederen, dan wel der schepen; zij zijn concurreerend.

Tot de diensten nu, aan de *scheepvaart* bewezen, behooren te Londen het onderhoud en de verbetering van den toegangsweg (de rivier) en het verstrekken van een rustig- en beschermd wateroppervlak. Op grond van dezen dienst worden *havengelden* gevorderd en wel in twee, met de aangegeven verdeeling correspondeerende, soorten n.l. „river-due" ven schepen en vaartuigen welke alleen van de rivier en „dock-due" als afzonderlijke betaling van schepen welke gebruik maken van de kunstmatig aangelegde havenbassins.

Uit een en ander moge blijken dat, bij de bespreking van dezen

1) Part III, section 13 van de Port-of-London Consolidated Act 1920

2) Section c van Part III der Act handelt o.m. uitdrukkelijk over „services to goods".

eersten vorm van het goederenrecht, niet kan worden nagelaten het karakter van het Indische „havengeld" naar voren te brengen, om dat — wil men c.q. hier te lande overgaan tot de invoering van eerstbedoelde heffing, gelijktijdig de grondslagen voor heffing van het huidige Indische havengeld zullen moeten worden herzien.

Intrinsiek zijn zij gelijk.

Volgens §§ 105 en 106 van het in 1910 uitgebracht rapport der regeeringsadviseurs, de Heeren Kraus en de Jongh, hetwelk de grondbeginselen van het tegenwoordig Indisch havenbeheersstelsel bevat, is het havengeld een éénzijdig door de overheid opgelegde heffing zonder bepaaldelijk aangewezen contraprestatie van de zijde van het havenbestuur, ten behoeve van de dekking van kosten voorvloeiend uit de aanwezigheid van al zulke havenzaken welke niet in den vorm van huur hunne rente kunnen opbrengen, van risico's als anderszins.

Het hierin uitkomend belastingkarakter van het Indische havengeld is niet alleen in van de regeering uitgegane ambtelijke bescheiden uitdrukkelijk genoemd, doch tot de invoering van deze heffing hier te lande, werd, juist deswege, niet overgegaan dan nadat zij in de landsbegrooting was opgenomen en de voorafgaande koninklijke machtiging was gevraagd en verkregen.

Het Indische havengeld verschilt in aard en wezen niet van het Londensche goederenrecht, beide zijn eene belasting, geheven ter dekking van alle uitgaven, welke niet worden goedgemaakt door inkomsten uit retributiën wegens bewezen diensten, van welken aard deze diensten dan ook mogen zijn.

Het verschil tusschen beide ligt alléén in de keuze van het heffingsobject.

In de hier te lande gevolgde regelingen drukt de belasting op de *schepen*, die de haven bezoeken; in het Londensche systeem drukt zij op de goederen welke in de haven worden aangebracht.

De rol van „sluitpost" alzoo, die het havengeld bij de tegenwoordige Indische bedrijfswijze speelt, gaat bij heffing van een goederenrecht als het Londensche op dit laatste over; het havengeld verkrijgt een retributief karakter.

Het wil mij voorkomen dat men daardoor aan zuiverheid van grondslag wint

Want al is nu hier te lande uitgegaan van het denkbeeld dat men havens bouwde ten gerieve van de scheepvaart, zoo is het toch óók een feit, dat een haven — en vooral een moderne haven — in hare inrichting en door hare outillage niet anders is dan een knooppunt waar land- en zee- of kust- en oceaantransport elkander ontmoeten en dat is ingericht met de bedoeling de verkeerssnelheid der goederen te bevorderen en deze — zoo goed en zoo goedkoop mogelijk — te brengen van den producent in het eene deel der wereld tot den consument in een ander.

Maar in dit verband zijn ook de schepen niet anders dan een *middel* tot het verplaatsen der goederen, waaruit volgt dat de algemeene lasten aan eene haveninrichting verbonden, logischer op de goederen zelve dan op hun vervoermiddel behooren te worden verhaald.

Het denkbeeld om de heffing van een havengeld te koppelen aan de goederenbeweging, dat wil dus eigenlijk zeggen de basis van de *sluitpost-heffing te zoeken in de hoeveelheid der aangebrachte goederen,* inplaats van in de tonnenmaat der schepen, is ook, gelijk uit de eerste besprekingen welke gedurende de jaren 1912 en 1913 werden gevoerd nopens de invoering van plaatselijk havengeld blijkt, in Indië door verschillende belanghebbenden als juister aanbevolen.

En niettegenstaande de anders luidende regeeringsbeslissing, in 1914 uit Nederland ontvangen, werd de heffing van een goederenrecht reeds in 1919 weder aan de orde gesteld, bij de overweging op welke wijze de haven te Benkoelen rendabel zou moeten worden gemaakt.

Voor de tweede maal was zulks het geval in hetzelfde jaar, toen de vraag rees op welke wijze het eerste gedeelte der nieuw te bouwen oceaanhaven Belawan zou moeten worden geëxploiteerd.

Thans is zij, sedert dien, wegens gelijksoortige noodzakelijkheid als te Benkoelen, voor de derde maal door een der huidige havendirecteuren voorgebracht, terwijl ook de van regeeringswege ingestelde z.g.n. Belawan-Commissie „de Goeje" haar wederom ten aanzien van die haven aanbeveelt.

Uit het voorgaande moge worden samengevat, dat ook hier te lande van den beginne af aan, het denkbeeld aanhangers had, dat:

a. de *sluitpost-heffing,* welker noodzakelijkheid nooit is ontkend, behoorde *te drukken op de goederen* hetzij in den vorm van eene heffing naar dezer waarde, dan wel naar hun gewicht of volume;

b. het *havengeld,* instede van de sluitpost-heffing te zijn, het karakter behoorde te dragen van eene *retributie* voor een bewezen dienst, nl. de verschaffing van accommodatie aan de schepen door eene goede haveninrichting.

ad. b. Heffing van een goederenrecht als retributie komt in de Britsch-Indische havens veelvuldig voor.

In de meeste staat zij bekend onder den, haar ook door de zooevengenoemde Belawan-Commissie gegeven naam, van „wharfage".

Nu is echter *wharfage* = *kadegeld,* wijl de kaden eener haven evenzeer gebouwd zijn ten dienste van de goederen die daarop worden gelost en geladen.

In vele dezer havens wordt op dien grondslag kadegeld *(wharfage)* geheven *zoowel van de schepen* naar dezer inhoud, *als van goederen* naar dezer maat, gewicht of waarde. Een duidelijk voorbeeld hiervan levert de haven van *Singapore,* alwaar schepen die aan de Tandjong Pager werf komen en geen voldoende hoeveelheid lading lossen of laden, belast worden met wharfage. Zij zijn echter vrijgesteld, indien het kadegeld geheven van de lading gelijk aan of meer is dan het kadegeld, dat het schip zou moeten betalen.

Ook te *Rangoon, Calcutta* en *Bombay* bestaat eene dergelijke heffing.

De vraag is thans: Is een van deze twee vormen en, zoo ja, welke geschikt om in de Indische havenbeheerspolitiek opgenomen te worden?

Het goederenrecht als retributie, als wharfage, kan daartoe m.i. niet in aanmerking komen. Men zou bij aanvaarding daarvan aan elke haven eene afzonderlijke vergoeding moeten gaan heffen van de goederen die van de in die haven aanwezige kaden, oevers, steigers enz. gebruik maken. Het tot dusver gevolgd stelsel echter brengt mede, dat het overgroote deel dezer objecten aan derden op langen termijn in huur wordt afgestaan. Het neemt verder aan, dat deze verhuur plaats heeft gehad tegen een huursom,

gelijk aan het rentabiliteitsbedrag van het aldus afgestane object.

Van dit standpunt uitgaande is er geene reden om van de goederen die van deze kade gebruik maken, nog een aparte heffing mogelijk te maken. In de loopende huurovereenkomsten op langen termijn komt dan ook regelmatig eene bepaling voor, krachtens welke de huurster of huurder het recht heeft langs den oever, kade of steiger van het gehuurde terrein, de in haar bedrijf gebezigd wordende schepen en vaartuigen, te doen aanleggen, te doen beladen en lossen, *zonder* daarvoor kade- oever- of steigergeld verschuldigd te zijn.

Deze bepaling belet de heffing van een afzonderlijk kadegeld van de goederen welke op die verhuurde kaden worden gelost of geladen, tenzij met medewerking van de huurster. Immers de huurster is òf tevens geconsigneerde van de goederen òf zij is dit niet.

In het eerste geval zou de heffing aan deze objecten alleen krachtens contractswijziging kunnen worden ingevoerd en het spreekt wel haast vanzelf, dat tegenover zoodanige wijziging eene contraprestatie zou worden bedongen in den vorm van een verlaagden huurprijs voor kade, oever of steiger. In het tweede geval zou letterlijke toepassing der contractsbepaling de oplegging van een „wharfage" aan den geconsigneerde toelaten en zou de medewerking van de huurster geëischt moeten worden ten behoeve van de opmeting en contrôle der goederen in hare pakhuizen, ten behoeve van den aanslag.

In deze omstandigheden zou echter in een aantal gevallen het retributief goederenrecht op aan derden verhuurde terreinen niet geheven kunnen worden. Men krijgt daardoor in één haven een zeer ongelijke verdeeling van den druk dier heffing, hetgeen in hooge mate onraadzaam wordt geacht.

Bovendien ontstaat de kans, dat eenvoudig huurders als geconsigneerden worden aangewezen, wat vrijdom van de heffing zou ten gevolge hebben. De bepalingen in het wetboek van koophandel schijnen zich tegen zoodanige aanwijzing niet te verzetten.

Hieruit volgt, dat algemeene heffing van een retributief goederenrecht zonder bezwaar eigenlijk alléén toepassing zou kunnen vinden aan de kaden welke in eigen beheer zijn gehouden, doch de uitgestrektheid van deze is zoo gering, dat daarvan geen noemens-

waardige uitkomsten worden verwacht. En alsdan vormt het daartoe noodige personeel een onevenredigen last tegenover het problematieke voordeel dat uit de invoering over slechts een deel der haven zou kunnen worden verwacht.

Aan de invoering van een belasting-goederenrecht kleeft almede een groot bezwaar.

Het wordt — gelijk voren gezegd — geheven op grond van het feit van *aanbreng* der goederen in de haven. Doch dan rijst dadelijk de vraag of niet, evenals zulks bij de tarieven voor in-, uit- en doorvoer, naar artikel 129 van het Regeeringsreglement, het geval is, ook de tarieven dezer heffing op den aanbreng der goederen in eene haven bij *wet* zullen moeten worden vastgesteld.

Beschouwt men de begrippen in- en uitvoer als feiten van douanetechnischen aard, welke geheel en al los zijn van het feit van den aanbreng, dan kan aangenomen worden dat deze feiten in hun douane-technisch karakter den grondslag vormen voor de heffing van de landsdouane-rechten. In dit verband kan het afzonderlijk feit van den aanbreng als op zich zelf staande reden voor eene heffing ten behoeve van de havenkosten worden aangemerkt.

Doch daarnevens bestaat de mogelijkheid dat de wetgever in de in artikel 129 van het Regeeringsreglement gebezigde bewoordingen „in, uit en doorvoer" tevens het feit van den onmiddellijk voorafgaanden aanbreng, mede heeft begrepen.

Is zulks inderdaad het geval, dan valt de grondslag der heffing van een goederenrecht geheel samen met die van de in- en uitvoerrechten en komt zij feitelijk op niets anders neer, dan op eene verhooging van gene, ten bate van een locaal belang, d.w.z. dat alsdan de tarieven voor de heffing van het goederenrecht met belastingkarakter bij de *wet* zouden moeten worden vastgesteld, c.q. gewijzigd. En dit zou eene gemakkelijke toepassing dier heffing welke, gelijk te voren gezegd, het karakter van „sluitpost" zal hebben te dragen, zeer bemoeilijken.

Boven deze beide wegen meen ik daarom de voorkeur te moeten geven aan eene verbreeding van den retributieven grondslag aan het havengeld te verleenen, welke verbreeding de gelegenheid opent, in het havengeld de goederen als tweede heffingsobject op te nemen.

Het tegenwoordig havengeld zal daartoe eerstens als een retri-

butie moeten worden beschouwd, terwijl verder de daaraan ten grondslag liggende bewezen dienst zich óók tot de goederen zal moeten uitstrekken. Wat het eerste betreft, kent het Indische recht geen positief criterium tot toetsing van het verschil tusschen belasting en retributie. In 1913 noemde de directeur der B.O.W. het havengeld eene retributie; thans heeft ook de regeering het Semaranghavengeld door instelling daarvan bij gouvernementsbesluit instede van bij ordonnantie tot eene retributie gestempeld (Staatsblad 1923 No. 118).

En wat het tweede aangaat, zoowel de schepen als de goederen hebben profijt van de aanwezigheid van het geheele havencomplex en deszelfs bestuurs- en beheersinrichting, zij het ook dat voor het gebruik van elk onderdeel der havenuitrusting afzonderlijk wordt betaald. De aanwezigheid en de werkzaamheid van dit geheel zij de aan *beiden* bewezen dienst.

Op dezen basis verkrijgt men een algemeen invoerbaar retributief havengeld met *twee* heffingsobjecten, de schepen en de goederen.

Voor de heffing van een havengeld op goederen op de bovenaangegeven wijze is geen tariefsvaststelling bij de wet noodig, zelfs is tot de invoering daarvan de tusschenkomst van den begrootingswetgever niet meer vereischt; (verg. art. 23 van de Indische Comptabiteitswet).

Bij de verdeeling van dezen last over de beide objecten houde men voor oogen dat de thans in het havengeld begrepen „sluitpostfactoren" ten laste van de goederen zullen worden gebracht. Bij invoering der heffing rame men eerst hoeveel de totaal sluitpost ter bereiking der rentabiliteit zal moeten opbrengen. Vervolgens worde uitgemaakt welk percentage van de totale waarde der in eene haven aan- en afgevoerde goederen in den sluitpost begrepen is. Dit percentage zou dan aan goederenrecht voor dat jaar moeten worden opgebracht. Daarna ga men over tot de vaststelling der tarieven tot aanslag van de goederen, naar een stelsel van differentiatie.

Ten aanzien van de goederen welke naar den waardegrondslag worden belast, neme men het gevonden percentage aan als een gemiddelde en differentieere de afzonderlijke soorten naar de omstandigheden en factoren die op hunne draagkracht van invloed

zijn. Is de waardegrondslag niet toepasselijk, dan neme men als heffingsgrondslag òf het gewicht òf het volume en passe bij de doorgevoerde differentiatie dezelfde factoren als boven toe.

Alleen op deze wijze zal het mogelijk zijn de differentiatie zoo effectief mogelijk te doen zijn en daarmee den druk der heffing zoo juist mogelijk te verdeelen.

Mits het totaal bedrag, door den sluitpost vereischt, bereikt worde, kan daartegen n.h.v. geen bezwaar bestaan. De regeling is eenvoudiger dan zij schijnt en past zich geheel aan bij de eischen der practijk. Zij wordt in hoofdlijn ook door verschillende spoorweg- en scheepvaart-maatschappijen toegepast. De opslag en bewaarloontarieven in de Rotterdamsche en Amsterdamsche gemeentelijke entrepôts zijn eveneens op die drie grondslagen afwisselend gebaseerd.

Gegevens voor de heffing naar waardegrondslag kunnen al dadelijk worden verkregen uit den door het departement van Financiën kwartaalsgewijze uitgegeven prijscourant ten behoeve der berekening van het invoerrecht naar dien maatstaf. Die voor de heffing naar gewicht of maat kunnen plaatselijk worden nagegaan en blijken trouwens bijna altijd uit de scheepspapieren, (lading manifesten) of uit de douanestukken (aangifte enz.).

Moeilijker is de differentieering en de daaraan verbonden samenstelling der aanslag tabellen. Hier zal een voorafgaand nauwkeurig plaatselijk onderzoek aan elke groote haven niet kunnen worden ontbeerd, en zullen de noodige inlichtingen omtrent de factoren, welke op de draagkracht der goederen en daarmede op de juiste verdeeling van den druk der heffing van dadelijken invloed zijn, bij de belanghebbenden zelf moeten worden ingewonnen. Ook in verband met het te voren besprokene aangaande de wijze waarop het goederenrecht in het huidig stelsel van havenbeheer zou kunnen worden ingelijfd en den grondslag op welke de heffing zou moeten berusten, komt mij voor het houden van dit onderzoek de instelling eener afzonderlijke regeeringscommissie het meest aangewezen voor.

De te verzamelen zeer talrijke gegevens en hunne bestudeering, controleering, schifting, de overige besprekingen met belanghebbenden, al hetwelk verricht zal moeten worden ten behoeve van de invoering van regeeringswege van een algemeenen maatregel die

ten slotte toch de geheele havenbeheerspolitiek betreft, kunnen n.h.v. het best verricht worden door de commissie die zich aan die taak geheel kan wijden; ook de nader nog te noemen punten, zoomede de samenstelling der eindvoorstellen geven een voldoende ruim arbeidsveld om hare instelling te wettigen.

Bij dit onderzoek zullen de plaatselijke havendirecteuren en de hun ter zijde gestelde commissiën van bijstand, de kamers van koophandel en handelsvereenigingen in de eerste plaats worden geraadpleegd.

Tevens zal deze commissie hebben te onderzoeken welke goederen voor vrijstelling van goederenrecht in aanmerking behooren te worden gebracht. Met name zal daarbij aandacht moeten worden gewijd aan de al dan niet vrijstelling van overscheepgoederen, zoomede aan vrijstelling of reductie aan uitvoergoederen te verleenen, onderwerpen, welke reeds in 1913 eenige bespreking hebben gevonden.

De groep uitvoergoederen geheel vrij te stellen meen ik te moeten ontraden met het oog op de financieele consequenties. Het aangegeven verminderd recht van exportgoederen bestaat ook in Frankrijk en Engeland. De heffingswijze ware verder als volgt te regelen:

De door de meergenoemde commissie samengestelde tabellen, in welke de soorten der goederen, de grondslag der tariefsberekening en het bedrag der heffing zijn uitgedrukt, worden door tusschenkomst van de havenbesturen voortdurend plaatselijk verkrijgbaar gesteld.

Zij worden geregeld bijgehouden c.q. gewijzigd.

Bezwaren daartegen worden voorgebracht bij het hoofd van het Departement, waaronder het havenbedrijf behoort, die daarop in hoogste instantie beslist.

Het goederenrecht zij verschuldigd en worde voldaan door den eigenaar der goederen, subsidiair door den ontvanger daarvan, den geconsigneerde, ten slotte door den schipper die de goederen aanbrengt of zijn vervanger.

Er worde een model formulier vastgesteld voor eigen aangifte, dat door den belanghebbende wordt ingediend bij het havenbestuur. Hierin worden vermeld soort, hoeveelheid, gewicht of waarde van elk stuk goed, overeenkomstig de omschrijving in de vorengenoemde tabellen.

Het havenbestuur doet op deze voorloopige aangifte den aanslag berekenen en contant voldoen of zekerheid stellen.

De schipper van het schip hetwelk goederen aanbrengt zij tevens verplicht na aankomst (bv. binnen eenige uren daarna) bij het havenbestuur eene algemeene aangifte van zijne lading in te dienen, met opgave van de eigenaars, ontvangers, geconsigneerden, plaats van ontscheping enz. Aan de hand hiervan worden eigen aangiften der belanghebbenden gecontroleerd en vervolgens plaatselijk geverifieerd. De reeds plaats gehad hebbende betaling wordt overeenkomstig den uitslag dezer plaatselijke verificatie aangevuld of gerestitueerd.

Zonder verklaring van het bestuur der haven dat het goederenrecht voldaan is of zekerheid is gesteld, heeft géén douane behandeling plaats en worde bovendien den schipper verboden exportgoederen in te laden.

De weging en meting van de goederen voor de berekening van het goederenrecht geschiede met inbegrip van verpakking, voor welke desnoodig een zeker percentage rabat kan worden afgetrokken.

Aangiften van bij het havenbestuur bekende veemen, of anderen die zich met de ontvangst of afscheping en behandeling van goederen ten behoeve van derden bezig houden, worden, mits uitgedrukt in de vastgestelde maten, gewichten of waarde, als juist aanvaard, terwijl aan het bestuur het recht verblijft, te allen tijde plaatselijke nameting, naweging of hertaxatie te verrichten. Op verkeerde aangifte stelle men straf.

Voorts zullen met hen speciale overeenkomsten moeten kunnen worden aangegaan ten aanzien van de voldoening dezer heffing. Zij storten alsdan daartoe eene som bij eene bankinstelling, machtigen het bestuur der haven om daarover in het bijzonder ten behoeve van de voldoening van het goederenrecht te beschikken, dienen voorts regelmatig hunne aangiften in, het bestuur aanvaardt deze als juist en beschikt bij de bank over het noodige bedrag, waarna het aan het veem wederom opgave daarvan doet toekomen.

Wijders zouden de scheepvaartmaatschappijen, huurders van kadeterreinen en loodsen, bij onderlinge overeenkomst tegen zeker collecteloon aangesteld kunnen worden als ontvanger van het goederenrecht, voor de goederen in hunne etablissementen ontscheept

of aangebracht ter verscheping, en zulks ter besparing van personeel.

Bij gebreke van betaling zij het havenbestuur bevoegd de goederen aan te houden, zoonoodig in het openbaar te verkoopen. Bij opsporing van belastbare goederen zal de algemeene politie hulp hebben te verleenen.

Claims wegens ten onrechte of onjuist gevorderd goederenrecht moeten binnen bepaalden tijd aanhangig worden gemaakt op straffe van niet behandeling.

Ten slotte zal nog moeten worden aangegeven met welk personeel en met welke kosten men gedacht had deze heffing te kunnen bewerkstelligen, en welke financieele resultaten zij zal kunnen opleveren.

Aangaande het eerste punt kunnen, bij de huidige zeer ongunstige omstandigheden, bezwaarlijk eenigszins betrouwbare cijfers worden aangevoerd. Doch wel meen ik te mogen vaststellen dat uitbreiding van het hooger personeel bij de bedrijven der verschillende havens voorshands niet noodig zal blijken. De tegenwoordige functionarissen die aan de havens met de goederen-manipulatie bemoeienis hebben komen daartoe voldoende voor; uitbreiding tengevólge van eenige vermeerdering van den import zal slechts indienstneming van enkele personen als meters en wegers noodig maken.

Ik meen geen te onzuiveren maatstaf aan te leggen door in het algemeen de perceptiekosten op 10% van de bruto opbrengst te stellen.

Nu bedraagt volgens de douanestatistiek over 1922, de waarde der in de bedrijfshavens op Java en Madoera ingevoerde goederen

in totaal rond	ƒ	495.011.000, in
die van de Buitenbezittingen rond	„	108.933.000
of totaal rond	ƒ	603.944.000
De uitvoer beliep uit de Java bedrijfshavens rond	„	515.926.000
en uit die buiten Java rond	„	218.097.000
in totaal rond	ƒ	734.023.000

Neemt men als maatstaf voor de heffing van het goederenrecht het door de Belawan-commissie voorgestane percentage van 1% van de waarde van den invoer en rekent men voorts, in verband met het vorenstaande, op ½% voor die van den uitvoer, dan vindt men als ruw geraamde opbrengst een bedrag van ƒ 4.950.000.— plus ƒ 1.089.000.— of te zamen ƒ 6.039.000.— aan goederenrecht van import en eene som van ƒ 2.579.000.— plus ƒ 1.090.000.— of te zamen rond ƒ 3.669.000.— aan goederenrecht van exportgoederen.

Totaal alzoo het bedrag van ƒ 9.708.000.— rond.

Volgens de ontwerpstukken der begrooting voor 1924 ontbreekt aan de totale rentabiliteit van de bedrijfshavens in Nederlandsch-Indië een bedrag van ƒ 3.103.668. Verwacht mag alzoo worden dat, zelfs bij mindere opbrengst dan boven geraamd door vermindering van het percentage voor de berekening van den aanslag en de te verleenen vrijstellingen, het voorgestelde middel in elk geval voldoende bate zal kunnen opleveren om aan den rentabiliteitseisch, — ook na aftrek verder van 10% perceptiekosten —, geheel te kunnen voldoen.

Uit al het voorgaande meen ik de volgende conclusiën te mogen trekken:

I. Het is alleszins mogelijk om de goederen als tweede heffingsobject in een retributief havengeld op te nemen.

II. Van deze opname is een betere bereiking van de rentabiliteit der havens te verwachten dan tot dusverre verkregen.

III. Noch de heffingswijze, noch het bedrag der heffing zullen in de practijk onoverkomelijke moeilijkheden blijken op te leveren.

IV. Het nader onderzoek, hetwelk aan de invoering van deze heffing zal moeten voorafgaan, worde opgedragen aan eene regeeringscommissie, die tevens tot taak zal hebben, de terzake noodige geformuleerde voorstellen voor te brengen.

Weltevreden, den 10den Augustus 1923.

Een Inlandsch Kadaster.

door

Mr. IDEMA.

Controleurs B.B. in commissie gesteld tot den landrente-aanslag, landraadgriffiers bekend met de fijne knepen van het grondgesjacher, landraadvoorzitters onder den indruk der terechtzitting hebben materiaal aangebracht voor ons onderwerp, een inspecteur van de Landelijke Inkomsten heeft een voorloopig ontwerp gewrocht van een ordonnantie tot instelling van een Inlandsch kadaster, waarover meerdere directeuren van Binnenlandsch-Bestuur en Justitie, gouverneurs-generaal en ministers van gedachten hebben gewisseld, de agrarische commissie van 1907 heeft er eenige aandacht aan geschonken enz. enz.. U merkt al op, dat ons vraagstuk van twee kanten aan te pakken valt, n.l. door landrente-ambtenaren en door juristen, met andere woorden van fiscale en van juridische zijde, natuurlijk, daar hebt U beide gezichten, die ieder kadaster vertoont.

Maar laat ik de heeren zelf het woord mogen geven. Daar is de „rake vraag" van den oudplanter minister Fransen van de Putte tot de 1e Kamer.

„Hoe zouden de Heeren zelf het vinden als hun grondbezit geen grenzen, geen wet en geen erkenden eigenaar had?" -1865-.

Het agrarisch eigendom -1872- heeft geen rechtszekerheid kunnen brengen.

Dan komt de lange tijd van studie, voorbereiding, proefinvoering van een nieuwe landrenteregeling, een reis naar Britsch-Indië, opdracht aan Dr. Sollewijn Gelpke -'81- proef in de Preanger onder Liefrinck -'89- en in '96 de nieuwe Preanger-regeling.

Om even in herinnering te brengen: deze stond op de basis van individueele aanslag — dus niet meer desa-aanslag — maar hoe werd die bereikt?

In een beroemde avond van het Indisch genootschap, 1903, zeide

Pierson heel vriendelijk, „zij — n.l. die individueele aanslag — ligt wel eenigszins verscholen in de ordonnantie".

Uit een ander temperament zegt het Tollenaar: men heeft gefoeterd tegen de desaaanslag. Inderdaad: „na nauwkeurig onder„zoek op kadastralen grondslag te berekenen wat een desa dient „te betalen en met de verdeeling te belasten de belastingschuldigen, „niet in het bezit van nauwkeurige gegevens, althans wat betreft „de uitgestrektheid, heeft geen gezonden zin.

„Wat men van de repartitie te zien krijgt bij eenig nauwkeurig „onderzoek wettigt de meening, dat de desa uit gemakzucht, on„kunde en ter bevoordeeling der machthebbenden de belasting zeer „dikwijls verre van nauwkeurig en billijk verdeelt. Machthebbenden, „hadji's en brutalen hebben er bij voortduring al te wel bij gevaren. „De onnauwkeurige afwerking van het vraagstuk is een bespotting „van het nauwkeurige beginwerk, een miskenning van het hoofd„doel van den geheelen maatregel.

„Op hecht steenen fundament bouwt men bamboehuizen.

„En voor den aanslag perceelsgewijze van de nieuwe regeling „gelden dezelfde bezwaren" 1897.

In 1918 schrijft een controleur in commissie precies hetzelfde, in dienststijl overgezet:

„Als de teekenen niet bedriegen worden de tijden rijp om ook „de repartitiewerkzaamheden in eigen beheer uit te voeren. Thans „wordt door de veelal onnauwkeurige desametingen het doel van „het geheele dure landrenteonderzoek om te komen tot een zoo bil„lijk mogelijken aanslag niet ten volle bereikt. Uwe aanteekening „dat alles behoorlijk is geregeld is een officieele waarheid. Op „papier zijn de landrenteordonnantie en hare uitvoeringsvoor„schriften een knap stuk werk en sluit alles als een bus ..... „in de practijk echter moet nog veel geschipperd en van overredings„kracht gebruik gemaakt worden".

En steeds krachtiger wordt het geluid.

In 1920 schrijft het hoofd eener opnemingsbrigade:

„Het is een onafwijsbare eisch meer zorg te besteden aan de in„dividueele uitmeting.

„Alle ambtenaren voor de landrente, zoowel die op de kantoren

„als die met terreinwerkzaamheden belast wezen mij op de be-
„zwaren voortkomende uit de tegenwoordige regeling. Door de zeer
„onvolkomen werkwijze wordt een groot deel van een deugdelijk
„landrenteonderzoek van slechts betrekkelijke waarde".

In 1921 zijn we zoover dat de directeur van Binnenlandsch-Bestuur zelf erkent: „Repartitie van de perceelsgewijze aanslagen
„over de verschillende grondbezitters blijft een der groote bezwa-
„ren; om een eenigszins betrouwbare repartitie tot stand te bren-
„gen is het onvermijdelijk dat de het perceel samenstellende grond-
„stukken worden uitgemeten en juist hierin is een der groote moei-
„lijkheden gelegen.

„Deze moeilijkheden nemen toe naarmate in een bepaalde streek
„de perceelen grooter zijn, het gemiddeld grondbezit waardevoller
„en uitgestrekter is en de ontwikkeling van bevolking en desabe-
„stuurders geringer. Waar de desa ten eenenmale tot die uitmeting
„niet in staat was, heeft men noodgedwongen zijn toevlucht moe-
„ten nemen tot het aanvaarden van door de belanghebbenden be-
„taalde meters met al de nadeelen daaraan verbonden".

Nu wordt het toch tijd om de zijde der rechtszekerheid onder het volle licht te brengen. Een ervaren landraadgriffier klaagt -1914-.

„Voor het Inlandsche grondrecht bestaat eenvoudig geen rechts-
„zekerheid. Hoe menigmaal blijkt het niet in de landraadzaal, dat
„een overeenkomst van verkoop is onderteekend, terwijl de ver-
„kooper dacht alleen en uitsluitend een schuldbekentenis te on-
„derschrijven, waarbij zijn grond als waarborg voor de richtige be-
„taling verbonden was; hoe vaak komt het niet voor, dat het over-
„gelegd bewijsstuk eenvoudig aan de tegenpartij onbekend is, ja
„het gebeurt zelfs dat een Inlander die nimmer zijn naam heeft
„kunnen schrijven een door hem met zijn naam geteekende acte van
„verkoop en koop wordt voorgehouden; hoe menigmaal wordt niet
„overtuigend aangetoond dat den verweerder als inhoud van het
„in rechte overgelegd schriftelijk bewijs iets geheel anders is mee-
„gedeeld dan dat stuk blijkt te behelzen, dat beslist onbevoegden,
„soms zelfs bij notarieele acte, tot den verkoop der grondrechten
„van anderen zijn overgegaan, dat de bewerker van den grond van
„vrouwen en minderjarigen dien grond als ware hij erfelijk indivi-
„dueel bezitter heeft verkocht, dat de man het grondrecht zijner

„vrouw buiten haar weten, als zijn persoonlijk eigendom, heeft „verzilverd.

„Bestaat het bewijsmateriaal uit getuigen, dan wete men, dat „niet alleen op Madoera de getuigen tegen den civielen prijs van „één kwartje te koop zijn. [1])

„Bij al die ongerechtigheid werkt, mits er maar betaald wordt, „het desabestuur als regel mede, knoeit, wanneer er maar te ver- „dienen valt, met de padjegregisters op zulk een wijze, dat een „ervaren landraadvoorzitter daarin absoluut geen vertrouwen stelt.

„En niet alleen tegen de Inlanders richt zich het gemis van een „kadaster, ook de landbouwcredietbanken worden er de dupe van; „ik herinner mij dat voor een bank krachtens vonnis het perceel, „behoorlijk omschreven in de acte van geldleening en daarvoor „verbonden, moest worden in beslag genomen; toen bleek dat het „verbonden perceel niet bestond, noch ooit bestaan had".

In de Indische Gids 1917 bekijkt een landraadvoorzitter een wille- keurigen jaargang civiele vonnissen, het gansche klachtenboek van familie- en erftwisten, over onrechtmatige grondoccupaties en ettelijke wanbetalingen. Het zal niet bevreemden, dat meer dan de helft der zaken over grondkwesties liep. En wat komt er dan al zoo aan het licht?

„Eerst komt op het doek een groep van personen, die, hetzij „als vrouw alleen achtergebleven bij den dood van haar man of „als eenige erfdochter, hetzij als man te oud om zelf nog den „grond te bewerken, inwonend bij een zoon of schoonzoon, hetzij „als jonge man, die naar Java is gegaan om werk te zoeken of soms „in gevangenschap is geraakt — dus allen personen, die genood- „zaakt waren hun grond aan een derde in bewaring te geven of in „bruikleen af te staan. Als nu op een kwaad moment de tegenpartij „niet wil teruggeven, misschien zelf het toebetrouwde heeft ver- „kocht, moet de landraad recht schaffen.

„Als een tweede groep verschijnen zij die, minder in den kring „van familie of kennissen, te kwader ure hun grond in deelbouw „afstonden. Jaren is het goed gegaan, heeft de deelbouwer plicht- „matig zijn aantal bossen padi den grondbezitter opgebracht. Dan

1) deze opmerking blijve voor rekening van den schrijver; ik acht ze onjuist.

„opeens hapert het; de trouwelooze beweert grondbezit, „zelf van „zijn eigen ouders geerfd", ja, hij heeft het al een ander — die „te goeder trouw kan zijn — verkocht. En nu wordt, misschien „weer pas na jaren — een Inlander is als in alle onderhoud, ook „slordig op het bewaren van zijn recht — de landraad aangezocht „om hulp.

„Het derde beeld toont hen allen — en het zijn er velen — die „in geldnood hun grond hebben verpand, dikwijls aan kapitaal- „krachtige hadji's; is de geldschieter Arabier of Chinees dan ziet „men den onverkwikkelijken strijd, met kunstige al of niet nota- „rieele acten, tegen Stbl. 1875 no. 179, dat alle vervreemding van „gebruiksrecht op grond (lees: grondbezit) door Inlanders aan „niet-Inlanders, ook zijdelings, verbiedt.

„Een vierde en laatste beeld bieden de verontwaardigde koopers, „die, na hun goede geld te hebben betaald, op het goed een ander „vinden. Hebben zij met een onbevoegde gehandeld? Zij vorderen nakoming van de overeenkomst.

„Als het terrein thans eenigszins bekend is, herinner ik U de uit- „spraak van een ouden collega: „Zelden wordt een eisch toege- „wezen". Hoe zit dat toch?

„De eischer is tot bewijs toegelaten. Is er eenig schriftelijk bewijs, „dan wordt dit dadelijk plechtig overgelegd. Wat krijgt men dan „te zien? Een papier, soms gezegeld, soms van post- of plakzegel „voorzien, waarin een knap desaschrijver den koop en verkoop heeft „vastgelegd, partijen zelf hebben met het kruisje onderteekend. „Natuurlijk heeft de wet in dergelijke akten niet meer dan een be- „gin van bewijs bij geschrifte kunnen zien, maar dat is ook vol- „doende indien onderaan nog de schrijver, het dorpshoofd en eeni- „ge getuigen zijn vermeld die dan ter terechtzitting kunnen wor- „den gehoord. Komen dergelijke akten midden uit de desa, dan mag „worden aangenomen dat zij den wil van partijen bevatten en ver- „dienen zij geloof. Maar ze zijn helaas zeldzaam. Want alleen om- „trent koop en de breede groep der geldleening komen deze bewij- „zen voor; bij bruikleen of deelbouw en het heele gebied van boe- „delkwesties zijn ze niet gebruikelijk, met alle gevolgen van ver- „warring en regelloosheid.

„De Inlandsche procedent is dus vooral aangewezen op bewijs

„door getuigen, een middel dat de voorzitter ter daaglijksche rechts-
„zitting met de meeste voorzichtigheid heeft leeren hanteeren.

„Op een goed gelijkende film van het landraadinterieur mag niet
„ontbreken de partij, die zich beroept op de landrenteregisters, de
„beroemde „boekoe padjeg". Ook zonder ze ooit gezien te hebben
„kan men reeds uit den naam opmaken, dat en waarom ze zoo
„weinig bewijs opleveren. Het betoog der partij echter rust op het-
„zelfde beginsel, waardoor in Holland het kadaster, eenvoudige
„landmeterij, zich heeft kunnen vervormen tot een belangrijken fac-
„tor van het eigendomsbewijs. Ieder die bovendien, op welk terrein
„ook, bekend is met Inlandsche boekhouding, begrijpt dat ook deze
„registers alleen om die reden al weinig waarde voor den rechter
„hebben. Bij alle gronden, nog in een gemeenen boedel bezeten,
„kiest het dorpshoofd maar een der gerechtigden uit die bereid en
„in staat blijkt de belasting te betalen; bij alle overige, door den
„grondbezitter uit handen gegeven gronden (in leen, bewerking of
„pand) bestaat geen strenge regel wie de padjeg zal betalen, in-
„tegendeel de verwarrende neiging dat juist hij die het genot van
„den grond heeft, ook dezen last draagt".

Een nieuw getuigenis vindt men in het pas verschenen boek van Mr. Holleman over Ambon, trouwens één luide klacht over onhoudbare rechtsonzekerheid. — 1923 —

„Vele zijn de methoden om zich te dringen in eens anders bezit.
„Alle komen zij echter daarop neer, dat de persoon, aan wien vrij-
„heden werden verleend, vasten voet binnen het bezit verkrijgt om
„dan die vrijheden uit te leggen als uitingsvormen van een eigen
„recht.

„Een ieder die kennis maakte met de rechtspraak in de Molukken,
„beseft dadelijk hoe precair de positie van den eigenaar is, nu ge-
„dwongen tot de rol van eischer. Schriftelijke bewijsstukken of ka-
„dastrale aanwijzingen bestaan niet; gevestigde territoriale grenzen
„evenmin. De getuigen, die de juiste toedracht der zaak zouden
„kunnen mededeelen, dat zijn de familieleden, worden dadelijk
„door de tegenpartij gewraakt en er blijft een serie van personen
„over, die — al naar gelang zij partij kiezen voor of tegen den een
„of den ander — onder eede verzekeren, de eene groep dat zij nooit
„iemand dan eischer of zijn vader, de andere groep dat zij nooit

„iemand anders dan gedaagde of diens vader de voortbrengselen „van dien grond hebben zien winnen. Dan kan de Landraad niet „anders dan den eisch ontzeggen en blijft de indringer op den „grond".

Ook hij pleit voor een „eenvoudige doelmatige registreering van „alle grondeenheden".

Zoo heeft men er van fiscale en van juridische zijde zijn hart uitgestort, het hart dat vol was van nood. Men moet er evenals de directeur B.B. de overtuiging uit vasthouden van „onloochenbare rechtsonzekerheid", „dat niet kan worden ontkend, dat behoefte bestaat aan een Inlandsch Kadaster". Wat moest er nu gebeuren?

In 1907 had de minister van Koloniën zijn agrarische commissie ingesteld, die o.m. adviseerde om de rechtszekerheid, die men in 1872 met het agrarische eigendom niet had kunnen vangen, nu eens na te jagen met een „bevestigd Inlandsch bezitrecht", waarbij aan een fiscaal kadaster en een registratie van overeenkomsten grondvervreemding betreffend ook een taak was toegedacht. — 1911 —

In 1913 gaf de directeur B. B. zijn inspecteur van de landelijke inkomsten opdracht te overwegen, of een betrouwbare grondboekhouding voor den Inlander niet zoude zijn voor te bereiden, door het opbouwen van een zoodanig kadaster dat daaraan geen voorafgaande uitgifte van schriftelijke titels ten grondslag zou liggen.

Zoo was gelukkig ons acute vraagstuk uit de hooge sferen van legislatieve onmacht terug op den beganen grond.

Aan die opdracht voldoende, bracht Verwey Mejan een ontwerp beoogend „ten behoeve van elken geregistreerden belastingplichtige het rechtsvermoeden voor de rechtmatigheid van het bezit, dat een inschrijving in het bestaande fiscale landrentekadaster geeft, te versterken", — 1914. Uwe scherpzinnigheid vraagt mij dus in de eerste plaats „wie en wat staat er nu in dat fiscale landrentekadaster".

Ge wenscht dus in te zien „het fiscale desaregister letter C." De topografische dienst heeft, naar den eisch harer wetenschap, den grond opgemeten in perceelen van maximum 25 bouw — voor sawah's, voor drogen grond 50 bouw —.

De controleur voor de landrenteaanslag heeft, naar de maat van productiviteit, de gronden gesorteerd, daarna gegroepeerd en geklasseerd; in breed overleg met de bevolking na beoordeeling der

proefvelden en na aftrek der noodzakelijke kosten is de belastbare opbrengst vastgesteld, waarover gouverneur-generaal of directeur B. B., rekening houdend met den economischen toestand, het belastingpercentage — van 8 tot 20% —heeft bepaald.

Vast staat nu de aanslag ..... let wel voor het perceel!

In waarheid „het hechte steenen fundament", zooals Tollenaar zegt.

Maar dan komt nog het belangrijkste, de uitmeting der individueele grondstukken ter repartitie van deze perceelsaanslag over de verschillende grondeigenaren..... die aan het desabestuur is overgelaten; en het was deze regeling waarover U zoo pas hebt hooren klagen, die officieel erkend „veel te wenschen overlaat" en ten eenenmale onvoldoende moet worden geacht, kortom, wat Tollenaar noemde „het bamboehuis". Deze registers dan zal het ontwerp Verwey-Mejan verbeteren „ter versterking van het" — wel zeer zwakke — „rechtsvermoeden op haar rustend". Maar hoe? Terwijl de repartitie over de individuen niet belangrijk wordt verbeterd, zoekt dit ontwerp zijn kracht in:

a. een verplichte registratie van overeenkomsten, vervreemding en verpanding van grond betreffend;

b. bijhouding der registers op centrale Inlandsche kadastrale bureaux ter voering van een meer betrouwbare boekhouding, waarvoor het desabestuur in den regel niet is berekend.

Deze laatste maatregel had men al sinds Juli 1913 in de afdeeling Bandoeng beproefd, de eerste had veel succes in Bali en Lombok, waar hij bij Staatsblad was bekrachtigd, maar evenzeer in de afdeeling Lingga van de Residentie Riouw ook zonder die bekrachtiging. Op dit beperkt terrein was blijkbaar een scherpe contrôle mogelijk, maar tegen een algemeenen maatregel van verplichte registratie had de directeur B. B. groot bezwaar, zijn collega van Justitie idem, een volgende directeur B.B. idem idem, diens rechterlijk hoofdambtenaar, diens hoofd van den kadastralen dienst, idem idem idem. Wat dan wel?

Bij deze gelegenheid was het dat de directeur B. B. — het was ondertusschen 1918 — sprak van „een moeilijk te omvatten vraagstuk" „onloochenbare rechtsonzekerheid" en „behoefte aan een Inlandsch kadaster", allemaal woorden als bergen. Angstig wordt het

als hij spreekt over „beschikbare middelen" en „jaren van arbeid" en eindelijk wordt het muisje gebaard!

„In aanmerking nemende dat de inrichting van een Inlandsch „kadaster zeker niet binnen afzienbaren tijd en zeer zeker niet zon- „der aanzienlijke lasten voor de schatkist is te volbrengen, toch „behoeft niet te worden stilgezeten.

„Het komt mij alleszins wenschelijk voor om, in sneller tempo „dan tot dusverre is geschied, de registratie van het Inlandsch „grondbezit, zooals die in de registers der landrente plaats heeft, „te verbeteren, waardoor althans gehoopt mag worden, dat zal „kunnen worden voldaan aan een eersten eisch voor de instelling „van een Inlandsch kadaster, n.l. dat de Inlandsche grondbezitter „aan regel en orde zal gewennen, terwijl dan vertrouwd mag „worden, dat deze gaandeweg, door de ervaring wijs geworden, „aan die registratie meer en meer waarde zal gaan hechten en „aan de deugdelijkheid dier registers zal medewerken.

„Daarvoor zal in de eerste plaats noodig zijn, dat de landrente- „kantoren, welke zooals reeds is gebleken zoo voor den rechter als „voor anderen belangrijke diensten kunnen bewijzen, niet zooals „thans gewestelijk, doch regentschapsgewijs worden ingericht.

„Indien Uwe Excellentie zich met dezen gedachtengang kan ver- „eenigen dan zal dezerzijds geleidelijk worden voortgegaan met „voorstellen tot de instelling van zoodanige kantoren".

Hetgeen de Gouverneur-Generaal heeft goedgevonden in overeenstemming met den Raad van Indië — 1918 —. De voorstanders van een Inlandsch kadaster konden nauwelijks dankbaar, in ieder geval geenszins voldaan zijn.

In gezonden afkeer van een politiemaatregel als verplichte registratie, dorst de directeur B.B. niet verder gaan dan voorzichtig uit te breiden de registratie op de centrale landrentebureaux, die altijd stond op den ongezonden bodem eener slechte repartitie.

Daar komt in den westmoeson 1920 een nieuw geluid! Is niet de Indische westmoeson met zijn tot leven wekkenden regen als een Hollandsche lente? Daar klinkt de forsche stem van een man van het veld, vergrijsd in den dienst der topografie.

Hij bromt in zijn baard: „Binnen afzienbaren tijd kan niet aan een

Inlandsch kadaster worden gedacht. Soit! Maar wil men streven naar verbetering in registratie dan moet deze tenminste op het einddoel gericht blijven; met het tegenwoordig register C, hoe ook verbeterd, komen we er nooit. Laat men toch niet trachten op den grondslag eener landrenteboekhouding eenige rechtszekerheid te krijgen voor het Inlandsch grondbezit, daarvoor zal eerst het landrentekadaster als eenvoudige inventaris van grondstukken zoodanig verbeterd moeten worden, dat het aan redelijke eischen voor een Inlandsch grondrechtkadaster zal voldoen. Kort en krachtig. Aan alle verdere verbetering is onvermijdelijk verbonden meer zorg voor de repartitie."

Ziet ge het hervormingsgebouw schudden op zijn grondvesten?

Ieder kadaster draait om twee scharnieren:
de vastlegging van het object (specialiteitsbeginsel);
de vastlegging van het subject.

Had men tot nu toe alle moeite gedaan op het laatste vraagstuk — en met eenig succes — hier wordt — en m.i. terecht — de registratie van het object tot primairen eisch verheven.

En gelukkig ook de directeur stond open voor dit nieuwe geluid. Kaptein Kuiper kreeg gelegenheid zijn plan over te leggen eerst aan de hooge raadgevers ten departemente en daarna aan de groote vergadering van residenten — 1922 —.

Hij betoogde: „gij hebt gehoord, dat tot de Ouden gezegd is: uitmeting van individueele grondstukken, het fundament èn voor de landrenteaanslag èn voor een Inlandsch-kadaster, is niet uitvoerbaar, zooal technisch, financieel stellig niet, maar ik zeg U lieden: „het kan" zelfs in dezen tijd van bezuiniging, mits men geweldige hoekige plannen afrondt tot een schoon geheel.

Wij gaan alleen meten waar de bevolking luide er om roept b.v. waar de gronden waardevol of moeilijkheden bij de repartitie het grootst zijn; wij gaan meten niet één enkel grondstuk maar alle grondstukken binnen één perceel. Dit geeft dubbel voordeel: de grenzen van ieder individueel stuk zijn vastgelegd door den samenhang met de naburige stukken en de kosten voor ieder zijn minjem, maar 50 cent voor een stuk van 217 roe. Bij die meting verschijnen alle eigenaren, hunne namen worden in een procesverbaaltje opge-

nomen en zij allen kunnen later den rechter als getuigen worden voorgebracht.

Van de minuutkaart — het liggerblad — kan aan iederen eigenaar een uittreksel worden uitgereikt, waarop zijn eigen stukje frisch gekleurd tot hem spreekt. Als een poesaka zal de tani dit bewaren, iedere regent geeft dit toe. Als de bevolking ziet, dat het ditmaal zuiver om de rechtszekerheid gaat, waarborg ik U dat ze de kosten graag betaalt; een proefje heeft dit ook bevestigd en, wat meer is, hare belangstelling wordt geprikkeld. Juist bij gebreke hiervan moeten onze regentschapslandrentekantoren steeds klagen over verzwegen mutaties, immers mutatie melden beteekent landrente betalen en alle belasting is nu eenmaal onaangenaam".

De vergadering was overtuigd, de proef is voortgezet in Bandoeng, Magelang, Kendal, Bangil en Probolinggo. Op 1 September 1922 waren opgemeten: 3962 perceelen d.i. 31625 grondstukken, waarna van 19103 dus van 60% een kaartje is aangevraagd; Bangil verklaart dat de proef schitterend slaagt en Tegal, dat de bevolking aan de uitmeting zeer veel waarde hecht.

Vóór mij heb ik zoo'n uittreksel uit het liggerblad, het heele perceel van 8 bouws was verdeeld in 37 genummerde stukken; dit kaartje noemt P. Sadjoe als bezitter van grondstuk no. 18, dat dan ook voor hem is geelgekleurd met een roode omlijning. Aan de achterzijde staan vermeld de grootte van dit stuk droge grond — 32 roe — de namen der bezitters der aangrenzende grondstukken, de nos. 16, 17, 19, 21 en 34 en een verklaring „dat de Inlandsche topograaf 2e klasse Soedarman in tegenwoordigheid van medeondergeteekenden, desahoofd en desaschrijver, deze plaatselijke opmeting heeft verricht ter vaststelling van ligging en grootte der bovenvermelde grondstukken, onder aanwijzing der grenzen door den bezitter, benevens die der aangrenzende grondstukken".

Ziehier het heele plan van Kaptein Kuiper, frisch gegroeid uit den eigen bodem van Indische realiteit of eigenlijk toch niet het heele plan. Hij denkt ook verder door over het gansche kadastervraagstuk, dat hij indeelt in:

a. het opmaken van de eigenlijke inventaris van grondstukken;
b. de bevestiging van grondrechten — door uitwijzing;
c. rechtszekerheid voor derden.

Voor het oogenblik moet al onze aandacht zich concentreeren op *a*, maar ook bij de uitwerking van *b* en *c* waardeer ik dienzelfden frisschen reëelen kijk, die, wars van politiemaatregelen voor iederen verderen stap de overtuiging eischt, dat Inlandsche bevolking en bestuur dien kunnen volgen.

„Voelen de bezitters in de individueele kaartjes een hulpmiddel „om hun rechten te doen gelden, dan zullen zij ieder voor zich, naar„mate dit gevoel zich sterker ontwikkelt, medewerken om fouten en „onvolkomenheden aan den dag te brengen en de latere uitwijzing „van het recht kan geschieden met de overtuiging dat er practisch „gesproken een vooronderzoek in de desa heeft plaats gehad door „de belanghebbenden onder elkaar, al den tijd dat de kaartjes in hun „handen zijn geweest.

„Maakt onverhoopt het kaartje dien indruk niet op de bezitters, „dan rijst terecht de vraag of de bevestiging van het bezit wel „urgent is. Aldus een waarschuwing om niet verder te gaan. Wordt „daarentegen de vraag naar den schriftelijken titel steeds sterker „dan zullen wij ons op den goeden weg weten en van de ervaring „kan steeds opnieuw partij worden getrokken. Een eerste oordeel „over de medewerking van de bevolking en de activiteit van het be„stuur kan al worden uitgesproken na een eerste herziening der „individueele uitmeting".

Voor het oogenblik verdient Kuipers inventarisatie van grondstukken al onze aandacht.

En nu roep ik terug het beeld van den landraad in actie, heel die sombere stoet van grondrechtprocedures en vraag me af in hoeverre met dat kaartje de rechtszekerheid zal zijn gebaat. Welke waarde mag de rechter daaraan hechten? Het is een begin van schriftelijk bewijs, dat hij waardeert naar de bijzonderheden en betrouwbaarheid van opnemer, desahoofd en de buren-getuigen. Dankbaar ziet hij dezen stut aangebracht onder het wankele gebouw der Inlandsche rechtszekerheid. Maar overweldigend veel valt nog te doen.

Denk maar eens voor het Inlandsch kadaster alleen de even belangrijke kant der vastlegging van het subject, waar onze centrale landrentebureaux nog maar eventjes aan zijn begonnen. Ter conferentie maakte een der residenten bezwaar: „Wil men in het belang van de rechtszekerheid van de Inlandsche bevolking ten aan-

zien van haren grond werkzaam zijn, dan moet de eerste stap m.i. niet worden gezet in de richting van opmeting der grondstukken, maar in de richting van het geven van bijstand bij en het geven van openbaarheid aan de grondtransacties. De grondkwesties toch gaan niet om de plaats van ligging der gronden. Een ieder weet waar de grond van een bepaald persoon is gelegen en zulks kan dus altijd door getuigen worden gestaafd. Ook over de juiste grenzen komen betrekkelijk weinig geschillen voor. Maar wel gaat het om de vraag wie de werkelijke bezitter van den grond is, over den werkelijken aard van langen tijd geleden gesloten grondtransacties, over accaparatie van gronden ten nadeele van minderjarigen of weduwen, over het feit dat in onderhandsche acten dikwijls geheel andere voorwaarden en bedingen zijn opgenomen dan de personen, die hun grond hebben verkocht of verhuurd, meenen (b.v. onherroepelijke verkoop in plaats van verkoop met recht van wederinkoop) over verpandingen en daarbij opgenomen gelden enz. enz.".

Geduldige lezer, vrees niet, het debat wordt niet heropend. En UHoogEdelGestrenge, bied ik needrig mijn steun aan bij Uw krachtig pleidooi voor rechtshulp, helpt U mee den directeur van Justitie overtuigen eerst van de noodzakelijkheid van een Inlandsch notariaat, ook al is dit aan Mr. van Gennep in den Volksraad nog niet gelukt — 1922 —. Toen tezelfder conferentie Kapitein Kuiper het pleit gewonnen had, vroeg een andere resident: Wat krijgen we nu voor kadaster, het Hollandsche negatieve stelsel, het Duitsche positieve grondboekstelsel of het Australische Torrens-stelsel? Tot hem luidt even needrig mijn advies: HoogEdelGestrenge, een schat van litteratuur is te Uwer beschikking. Ik zou zeggen de tijd, neen, de ervaring zal 't leeren. Maar U doet toch mee?

De hand aan den ploeg!

Litteratuurlijstje:

Tollenaar	Landrentemetingen, Tijdschr. Binnenl.-Bestuur 1898 deel XV.
Mr. N. G. Pierson	over Landrente in Indisch genootschap 1903.
Liefrinck	over Landrente in Indische Gids 1904.

Hasselman	de nieuwe landrenteregeling van Stbl. 1907 no. 277 in Indische Gids 1908.
v. d. Linden	Een kadaster voor het Inlandsch grondbezit. Het Recht in Ned.-Indië 1911 deel 96.
idem	idem Indische Gids 1913 deel II.
idem	idem Tijdschr. Binnenl.-Bestuur 1914 deel 46 en deel 47.
Verwey Mejan	Ontwerp Ordonnantie Instelling Inl. Kadaster 1914. Landsdrukkerij.
P. Scheffer	over grondperkara's en een Inlandsch Kadaster Kolon. Tijdschr. 1915 II.
H. A. Idema	Het Burgerlijk bewijsrecht in het bijzonder inzake grondenrecht. Indische Gids 1917 II.
F. D. Holleman	Adatgrondenrecht Ambon en de Oeliassers 1923- uitgave Molukken Instituut.

Over brandhout en brandhoutpolitiek op Java.

door

W. ZWART.

De beteekenis der Java'sche brandhoutproductie voor het economisch leven hier te lande, wordt gewoonlijk onderschat en verdient daarom wel, eens nader te worden belicht.

De „brandhoutpositie" en de daarmee samenhangende brandhoutpolitiek spelen n.l. een voorname rol in de Java'sche brandstoffenpolitiek en beïnvloeden zoodoende indirect, de Indische brandstoffenpolitiek.

We hebben gemeend ons onderwerp in twee hoofdstukken te moeten indeelen. In het eerste willen we de productie; in het tweede meer de brandhoutpolitiek behandelen.

I. Productie en Verbruik van Brandhout.

De productie bedroeg gemiddeld per jaar in S. M. (stapelmeter).

Gemiddeld per jaar v/d Periode	DJATI						Wildhout	Totaal Brandhout
	Exploitatiehout [1]					Dunningshout		
	Boschwezen in eigen beheer (a)	Door aannemers (b)	Totaal	In % van 4 door (a)	In % van 4 door (b)			
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1902/1906	90200	399200	489400	19.4	80.6	92600	13000	595000
1911/1915	472900	546800	1019400	46.3	53.7	48000	79200	1146600
1916/1920	792000	456000	1248000	63.5	36.5	67600	145600	1461200

1) Het djatiexploitatiebrandhout is afkomstig uit oude bosschen waarvan het hout een groote kern bezit; het dunnings brandhout, afkomstig uit jongere opstanden, is minder verkernd en bezit daarom een geringere verbrandingswaarde.

Het djatiexploitatiebrandhout, de beste kwaliteit, levert dus het leeuwendeel in de totaalproductie, en tevens blijkt uit kolom 5, 6, dat de aankap daarvan door aannemers, geleidelijk verdrongen wordt door den aankap in eigen beheer van het Boschwezen. Het dunningshout- en wildhoutbrandhout wordt reeds geheel door het Boschwezen gekapt, zoodat, bij voortgaande inkrimping van den aankap door aannemers, het Gouvernement het monopolie der brandhoutproductie zal krijgen. En naarmate deze monopoliepositie bereikt wordt, zal de verantwoordelijkheid van het Boschwezen, voor een goede brandhoutpolitiek, in evenredigheid toenemen.

Wat verder opvalt is de stijging der productie in de afgeloopen lustra van deze eeuw. Zij werd veroorzaakt door de grootere behoefte aan brandstof voor industrie en verkeerswezen en het gedeeltelijk vervangen van kolen door brandhout bij de laatste [1]).

De stijging in productie werd mogelijk gemaakt, door een intensiever beheer der bosschen, gepaard gaande met groote verbeteringen der afvoerwegen binnen het boschgebied (railbanen).

Vergelijking van de productiecijfers der eerste en laatste periode mag echter niet tot de conclusie voeren dat, bijv. voor de periode 1920/1940, een dergelijke procentische stijging der productie verwacht mag worden.

Het wildhoutbrandhout wordt n.l. grootendeels gekapt in de boschreserves op berghellingen en minder ontsloten terreinen en dient hoofdzakelijk voor verbruik in de onmiddellijke omgeving, omdat het een kostbaar transport, naar verder afgelegen gebieden, niet kan verdragen.

De productie-toename van deze brandhoutsoort zal dus langzaam gaan naargelang in de onmiddellijke omgeving der wildhoutbosschen het aantal verbruikers (ondernemingen) toeneemt, of door voortgaande ontsluiting van Java, het verbruiksrayon grooter wordt, (goedkoop vrachtautovervoer.!)

De productie van djatibrandhout zal echter nog wèl kunnen worden opgevoerd t.g.v. de voortgaande intensiveering van het beheer der djatibosschen (omzetting van de z.g. boschdistricten

---

1) De Semarang-Cheribon gebruikte reeds brandhout vóór 1900; de N. I. S. begon er mee op grooteren schaal in 1904; de S. S. ± 1905.

in houtvesterijen), de verbetering van het afvoernet, het opbosschen van open plekken en het zuiniger opwerken van het brandhout, wanneer de vraag grooter mocht worden.

Als voorloopig te bereiken maximum, achten we een productie van gemiddeld 2.000.000 S.M. per jaar mogelijk.

Voor de verdere toekomst, wanneer n.l. het djatiareaal geheel uit geplante bosschen zal bestaan, (eind 1920 ± 30%), mag op grond van mededeeling No. III van het Boschproefstation, pag. 67, gerekend worden op een jaarlijksche productie van ± 3.500.000 S.M. djatibrandhout.

De beteekenis der Javasche brandhoutproductie zou duidelijker uitkomen, wanneer men deze, omgerekend op kolen, kon vergelijken met de daarvan op Java ingevoerde hoeveelheden.

Over de periode 1910/1920 schijnen daaromtrent echter geen juiste cijfers te bestaan, althans, noch het Dep. v. L. N. H. afdeeling Handel, noch de afdeeling Statistiek van de In- en Uitvoerrechten, konden die verschaffen.

In het hieronder volgende staatje is daarom het op Java gekapte brandhout, vergeleken met de totale Indische kolenproductie, (1 ton brh = ± 2½ S.M. Verhouding in verbrandingswaarde Ombilinkolen: djatibrandhout = 16:10 zoodat 2½ × 1.6 = 4/S.M. aequivalent zijn met 1 ton kolen [1]).

In tons beliep de productie der:

Gemiddeld per jaar	Gouvernementsmijnen	Particuliere-mijnen	Totaal	Java brandhout in Ombilinkolen uitgedrukt
1911/1915	562.800	43.200	606.000	310.200
1916/1920	727.800	164.000	891.800	381.600

1) Omrekening van djatibrandhout op andere Indische kolensoorten met lagere verbrandingswaarde dan de Ombilinkolen, zou een nog gunstiger beeld opleveren voor het brandhout.
Gemakshalve is bij alle soortgelijke berekeningen de stapelmeter brandhout aangenomen op 400 K. G. Het z.g. „djati spoorbrandhout" weegt evenwel gemiddeld 425 K. G. Het brandhout is dus iets te laag getaxeerd.

In de periode 1910/1920 was het Javasche brandhout dus aequivalent in verbrandingswaarde met 50-40% van de Indische kolenproductie.

Tengevolge van de snelle stijging der kolenproductie in de laatste jaren, zal, relatief gesproken, het Javasche brandhout aan beteekenis verliezen; absoluut genomen echter, blijft het toch van voldoende belang, om de aandacht te wettigen voor een juiste brandhoutpolitiek.

Dit klemt des te meer, wanneer men let op de productievoorwaarden van het brandhout in vergelijking met die van de Indische kolen, speciaal die van de gouvernementsexploitatie van kolenmijnen.

Brandhout wordt voor verreweg het grootste gedeelte gewonnen als *nevenproduct* bij den timmerhoutkap [1]) dat steeds noodig zal zijn voor de volkshuishouding omdat het een grondstof is, welke niet willekeurig vervangen kan worden door andere. Maar wanneer men bedenkt, dat momenteel slechts 10-20% van de totaal aanwezige houtmassa geschikt is om als timmerhout te worden gebruikt, ziet men ook dadelijk de wenschelijkheid in, om voor de overige 80 of 90% der houtmassa, een afzetgebied te vinden. Verkoop als brandhout is voorloopig de groote oplossing en vindt men daarvoor geen afnemers, dan moet het brandhout t.b.v. de terrein schoonmaak, in de kapvlaktes, tamelijk nutteloos verbrand worden.

De winning en administratie van het brandhout zijn daarenboven zóó eenvoudig dat, zonder groote extra versterking, het gewone beheerspersoneel der bosschen, daarmee belast kan worden.

Evenmin zijn groote extra kapitaaluitgaven noodig voor aanleg van afvoerwegen omdat deze op de eerste plaats toch noodzakelijk zijn voor den afvoer van het timmerhout. Alleen wat meer hout-

---

1) De verhouding in het aantal gekapte M³ timmerhout en S. M. brandhout is bij de gouvernementsexploitatie als 1 : 5, bij den aankap door aannemers als 1 : 7,5.
Deze samenhang maakt het onmogelijk op een gegeven oogenblik de brandhoutproductie onevenredig op te voeren, gelijk soms door de particuliere spoorlijnen werd verlangd.

lorrie's en wat grootere stapelplaatsen voor den opslag zijn vereischt.

Als nevenproduct van den timmerhoutkap, zal het brandhout, daarom altijd een goedkoop te winnen brandstof zijn.

Steenkolen daarentegen zijn een *hoofdproduct* van het mijnbedrijf en om deze brandstof te kunnen winnen moet, ingeval van gouvernementsexploitatie, een afzonderlijke diensttak geschapen worden en groote kapitaalsuitgaven worden gedaan voor bouw van schachten, woningen, hospitalen, inkoop van machinerieën enz.

We behoeven deze en andere verschillen niet verder uit te spinnen. Het zal zonder meer duidelijk zijn, dat het Gouvernement, van zuiver finantieel standpunt bekeken, tegenover het beginnen van een eigen kolenexploitatie veel vrijer staat, dan in het verzekeren van een afzetgebied voor de groote massa's brandhout, wanneer zij, om andere redenen, vasthoudt aan de djatitimmerhoutexploitatie in eigen beheer.

Een factor van belang in het waardeeren en hooghouden van het Javasche brandhout, ligt hierin, dat dit Java, althans gedeeltelijk, onafhankelijk maakt van overzeesche brandstofinvoer; iets dat vooral uit economisch weerbaarheidsoogpunt, waarde heeft. Wanneer industrie en verkeerswezen gedeeltelijk zijn „ingespeeld" op het stoken met brandhout, zullen belemmeringen in den overzeeschen brandstofinvoer met minder schokken gepaard gaan, dan anders het geval zou zijn. (1916 en volgende jaren!!)

Daarbij komt nog de gelukkige omstandigheid dat het meeste brandhout n.l. ± 1.000.000 S.M. — 80% van de totale productie en aequivalent met ± 250.000 ton Ombilinkolen — gekapt wordt tusschen Semarang en Soerabaja. Midden-Java bezit in het brandhout uit zijn bosschen dus een beperkte, maar onuitputtelijke bron voor energielevering, evenals W. Java deze vindt in zijn duurzaam vloeiende waterkracht.

Moeder Natuur heeft haar gaven aardig verdeeld!

Ook om de fiscale belangen, betrokken bij een groote brandhoutafzet, verdient de brandhoutpolitiek eenige aandacht.

Voor zoover dit kon worden nagegaan in de Jaarverslagen van het Boschwezen waren de uitgaven en inkomsten voor het in eigen beheer gekapt brandhout in gld. als volgt:

Jaar	1920	1919	1918	1917	1916	1915
Exploitatiek. zonder personeel	1.564.000	951.000	1.116.000	1.072.000	621.000	462.000
Opbrengst	3.445.000	1.905.000	1.941.000	2.347.000	1.530.000	972.000

De cijfers moeten, helaas, gegeven worden bij gebrek aan betere! In bovenstaande getallen konden niet worden opgenomen: de exploitatiekosten van het djatidunningsbrandhout; de opbrengst daarvan, benevens die van het wildhoutbrandhout en de gerealiseerde waarde, van het aan de S.S. geleverde djatibrandhout.

De ter beschikking staande cijfers zijn dus ongeschikt voor het bepalen van de zelfkosten per ton brandhout en de opbrengst bij verkoop.

Trouwens, al waren de hierboven genoemde ontbrekende gegevens bekend, dan zou de vergelijking tusschen zelfkostende prijs en opbrengst niet mogelijk zijn, omdat de algemeene kosten van het Boschwezen [1]) (beheer, aanleg afvoerwezen, bouw woningen enz.) naar zekere maatstaf verdeeld zouden moeten worden over timmerhout en brandhout.

En dit vraagstuk is nog niet op bevredigende manier opgelost, want met recht geldt hierin: zooveel hoofden zooveel zinnen [2])! Volgens een uitgewerkt voorbeeld in het boschbouwkundig tijdschrift Tectona 1921 pag. 712 is het mogelijk voor het brandhout een zelfkostende prijs te berekenen van 4.5 of 20 gld. per ton, al naargelang men een grooter of kleiner percentage der algemeene, onverdeelde uitgaven op het timmerhout of het brandhout wil laten drukken.

Volledigheidshalve mogen nog eenige getallen volgen, om althans eenigszins een idee te geven omtrent de zelfkostende prijs en opbrengst per stapelmeter brandhout. Per ton worden al deze eenheidsgetallen $2\frac{1}{2} \times$ grooter.

1) Binnen de houtvesterijen is dit, met inbegrip van het aandeel der lasten van Hoofdbureau, Inspectie enz, van 50 — 75% der totaal uitgaven.

2) Met belangstelling zien we daarom tegemoet hoe men voor het „gemengde bedrijf" in den houthandel, de klip der kostprijsbepaling wil omzeilen.

Voor het kappen, vervoeren, stapelen, laden van *djati* exploitatiebrandhout werd verantwoord in gld:

Jaar	1920	1919	1918	1917	1916	1915
	1.395.000	849.000	1.066.000	1.008.000	578.000	416.000

of per gekapte S.M. respect:

	1.60	1.43	1.36	0.97	0.86	0.94

terwijl de opbrengst per S.M. in genoemde jaren was op vendutie met vendumeester en onderhandsche verkoop respectievelijk:

	10.89	4.01	3.22	3.83	3.83	2.27
	4.48	3.52	4.—	2.25	2.21	2.01

Voor 1918 is, dank zij een toevallige omstandigheid, de totaal opbrengst van het in eigen beheer verkochte brandhout, op eenige duizenden guldens na, te berekenen, n.l. rond *f* 3.000.000, waarbij nog moet worden opgeteld de retributie of pachtsom voor de door aannemers gekapte 450.000 S.M. brandhout.

Veiligheidshalve nemen we daarvoor slechts 200.000 gulden, zoodat de totaal opbrengst uit brandhoutverkoop *f* 3.200.000 beliep.

De totaal inkomsten van het Boschwezen op Java en Madoera beliepen in genoemd jaar rond *f* 12.800.000 zoodat 25% werd opgebracht door het brandhout.

Aan de hand van dezelfde gegevens over 1918 kan verder berekend worden, dat binnen de djatihoutvesterijen ± 50% van de gewone beheers- en exploitatiekosten door de opbrengst uit verkoop van brandhout werden gedekt.

Al zijn de gegeven cijfers dan ook onvoldoende om een juist idee te geven van de eenheidskosten en opbrengsten, blijkt uit de totalen

toch genoeg dat een merkbare achteruitgang van den mogelijken brandhoutafzet, voor de rentabiliteit van het boschbedrijf en voor den fiscus een gevoelige klap zou beteekenen. In verband hiermee, willen we er dan ook dadelijk op wijzen, dat, bij een eventueelen, verhoogden afzet van gouvernementskolen naar Java, er wel degelijk op gelet dient te worden, of dit te danken is aan een toename der brandstofbehoefte of dat het slechts een vervanging beteekent van gouvernementsbrandhout door gouvernementskolen!

Voor de beoordeeling der rentabiliteit van het gouvernementssteenkoolbedrijf en het eindvoordeel voor de schatkist, waarom het ten slotte gaat, is deze vraag van eenig belang.

Winst bij het steenkoolbedrijf zou, althans gedeeltelijk, te niet kunnen worden gedaan door verlies van het Boschwezen.

Dit geval kan zich voordoen, *a.* doordat bijv. de S.S. % gewijze minder brandhout gebruikt, dan mogelijk zou zijn, dus daarom meer kolen moet afnemen van de gouvernementsmijnen, welke kolen dan niet verkocht kunnen worden aan particulieren:
b. doordat de gouvernementskolen feitelijk op Java zouden gaan concurreeren tegen het gouvernementsbrandhout bij de particuliere afnemers.

Voor het onder *a* genoemde geval geven we het volgende voorbeeld uit 1923.

Langs de vloedbosschen der Kinderzee liggen de S.S. lijntjes Maos — Tjilatjap en Bandjar — Parigi. Beide gebruikten gouvernementskolen, die, franco Tjilatjap, verrekend worden voor *f* 28 per ton. [1]). Het Boschwezen levert echter aan de Semarang-Cheribon en de Serajoedalstoomtram 15.000 ton vloedboschbrandhout à *f* 9.— per ton aequivalent met een kolenprijs van $1.6 \times 9 = \pm$ *f* 14.50 per ton!.

Ondanks de nadeelen, verbonden aan het stoken met vloedbosch brandhout, wordt dit door de twee genoemde particuliere maatschappijen toch gebruikt, wegens de goedkoopte der brandstof. Waarom geldt dit dan niet voor de S.S.?

Het Gouvernement bedot zichzelf op deze manier, maakt op papier mooie winsten met zijn steenkoolbedrijf en geeft van den

1) Voor het lijntje Bandjar—Parigi komen daar dus minstens nog eenige guldens spoorvracht op.

anderen kant aan particuliere maatschappijen een veel goedkoopere brandstof.

Aan het slot van dit hoofdstuk moet iets medegedeeld worden over het verbruik van brandhout. In tegenstelling met Europa, waar het brandhout uit de industrie zelf, verdrongen is door kolen, zijn op Java het verkeerswezen en de industrie juist de grootste afnemers van brandhout.

Volgens de bijlagen der Kol. Verslagen werden verstookt op Java en Madoera in tons van 1000 K.G.

Gemiddeld per jaar	Door de S. S.				Door de particullere spoor- en tramlijnen				Totaal			
	kolen	hout	in pCt. k.	in pCt. h.	kolen	hout	in pCt. k.	in pCt. h.	kolen	hout	in pCt. k.	in pCt. h.
1911/1915	155600	412000	86	14	332000	9700	35	65	188800	138200	69	31
1916/1920	239000	972000	80	20	228000	15580	19	81	261800	253000	62	38

Voor het berekenen der procentsgewijze verhouding werd het hout uniform omgerekend op Ombilinkolen. (10:16).

Het brandstofverbruik der suikerindustrie is over 1922 ongeveer bekend (Mededeeling No. 6 van het suikerproefstation).

Door 186 fabrieken werden toen verbruikt in pikols:

Soorten	In de fabrieken	Op locomotieven	Totaal
brandhout	1.800.000	340.000	2.140.000
rietblad, ampas	4.204.000	41.000	4.245.000
residu melasse	113.000	—	113.000
klapperdoppen	5.000	—	5.000
steenkool en motorbrandstof	—	230.000	230.000

Voor een goed begrip der cijfers moet ook hierbij rekening worden gehouden met de verbrandingswaarde n.l. versche ampas 2000-2100 cal. en djatibrandhout 3800 calorien, dus bijna 2 × zoo hoog.

Rekent men het brandhoutverbruik der spoorwegen in tonnen en dat der suikerindustrie in pikols, beide om op stapelmeters, dan blijkt dat de eerste gemiddeld rond 620.000 S.M. en de tweede ± 330.000 S.M. of samen ± 950.000 S.M. afnemen. Dit vormt ongeveer 70% van de brandhoutproductie en is m.i. een reden te meer om de noodige aandacht te wijden aan een juiste brandhoutpolitiek.

Zoowel spoorwegen als suikerfabrieken kunnen eveneens, meestal gemakkelijk, kolen aangevoerd krijgen en vervangen deze het brandhout op groote schaal, dan is een brandhoutafzet van den tegenwoordigen omvang onmogelijk.

II
Brandhoutpolitiek.

De kapbare massa brandhout, het eigenaardig karakter van het productieproces, de plaats der productie, de aard van het verbruik en het fiscaal belang van het Gouvernement bij een grooten brandhoutafzet zijn factoren, waarom met het brandhout rekening dient te worden gehouden bij het bepalen der Javasche brandhoutpolitiek, binnen het raam der algemeene Indische brandstoffenpolitiek.

In de litteratuur is tot dusverre aan de brandhoutpolitiek weinig aandacht geschonken. De Jaarverslagen van het Boschwezen constateeren in hoofdzaak de plaatsgevonden kap en verkoop en geven slechts eenige redenen over eventueele voor- of achteruitgang.

In de oorlogs- en na-oorlogsjaren, vooral 1919/1920, sputterden de particuliere spoor- en tramwegmaatschappijen in hun jaarverslagen en de pers tegen de brandhoutpolitiek der Regeering. Zij beschuldigden Haar, de S.S. te bevoordeelen boven hun maatschappijen en meende recht te hebben op een grootere brandhoutmassa, dan hun kon worden toegewezen.

De cijfers spreken duidelijk genoeg:

	Totaal Djati Brandhout omzet v.h. Boschwezen S. M.	Daarvan geleverd aan (afgerond)			
		S. S.		Particuliere S. en T. Mijen	
		S. M.	pCt.	S. M.	pCt.
1916	652.000	67.000	10	236.000	36
1917	827.000	88.000	11	295.000	36
1918	747.000	184.000	25	246.000	33
1919	792.000	139.000	20	227.000	33
1920	630.000	178.000	28	180.000	29

Relatief gesproken hadden dus de particuliere lichamen maar weinig reden tot klagen, absoluut gesproken echter wel. Gebrek aan werkvolk (ziekten, voedselnood) en transportmiddelen (rails) waren voorname oorzaken voor de mindere totaal productie door het Boschwezen.

De brandhouthonger der particuliere spoorweg Mijen was toen heel goed te verklaren; zij waren gewend aan het stoken met goedkoop brandhout, moesten plotseling grootere hoeveelheden kolen tegen enorme prijzen (tot 60-70 gld. per ton) inslaan en terwijl in den handel het brandhout opliep tot 20-30 gld. per ton leverde het Gouvernement in 1920 het brandhout voor ƒ 12 per ton!! [1]) Zoodoende is te begrijpen dat in die jaren de algemeene belangen, waar het Gouvernement voor moest waken, door de aanklagers een beetje over het hoofd werden gezien. Ook in den Volksraad werden in 1920 de hooge brandhoutprijzen, betaald op de openbare vendutie's, aan critiek onderworpen.

Een officieel artikel over de brandstoffen-nood, de genomen maatregelen om daarin te voorzien en eenige richtlijnen voor de toekomst, vindt men in het Kol. Verslag 1921 (Hoofdstuk B. Kolom 48 t/m 53); ook aan het brandhout wordt daarin een groote plaats ingeruimd.

1) Vandaar hoofdzakelijk de lage opbrengst per S. M. bij onderhandschen verkoop in genoemd jaar. pag. 431.

Het verleden, daarin verder latende rusten, willen we alleen wijzen op, wat het artikel aanbeveelt voor de toekomst.

T.o.z. van steenkool, wordt het „de sociale taak der Regeering" geacht „door middel van het ontwikkelen der bestaande landskolenontginningen en anderdeels door het openen van nieuwe ontginningszetels" zoo spoedig mogelijk hier te lande in de behoeften aan kolen te voorzien.

Van brandhout zou de productie eveneens zoover mogelijk moeten worden opgevoerd en verder zal de oplossing van het brandhoutvraagstuk gezocht moeten worden „in een geleidelijke verandering van de brandstoffensoort bij die verbruikers, welke daartoe technisch en finantieel het best in staat zijn". Hiertoe worden gerekend de spoor- en tramwegen en de suikerfabrieken. Deze laatste kunnen, — altijd nog volgens bedoeld artikel — het gemakkelijkst daartoe overgaan, omdat het brandhoutverbruik daar slechts de beteekenis heeft van een toeslag brandstof, terwijl zij meerendeels ampas stoken. De fabrieksvuren kunnen verder gemakkelijk voor het stoken met steenkolen worden omgebouwd. Dit klemt te meer, omdat het djatibrandhout, dat in het openbaar snelverkeer in zekeren zin voorloopig nog onmisbaar is, thans voor een groot gedeelte „verspild wordt aan suikerriettreintjes, waarbij de punctualiteit van het vervoer geen rol speelt. Op een en ander is dan ook de aandacht der suikerfabrikanten gevestigd". Deze laatste moeite had men zich veilig kunnen besparen, want de suikerindustrie is, zoowel technisch als economisch, ruim voldoende uitgerust om voor zich zelf te zorgen. Van den anderen kant weten we niet of men in deze, eerst eens heeft ingeformeerd bij het Boschwezen, hoever dat een opvoering der brandhoutproductie mogelijk achtte. Genoemde tak van dienst liep toch de risico een van zijn grootste afnemers te verliezen!! Over den rol van het brandhout in de suikerindustrie bleek men onvoldoende ingelicht te zijn, want zooals uit de gegeven cijfers is op te maken, wordt het meeste brandhout niet verstookt op de locomotiefjes, maar in de fabriek zelf.

Dit zijn ten slotte onjuistheden, die minder ter zake doen en we wenschen dan ook iets meer principieels op te merken, naar aanleiding van het hierboven, uit het Kol. Verslag, geresumeerde artikel. Het bestek van ons betoog belet het nader ingaan op de z.g. „sociale

taak" der Regeering voor de ontwikkeling der eigen kolenmijnen en het openen van nieuwe ontginningszetels.

Waar we echter wèl op willen wijzen is het ontbreken van een verklaring, hoe men zich de onderlinge verhouding van het kolen- en brandhout-verbruik op Java, denkt.

Overweging daarvan wordt bijzondere plicht, omdat het Gouvernement zelf, verreweg de grootste brandhout- en kolenproducent is, zelf beschikt over de haveninstallatie's en het grootste spoorwegnet, en tevens zelf een van de grootste, zoo niet de grootste afnemer van brandstof is. Het Gouvernement *kan* dus regelend optreden in deze kwestie en mag daarom de verhouding in het kolen- of brandhoutgebruik niet geheel overlaten aan het z.g. „vrije spel der economische krachten". In Indië is dit laatste nu eenmaal vaak een los naast elkaar werken van verschillende landsdiensten, tot schade van het geheel. Ook inzake de brandstofpolitiek is dit geen denkbeeldig gevaar en daarom wezen we in de vorige paragraaf reeds op het geval der twee S.S. lijntjes Maos-Tjilatjap en Bandjar-Parigi.

De Regeering moet toezien, dat de, in den grond natuurlijken, drang tot ontwikkeling der mijnbedrijven niet tot economische fouten voert. Een verhoogde productie van Gouvernementskolen mag, met behulp van de voorhandene of gevraagde moderne koleninstallatie's der havens, niet leiden tot een onderlinge strijd tusschen kolen en brandhout op het binnenlandsche afzetgebied. Een dergelijke concurrentie zou laakbare krachtsverspilling worden bij twee landsdiensten.

Bij het vaststellen der brandstofpolitiek voor Java dient op de eerste plaats onderscheid te worden gemaakt tusschen de brandstofbehoeften der zeevaart en die van het eiland zelf.

Voor zoover betreft eerstgenoemde zal de strijd gevoerd worden tusschen kolen en stookolie, omdat brandhout daarvoor ten eenenmale ongeschikt is.

De brandstof — of algemeener uitgedrukt, de energie behoefte van Java zelf, worde echter, voorzoover dit technisch en economisch mogelijk is, op de eerste plaats bevredigd door het ontwikkelen der eigen krachtbronnen n.l. der waterkracht en van het brandhout voor Midden-Java.

Hoe grooter het verbruik van brandhout (eventueel waterkracht)

op Java zelf gewonnen, des te meer blijven voor de Indische kolenpolitiek, kolen beschikbaar voor zich uitbreidende behoeften van industrie, voor bunkeren, voor verdere bewerking door destillatie of anderszins op meer waardevolle producten of eventueelen export, [1]) wanneer de productie zou stijgen boven de totale Indische behoeften.

Kolen hebben technisch en economisch nu eenmaal een veel grooter expansieveld dan brandhout. Dit laatste kan niet geëxporteerd worden en slechts plaatselijk, economisch omgezet worden in meer waardevolle producten.

Al kan het brandhout ten slotte niet de geheele brandstofbehoefte van Java zelf dekken, moet er evenwel voor gezorgd worden, dat de plaats, die het binnen het raam der algemeene brandstoffenpolitiek *kan* worden toegewezen, ook werkelijk worde toegewezen.

Om uitvoering te geven aan bovengenoemd beginsel kan het Gouvernement het gemakkelijkst op de eerste plaats nagaan, hoever de eigen diensten brandhout kunnen gebruiken in plaats van kolen.

We zouden ons bijv. al sterk moeten vergissen, indien, uit de vergelijking van de procentsgewijze verhouding tusschen kolen en brandhout bij de S.S. en de particuliere spoorlijnen, niet de conclusie getrokken mocht worden, dat ook de eerste met succes méér brandhout zou kunnen stoken [2]).

---

1) De meeningen over de exportkansen van de Indische kolen, nadat de productie is opgevoerd tot boven de Indische behoeften, zijn zeer verdeeld.

Men heeft optimisten die rekenen op het stichten der Engelsche marinebasis in Singapore, de voortgaande industrieele ontwikkeling van Japan waardoor dit land van kolen-exporteerend een kolen-importeerend land zou worden enz.

De pessimisten wijzen op de Indische vrachtvaartpositie, die goedkoop zeetransport van kolen naar buitenland onmogelijk maakt en op de eventueele ontwikkeling van het groote Chineesche kolenbekken, waardoor onze exportkansen naar Achter-Azië nihil zouden worden.

In ieder geval zal het Gouvernement voor directen export niet de beste kolenhandelaar zijn.

2) Zoo vinden we het merkwaardig, dat in 1923 de S.S. slechts 20.000 S. M. brandhout afneemt van het Boschwezen. Geschiedt dit op grond van voorafgaande bespreking, om het spoorbrandhout aan de particuliere lijnen te laten, of heeft Gouvernementsbedrijven eigenmachtig, gedecreteerd dat de S.S. zooveel mogelijk kolen moest afnemen van de Gouvernementsmijnen?

Om te doen uitkomen van hoeveel belang een nauwgezet onderzoek naar de mogelijkheid van brandhoutgebruik bij de S.S. is, vermelden we nog dat bij de particuliere lijnen, stoken met brandhout ongeveer 50 % goedkooper uitkomt, dan stoken met kolen.

Het brandhout zal vaak met voordeel de slechtere Poeloe Laoet en Boekit Asemkolen kunnen vervangen!

Deze kolensoorten hebben een lage verbrandingswaarde (verh. tot djatibrandhout 13:10) en vergruizen bovendien spoedig bij bewaring in de open-lucht, terwijl djatibrandhout daar geen nadeel van ondervindt.

Voor directe bevordering van het brandhoutverbruik bij particuliere afnemers komen op de eerste plaats de particuliere spoor- en tramweglijnen in aanmerking. Het aantal afnemers is klein, wat de directe onderhandelingen over de leveringsvoorwaarden vergemakkelijkt en door de gunstige ligging der lijnen t.o.z. van het centrum der brandhoutproductie en de groote behoeften aan brandstof komen zij vooral in aanmerking om de mogelijke stijging der brandhoutproductie af te nemen. Wanneer dan de suikerindustrie nog méér brandhout vervangt door ampas, kan ook voor het daarmee overbodig geworden brandhout een afzetgebied worden gevonden in de particuliere lijnen.

De mogelijkheid daartoe blijkt uit hun brandstofverbruikscijfers over 1921. Zij verstookten toen nog ± 75.000 ton kolen, aequivalent in verbrandingswaarde met 300.000 S.M. brandhout!

Op welke grondslagen de leveringsvoorwaarden ten slotte zouden moeten berusten kan hier buiten beschouwing blijven. In het algemeen dient de exploitatie- en verkoopspolitiek van het Boschwezen aan te sturen op een regelmatige voorziening tegen niet te hooge en niet te veel wisselende prijzen.

Overweging zou het ten slotte verdienen, in hoever door een tarievenwijziging der S.S. indirect het brandhoutverbruik bevorderd zou kunnen worden. Nu wordt het brandhout per ton en per wagon even zwaar belast als de kolen. Houdt men echter rekening met de verbrandingswaarde, dan wordt, door deze absolute gelijkstelling, het brandhout relatief 30-35% zwaarder belast. Wijziging der tarieven zou dus het brandhoutverbruik ten goede kunnen komen, vooral wanneer tegelijkertijd voor de verschillende soorten brandhout verschillen tarieven konden worden vastgesteld in verhouding tot de onderlinge verbrandingswaarde.

Principieele bezwaren behoeven tegen een dergelijke tarievenpolitiek niet te bestaan, omdat ook voor andere goederen bij het

bepalen der vrachtprijzen, behalve met het gewicht of volume, rekening wordt gehouden met de waarde.

We hopen hiermede ons in den aanvang gesteld doel te hebben bereikt en daarbij het juiste midden te hebben gehouden tusschen te groote beknoptheid en te vèr voerende wijdloopigheid.

Hoe men zich de verdere ontwikkeling der Indische kolenpolitiek ook denkt, wij voor ons, meenen dat voor de Javasche brandstoffenpolitiek — en dus indirect ook voor de Indische — nog lang rekening zal moeten worden gehouden met het op Java zelf gewonnen brandhout.

Wonosobo, November 1923.

Persoverzicht.

Inlandsch bouwbedrijf.

In het *Nieuws van den Dag voor Ned.-Indië* van 2 November heeft de heer H. Maclaine Pont onder den titel „Een wonde plek" het inlandsch bouwbedrijf behandeld. In de eerste plaats wordt erop gewezen, dat de inlandsche maatschappij in vele opzichten anders is dan de Europeesche, ook wat het bouwbedrijf betreft. Bij haar gelden andere regels van zuinigheid dan bij laatstgenoemde: zij zijn echter uit dezelfde economische weiten te verklaren.

Het verschil in economisch peil tusschen de Oostersche en de Westersche maatschappij hier te lande wordt uitgedrukt in het verschil in rentestandaard. Deze is voor de beter gesitueerde lagen der Oostersche — enkele uitzonderingen daargelaten — twee tot vier keer zoo hoog als voor de westersche maatschappij en voor de geheele rest der Oostersche eenvoudig fabelachtig veel hooger.

Indien men voor gevallen van dermate verschillenden rentevoet vergelijkende berekeningen opzet betreffende de rentabiliteit der hier te lande veelal gevolgde b o u w-wijzen, dan blijkt daaruit:

1e. dat de toepassing van een permanentbouw tegenover een minder kapitaal, doch meer onderhoud vereischenden semi-permanentbouw bij een lagen rentevoet voordeelig kan zijn, bij een hoogeren niet.

2e. dat ook bij een rentevoet van 6% de toepassing van den halftijdelijken en van den tijdelijken bouwtrant finantieel voordeelig is. Eerst bij een rentevoet van 3% begint de schaal ten gunste van den permanentbouw om te slaan.

3e. dat de nadeelen van den hoogen rentestandaard bij toepassing der meer primitieve bouwwijzen het minst worden gevoeld.

Op het uitwisschen van de nadeelen van den hoogen rentevoet nu berusten practisch typisch geijkte methoden van den Inlandschen „selfhelp", en wel door het gebruik van geld daarbij tot het uiterste te beperken: ook daar, waar het allerminst om nooddruftige noodvoorzieni n gaat.

Daarom berust de woningbouw van de groote Inlandsche lkslagen in de eerste plaats op de toepassing van plaatselijken rijkdom aan direct voor de hand liggende, weinig bearbeiding vorderende, veelal plantaardige materialen.

De schr. stelt dan de inlandsche bouwwijze, waarmede toch ook fraaie groote werken, als bv. vergaderpendopo's, werden gesticht, tegenover het bouwen van dienstwoningen van thans door de B. O. W., onder vreemde leiding, door geimporteerde werkkrachten. Het overgroote deel der lagere bestuursambtenaren woont in krotten; en dat in streken, waar men een nog tamelijk hoogstaand locaal bouwvak vindt. Nu men van dit inlandsche ambacht niets meer vergt, degenereert het. Daartoe droeg verder bij, dat door bouwverordeningen typisch inlandsche dakvormen en met voorliefde gebruikte tijdelijke materialen verboden werden.

De breede weg die, aansluitend aan oude maatschappelijke instellingen, hier in Indië open ligt om ook op den duur het tijdelijk woning-bestand op peil te houden, wordt verwaarloosd. Men zou moeten komen tot maatregelen tot veredeling der ambachten binnen hun eigen kader, verder de bevolking moeten verplichten tot behoorlijk onderhoud en tot de noodzakelijke periodieke vernieuwingen, in stede van dit door formaliteiten te bemoeilijken, welke verplichtingen veel minder drukkend zouden zijn en eventueel zouden kunnen worden uitgebreid met de verplichtingen tot periodieke woningschoonmaak.

De schr. komt dan tot de volgende stellingen:

1e. Het is niet bewezen, dat de Inlandsche bouwmethoden niet voor een zoodanige veredeling binnen het eigen kader vatbaar zijn, — een veredeling, die tevens een bezuiniging beteekent, — dat de dakvormen, de dakconstructies en de materialen toelaatbaar worden uit een oogpunt van pestpreventie.

2e. De oplossing der kwestie van het brandgevaar, dat de behouwing in tijdelijke materialen der Inlandsche wijken ook voor de omgeving vormen, is een kwestie van stads-aanleg: ze behoort behalve voor de zeer dicht bebouwde stadscentra tot de eenvoudige vraagstukken.

3e. Door het ter markt brengen van genormaliseerde woningonderdeelen kan men de methoden van het Inlandsch ambacht ook in de steden en in de streken, waar de individuen te weinig vrijen tijd hebben om zelf voor die voorbereidingen te zorgen, weer tot hun recht laten komen. Dit instituut van markten van woning-onderdeelen is hier van oudsher inheemsch en bestaat nog, voor zoover het niet door bouwvoorschriften of door materiaalschaarschte wordt bemoeilijkt.

De schr. meent, dat het inlandsch ambacht alleen in stand zal blijven, als men er iets van vergt. Het is telkens weer een uitkomst, wanneer met zeer beperkte middelen desascholen, bale's-desa en dergelijke gebouwd moeten worden.

De schr. bespreekt dan de vraag, hoe het inlandsch ambacht door bemoeienis inzake het op peil houden van zijn voorziening met materialen en een verdere vereenvoudiging zijner constructies ware te veredelen. Dit zou te bereiken zijn door prijskampen uit te schrijven onder de toekangs

zelf, waarbij verschillende werkstukken, zooals woningonderdeelen, tot onderwerp gesteld worden. De verschillende jaarmarkten bieden gelegenheid hiertoe, Hoofdzaak blijve: men make van het inlandsch ambacht zooveel mogelijk gebruik.

Vergeten jubilé's.

In *De Gids* van 1 October j.l. brengt Prof. Dr. C. Snouck Hurgronje in herinnering met hoeveel lichtvaardigheid na den Tjilegonschen opstand in 1888 van het exorbitante middel der interneering werd gebruik gemaakt.

„Aan wanbestuur was ongetwijfeld het voornaamste deel der schuld toe te schrijven. Het scheen wel, alsof alle feilen, waaraan ons koloniaal beleid der 19e eeuw leed, in Banten samengewerkt hadden om het Nederlandsch gezag voor dat gewest, in plaats van tot een zegen, tot een vloek te maken ..... In Banten op zijn ergst, maar overal op Java was de grondfout, dat een in aantal steeds toenemend corps van Europeesche bestuurders alles zelf wilde regelen en doen naar van huis meegebrachte begrippen. Bestuur der bevolking door de eigen hoofden stond wel op het programma, maar de Europeesche ambtenaren, die daarbij leidend en ontwikkelend moesten optreden, kozen den meer gemakkelijken weg, stelden zich in de plaats van de hun aangewezen discipelen en maakten van dezen ledepoppen, ontwikkelden bij hen oogendienarij, serviliteit, volgzaamheid tot in het ongerijmde. Tusschen bestuurders en bestuurden ontbrak op die wijze alle reëele contact en wemelde het van misverstanden ....."

Thans is een Indische beweging voor zelfstandigheid opgekomen. Reeds vroeger openbaarde zich verzet tegen de feilen van het koloniaal bestuur, die zeer pijnlijk in de inlandsche wereld werden gevoeld. Deze wist er echter vroeger niet tegen te reageeren op voor de Europeanen verstaanbare wijze. Ruwe uitbarstingen als te Tjilegon waren het gevolg. De Europeesche maatschappij in Indië werd hierdoor weer vervuld van wraakzucht, van generaliseerend wantrouwen tegen de geheele wereld der inlanders. Krasse en onbillijke straffen of politieke maatregelen waren van die stemming het gevolg. O.a. werd destijds ten onrechte geïnterneerd Moehamad Arsad. Na vele vergeefsche pogingen om zijn terugkeer te bewerken werd hij eerst in 1919 vrijgelaten. In 1914 hebben de Bantensche bannelingen de volheid van de kwart-eeuw hunner verbanning kunnen herdenken: „Deze jubilé's zijn zelfs in onzen toch zoo druk en zoo gaarne jubileerenden tijd vergeten; vergeten evenals de grijsaards geworden mannen, die uit misverstand aan voorheen onherbergzame kusten waren neergezet."

De schrijver meent dat het aantal op misverstand berustende interneeringen in verloop van tijd aanzienlijk is geweest. „Wat erger is: de onbevangen waarneming onzer bestuurspractijk in Indië komt, wanneer men steeds ernstig let op de rechten der inheemsche bevolking, tot het ontstel-

lende resultaat, dat de geschiedenis van ons bestuur eene aaneenschakeling van gruwelijke misverstanden oplevert, niet alleen en vooral wat betreft de interneeringen, maar letterlijk op elk gebied."

En hij besluit:

„Indien de Indonesiërs het hun toekomende deel van de Nederlandsche belangstelling in de handhaving van het recht genoten, dan werden zij anders geregeerd dan nu het geval is, en dan zou de Indische beweging niet gedrongen worden tot het inslaan van anti-Nederlandsche wegen. De tijd is meer dan rijp voor eene krachtige hervorming der staatsinrichting van Nederlandsch-Indië, waarbij in den kortst mogelijken tijd aan de inheemsche bevolking de grootst mogelijke mate van autonomie verleend wordt. Een waarlijk en niet in schijn vertegenwoordigend lichaam, waarin alle klassen der bevolking gelegenheid vinden, zich onbelemmerd te uiten, moet de wetgeving kunnen leiden in nieuwe banen. Voor alle takken van staatsdienst moet het grootst mogelijke aantal Inlandsche werkkrachten gevormd en gebruikt worden. De Regeering moet zich aan het hoofd der beweging stellen om te leiden, niet om te remmen en zoo allengs het vertrouwen der Inlandsche maatschappij winnen. Door de hervorming in woorden te aanvaarden, maar hare verwezenlijking metterdaad tegen te houden, zou zij alle aanspraak op dat vertrouwen verbeuren en haar voornaamsten plicht verzaken. En dan zou de groote vraag voor de naaste toekomst der verhouding van Nederland en Indië deze worden: zullen Nederlanders of zullen Indonesiërs de Regeering dwingen, eindelijk haren plicht te doen?"

Blijkens een Naschrift in *De Gids* van 1 November j. l. heeft de heer B. L. van Bijlevelt, oud-resident van Bantam, de aandacht der redactie verzocht voor het volgende:

1°. „Reeds" in 1912 werd, op initiatief van den toenmaligen landvoogd, tot terugvoering der Bantamsche ballingen van 1889 „in beginsel" besloten.

2°. In 1912 waren nog ongeveer veertig dier ballingen in leven. Zij zijn niet tegelijk, doch, jaar voor jaar, in groepen van 5 à 6 teruggevoerd, „daar het inlandsch bestuur, met het oog op den politieken toestand van het gewest, bezwaar maakte, om voor allen tegelijk het verbanningsbesluit op te heffen". In de eerste plaats werden de minst gevaarlijke teruggevoerd; uit het feit dat M. Arsad het allerlaatst in aanmerking werd gebracht, „blijkt dat hij door het gewestelijk bestuur van 1889 als een buitengewoon gevaarlijk man werd beschouwd".

3°. Het is niet aan te nemen dat de straffen destijds door de Rechtbank van Omgang op losse gronden zouden zijn uitgesproken. „Dat er onder de geïnterneerden wellicht enkelen zich hebben bevonden, die onschuldig zijn verbannen, is mogelijk, maar ze allen of bijna allen als schuldelooze lammeren voor te stellen, gaat te ver". De nagedachtenis der betrokken ambtenaren dient te worden gezuiverd van den daarop geworpen blaam.

Prof. Snouck Hurgronje antwoordt hierop:

1°. Geconstateerd kan dus worden dat 23 jaren na de verbanning met

de opheffing van den maatregel een begin is gemaakt, zoodat toch de meeste door den dood gespaarde bannelingen het kwarteeuw-jubilé hunner ballingschap hebben kunnen vieren;

2°. Het inlandsch bestuur heeft zich in Augustus 1912 geheel anders geuit dan de oud-resident zich meent te herinneren. In een openhartig vertoog heeft het toen gewezen op het doorgaand gebrek aan vertrouwen der Europeesche ambtenaren in de inheemsche bestuurders, dat zoo vaak leidde tot misverstand en tot uitbarstingen als in 1889; het onthield zich van advies; daarbij werd echter uitdrukkelijk verklaard dat het tegen den onmiddellijken terugkeer van alle bannelingen niet het geringste bezwaar zou hebben, indien de betreurde wanverhouding plaats had gemaakt voor een eerlijke en oprechte verstandhouding. De in dit stuk gegeven wenk is niet ter harte genomen.

3°. Het is niet de bedoeling geweest, op bepaalde personen een blaam te werpen. Geprotesteerd is tegen het bestuursstelsel, dat berust op miskenning van het eigen leven der inheemsche bevolking.

De Universiteit van Nederlandsch-Indië.

„Wie aan het denkbeeld vorm en leven zullen hebben te schenken, staan voor een cultuurtaak in den hoogsten zin des woords", aldus Prof. Dr. J. Huizinga in *De Gids* van 1 October j.l. En hij vraagt:

„Zullen zij er voor berekend blijken?"

Het gevaar schuilt z.i. in zeker gebrek aan voorstellingsvermogen, dat bij het scheppen van nieuwe organismen dikwijls te angstvallig de toevlucht doet nemen tot het navolgen van bekende voorbeelden. Wat thans te duchten staat is, dat men bij het inrichten van het hooger onderwijs in Indië de Nederlandsche instellingen eenvoudig zal copieeren. Indië kan de Nederlandsche universiteit, zelfs gewijzigd, niet gebruiken. Wat Indië noodig heeft is een lichaam, geschikt om centraal orgaan te zijn voor het geheele hooger-wetenschappelijke leven, in staat om alle aspiraties van cultuurbevordering door wetenschap in zich op te nemen en te behartigen.

De universiteit van Nederlandsch-Indië moet een eenheid zijn, die het geheele eilandenrijk omvat en niet voor al haar functies en organen aan één plaats gebonden is. Voorloopig dus een ideëele eenheid. Maar die terstond met realiteit te vullen is. Men bouwe de universiteit op uit de vereischte „hoogescholen" voor hoogere en wetenschappelijke vakopleiding, de technische, de juridische enz. Hun getal zou vatbaar zijn voor uitbreiding, naarmate nieuwe behoeften zich voordeden.

Niet enkel echter zou de universiteit een combinatie van vakscholen mogen zijn; nog iets meer is noodig uit wetenschappelijk-ideëel en praktisch oogpunt, n.l. een alle takken verbindende voorstudie, te leiden door een literarisch-natuurphilosofische hoogeschool. Deze zou de breede basis moeten leveren van de geheele universiteit, in den trant van de faculteit der

„artes" aan de oude Europeesche universiteiten. Zulk een hoogeschool zou kunnen groeien tot de centrale Indische instelling voor wetenschappelijk onderzoek in den ruimsten zin.

Naar schrijver's meening zal in Indië de studie van „humaniora" gebaseerd moeten zijn niet op de kennis der grieksche en romeinsche, maar op die der hindoesche en moslimsche cultuur. De taak der oriëntalisten aan de Indische universiteit zal in de eerste moeten zijn, den Indonesiërs te leeren, hoeveel rijker nog dan zij wisten de beide groote beschavingen zijn geweest, waarop de hunne is gebouwd.

Schrijver geeft dan nog enkele wenken voor de toerusting van de literarisch-philosofische hoogeschool, de inrichting van de studiën, de aan de graden te verbinden bevoegdheden, de verhouding tusschen docenten en studenten.

Navolging van de Nederlandsche studentencorpsen ontraadt hij: deze zou hoogstwaarschijnlijk direct cultuurverstorend werken.

Financieel Economische Kroniek.

Indisch-Amerikaansche handels betrekkingen.

Van de te San Francisco gevestigde „Holland-American Chamber of Commerce for the Pacific Coast states" (Eerevoorzitter Jhr. Mr. A. D. C. de Graeff, Eere-Ondervoorzitter H. A. van Coenen Torchiana, Voorzitter J. C. van Panthaleon Baron van Eck) werd een exemplaar van het laatste jaarverslag ontvangen, waaraan het volgende is ontleend.

De handel tusschen de Amerikaansche staten aan de kust van den Stillen Oceaan eenerzijds en Nederlandsch-Indië anderzijds is nog steeds afnemende. Dit geldt voor import en export beide. Slechts betrekkelijk weinig Indische producten als kapok, koffie, thee, paraffine, specerijen en rubber vinden den weg naar de markt van Westelijk Amerika door rechtstreekschen invoer van overzee; de meeste andere komen per spoor van de Oostelijke havens.

In 1922 werd te San Francisco uit Nederlandsch-Indië aangevoerd voor een waarde van $ 1.871.141; uitgevoerd werd daarheen voor $ 1.207.150. De Kamer acht de cijfers voor 1922 in vergelijking met de vroegere meer normaal. Koffie vond er een goede markt. Voor thee was het jaar 1922 zeer gunstig. Vooral Java-thee vond aftrek. De rubber-markt was zeer bevredigend.

De uitvoer naar Nederlandsch-Indië vooral nam sterk af. Voornamelijk werden uitgevoerd vruchten en visch in blik, ingedampte melk, automobielen en papier.

De dienst van de Java-Pacific lijn tusschen San Francisco, Portland en Nederlandsch-Indië werd met 4 stoombooten onderhouden. Het vervoer was niet bevredigend en twijfel bestaat of de lijn in de toekomst zal kunnen worden gehandhaafd. De concurrentie van andere lijnen is zeer scherp, terwijl het niet onmogelijk is dat de Amerikaansche vlag bevoorrecht zal worden in het verkeer met de Philippijnen.

Het jaarverslag bevat voorts interessante gegevens betreffende emigratie naar de Vereenigde Staten.

Mardi Poerno.

Deze vereeniging, den 15den Juni 1921 in de pendopo der kaboepaten te Magetan opgericht en twee jaar later bij Gouvernementsbesluit goedgekeurd,

Het is dus een vereeniging van bestuursambtenaren, speciaal van Inlandsche bestuursambtenaren, met de desahoofden als benedenste uitloopers en den regent als kroon, een vereeniging die zich ten doel stelt „om de losgeraakte banden tusschen het volk en zijn bestuurshoofden zoo spoedig en zoo hecht mogelijk weer aan te halen, opdat men, tegen den tijd dat eenig gistingsproces aanvangt, het volk goed in handen hebbe".

In de eerste plaats wordt het doel nagestreefd door lezingen en toespraken van de leden der vereeniging voor den desaman, lezingen over de meest uiteenloopende onderwerpen: over de onbaatzuchtige bedoeling van de vereeniging, over de plichten van ouders tot kinderen en omgekeerd, over de verhouding tusschen de bestuurshoofden en den kleinen man, over de opvoeding van het desakind in verband met de desascholen, over het houden van slametans en feesten, over het dobbelen, over het bijgeloof, over het gebruik van medicijnen en geneeskrachige kruiden, over het misbruik der soembangans (wederzijdsche bijdragen bij feesten), over de wajangverhalen en de moreele strekking daarvan, over de spaarzaamheid enz.

Dan worden demonstratievelden aangelegd om voorlichting te geven op het gebied van land- en tuinbouw, vee-, visch- en pluimveeteelt. Ook hierbij treedt het Inlandsch bestuur als technisch leidsman op, het doet dit teneinde „aldus de klippen te omzeilen, waarop het overigens goede werk van den landbouwvoorlichtingsdienst en dat van den veterinairen dienst dikwijls strandt, omdat de bevolking het niet begrijpt". Het doet dit op Inlandsche wijze door middel van deelbouwcontracten [1]). Zoo zijn vijf proeftuinen aangelegd en beplant met de nuttigste vruchtboomsoorten als klappers mangga, doekoe, djeroek, pisang, met ananas en met de voornaamste geneeskrachtige kruiden; sedert een jaar zijn deze tuinen in maro uitgegeven. Zoo zullen in deze moesson een vijftigtal sawahs, ter grootte van een bouw in deelbouw worden verhuurd. De deelbouwer heeft daarbij de instructies van Mardi Poerno op te volgen: er moet meer geploegd en geëgd worden, de tijd van bewerking en van het uitzaaien van de padi wordt nauwkeurig voor hem bepaald en de zaadpadi door de vereeniging geleverd.

Het zelfde beginsel wordt ook toegepast bij de bevordering van de veeteelt. Een koe wordt ter verzorging gegeven onder voorwaarde dat om het andere kalf voor Mardi Poerno is, een dekstier en dekhengst onder voorwaarde dat de helft van het dekgeld voor den verzorger is enz. enz.

Zoo breidt het kapitaal der vereeniging en daarmee het arbeidsveld zich geleidelijk uit. Onkosten zijn er zoo goed als niet, de beginfondsen zijn uit vrijwillige giften en contributies gevormd en thans krijgt zij geregeld de helft van de opbrengst harer bezittingen.

---

1). De onregelmatigheid dat een Europeesch rechtspersoon zich hiertoe Inlandsche grondrechten toeeigent wordt ter wille van het goede doel door de vingers gezien.

Voor de speciale diensten, de landbouwvoorlichtingsdienst, de veeartsenijkundige dienst, het volkscredietwezen, is de werking der vereeniging geen onvermengd voordeel. De leiders der vereeniging zijn geen deskundigen op de verschillende gebieden, waarop zij met hun gezag optreden — de kans dat resultaten worden verondersteld die vragelijk zijn, dat de consequenties van een maatregel niet geheel worden overzien is niet denkbeeldig. Wel stelt de vereeniging zich ten doel een brug te vormen tusschen de speciale diensten en het volk en op die wijze de genoemde sociale instellingen te ondersteunen, zoo dat zij het nuttigst effect hebben, maar die samenwerking wordt bemoeilijkt in zoover beide partijen zich op een verschillend standpunt stellen. Indien bijvoorbeeld de landbouwvoorlichtingsdienst het gebruik maken van het gezag verwerpt en slechts met overreding en het wekken van inzicht en van verantwoordelijke, vrije medewerking, bij de belanghebbenden zijn doel tracht te bereiken, dan moet hij de inmenging van het bestuur bij de doorvoering van zijn oogmerken schadelijk en ongewenscht achten. Hij zal ook niet de aansprakelijkheid willen dragen voor de resultaten van een dergelijk stelsel. Aan den anderen kant laat zich niet verwachten dat het bestuur zich zal vergenoegen met den bescheiden rol van uitvoerder van hetgeen die andere diensten juist en noodig achten. Het eigen initiatief, eigen voorkeur, eigen inzicht zullen ook een woordje willen meespreken en het tempo van uitbreiding zal het bestuur, dat de zweep van de prentah kan hanteeren, te langzaam gaan. Het marostelsel dat de eene partij voor wetenschappelijke proefneming, voor technische demonstratie ongeschikt, onbruikbaar verklaart, wordt door de andere partij om zijn eenvoud, zijn goedkoopte, zijn aanpassing aan de inheemsche toestanden, aan het Inlandsch bevattingsvermogen juist als aangewezen middel algemeen toegepast.

Toch kan men, wanneer men de liefdevolle pogingen van de leiders van Mardi Poerno ziet, hun standpunt billijken. In de verhouding, waarin het Inlandsche bestuur, een bestuurshoofd van den ouden stempel vooral, tot de bevolking staat, is geen plaats voor erkenning van een volwassen, eigen inzicht bij die bevolking, bij den kleinen man. Het zijn kinderen die het wakend oog, het patriarchaal gezag, de straffe hand van hun vaderlijken bestuurder noodig hebben. Mardi Poerno nu beseft de verantwoordelijkheid die die verhouding medebrengt en wil de inhoud van de bestuurstaak vernieuwen. Zij is daarbij conservatief, reactionair zelfs, maar zij geeft nieuwe luister aan den werkkring van den bestuurder. En het is mogelijk dat zij resultaten bereikt, en snel bereikt, waarin anderen falen omdat zij, zonder illusies omtrent het geestelijk peil en den ontwikkelingsdrang van de bevolking, het goede willend en met voortvarendheid zich aanpast aan het bestaande en de invloedrijke positie van den Inlandschen bestuursambtenaar tot haar volle beteekenis, tot haar hoogste nut aanwendt.

Daarom ook is het streven van deze Magetansche vereeniging de belang-

stelling waard. Slaagt ze, dan heeft daarmee het Inlandsch bestuurssysteem in zijn onvervalscht patriarchaal karakter opnieuw zijn bestaansrecht bewezen, faalt ze dan blijkt dit systeem zijn tijd te hebben gehad en voor een op vrijheid en gelijkheid gebaseerd stelsel plaats te moeten maken.

De opbrengst van den suikeroogst van Java over 1923.

In het *Soerab. Handelsblad* van 20 October wordt een overzicht gegeven van den verkoop en opbrengst van den suikeroogst van Java over 1923. De verdeeling van den verkoop over firma's van verschillende nationaliteit is als volgt (in picols):

	Oogst '23	Oogst '22	Oogst '21
Japansche firma's	9.927.297	9.992.233	7.146.618
Europ. firma's	7.915.960	7.577.513	8.622.977
Chineesche firma's	5.391.220	7.499.347	7.852.860
Br.-Ind. firma's	2.539.690	769.400	432.871
Arabische firma's	—.—	205.875	230.580

De behaalde gemiddelde prijzen voor de verschillende assortimenten waren over de laatste jaren:

	1923	1922	1921
Superieur	ƒ 14.491	ƒ 12.126	ƒ 16.46
Stroops	„ 13.607	„ 12.50	„ 16.29
Hoofds. 16-h	„ 12.838	„ 10.431	„ 15.11
Muscovados	„ 11.585	„ 10.128	„ 14.79
Melasses	„ 11.539	„ 9.593	„ 12.45
Zaksuiker	„ 9.250	„ 8.881	„ 9.73

Uit deze cijfers kan men de totale opbrengst van den oogst 1923 berekenen op rond ƒ 388.500.000.— neerkomende op een gemiddelden prijs per pikol van ƒ 13.504.—

Caoutchoucbedrijf op Noesakambangan. Jaarverslag over 1922.

Het jaarverslag van dit met behulp van gestraften uitgeoefend bedrijf geeft daarvan geen rooskleurig beeld. De kostprijs van de Hevearubber was in 1922 zeer hoog en overtrof verre de gemiddelde marktprijzen. De oorzaak hiervan moet hoofdzakelijk gezocht worden in de verminderde productie. Bezuiniging werd gezocht in inkrimping van personeel.

De oppervlakte van den aanplant bedroeg 598 H. A. Hevea, waarop 70.302 tapbare en 47.491 nog niet tapbare boomen, benevens 101 H. A. Ficus. Er werd 62.714 K. G. Hevearubber verkregen.

Van het totaal van 472.360 dagdiensten werden 148.056 op rekening van productie en uitbreiding gebracht; „zoodat (aldus het verslag) 324.304 dagdiensten als overbodig kunnen worden aangemerkt." De dagdienst werd voor geoefende gestraften gerekend op een waarde van ƒ 0.25, vermeerderd met twee maal de betaalde premie.

Volgens de winst- en verliesrekening bedroeg het verlies over 1922 ƒ 171.958.42. De balans vermeldt voor de activa Ficuscultuur, Heveacultuur en diverse bezittingen (gebouwen, inventaris e.d.) een totaal van ƒ 1.157.273.18. Volgens de rekening van kosten van productie werd daaraan uitgegeven ƒ 209.659.29; verkregen werd 62.714. K.G. Hevearubber, de kostprijs komt dus op ƒ 3.3431 per K. G.

Groot — en kleinhandelsprijzen en indexcijfers in Nederlandsch-Indië voor de jaren 1913 — 1923. Mededeelingen van het Statistisch Kantoor bij het Dept. v. Lb., N. en H. No. 12.

Zooals reeds in de eerste mededeeling van deze instelling werd betoogd, was het tot nu toe slechts op zeer gebrekkige wijze mogelijk voor Indië een indexcijfer van groot- en kleinhandelsprijzen afzonderlijk van voldoende betrouwbaarheid en representatieve waarde samen te stellen. Voor een goed stel indexcijfers zou men over op eenzelfde wijze verzamelde prijsnoteeringen over een achter ons liggende reeks van jaren moeten beschikken. Wat men op het statistisch kantoor aan gegevens op dit gebied bezat, is in de nieuwe mededeeling neergelegd.

Het werkje geeft een reeks gegevens over groothandelsprijzen, kleinhandelsprijzen en voor aanbestedingen van de militaire intendance, die tusschen beide eerstgenoemde groepen een overgang vormen; de grootte der omzetten en aard der transactie vertoont overeenstemming met de wijze, waarop groothandelsprijzen tot stand komen, de aard der aanbestede goederen doet ze aansluiten bij die, welke in een kleinhandelsstatistiek behandeld worden. Verder zijn nog prijsstatistieken over hout opgenomen.

Bij de groothandelsprijzen is een onderscheid gemaakt tusschen invoer- en uitvoerartikelen. De indexcijfers voor de importartikelen vertoonen gedurende de eerste oorlogsjaren, tot eind 1916, een langzame stijging (163), in 1917 gaat de stijging sneller tot medio 1918 (275), vervolgens treedt een daling op tot derde kwartaal 1919 (250). Een nieuwe snelle stijging treedt op tot midden 1920 (366), daarna daalt het tot December 1922 (220); het cijfer schijnt thans stabiel te worden op een ruim tweemaal zoo hoog cijfer als dat van 1913; voor beide eerste kwartalen van 1923 zijn de indexcijfers 224 en 221.

De schommelingen in het indexcijfer van de uitvoerartikelen geeft een geheel ander beeld te zien. Hier blijft het gemiddelde eerst ongeveer om

het peil van 1913 schommelen, het maximum is niet meer dan 124 (Juni 1916). Van medio 1917 af treedt daling in, zoodat in het midden van 1918 het cijfer slechts 92 bedraagt. De vrede en de daarmede opnieuw geopende mogelijkheid om onze stapelproducten uit te voeren doet het cijfer dan stijgen, in 1919 zelfs meer dan 100 punten, om in Februari 1920 met 226 het maximum te bereiken. Daarna treedt een snelle daling op; het minimum wordt bereikt in December 1922 met 112 punten; vervolgens is een lichte stijging waar te nemen.

Bij de behandeling der kleinhandelsprijzen worden die voor hier geproduceerde verbruiksartikelen als aardappelen, rijst, koffie en thee, gescheiden van die van de ingeveerde waren als meel, boter, kaas en lucifers. Voor eerstgenoemde ziet men het gemiddelde indexcijfer geregeld stijgen tot een maximum van 262 in December 1920; daarna treedt een daling in tot 195 in Mei 1923. De ingevoerde artikelen vertoonen een veel snellere prijsstijging; het hoogste indexcijfer hiervoor wordt in December 1918 bereikt met 248, om een paar jaar op dit peil te blijven, zoodat het hoogste gemiddelde voor beide categorieen samengenomen, in December 1920 bereikt wordt met 254. Het gemiddelde voor de ingevoerde verbruiksartikelen was in Mei 1923 gedaald tot 181, voor de hier geproduceerde tot 195; voor alle verbruiksartikelen samen bedroeg het toen 188, wat de laagste stand is sedert eind 1917.

Van veel belang is het, hoe deze schommelingen in de prijzen van den kleinhandel invloed uitoefenen op het budget van de inwoners. Belangrijke gegevens daarover zijn bijeengebracht in een statistiek voor de kosten van het levensonderhoud voor een normaal-familie over 1913-1923. Met laatstgenoemde omschrijving wordt bedoeld een gezin, bestaande uit man, vrouw en twee kinderen in den schoolgaanden leeftijd, met een inkomen, dat in 1913 omstreeks ƒ 500 per maand bedroeg. Alleen de uitgaven voor voedsel en eerste huishoudelijke benoodigdheden zijn opgenomen, niet die voor huishuur, kleeding e.d. Uit de hier overgenomen tabel blijkt, dat het verbruik sober is geraamd; het is trouwens betrekkelijk onverschillig, of de raming daarvan ruim of krap is en of de verbruiksartikelen daarin wel volledig zijn opgenomen — groenten b.v. ontbreken — aangezien het minder om de absolute cijfers, dan om een vergelijking van het peil der uitgaven op verschillende tijdstippen gaat. Men ziet daaruit, dat het leven het duurste was in December 1920; sedert Dec. 1922 schijnt het gemiddeld indexcijfer vrij constant te blijven op 187 — 189, dus bijna het dubbele van 1913.

STAAT

Artikelen	Verbruik per maand	Totaal kosten p. m. in Dec. 1913	Totaal kosten p. m. Dec. 1920	Totaal kosten p. m. Mei 1923
1. Brood	180 kwart brooden	f 9.—	f 16.20	f 10.80
2. Rijst	1½ gantang	„ 1.41	„ 2.92½	„ 2·02½
3. Vleesch	± 20 pond braadvl.	„ 7.—	„ 20.—	„ 20.—
4. Aardappelen	45 kattie	„ 2.25	„ 7.20	„ 5.40
5. Melk	75 flesschen	„ 11.25	„ 30.—	„ 26.25
6. Boter	3 blik a 5 pond	„ 11.25	„ 22.50	„ 18.75
7. Klapper-olie	1 flesch	„ 0.30	„ 0.80	„ 0.60
8. Sla-olie	¼ „	„ 0.37½	„ 0.82½	„ 0.57½
9. Eieren	100 stuks	„ 2.50	„ 10.—	„ 7.50
10. Kaas	2 × ⅛ stuks	„ 1.30	„ 3.50	„ 2.50
11. Biscuit (Marie H&P.)	2 blikken	„ 2.20	„ 6.—	„ 5.—
12. Koffie (Dessert)	2 „	„ 1.20	„ 2.50	„ 2.20
13. Thee	2 pakken	„ 1.50	„ 1.90	„ 2.—
14. Havermout	2 blikken	„ 1.20	„ 1.70	„ 1.40
15. Meel	2 pakken	„ 0.70	„ 1.10	„ 0.70
16. Maizena	2 „	„ 0.40	„ 0.50	„ 0.36
17. Cacao (Droste)	2 halve blikken	„ 1.50	„ 8.—	„ 2.20
18. Suiker	12 katti	„ 1.20	„ 6.—	„ 3.48
19. Lucifers	2 pakken	„ 0.20	„ 0.60	„ 0.60
20. Zout	1 flesch	„ 0.75	„ 1.10	„ 1.10
21. Petroleum (Devoe)	¼ blik	„ 0.62½	„ 1.25	„ 1.20
22. Gas	100 M^3	„ 11.20	„ 14.—	„ 16.—
23. Gelei (Jam)	1 blik	„ 0.40	„ 0.80	„ 0.50
24. Toiletzeep	4 stuks	„ 1.—	„ 2.60	„ 1.80
25. Waschzeep (Sunlight)	4 pakken	„ 1.40	„ 3.60	„ 2.60
26. Pisang	± 20 sisir	„ 2.50	„ 7.—	„ 6.—
27. Djeroek	± 200 stuks	„ 3.—	„ 7.—	„ 6.—
28. Lemon squash	1 flesch	„ 1.25	„ 1.40	„ 1.25
29. Stroop	1 „	„ 0.40	„ 1.—	„ 0.65
		f 79.26	f 177.00	f 149.44

Uit een overzicht van de groot- en kleinhandelsprijzen in verschillende landen blijken de indexcijfers voor eerstgenoemde en voor voeding in Nederlandsch-Indië nog het hoogst te zijn.

De economische toestand van Sumatra's Oostkust.

Van den Secretaris der Handelsvereeniging te Medan ontvingen wij eenige aanteekeningen betreffende den economischen toestand van Sumatra's Oostkust, waarin een vergelijking gemaakt wordt tusschen de cijfers voor de drie eerste kwartalen van 1923: uit deze vergelijking blijkt, dat, hoewel de toestand van den handel minder gunstig is, veel minder gunstig dan in 1920, er toch niet langer van een crisis gesproken mag worden; er is ongetwijfeld een periode van grooter stabiliteit ingetreden.

De totale hoeveelheid producten van den grooten landbouw, die uitgevoerd werd, was in de drie achtereenvolgende kwartalen 75.501.756 KG., 17.746.372 Kg. en 21.876.596 Kg. Op het lijstje blijft een product als rubber vrijwel stationnair; de tabaksuitvoer valt voor verreweg het grootste deel in het eerste kwartaal. Vezel vertoont met achtereenvolgens 2.117.623 Kg., 2.407.428 Kg. en 3.182.087 Kg. een geleidelijke stijging; rubberlatex loopt vrij snel omhoog: 923 ton, 1.607 ton en 3.027 ton. Ook de thee-uitvoer neemt wat toe. De uitvoer van Inlandsche producten is voor de drie kwartalen ongeveer gelijk: schommelend om 14000 ton, voor meer dan de helft gedroogde en ingezouten visch en trassi. De totalen over de drie eerste kwartalen van 1922 en 1923 zijn:

	1922	1923
Europeesche producten	55.649.124 Kg.	67.124.724 Kg.
Inlandsche producten	38.822.501 Kg.	42.683.761 Kg.
	94.471.625 Kg.	109.808.485 Kg.

De cijfers vertoonen dus een bevredigende stijging. Van de afzonderlijke producten vertoont vooral rubber een regelmatige stijging, vergeleken bij het vorig jaar. De uitvoer van het geheele jaar 1923 is op 45.000 ton te schatten, waarbij nog komt 7.500 ton latex, met 2.500 ton rubber gelijkstaand. De plaatselijke rubbermarkt maakt niet den indruk vooruit te gaan. De inlandsche rubber neemt in den uitvoer een vrij belangrijke plaats in.

De ontwikkeling der inlandsche rubbercultuur in onzen archipel is af te lezen uit den invoer van buitenlandsche rubber in havens van het Maleische schiereiland; deze is vrijwel geheel uit Indië afkomstig.

De cijfers daarvoor zijn:

	1922	1923
1ste kwartaal	6.035 ton	13.554 ton.
2de „	6.842 „	15.368 „
3de „	8.856 „	21.897 „

Na enkele bijzonderheden over tabak en thee, merkt de schr. op: „Er is bij de verschillende cultures een overgang tot uitbreiding waar te nemen, die eensdeels toe te schrijven is aan de gunstiger verhoudingen, anderdeels aan het besef, dat voor instandhouding speciaal der rubbercultuur in hare tegenwoordige uitgebreidheid vermeerdering der aanplanten noodzakelijk wordt."

De uitvoer van aardolieproducten nam in den loop van 1923 gestadig toe en is ook vrij wat hooger, dan in dezelfde periode van 1922.

Enkele cijfers betreffende de aanwezige arbeiders volgen hier:

		contract koeli's	vrije arbeiders.
1 Januari	1923	179.812	9.509
1 Juni	„	175.192	9.356
1 September	„	174.529	9.571

Er is thans weder een lichte stijging in het aantal waar te nemen.

Het reizigersverkeer en goederenvervoer op den spoorweg vertoont kleine schommelingen, blijft echter beneden het cijfer voor 1922. Belangrijk zijn de cijfers voor het scheepvaartverkeer voor de haven Belawan, welke hier volgen:

Aantal en inhoud der stoomschepen, die in 1923 de haven van Belawan hebben aangedaan:

	Aantal	Inhoud
1ste kwartaal	300	1.012.566 M³.
2de „	306	1.035.456 „
3de „	290	1.064.660 „

Ook bij 1922 vergeleken vertoonen de cijfers een stijging. De cijfers voor de douane-ontvangsten zijn:

1ste kwartaal	ƒ 1.006.659.22
2de „	„ 1.035.872.71
3de „	„ 1.045.621.88

Ook deze cijfers wijzen geen crisis-verschijnselen meer aan. De achteruitgang der ontvangsten is geëindigd en vervangen door een vooruitgang, die wel niet belangrijk is, maar zich toch tot nu toe onafgebroken heeft doorgezet. Dit verschijnsel is te meer van belang, omdat de ontvangsten der douane, speciaal die aan invoerrechten, een maatstaf zijn voor de grootte der invoeren zelve. In het jaar 1923 is dus, wat den invoer betreft, mede een toestand van stabiliteit ingetreden. Tegenover 1922 is er een daling van ongeveer 10 %.

De invoerhandel verkeerde in het derde kwartaal van 1923 nog altijd in een ongunstigen toestand. Men krijgt den indruk, dat ook in de invoeren langzamerhand stabiliteit intreedt, echter op een niveau, dat zeer veel lager ligt dan nog enkele jaren geleden kon worden vermoed. Men mag dit geen crisistoestand noemen; de oorzaak ervan is de stabiliteit der cultures; eerst als deze weder sterk mochten worden uitgebreid, zooals in de jaren vóór 1920 het geval was, zou men een verlevendiging van den invoer mogen verwachten.

De stabiele toestand blijkt bijzonder duidelijk uit de maandcijfers voor den invoer van manufacturen over 1923:

Januari	175.588	K.G.
Februari	124.263	„
Maart	155.250	„
April	274.769	„
Mei	198.006	„
Juni	204.875	„
Juli	198.145	„
Augustus	194.831	„
September	182.612	„

Landbouwvoorlichting in Duitschland.

Duitschland is zijn geheele landbouwvoorlichtingssysteem aan het wijzigen onder invloed van de zeer slechte economische omstandigheden [1]). Duitschland wil zich onafhankelijk maken van voedselinvoer. Voor den oorlog produceerde het land 83%, nu 50—60% van de noodige voedselvoorraad. Verbetering denkt men hierin te krijgen door intensiveering van de landbouwvoorlichting. Sedert circa 1860 kent Duitschland landbouwvoorlichting. Eerst met Wanderlehrer met groote ressorten. Zij maakten vooral propaganda voor bemestingsverbeteringen. Hoewel hun werk nut afwierp, hadden zij weinig directen invloed op het bedrijf. Daarnaast kwamen landbouwwinterscholen, waarvan de directeuren eveneens landbouwvoorlichting gaven aan de boeren. Ontwikkelend vereenigingswezen leidde tot de aanstelling van hoe langer hoe meer specialiteiten op de verschillende technische gebieden van den landbouw, als plantenteelt, bemestingsleer, voedingsleer, veeteelt enz. Het verband tusschen de specialiteiten verdween; ieder beschouwde zijn eigen gebied als het belangrijkste. Hierdoor en doordat na den oorlog veelal algeheele omvorming van bedrijven noodig was, ging men over tot het werken met de bedrijven zelve als economische eenheden. De „Wirtschaftsberatung" ontstond. Het werk, dat tot dusver in de breedte geschiedde ging nu meer in de diepte (m.i. moet werken in de breedte, orienteering, aan werken in de diepte voorafgaan, zoodat ik de vroegere voorlichting niet als minder juist maar als grondleggend beschouw *referent)*. Niet algemeene voorlichting over zaken, maar directe voorlichting aan individuen. Voor den landbouwvoorlichter werd de taak dus moeilijker, grondige bedrijfskennis moest geëischt worden, naast grondige streekkennis, zelfbewust, tactvol optreden en zich aanpassen aan de eigenaardigheden van den boer.

De Wirtschaftsberatung is natuurlijk technisch en economisch, soms meer economisch (als de techniek der bedrijven niet achterlijk is), soms meer technisch (als dit wel het geval is).

---

[1]) Verslagen en Mededeelingen van de Directie van den landbouw (Nederderland) 1923 No. 1. „Wirtschaftberatung" en „Beispielwirtschaften" in Duitschland. Ir. A. H. Joustra, rijkslandbouwconsulent.

Voor het bedrijf, dat „voorgelicht" wordt moet men dus opstellen het bedrijfsplan, dat de hoogste nettowinsten verzekert. Voor ieder bedrijf is dat anders, daar ieder bedrijf andere eischen stelt (dat klinkt anders dan het op Java nog vaak heerschende principe onder de machthebbers om maatregelen algemeen met printah aloes door te voeren, als bij v.b. „ieder moet zooveel klappers per jaar planten" *referent).*

De kosten van dit landbouwvoorlichtingssysteem zijn hoog, omdat ieder voorlichter (academisch gevormde landbouwkundigen) slechts weinige bedrijven kan „beraten". De kleine landbouwers laat men niets vergoeden, de grootere betalen een kleinigheid. De Wirtschaftsberatung staat in nauw verband met een credietinstelling, omdat de Beratung vaak leert, dat crediet noodig zal zijn. De landbouwkamer voor Oost Pruisen organiseerde het eerst het beginsel. Geldgebrek doet de organisatie nog niet volledig zijn. De individueele Beratung werd uitgebreid tot massale Beratung door middel van Beispielwirtschaften. Dit zijn bedrijven, die een landbouwer vrijwillig ter beschikking stelt van het „Wirtschafts-Amt" tegen een subsidie. Hierop tracht de Berater aan de omgeving te toonen hoe bij bepaalde bedrijfsinrichting de meeste baten zijn te verkrijgen (geen proefboerderij, want de rentabiliteit is hier hoofdzaak, niet onderzoek van technische maatregelen). De betrokken landbouwer teekent een contract waarvan de hoofdzaak is, dat hij zich verbindt de voorschriften geheel te volgen en een eenvoudige boekhouding nauwkeurig te voeren. Bij niet nakomen er van moet hij de premie terugstorten (met scheidsgerecht van boeren onder rechtsgeleerden voorzitter).

Voor den oorlog bestonden er in O. Pruisen reeds eenige „Beispielwirtschaften", die met groot succes werkten en waarvan een zeer goede invloed op de omgeving aantoonbaar was. Ook nu wordt er weder met goed gevolg gewerkt. De „Berater" zijn veelal directeuren van landbouwwinterscholen. In andere deelen van Duitschland begint het systeem ook vasten voet te krijgen. Mits er geld genoeg is om het algemeen door te voeren wordt er voor den Duitschen landbouw zeer veel van verwacht. (Bijzondere opmerking verdient dat deze tak van sociale zorg door de zeer slechte economische omstandigheden wordt geintensiveerd. De Duitscher toont zich her „poundwise and pennyfoolish").

G. J. V.

Boekbespreking.

Vijfde jaarverslag (1922) van den Dienst voor Waterkracht en Electriciteit.

In een aangenaam aandoend sober gewaad is het vijfde jaarverslag van den dienst van Waterkracht en Electriciteit verschenen. Deze dienst staat — wellicht meer dan welke andere ook — in het teeken der bezuiniging, doordien ten aanzien van dat gedeelte zijner taak dat de meeste fondsen eischt en het sterkst naar buiten spreekt — de bouw van waterkrachtswerken van Landswege — noodzakelijk een tot het uiterste beperkt werkplan moet worden aanvaard.

Ook voor de overige, zoo belangrijke, werkzaamheden van den dienst op het gebied van opsporing en opname van waterkrachten moest een meer gematigd tempo worden aangenomen.

In het verslagjaar deed de inkrimpingseisch zich nog niet zoo sterk gelden als spoedig het geval zal zijn en kon voortgegaan worden met den bouw van de thans voltooide krachtwerken Plengan en Bengkok — beide met een vermogen van 3 × 1000 K. W. — ten behoeve van de energievoorziening van de Bandoengsche Hoogvlakte en met de uitbreiding van de calorische hulpcentrale Dajeuhkolot nabij Bandoeng.

Mede werd, voor hetzelfde afzetgebied, een groot gedeelte van de waterbouwkundige werken voor het krachtwerk Lamadjan (2 × 6000 K. W.) tot stand gebracht en de installatie voor dit werk besteld.

De beide krachtwerken ten behoeve van de energievoorziening en de spoorwegelectrificatie in en om Batavia — Kratjak en Oebroeng — werden, wat het waterbouwkundig gedeelte betreft, nagenoeg voltooid. Eerstgenoemd werk werd — in verband met de inkrimping van de electrificatie-plannen — tijdelijk stopgezet, doch de installatie van Oebroeng (2 × 5600 K. W.) vond regelmatig voortgang.

Ook aan den met de inrichting der hier genoemde werken samenhangenden bouw van onderstations en aanleg en voorbereiding van schakelinrichting kon krachtig voortgewerkt worden.

Van de in bedrijf zijnde krachtwerken en overbrengingsgeleidingen worden in het verslag enkele belangrijke bijzonderheden vermeld en de bedrijfsuitkomsten in duidelijke grafieken medegedeeld.

In een afzonderlijk hoofdstuk volgen dan zeer beknopte mededeelingen omtrent de werkzaamheden, die ten behoeve van andere diensten en bedrijven, gewesten, gemeenten en particulieren werden verricht, waaruit niet alleen

de verscheidenheid van de vraagstukken, waarvoor de hulp van den dienst van Waterkracht en Electriciteit werd ingeroepen, blijkt, doch waarbij ook het groot aantal instellingen, waarmede betrekkingen werden onderhouden, de aandacht trekt.

De financieele overzichten, welke aan het verslag zijn toegevoegd, wijzen bij vergelijking met hetgeen in vroegere jaren daaromtrent werd gegeven, op een zeer te waardeeren poging tot verheldering van het inzicht in de geldelijke consequenties van den aanleg en de exploitatie van waterkrachtwerken en toonen voor de vier onderdeelen van den dienst voor het jaar 1922 een aanzienlijke vermindering der beheersuitgaven.

In een overzicht der kapitaaluitgaven worden de totaal bouwkosten der reeds tot stand gebrachte werken tot einde 1922 op ruim ƒ 12.8 millioen gesteld, terwijl een andere specificatie de bouwkosten der afzonderlijke werken doet kennen.

Belangwekkend zijn ten slotte de in het verslag opgenomen afzonderlijke bedrijfs- en kapitaalsrekeningen voor het stroomleveringsbedrijf op de Bandoengsche Hoogvlakte.

V. d. B.

De registratie van het Inlandsch grondbezit (Kadaster - grondboekhouding). Overgedrukt uit het jaarboek van den Topografischen Dienst 1922.

L. F. van Gent, Een Inlandsch Kadaster (Geen millioenen-kwestie).

J. C. Lamster, Een Inlandsch Kadaster. Overdruk uit de Javabode van 5 November 1923.

Deze geschriften — de beide laatste polemisch gericht tegen het artikel van van J. H. Raeven in het *Tijdschrift van het Kadaster van Nederlandsch-Indië*, 5e jaargang, 2e aflevering — hebben betrekking op het voorstel van het Hoofd van den Topografischen dienst tot individueele uitmeting van de landrenteperceelen op Java. Naar de meening der schrijvers kan geen sprake zijn van een op Europeesche leest geschoeid Inlandsch Kadaster, zoodat een eenvoudiger stelsel aanbeveling verdient om te geraken tot een registratie van het Inlandsche grondbezit. De heer van Gent betoogt dat laatstbedoeld stelsel „nog jaren zal voldoen aan de in de Inlandsche maatschappij gestelde eischen, zonder daarbij haar draagkracht te overschrijden."

Banka-tinwinning. Verslag over het exploitatiejaar 1922/1923 en definitieve cijfers betreffende 1921/1922.

Blijkens het verslag is met het oog op den stand van 's Lands financiën en de lage tinprijzen gestreefd naar goedkoope productie. O. a. werd de

bewerking van eenige groote mijnen met lage tinrijkheid gestopt. Door meer systematische aanwending van machinale hulpmiddelen kon in eenige groote mijnen per hoofd meer grondverzet worden bereikt.

Hierdoor steeg de totale productie tot het recordcijfer van 276.446 pikols. De kostprijs daalde van ƒ 75.98 tot ƒ 63.60; de daling van den rijstprijs had hierop een gunstigen invloed.

De tinprijzen waren doorloopend stijgende. Intusschen bleef de gemiddelde verkoopsprijs (ƒ 111.99) nog iets beneden die van 1921/1922. Verkocht werden 328.307 pikols. De tinvoorraden liepen terug van 225.263 tot 170.032 (ultimo Februari 1923).

De winst heeft ƒ 11.616.627 bedragen. Aan uitbreiding werd ƒ 1.273.243 besteed. Het in vaste bezittingen gestoken kapitaal beroeg ƒ 13.978.465.

Verslag betreffende den Gouvernementspandhuisdienst over het jaar 1922.

In ietwat beknopter vorm dan in vroeger jaren verscheen het typografisch uitstekend verzorgd verslag van den Pandhuisdienst over het jaar 1922, dat opnieuw voor genoemd jaar een belangrijke toeneming van den omvang van het Pandhuisbedrijf toont.

Het duidelijkst spreekt deze toename wel uit het aantal door het bedrijf behandelde panden, dat nu tot 37.376.962 steeg en 8.3% hooger was dan in het voorafgaand jaar, terwijl — ondanks een duidelijke daling van de goederen-prijzen in 1922 — de geldomzet in de pandhuizen van ƒ 142,5 millioen tot ƒ 151,9 millioen en dus met 6.5% toenam.

Nagenoeg elk cijfer in het hier besproken verslag wijst op een voortschrijdende ontwikkeling, waarvoor de meest markante gegevens zijn de balanscijfers voor voorschotten aan pandgevers en de overige debetposten van de balans (gebouwen, inventaris e.d.g.)

per Ultimo	Voorschotten aan pandgevers	overige debetposten op de balans
1913	f 13.7 m/m	f 9.3 m/m
1916	„ 23.5 „	„ 10.8 „
1919	„ 27.5 „	„ 12.1 „
1922	„ 50.9 „	„ 14.2 „

Uit de bedrijfscijfers over 1922 spreekt verder een krachtig streven naar bezuiniging, dat in tal van posten voor de algemeene leiding van den dienst, bureaubehoeften, gedrukten, reis- en verblijfkosten tot uiting komt, maar vooral in het bedrijf der eigenlijke pandhuizen werkzaam was. De uitgaven

daarvoor daalden met ruim zeven ton van ƒ 7.600.000 in 1920 en 1921 tot ƒ 6.900.000 in 1922.

In dit verband is van veel belang, dat het europeesch personeel met 5.63%, het inlandsch personeel met 9.91% ingekrompen kon worden, welke laatste inkrimping dank zij eene vereenvoudiging van de administratie bestendigd kon worden, nadat door de staking in het begin van het verslagjaar een niet onaanzienlijk gedeelte van het personeel voor den dienst verloren ging.

Voor zoover men in de cijfers der pandhuisverslagen een aanwijzer van den algemeenen welstand zoekt, kan er op worden gewezen dat de verslaggever constateert, dat de credietbehoefte van de minstbezittende klasse van de bevolking wederom aanmerkelijk is toegenomen.

In het bijzonder trekt in dit verband ook het aantal herbeleeningen, dat in 1921 8.29% en in 1922 11.16% van het aantal lossingen beliep, de aandacht.

Het verloop van de pandveilingen stond in 1922 duidelijk in het teeken van verminderde koopkracht, hetgeen medebracht dat een belangrijk gedeelte van de opgeveilde panden door het bedrijf moest worden ingekocht.

In den aan het verslag toegevoegden staat, waarin de belangrijkste gegevens voor ieder gewest over de jaren 1913 t/m 1923 zijn opgenomen, vindt men zeer algemeen een toeneming van het aantal panden in elk der jaren van 1913 tot en met 1918, terwijl **1919, 1920** en **1921** dan regelmatig lagere — soms zelfs aanzienlijk lagere — cijfers geven.

In 1922 bereikten de meeste gewesten echter weer aanmerkelijk hoogere cijfers, die veelal toch beneden de aantallen van 1918 blijven.

In de cijfers der uitgeleende bedragen is het hier bedoeld verschijnsel, — een daling van de intensiteit van het leenbedrijf in de gunstige jaren, waarop thans een reactie is ingetreden — tengevolge van de wisselingen van het prijsniveau minder duidelijk.

Bij nauwkeurige beschouwing der cijfers kan men tot geen andere gevolgtrekking komen, dan dat in het algemeen hier te lande steeds een levendige vraag naar crediet op zeer kleine onderpanden bestaat, doch dat die vraag tevens duidelijk op den algemeenen economischen toestand reageert.

Het thans gepubliceerd verslag van den pandhuisdienst en zijne voorgangers bieden een zeer bruikbaar materiaal om locale verschillen in den vorm, waarin evenbedoeld verschijnsel zich openbaart, te leeren kennen.

V. d. B.

Jaarverslag van den landbouwvoorlichtingdienst over 1922. Landsdrukkerij 1923.

Dit jaarverslag geeft wederom de bewijzen van het groote belang van dezen dienst.

De splitsing van het verslag in hoofdstukken houdt verband met de verschillende werkzaamheden der betrokken ambtenaren: de statistische werkzaamheden, de proefnemingen en demonstraties, het landbouwonderwijs, de bemoeienissen met irrigatie- en veeteeltzaken. Voorts wordt over den arbeid

der ambtenaren voor de binnenvisscherij (sinds 1922 bij den landbouwvoorlichtingsdienst ondergebracht) en over de voorlichting op tuinbouwkundig gebied verslag uitgebracht. Het proefrijstbedrijf te Selatdjaran en de landbouwhoeve in de Tjiheavlakte worden in het verslag niet behandeld.

Enkele punten uit het meegedeelde worden hieronder vermeld.

De gegevens over den toestand van den Inlandschen landbouw wijzen voor Java en Madoera op algemeenen achteruitgang in prijs, waartegenover voor het voornaamste gewas gelukkig een vooruitgang in geoogste uitgestrektheid staat. De beteekenis van die prijsdaling kan uit het volgende staatje blijken.

padi (sawahpadi + padi gogo), 106.934.000 picol droog, daalde in prijs van *f* 6.14 tot 4.98 p. pic.

mais, 20.200.000 pic. gepeld, daalde van *f* 7.— en *f* 6.06 tot *f* 5.45 en 4.66 p. pic.

cassave, 82.234.000 pic. versche knollen, daalde van *f* 1.59 en 1.33 tot *f* 1.44 en 1.14 p. pic.

bataten, 15.300.000 pic. versche knollen, daalde van *f* 1.80 en 1.48 tot *f* 1.53 en 1.29 p. pic.

aardnoten, 2.700.000 pic. gepeld, daalde van *f* 14.69 en 8.34 tot *f* 12.60 en 6.59 p. pic.

kedele, 1.700.000 pic. zaden, daalde van *f* 13.44 en 13.58 tot *f* 12.19 en 11.31 p. pic.

Tegenover deze daling in prijs van de eenjarige gewassen staat een prijsstijging bij de meerjarige gewassen, voor Java en Madoera dus in hoofdzaak klappers en thee, voor eerstgenoemde producten echter was die prijsstijging weinig geprononceerd en bovendien meer als geleidelijk herstel te beschouwen.

Tegenover de cijfers van Java en Madoera vertoonen die van de buitengewesten een gunstiger beeld, door de stijging in prijs van de voornaamste Inlandsche exportproducten, waaronder koffie met een uitvoer van 32.600 ton, rubber met een uitvoer van 23.500 ton vergeleken bij een uitvoer van 6000 ton in 1921.

Wat de proefnemingen en demonstraties aangaat, deze betreffen in hoofdzaak bemesting, vruchtwisseling, variëteiten, bevloeiing, plantwijzen en tijden, verbeterde landbouwwerktuigen. Slechts zelden den verbouw van nieuwe gewassen, althans op Java en Madoera, waar als zoodanig slechts de proeven met tarwe, vlas en moerbeiboomen in het ressort Pasoeroean kunnen worden genoemd. In de buitengewesten is in dat opzicht de taak der landbouwconsulenten dankbaarder. Met deze demonstraties en proefnemingen ging somtijds de bemiddeling bij den inkoop van betere landbouwwerktuigen als patjoels, ploegen, rietmolens, van kunstmest, van goede bibit en van bestrijdingsmiddelen gepaard. Voor de Inlandsche rietcultuur in Kediri o.a. werd 600 picol versche bibit geimporteerd.

Een belangrijk hoofdstuk is ook dat over het landbouwonderwijs.

Steeds algemeener en in al grooter verscheidenheid wordt het onderwijs gebezigd om de uitkomsten van wetenschappelijk onderzoek en van bedrijfsorganisatie onder de landbouwers te verspreiden. Een nieuw middel, en dat de voorwaarden voor ruimer toepassing in zich bergt, zijn de bedrijfsscholen en -schooltjes, commercieel opgezet en bestemd zich uit eigen inkomsten te bedruipen. Niet overal werden de eerste pogingen met onmiddellijk succes bekroond, men moet zoekend en tastend zijn weg vinden. Somtijds blijkt het middel het doel te verdringen, is het schoolbedrijf niet een technisch en systematisch geleid voorbeeld van de Inlandsche landbouwbedrijven in de omgeving, maar wordt een door de ligging der school toevallig winstgevend bedrijf, dat met den landbouw geen of een slechts verwijderd verband houdt, ter hand genomen.

Naast de bedrijfsscholen bestaan dan nog cursussen voor desaonderwijzers, desaleergangen in aansluiting aan de desaschool of de derde klas van een gouvernementsschool, desaschooltuinjes, cursussen voor desaschrijvers en de ouderwetsche landbouwscholen.

De in Jogjakarta ingestelde landbouwcommissies waarvan er einde 1922 een zevental werkte en meerdere in voorbereiding waren, verdienen nog bijzondere vermelding. Deze commisies, uit landbouwers-afgevaardigden in een onderdistrict samengesteld, die om de 35 dagen bijeenkomen, bespreken onderwerpen als aanleg van nieuwe irrigatieleidingen, verplaatsing, onderhoud, aanleg van dammen, duikers, bruggetjes, drainage, waterverdeeling, golonganregeling, vaststelling van planttijden, bestrijding van badjings en wilde varkens door gezamenlijke actie, aanvraag van dekstieren, castreeren van stierkalveren, desabanken, bibitvoorziening, beproeving van nieuwe varieteiten, groene bemesting, kunstmest, ploegdemonstraties, cultuurmethoden enz. Zoo mogelijk worden de besprekingen bijgewoond door de ambtenaren van den voorlichtingsdienst, die echter niet als leiders maar enkel als adviseurs optreden; het Inlandsch bestuur heeft met de commissies geenerlei bemoeienis.

De landbouwconsulent in Palembang redigeert een maandblaadje dat einde 1922 een totaal aantal van 1018 betalende abonnés telde.

Samenwerking met andere diensttakken betrof, als begrijpelijk, in de eerste plaats de irrigatie. Bemoeienis met veeteeltzaken beperkte zich in hoofdzaak tot bevordering hier en daar van de pluimveeteelt. Met het volkscredietwezen was de samenwerking, miniem, ook al komt op meerdere plaatsen van het verslag tot uiting dat de moeilijkheid van kapitaalverschaffing, het credietvraagstuk veelal een belemmering vormt op den weg naar een rationeeler en rendabeler bedrijf. Een enkele maal verleende een afdeelingsbank haar bemiddeling bij aankoop en distributie van landbouwwerktuigen, in een enkel ressort werd de kunstmestverschaffing met behulp van het credietwezen georganiseerd, maar daar bleef het bij. Hier ligt nog een belangrijk arbeidsveld braak.

B.

Algemeene Plantenteelt; ten behoeve van het Indische landbouwonderwijs; door A. de Koning.

Het hoofd van de cultuurschool te Malang, de heer A. de Koning, heeft een werkje geschreven, waarin hij al hetgeen er in de vaklitteratuur over de vermenigvuldiging onzer Indische cultuurgewassen te vinden was, — en dat blijkt heel wat te zijn — heeft gecompileerd. De schr. heeft het werkje niet bestemd voor een bepaalde inrichting voor onderwijs; hij streefde ernaar een boek te leveren, dat op de verschillende scholen, die jongelieden opleiden voor betrekkingen in de Nederlandsch-Indische cultures, bereikbaar zal blijken.

Het schijnt mij toe, dat hij in dat streven is geslaagd. Meer nog, ook de wensch van den schr., dat de in de verschillende cultures werkzame geëmployeerden het nog wel eens in handen zullen nemen, zal zeker worden vervuld. Het boekje brengt zoo veel gegevens, in een overzichtelijken vorm gerangschikt, dat niet alleen de planter, maar ook de onderzoeker, die op een proefstation of in een proeftuin werkzaam is, het gaarne ter raadpleging in zijn handbibliotheek zal opnemen.

Voor het gebruik door de laatstgenoemde categorie zou het werkje belangrijk aan waarde winnen, wanneer de schrijver, die in zijn voorbericht spreekt van een „eerste proeve" en die dus misschien meerdere dergelijke overzichten wil samenstellen, bij zijn gegevens niet alleen aanteekende, door welken onderzoeker de waarnemingen gedaan zijn, maar er tevens bij voegde, in welke proefstation-mededeeling of tijdschrift zij is gepubliceerd. Het handboekje zou daardoor tevens een zeer bruikbaar litteratuuroverzicht worden.

Cr.

Tijd- en strijdvragen. Verspreide opstellen en Polemieken door S. A. Reitsma. Uitgever N. V. Mij. Vorkink 1923. 281 blz. ƒ 5.75.

Onder bovenstaanden veelbelovenden titel heeft de heer S. A. Reitsma een aantal artikelen laten herdrukken welke in den laatsten tijd van zijne hand in verschillende dagbladen en tijdschriften zijn verschenen, met de bedoeling, krachtiger te kunnen optreden voor wat naar zijn persoonlijke overtuiging een gemeenschapsbelang is, nl. de verdediging van sommige overheidsbedrijven, welke historisch gegroeid zijn en eene belangrijke sociale functie vervullen. Naar het uit de inleiding blijkend inzicht van den schrijver heeft het in den laatsten tijd te zeer ontbroken aan een aaneengesloten, weloverwogen samengaan van de voorstanders van het Overheidsbedrijf tegenover de aanvallen, waaraan dit zoowel van de zijde van bevoegden als van onbevoegden, en van eerlijk-overtuigde als van eigenbaat-zoekende critici heeft blootgestaan.

Door zijne publicatie hoopt de heer Reitsma belangstelling te wekken voor en het inzicht verdiepen in de ongetwijfeld uiterst belangrijke vragen, waarvoor de samenleving door de aanwezigheid en de resultaten van omvangrijke overheidsbedrijven wordt gesteld.

In deze verzameling vindt men opnieuw afgedrukt de opstellen van den heer Reitsma over de geldelijke uitkomsten van het Staatsspoorwegbedrijf (Econ. Statistische Berichten), over „de Indische Staatsspoorwegen in de Tweede Kamer der Staten-Generaal" (Vragen des Tijds) en over „Overheidsdienst of bedrijf" (Koloniale Studiën) welke in den vorm van tijdschriftartikelen zijn verschenen.

Van practische waarde schijnt vooral, dat in deze publicatie een aantal dagblad-artikelen is samengevoegd, welke oorspronkelijk in het „Soerabajaasch Handelsblad" en de „Locomotief" werden opgenomen.

Behalve over de spoorwegen, handelen deze artikelen over het gemengd bedrijf (speciaal over het bedrijf op Billiton), over de Poeloelaoet-mijnen, over de bedrijfsbegrootingen voor 1922 en over de beoordeeling van de Staatsbedrijven door Treub.

Het boekwerk getuigt van een benijdenswaardige productiviteit en van een wel bijzondere feiten- en litteratuurkennis en is voor hen, die ambtshalve gedwongen of uit algemeene belangstelling geneigd zijn, nauwkeurig kennis te nemen van hetgeen over de belangrijkste staatsbedrijven wordt gepubliceerd, als „Nachschlagebuch" een welkome gave.

Slechts zal het door hen betreurd worden, dat bij de overgedrukte artikelen niet is aangegeven in welk tijdschrift-nummer zij werden gepubliceerd dan wel onder welke dagteekening zij in de courant verschenen.

Dat het doel, dat de schrijver zich stelde, met deze uitgave ook maar voor een klein gedeelte zal worden bereikt, meenen wij echter zeer te moeten betwijfelen. De critische lezer — en deze toch zal het zijn dien de Schrijver hoopt te bereiken — kan bezwaarlijk opwekking vinden in de herdrukken van van ééne zijde gevoerde polemieken en bij het groote publiek zou meer belangstelling gewekt worden door een levendige brochure van twee vel druks dan door de hem thans geboden tweehonderdeenentachtig bladzijden gedegen beschouwingen.

V. d. B.